

XXI
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

XXI
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2020

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O FONS EUROPEUS,
I UNIVERSITAT I CULTURA
B
/

institut d'estudis
baleàrics

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Santiago Cortès Forteza

Joan Estrany Bertos

Maria Magdalena Payeras Capellà

Gabriel Pieras Salom

Miquel Pieras Villalonga

Sandra A. Rebassa Gelabert

Guillem A. Reus Planells

Magdalena Sastre Morro

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**

Disseny, maquetació i impressió: **Stay Creative**

Dipòsit Legal: **PM 00159 - 2021**

Fotografia de portada: *Ceràmica medieval d'Inca*. **Magdalena Sastre Morro**

Logotip de la Comissió Científica creat el 2019 per Joana M. Beltran Cortès, Universitat Abat Oliba, amb motiu dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als respectius autors i autores.

XXI
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2020

Índex

Ponència inaugural

- La dona a Inca des d'una perspectiva històrica**7
Miquel Pieras Villalonga, historiador.

Comunicacions

1. **La violència contra la dona a Inca i entorns. Segles XIV-XX** 47
Eusebia Rayó Ferrer.
2. **La tributación local de Inca como medida frente a la COVID-19**..... 65
Jorge Latorre Silvestre.
3. **Puntades d'esperança: de les sabates a les mascaretes sanitàries** 83
Aina Ferrero Horrach.
4. **10 anys de Museu a Inca: una breu història del Museu del Calçat (2010-2020)**..101
Biel Company.
5. **El Catàleg municipal i la protecció del patrimoni industrial d'Inca**.....127
Bernat J. Mateu-Morro.
6. **L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Inca**157
Andreu Gabriel Veny i Miró.
7. **Els refugis antiaeris de la Guerra Civil a Inca (1936-1939)** 179
Martín Rotger Lebrón.
8. **La recerca minera del lignit mallorquí pel Centre de Treball d'Adaro a Inca (1956-1960)**201
Miguel Ángel Corado Guerrero.
9. **Notícies relacionades amb Inca a la revista *El Magisterio Balear* (1901-1916)**223
Antoni Auli Ginard, Jaume Llull Sarralde i Joan Pons Julià.
10. **Inca a la revista *Mallorca Agrícola* 1928-1955**245
Llorenç Payeras Capellà i M. Magdalena Payeras Capellà.
11. **Contribució a l'estudi de l'illa de calor nocturna d'Inca**259
Cristòfol Rotger Pujadas, Neus Lacomba Moreno, Marc Aguiló Rodríguez
i Gabriel Alomar Garau.
12. **Anàlisi geogràfica de la Ronda Nord d'Inca**273
Cristòfol Rotger Pujadas i Joan Estrany Bertos.
13. **Antoni Alomar i Perelló (Llubí, 1946 – Inca, 1989), guitarrista i poeta**.....293
Antoni Mir Marquès.
14. **Els orgues de la ciutat d'Inca**323
Bartomeu Manresa Servera.
15. **Casa de Socors i Cuna de la ciutat d'Inca**.....337
Pere Fiol i Tornila.
16. **Fundació d'un convent de religioses pobres i donzelles naturals d'Inca (1650)**... 353
Gabriel Pieras Salom.
17. ***Calli judeorum Incha*. Una hipòtesi per a la ubicació de la sinagoga medieval inquera**373
Guillem Alexandre Reus Planells.
18. **Inca, 1521-1533, de la Germania a la repressió: aplec de dades disperses per a un context**393
Margalida Bernat i Roca.
19. **Un noticiari inquer de finals del segle XIX**.....433
Santiago Cortès i Forteza.

La dona a Inca des d'una perspectiva històrica

Miquel Pieras Villalonga

Historiador i professor mpierasv@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.7

Paraules clau: dona, feminisme, Inca, història.

Resum. *La història de la dona no disposava d'un estudi des de l'edat antiga fins a finals del segle XX a Inca. Aquesta ponència vol omplir aquest buit i oferir una primera tasca de conjunt que podrà servir per a futurs estudis.*

Keywords: woman, feminism, Inca, history.

Abstract. *The history of women did not have a study from the Ancient Age to the end of the 20th century in Inca. This paper wants to fill this gap and offer a first overall task that can be used for future studies.*

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta ponència té el seus orígens en una visita guiada per la ciutat d'Inca. Fa un any, des de la Comissió Científica que organitza les Jornades d'Estudis Locals es va proposar que la Regidoria de Cultura inclogués en els seus itineraris una visita que estigués centrada en la història de la dona a Inca. Vaig elaborar un recorregut pels carrers de la ciutat que reflectís l'objectiu de la visita, per la qual cosa vaig fer un primer recull sobre el tema. Llavors, a principis d'estiu, vaig rebre l'encàrrec de redactar la ponència inaugural de les XXI Jornades d'Estudis Locals. Vaig proposar als membres de la Comissió Científica que el tema que tractaria seria la dona a Inca des d'una perspectiva històrica, aprofitant aquelles primeres dades de la visita guiada. Després d'un temps d'investigació i recerca he elaborat aquesta ponència.

Els estudis sobre la dona des d'una perspectiva històrica comencen a tenir certa importància en el camp de la investigació a Mallorca. Aquesta ponència no vol ser el lloc des del qual fer una anàlisi de tot allò produït fins ara arreu de Mallorca, sinó que l'objectiu és ordenar de forma cronològica aquelles dades històriques que s'han aportat els darrers anys i que tinguin alguna relació amb la dona a Inca. Així posarem en valor la història de la dona, una història que sovint ha estat poc treballada en els estudis relacionats amb Inca i, d'altra banda, oferirem un corpus de referències sobre aquest tema que faciliti la tasca a altres investigadors. Es tracta doncs d'una ponència que té un caràcter clarament iniciador.

La historiografia local m'ha servit com a fonament d'aquest estudi. Però, sobretot, he de posar en valor els treballs de Pere Fiol sobre sor Clara Andreu, els de Gabriel Pieras sobre Severa de Madariaga, els d'Isabel Peñarrubia, les recerques que ha fet Sandra Rebassa sobre el treball femení a la indústria del calçat, així com de tots aquells investigadors que els darrers 25 anys han tractat indirectament o directa la història de la dona a Inca en els seus treballs.

Aquesta ponència també vol ser una passa més en la tasca que es du a terme a l'àmbit municipal en relació amb la lluita contra les violències de gènere, la igualtat entre homes i dones, i la necessitat urgent d'erradicació de les discriminacions per motiu de sexe. Des de l'any 2018 l'Ajuntament d'Inca disposa d'un Pla d'Igualtat. Entre els seus objectius, hi destaca el punt 1.4, que es proposa: recopilar informació sobre l'aportació de dones a la ciutat i donar-los visibilitat, per exemple, amb exposicions, noms de carrers o espais públics, etc. Aquesta ponència, entre els seus objectius, vol visibilitzar allò que fins ara ha quedat a les fosques, allò que havia quedat al marge.

2. EDAT ANTIGA: SULPÍCIA GALIENI

En relació amb l'edat antiga, la informació de la qual disposam sobre Inca és sovint escassa i molt parcial, sobretot per a l'època romana. Destaca la informació d'una làpida sepulcral d'una dona de la qual només conservam el seu nom propi. La primer referència a aquesta dona romana l'aporta l'historiador Joan Binimelis al segle XVI quan descriu Inca a la seva obra *Història general del Regne de Mallorca*:

Es Inca población muy antigua y en tiempo de Romanos era muy mayor y más populosa. Sus vestigios y ruinas y muchas antiguallas muestran cuan antigua sea. Entiéndase así por tradiciones que allí residían los Plateros de la Seca (sic), y allí aquellos antiguos batían las monedas de Mallorca y Menorca, y era entonces su sitio y población en unos campos que llamamos ahora de la Oca, a la parte de su levante, en donde parecen dos fuentes manantiales. Y dentro de una fuente de aquellas hay una piedra muy grande, marmórea, que da a entender como fue Inca villa principal población de romanos con un letrado que dice: SULPICIA GALIENI VIXIT ANNIS XXV MENSIBUS VI. Fue después la dicha población destruida y del todo arruinada.

Les anàlisis més actuals d'aquesta troballa arqueològica parlen del sistema de centuriació de Mallorca, és a dir, del sistema que utilitzaren els romans per colonitzar l'interior de l'illa. Sembla que utilitzaren un mètode molt comú a Roma, que era dividir el territori en parcel·les que es distribuïen entre els colons que passaven a residir cap als territoris conquerits. En el cas de Mallorca, les recents investigacions parlen de l'existència de restes d'aquestes divisions territorials que s'han localitzat a partir dels eixos viaris que comunicaven les parcel·les. Uns dels eixos viaris romans que han

sobreviscut fins a l'actualitat són la carretera C-713 en el tram que uneix Inca amb Consell, el camí Vell de Muro i el camí de Santa Eugènia a Sencelles. Se suposa que l'eix de l'antiga carretera C-713 devia passar per devora l'església de Santa Maria la Major, a la part posterior de la qual es troba l'antic Camp d'Oca. Les actuals investigacions (Amengual i altres, 2003) elaboren la següent hipòtesi: vincular la làpida de la dona romana Sulpícia a una possible necròpoli, per tal de relacionar aquesta amb una traça viària, atesa la localització més comuna que tenien les necròpolis en el món romà, a la sortida de les ciutats i vora les vies.

La làpida romana, segons ens relata Barberí en el seu apèndix sobre història d'Inca, va ser reduïda a pols l'any 1741 per servir de material d'obra en la construcció de la capella major de l'església de Santa Maria la Major. En la descripció que fa Jeroni Berard de la vila d'Inca en el segle XVIII, assenyala que la làpida fou retirada de la font del Camp d'Oca i *la emplearan poco hace en la nueva obra de Iglesia desbastada o labrándola al uso a que la emplearon quitando y borrando las letras*. Altres estudiosos de forma fantasiosa exposen que a Mallorca hi havia descendents de la família de Sulpícia en el segle XIV, com per exemple el bisbe Antoni de Galiana (Riber, 1904). Actualment el nom d'aquesta dona romana que va viure a Inca fa uns vint segles perdura en la toponímia urbana, ja que dona nom a un carrer que és travessia del carrer de sa Calobra.

3. EDAT MITJANA

Amb la conquesta de Mallorca de Jaume I el panorama cultural, polític, econòmic i social canvià radicalment. La dona a Inca i a Mallorca en aquesta etapa s'emmarca en les coordenades de la dona europea, d'origen català o relacionada amb l'àmbit del llevant peninsular, però també de les dones provinents de les minories existents llavors a Mallorca (nord-africanes, musulmanes, jueves o esclaves). No és l'objectiu d'aquest apartat fer una anàlisi de la situació de cada un d'aquests grups, sinó que s'aportarà informació i referències de dones inquereres durant el període medieval.

3.1. Els oficis i els negocis

Les dones feien feina en diverses activitats sobretot agrícoles i també en determinades tasques artesanals, però la informació que ens donen les fonts és escassa. En una vila petita com la d'Inca les dones no tenien quasi mai formació que els permetés optar a professions intel·lectuals, no obstant això coneixem el cas d'una dona científica al segle XIV. La documentació recull que a Inca hi vivia la jueva metgessa na Goig: *na gog matjasa* (Llabrés 1998, 146). L'any 1336 vivia a Inca amb un filla. Pagava morabatí, per tant, no era pobra. No hi ha hagut, que se sàpiga, una altra dona metge a Inca fins al segle XX. Hi ha poquíssimes dones documentades a l'edat mitjana a Europa que exercissin la medicina. Una d'elles vivia a Inca en el segle XIV. Degué viure en el carrer del Call o molt a prop.

Sabem que les dones a l'època medieval a Inca i a la resta d'Europa ocupaven preferentment els oficis relacionats amb el tèxtil i la confecció (teixidores, filadores, costureres, sastresses...), així com també oficis vinculats a l'alimentació (forns, carnisseries, hostals...). A més, col·laboraven amb els oficis artesanals dels seus marits i familiars. Per tant, era habitual i normal que les dones fossin presents en els tallers d'Inca de sabaters, gerrers, ferrers, tintorers, fusters, etc. Exactament, l'any 1233, molts pocs anys després de la conquesta de Jaume I, hi ha notícia de l'existència d'una dona, Dolça, que era propietària d'unes cases a Inca i que exercia l'ofici de teixidora (Llabrés 1998, 72). En el morabatí de 1329 hi apareix una dona que fabrica o fa candeles, una candelera, na Simona (Llabrés 1998 143).

L'any 1355 sabem que una dona, na Mariò, vídua de Ramon des Puig, es dedicava a la venda d'oli, atès que el mostassaf li havia pres tota la mercaderia que tenia perquè li han trobat mesures no justes.¹ Segurament, na Mariò continuava amb el negoci del seu espòs després que aquest hagués mort, ja que era normal que la dona compartís tasques amb el marit a tots els oficis i negocis. La dona no quedava totalment al marge de l'activitat econòmica de la família, sinó que n'era una part fonamental. El 1365 sabem que una dona jueva es dedicava als negocis tèxtils, perquè els sobreposats dels teixidors havien trobat a la seva casa llanes emblades² (robades). El 1389 Mariò, l'esposa de Bernat Xaraix, era la propietària d'un negoci de venda al públic de tota mena de productes d'alimentació: pa, peix, salsa, sucre, fruites i espècies, i el mostassaf li volia prohibir que pogués vendre peix salat segons una normativa aprovada pels jurats.³ Altres dones es dediquen a oficis propis de la pagesia com Joana, vídua de Miquel Arquer, que l'any 1514 treballava en el cultiu de safrà, un conreu que a la vegada tenia un component comercial.⁴ Aquell mateix any, una altra dona, l'esposa de Gabriel Company, es dedicava a comprar garbons⁵ (llenya prima). L'any 1508, Maria havia llogat un hostal a Bernat Buades i al seu fill, i durant tot aquell any ella es comprometia a encarregar-se de l'hostal per un preu de 13 lliures.⁶

3.2. Propietàries de cases i terres

Era habitual que les dones d'Inca i del Regne de Mallorca fossin propietàries de terres i cases. Podien ser-ho sense el control dels seus marits o familiars. Són molt abundants les referències documentals de dones que compren i venen les seves propietats. La dona Barcelona i el seu espòs Guillem Motpaó vengueren l'any 1237 unes cases a Bernat Modal i a la seva esposa Berenguera (Llabrés 1998, 72). L'any 1233 Ferrera i el seu espòs Joan de Caldes canviaren la seva alqueria a Inca per un rafal a Montuiri. L'any 1425 Agnès, vídua del

1 ARM, AH 15, f. 105.

2 ARM, AH 30, f. 125.

3 ARM, AH 68, f. 105v.

4 ARM, AH 256, f. 142v.

5 ARM, AH 256, f. 158

6 ARM, V-292, f. 160.

notari Pere Sastre, era la propietària d'una possessió que disposava de tiradors, llevadors i cases, la qual cosa ens indica que també es dedicava a negocis del sector tèxtil. Aquest tres exemples són una petitíssima part d'exemples de dones propietàries a l'Inca medieval.

3.3. Religioses

Tenim notícies diverses sobre dones que experimentaven la religió d'una forma més intensa o diferent i decidien viure la seva fe amb altres dones a un convent, a un monestir, o d'altres ho feien vivint a la seva pròpia casa. L'any 1329 el morabatí apunta que a Inca hi vivia sor Ramona. Com explica Llabrés (1998,144) aquesta dona religiosa no pagava l'impost del morabatí perquè el lloctinent reial reconeixia la seva vocació religiosa que l'eximia de pagar. Sor Ramona devia ser una d'aquelles dones beates que feien vida religiosa a casa seva.

Altres dones iniciaven una vida religiosa apartada de les viles i ciutats. A finals del segle XIV es degueren instal·lar al puig de Santa Magdalena unes dones pietoses que Coli (1970, 16) anomena com a ermitanes.⁷ Segons un escrit de 1402, que el governador de Mallorca⁸ dirigí a les autoritats locals d'Inca, podem concloure que aquestes dones abandonaren el puig per motius imprevistos i fortuïts, però l'any 1402 volgueren tornar a establir-s'hi i es volien dedicar al servei de Déu amb altres dones de provada vida. Aquestes dones tenien l'objectiu de construir cases i altres edificis per al seu servei. El governador demanà a les autoritats locals que oferissin el lloc apropiat a aquestes religioses, que poguessin habitar el puig d'Inca i que les ajudassin en tot allò necessari.

No sabem els anys que visqueren al puig aquestes religioses, però sí que a finals del segle XV ja no hi residien. Llavors, l'any 1491 s'hi va iniciar l'establiment de les clarisses. La primera abadessa fou sor Pràxedes Magdalena, que apareix com a fundadora del monestir. Però les religioses no s'hi establiren definitivament fins a l'any 1504 (Gili 1996, 133-134). Allà edificaren un monestir a partir dels recursos propis i de les ajudes que rebien. Vint-i-dos anys després de la seva arribada, segons Gili (1996, 137), les clarisses del puig d'Inca resolgueren partir d'Inca com a conseqüència de la incomoditat, de la distància del lloc, de l'esterilitat del terreny i de la gran penúria d'aigua que patien durant l'estiu, la qual cosa els provocava pobresa i malalties. Els documents parlen que això les distreia del culte diví. L'any 1526 decidiren passar a residir a un altre monestir i es traslladaren a la parròquia d'Esporles, en el lloc conegut com Santa Maria de l'Olivar.

⁷ Al segle XVII (1628) es coneix l'existència de dues beates que vivien a Inca: Elisabet Moyà i Francina Ferraguda. En concret, Fiol (2011, 263) explica que aquestes dues dones s'havien consagrat a Déu sense entrar en un monestir, i que vivien en pobresa, obediència i castedat a casa seva, a Inca. Fiol va localitzar aquestes dues, però assenyalà que possiblement n'hi devia haver més. Era habitual que algunes d'aquestes beates portassin una vida comunitària.

⁸ ARM, AH81, f.220-221.

Però el puig no va quedar buit gaires anys. Una altra comunitat de religioses s'hi va establir: les religioses jerònimes. Aprofitant les construccions fetes per les clarisses, les jerònimes ràpidament s'hi varen acomodar l'any 1530 (Pere Fiol 1994a, 54). L'estada al puig d'Inca no tengué gaire durada, ja que partiren l'any 1534 pels mateixos entrebancs que les clarisses, sobretot per la manca d'aigua.

La incorporació de dones als convents i monestirs suposava que assolien una educació superior a la de gran part de la població. Això els permetia saber llegir i escriure, i tenir accés a una cultura diferent de la resta de dones del moment. La majoria de dones eren analfabetes i rebien una educació informal que les capacitava per esser filles i esposes. Segons cada circumstància, eren educades per exercir activitats pròpies de la pagesia, oficis artesanals o activitats comercials. Sovint, eren col·locades a cases d'altres famílies amb dones que els ensenyaven un ofici. Per exemple, l'11 d'abril de 1457 el sabater Joan Folquet col·locava la seva filla Gabriela de 7 anys d'edat amb la dona Gabriela perquè li ensenyàs bons costums durant 5 anys.⁹

3.4. Reconegudes

Quines dones devien destacar en l'època medieval a Inca? Les fonts, escasses en informació quan es tracta de dones, no aporten gaires dades. Sí que podem deduir que algunes dones tenien un paper destacat en la vila o alguna importància social per algun fet. Per això, diverses illetes i carrers de la vila adoptaren el nom d'una dona. L'any 1329 el morabatí assenyala amb el nom d'una dona dues illetes: la illeta de n'Alosa i la illeta de na Maimona (Llabrés 1998, 144). L'any 1431 existia un carrer dedicat a na Fara¹⁰ que pot referir-se al femení de Far, a Fara, nom de dona d'origen grec o la pronúncia algueresa de la paraula fada.

En el morabatí de 1329 apareix vora el nom d'algunes dones la denominació de *profembra* (Llabrés 1998, 146). Apareix en nou ocasions. Aquesta denominació significa 'dona honorada' o bé 'il·lustre'. Els topònims de carrers o barris d'Inca en època medieval referits a dones, els trobam al carrer de na Muntanera, al carrer de na Ferrilla i a So na Monda.

De la resta de dones dels segles XIII i XIV, només en resten alguns noms conservats com a conseqüència d'haver participat en alguna compra o venda de propietats. En els reculls de documentació que aporta l'estudi de Llabrés (1998) s'han localitzat els següents noms de dones: Floreta, Sibília, Berenguera, Fornarig, Eulàlia, Maria, Hugueta, Elicsenda, Folqueta, Dolça, Ermessenda, Brunisenda, Domenja, Gràcia, Astruga, Guerava, Barcelona i Serena.

⁹ ARM, protocol notarial de Jordi i Bartomeu Vives, V-77, f. 39.

¹⁰ ARM, protocol notarial de Jordi Vives, 1431-1508, f. 10.

Una dona que degué destacar en el seu moment era na Ponça. Sabem que l'any 1404, a les actes del Gran i General Consell del mes de març, les autoritats del Regne reclamaren que algunes persones de cada vila anassin a Ciutat per tractar temes d'utilitat i bona endreça de la cosa pública.¹¹ La vila d'Inca hi envià dues persones: un home, Bernat Burdils, i una dona, na Ponça. Només disposam d'aquesta informació, a partir d'aquí s'hauria d'obrir una investigació més exhaustiva per clarificar qui és na Ponça i per què és citada amb Bernat Burdils, membre d'una de les famílies més influents de la vila d'Inca.

3.5. Les minories

L'Inca medieval estava formada per diversos grups culturals i socials tancats, i dels quals era difícil entrar i sortir. Entre aquests destacaven grups minoritaris com els esclaus, els jueus o els musulmans. A principis del segle XIV hi havia un contingent destacable d'esclaus i esclaves que eren comprats i venuts amb normalitat. Sovint assolien la llibertat i es feien batiar. També en aquest segle XIV hi havia dones musulmanes que tenien casa a Inca, és el cas de *na Fátima, muller den Sayt* (Llabrés 1998, 146).

Però la comunitat de la qual tenim més informació és la jueva. A Inca, hi havia una nombrosa comunitat que tenia el seu propi estatus jurídic i polític. Llabrés (1998, 242) explica alguns aspectes d'aquesta comunitat en el segle XIV i narra els fets que ocorregueren durant les noces d'una de les filles del jueu Vives Sa Grassa, un dels més rics de la vila d'Inca. Segons Llabrés, les noces se celebraren seguint el ritual rabínic. Segons un document signat el 14 de desembre de 1347, la núvia va ser conduïda amb lluminàries des de la casa del seus pares fins a la casa del novii. Tots dos begueren de la mateixa copa i la romperen després a l'atri de la sinagoga. El mostassaf d'Inca i altres persones denunciaren la festiva boda de la parella jueva davant del batle com si tot allò fos una afronta per a la fe dels cristians inquers. El batle obrí una investigació contra els jueus. Aquests acudiren davant del rei Pere el Cerimoniós, el qual ordenà que s'investigàs si la festa s'havia celebrat segons els costums jueus. En cas afirmatiu, el batle d'Inca havia d'evitar possibles excessos futurs, però no havia de molestar els jueus; si no, seria severament castigat.

La documentació referida a delictes i imposició de multes ofereix informació sobre els esclaus que vivien a Inca, els seus orígens i la seva situació econòmica. D'origen àrab o musulmà coneixem Màlica, que havia estat multada l'any 1389 per exercir l'alcauoteria, és a dir, per induir dones a exercir la prostitució. D'origen grec coneixem Maria,¹² que l'any 1381 ja hauria estat alliberada perquè consta que s'havia casat amb Jaume Duran, forner. També la documentació ens parla de l'origen dels esclaus. Provenien sobretot de la

¹¹ ARM, AGC 1, f. 63v.

¹² ARM, AH, f. 36v.

zona de Rússia, Grècia, sarraïns o musulmans i africans (també llors, és a dir, de pare blanc i mare negra o viceversa). Altres eren anomenats bords, que a la vegada es podien distingir com a bords de casa, quan eren fruit de la relació d'una esclava amb el seu propietari, o bords de la terra, quan eren fruit de la relació d'una esclava amb un home lliure diferent del seu propietari.

Les esclaves es dedicaven a les professions dels seus amos, però també a la prostitució, al servei domèstic, a la cura de vells i malalts, i a alletar infants. Sabem que Magdalena, esclava de Valetina, es dedicava a alletar infants. Magdalena reclamava diners al seu antic propietari, Jaume Gual, ja que havia alletat un fill bord d'aquest Jaume.¹³

El mercat d'esclaus a Inca era actiu, i la documentació en recull nombroses transaccions. Per suposat que les dones esclaves també eren venudes fins i tot essent molt joves. Per exemple, Guillem Bonet d'Inca va comprar¹⁴ l'any 1407 una dona borda búlgara de 12 anys a Pere Real, mercader. L'any següent, Pau Piquer d'Inca va vendre¹⁵ al doctor en lleis Joan Armadans dues esclaves tartres, mare, Llúcia, i filla (aquesta només tenia un mes d'edat). Entre aquestes transaccions hi ha casos que semblen, vists amb perspectiva actual, dramàtics: Lleonard Ferrer va vendre¹⁶ a Daniel Pardo un esclau bord nascut a casa seva fill d'una altra esclava, Cristina, d'origen caucàsic. L'esclau bord tenia només 8 anys i nomia Nicolau. No obstant això, era freqüent que quan es produïa la venda d'una esclava anàs acompanyada dels seus fills. A més, els fills d'una esclava continuaven la condició materna i seguien essent-ho si no eren alliberats.

Sembla que les fonts indiquen que el preu de les dones esclaves era més elevat que el dels homes (Matas i Vidal 1994, 42). Les russes eren les més cotitzades i el valor mitjà estava entorn de 89 lliures. L'elevat preu de les dones responia a diversos factors: podien tenir fills que esdevenien esclaus, la longevitat, el rendiment, el caràcter més obediència, intentaven fugir menys que els homes i podien oferir relacions sexuals als seus amos.

Les esclaves podien assolir la llibertat i acabar reintegrades en el grup majoritari de dones cristianes. Llavors algunes es casaven amb un home també mallorquí i cristià. Així podem comprovar que dia 24 de maig de 1450 acudiren a casa del notari inquer Jordi Vives¹⁷ Catalina i Francesc. Declararen que Caterina, que havia estat esclava del ciutadà Joan Bordils, era una borda lliure, i tenia el consentiment de sa mare per casar-se amb el sabater Francesc Font. Caterina aportava una dot de 10 lliures, però el nuvi aportava 2 lliures i 10 sous perquè ella era verge.

¹³ ARM, AH 85, f. 35.

¹⁴ ACM, Guerau Coloma, n. 14.706, s.f.

¹⁵ ACM, Guerau Coloma, n. 14.706, s.f.

¹⁶ ARM, Antoni Contestí, C-78, f. 86.

¹⁷ ARM. Jordi Vives Prot. not. V-40. F:72 v

3.6. Violència

Durant aquest període medieval hi ha documentats diversos atacs violents contra dones. Una dona, de nom Nicolava Balder, va ser assassinada pel seu germà Macià i pel seu espòs Joan Carbonell quan la varen tirar dins una sínia el febrer de 1496.¹⁸

El juny de 1358 el batle havia fet tancar a la presó el saig de la vila, Bernat Totzó, perquè havia pegat unes galtades amb la mà plana a dues prostitutes.¹⁹

El juliol de 1372 el batle d'Inca i el governador es traspassaven informació sobre una dona, Serena, que havia estat abandonada pel seu espòs, Pere Figuerola, la qual cosa provocava que la dona no tengués res per viure i patís fam. El marit no la volia proveir de res, ja que vivien separats.²⁰

Finalment, sabem que Benanguda es queixava al governador el gener de 1421, ja que el seu espòs, el convers Antoni Bonill, l'havia tret de casa seva amb tres infants. El marit l'amenaçava que, si tornava, la mataria a ella i als fills.²¹

4. EDAT MODERNA: SOR CLARA ANDREU

Dia 4 de desembre de 1596 va néixer a Palma, a la parròquia de Santa Eulàlia, Bàrbara Andreu Malferit, que després seria coneguda com sor Clara Andreu. El seu pare, Antoni Andreu, era un artesà passamaner originari de Selva, i sa mare, Catalina Malferit, era d'Inca. Just després de néixer la seva mare morí, la qual cosa provocà que son pare es tornàs a casar amb la inquera Joana Vexili. Encara que el concili de Trento havia prohibit que les nines petites ingressassin als monestirs, el bisbe Joan Vich i Manrique va autoritzar que la petita Bàrbara entràs dia 11 d'abril de 1604 en el monestir de Sant Bartomeu d'Inca. Haver-ho fet no volia dir que hagués de ser religiosa, però amb els anys degué sentir que la vida monàstica era el camí pel qual volia continuar. Dia 17 de febrer de 1613 va fer professió i esdevingué religiosa jerònima.

Sor Clara Andreu és la dona d'Inca (tot i haver nascut a Ciutat) amb una bibliografia més extensa. Hi ha molts llibres dedicats a biografiar la seva vida. Té un seguit d'obres que analitzen com va ser la seva trajectòria com a monja a principis del segle XVII. Visqué retirada al convent de Sant Jeroni, però això no fou impediment perquè fos coneguda a tot Mallorca i la seva fama arribàs a tota la vila d'Inca. Ingressar en un convent era de les poques maneres que tenien les dones per progressar personalment, intel·lectual i professional. Entrar a formar part d'una institució religiosa suposava tenir

18 ARM, Cúria Criminal, 1493-1501, s.f.

19 ARM, AH 20, f. 93v. I 95v.

20 ARM, AH 38, f. 170.

21 ARM, AH 97, f. 20v.

una educació molt diferent a la resta de dones: aprenien a llegir i a escriure, podien llegir llibres, tenien capacitat de decisió dins el convent, podien dedicar-se a activitats impensables per a una dona del seu temps i progressar socialment. A més, eren petites empresàries, ja que portaven l'economia del convent elles mateixes: compraven, venien, administraven béns, feien préstecs. No obstant això, patien el control extern d'homes: el bisbe, el confessor o el rector.

VEN. SOR CLARA ANDREU.
del Orden de S. Seronimo Religiosa de admirable mortificación, penitencia, oración, y singular en las virtudes. Murió en 24 de Junio de 1628. en el Convento de S. Bartholome de la Villa de Inca.

Figura 1. Sor Clara Andreu Malferit (1596-1628)

De fet, sor Clara Andreu és un clar exponent de dona que s'enfronta en certa manera al món dels homes. Posà en entredit l'autoritat del bisbe i dels seus consellers. Segons exposen els estudis elaborats per Pere Fiol, en unes cartes que s'enviaren el bisbe de Mallorca, Baltasar Borja, i sor Clara Andreu, aquesta li indicava clarament que com a bisbe no feia les coses bé, perquè es deixava dur per males influències, per això sor Clara li recomanava la pregària com a eina per aclarir els problemes personals. En una altra carta sor Clara animava el bisbe a deixar les persones que s'acostaven a ell cercant solament el propi benefici, i que el feien allunyar del bé de les ànimes i de la seva pròpia salvació. Sor Clara Andreu deia de forma indirecta al bisbe de Mallorca que perillava la seva salvació. Aquestes cartes que

enviava la religiosa inquera al bisbe posaren molt nerviosos dos personatges que s'aprofitaven de la indecisió del bisbe Baltasar Borja. Eren Dionís Montserrat, vicari general, i Gaspar Garriga, confés del bisbe. Aquests dos obligaren sor clara Andreu a callar per sempre. Enviaren, l'agost de 1627, Mn. Pere Antoni Baró perquè investigàs les causes sobrenaturals que portaven sor Clara Andreu a tenir visions de sants i santes, i a sentir èxtasis místics. Aquestes experiències místiques eren conegudes per les autoritats religioses de Mallorca, com també per la resta d'inquers. L'inquisidor interrogà totes les monges i el rector d'Inca. Després dels interrogatoris sor Clara Andreu fou advertida i durament represaliada: havia de deixar de ser vicària, no podia tenir èxtasis, no podia parlar amb ningú de fora del convent, no podia conversar sobre temes espirituals amb ningú, no podia parlar amb el seu confés excepte que fos per una necessitat urgent. Mesos més tard el vicari general de Mallorca, Dionís Montserrat, escrigué una declaració de tres fulls

que sor Clara Andreu havia de dir dues o tres vegades al dia davant de la mare priora, confessant que tot el que li havia passat era obra del dimoni i demanant llum per no condemnar-se eternament.

Tot això afectà greument la salut de la religiosa inquera, i la nit del 23 al 24 de gener de 1628 es posà molt malalta. El seu confés envià a dir al bisbe que sor Clara estava molt greu. Morí dia 24 de juny de 1628 a les sis del capvespre. El vespre arribaren a Inca notícies del bisbe que ordenava que, si sor Clara moria, no havien de tocar les campanes fins que fos dins la tomba. Però quan anaren a enterrar-la l'església estava plena de gent. Moltes persones havien botat la paret i havien envaït el monestir. Li passaren rosaris per damunt, miraven de tallar-li l'hàbit. Alguns homes l'havien perseguida en vida, i les ordres del bisbe la volien perseguir de morta. Però els intents de desprestigiar-la foren inútils, ja que tot el poble després de morir li tenia una gran veneració, i era invocada per alliberar de les malalties. La tradició recull nombrosos miracles que sembla que s'obraren per intercessió de sor Clara Andreu.²²

5. EDAT CONTEMPORÀNIA

5.1. De la fundació del convent de la Caritat al ple desenvolupament de la indústria (1868-1930)

5.1.1. Noves dones religioses: franciscanes i de la caritat

Al segle XIX sorgiren a Mallorca un seguit d'organitzacions religioses femenines que, des del vessant religiós, volien trobar solucions a les greus mancances socials que es vivien a l'illa. D'una banda, aquestes religioses volien posar fi a la manca d'educació per a les dones, sobretot les nines més pobres i, de l'altra, volien ajudar a la millora de la sanitat també dels més pobres. La dona religiosa mallorquina ja no cercava, com havia estat habitual fins al segle XVIII, el convent de clausura, sinó una nova manera d'expressar la seva religiositat, una manera més oberta al poble, propera i activa. Els ajuntaments del segle XIX estaven desbordats i eren incapaços de resoldre les mancances educatives i sanitàries. Les nines eren, sovint, les que no tenien accés a la cultura. Aquestes dones religioses veieren aquesta necessitat i s'hi abocaren.

A Inca es fundà un primer convent de germanes de la caritat cap al 1868 a l'antic convent de Sant Francesc (Llabrés, 1993). Aquestes primeres germanes de la caritat foren refundades a Inca uns anys més tard (1893). Durant tots

²² S'ha iniciat un procés a càrrec de l'Església de Mallorca per estudiar la seva biografia i hi ha un postulant que treballa per la seva beatificació. Les monges jerònimes i un grup de col·laboradors del monestir editen regularment un butlletí informatiu sobre la monja i qualsevol aspecte que hi estigui relacionat. L'any 1978 es va reiniciar una nova onada de devoció popular amb l'obertura del seu sepulcre. Aquesta veneració ha passat per moments més o manco populars, però mai no ha tengut interrupcions. No hi ha estudis sobre sor Clara Andreu des d'una perspectiva de gènere, però G. Pieras (1986, 89) qualificava la monja com *una dona lliure que patí de les incomprendiments dels homes*.

aquests anys la seva labor cap a la millora de la dona a Inca va ser força destacada. L'any 1879, les franciscanes Filles de la Misericòrdia fundaren un convent a Inca. Aleshores, un convent era una comunitat religiosa que obria les seves portes a tota la població per oferir serveis educatius i sanitaris, a més de ser espais d'evangelització cristiana.

Les religioses franciscanes obriren tot d'una una escola per a nines i tengueren cura de malalts. Primer ocuparen una casa a la plaça de l'Aigua. Llavors, l'any 1885, compraren l'hostal de Son Odre de la família de Son Bordils en el carrer de l'Àngel. Es va reformar completament l'edifici per adaptar-lo a convent i escola, una obra que dirigí Sebastià Riusech. Les franciscanes havien vingut a Inca a petició del batle, del rector i de benefactors locals. La seva escola va esdevenir cabdal dins l'estructura de centres de la congregació. L'any 1901 acollia 396 alumnes (l'escola amb més alumnes de Mallorca d'aquesta comunitat religiosa). L'any 1917 havia assolit els 530 alumnes amb nou mestres. Ja en segle XX, l'any 1930, les religioses de la Puresa obriren a Inca una escola només per a nines.

5.1.2. La dida, les bosseres i les dones explotades

En aquest punt presentam tres casos concrets de dones en situacions extremes o d'explotació a partir de tres textos periodístics de finals del segle XIX i principis del segle XX. En el primer cas (a) s'exposa la història d'una dona que treballava com a dida. El segon cas (b) és un exemple de treball infantil en el sector de la fabricació de bosses de plata. El darrer cas (c) és el d'una denúncia concreta d'explotació de dones a tallers locals.

a) Dida d'Inca a Palma

Una dida era una dona de poble que sovint no sabia llegir ni escriure, vivia pobrament, tenia fills, però, si alguns no sobrevivien perquè morien molt petits, es dedicaven a alletar els fills d'altres dones. Les dides podien aconseguir una bona font d'ingressos. Fins i tot, algunes dones, mentre alletaven el seu propi fill, es posaven a alletar el fill d'una altra dona empeses per la misèria en la qual vivien.

En la literatura catalana de Mallorca és força coneguda la narració de Salvador Galmés, *La dida* (1923). El relat de Galmés explica que una dona d'un petit poble de Mallorca, a principis del segle XX, abandona el seu fill i el seu marit per anar a viure a Palma. Allà alletarà el fill d'una parella burgesa de la capital. Però la dona enyora el seu fill, el seu espòs i el seu poble, se sent tota sola, no estima l'infant que alleta i se sent explotada. El final és tràgic.

Una història semblant a la que relata Galmés fou real i va ser protagonitzada per una dida inquera. Tot va ocórrer el novembre de l'any 1883. Sabem allò que va passar a partir d'una notícia publicada en el diari *La Autonomía. Diario Republicano* (3 de novembre de 1883). El text que apareix a la premsa,

traduït al català és aquest:

Ahir, devers les dues del migdia, es va produir un aldarull a la plaça de Cort i al carrer Colom. Sembla que una dona, veïnada d'Inca, que alletava un nin, els pares del qual resideixen en el mencionat carrer, vengué ahir dematí amb el propòsit de deixar el nin, sembla que el nin la molestava massa a causa de no tenir molt bona salut (s'entén que era ella la que no tenia bona salut). Com a conseqüència els pares li exigiren que tornàs mitja mensualitat que ella tenia avançada i, amb l'excusa que anava a cercar els doblers, va partir emportant-se el nin.

Arribada a la plaça Major va veure una al·lota d'uns 8 anys i la va cridar suplicant-li que li guardàs l'infantó fins que tornàs, per això li va oferir 2 reals de gratificació. L'al·lota va quedar amb el nin esperant-la, però veient que havia passat una bona estona i que la dona no tornava va informar del fet a un guàrdia municipal, que la va portar al quarter. Allà es va indagar, es va saber qui eren els pares i se'ls va informar de tot allò que havia succeït.

Una conducta tan anòmala va fer sospitar que era una estratagema per anar-se'n cap a Inca i deixar abandonat el nin. Per això els guàrdies es posaren a cercar la dida i no varen tardar gaire a trobar-la. La dugueren al quarter i llavors als Caputxins (la presó) per posar-la a disposició de l'autoritat encarregada d'aclarir el fet.

b) El treball infantil a les bosses de plata

El treball infantil era una pràctica normalitzada fins ben entrat el segle XX, tot i que des de principis d'aquest segle existia legislació²³ que prohibia que els nins i les nines entrassin a fer feina a les fàbriques o als tallers. En tots els sectors hi eren presents. Ningú no veia amb reticència que això passàs. Hi ha moltíssims casos documentats. Un d'ells és el de les dones que treballaven en la fabricació de bosses de malla de plata. Entre finals del segle XIX i principis del segle XX moltes inquieres treballaren en la fabricació d'aquestes bosses, era una tasca molt usual de joves mallorquines i menorquines.²⁴ A Menorca, la producció de moneders s'inicià a finals del segle XIX i tengué una gran expansió entre 1900 i 1913. Sembla que, acabada la I Guerra Mundial, la seva fabricació va decaure (Marquès, 1997) tant a Menorca com a Mallorca. L'agost de 1914 les dones que hi treballaven estaven en atur per la manca de feina i deixaven d'ingressar unes quantitats considerables de doblers. A la premsa local d'aquell moment²⁵ s'explicava que una jove de 16 anys del poble de Biniamar havia fet bosses de plata els darrers cinc anys i mig, és a dir, havia començat a fer feina als 11 anys. Aquesta jove tenia una germana més petita

²³ La Llei Dato de 1900 va incorporar clares prohibicions, però encara permetia que els infants fessin feina en determinades condicions. Gradualment les prohibicions es varen anar ampliant fins a l'etapa de la II República, que va prohibir completament el treball als menors de 14 anys.

²⁴ *La Región*, 3 setembre 1912, pàg. 1.

que l'ajudava des de sempre. Els darrers anys, havien guanyat entre les dues més de 3.000 pessetes, que podien equivaldre al preu d'una casa.

c) Denúncies d'explotació laboral femenina

Així com el treball infantil estava normalitzat, també ho estava l'explotació laboral tant d'homes com de dones. A principis de segle XX, a Inca s'implantaren nous sistemes de treball a tallers i fàbriques. Es passà d'un model amb certa flexibilitat horària a d'altres de més estructurats i inflexibles que se centraven en un treball mecanitzat i monòton. Aquesta nova situació generà situacions d'explotació que sovint no eren denunciades ni fetes públiques. En coneixem un cas a partir de la premsa local. Miquel Duran, aleshores director del setmanari *Ca Nostra* i propagandista de la doctrina social del papa Lleó XIII, denunciava sense contemplacions la situació de dones obligades a treballar en jornades llarguíssimes de feina. En un extens article exposà que a Inca hi havia tallers en els quals treballaven dones entre 11 i 12 hores diàries de dilluns a dissabte. Llavors, aquestes mateixes treballadores eren obligades a fer entre 3 i 5 hores tots els diumenges. També hi havia vespres que eren obligades a fer hores extraordinàries després de la llarga jornada. Totes aquestes hores extra no eren pagades. Davant aquest abús Duran demanava públicament²⁶ que es donàs una solució i s'afegia a les protestes que havien duit a terme les dones afectades. Exigia que es posàs fi a tot això, ja que perillava la salut i el benestar de les dones. Duran relatava que hi havia persones que no se solidaritzaven amb les dones, sinó tot al contrari, les criticaven per inoportunes i atrevides.

5.1.3. La dona, sempre menor d'edat

En aquesta etapa de finals del segle XIX i principis del segle XX la dona sempre era semblant a un menor d'edat i necessitava tutela. La premsa local, propera a una ideologia conservadora en tot allò relacionat amb la dona, es feia ressò dels postulats del papa Lleó XIII a l'encíclica *Rerum Novarum* (1891, 31) sobre la dona i el treball. El papa considerava, en aquest document, que hi havia oficis menys aptes per a les dones, les quals havien nascut per treballar en tasques domèstiques; unes tasques que protegien el bon honor de la dona i que afavorien, per naturalesa, l'educació dels fills i la prosperitat de la família.

Aquesta visió de la dona era promoguda des de la premsa d'Inca i el seu director, Miquel Duran, repetia els arguments papals en els seus articles. Per això defensava²⁷ que s'havia d'educar les dones des de petites a ser bones cristianes:

Lo primer les hem de fer (a les dones) unes bones cristianes d'ànima valenta i cor fort, i després procurarem donar-los una bona instrucció elemental. Se l'ha d'ensenyar a fer bon dinar, rentar i apedaçar roba,

²⁵ *Ca Nostra*, 15 agost 1914.

²⁶ *Ca Nostra*, 9 maig 1914.

²⁷ *Ca Nostra*, 27 març 1909

sergir les calces, cosir botons, sabre fer-se una camisa i tallar-se, si convé, llurs vestits... Els hem d'inculcar... que per estalviar no s'ha de gastar i que quan es major el gasto que el guany, la misèria toca de seguit a la porta... Que sàpiguen ja de petites anar a la plaça i fer el compte de lo que han gastat... Convé que sàpiguen cultivar el seu hortet i que tenguin afició a les flors i estimi en general totes les obres de Déu... Podreu fer que aprenguin de tocar el piano o un altre instrument i algunes nocions de dibuix i de pintura... Si practicaeu tot això les vostres filles i les vostres filles se'n fan càrrec, tenim per ben cert que elles faran bon camí.

Però la subordinació de la dona no era només una idea que circulava en els ambients conservadors d'Inca. També a la premsa popular de caràcter obrer era habitual trobar textos que presentaven la dona com una persona inferior a l'home o textos de caràcter misogin. Per exemple, en el setmanari *Foch y Fum* de març de 1931 es criticava un grup de dones treballadores d'un taller de calçat tractant-les de xafarderes. La crítica tenia un to humorístic, utilitzava el llenguatge de les cançons populars mallorquines, però deixava entreveure una clara misogínia.²⁸

Les crítiques a les dones perquè eren massa xerradores sembla que eren habituals. També en el setmanari *Ca Nostra* hi aparegueren. En un article publicat en aquest periòdic²⁹ s'aportaven dades suposadament científiques que demostrarien que les dones per naturalesa eren més xerradores:

Quasi tothom s'és cregut que si les dones xerren tant és perquè el seu cervell fa cas de totes les foteses d'aquest món. Un professor de física de París, després de molt estudiar aquesta qüestió ho atribueix a tres causes principals. La primer la nerviositat de la dona... La segona, la major pressió pulmonar de les dones... una dona pot parlar sense cansar-se quatre vegades més que l'home. La tercer és que, no fer treballar muscular, fa que la dona estigui menys cansada i predisposada en gastar parlant les seves energies físiques. Lo que no podria explicar, lo dit doctor, és perquè hi ha tants homes que parlen més que moltes dones.

La dona ideal que sorgiria d'aquests principis conservadors seria una dona semblant a la que es descriu a la premsa local³⁰ quan s'explica qui era l'esposa del cacic conservador Joan Alzina. Amb motiu de la seva mort, la premsa local publicà la necrològica explicant qui era aquesta dona, Margalida Llinàs Llabrés. A principis del segle XX, una dona inquera perfecta segons aquest cànon conservador era ella. Segons aquesta nota necrològica s'entén que era una madona plena de tot, tallada a l'antiga, dadivosa, de caràcter afable (bona dona) que feia cas de tothom i s'interessava pel benestar de rics i pobres, particularment si estaven malalts (caritativa); sense anar a reunions i de compliments frívols, dona de ca seva (tancada dins ca seva), natural i

²⁸ *Foch y Fum*, 20 març 1931.

²⁹ *Ca Nostra*, 14 novembre 1908.

³⁰ *Ca Nostra*, 9 agost 1913.

modesta, estava relacionada amb les famílies més aristocràtiques de la societat inquera, que s'omplien la boca del seu nom per les seves atencions (ben relacionada amb el poder). Mai la veien a cap reunió ni divertiment per innocent que fos. L'Església era el seu fort, tenia totes les complaences amb el culte catòlic, del qual era una gran protectora.

La dona, també en els actes públics, solia tenir un paper de figurant. Per exemple en l'acte de proclamació del general Luque com a Fill Adoptiu i Il·lustre de la ciutat, la crònica conta que a l'estació del tren el general va ser rebut pels regidors, el jutge, el rector, el registrador de la propietat, el cap del quarter militar i una comissió de *jóvenes y bellas inquenses vestidas con el típico traje de payesa*.³¹ Les dones foren les encarregades de saludar l'esposa del general i li lliuraren un ram de flors.

Però aquest model de dona anà caducant i sorgí un altre prototipus de dona cristiana, amb un paper un poc més actiu en el si de l'Església catòlica. Ja hem vist que la dona religiosa prengué un rol més participatiu a Mallorca a mitjan segle XIX i que esdevingué dona de convent, però d'un convent obert a la societat, que educava i que tenia funcions sanitàries. A la vegada, la dona cristiana laica també exercia un rol més participatiu. Llavors es crearen associacions femenines amb un component social força actiu: tallers de Santa Rita, mares cristianes i dones que participaven en activitats culturals. El maig de 1914 es va fundar a Inca la Congregació de Mares Cristianes amb l'objectiu de millorar l'educació religiosa de les dones.³² Quasi totes les mares inquieres durant gran part del segle XX formaren part d'aquesta entitat. El primer dia de la fundació es varen aconseguir unes 400 sòcies. La Junta Directiva estava formada per les esposes dels polítics més rellevants de la ciutat o dels empresaris més destacats.

L'abril de 1919 es fundà el taller de caritat de Santa Rita.³³ Era una entitat integrada només per dones amb l'objectiu d'exercir la solidaritat des d'un vessant cristià. El taller organitzava activitats per recollir fons econòmics i distribuir-los entre aquells que més ho necessitaven. Va començar amb 92 sòcies, i la Junta Directiva també estava integrada per les esposes dels homes més influents en la política i l'economia d'Inca.

El gener de 1922 es va constituir una junta integrada només per dones per gestionar a Inca la Lliga del Bon Mot.³⁴ La Lliga era una iniciativa nascuda per erradicar la blasfèmia i tenia un caràcter religiós. Com altres entitats d'aquest tipus, tenia un director o consiliari home, que era un capellà que coordinava les tasques que es feien.

La Creu Roja a Inca en els seus inicis va estar majoritàriament integrada per

³¹ *Ca Nostra*, 18, març 1914.

³² *Ca Nostra*, 16 maig 1914.

³³ *Ca Nostra*, 1 maig 1919.

³⁴ *Ca Nostra*, 1 gener 1922.

Figura 2. Severa de Madariaga (primera per l'esquerra) i alumnes de la seva acadèmia

dones.³⁵ La inauguració de la seu a Inca es va dur a terme el juliol de 1923. En l'acte inaugural varen tenir un paper destacat Francisca Fluxà Rayó, empresària del calçat, i Severa de Madariaga, mestra d'escola.

En aquest mateix període coneixem el cas d'una monja franciscana de la qual la premsa deia que era *molt intel·ligent en música*.³⁶ Era sor Francisca del Cor de Maria, Francisca Galmés, que residia en el convent franciscà d'Inca. Era la filla del vicedirector de la Capella de Manacor.

5.1.4. Severa de Madariaga: primer feminisme

Severa fou una destacada mestra a Inca. Fou precursora del feminisme a la ciutat des de finals de la darrera dècada del segle XIX. La seva biografia va restar oblidada fins fa només uns anys quan va ser declarada Filla Adoptiva de la ciutat. El seu pensament s'inclou en el feminisme que sorgí a Mallorca, proper al republicanisme, de caràcter laic i allunyat de l'integrisme catòlic. El feminisme de Severa de Madariaga era una ideologia encara en els seus inicis molt relacionada a donar formació a les dones, però sense tenir un caràcter rupturista. Era un feminisme crític amb la misogínia i combatí amb les dones que només cercaven agradar als homes i s'oblidaven de cultivar la seva educació i formació. Però per a Madariaga encara era difícil

³⁵ *Ca Nostra*, 18 agost 1923.

³⁶ *Ca Nostra*, 17 maig 1929.

concebre una dona totalment independent de l'home. Severa escriu: *eduquemos a la mujer, pero no la hagamos doctora, pues que con ello borramos su encantadora personalidad*. Per aquells anys ja era una transformació força important que una dona fes conferències, que dirigís una escola privada, que fos activa en la cultura i que exigís una educació diferent per a les dones. Com diu Pere Fullana (2011, 15):

Severa de Madariaga encaixa perfectament en el batalló de dones del darrer terç del segle XIX que comprometeren la seva vida a fer possible un canvi de mirada respecte a la dona. Eren dones fortes, pioneres, compromeses amb el procés de reforma de la societat i preocupades pel futur.

El mes de març de l'any 1893 Severa defensava en una conferència pronunciada a Palma que, si s'educaven les dones, s'educava tota la societat i que la millora social del país començava enviant les nines, que en el futur serien dones, a l'escola: *los hombres serán lo que las mujeres quieran que sean, los hijos sentirán como sienten sus madres*.³⁷

El mes de desembre de 1893 en una altra conferència defensava que la regeneració social començava per la dona i per la mare de família. Criticava els que argumentaven que la dona només havia de tenir cura del creixement físic dels fills i no de la seva educació intel·lectual i moral. Severa creia que la dona tenia un paper fonamental en l'educació global dels fills.³⁸

L'any següent, en un discurs pronunciat en el centre militar de Palma, criticava que els homes tractassin totes les dones com a frívols, volubles i poc profundes en el seu pensament. Severa recalca que elles no eren les culpables d'aquesta situació, sinó que tot això provenia d'una manca clara d'educació escolar. Es queixava que els homes sí que podien anar a escola, als instituts i a les universitats, i que tenien accés a tota mena de sabers intel·lectuals. Concloïa dient: *todo esto (l'escola i la universitat) son vías cerradas para la mujer que cuando conoce algunos rudimentos de la geometría, sabe a medias las cuatro reglas... se la tiene por esmeradamente educada*.³⁹

L'any 1900, en una altra conferència pronunciada a Inca es refermà en els anteriors arguments. En aquella ocasió, al final de la xerrada, es va dirigir directament a les dones presents i les va animar que es despertassin, que s'interessassin per una nova visió de la vida, que en comptes d'ambicionar una reputació distingida treballassin per assolir, com a dones, una il·lustració adequada.⁴⁰

Severa de Madariaga Basterrechea va néixer al País Basc (1871), a la ciutat de Guernica. El juliol de 1890 va aprovar els exàmens de revàlida de l'escola normal de mestres de Logronyo amb la qualificació d'excel·lent.⁴¹ El maig de

³⁷ *Las Baleares. Periódico republicano*, 21 març 1893.

³⁸ *El noticiero balear*, 10 desembre 1893.

³⁹ *Las Baleares. Periódico republicano*, 19 juliol 1894.

⁴⁰ *La Unió Republicana*, 26 abril 1900.

1891 va aprovar a Valladolid oposicions a les escoles públiques de nines.⁴² L'octubre de 1892 va inaugurar a Inca unes classes preparatòries per als tres cursos de la carrera de magisteri i per preparar oposicions a mestra d'escola.⁴³ Va venir a viure a Inca a finals del segle XIX per casar-se amb el militar Pere Ferrer Alzina, que va ser batle d'Inca pel Partit Liberal. Als anys 30 del segle XX es traslladà a Palma. Fou la directora d'una acadèmia per a nines que oferia no només una educació bàsica i elemental, sinó que a la seva escola es podien formar les joves inquieres per poder seguir estudis superiors. Hi acudien sobretot filles de la petita burgesia local, però també s'hi becaven nines de famílies que no tenien la capacitat econòmica per pagar les quotes mensuals.

Figura 3. Catalina Rebassa (en el centre)

41 *La Rioja, diario político*, 8 juliol 1890.

42 *El Magisterio Español*, 25 juliol 1891.⁴³

43 *El Magisterio Balear*, 22 octubre 1892.

Sabem⁴⁴ que l'Acadèmia Madariaga organitzava vetllades literàries i funcions per recollir fons per a finalitats benèfiques. Era col·laboradora dels mitjans de comunicació escrits *El Católico Balear*, *El Heraldo de Inca* i *La Ciudad*. Fou presidenta de la Creu Roja i presidenta honorària del Fomento del Civismo de Palma. El 19 de gener de 1918 s'estrenà al Teatre d'Inca el drama històric en quatre actes *Quince días de reinado*, del qual ella era coautora, juntament amb Antoni Rosselló Mora, notari. La seva presència era sol·licitada a qualsevol acte de caire cultural i benèfic que s'organitzàs a Inca.

5.1.5. Catalina Rebassa Boyeras: republicana

Una altra cas de dona avançada al seu temps és Catalina Rebassa. Però així com de Severa conservam molta informació, ja que va tenir una vida social i pública força intensa, de Rebassa només coneixem dos articles periodístics i unes poques referències biogràfiques.

Catalina era filla d'Antoni Rebassa Figuerola de Palma i de Gerònima Boyeras Homs d'Inca. Havia nascut a la vila d'Inca dia 31 de juliol de 1869. El seu pare havia vingut a viure a Inca almanco abans de 1859, era de professió escriptor (segurament d'alguna administració pública), arribà a tenir un gran patrimoni en terres i fou batle d'Inca entre 1879 i 1881. Els familiars de Catalina eren rics propietaris de terra, treballadors de l'Administració pública o membres de l'Exèrcit.

Catalina Rebassa es va titular com a mestra d'educació elemental. Va rebre una educació molt superior a la que rebien la majoria de dones del seu temps. Tenia un domini bastant alt de vocabulari complex. En els seus articles apareixen paraules i expressions que denoten uns amplis coneixements com: *servilismo*, *sociólogo*, *época feudal*, *vestigio*, *ostracismo*, *parodia o reputadísimo*. Ella mateixa, en un dels articles que escriu, afirma que està a favor que les dones rebin una educació científica: *amante como soy en grado extremo por la ilustración de la mujer presentando seria oposición a los que juzgan a nuestro sexo incapaz de progresar en los caminos científicos*.

El fet que Catalina Rebassa fos la filla d'un batle d'Inca a finals del segle XIX segur que tengué a veure amb el seu interès polític. Però el fet definitiu el va marcar el matrimoni amb Sixto Pers Rosselló. Amb aquest matrimoni Catalina Rebassa degué apropar-se al republicanisme. Sixto Pers, amb qui es va casar l'any 1896, era el president del Comitè Republicà d'Inca l'any 1900 i participà a diferents mítings republicans arreu de Mallorca a principis del segle XX. Catalina Rebassa expressava la seva ideologia republicana de forma clara i sense embuts, i en un dels articles diu: *Abajo la opresión, el absolutismo y el cacicato. Rijan para siempre los fueros de la libertad y del*

⁴⁴ Les següents informacions provenen d'una biografia elaborada per Gabriel Pieras Salom que no ha estat publicada.

gobierno del pueblo por el pueblo. Merced a la propaganda republicana, han sido muchos los pueblos que han despertado de su letargo.

Els dos articles periodístics que es conserven varen aparèixer en el diari *La Unión Republicana* de Palma. El primer article fou publicat el dia 17 de maig de 1901. L'autora el dirigia a un suposat cacic local. Tot el text traspua una forta crítica a la política de la Restauració. L'article es pot dividir en quatre grans parts:

1. Explicació de què és un cacic: *el negro ogro llamado por el lenguaje vulgar y corriente cacique, apellidado por el sociólogo el perturbador ominoso del orden y la paz social.*
2. Ha arribat l'hora que els cacics desapareguin: *se acabó el reinado de la esclavitud y la barbarie, sin ninguna atómica parte de compasión...*
3. El poble ja és conscient que no necessita els cacics: *el pueblo no quiere ya, por su dignidad y honor, acatar tus órdenes, vivir sumido a tus mandatos, obediente a tus fallos y resignado a tus caprichos.*
4. Finalment, anima els pobles que no s'adormin en la lluita per erradicar el caciquisme.

El segon article aparegué publicat el dia 3 d'agost de 1901. S'inclou dins la secció de notícies dels pobles i porta com a títol "Inca". És una crònica sobre una activitat de l'escola de Severa de Madariaga. L'article tracta diversos aspectes:

1. Al principi fa una breu descripció d'una exposició de treballs de geometria i aritmètica de diverses alumnes de l'escola de Severa de Madariaga.
2. Defensa l'educació de les dones i fa una alabança de la mestra i de les dones que donen suport a la professora: *(Severa de Madariaga es) conocedora a perfecta conciencia de cuanto encierra esa Pedagogía moderna (y) nos ha demostrado evidentemente que, así como posee una ilustración vastísima y poco común, así también posee el don especial de saber transmitir hábilmente a los demás conocimientos que exigen seria y detenida reflexión.*
3. Fa seves les paraules del degà de Canàries i diu que l'educació és més efectiva si desenvolupa el raonament dels infants i abandona les teories rutinàries, i que l'educació es fonamenta en la bondat i la virtut.

5.1.6. Francisca Aina Fluxà Rayó: empresària

Les dones, fins ben entrat el segle XX, quedaven fora de l'educació especialitzada pròpia dels ensenyaments mitjans i superiors, i només participaven en l'ensenyament primari. No obstant això, hi havia excepcions. Antoni Fluxà, empresari del sector del calçat, va tenir una filla l'any 1890: Francisca Aina Fluxà Rayó.⁴⁵ Va créixer dins el taller del carrer Major, i estava acostumada a viure de prop la fàbrica. Fins al 1907, Antoni Fluxà no va tenir el seu primer fill mascle, Llorenç. Entre el naixement de

⁴⁵ Tota la informació que es conté en aquest apartat dedicat a Francisca Aina Fluxà prové de les aportacions de Perelló i Pieras (2002).

Figura 4. Francisca Aina Fluxà Rayó

Francisca Aina i el de Llorenç hi hagué un període de temps prou ampli, 17 anys, com per decidir-se a formar la seva filla Francisca Aina en les tasques de la fàbrica i oferir-li uns coneixements que li permetessin tenir el control de l'empresa. Quan Antoni Fluxà morí el 1918 tenia dos fills mascles, però encara eren uns infants, en canvi Francisca Aina ja en tenia 28 i, juntament amb el seu espòs, Josep Noguera, va gestionar la fàbrica fins que el seu germanastre Llorenç va ser major d'edat i es va poder fer càrrec de la gestió de l'empresa l'any 1928.

Antoni Fluxà Figuerola a principis del segle XX va optar per educar la seva filla per conuiu dins el món de l'empresa. Per aquest motiu Francisca Aina acudí durant alguns anys a les classes de Severa de Madariaga. A més, Francisca Aina acudia a classes particulars amb un mestre que li ensenyava anglès, francès i comptabilitat. A la fàbrica, durant molts d'anys, treballà a l'escriptori, i realitzava tasques d'administració i de gestió empresarial. Fins i tot, podem afirmar que Francisca Aina portava la gestió administrativa i comercial de l'empresa juntament amb el seu pare a partir de 1910 aproximadament. Ella sabia com gestionar una comanda, era una bona mecanògrafa, era qui portava directament la comptabilitat de l'empresa, ja que feia balanços, assentaments, inventaris, es relacionava directament amb els representants; el seu pare confiava plenament en les seves decisions

i no podia prescindir d'ella en la gestió de l'empresa. Aquestes afirmacions es poden comprovar si llegim les paraules de la mateixa Francisca Aina⁴⁶ descrivint la seva tasca diària a l'empresa:

Por mi parte no tendría inconveniente en aceptar su encargo... Sería lo mejor enviase Ud. La nota directamente a nombre de Antonio Fluxà y como generalmente recibo la correspondencia pondría su pedido en el lugar que les correspondiese entre los demás y con mucho gusto cuidaría de su realización y expedición .

Tolera mi escritura pues estoy tan acostumbrada con la máquina que al coger la pluma no sé más que correr y me hago incomprendible.

He pasado varios días en Inca para arreglar los asientos de los libros y la correspondencia, pues a pesar de haber dejado un sustituto, hay cosa que han de ser personales.

Soy tan amante del comercio y aunque comprendo las múltiples privaciones que vienen consigo, no por eso, tiene uno que titubear en sus empresas.

Tendré que dar término a la presente (carta) por estar muy atareada, pues he de arreglar mis asuntos del escritorio a fin de dejarlo todo preparador.

Otra vez he entablado conversación con Papà (Antoni Fluxà) sobre el punto que más nos interesa (Francisca Aina es vol casar amb Josep Noguera i viatjar a Argentina). Insiste en lo primero, en no querer de ningún modo me ausentase, pues de ésto no puedo casi hablarle como yo tampoco pensarlo. Su intención ha sido siempre de que sirva a su lado.

Desistimos de ir a San Sebastián (Fluxà i la seva filla eren de viatge) por la premura del tiempo, pues, dejando Papá y yo, se imponía ya en casa nuestra presencia y no te digo si ahora tendré que recompensar estos días de vacación, pero esto se arregla fácilmente.

En mis últimas cartas hacía referencia a la inauguración del teatro de Inca al que asistí varias noches, pero ahora ya se acabó todo esto, pues cualquiera está luego para madrugar y máxime estando ya en época de empezar balances y nuevo inventario para ver de dónde sacamos las pérdidas y ganancias y es preciso estar uno en lo que hace.

Però el seu pare no només li oferí uns coneixements teòrics a l'escola de

⁴⁶ Aquestes paraules de Francisca Aina Fluxà provenen d'unes cartes que va escriure a la segona dècada del segle XX dirigides a Josep Noguera, el seu futur espòs. Les cartes apareixen transcrites a Perelló i Pieras (2002).

Severa de Madariaga i amb altres professors particulars. L'empresari inquer la va utilitzar com a acompanyant en alguns dels seus viatges a la Península. En aquests Fluxà anava visitant els seus representants i a la recerca de nous mercats. Sabem que el 1914 Francisca Aina va viatjar amb son pare a Barcelona i Madrid. En aquesta sortida la filla de Fluxà enviava cartes al seu futur espòs contant-li els fets més importants del recorregut i es tornava a demostrar la importància de Francisca Aina dins el negoci patern:

Mañana Papá piensa salir para Barcelona, me insiste para que le acompañe, creo aceptaré su oferta, pues hace varios años que no he visitado la bonita Población y como en la misma tenemos muchos clientes además de las amistades particulares es fácil que permanezcamos unos 8 días.

5.1.7. La dona en el taller artesanal

Abans de l'arribada massiva de dones a les fàbriques del sector del calçat i de la pell, elles treballaven a altres àmbits. Tot i que no hi ha dades que ho corroborin exactament, és molt probable que les dones estiguessin ocupades en el sector primari, a l'agricultura bàsicament, i en tasques temporals en el sector serveis i de la manufactura.

Altres tasques pròpies de les dones eren cosir, brodar⁴⁷ i elaborar la roba de la família. Fins i tot, moltes d'elles tenien com a professió la de modista, brodadora o cosidora, encara que en els registres oficials es digués que treballaven com a mestresses de casa. En aquestes professions, fins a

Figura 5. Taller de confecció de na Nofreta (primera dècada del segle XX)

47 Per aprofundir més en el coneixement de la indústria dels brodat a Mallorca contemporània: Melis (2014, 34-37).

principis del darrer quart de segle XIX es treballava sempre a mà. Però llavors, a la dècada dels 80 del segle XIX, es va introduir la màquina de cosir a Mallorca. Sabem que a Inca, almenys el 1884,⁴⁸ hi havia un venedor de màquines Singer que viatjava per la comarca venent-les i al mateix temps reparant-les.

En el cas del taller –unitat productiva de petites dimensions, on s'unien el treball industrial i l'artesanal, i on l'economia col·laborativa, la dependència de la unitat familiar i la flexibilitat horària jugaven un paper primordial– les dones, sense importar la seva edat, realitzaven tasques molt variades que podien ser idèntiques a les que realitzaven els homes: ronyaven, trepaven, cosien la pell, repuntaven, feien els ullets, tallaven manualment les parts de la sabata, així com també participaven del procés de muntatge. Aquestes tasques eren òbviament combinades amb els quefers de la llar; una poliaactivitat que sempre ha caracteritzat el gènere femení.

5.1.8. L'analfabetisme i l'educació

Segons Pere Fullana (2013, 13), l'any 1835 Inca tenia 3.935 habitants, amb 112 homes i nins, i 25 dones i nines que sabien llegir; 85 homes i nins, i només 18 dones i nines que sabien llegir i escriure. Quasi ningú sabia llegir i escriure. Per cada dona que sabia llegir i escriure hi havia 5 homes que en sabien.

L'estat liberal durant tot el segle XIX va intentar alfabetitzar la població. Però els resultats varen ser decebedors. L'any 1887 encara hi havia un 79 % de la població de les Illes Balears que ni sabia llegir ni escriure.⁴⁹ La majoria d'aquests analfabets eren dones. L'any 1900 el 89 % de les 3.882 dones inquieres eren analfabetes, només hi havia 400 persones que sabessin

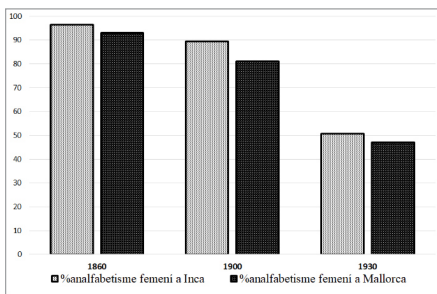

Figura 6. Percentatge d'analfabetisme femení a Inca i a Mallorca. 1860-1930. Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població. IBESTAT Censos històrics

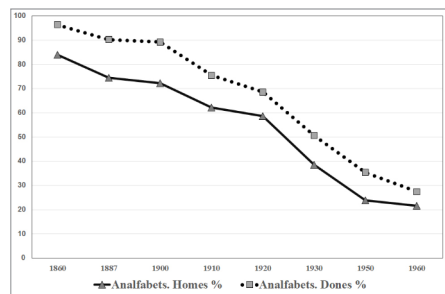

Figura 7. Percentatge d'analfabetisme masculí i femení a Inca. 1860-1960. Font: elaboració pròpia a partir de dades del cens de població. IBESTAT Censos històrics

⁴⁸ *El Magisterio Balear*, 27 setembre 1884, pàg. 8.

⁴⁹ Les dades referides a l'alfabetització de la població d'Inca i Mallorca s'han obtingut dels censos de població consultables a l'Institut Balear d'Estadística. https://ibestat.caib.es/ibestat/page?&p=px_tablas&nodeId=97524e3c-205b-4c86-b4f5-7bf9774651f9&path=poblacio%2Fcensos-poblacio%2Fcensos-historics&lang=ca. Darrera consulta: 3 octubre 2020.

escriure i llegir. Això és molt o és poc? Mallorca era de les zones amb més baixa alfabetització d'Espanya i tenia un 19 % de dones que sabien llegir i escriure, mentre que a Inca només en sabien un 11 %. Per tant, Inca estava per davall de la mitjana de Mallorca i Mallorca estava per davall de la mitjana d'Espanya. Tot i això, viles com Pollença estaven per sota d'Inca i només tenien un 9,8 % de dones alfabetitzades l'any 1900.

La causa fonamental d'aquest elevat analfabetisme femení a Inca provenia de la precarietat de les escoles públiques. A una de les escoles de nines, l'any 1909, només hi treballava una mestra, Antònia Mesquida (sor Juliana), que era assistida per tres auxiliars que no cobraven res per la seva feina.⁵⁰ L'any següent, aparegueren crítiques a la gestió de l'altra escola de nines, ja que la mestra no cuidava bé el centre i les autoritats municipals no se'n preocupaven gens.⁵¹ L'any 1911 continuaven les crítiques, i des de la premsa es remarcava que l'escola de nines estava en una situació pitjor que la dels nins, ja que no mostrava una bona higiene, no podia acollir a totes les nines de la ciutat i no ofería les condicions bàsiques per a les alumnes ni per a la mestra.⁵²

Els mestres de l'època eren conscients d'aquestes mancances i les donaven a conèixer arreu. En un estudi publicat a la revista *El Magisterio Balear* de 1904⁵³ es posava de manifest que les Balears estaven aleshores en les darreres posicions a Espanya quant a alfabetització. L'autor d'aquell estudi esposava que l'analfabetisme tenia greus conseqüències socials i que el femení provocava problemes d'higiene. Per això, l'estudi remarcava que els metges en els pobles amb moltes dones analfabetes havien d'insistir molt en la ventilació de les cases, en la millora de la neteja i, a la vegada, els fills de les dones analfabetes acabaven essent-ho, atès que les mares no coneixien els avantatges de l'educació escolar.

Al final d'aquest període, a la dècada dels anys 20 del segle passat, es varen fer nous esforços per reduir l'analfabetisme. S'intentà millorar els edificis i les seves condicions higièniques. A més, hi havia uns professors molt implicats i uns inspectors que intentaven conscienciar la població i els polítics locals de la necessitat d'escolaritzar tots els infants. Un exemple d'aquesta bona voluntat dels polítics fou el ban que publicà el batle Ramon Reus a principis del curs 1921-1922 ordenant que tots els nins i nines d'Inca dels 6 als 12 anys es matriculassin a una escola abans de dia 10 d'octubre. Aprofitant la publicació del ban, el mestre Llorenç Maria Duran analitzava la situació educativa d'Inca⁵⁴ i comprovava que molts nins i nines jugaven pels carrers sense anar a escola, que molts feien feina dins tallers, que els joves quan es feien adults, tot i que havien anat alguns anys a escola, realment no sabien ni llegir ni escriure, i calculava que a Inca hi havia la meitat d'homes que eren analfabets.

⁵⁰ *Ca Nostra*, 24 juliol 1909.

⁵¹ *Ca Nostra*, 1 febrer 1910.

⁵² *Ca Nostra*, 16 novembre 1911.

⁵³ *El Magisterio Balear*, 23 juliol 1904.

⁵⁴ *Ca Nostra*, 1 setembre 1921.

Malgrat que les xifres no eren del tot positives, sí que s'ha de remarcar que entre 1900 i 1930 la millora educativa va ser destacable en comparació amb finals del segle XIX, atès que durant aquests 30 anys baixà fortament l'analfabetisme femení. No obstant això, l'any 1930 encara només un 47,7 % de les dones d'Inca sabia llegir i escriure. Inca encara estava per davall de la mitjana de Mallorca, que era d'un 53 % de dones alfabetitzades. En canvi, Pollença que tenia unes dades semblants a Inca l'any 1900, havia quedat estancada en la millora educativa de les dones i només assolía un 35 % de dones alfabetitzades. La dècada dels anys 20 a Inca s'ha de seguir analitzant amb atenció, ja que és un moment clau de la història econòmica. Foren anys de gran creixement econòmic a partir d'una forta industrialització que generà la necessitat d'una millor formació dels treballadors. En aquest sentit s'ha d'esmentar l'aparició d'acadèmies i escoles particulars que formaven els infants i joves. Per exemple, sabem de l'existència d'una acadèmia per a nines que impartia, entre les diferents assignatures, dibuix geomètric i que era dirigida per Joana Estelrich.⁵⁵

5.2. L'auge de la indústria (1930-1975)

El treball de moltes dones a les fàbriques i a les cases d'Inca ha estat silenciada, i sovint elles han estat les encarregades de fer tasques que tenien poca visibilitat i amb sous molt més baixos que els dels homes. En molt poques ocasions en el sector de la pell i el calçat s'han vist dones dirigint empreses, realitzant tasques de gerència, obrint nous mercats, dirigint la comptabilitat o gestionant els recursos humans. En canvi, han estat massa sovint relegades a les tasques auxiliars i pitjor retribuïdes. Malauradament, els estudis històrics sobre la dona treballadora a Inca són molt escassos fins ara.

5.2.1. Les dones i la fàbrica

L'establiment a Inca de sistemes fabrils per produir calçat va ser lent. Entre 1915 i 1939 es va anar mecanitzant la producció, i una part considerable de la mà d'obra acabà fent feina a una fàbrica. De totes formes a les fàbriques no tots els processos estaven mecanitzats. Algunes fases de fabricació encara eren bàsicament manuals. Entre 1915 i finals del segle XX moltes dones, sobretot fadrines, feren feina dins aquestes fàbriques, però podem suposar que una proporció no gens ridícula de tasca femenina es duia a terme a fora, de forma domiciliària. Malauradament les estadístiques de l'Administració pública del segle XIX i de principis del XX sobre el sector del calçat són poc exactes, i més encara quan fan referència a dones.

A la dècada dels anys 30, abans de la Guerra Civil, per informació que aporten algunes fotografies i els padrons de població,⁵⁶ podem deduir que a les fàbriques més grans i mecanitzades hi havia grups nombrosos de dones,

⁵⁵ *Ca Nostra*, 16 juliol 1928.

⁵⁶ En el padró de 1935 s'observa que del total d'inquers dedicats a la fabricació de calçat un 30 % eren dones.

Figura 8. Repuntadores a la fàbrica Melis i Marquès (dècada de 1930)

entre un terç i la meitat del personal. Per exemple, en el taller mecanitzat de Melis i Marquès hi havia, el juliol de 1936, 111 homes i 46 dones treballant dins la fàbrica.⁵⁷

Dins les fàbriques ens trobam amb una divisió del treball per sexes. La racionalització del procés de fabricació de calçat determinà unes tasques adients per a dones i d'altres per a homes. Les dones treballaven en determinades seccions: "aparat" (enfranquiment) i envasament eren les dues principals, però també en podíem trobar en menor mesura en les seccions de "finissatge" (acabat) i oficines.

Aquesta divisió per sexes de les tasques venia motivada per diverses idees. Segons recull Rebassa (2019: 147) la mentalitat capitalista justificava, en part, aquesta divisió. Per als empresaris, tant els homes com les dones i els nins eren la força productiva, i dins d'aquest nou context en el qual imperava el capital l'objectiu de l'empresari era abaratir els costos de producció per aconseguir una major rendibilitat del seu producte. Com que els sous dels infants i les dones eren molt inferiors als dels homes, s'intentava substituir la tasca d'aquests per la nova maquinària i, en el seu defecte, per dones i infants.

També cal remarcar que, en el moment en què el sector patia estancaments, moltes dones eren relegades al treball domiciliari (amb tot el que això suposava: poliactivitat, cura de la llar, cura dels infants, descontrol dels horaris, economia submergida), com s'ha comentat anteriorment. Aquest treball domiciliari consistia a dur a terme les tasques relatives de la secció

57 "Libro de semanal 1932-1937", fàbrica Melis i Marquès (col·lecció Gabriel i Miquel Pieras).

d'enfranquiment, però a les cases; era una manera d'externalitzar part de la producció, per tal d'abaratir costos en la seva fase final. Segons testimonis orals, tenien un funcionament molt racional i organitzat: des de la fàbrica el marxando portava els patrons de pell a treballar a l'encarregada de la roda; l'encarregada de la roda repartia a altres dones treballadores la tasca a realitzar, amb un nombre quantificat de parells i amb especificacions determinades quant a termini i de fabricació; finalment, eren recollides i portades de nou a la fàbrica, on prosseguia el procés normalitzat de fabricació.

Després de la Guerra Civil sembla que les dones continuaren integrades durant uns anys dins les fàbriques de calçat. El 1940 el percentatge de dones a la indústria del calçat era molt elevat i arribava al 45 % del total de persones que hi treballaven, segurament com a conseqüència de la mobilització de molts homes afectats per la Guerra Civil, que eren substituïts per dones, i de la forta demanda de mà d'obra, que provocà la militarització de les fàbriques d'Inca (Pieras, 2013).

Del padró de 1950 sabem que hi havia 5.805 persones actives en total a Inca, de les quals un 25,7 % eren dones, mentre que a Palma les dones actives només eren un 22,2 % i a les Balears un 18,8 % del total de persones actives. Tot i l'ocultació que hi pugui haver, aquestes dades per a Inca són molt superiors a les de l'Estat, a on les dones actives només eren el 15,8 % del total per a l'any 1950. Si acotam més la recerca i ens centram només en les dones que treballaven en el sector industrial d'Inca, el cens de 1950 indica que les dones eren el 34,8 % de les 3.178 persones actives a la indústria. Si només ens centram en la població que feia feina al sector del calçat, sabem que hi havia 2.005 persones que hi treballaven l'any 1950, de les quals 716 eren dones, és a dir, el 36 %. Per tant, el 1950 el nombre de dones treballadores en el sector del calçat registrades en el padró ja havia disminuït respecte de 1945.

	1950	1960
Homes	2.073	2.414
Dones	1.105	876
TOTAL	3.178	3.290

Taula 1. Població activa a indústries fabrils d'Inca. Font: elaboració pròpia a partir del cens de població de 1950 i 1960. IBESTAT Censos històrics

L'any 1960 el pes de les dones a les estadístiques oficials encara havia retrocedit més. Tot i que el nombre de treballadors a les indústries cresqué lleugerament a Inca, el nombre de dones baixà considerablement. En concret l'any 1960 un 20 % menys de dones treballava respecte el 1950 segons les dades oficials. La legislació franquista afavoria clarament que les dones quedassin a casa seva per deixar la feina als homes i d'aquesta manera reduir l'atur, i es penalitzava la participació de la dona en el mercat laboral amb diverses lleis.

Durant tota aquesta llarga etapa que ocupa la major part del segle XX els sous de les dones sempre eren inferiors als dels homes. Per exemple, el 1931 la normativa laboral⁵⁸ per al sector del calçat estipulava uns sous per a les dones entre les 2 i les 4 pessetes diàries. Les que cobraven més eren les repuntadores de primera, que cobraven 4 pessetes al dia, mentre que els sous més baixos eren per a les aprenents d'espardenyera. En canvi, els salaris més baixos dels homes eren de 5 pessetes diàries.

Per al paper de la dona a la indústria inquera del calçat durant aquesta etapa, es poden apuntar unes conclusions molt semblants a les que es donaven a Lloseta i que han estudiat Bibiloni i Pons (2004: 149). En el cas de Lloseta es considera que el treball femení va tenir un paper cabdal per reduir les influències negatives de les etapes de crisi, ja que les dones eren ràpidament expulsades del mercat de treball en èpoques de poca feina i així els empresaris podien reduir despeses en salaris. Allà es detecta que a partir de 1950 els treballadors qualificats masculins aconseguien una relació contractual amb l'empresa, així com una incipient cobertura de les assegurances socials. En canvi, aquesta relació només arribava tangencialment a la dona, atès que la majoria de les treballadores es mantenien vinculades al treball domiciliari. Sí que les joves fadrines, algunes dones vídues o dones amb fills ja majors s'incorporaven al treball a la fàbrica. Però la majoria de dones casades treballaven des de casa. Era habitual que les dones que treballaven a fàbriques hi estiguessin vinculades contractualment durant un període inferior als homes i assolissin menys ascensos que els seus companys masculins (Bibiloni i Pons, 2004).

5.2.2. Un accident laboral

L'accident laboral més tràgic d'aquells moments va ser el que es va produir a la fàbrica de calçat dels Pujol. Dia 23 de març de 1930 havia de ser un dilluns normal a Inca. Però un terrible accident va produir una consternació a tota la ciutat i a la vila de Lloseta, ja que hi moriren dues dones.

La notícia es va escampar per tot Mallorca i va aparèixer publicada a gran part de la premsa estatal. La crònica del dia següent apareguda a *La Almudaina* deia això:

Ayer tarde ocurrió en la importante ciudad de Inca un terrible accidente... en la importante fábrica de curtidos y calzado que tiene instalada don José Pujol en la que trabajan más de un centenar de obreros de ambos sexos. Se halla instalada la fábrica del señor Pujol en la calle del Capitán, en la parte trasera del convento de la Religiosas

⁵⁸ El 1931 el Comité Paritario del Vestido y del Tocado de Baleares (Sección de Zapatería y Alpargatería) publicava a la premsa menorquina (*La Voz de Mahón*, 23 de novembre de 1931) els sous mínims que haurien de pagar els fabricants, ja que la delegació de treball de Maó havia descobert que hi havia un incompliment generalitzat en el pagament dels salaris mínims aprovats. A Inca, hi regien els mateixos salaris, però no sabem quin era el nivell de compliment.

Franciscana, constando de planta baja, primer piso y desván. A eso de las cinco de la tarde, en funcionamiento la maquinaria y demás secciones de la fábrica, un inesperado crujido del piso puso en alarma a los trabajadores, alarma que aumentó al ver que se desplomaba una parte del primer piso, sobre el cual trabajaban unas cuarenta pespuntadoras, cuya mayoría fueron a caer a la planta baja entre los escombros, cogiendo debajo a buen número de trabajadores. El pánico que se produjo fue indescriptible. Una de las obreras llamada Margarita Borrás Serra, de 19 años de edad, natural de Lloseta y vecina de Inca, resultó muerta en el acto. Otra obrera llamada Inés Florit Pons, de 17 años, natural y vecina de Lloseta, fue sacada de entre los escombros con graves heridas... Trasladada luego a su domicilio falleció al llegar... Otro obrero conocido por "El Cabo" sufrió también heridas y contusiones de pronóstico reservado... El accidente según parece fue producido por haber cedido una de las viguetas de hierro que sostenían el piso, produciéndose el desplome de la sección que abarcaba dicha vigueta.

5.2.3. Analfabetisme i educació

En aquells moments, a partir de 1930, a Inca es començava a tenir clar que el paper social de la dona no es podia reduir a la seva presència a la llar com a mare dels seus fills. Inca creixia econòmicament d'una forma molt ràpida. La dona començava a tenir nous rols i a ocupar llocs de feina fora de l'àmbit familiar. Per exemple, l'abril de 1929 a la seu de la societat La Constància, presidia llavors per l'empresari Bartomeu Payeras, es duia a terme una conferència a la qual eren presents moltes dones. Payeras, en el seu discurs de presentació de la conferència, remarcava que en els actes culturals i educatius hi haurien d'assistir més dones, ja que així rebrien una millor formació. Per a Payeras la societat milloraria si les dones es formassin de la mateixa manera que els homes i defensava que elles tenien la capacitat per exercir oficis de més qualitat que els que realitzaven l'any 1929, i així podrien deixar de ser *un instrumento de cocina*.⁵⁹

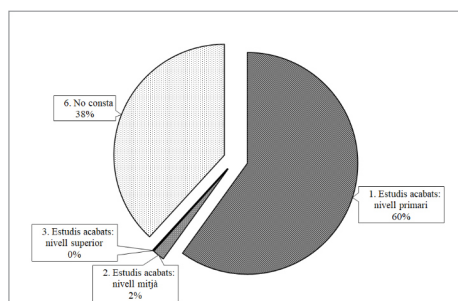

Figura 9. Nivell d'estudi de les dones a Inca, 1960. Font: elaboració pròpia a partir del cens de població de 1960. IBESTAT Censos històrics

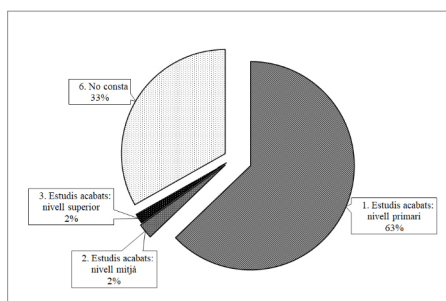

Figura 10. Nivell d'estudi dels homes a Inca, 1960. Font: elaboració pròpia a partir del cens de població de 1960. IBESTAT Censos històrics

59 Ca Nostra, 1 abril 1929.

Entre 1930 i 1960 s'assolí progressivament l'escolarització total de les dones. L'any 1960 ja només eren analfabetes les que nasqueren a finals del segle XIX i principis del segle XX. L'any 1960 un 72,6 % de les dones inqueres sabia llegir i escriure. Però sí que es detecta que l'alfabetització femenina anava a un ritme més lent que la dels homes d'Inca i anava endarrerida respecte de Mallorca, és a dir, les dones d'Inca no sabien llegir i escriure en una proporció tan elevada com la resta de dones mallorquines. Les diferències amb la resta de dones de Mallorca l'any 1930 ja era poc significativa, només de tres punts percentuals, mentre que l'any 1900 la diferència era major i les dones d'Inca estaven 8 punts per davall de les dones de Mallorca quant a alfabetització.

Per a l'any 1960 a part de la taxa d'alfabetització coneixem el nivell d'estudis finalitzats de les dones. Aquestes, llavors, solien estar escolaritzades majoritàriament fins als 12 o 14 anys. Un 60 % tenien estudis primaris. Però encara hi havia un col·lectiu de dones que no havia assistit mai a l'escola o ho havia fet durant un curt període de temps (38,2 %). L'any 1960 només un 1,7 % de les dones havia assolit un nivell d'estudis mitjans, això és, que havien estudiat després dels 14 anys. L'any 1960 només 8 dones havien assolit estudis superiors més enllà del batxillerat superior.

Les dades dels homes no eren gaire més positives que les de les dones l'any 1960. Aquell any s'havia igualat el percentatge d'alfabetització entre homes i dones. La diferència més important entre ambdós sexes era el percentatge en estudis mitjans i superiors. Els homes doblaven en aquests nivells les dones. Però el nivell educatiu de la població masculina era molt baix i quasi dos de cada tres homes només tenia estudis primaris. Tan sols un 4 % dels homes havia assolit estudis mitjans o superiors.

5.3. Els canvis s'acceleren (1975-1991)

5.3.1. La crisi econòmica dels anys 70

Amb la crisi dels 70 del segle XX les dones varen ser les primeres a ser ràpidament i majoritària expulsades de la fàbrica amb els processos de reducció de plantilles. Foren les primeres a passar a fer feina a casa seva quan la fàbrica havia de prescindir de treballadors. Les investigacions que s'han duit a terme pel cas d'Alacant (Melis i Canales, 1997) conclouen que a partir de finals dels anys 70 a les comarques sabateres d'aquesta regió la crisi econòmica i altres factors varen provocar que es desencadenàs una modificació estructural en el sector del calçat. A Inca i a Mallorca van ocórrer canvis semblants als d'Alacant. Allà i aquí es va rompre el model d'integració fabril. Aquest era un model molt vertical en què una part considerable de la mà d'obra treballava dins fàbriques. Aquest model va ser substituït per uns de més flexibles com el treball domiciliari, les subcontractes externes, les comercialitzadores, els tallers clandestins o el treball submergit. Aquests eren uns models que des de sempre havien format part de l'entramat fabril

mallorquí i que segons les necessitats es desenvolupaven en major o menor mesura. En aquest procés, completament integrat dins la vida social d'Inca, les dones hi perderen molt, ja que tradicionalment les seves tasques que havien estat domiciliàries ara ho eren més. Era la part del procés més fàcilment submergible: simplement la màquina de cosir o de ronyar passava d'estar a la fàbrica a quedar dins el domicili particular.

Des de sempre, però sobretot en aquesta darrera etapa, la dona ha estat la part més dèbil de la indústria a la part submergida o a la part il·legal. Amb l'excusa que els seus ingressos eren un complement al sou del marit o del pare, s'ha mantingut la dona en aquesta situació. Les legislacions actuals no permeten la marginació de la dona en el sector de la pell i el calçat ni en cap sector. Amb els anys el nombre de dones que treballa en una situació de marginació en el món del calçat i la pell s'ha reduït, però per la disminució del mateix sector. Històricament aquest ha tendit a treballar a unitats petites, a petits tallers i a externalitzar en el treball domiciliari una part important del procés, sobretot en períodes de crisi a partir dels anys 70, 80 i 90 del segle XX. Sobre la dona ha recaigut gairebé sempre la part més negativa d'aquests processos. Evidentment, elles han estat les protagonistes de gran part de l'economia submergida local. En ocasions s'ha manifestat que el treball submergit i a domicili aquests darrers anys era una activitat que beneficiava tant l'empresari com la dona treballadora, i que era una modalitat que permetia a les dones obtenir uns recursos econòmics extres. Pot ser que algunes d'elles ho vegin així i també certs empresaris, però allò que realment ha suposat el treball a domicili i submergit és una explotació de la dona. El treball domiciliari submergit no ofería cap assegurança en cas d'accident, ni dret a atur, ni suposava cap aportació a l'Estat en pagament d'impostos. De fet, moltes dones inquieres que ara arriben o fa poc que han arribat a la jubilació reben unes pensions molt baixes per haver treballat durant dècades sota aquesta forma de treball.

A l'inici d'aquesta etapa encara subsistien les diferències salarials entre homes i dones. En el sector del calçat, el Conveni laboral de 1979 establia que el sou diari d'un home oficial primera era de 888 pessetes diàries i el d'una dona de la mateixa categoria era de 837 pessetes.⁶⁰

5.3.2. La Transició i la democràcia

Amb el final del franquisme arribà, també, el final de la censura i de les prohibicions, explícites o no, en el tractament d'alguns temes. A partir dels anys 70 sorgí tot un debat social nou. Temes fins llavors vedats ara eren debatuts a la premsa local. A més, aquests eren entesos des de punts de vista diferents, no com fins llavors, que només s'acceptava l'oficial.

Durant els primers anys de la Transició, temes que fan referència al món de

⁶⁰ BOE 168, de 14 de juliol de 1979.

la dona com l'avortament o les seves reivindicacions en el món polític i laboral eren els pilars d'un debat cada cop més freqüent. No obstant això, a Inca aquest debat fou feble i quasi sempre les persones que hi participaven ho feien des d'una perspectiva en què es posava de manifest que la dona acceptava el seu paper subordinat a l'home i a la maternitat i, al mateix temps, es rebutjaven els postulats feministes sorgits arran de l'Any Internacional de la Dona del 1975. Això almenys és el que es dedueix d'algunes cartes aparegudes a la premsa local. Un article d'opinió publicat en el setmanari *Dijous* titulat "Derechos... y deberes de la mujer" explicava que:

Hoy todo el mundo habla de realizarse, hay muchas mujeres para las cuales el trabajo en la casa no deja vía a la creatividad, pero hay alguna actividad humana que pueda compararse con la maternidad? Hay ciertas funciones que no se pueden delegar, pues el Creador encomendó a la mujer este maravilloso trabajo.

Uns anys abans, a la revista local *Nova Joventut*, es posava de manifest el nou paper que havia de tenir la dona a partir de la dècada de 1970. El maig de 1971 tres dones joves entrevistaren Andreu París, llavors director de l'Escola Industrial, i li demanaren quin era el paper de la dona a la societat inquera. París respongué dient:

Se habla mucho de incorporar a la mujer en puestos sociales mediante su entrada en sitios de trabajo, de política, etc. Actualmente ha habido un cambio de mentalidad. Ya no es el hombre que le da a la mujer todo lo que necesita, sino que es ella misma que va hacia delante. Creo que a través de "Nova Joventut" se podrá crear un centro donde alternen jóvenes de ambos sexos, diferentes de los que ahora hay.

En un altre article de la revista *Nova Joventut* de juliol-agost de 1972 es defensava un rol actiu de la dona dins la societat:

Hay que abrirse camino en la sociedad mediante un reparto de responsabilidades familiares: los mismos derechos y deberes para con los hijos, para con los bienes y trabajos y las tarea educativas. Las mujeres debemos lanzarnos al mundo profesional en todos sus niveles. Menys d'un any després d'aquest article, el maig de 1972, unes col·laboradores assídues de la revista exigien destruir la típica y lamentable imagen de la mujer objecto... Mientras permanecemos solteras, casi todas, hoy en día, o trabajamos o estudiamos, y otras, las dos cosas a la vez. Sin embargo, el porcentaje cambia radicalmente si miramos las mujeres casadas.

També, des d'organismes públics com l'Ajuntament, es demostrava una desconfiança a l'hora de contractar dones per desenvolupar determinades feines reservades fins llavors als homes. El juny de 1977 en una crònica apareguda en el setmanari *Dijous* referida al Ple de l'Ajuntament es comentava que *la policía femenina está en la cuerda floja. Como se sabe las*

cuatro guardias municipales se contrataron como prueba El próximo día 30 de junio finaliza el contrato de las "niñas" de la policía municipal. Al parecer no se les renovará el contrato.

La progressiva incorporació de la dona a la feina va dur associada el problema de la manca de guarderies. Malgrat que hi havia en funcionament la Casa Cuna, a càrrec de les germanes de la caritat, les places de guarderia per a infants eren insuficients i de cada dia es feien més necessàries. Pel maig de 1977 la Toninaina obria les seves portes amb el patrocini de la família Fluxà. Però ben aviat aparegueren dificultats, suposadament de caire econòmic, i el 1980 es parlava amb insistència del seu tancament. Aquest no es va arribar a produir, ja que l'Ajuntament va decidir intervenir-hi. Les llars d'infants havien estat durant tot el segle XX en mans de congregacions religioses que tenien cura de l'educació dels més petits, però a partir dels anys 70 se n'obriren de privades com Toninaina (als seus inicis) o Sol Ixent.

A partir de les eleccions municipals del 1979 la representació femenina a les llistes electorals va iniciar una progressiva incorporació de la dona a la política local. El primer consistori democràtic que sorgí de les eleccions de 1979 només comptava amb la presència d'homes, però sí que hi hagué representació femenina a les llistes electorals municipals d'aquell any:

1. Convergència Democràtica: Carmen Ramírez, Luisa Roig i Magdalena Truyols.
2. Candidatura Progressista Independent: Jerònima Rayó, Eulalia Carmona, Maria Figuerola, Maria L. Martín i M. Francisca Solivellas.
3. ORT: María José Echezarreta, Benita Valderrama, Caridad Albertos, Carmen Garcia, Bàrbara Sólano, Marcelina Valhermoso, Rosario Segura i Maria del Carmen Díaz.
4. PSOE: Mercedes Ramírez, Juana Martorell, Francisca Córdoba, Catalina Rotger, Carmen Zurera, Maria Mas i Dolores Ramargo.
5. PCIB: Juan M. Capó i Julia González.

A les eleccions locals de 1983 la presència femenina a les llistes electorals es va reduir respecte de 1979.

1. Alianza Popular: Catalina Ventayol, Inés Pieras i Carmen Ramírez.
2. PSM: Inmaculada Cortés, Catalina Ferra, M. Antonia Martorell, Paula Valriu i Maria L. Martin.
3. PSOE: Aracelí Martínez i Josefa Pons.
4. UM: Maria Rotger.
5. Unitat pel Poble d'Inca (Partit Comunista): Lali Carmona i Maria Figuerola.

No fou fins a l'any 1987 quan sí que es va elegir la primera dona regidora: Joana Maria Coll, per Unió Mallorquina. L'any 1991 es va afegir a Joana Maria

Coll una nova regidora, Mercedes Lara, pel PSOE. A més, aquell any dues candidatures havien presentat dones com a caps de llista: CDS, a Francisca Barceló, i Esquerra Unida, a Juana Redondo Cárdenas.

En l'àmbit polític local i autonòmic, des dels anys 90 del segle XX, el nombre de dones cada vegada va ser més elevat, i s'assolí una progressiva igualtat entre homes i dones. Fins i tot, dones d'Inca han passat a protagonitzar la política mallorquina i de les Illes Balears: Maria Salom (presidenta del CIM i diputada per Balears a Madrid), Francisca Vives (consellera d'Indústria en el Govern de les Illes Balears) i Francisca Armengol (presidenta del CIM i presidenta del Govern de les Illes Balears).

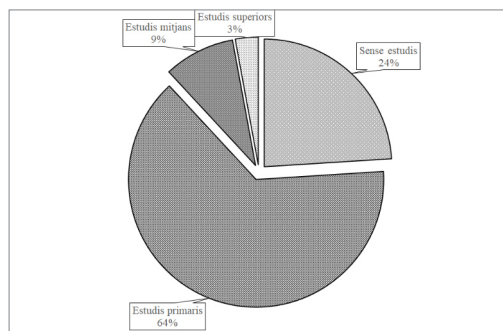

Figura 11. Nivell d'estudis de les dones a Inca. 1991. Font: elaboració pròpia a partir del cens de població de 1991. IBESTAT Censos històrics

L'any 1991 la situació quant a estudis acabats no era prou positiva per a les dones, les quals presentaven uns percentatges més elevats d'analfabetisme i de menys escolarització que els homes.⁶¹ L'analfabetisme afectava el 4,4 % de les dones i només l'1,9 % dels homes. Encara hi havia un 19,6 % de dones sense estudis, mentre que els homes sense estudis només eren el 16,2 %. En el rang més alt d'estudis s'ha de dir que un 15,6 % d'homes

tenien una formació pròpia d'estudis mitjans i superiors, mentre que les dones només assolien un 11,8 %.

6. PER A FUTURES RECERQUES

Hem apuntat en la introducció que l'objectiu d'aquesta ponència era sobretot iniciar una investigació que permetés obrir futurs treballs. Amb aquesta ponència sembla clarament definit que el camp d'investigació en relació amb la dona a Inca queda obert a nombrosos estudis i a augmentar el que ara es presenta.

Però també cal superar dues mancances en properes tasques. D'una banda, s'ha de reduir el biaix en les etapes estudiades, ja que disposam de molt poca informació de l'etapa de l'edat moderna en comparació amb l'edat mitjana i contemporània. De l'altra, s'ha de reduir la diferència en els sectors analitzats, atès que hem aflorat molta informació en aspectes de l'àmbit del calçat i en l'educació, però molt poca en altres sectors econòmics i en altres aspectes socials.

⁶¹ Aquestes dades de 1991 provenen de la consulta del cens de població d'Inca d'aquell any a partir de l'IBESTAT (Institut Balear d'Estadística).

També s'ha de reconsiderar la figura de sor Clara Andreu des d'un vessant no solament religiós, sinó en el seu paper social dins la vila d'Inca i a Mallorca, així com les seves relacions amb les autoritats religioses. A tot plegat, s'hi ha d'afegir un estudi més detallat del paper de les congregacions religioses locals i de l'Església inquera en l'educació de la dona al segle XX.

A més, es poden realitzar estudis per intentar descobrir els mecanismes de participació de la dona en la lluita obrera en el segle XIX i fins a 1936 a Inca, ja que sempre s'ha parlat només de la intervenció d'homes en el moviments obrers locals. Sense oblidar que s'ha de treballar per descobrir exemples de dones emprenedores en el camp de l'activitat econòmica i estudiar a fons la situació de les escoles públiques i privades femenines durant tot el segle XX, de tal manera que es conegui la seva capacitat per reduir l'analfabetisme i la millora educativa de la dona.

Finalment, és urgent recollir testimonis orals sobre el treball domiciliari de les dones a Inca i a la comarca per clarificar-ne la seva extensió, les seves conseqüències positives i negatives, els sistemes organitzatius i el grau d'explotació laboral.

6. BIBLIOGRAFIA

Amengual, J., Cardell J. i Moranta Ll. 2003. "La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca." *Mayurqa*, 29, pp. 11-26

Binimelis, J. *Història general de Mallorca*.

Bibiloni, A. i Pons, J. 2004. "El mercat de treball a la indústria del calçat a Mallorca (1900-1970). El cas de Lloseta." *Estudis Baleàrics*, 78-79, febre-setembre 2004, pp. 141-159.

Cortès S. i Martínez B. 2007. "El convent de les monges Franciscanes Filles de la Misericòrdia d'Inca. Documents cabdals de l'Arxiu Diocesà de Mallorca (1879-1954)." *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 133-142.

Ensenyat, G. 2011. "Elements de la tradició medieval en les visions del purgatori a la vida de sor Clara Andreu de Josep Barberí." *XI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 59-70.

Escartín, J. M. 2001. *El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*. Editorial Edicions Documenta Balear. Palma.

Escartín, J. M. 2002. "El calzado en Mallorca 1800-1939". A: Carles Manera (ed.) *Las islas del calzado*, Ed. Lleonard Muntaner, Palma.

Fiol, P. 1994a. "Creació i consolidació del monestir de Sant Bartomeu d'Inca." *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pp. 51-60.

Fiol, P. 1994b. Sor Clara Andreu. Biografia. Editorial Monestir de Sant Bartomeu. Inca.

Fiol, P. 2007. "Les biografies de sor Clara Andreu." VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 107-128.

Fiol, P. 2011. "Inquisitio feta al rector d'Inca Mn. Nadal Guasp (1628)." XI Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 241-265.

Fiol, P. 2015. "Nomenclàtor que acompanya la posició històrica de sor Clara Andreu." XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 105-120.

Fullana, P. 2003. Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921). Editorial Llenoard Muntaner. Palma.

Gili, A. 1996. "Monges clarisses en el puig d'Inca (1504-1526)." II Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 133-144.

Gili, A. 1997. "Gabriel Benet Mir, aproximació biogràfica." III Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 127-141.

Llabrés, P. J. 1993. Les Germanes de la Caritat a Inca. Editorial Ingramasa. Inca.

Llabrés, P. J. i Rosselló, R. 1998. Inca en la història (1229-1349). Editorial Ajuntament d'Inca. Inca.

Llobera, A. 2009. "El Col·legi de La Pureza d'Inca." IX Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 135-150.

Matas, M. A. i Vidal, A. M. 1994. "Esclaus a Inca al llarg del s. XV." I Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 35-49.

Marquès, M. A. 1997. "Aproximació a la dona treballadora a Menorca." A: Dones a les Illes: treball, esplai i ensenyament (1845-1945). Editorial Govern Balear, Palma.

Melis, A i Canales G. 1997. "El trabajo industrial de la mujer en la economía sumergida: las aparadoras de calzado en el Bajo Segura". Papeles de Geografía, n. 25, 1997 pp. 159-176.

Melis, L. 2014. Tallers, brodatadors i brodatats a Sant Llorenç des Cardassar (1924-1974). Editorial Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar.

Peñarrubia, I. 2006. Entre la ploma i la tribuna: els orígens del primer feminisme, Mallorca, 1869-1890. Editorial Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

Peñarrubia, I. 2008. Moviment feminista i sufragi a Mallorca (s. XX). Editorial Documenta Balear. Palma.

Peñarrubia, I. 2010. Feministes de les Illes. A: Marilén Mayol (Ed.) Dones: reconstruïm la història, les Illes 1880-1936. Editorial Institut Balear de la Dona. Palma, pp. 99-138.

Perelló, B. I Pieras, M. 2002. Antoni Fluxá Figuerola (1853-1918). Família, indústria i formació. Editorial Ajuntament d'Inca. Inca.

Pieras, G. 1986. Breu història d'Inca. Editorial Ajuntament d'Inca. Inca.

Pieras, M. 2000. "La Transició a Inca. Aspectes polítics, 1975-1981." IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 15-34.

Pieras, M. 2008. "Els darrers anys del franquisme a partir de la revista Nova Joventut. Inca 1970-1974." VIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 65-71.

Pieras, M. 2014. "La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques." XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 117-125.

Pieras, M. 2016. Dones d'Inca a la indústria del calçat i la pell. Editorial Associació Filatèlica d'Inca. Inca.

Pieras, M. 2020. "Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)." XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 103-120.

Rebassa, S. A., Rosselló, E. i Ginard C. 2018. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell." XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 143-160.

Riber, Ll. 1907. "Don Antonio de Galiana obispo de Mallorca". Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (octubre, novembre i desembre de 1907), pp. 542-552.

Rosselló, R. 1997. Història d'Inca. 1350-1516. Editorial Lleonard Muntaner. Palma.

La violència contra la dona a Inca i encontorns. Segles XIV-XX

Eusèbia Rayó Ferrer

Llicenciada en Filosofia i Lletres (Geografia i Història), UIB, 1999. Escriptora.
eusebiarayo@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.47

Paraules clau: Inca, violència, dona.

Resum. *La violència contra la dona ha sigut i és encara una constant dins la història de la humanitat. Sovint ha quedat dissimulada rere usos i costums, vista com una cosa normal. Aquest treball vol visibilitzar-la donant a conèixer referències bibliogràfiques i documentals d'alguns dels casos i de les diverses formes en què s'ha manifestat al llarg dels segles a Inca i la seva contrada. Conté també algunes indicacions de les normes legals que l'han emparada.*

Keywords: Inca, violence, woman.

Abstract. *Violence against woman has been and is still a constant in the mankind history. Often has remain hidden under customs and habits and has seen as a normal thing. This work wants to make it visible. A knowledge of some books and ancient documents it's given in it. They show some of the notices and the case's diversity that happened in Inca and its country along the centuries. Some legal references who protected the violence are included.*

1. INTRODUCCIÓ

Convé recordar que l'any 1993 l'ONU va declarar la violència contra la dona com tot acte de violència basat en el gènere que té com a resultat possible o real un dany físic, sexual o psicològic, incloses les amenaces, la coerció o la privació arbitrària de la llibertat, tant si succeeix en la vida pública com en la privada.

Aquest tipus de violència té moltes formes i no és nova. Ha existit sempre encara que no se li donàs aquest nom o estigués dissimulada darrere costums, usos i lleis que formaven una estructura social que perjudicava constantment els drets de les dones. Podem parlar, doncs, d'una violència de tipus estructural diferent de la violència conjuntural, patida en un moment puntual.

La violència de gènere és universal, es dona en totes les classes socials i és independent del nivell cultural i econòmic tant de les víctimes com dels agressors.

En aquest treball i en cada un dels seus apartats veurem algunes consideracions generals sobre la diferent tipologia de la violència de gènere i, així mateix, alguns dels casos ocorreguts a Inca a partir de l'edat mitjana fins als nostres dies.

2. DELICTES SEXUALS: ESTUPRES I VIOLACIONS

Antigament no quedava gaire clara la diferència entre estupre i violació. En èpoques més modernes, en els diferents codis penals espanyols que s'han anat reformant, el tret distintiu entre els dos delictes és, per dir-ho d'una manera ben entenedora, que la violació requereix ús de força i intimidació o privació de sentit o raó o comesa amb un menor de dotze anys. Als diferents codis penals espanyols (1822, 1848, 1932,* etc.), la violació encara es considerava un delicte contra l'honestedat. Aquesta consideració va ser mantenguda fins al 1978.

L'estupre era quan l'accés carnal s'aconseguia mitjançant engany, com per exemple amb una promesa de matrimoni. Per aquest delicte les penes eren inferiors.

En gairebé tots els estupres i violacions, queda constància del fet que la víctima és honestíssima i que presenta un comportament exemplar. Aleshores no hi havia proves d'ADN i es demanaven referències del comportament anterior de la víctima per tal d'esbrinar què havia passat. El mal és que això, moltes vegades, encara es té en compte avui en dia: quina vida ha duit anteriorment, si porta la falda curta, si ha begut, etc. i fins i tot la seva conducta posterior. No fa gaire va sortir una sentència referent al cas de La Manada: el jutge trobà que espigar l'agredida posteriorment, per tal de veure si sortia amb les amigues o anava al cinema, no era delicte. En una altra sentència recent, fora d'Espanya, un jutge ha dictaminat que el fet que la víctima dugués les bragues vermelles volia dir que ja estava predisposada a tenir relacions sexuals.

Els estupres i violacions eren considerats delictes contra l'honor: la víctima i la seva família romanien sense honra i eren castigats més per això que pel mal infligit a la dona. Si les dones que es dedicaven a la prostitució patien agressions sexuals no es considerava estupre ni violació, atès que no tenien honra, així com tampoc es contemplaven com a delicte dins del matrimoni.

El perdó de la víctima d'algun delicte feia que l'acció penal en molts casos quedàs extingida. Això deixà de tenir efecte el 1983** per als delictes no sexuals i les violacions, però es mantengué en els casos d'abusos sexuals, estupres i segrests. Podem imaginar les coaccions a què devien estar

sotmeses les víctimes. A l'Índia i a Turquia fins fa ben poc era així.

L'estupre estava castigat sempre que pogués ser demostrat. No era gens fàcil: les víctimes solien donar tota mena de clarícies d'on havia transcorregut el fet (per exemple, deien que havia sigut el dia tal a tal hora, davall la figuera de l'hort de can tal, o darrere el portal de ca seva), però bastava que un altre home digués que havia jagut amb ella perquè l'acusat quedàs en llibertat. Això encara passava a les darreries del segle XX.

Si l'estuprador es casava amb la víctima no era castigat. No és difícil imaginar la desesperació de la víctima en haver de denunciar l'agressor per tal d'aconseguir que es casàs amb ella; haver de demanar que fos condemnat a això. També era considerable la humiliació que suposava que ell li digués que no era cert el que deia, o que no volia casar-s'hi, i després veure que s'hi casava per no haver d'anar a la presó, o bé que quedava lliure pagant una composició, un dot. D'altra banda, el fet de no tenir altra sortida que el matrimoni era, en tot cas, una condemna afegida per a la víctima.

Les violacions de menors de dotze anys, de dones casades i de religioses eren castigades amb més rigor, atès que no podien ser reparades amb el matrimoni. En el cas de menors el càstig era, en general, morir a la forca.

2.1. Estupres i violacions comesos a Inca

1408

13 de setembre. Fou executat un home a Inca per estupre (1).

19 de setembre. Es paga la comissió d'anada a la vila d'Inca a en Guillem Esteva, capdeguaita, e Ferrando, saig, per prendre e metre en mans de la cort Pere Terrassa i Berenguer Poquet, habitants de la dita vila... Injúria feta a la dona Catalina, muller de Martí Bonet de la dita vila volent conèixer-la carnalment contra sa voluntat (2).

Poquet fou cremat per estupre (3).

1464

25 de maig. A menar pres d'Inca en Jacme Sbert delat de voler forçar una dona maridada (4).

1513

14 de gener. Contra Joan, de nació de moros, esclau de Joan Arnau de la vila de Sineu delat i inculpat de rapte i violació en la persona de Caterina, filla de Gaspar Bartomeu d'Inca. Serà penjat per lo coll en guisa i manera que mori (5).

Hi ha notícies de violacions per part d'esclaus per tot arreu. No és que fossin pitjors que els altres, més aviat hem de tenir en compte que tenien prohibit tenir relacions sexuals, en general sota pena de mort. No és una disculpa, és un intent d'entendre-ho. La situació de les persones subjectes a esclavatge era terrible i en el cas de les esclaves molt més. Era freqüent que fossin llogades per tenir-hi relacions sexuals (o sigui, per ser prostituïdes). L'any 1481 el rei Ferran el Catòlic mana que “ningú pugui tenir captives o esclaves en llocs deshonestos per a cometre pecats carnals per guanyar els doblers que en pagaren” (6).

1549

Figura empresonat Jaume, catiu d'en Pere Mollet d'Inca, per violència feta a una dona (7).

1555

3 d'agost. Antoni Jover, d'Inca, per violència (8).

16 d'agost. Jeroni Jover, d'Inca, per violència (9).

1556

15 de febrer. Joan, esclau de Jeroni Jover, per violència (10).

27 de febrer. Rafel, esclau d'Antoni Jover, d'Inca, per violència (11).

Aquestes quatre referències semblen estar relacionades. No se sap si aquests dos esclaus, Joan i Rafel, de Jeroni i d'Antoni Jover respectivament, anaren a la presó per col·laborar amb els seus amos, si els culpables eren els amos, si ho eren els esclaus o si es tracta de casos independents i ho eren tots.

1608

29 de març. Contra Joan Carrió, d'Inca, culpats de sol·licitar una esclava infidel de Ciutat, desflorar-la i ocultar-la: pena de tres anys de galera (16).

1638

24 de novembre. Contra Rafel Rosselló, *Falet*, d'Inca, delat de port d'arcabús i violentar una dona casada. Servirà el Rei durant tres anys i si no compleix la pena, remarà en les galeres durant tres anys sense salari ni mercè (17).

1740

10 de juny. Cúria episcopal. Joana Garau d'Inca, viuda, manifesta que li fou imposat silenci en la causa que seguia contra Miquel Gali per raó de no haver

justificat les esposalles, encara que la còpula hi quedàs per la confessió judicial de l'acusat, el qual diu que ella mai ha sigut "vagamunda", sinó que l'ha tenguda per muller i dona honesta, de molta estimació i honra... Per tant, i sobretot pel fet d'existir un fill de les expressades còpula o còpules, suplica que sigui manat a Miquel Gali o bé efectuar matrimoni amb ella o bé donar-li dot o aliments per a ella i el seu fill, i que, en cas que digui que no té béns, sigui obligat a casar-se amb ella.

El 28 de juliol, el representant de Miquel Gali diu que la pretensió és ridícula perquè s'oposa al que declarà el vicari general i, a més a més, diu que si va tenir còpula amb ell també pogué tenir-la amb un altre i no queda demostrat que el fill sigui d'ell. El representant d'ella manifesta que quan un home té còpula amb una dona ja vigila que no en tenguí amb ningú més.

El 10 de novembre de 1740 és declarada pel vicari general l'obligació de subministrar aliments al fill mentre duri la causa; queda anul·lada la sentència anterior (18).

1800

Desembre. Inca. Empresonat a Campanet Guillem Llopart, "vago". Diu que va fugir perquè el volien casar amb una dona que tenia prenyada, Margarida, *la coixa buxaca*. El 19 de gener de 1802 se'n disposa l'alliberament (19).

1859

28 de juny. Inca. Vicenta Mestre, viuda de 23 anys, veïna de València, envia escrit a la cúria eclesiàstica de Ciutat. Exposa que té contractat matrimoni amb Miquel Beltran Arrom d'Inca. Fa dos anys que li donà paraula de casament i li digué que tendria lloc tot d'una que tengués la llicència absoluta de l'Exèrcit, la qual rebé el dia 22 dels corrents. A continuació, Beltran marxà cap a Inca i la deixà burlada. Durant els dos anys de festeig hi hagué tracte carnal, del qual va néixer un nin. Fou dipositat a l'Hospital i Miquel Beltran donà una nota escrita de la seva mà per tal de poder reclamar-lo al seu temps. A més a més, Vicenta es troba ara en estat d'un segon embaràs. També sap que la marxa inesperada d'ell es deu a la seva intenció de contraure matrimoni amb una altra jove del seu poble. Demana a veure si això és cert i, en cas ho sigui, que li sigui embargada la lletra matrimonial i que el rector de la parròquia d'Inca suspenguí les diligències iniciades.

El 7 de juliol compareix Miquel Beltran i diu que coneix Vicenta, que va anar a dinar a ca seva més d'un any, però que no hi ha tengut relacions amoroses.

El mateix dia li és comunicat que la lletra està embargada. No hi ha resolució (20).

De vegades els estupradors eren eclesiàstics que es valien de la seva autoritat

moral i abusaven de la seva influència per tal de sol·licitar tenir relacions carnals amb les dones que confessaven.

1356

7 de novembre. El bisbe Antoni escriví a Arnau Alós, notari d'Inca, dient que ha vist la inquisició feta contra el beneficiat Bonanat Padró, que atemptà contra la muller de Pere Buades. Li prega que prengui anotació dels testimonis que li presentarà l'esmentada dona (12).

1580

Fra Bartomeu Dolç, que habita en el monestir de la vila d'Inca del regne de Mallorca. Per haver sol·licitat en la confessió actes de turpitud de la carn a les seves filles espirituals. Li fou llegida la sentència i fou objecte de reprensió davant dels clergues consultors i del guardià i un company confessor. Abjurà *de levi*. Privat perpètuament de confessar dones. Reclusió en un monestir durant sis mesos. Vostra Senyoria veié aquesta causa (13).

Fra Jaume Andreu, de l'orde de sant Francesc, que viu a la vila d'Inca del regne de Mallorca. Per haver sol·licitat a les seves filles espirituals actes de turpitud en el sagrament de la confessió. Li fou llegida la sentència i fou objecte de reprensió davant dels clergues consultors. Abjurà *de levi*. Privat perpètuament de confessar i dir missa. Vostra senyoria veié aquesta causa (14).

Des del 16 de juny de 1585 a l'1 d'octubre de 1586

Antoni Vallespir. Vicari de la vila d'Inca i natural de la de Manacor, al regne de Mallorca. Per haver sol·licitat algunes dones a cometre actes deshonestos de la carn en el sagrament de la confessió i properament a ell. Li fou llegida la sentència en la sala de l'audiència, on fou objecte de reprensió greu i Abjurà *de levi*. Privat perpètuament de confessar dones; pena pecuniària de vint ducats. Els senyors del Consell veren aquesta causa (15).

2.2. Absolts de violació

1549

8 de novembre. Inca. Jaume Gemollet (?). Inculpat de violència a una dona a la vinya de Son Amo. És absolt i posat en llibertat per manca de proves suficients (21).

1551

17 de juny. Contra Joan Malferit d'Inca, delat de violència a una dona. És absolt (22).

3. BESADES A LA FORÇA

Aquest era un altre tipus d'agressió sexual. Les besades a la força, segurament acompanyades sovint d'alguna cosa més, moltes vegades eren, per a un home, el mitjà per aconseguir casar-se amb l'al·lota que volia si havia sigut rebutjat per ella o per la seva família. Pel fet d'haver-la besat, per exemple, anant pel carrer, ella ja romania sense honra i generalment cap altre home la volia; es veia obligada, per tant, a casar-se amb ell. Això devia ser tan corrent (no oblidem que les lleis van sempre per darrere de les necessitats de la societat) que el 1468 el rei Joan II d'Aragó dictà una reial ordre que imposava pena d'assots i exili perpetu d'aquesta illa per als que besassin una donzella contra la seva voluntat o la dels seus pares (23). A partir de la segona meitat del segle XVI les penes per aquests delictes foren augmentades i es castigava l'agressor encara que hi hagués consentiment de l'al·lota besada. Les penes podien arribar fins a deu anys de galeres si la besada era consentida, i galera a perpetuïtat si era sense, sempre a discreció del tribunal.

1532

22 d'octubre. Es paga anada a Inca per lo cas fet per mossèn Felip Fuster en voler besar la filla de mossèn Abrider Catllar. Sis dies que començaren el 16 d'octubre i duraren fins al dia 21 del dit mes (24).

1553

4 de febrer. Figura empresonat Antoni Planes d'Inca, per haver besat una donzella (25).

25 de febrer. Figura empresonat Joan Ferriol d'Inca, per besada (26).

4. MALTRACTAMENTS I ASSASSINATS

Els maltractaments poden ser físics, psíquics, econòmics, etc.

El Codi penal de 1822 reconeix com a delictes les ferides a pares, mares, germans, fills i ascendents en general, però no a la cònjuge. Només a l'article 571 diu que si la conducta relaxada de l'home o els maltractaments a la dona donen lloc a queixes justes, pot ser objecte de reprensió pel batle de la vila i, si reincideix, ser reclus en una casa de correcció per un període màxim d'un any. La dona podia, en cas de desobediència al marit, ser corregida com si fos una menor d'edat amb "reprensions i moderats càstigs domèstics", i si persistia també havia d'anar al batle per a la seva reprensió i podia ser tancada en una casa de reclusió que ell escollís per un màxim d'un any.

En moltes sentències anteriors al segle XIX, tant de les Illes com de la Península, apareix la fórmula següent: "(...) que no maltracti la muller, salvo

la natural correcció marital". No és difícil imaginar la quantitat de maltractaments que devien romandre ocults sota aquesta suposada i autoritzada correcció. De fet, en molts casos en què l'home és acusat de maltractament, ell al·lega que *no la maltractava sinó que la corregia*. En aquest sentit, vull recordar que Sean Connery, un excel·lent actor dels nostres temps, en una entrevista per la televisió, fa uns anys va manifestar que de vegades no hi havia més remei que actuar així amb les dones.

Al mateix Codi de 1822 *** es castigava la dona que ferís o maltractàs el marit, però no a la inversa.

Al Codi penal de 1850**** ja es preveia una pena major en funció de la condició de la víctima: pare, mare, fills, ascendents, descendents i cònjuge, si bé exonerava l'home de penes per lesions greus causades a l'esposa si la sorprenia en adulteri. També es castigava amb un període de 3 a 165 dies d'arrest i reprensió el marit que maltractàs l'esposa sempre que li provocàs lesions que li impedissin realitzar tasques habituals, així com la dona que no obeís el marit, que el provocàs o l'injuriàs. El Codi penal de 1932***** ja castiga amb arrest o multa els homes que maltractin les dones, encara que no els causin lesions que els impedeixin realitzar els treballs esmentats. El text revisat de 1963***** recollia el càstig per a les dones que maltractassin d'obra o paraula els seus marits. En canvi, el maltractament d'obra i paraula del marit envers l'esposa no hi tenia cabuda tret que pogués incardinar-se en les lesions comunes.

La Llei orgànica 3/1989***** va introduir el concepte de la violència física sobre el cònjuge o persona amb relació anàloga, sempre que fos comesa de manera habitual, a l'article 425 del Codi penal. Si era esporàdica era un simple delictes de faltes o lesions que segurament en molts casos ni es denunciava. En aquest sentit hom ha de recordar que a Rússia, no fa gaires anys, es volia aprovar una disposició per la qual amb una multa de cinc-cents euros un home pogués pegar a la dona un pic a l'any.

4.1. Violència sense parentiu

També hi ha casos en què sense existir parentiu una dona és agredida per un home o homes per algun motiu, moltes vegades per una venjança, com qui fa mal al ca del veïnat. Potser si la persona a agredir fos un home s'ho pensarien més. També es donen casos d'assassinats per robatori.

1382

26 de desembre. La dona Francesca, viuda de Jaume Aranyó, diu que Antoni Luin i Tomàs Metge la nafraren e maltractaren fort lejamet e de colps mortals, i de fet així ho diuen els metges, que li curen les nafres que és posada en article de mort com li sien stats donats VII colps d'espasa en lo cap e hun per la cara (27).

1513

8 d'abril. Contra Miquel Prats d'Inca, delat i inculpat de ferir Margarida, muller de Joan Bennàssar. Exili d'un mes de la vila d'Inca (28).

1639

12 de gener. Sentència contra Joan Villaprim, traginer d'Inca, acusat de fautoria amb bandejats i dels cops i les ferides fetes amb una pedra a Angelina Rossellona amb molta efusió de sang. Servirà el Rei durant 3 anys, comminat que si no compleix aquesta pena, remarà en les galeres 3 anys (29).

1642

18 de març. Es paguen les despeses dels oficials en l'anada a Inca per inquirir sobre l'assassinat comès en la persona de Margalida Colom i Vidal, viuda de Blai Colom, morta d'una arcabussada dins casa seva (30).

1648

5 d'agost. Contra Pere Agustí Sabater, de sa Pobla, *Bord* d'Inca, delat i inculpat d'homicidi a punyalades en la persona de Margarida Pou, àlies *Cambuix*. Condemnat a 7 anys de galeres (31).

4.2. Violència envers la muller pròpia

1386

6 d'octubre. Antoni Sitjar de Porreres ha mort sa muller Caterina, filla de Pere Montpeller d'Inca (32).

1486

13 de febrer. Bartomeu Falquès, cirurgià, ha curat la dona muller de Llorenç Saurina dels cops que aquest li donà en una brega entre marit i muller. Ara no pot cobrar perquè viuen separats i dit Saurina està de majoral a Massanella, a casa de l'hon. Abrió des Catlar (33).

1570

8 de novembre. Manament a Raphel Fiol d'Inca que d'aquí endavant no maltracti sa muller, filla de Joan Matheu de la vila de Selva, "excepte la marital correcció", sots pena que serà rigorosament castigat (34).

1657

5 de febrer. Es mana als batles de les viles que publiquin una crida sobre el

cas que dia 10 de gener passat, estant Marianna Viver, de l'illa de Menorca, en la vila d'Inca, muller de Gabriel Viver, sabater, en sa casa despullada en son llit incauta esser dona de molt bona fama, el seu marit l'ofegà de tal manera que la dona no tingué temps de confessar ni rebre cap sagrament. Es promet a qui el capturarà un premi de tres-centes lliures dels béns del delinqüent i si no en tendrà, amb cent lliures del Reial Patrimoni (35).

1660

20 de maig. Davant la cúria eclesiàstica compareix Antonina Rubert(a) contra Gabriel Payeres carnisser.

Exposa que fa devers cinc mesos contragué matrimoni amb Gabriel Payeres d'Inca. Que en aquest espai de temps ha patit moltes i insofribles males paraules, maltractes, bastonades, bufetades i puntades de peu. Malgrat jeure malalta al llit, son marit ha usat contra d'ella grans rigors i maltractes continuats fins al punt que se n'anà de ca seva encara que fos malalta, per por de no ser morta. Que a part que sigui castigat, vol separar-se'n. Tot això va provocar un gran desori de les persones que verén els senyals dels cops, braverols, etc.

El 10 de juny el notari de Gabriel Payeres diu en nom seu que sempre ha sigut un home moderat, que ha estat casat molts anys anteriorment i mai ha dat cap mal exemple, que ella no ha de parlar amb tanta llibertat i no infamar-lo i que ha de tornar amb ell. No hi ha resolució (36).

1844

23 de març. Inca. Magdalena Llobera consort de Rafel Beltran compareix davant la Cúria i manifesta que des de fa uns anys el seu marit s'ha desviat del camí que ha de seguir qualsevol home en societat conjugal. No li és possible continuar vivint amb ell. Ho ha posat en coneixement de l'ecònom de la parròquia de la vila. Diu que hi ha en joc la seva seguretat personal, exposada contínuament a un perill imminent. Reclama una mesura preventiva eficaç per tal de poder tenir seguretat en la seva persona i tranquil·litat en la seva consciència. Demana anar a viure separada del marit interinament.

Consta informe favorable de l'esmentat ecònom.

El 26 de març li és atorgat permís per viure separada d'ell.

El 28 de març torna a comparèixer i diu que el bitllet que li fou donat amb el permís no ha estat suficient per al jutge de 1a instància del partit d'Inca, per tant demana que li sigui enviat en forma ajustada a dret per la via ordinària (37).

1856

Inca. *Contra Miguel Alorda, sobre heridas y contusiones causadas a su consorte Ana Maria Balle* (38).

4.3. Violència econòmica

Les dones, llevat que tinguessin béns propis (i així i tot), depenien de l'home econòmicament i quedaven completament desemparades en cas de viduïtat, separació, divorci, etc.

1372

9 de juliol. La dona Serena, muller de Pere Figuerola, no té de què viure i pateix fam perquè el seu marit, que en viu separat, no la vol proveir (39).

1405

5 de desembre. La dona Marió, muller de Francesc Corrador, que ara habita a Inca, ha exposat davant el governador que fa vuit mesos que el seu marit la va expulsar de casa i no li vol donar diners, pretenent que “mendicant va a cercar la sua vida”. El governador mana al batle que li sia taxada una provisió perquè no és just que patisca fam (40).

1421

21 de gener. Benanguda, muller d'Antoni Bonill, convers, diu que el seu marit molt maliciosament l'ha tret de casa amb tres infants: Felip, Coloma i Aldonsa, amenaçant que si hi torna els matarà (41).

4.4. Insults, calúmnies

Una altra modalitat de violència era insultar una dona dient-li, per exemple, “puta” o “bagassa”, amb la qual cosa romania en qüestió l'honestedat de la dona i l'honor de la família i el marit, amb el consegüent perjudici per a la seva vida futura. És un tema denunciat davant dels tribunals.

Quant a la calúmnia contra una dona per part d'un home, era així mateix bastant corrent, per desgràcia. Un home deia, per exemple, que havia tengut relacions sexuals amb una al·lota sense ser veritat. Solia ser per venjança o perquè així, com en el cas de les besades forçades, ella quedava deshonrada, ningú volia casar-s'hi i no tenia altre remei que fer-ho amb el calumniador. Amb molta sort ella podia demostrar que no era certa la calúmnia, generalment mitjançant un procés judicial. Aleshores, l'agressor havia de retractar-se públicament del que havia dit, bé a la sala de la cort o bé a la plaça de l'església en dia de festa. Era considerat un delictes greu, atès que comprometia l'honor de tota la família.

1549

14 de maig. Contra Pere Ramis Palou i Joan Vallès de la vila d'Inca, delats d'injúries contra algunes dones i de barallar-se amb Sebastià Amengual, el qual feriren al cap amb una pedra. Exili de la vila d'Inca durant dos mesos i pagar 1 ducat perhom de costes (42).

1550

28 de febrer, divendres. Figura empresonat Pere Gual d'Inca, per haver malparlat d'unes dones (43).

1553

20 d'octubre. Figura empresonat Joan Verí, d'Inca, per malparlar d'una dona (44).

Això va arribar fins als nostres dies.

1936

És el cas de Caridad Martí, mestra de Sóller. Fou acusada d'adulteri durant la depuració dels mestres que tengué lloc després de la Guerra Civil. Malgrat que diversos testimonis eren favorables a la seva causa, el president del tribunal de la depuració va concloure que semblava "señorita moderna". Fou traslladada a Inca fins al 14 de setembre de 1937. Llavors pogué tornar a Ses Marjades, de Sóller. Va ser vigilada.

Segons Tur Balaguer (2017), "Caridad Martí va ser víctima de la seva condició femenina... si hagués estat un home, ni tan sols hauria estat denunciada" (pàg. 60,61).

4.5. Diversos

1398

10 de juliol. Inca. La dona de Guillem Slet, mort, diu contínuament paraules injurioses contra el mestre Joan Exemenó, mestre en sagrada teologia, la qual cosa li lleva fama. A més, és un mal exemple i no ha de romandre sense càstig. Es mana que es faci actuació amb diligència (45).

En aquest cas, no sabem ben bé què va passar, però segur que la repressió va ser deguda no tant a les paraules injurioses que proferia (que, a més, no sabem per què les hi deia; potser eren merescudes), sinó pel fet de que era una dona i que gosava qüestionar el que deia un mestre en teologia. Hom ha de recordar que segons sant Pau les dones no podien parlar en públic.

5. DONES ASSASSINES O MALTRACTADORES

Hi ha algun cas en què l'assassina o agressora de la parella és una dona. Són casos molt excepcionals.

1555

8 de març. Figura empresonada Joana Spinola d'Inca per pegar a son marit (46).

6. CONCLUSIONS

Atesa la impossibilitat d'accedir als fons documentals de l'Arxiu Municipal d'Inca, he hagut de recórrer en molts casos a fonts bibliogràfiques. Això vol dir que encara hi ha molt per investigar i que se'n poden trobar molts més. Tampoc he pogut consultar tota la bibliografia existent sobre notícies d'Inca.

De tota manera, el material que aquí es presenta mostra gran varietat en el tipus de violència. Veiem, a més, com al llarg dels segles es van repetint els delictes per tot arreu: assassinats, maltractaments, violacions, etc. El que sembla mentida és que en els nostres dies encara tinguin lloc. Si no ho record malament, fa ben poc, la matinada del dia 14 de novembre, hi va haver un detingut a Inca per abusos sexuals i amenaces de mort.

Altres comportaments han perdut certa rellevància, com per exemple el tema de les calúmnies. No obstant això, vull fer constar que han estat substituïts ràpidament pels comentaris ofensius i per la publicació de fotos íntimes preses en un moment d'enamorament, de debilitat i de poc coneixement, de les quals les xarxes socials, WhatsApp, etc. en van plenes, la qual cosa pot perjudicar les relacions socials i afectives futures de les afectades.

Tenint en compte el que s'ha exposat, podem concloure que és necessària una presa de consciència general per tal d'aconseguir l'eliminació total de la violència tant contra la dona, que és el tema de la presentació, com en general, i que s'hi han de dedicar tota mena de recursos i esforços començant des de la primera infància.

Arxius consultats

ARM Arxiu del Regne de Mallorca.
ADM Arxiu Diocesà de Mallorca.

Referències

1. Campaner, Álvaro. 1984. Cronicon Mayoricense. Luis Ripoll Arbós: Palma; 149.

2. ARM. ARH. Notes del paborde Jaume. Baratillo I. MIC 35. Full núm. 178.
3. ARM. Miscel·lània Pasqual. MIC 195. Tom VII, Còdex 129. Full. 621.
4. ARM. ARH. Notes del Paborde Jaume. Baratillo I. MIC 35. (No foliat).
5. ARM. AA 234. Criminal. Sentències. Full núm. 30, v.
6. ARM. Miscel·lània Pascual. Mic 198. Tom XIII. Còdex 135. Pàg. 297.
7. ARM 214 Liber Carceris. Pàg. núm. 25 i seg.
8. ARM. 215 Liber carceris. 1553/1555.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*.
12. Cortès i Forteza, Santiago. 2018. "Notícies relatives al clergat d'Inca de l'any 1350 al 1516". XIX Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca; 187
13. Pérez, Llorenç; Muntaner, Lleonard; Colom, Mateu. 1986. El Tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe. 1578-1806. Miquel Font, Editor: Palma. Vol 1; 33.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*; 88.
16. Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum II. Roig, editors i impressors S.L. : Campos; 29.
17. Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I. Roig, editors i impressors. S.L.: Campos; 30.
18. ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/65/5.
19. ARM. AA. Lligall 957/3.
20. ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/70/13.
21. ARM. AA 237. Sentències. Full núm. 35.
22. *Ibidem*. Full núm. 203, v.
23. Campaner, Alvaro. 1984. Cronicon mayoricense; 297.

24. ARM. ARH. Notes del Paborde Jaume. Baratillo II. MIC 35. Full núm. 170.
25. ARM. 215. Liber carceris. 1553/1555.
26. *Ibidem*.
27. Rosselló Vaquer, Ramon. 1997. Història d'Inca (1350-1516). Lleonard Muntaner Editor: Palma; 95.
28. ARM. AA 234. Criminal. Sentències. Full núm. 44.
29. ARM. AA 219. Conclusions Cúria Criminal. Full núm. 92.
30. ARM. AA 219. Criminal. Full núm. 811.
31. ARM. AA. Llibre 230. Full 240.
32. Rosselló Vaquer, Ramon. 1997. Història d'Inca (1350-1516). Lleonard Muntaner Editor: Palma; 95.
33. *Ibidem*; 131.
34. ARM. AA 227. Full 141.
35. Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum II. Roig, editors i impressors. S.L.: Campos; 182.
36. ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/73/17.
37. ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/74/1.
38. Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I. Roig, editors i impressors. S.L.: Campos; 95.
39. Rosselló Vaquer, Ramon. 1997. Història d'Inca (1350-1516). Lleonard Muntaner Editor: Palma; 91.
40. Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I. Roig, editors i impressors. S.L.: Campos; 136.
41. Rosselló Vaquer, Ramon. 1997. Història d'Inca (1350-1516). Lleonard Muntaner Editor: Palma; 116.
42. ARM. AA 237. Sentències. Full núm. 3.

43. ARM. AA 214. Liber carceris: 45.
44. ARM. AA 215. Liber carceris 1553/1555.
45. ARM. AH (73) 95v-96. Reqesto núm. XV.
46. ARM. AA 215. Liber carceris 1553/1555.

Referències normativa

* Codis penals espanyols: 1822, de 9 de juliol; 1848, de 19 de març; 1932, de 27 d'octubre.

** Ley Orgánica 8/1983, de 25 de juny, de Reforma Urgente y Parcial del Código Penal. Art. 443.

*** Codi penal de 1822. Art. 649.

**** Codi penal de 1848 i ed. reformada de 1850. Art. 348 i 348 i 483.

***** Codi penal de 1932 de 27 d'octubre. Art. 578.

***** Text revisat de 1963, de 28 de març. Art. 583.

***** Ley Orgánica 3/1989, de actualización del Código Penal, de 21 de juny. Art. 582, segon paràgraf.

Bibliografia

Campaner y Fuertes, Álvaro. 1984. Cronicon Mayoricense. Ajuntament de Palma: Palma.

Cortès i Forteza, Santiago. 2018. "Notícies relatives al clergat d'Inca de l'any 1350 al 1516". XIX Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; 187.

Planas Rosselló, Antonio. 2001. El derecho penal histórico de Mallorca (S.XIII-XVIII). UIB: Palma.

Rosselló Vaquer, Ramon. 1997. Història d'Inca (1350-1516). Lleonard Muntaner Editor: Palma.

Rosselló Vaquer, Ramon. 2006. Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I. Roig, editors i impressors. S.L.: Palma.

Tur Balaguer, Francesc. 2017. La depuració de mestres balears per motius morals. (1936-1939). Documenta Balear: Palma.

La tributación local de Inca como medida frente a la crisis de la COVID-19

Jorge Luis Latorre Silvestre

Economista y asesor fiscal jlatorre@coev.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.65

Palabras clave: impuestos locales, sistema fiscal, crisis económica, COVID-19.

Resumen. *La situación económica derivada de la crisis sanitaria provocada por la COVID-19 ha llevado a los poderes públicos a tomar determinadas medidas encaminadas a mitigar su impacto.*

Este estudio continúa la línea de investigación iniciada anteriormente y cuyas conclusiones se exponen en la comunicación titulada "Las bonificaciones potestativas de los impuestos locales de Inca como instrumento de política local". Siguiendo con el examen de la tributación local de Inca, se analiza el sistema fiscal inquense, ofreciendo una visión analítica del mismo.

Posteriormente se analizan las medidas adoptadas por el Ayuntamiento de Inca en el ámbito fiscal y su incidencia en el marco presupuestario actual y futuro.

Por último, en el marco del sistema fiscal local del municipio, se analizan y plantean las alternativas que existen dentro del mismo para reducir el impacto de la crisis. En concreto, se exponen las diferentes opciones de que disponen los poderes públicos locales en el ámbito fiscal para luchar contra las consecuencias de la crisis derivada de la pandemia.

Keywords: Local taxes, Tax system, Economic crisis, COVID-19.

Abstract. *The economic situation resulting from the health crisis caused by COVID-19 has led the public authorities to implement several measures for mitigating its impact.*

This study continues the line of research started previously and the conclusions are set out in the communication entitled "The potential bonus of local taxes in Inca as an instrument of local policy." Continuing with the study of local taxation in this municipality, the Inquense tax system is analyzed, offering an analytical vision of it.

Subsequently, the measures adopted by the Inca City Council in the fiscal field and their impact on the current and future budgetary framework are analysed.

Finally, within the framework of the local tax system, the alternatives to reduce the impact of the crisis are addressed and analysed. In addition, different options are here proposed to local public authorities in the fiscal field to combat the consequences of the crisis aroused with the pandemic.

1. OBJETO Y METODOLOGÍA DEL ESTUDIO

El presente estudio tiene por objeto el análisis de cómo la tribulación local de Inca puede servir de instrumento para mitigar el impacto de la crisis derivada de la situación sanitaria provocada por la COVID-19.

En concreto se han fijado tres objetivos:

- Estudio del sistema tributario de la ciudad de Inca, entendido como el conjunto de tributos locales exigidos en el municipio de Inca.
- Análisis de las medidas fiscales adoptadas frente a la COVID-19 y su impacto en las cuentas públicas del municipio de Inca.
- Estudio de las alternativas que ofrece la normativa fiscal y su posible impacto en el presupuesto municipal.

En primer lugar, se ha estudiado el sistema fiscal de Inca, mostrando gráficamente el esquema del mismo.

Con la finalidad de alcanzar los objetivos previamente fijados, se ha estudiado cada una de las medidas adoptadas por la corporación municipal en el marco de la gestión de la crisis de la COVID-19. De todas ellas se ha puesto especial énfasis en las medidas de carácter tributario y el impacto directo e indirecto de las mismas en el presupuesto municipal.

Visto el sistema fiscal inquense y las medidas adoptadas, se han analizado las posibilidades a disposición de la corporación municipal y su impacto económico y presupuestario.

2. SISTEMA FISCAL DE LA CIUDAD DE INCA. LAS TASAS E IMPUESTOS LOCALES DE INCA

El Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el Texto Refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales (en adelante, TRLRHL) enumera cuáles son los recursos de las entidades locales. En concreto el artículo segundo en su punto uno del citado texto detalla que, entre otros: *La hacienda de las entidades locales estará constituida por los siguientes recursos: (...)* b) *Los tributos propios clasificados en tasas, contribuciones especiales e impuestos y los recargos exigibles sobre los impuestos de las comunidades autónomas o de otras entidades locales.*

En relación con los tributos propios, el TRLRHL fija la obligación de tres impuestos: sobre bienes inmuebles (IBI), sobre actividades económicas (IAE) y sobre vehículos de tracción mecánica (IVTM). Además, ofrece la posibilidad de aprobar otros impuestos locales: sobre construcciones, instalaciones y obras (ICIO), sobre el incremento de valor de los terrenos de naturaleza urbana (IIVTNU), sobre gastos suntuarios (IGS). Por último, ofrece la posibilidad de aprobar tasas, contribuciones especiales y precios públicos.

Además, en el marco de la potestad legislativa que tiene el Ayuntamiento de Inca tiene aprobadas veintidós tasas, las cuales se podrían clasificar en distintas áreas sobre utilización privativa del espacio municipal, licencias, servicios y otras. Así, las diferentes licencias según esta clasificación son:

Sobre utilización privativa del espacio municipal:

- Puestos, espectáculos y atracciones que no tengan carácter permanente.
- Quioscos y paradas de coches de alquiler o servicio de taxi.
- Con escombros, materiales de construcción y similares.
- Para bares, cafés, cafeterías y restaurantes con mesas, sillas y otros.
- Aparcamiento de vehículos (ORA).
- Aprovechamiento a favor de empresas explotadoras de servicios de suministro de interés general.
- Con mesas y sillas, taxis, cajeros automáticos, vados, quioscos.
- Con puestos, casetas para la venta, espectáculos y atracciones que no tengan carácter permanente en los mercados semanales
- Para la entrada de vehículos a través de las aceras y las reservas de la vía pública.
- Aprovechamiento especial del subsuelo, suelo y vuelo de la vía pública.

Sobre licencias:

- Licencias urbanísticas.
- Licencia integrada de actividades.

Sobre servicios:

- Servicio de suministro de agua potable.
- Prestación de servicios de la perrera municipal.
- Prestación del servicio de retirada de vehículos y otros objetos de la vía pública, y su custodia e inmovilización.
- Servicios especiales de vigilancia de establecimientos y otros de competencia municipal motivados por actividades que exijan la prestación de servicios especiales.
- Servicio de recogida, transporte, tratamiento y eliminación de basuras.
- Servicio del cementerio y otros servicios fúnebres de carácter municipal.
- Prestación de los servicios de alcantarillado.

Sobre otras materias:

- Evaluación de edificios y otros servicios urbanísticos.
- Concesión de placas, tabletas, patentes u otros distintivos análogos.
- Expedición de documentos administrativos.

Con todo, el esquema del sistema fiscal inqueense es el que sigue:

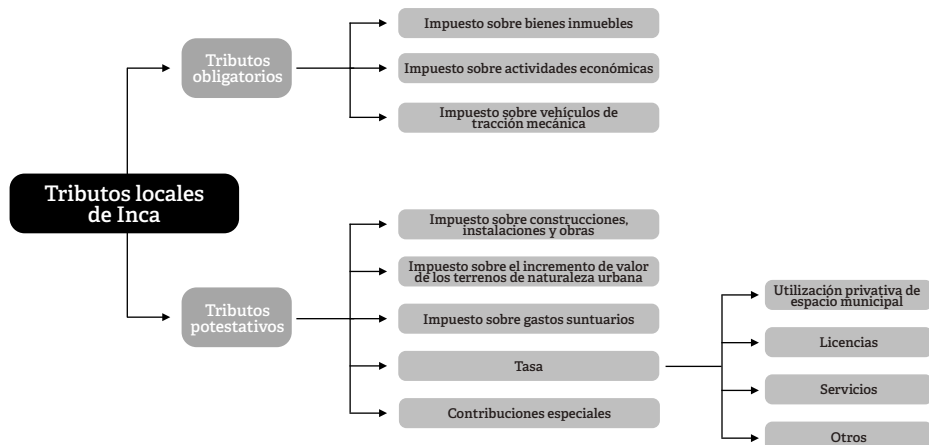

Figura 1. Sistema fiscal de la ciudad de Inca

Sobre el sistema fiscal de Inca es sobre el que el Ayuntamiento del municipio puede actuar, emprendiendo reformas y aprobando medidas como parte de las políticas económicas, sociales o medioambientales, y en el caso que nos ocupa como medio de lucha frente a la crisis causada por la COVID-19.

3. MEDIDAS DE URGENCIA ADOPTADAS POR EL AYUNTAMIENTO DE INCA. IMPACTO EN EL PRESUPUESTO MUNICIPAL

Con la publicación del Real Decreto 463/2020, de 14 de marzo, por el que se declara el estado de alarma para la gestión de la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19 (en adelante Real Decreto 463/2020), se aprobaban diferentes medidas que limitaban, entre otros aspectos, el desarrollo de determinadas actividades económicas. Además, se adoptaron restricciones que afectaban directa e indirectamente a la actividad económica.

En el marco de las restricciones contempladas en el Real Decreto 463/2020 las diferentes administraciones aprobaron medidas conducentes a mitigar el impacto negativo de la crisis económica provocada por la COVID-19.

En el caso de la ciudad de Inca, el 13 de marzo de 2020 se publicó un bando con recomendaciones sanitarias, así como la suspensión durante quince días de los eventos públicos y el cierre de centros municipales, y otras medidas de contención del virus. Desde entonces se aprobaron diferentes disposiciones relacionadas con la gestión de la crisis sanitaria.

En el aspecto económico la primera medida fue anunciada por el

Ayuntamiento de Inca el 6 de abril. En concreto se anticipaba una nueva partida de aproximadamente 450.000 euros destinada al Área de Servicios Sociales con la finalidad de ayudar a las familias en situación vulnerable. Dicha partida, proveniente en su mayoría del superávit del ejercicio anterior, estaba destinada a proveer productos de primera necesidad, así como a la ampliación de los servicios sociales. Esta medida, si bien afectaba al presupuesto municipal y efectivamente amortiguaba el golpe producido por la crisis derivada de la COVID-19, no hacía referencia a ningún impuesto, tasa o precio público municipal.

Desde entonces se fueron aprobando una serie de disposiciones en el marco del denominado programa REINICIAM INCA, el cual empezó trabajando con sectores productivos, entidades y asociaciones, con el objetivo de medir el alcance de la crisis y evaluar medidas que se pudiesen desarrollar.

REINICIAM INCA se anunciaba con tres ejes básicos: social, fiscal y económico. En el eje fiscal se anticipaban medidas como la revisión exhaustiva de las ordenanzas municipales y las leyes tributarias, con el fin de aligerar la carga económica.

El 8 de abril, la Junta de Gobierno aprobó la ampliación de plazos de notificación colectiva de anuncio de cobranza de la tasa de ocupación vía pública con mesas y sillas, taxis, cajeros automáticos, vados, quioscos y la tasa por gastos suntuarios, quedando el plazo de pago en periodo voluntario, a efectos de lo previsto en el artículo 24 del Reglamento General de Recaudación del Ayuntamiento de Inca, del 1 de abril al 31 de julio de 2020.

Además se anunció el retorno de la parte proporcional de las tasas de ocupación a mercados y taxis por el periodo que no hubieran podido desarrollar su actividad. También se informaba de la devolución de los importes públicos por servicios no prestados y la ampliación de plazos para solicitar bonificaciones.

Dentro del eje fiscal de REINICIAM INCA, el 17 de abril de 2020 se aprobó la modificación inicial de la Ordenanza General de Gestión, Recaudación e Inspección de los Tributos y otros ingresos de Derecho Públicos locales de Inca, cuya aprobación definitiva se publicó en el *Boletín Oficial de las Illes Balears* el 9 de junio de este mismo año.

En concreto se modificaron los artículos 74 y 79, rebajando el importe mínimo para fraccionar las deudas tributarias y la cuantía mínima mensual del importe aplazado de cien euros a treinta.

En el mismo acto se modificó el artículo 77, de manera que no fuesen exigibles intereses de demora en ningún caso por el aplazamiento o fraccionamiento de tasas, incluyendo también aquellas cuyas ordenanzas fiscales reguladoras no contemplasen expresamente dicha exención. En

concreto, la nueva redacción incluye referencia expresa a la tasa de suministro de agua potable, la de ocupación pública, la de gastos suntuarios y la de ocupación de terrenos por paradas, casetas y atracciones que no tengan carácter permanente en los mercados.

Por último, se modificó el importe máximo de las deudas para que no fuera exigible aportar garantía para fraccionar deudas tributarias. Esta modificación, que afectó a los artículos 78.1.i) y 78.2.a) y 80.1 y 80.6.a), elevó el límite de seis mil a dieciocho mil.

Además, en el mismo Pleno del 17 de abril de 2020 se aprobó la derogación de la Ordenanza fiscal reguladora de la tasa por la ocupación de los terrenos de titularidad pública local para bares, cafés, cafeterías y restaurantes con mesas, sillas y otros elementos, que fue publicada en el *Boletín Oficial de las Illes Balears* el 9 de junio de 2020.

3.1. Impacto en el presupuesto municipal

Como no podría ser de otra manera, las medidas adoptadas por el Ayuntamiento de Inca tienen su impacto en el presupuesto del municipio. De las medidas estrictamente fiscales aprobadas, algunas tienen un efecto económico (de reducción de ingresos) y otras simplemente implican un efecto financiero, es decir, de diferimiento de ingresos. Así, las medidas fiscales con impacto económico y su incidencia sobre el volumen total de ingresos del Ayuntamiento se exponen en la tabla 1.

Medidas que suponen NO menos ingresos para el Ayuntamiento de Inca	Reducción de ingresos (€)	Porcentaje sobre el presupuesto
Derogación de la Ordenanza fiscal de la tasa por ocupación de vía pública.	27.000,00	0,10 %
Padrón de los mercados, tasa de ocupación de vía pública para taxis, quioscos, etc. Devolución de la cantidad proporcional al periodo en que no se haya podido llevar a cabo la actividad.	54.000,00	0,20%
Tasa de basuras: la actividad económica afectada verá reducido el recibo en la proporción en que las medidas de confinamiento impidan desarrollar su actividad.	82.600,00	0,31 %
Devolución de precios públicos de la Escuela infantil Toninaina, Conservatorio de Música y servicios de deportes	93.000,00	0,35 %
Total	256.600,00	0,96 %

Tabla 1. Medidas que suponen menos ingresos para el Ayuntamiento

De este modo, las medidas adoptadas por el Ayuntamiento han supuesto una reducción de los ingresos que, si bien incide en la recaudación municipal, no alcanza ni el 1 % del presupuesto de Inca. Así, medidas que afectan directamente sobre la vida económica de las personas y empresas de Inca, y suponen un ahorro notable de manera individual no suponen un gran impacto en las cuentas públicas, de modo que su implantación no solo es posible, sino que también es aconsejable.

Por otra parte, también dentro del marco del programa REINICIAM INCA se han tomado las siguientes medidas fiscales, que no conllevan una mengua de recursos para el Ayuntamiento, sino un diferimiento de la percepción de los recursos económicos por parte de este. En otras palabras, se retrasa el cobro o se facilita el aplazamiento de los tributos locales, de modo que aquellos ciudadanos o empresas que estén atravesando una situación de falta de liquidez transitoria pueden retrasar los pagos sin verse penalizados (tabla 2).

Medidas que suponen NO menos ingresos para el Ayuntamiento de Inca	Reducción de ingresos (€)	Porcentaje sobre el presupuesto
Aplazamiento durante dos meses del período de pago voluntario; pasa del 1 de abril al 31 de julio.	0,00	0,00 %
Agua: ampliación de hasta cuatro meses del periodo voluntario para pagar los recibos	0,00	0,00 %
Ordenanza de gestión, recaudación e inspección: reducción del importe mínimo por fraccionar una deuda; pasa de 100 € a 30 € mensuales y sin intereses de demora en los aplazamientos y fraccionamientos.	0,00	0,00 %
Ampliación plazos para solicitar la bonificación del IBI de las familias numerosas y bonificación de la tasa de basuras por razón de capacidad económica	0,00	0,00 %

Tabla 2. Medidas que no suponen menos ingresos para el Ayuntamiento

4. POSIBILIDADES QUE OFRECE LA NORMATIVA LOCAL DE INCA: ALTERNATIVAS Y PROPUESTAS

A la luz de las medidas adoptadas en el municipio de Inca y el impacto económico y financiero que tienen en las cuentas del Consistorio, se hace necesario abordar la posibilidad de acometer nuevas medidas fiscales conducentes a mitigar el impacto de la crisis socioeconómica derivada de la COVID-19.

Las medidas fiscales que pudiesen adoptar deberían, en cualquier caso, conjugar dos factores; por un lado, la eficacia sobre la reducción del impacto

de la crisis en los ciudadanos y empresas de la ciudad de Inca, y por otra parte, que no comprometan la viabilidad económica del municipio y el necesario equilibrio de las cuentas públicas.

Las alternativas y propuestas que se van a plantear se pueden clasificar en económicas y en financieras. Las primeras se centrarán en el estudio de la posibilidad de reducir impuestos y tasas, y precios públicos, así como aplicar bonificaciones y exenciones. Los segundos versarán sobre medidas conducentes a flexibilizar el pago de los diferentes tributos.

4.1. Importancia de los tributos locales en los ingresos de Inca

Antes de analizar cada una de las alternativas existentes resultará interesante contemplar el peso que tienen los impuestos y las tasas y precios públicos en los ingresos municipales. Así, en base a los presupuestos del año 2018, se ha calculado el impacto de cada uno de los impuestos locales sobre el presupuesto (tabla 3).

Impuesto	Importe en euros	Porcentaje sobre ingresos totales
IAE	319.759,26	1,19 %
IGS	1.020,95	0,00 %
IVTM	1.754.537,42	6,54 %
IIVTNU	175.461,33	0,65 %
IBI	8.025.613,07	29,93 %
ICIO	214.642,00	0,80 %
TOTAL	10.491.034,03	39,13 %

IAE (Impuesto sobre Actividades Económicas), IGS (Impuesto sobre Gastos Suntuarios), IVTM (Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica), IIVTNU (Impuesto sobre el Incremento del Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana), IBI (Impuesto sobre Bienes Inmuebles), ICIO (Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras)

Tabla 3. Impacto de cada uno de los impuestos locales sobre el presupuesto

Por su parte, las tasas y precios públicos se han clasificado y se exponen en la tabla 4.

Tasas y precios públicos	Importe en euros	Porcentaje sobre ingresos totales
Sobre servicios	6.671.337,44	4,88 %
Utilización privativa del espacio municipal	724.180,08	2,70 %
Sobre licencias	189.528,60	0,71 %
Sobre otras materias	36.038,77	0,13 %
Precios públicos	680.419,95	2,54 %
Total	8.301.504,84	30,96 %

Tabla 4. Impacto de cada una las tasas y precios público sobre el presupuesto

La visión general es que los tributos locales suponen en torno al 70 % de los ingresos municipales. Por tanto, las medidas que se propongan tomar deberán tener en consideración que no se puede afrontar una reducción drástica de los tributos locales, ya que comprometería el cumplimiento de las obligaciones por parte del Ayuntamiento.

Bajo la premisa de la importancia que tienen los impuestos locales en el presupuesto local, es de señalar que no todos tienen la misma importancia. Así, el Impuestos sobre Bienes Inmuebles supone cerca del 30 % de presupuesto municipal, mientras que otros como el ICIO o el IIVTNU no alcanzan el 1 % (tabla).

4.2. Posibilidades que ofrece la normativa

Se plantean dos posibles escenarios. El primero de ellos es en el que el Ayuntamiento eliminase todos y cada uno de los tributos que no fuesen obligatorios; el segundo, eliminar o reducir el tipo de gravamen de aquellos que, teniendo incidencia en la vida personal y económica de Inca, no tengan un peso relativo importante en el presupuesto del municipio.

ESCENARIO 1. Supresión de todos los tributos no obligatorios

El escenario de derogar todas las ordenanzas fiscales reguladoras que no fuesen de imposición obligatoria es una opción que está al alcance de los ayuntamientos. Es decir, que los ciudadanos y empresas de la ciudad de Inca pagasen exclusivamente los impuestos que el TRLRHL fija como obligatorios: el IAE, el IBI y el IVTM. De esta manera el mapa tributario del municipio quedaría de la siguiente manera:

Figura 2. Sistema fiscal de la ciudad de Inca en el escenario 1

Esta alternativa, aunque posible, supondría el colapso de las cuentas del Consistorio, impidiendo que proporcionara aquellos servicios que viene prestando hasta el momento. En concreto, el impacto que tendría en las arcas del municipio superaría el 46 % (tabla 5).

Impuesto	Importe en euros	Variación
IAE	319.759,26	=
IGS	0,00	▼
IVTM	1.754.537,42	=

Impuesto	Importe en euros	Variación
IIVTNU	0,00	▼
IBI	8.025.613,07	=
ICIO	0,00	▼
Tasas y precios públicos	0,00	▼
TOTAL	10.099.909,75	-46,26 %

IAE (Impuesto sobre Actividades Económicas), IGS (Impuesto sobre Gastos Suntuarios), IVTM (Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica), IIVTNU (Impuesto sobre el Incremento del Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana), IBI (Impuesto sobre Bienes Inmuebles), ICIO (Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras)

Tabla 5. Impacto del escenario 1 de medidas

Si bien es cierto que este escenario no permite una aplicación práctica, sí es necesario el estudio del mismo, aunque sea únicamente en el marco teórico. De este modo se consigue cuantificar el extremo máximo de la reducción de los tributos que podría lograr el Ayuntamiento de Inca. Es decir, que en el más extremo de los escenarios las modificaciones en los impuestos que pudiese introducir el Ayuntamiento nunca reduciría el peso tributario más allá del 46 %.

En cualquier caso, como es patente, no es una opción viable, ya que una reducción del presupuesto municipal de tal calibre impediría entre otras cuestiones pagar el sueldo de los funcionarios o prestar los servicios básicos municipales, entre otros.

ESCENARIO 2. Reducción del tipo de gravamen en los impuestos que tengan menor impacto en el presupuesto y mayor impacto en la vida de las personas y empresas de Inca

Este escenario implica modificar, reducir o derogar aquellos impuestos, tributos o gravámenes que, teniendo un impacto real en la economía de las personas y empresas de la ciudad de Inca, representan un impacto porcentual pequeño dentro del presupuesto del Ayuntamiento.

Es decir, en líneas generales se trata de plantear una reducción de aquellos tributos que menos afectan a las cuentas del Consistorio y más a las de las personas. Es obvio que esta conjunción de supuestos es complicada, pero no irreal. Así pues, estamos ante un escenario realista, que exige un esfuerzo por parte del Consistorio, pero que en términos macro y microeconómicos puede tener un retorno positivo.

El análisis del presupuesto municipal dilucida que en cuanto al peso de impuestos, tasas y precios públicos, y tras las medidas ya adoptadas por el Ayuntamiento en el marco del programa REINICIAM INCA, aquellos que menos peso tienen y pueden ser modulados son el IAE, el IVTM y el ICIO. De este modo, es procedente ver y estudiar de qué manera se puede modular cada uno de estos impuestos.

En relación con el **Impuesto sobre Actividades Económicas**, siendo de imposición obligatoria, solo cabe la posibilidad de aprobar bonificaciones potestativas no aprobadas hasta el momento por el Ayuntamiento.

El artículo 88.2 del TRLRHL contempla la posibilidad de aplicación de las siguientes bonificaciones al IAE, cuando así lo dispongan las ordenanzas fiscales:

- Por inicio de actividad, entre el tercer y el séptimo año.
- Instalación de sistemas de aprovechamiento de energía eléctrica.
- Para actividades declaradas de especial interés municipal.
- Por incremento de plantilla indefinida.
- Para sociedades con rendimiento neto de la actividad negativo.

De las posibles bonificaciones que el TRLRHL ofrece a los ayuntamientos, Inca tiene aprobadas las tres primeras, teniendo a su alcance la posibilidad de aprobar las dos últimas.

Aunque hasta el momento el Ayuntamiento nunca ha aprobado una bonificación del IAE para aquellas empresas que aun teniendo un volumen de operaciones superior al millón de euros obtengan un resultado negativo, dada la previsible crisis económica y el hundimiento de la actividad sí parece oportuno aprobar esta bonificación.

Sobre el **Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica**, el Ayuntamiento de Inca ya tiene aprobadas todas las bonificaciones a las que le habilita el TRLRHL, por lo que esa vía no puede ser explorada por el Consistorio.

El Ayuntamiento tiene en sus manos la posibilidad de reducir las cuotas fijadas para el impuesto, ya que en virtud de lo dispuesto en el artículo 95.4 del TRLRHL optó, tiempo atrás, por incrementar las cuotas mínimas por la ley para este tributo.

En concreto, el citado artículo establece que:

los ayuntamientos podrán incrementar las cuotas fijadas en el apartado 1 de este artículo mediante la aplicación sobre ellas de un coeficiente, el cual no podrá ser superior a 2.

Los ayuntamientos podrán fijar un coeficiente para cada una de las clases de vehículos previstas en el cuadro de tarifas recogido en el apartado 1 de este artículo, el cual podrá ser, a su vez, diferente para cada uno de los tramos fijados en cada clase de vehículo, sin exceder en ningún caso el límite máximo fijado en el párrafo anterior.

Así, el Ayuntamiento ha optado por un incremento cercano al 1,8 %, por lo que puede reducir hasta 0,8 puntos la tarifa del impuesto. Visto el peso que tiene este impuesto en el presupuesto no parece prudente aplicar una reducción de la tarifa del máximo posible, en este caso de 0,8 puntos. Sin

embargo, una reducción menor sí que ayudaría a lograr el objetivo de reducir la carga tributaria de los ciudadanos del municipio sin que tenga un impacto significativo. Pasando de un incremento del 1,8 actual al 1,5 %, el Ayuntamiento aligeraría la carga tributaria de todos y cada uno de los ciudadanos de la ciudad de Inca, a la vez que renunciaría a unos ingresos que representarían el 1,56 % de los ingresos totales.

Por último, en cuanto a las posibles medidas vinculadas al **Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras**, se trata de la hipotética aprobación de bonificaciones potestativas que en estos momentos no estén vigentes y la reducción del tipo de gravamen del impuesto.

Sobre las bonificaciones potestativas no vigentes del ICIO, el Ayuntamiento podría aplicar una bonificación de hasta el 95 % para construcciones de especial interés o fomento del empleo, y de hasta el 50 % en obras vinculadas a planes de fomento de inversiones; ambas están contempladas en el artículo 103.2 del TRLRHL.

En definitiva, el Ayuntamiento está en disposición de aprobar las dos bonificaciones potestativas expuestas, sin que ello afecte significativamente al presupuesto municipal. Además, vista la posible crisis económica derivada de la crisis sanitaria de la COVID-19, parece adecuado aprobar medidas encaminadas a eliminar barreras al fomento del empleo.

Por otra parte, el artículo 102.3 del TRLRHL establece que *el tipo de gravamen del impuesto será el fijado por cada ayuntamiento, sin que dicho tipo pueda exceder del cuatro por cien*. En base a este artículo 5 de la Ordenanza municipal reguladora del impuesto fija que *el tipo de gravamen es el 3 %*. En todo caso, *la cuota resultante nunca puede ser inferior a 75 €*.

Así, el Ayuntamiento puede reducir un punto el tipo de gravamen del ICIO, pasando del 3 % al 2 %, de modo que podría suponer una reducción de la carga tributaria en este tipo de operaciones, impulsando la actividad de construcciones y reformas en el municipio, mientras que el presupuesto municipal únicamente se reduciría en un 0,29 %.

Resumiendo, en esta segunda alternativa, las medidas que se podrían adoptar son las siguientes:

- Aprobación de bonificación en el Impuesto sobre Actividades Económicas (IAE) para aquellas sociedades que obtengan un rendimiento negativo. Aliviaría la carga tributaria de las empresas que transitoriamente tengan resultados negativos derivados de la situación provocada por la COVID-19.
- Reducción del coeficiente aplicado a las tarifas del Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica (IVTM), pasando del 1,8 a un coeficiente del 1,5. Supone un ahorro para todos los ciudadanos de

Inca, y una reducción de los ingresos municipales de apenas el 2 %.

- Aprobación de una bonificación de hasta el 50 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras vinculadas a los planes de fomento de las inversiones privadas en infraestructuras.
- Reducción del tipo de gravamen del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras (ICIO), pasando del 3 % actual a un tipo entre el 2 % y el 1,5 %. Supone eliminar una barrera a la hora de realizar cualquier construcción o reforma, y da apoyo al sector en Inca. El impacto sobre los ingresos total sería del 0,20 %.

El ahorro que la adopción de estas medidas supondría para el ciudadano de Inca dependerá de si lleva acabo alguna actividad económica, si realiza obras en inmuebles sitios en Inca o si es titular de algún vehículo. Pero, en cualquier caso, estas medidas implican, además del evidente ahorro en impuestos, la eliminación tributos que podrían suponer un obstáculo para el desarrollo de alguna actividad.

El impacto sobre el presupuesto municipal de las medidas propuestas en esta segunda alternativa nunca será superior al 1,84 % del total. La variación en cada uno de los impuestos municipales y el impacto total de la alternativa se exponen en la tabla 6.

Impuesto	Importe en euros	Variación
IAE	319.759,26	=
IGS	1.020,95	=
IVTM	1.462.114,52	▼0,3
IIVTNU	175.461,33	0
IBI	8.025.613,07	=
ICIO	160.981,50	▼1%
Tasas y precios públicos	8.301.504,84	=
TOTAL	18.446.455,47	-1,84 %

IAE (Impuesto sobre Actividades Económicas), IGS (Impuesto sobre Gastos Suntuarios), IVTM (Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica), IIVTNU (Impuesto sobre el Incremento del Valor de los Terrenos de Naturaleza Urbana), IBI (Impuesto sobre Bienes Inmuebles), ICIO (Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras)

Tabla 6. Impacto del escenario 2 de medidas

4.3. Sistema fiscal tras la reforma COVID-19

Tras la aplicación de las medidas vinculadas al programa REINICIAM INCA, el sistema fiscal de la ciudad de Inca que se ha presentado ha quedado afectado, en concreto con la derogación de las tasas municipales de ocupación de la vía pública y la devolución de tasas y precios públicos.

Además, en base a las alternativas que posibilitan el escenario segundo que

se ha planteado, se vería reducido el ICIO y el IVTM, además de aplicar bonificaciones en el IAE y el IVTM.

Así, el esquema del sistema fiscal inqueense sería el siguiente:

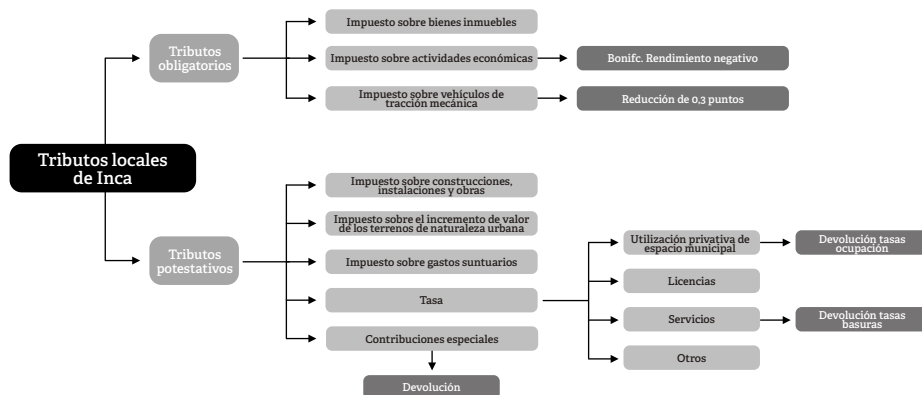

Figura 3. Sistema fiscal de la ciudad de Inca en el escenario 2

5. RESUMEN Y CONCLUSIONES

5.1. Sobre el sistema tributario de la ciudad de Inca

El sistema fiscal municipal, entendido como el conjunto de tributos locales que son exigibles en la ciudad de Inca, está constituido por los tributos que son obligatorios según lo dispuesto en el Texto Refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales y aquellos que potestativamente ha incorporado el Ayuntamiento. Así, en Inca están en vigor todos los impuestos locales obligatorios y los de libre disposición. Además están vigentes hasta veintidós tasas de diferente índole, que pueden clasificarse en cuatro categorías: de ocupación de la vía pública, servicios, licencias y otras.

Por último debe señalarse que los tributos locales suponen cerca del 70 % de los ingresos del municipio, por lo que cualquier medida que se plantee adoptar conducente a mitigar los efectos de la crisis derivada de la situación sanitaria provocada por la COVID-19 debe tener en cuenta esta circunstancia.

5.2. Sobre el análisis de las medidas fiscales adoptadas frente a la COVID-19 y su impacto en las cuentas públicas del municipio de Inca

Desde la publicación del Real Decreto 463/2020, de 14 de marzo, por el que se declara el estado de alarma para la gestión de la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19, el Ayuntamiento de Inca ha adoptado diferentes medidas conducentes a reducir el impacto de la crisis económica derivada de la situación.

Así, en el marco del eje fiscal del programa REINICIAM INCA se han adoptado las siguientes medidas:

- Derogación de la Ordenanza fiscal de la tasa por ocupación de vía pública.
- En relación con el padrón de los mercados, tasa de ocupación de vía pública para taxis, quioscos, etc. Devolución de la cantidad proporcional al periodo en que no se haya podido llevar a cabo la actividad.
- Aplazamiento durante dos meses del período de pago voluntario; pasa del 1 de abril al 31 de julio.
- Tasa de basuras: la actividad económica afectada verá reducido el recibo en la proporción en que las medidas de confinamiento impidan desarrollar su actividad.
- Agua: ampliación de hasta cuatro meses del periodo voluntario para pagar los recibos.
- Devolución de precios públicos de la Escuela infantil Toninaina, Conservatorio de Música y servicios de deportes.
- Ordenanza de gestión, recaudación e inspección: reducción del importe mínimo por fraccionar una deuda; pasa de 100 € a 30 € mensuales y sin intereses de demora en los aplazamientos y fraccionamientos.
- Ampliación plazos para solicitar la bonificación del IBI de las familias numerosas y bonificación de la tasa de basuras por razón de capacidad económica.

El conjunto de medidas fiscales adoptadas tienen un coste de 256.600,00 euros, lo que supone un impacto cercano al 1 % del presupuesto municipal.

5.3. Estudio de las alternativas que ofrece la normativa fiscal y su posible impacto en el presupuesto municipal

Ante el sistema fiscal de la ciudad de Inca y la importancia que tienen los tributos sobre el presupuesto municipal, se han estudiado dos escenarios diferentes con posibles modificaciones y su impacto en el presupuesto del Consistorio.

Un primer escenario llevaría a la supresión de todos los tributos no obligatorios. Esta alternativa, aunque posible, supondría el colapso de las cuentas del Ayuntamiento, impidiendo que prestara aquellos servicios a la ciudadanía que viene ofreciendo hasta el momento. Por tanto, aunque legalmente viable, no es de aplicación práctica, más considerando la situación socioeconómica actual.

El segundo escenario supondría la reducción del tipo de gravamen en los impuestos que tengan menor impacto en el presupuesto y mayor impacto en la vida de las personas y empresas de Inca. Esta alternativa es real y posible,

exige un esfuerzo por parte de los poderes municipales. Este escenario supondría la aprobación de las siguientes medidas:

- Aprobación de bonificación en el Impuesto sobre Actividades Económicas (IAE) para aquellas sociedades que obtengan un rendimiento negativo. Aliviaría la carga tributaria de las empresas que transitoriamente tengan resultados negativos derivados de la situación provocada por la COVID-19.
- Reducción del coeficiente aplicado a las tarifas del Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica (IVTM), pasando del 1,8 a un coeficiente del 1,5. Supone un ahorro para todos los ciudadanos de Inca, y una reducción de los ingresos municipales de apenas el 2 %.
- Aprobación de una bonificación de hasta el 50 % a favor de las construcciones, instalaciones u obras vinculadas a los planes de fomento de las inversiones privadas en infraestructuras.
- Reducción del tipo de gravamen del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras (ICIO), pasando del 3 % actual a un tipo entre el 2 % y el 1,5 %. Supone eliminar una barrera a la hora de realizar cualquier construcción o reforma, y da apoyo al sector en Inca. El impacto sobre los ingresos total sería del 0,20 %.

5.4. Conclusión general

El Ayuntamiento de Inca ha diseñado, con la aprobación de diferentes tributos y tasas, un moderno sistema fiscal para la ciudad de Inca. La potestad normativa que las leyes confieren al Ayuntamiento le permite adoptar medidas para suavizar los ciclos económicos.

Ante el inicio de la crisis económica derivada de la COVID-19, el Ayuntamiento de Inca ha adoptado, en el marco del programa REINICIAM INCA, un primer paquete de medidas de carácter fiscal para mitigar el impacto de la misma, teniendo a su alcance otras medidas que son de factible aplicación y que, aunque tendrían un impacto en las cuentas municipales, no las comprometerían y le permitirían seguir prestando los servicios que hasta ahora se vienen ofertando.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

Latorre Silvestre, Jorge Luis (2019). Las bonificaciones potestativas de los impuestos locales de Inca como instrumento de política local. XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca 2019 (pp. 281-302). Inca. Ajuntament d'Inca.

Ordenanza General de Gestión, Recaudación e Inspección de los Tributos y otros ingresos de Derecho Públicos locales de Inca. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 115, de 10 de septiembre de 2016, y modificaciones posteriores.

Ordenanza fiscal reguladora del Impuesto sobre construcciones,

instalaciones y obras. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 184, de 30 de diciembre de 2008, y modificaciones posteriores.

Ordenanza fiscal reguladora del Impuesto sobre Bienes Inmuebles. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 184, de 30 de diciembre de 2008, y modificaciones posteriores.

Ordenanza fiscal reguladora del Impuesto sobre los Vehículos de Tracción Mecánica. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 194, de 29 de diciembre de 2011, y modificaciones posteriores.

Ordenanza fiscal reguladora del Impuesto sobre Gastos Suntuarios. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 163, de 31 de diciembre de 1999.

Ordenanza fiscal reguladora del Impuesto sobre Actividades Económicas. *Boletín Oficial de las Illes Balears* núm. 180, de 30 de diciembre de 2003, y modificaciones posteriores.

Real Decreto Legislativo 2/2004, de 5 de marzo, por el que se aprueba el Texto Refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales. *Boletín Oficial del Estado* núm. 59, de 9 de marzo de 2004, páginas 10284 a 10342.

Real Decreto 463/2020, de 14 de marzo, por el que se declara el estado de alarma para la gestión de la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19. *Boletín Oficial del Estado* núm. 67, de 14 de marzo de 2020, páginas 25390 a 25400.

Puntades d'esperança: de les sabates a les mascaretes sanitàries

Aina Ferrero Horrach

Universitat de les Illes Balears. Directora del Museu del Calçat i de la Indústria
ana.fhorrach@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.83

Paraules clau: repuntadores, crisi sanitària COVID-19, confinament, treball manual tradicional, indústria del calçat.

Resum. Article sobre el moviment de cooperació veïnal emprès a Inca durant el confinament per part d'antigues repuntadores, moltes d'elles ja sense feina per la crisi del sector del calçat, per abastir de mascaretes el seu Hospital Comarcal. Les mateixes màquines que s'havien utilitzat per repuntar sabates anys abans van ser emprades durant la pandèmia de la COVID-19 per fer mascaretes. D'aquesta col·laboració sorgí un doble reforç positiu, tant per part de les antigues cosidores, que es tornaren a sentir útils per a la comunitat, com per part del personal sanitari, que per primera vegada sentí el significat de sentir-se cuidat, en aquest cas, per part de la població.

Keywords: stitchers, covid-19 health crisis, lockdown, traditional manual labour, footwear industry.

Abstract. Article on the cooperation movement started in Inca during the lockdown by former female stitchers—many of whom were already unemployed due to the crisis in the footwear sector—to provide the local hospital with masks. The same machines that had been used to stitch together shoes years earlier were used during the covid-19 pandemic to make masks. A double positive reinforcement emerged from this collaboration, both on the part of the stitchers who felt useful to the community again and on the part of the health staff members who experienced real support and care from the population for the first time.

Sense crisi no hi ha mèrits. És en la crisi on aflora el millor de cada un, perquè sense crisi tot vent és carícia
Albert Einstein

1. INTRODUCCIÓ

És en moments de crisi quan aflora el millor i el pitjor de l'espècie humana, que pot fer-se gran en les seves bondats, o manifestar-se agrament en les seves misèries. L'any 2020 va suposar un gran cataclisme a tot el món, sense gairebé distinció d'hemisferis, riqueses o color de pell. I és que en aquest any la globalització va assumir un nou significat, aquesta vegada, marcada per la desgràcia, fent vulnerables a tots els països de manera similar, sotmesos als efectes del nou coronavirus, COVID-19.

Però en el mig d'aquest context dramàtic, de pandèmia, de crisi, d'incertesa i de por, també es van viure petites històries de germanor, solidaritat, superació personal i reforçament de l'autoestima, que venen a significar que, malgrat la foscor, és necessari cercar la llum per tal que sempre quedi marge per a l'esperança.

En aquest article es documenta una iniciativa de voluntariat empresa a Inca durant el confinament a causa de la pandèmia de la COVID-19 de 2020, a partir d'entrevistes realitzades a una selecció de les protagonistes del projecte "Inca Repunta", en el qual una sèrie d'antigues treballadores del calçat tornaren a emprar les seves màquines de cosir per fer mascaretes per a l'Hospital Comarcal d'Inca, a través de la coordinació de l'Àrea de Participació Ciutadana de l'Ajuntament.

2. LA CRISI SANITÀRIA COVID-19

El març del 2020 va suposar l'inici oficial d'una hecatombe a escala mundial. Tan sols feia dos mesos que s'havien notificat els primers casos de coronavirus al món, concretament a Wuhan, Xina, i un mes abans havia arribat el primer cas d'aquesta desconeguda malaltia a Mallorca. Els contagis d'aquesta nova malaltia, de la qual gairebé res se sabia, van créixer a un ritme tan vertiginós que l'11 de març l'OMS acabà per declarar la COVID-19 com a pandèmia.¹ Pocs dies després, el 14 de març, i davant una situació sanitària que semblava descontrolada, el Govern d'Espanya decretà un estat d'alarma² que implicà un confinament total de la població sense precedents que s'allargaria durant més de tres mesos.

A aquesta situació d'incertesa i por generalitzada, prest es va afegir el problema de l'escassetat de material sanitari a tot el món i la saturació d'urgències, que va implicar un preocupant augment de contagis entre el personal dels hospitals, que no tenia mitjans per protegir-se en l'exercici de les seves funcions per atendre els infectats de la COVID-19.

1 "Organización mundial de la salud. COVID-19. Cronología de la actuación de la OMS". [En línia] <https://www.who.int/es/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19> [Consulta: 25 novembre 2020].

2 "La moncloa. El Gobierno declarará mañana el estado de alarma por el coronavirus". [En línia] <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2020/130320-sanchez-declaracio.aspx> [Consulta: 9 desembre 2020].

Titulars com “La OMS advierte de una ‘escasez crónica’ de material sanitario por el coronavirus”;³ “Escasez de material y saturación de Urgencias, principales causas del elevado contagio entre sanitarios”,⁴ “Por qué España está sin mascarillas cuando lo peor de la crisis no ha llegado. La falta de material de protección pone contra las cuerdas al sistema sanitario”,⁵ “La OMS sigue recomendando las mascarillas solo a los enfermos y sus cuidadores y advierte de su escasez global”,⁶ “El incremento de personal sanitario que ha dado positivo en covid-19 y la falta de material para evitar nuevos contagios vulnera las condiciones laborales del sector que más trabaja en esta crisis sanitaria. Las plantillas piden a los políticos ‘menos aplausos y más medios’”⁸ o “¿Qué hacer ante la escasez de respiradores y otros materiales médicos? Usar el ingenio” donen mostra significativa de la tensió i la problemàtica viscuda en aquells moments.

A escala local, l'Hospital Comarcal d'Inca va ser un dels primers centres a Mallorca a rebre pacients infectats per aquesta malaltia.⁹ De fet, ben aviat l'Hospital es preparava per rebre un possible augment de casos de coronavirus, i així ho explicava la premsa del moment.¹⁰

L'opinió pública, per tant, contribuïa a fomentar una percepció de caos i descontrol de la situació que arrelà dins la població; una població preocupada pel greu desproveïment de mascaretes que afectava en primer ordre un personal sanitari que havia de ser, en darrera instància, l'encarregat d'atendre'ls en cas de contagi. Eren uns moments als quals comprar

3 “La OMS advierte de una «escasez crónica» de material sanitario por el coronavirus”. [En línia] ABC, 28 de març de 2020. https://www.abc.es/sociedad/abci-advierte-escasez-cronica-material-sanitario-coronavirus-202003271805_noticia.html [Consulta: 25 novembre 2020].

4 “Escasez de material y saturación de Urgencias, principales causas del elevado contagio entre sanitarios”. [En línia] 20 minutos, 28 de març de 2020. <https://www.20minutos.es/noticia/4207853/0/coronavirus-sanitarios-contagios-material-hospitales/> [Consulta: 25 novembre 2020].

5 “Por qué España está sin mascarillas cuando lo peor de la crisis no ha llegado. La falta de material de protección pone contra las cuerdas al sistema sanitario” [En línia] El País, 19 de març de 2020. <https://elpais.com/sociedad/2020-03-18/por-que-espana-esta-sin-mascarillas-cuando-lo-peor-de-la-crisis-no-ha-llegado.html><https://elpais.com/sociedad/2020-03-18/por-que-espana-esta-sin-mascarillas-cuando-lo-peor-de-la-crisis-no-ha-llegado.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

6 “La OMS sigue recomendando las mascarillas solo a los enfermos y sus cuidadores y advierte de su escasez global”. [En línia] RTVE, 6 d'abril de 2020. <https://www.rtve.es/noticias/20200406/oms-sigue-recomendando-mascarillas-solo-enfermos-cuidadores-advierete-su-escasez-global/2011557.shtml> [Consulta: 9 desembre 2020].

7 “El incremento de personal sanitario que ha dado positivo en covid19 y la falta de material para evitar nuevos contagios vulnera las condiciones laborales del sector que más trabaja en esta crisis sanitaria. Las plantillas piden a los políticos ‘menos aplausos y más medios’”. [En línia] El salto, 15 de març de 2020. <https://www.elsaltodiario.com/coronavirus/personal-sanitario-denuncia-falta-proteccion-mascarillas-crisis-covid19> [Consulta: 9 desembre 2020].

8 “¿Qué hacer ante la escasez de respiradores y otros materiales médicos? Usar el ingenio”. [En línia] El País, 12 de maig de 2020. https://elpais.com/elpais/2020/05/08/planeta_futuro/1588934629_741517.html [Consulta: 25 novembre 2020].

9 “Primer caso de coronavirus en Ibiza; ya son siete en Baleares”. [En línia] Última Hora, 6 de març de 2020. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/03/06/1146619/coronavirus-primer-caso-ibiza.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

10 “L'Hospital d'Inca es prepara per a un possible augment de casos de coronavirus.” [En línia] Diari de Balears, 21 de març de 2020. <https://www.dbalears.cat/cronica-negra/2020/03/21/337273/video-hospital-inca-prepara-per-possible-augment-casos-coronavirus.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

The poster features a yellow and black striped header with the text 'Informació COVID-19'. Below this is a white silhouette of a sewing machine with a face mask in front of it. In the top right corner, there is a white circle containing a black lowercase letter 'i'. The main body of the poster is a solid pink color with white text. At the bottom, there is a black bar containing a white diamond-shaped logo and the text 'Ajuntament d'Inca'.

Informació COVID-19

**A Inca REPUNTAM
mascaretes i bates**

Si vols col·laborar, contacta via
WhatsApp al tel. 619 766 642.
#IncaRepunta

Aturar la pandèmia és feina de totes i de tots!

Ajuntament d'Inca

Figura 1. Cartell de la iniciativa "Inca Repunta"

mascaretes era pràcticament impossible, no sols per al personal sanitari, sinó per a tothom, fins al punt que les autoritats van haver de demanar que la població general no compràs mascaretes per així deixar-les disponibles per al personal sanitari.¹¹

¹¹ "El coronavirus agota las existencias de mascarillas en las farmacias de España". [En línia] *Diario Médico*. <https://www.diariomedico.com/medicina/medicina-preventiva/el-coronavirus-agota-las-existencias-de-mascarillas-en-las-farmacias-de-espana.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

3. LA INICIATIVA "INCA REPUNTA"

Fou en aquest context quan sorgiren iniciatives espontànies per part de la població per tal d'ajudar el personal sanitari. A Inca, concretament, s'hi inicià un moviment de voluntariat veïnal anomenat temps després "Inca Repunta", que tenia com a objectiu confeccionar mascaretes i bates sanitàries per al seu Hospital Comarcal, a través de la coordinació de l'Àrea de Participació Ciutadana de l'Ajuntament. Així ho explica Simona Payeras, responsable d'aquesta Àrea:

Tot va començar amb gent que ens coneixia que ens deia que volia fer qualque cosa. Estam parlant de març de 2020, quan no sabíem com anaven les coses, estàvem molt despistats, tothom confinats a casa, i la gent volia col·laborar d'alguna manera amb aquella situació que teníem. També l'Hospital d'Inca i els centres de salut ens van demanar suport i ajuda perquè els faltava material sanitari, o tenien previsió que els en faltaria. Així que vam ajuntar un poc les dues demandes i vam decidir començar a dur endavant el projecte d'"Inca Repunta" [...] Des de l'Àrea de Participació vam decidir fer un cartell i anunciar-ho per xarxes municipals, i vam començar a rebre multitud de gent (perquè era contacte via WhatsApp i no donàvem l'abast per contestar) que s'oferia per col·laborar. Així va començar el projecte "Inca Repunta", que va ser un voler ajudar, un voler col·laborar de la societat inquera.¹²

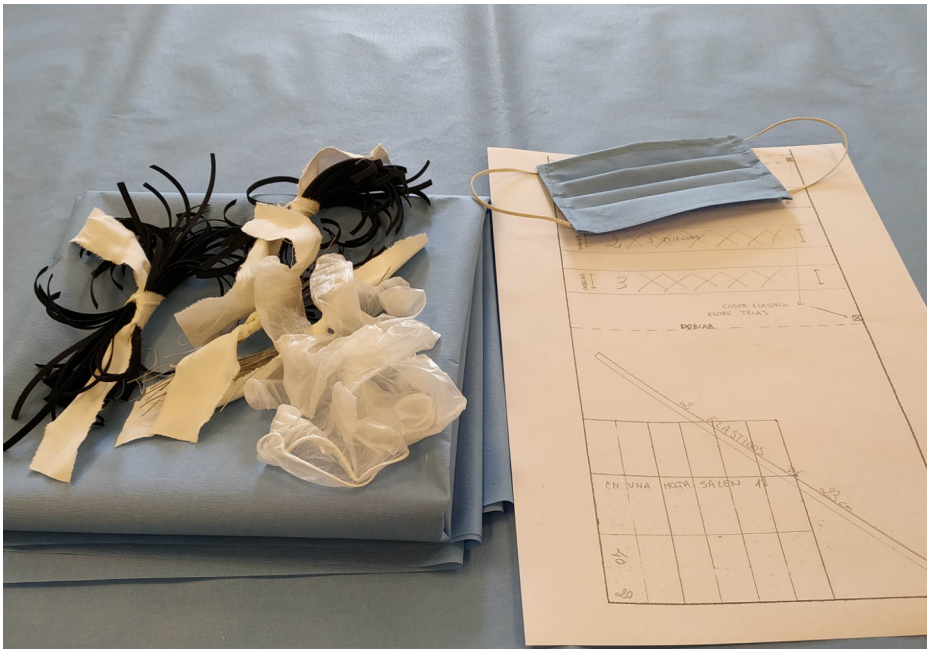

Figura 2. Paper, filferros, fils, elàstic, patró i guants per elaborar les mascaretes

¹² Entrevista a Simona Payeras el 14 d'octubre de 2020.

En unes setmanes en què tots els comerços estaven tancats degut al confinament i era impossible comprar materials per confeccionar aquestes mascaretes casolanes, van ser molts els veïns que possibilitaren aquesta col·laboració donant elàstics, filferros i fils. El teixit de les mascaretes va ser donat directament per l'Hospital, que es preocupà d'investigar si existia algun teixit adequat per protegir i que es pogués emprar per a l'elaboració de les mascaretes: *A poc a poc vam anar veient com s'anava recomanant de*

Figura 3. Equip de Participació Ciutadana i Joventut de l'Ajuntament d'Inca elaborant bosses de material per distribuir entre les voluntàries

Figura 4. Simona Payeras repartint les bosses de material per confeccionar les mascaretes entre les cases de les voluntàries

fonts fiables el teixit que utilitza el servei d'esterilització de l'Hospital, explica Victòria Ramis, supervisora de l'Àrea d'Infermeria de Projectes Corporatius a l'Hospital d'Inca, i l'encarregada de rebre i distribuir les donacions que anaven arribant a aquest a través d'iniciatives com les d'"Inca Repunta".¹³

Des de l'Hospital es va gravar un vídeo explicant com s'havien de fabricar les mascaretes seguint el model de les mascaretes sanitàries homologades. A

Figura 5. Personal sanitari rebent mascaretes de la iniciativa "Inca Repunta"

Figura 6. Victòria Ramis rebent mascaretes de la iniciativa "Inca Repunta"

Figura 7. Mascaretes acabades

¹³ Entrevista a Victòria Ramis el 7 d'octubre de 2020.

partir d'aquest vídeo, una de les dinamitzadores de l'Ajuntament, familiaritzada amb el cosit, va fer un altre vídeo més pràctic, enfocat a les voluntàries, amb instruccions més precises de com cosir les mascaretes seguint un patró elaborat per ella mateixa.

D'altra banda, una vegada que l'Àrea de Participació Ciutadana de l'Ajuntament rebia tots els materials necessaris per confeccionar les mascaretes, havia de dur a terme una tasca d'organització de la feina, elaboració de bosses individuals amb el material suficient per confeccionar mascaretes durant una setmana i distribució dels materials entre les cases de les diferents voluntàries. Va ser tal la resposta de la població que l'equip de Participació Ciutadana de l'Ajuntament es va veure desbordat: *La nostra feina en un principi va ser molt caòtica perquè ens va sobrepassar de tanta gent que hi volia col·laborar*, explica Payeras.

Una vegada que les mascaretes estaven acabades, l'equip de Participació Ciutadana les recollia setmanalment a les cases de les voluntàries, a les quals deixaven noves bosses amb materials per confeccionar-ne més durant la següent setmana. Després, duia les mascaretes finalitzades a l'Hospital d'Inca, on les infermeres que les rebien, juntament amb dibuixos i cartes d'ànim, es fotografiaven amb elles com a mostra d'agraïment de cara a les voluntàries.

Les mascaretes confeccionades per les voluntàries repuntadores *no eren homologades, motiu pel qual no les distribuïem al personal sanitari, però sí les podem emprar per a tantes i tantes persones que necessitaven protegir-se també*, conta Victòria Ramis, qui explica que finalment l'Hospital d'Inca, tot i anar molt escàs de material sanitari de protecció homologat, va aconseguir tenir-ne a bastament, gràcies a un exhaustiu control.

4. ANTIGUES REPUNTADORES DE CALÇAT: LES VOLUNTÀRIES

Moltes de les voluntàries que se sumaren a la crida de col·laboració llençada per part de l'Ajuntament d'Inca havien estat treballadores del sector del calçat: *Quasi tot van ser dones que es van posar en contacte amb nosaltres perquè moltes tenien màquines de cosir a casa seva, ja que s'havien dedicat a cosir sabates o eren modistes*, recorda Simona Payeras.

De fet, la vinculació de moltes d'aquestes dones amb el calçat es remuntava a la seva infantesa: *La meua experiència dins del món del calçat és de de tota la vida. Jo anava a escola, i ja deia que volia ser sabatera*,¹⁴ explica Catalina Ramis, una de les repuntadores voluntàries, ja retirada. També Francisca Moyà, una altra de les repuntadores d'aquesta iniciativa i actualment patronista de Camper, recordava com la seva història familiar ha estat

¹⁴ Entrevista a Catalina Ramis el 5 d'octubre de 2020.

Figura 8. Catalina Ramis fent mascaretes amb la seva màquina de cosir, la mateixa que ha emprat des que era jove, per fer sabates

íntimament marcada pel món del calçat:

La meva relació amb el món del calçat ve de nina, des que vaig néixer. El meu pare era patronista, com jo, i la meva mare era repuntadora. Tots dos feien feina a ca nostra. El meu pare després ja va llogar un local, i la meva mare feia feina a ca nostra, com moltes dones en aquell temps. I jo doncs l'ajudava a ajuntar peces, a engomar... ja des de petita ens ensenyava. El meu pare em conta que jo des de petita ja deia que volia fer la feina que ell feia, i que tenia dos anys i ja jugava davall la taula on ell treballava.

En no poques ocasions, les repuntadores voluntàries van ser dones que hagueren de deixar la indústria del calçat anys enrere, amb motiu de la crisi del sector que provocà que perdessin els seus llocs de feina a les fàbriques o a casa seva. Gràcies a la iniciativa d'"Inca Repunta", aquestes dones tornaren a agafar les seves màquines de cosir, però aquesta vegada no per repuntar sabates, sinó per fer mascaretes:

Jo era repuntadora i em dedicava a fer el "corte" sencer: doblegar, engomar, retallar forros, fer els forros, i deixar-ho a punt per dur-ho a la fàbrica i posar forma, com aquell que diu. Vaig fer feina per Can Fluxà. Després a Can Fluxà començaren a llevar gent, i vaig començar a fer feina a ca nostra amb sabates... Llavors em vaig haver d'ocupar de la padrina, d'en Pedro, el meu home, que es va posar malalt, i ja acabàrem el negoci. Ara em dedic a caçar papallones. Devia fer deu o quinze anys

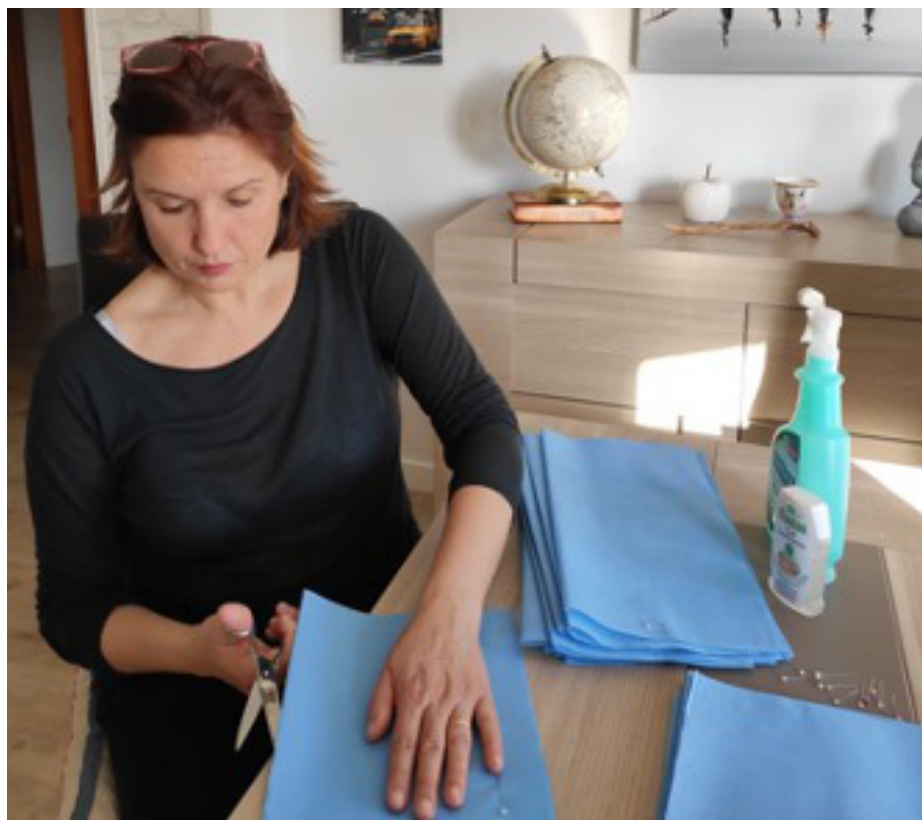

Figura 9. Encarna Peña tallant els papers donats pel Servei d'Esterilització de l'Hospital d'Inca per elaborar les mascaretes

que no emprava la meua màquina de cosir, fins que vaig veure això de les mascaretes pel Facebook i m'hi vaig apuntar. (Catalina Ramis)

En altres ocasions, es tractà de voluntàries que havien fet feina al món del calçat, però que deixaren aquesta indústria per emprendre negocis en altres sectors.

La meua mare ja era repuntadora i a través d'ella vaig conèixer el món del calçat. M'agradava repuntar, i em vaig apuntar amb una senyora a aprendre'n. Després ja vaig començar a fer feina a una fàbrica, primer vaig començar per una fàbrica de Camper, i després la meua darrera feina va ser a Georges. Vaig estar devers deu anys repuntant. Després vaig muntar un altre negoci amb el meu home. Fa setze anys que vaig deixar el món del calçat. Tenia la meua màquina, i ara, la vaig tornar a agafar per repuntar les mascaretes. (Encarna Peña, repuntadora voluntària)¹⁵

¹⁵ Entrevista a Encarna Peña el 7 d'octubre de 2020.

En qualsevol cas, la motivació d'aquestes dones, que arribaren a ser unes 70, vengué dictada per la necessitat d'ajudar en uns moments difícils en els quals, a més, la gent estava confinada a les seves cases i disposava de més temps lliure. *M'hi vaig voler apuntar perquè en aquell moment tot estava tan malament, les coses esgotades, tothom demanava..., i vaig pensar "idò hem d'ajudar de qualque manera"*, recorda Catalina Ramis. Francisca Moyà, per la seva banda, reconeix una part d'egoisme en aquesta ajuda en tant que era una manera d'ajudar aquells que en el futur potser haurien de cuidar els altres: *Vaig voler col·laborar quasi com una cosa un poc elogista. Per què? Perquè en principi et fa sentir bé. I en segon lloc, també cuides molt de la sanitat, i de les persones que ens cuiden a nosaltres. Si nosaltres els cuidam a ells, ells ens podran cuidar a nosaltres.*

El fet d'utilitzar màquines que anys enrere havien estat emprades per a la confecció de sabates va suposar en molts de casos recordar de manera positiva l'època en la qual aquestes dones treballaren dins del sector del calçat, o fins i tot va propiciar l'activació de records i vincles familiars íntims relacionats també amb aquest ofici:

Record que mentre cosia les mascaretes em venien records de quan era nina i la meua mare cosia sabates. Jo estava allà asseguda, devora d'ella, ajudant-la, a una cadireta baixeta. Tot i que era nina ja em feia ajudar-la: "Bé, ara talla'm aquests fils, i ara talla'm aquests caps..." Eren com a flaixos de quan era nina i l'ajudava a ella a repuntar. De fet, mentre cosia les mascaretes, moltes coses que feia, si tenia un problema, pensava en com ho hauria fet la meua mare, i efectivament, m'anava bé. M'ha fet sentir molt propera a ella, i sé que ha estat molt orgullosa que jo hagi fet aquesta feina. (Francisca Moyà)

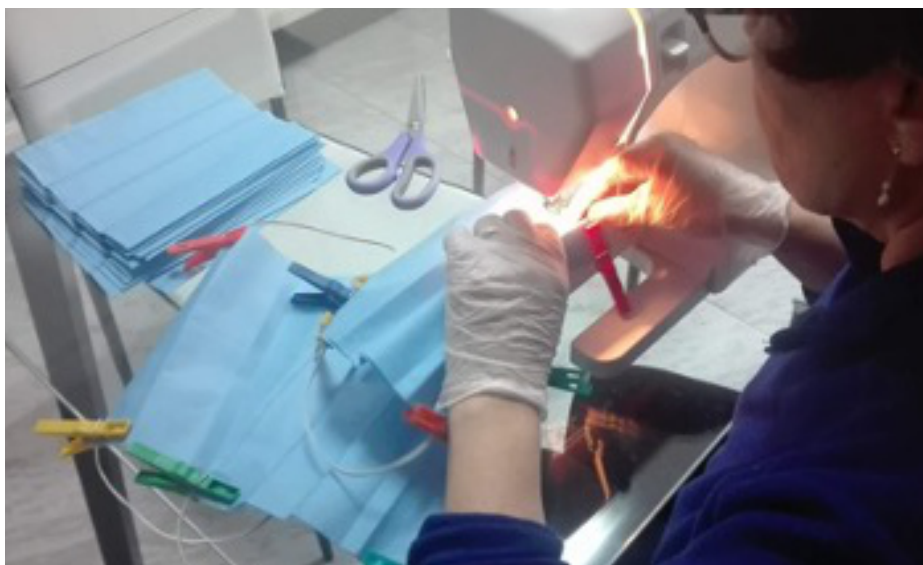

Figura 10. Francisca Moyà durant el procés de fabricació de les mascaretes

Algunes de les repuntadores fins i tot trobaren semblances entre el procés de confecció de les mascaretes casolanes i el procés de fabricació manual de les sabates, tal com continua explicant Francisca Moyà:

El procés de confeccionar mascaretes des d'un principi em va recordar moltíssim, moltíssim, a com es treballa a una fàbrica de calçat. Primer repartir porta a porta el material per fer la feina. És un treball en cadena. En principi es passa pel tallat: allà es tallen les peces, després les peces es passen al 'costurero', que a casa, el 'costurero', era jo, i ja es confecciona la mascareta o la sabata. Després es van encaixant els materials que hem rebut. Jo record que al principi vaig fer una mascareta: només una per veure el procés com anava. I a partir d'aquí ja va ser un procés, una feina en cadena. Primer tallava totes les mascaretes, després tallava tots els elàstics, després tots els ferros; després, finalment, les doblegava. De cosir passaves primer el repunt per posar el ferro, i després els elàstics, i ja tenies acabada la mascareta.

5. EL REFORÇ POSITIU. UNA HISTÒRIA PER A L'ESPERANÇA

Aquesta iniciativa va comportar de manera indirecta una sèrie de beneficis a totes les parts implicades. D'una banda, la dita col·laboració reportà a les repuntadores, en molts de casos dones majors ja jubilades, un benefici emocional no sols pel fet de sentir-se útils ajudant la seva comunitat, sinó també, i de manera col·lateral, per rememorar una activitat professional amb la qual vinculaven bons records, tant laborals com familiars.

Tota aquesta iniciativa de les mascaretes em va recordar quan em compraren aquesta màquina de cosir. Ara la mirava i li deia "mira, ja no fas tanta via com abans, però encara vas bé". (Catalina Ramis)

En general, tot aquest moviment ha servit perquè moltes dones tornassin a treure les seves màquines de cosir, i les fessin sentir útils, perquè en molts de casos ha estat gent bastant major, que ja no fa feina, i els fills ja no estaven amb elles. Això les ha fet sentir més part d'Inca, més integrades dins la nostra comunitat, i que tinguin l'edat que tinguin ens poden ajudar, poden posar el seu granet d'arena. (Francisca Moyà)

Em va agradar: perquè m'agradava i m'agrada repuntar sabates, i la veritat és que em va agradar molt repuntar i recordar quan jo feia sabates i la rutina que agafava de muntar una sabata, i amb la mascareta, idè més o manco igual. (Encarna Peña)

El propi personal sanitari, a banda de reconèixer la vàlua d'aquestes mascaretes casolanes que utilitzaren per al personal administratiu de l'Hospital i per als pacients que no en tenien, posà en valor també la

importància d'aquesta tasca per a un sector de dones, en algunes ocasions castigades laboralment, o bé ja retirades professionalment:

El fet que molta gent, sobretot persones que feia molt de temps que no empraven les seves màquines de cosir, o que no feien quelcom amb el que sentir-se realment útils amb aquestes màquines de cosir, trobàs una manera de sentir-se útil amb una cosa de tanta utilitat com era confeccionar mascaretes per al personal sanitari, per a nosaltres era súper emotiu. Ja no només per veure com ens cuidaven i com tenien en compte les nostres necessitats, les nostres carències, que no teníem material suficient, i tal, sinó també pel fet de pensar que a elles mateixes això els resultava molt gratificant. (Victòria Ramis)

I és que precisament l'altra part beneficiada, el personal sanitari, no sols ho va ser per la rebuda explícita d'aquest material, sinó sobretot pel gran valor emocional que comportava que un grup de persones s'haguessin implicat tant per ajudar-los a ells. Com explicava Victòria Ramis, per primera vegada el personal d'infermeria s'havia posat en el rol dels cuidats en lloc de ser els cuidadors. Es produí, per tant, un reforç positiu en el sector sanitari de l'Hospital d'Inca, també significat per una consciència de millora de la percepció social que la població tenia entorn a la seva feina i de reconeixement del seu valor laboral.

Jo vaig entendre que, de la mateixa manera que nosaltres com a infermeres teníem la necessitat d'oferir cures als nostres pacients, ells tenien de qualche manera la necessitat de cuidar-nos a nosaltres. Mai en la vida ens havíem plantejat la possibilitat que qualcú fos capaç de cuidar-nos. Era súper emocionant, i més tenint en compte que nosaltres històricament no ens hem sentit mai massa ben cuidats, no? Tampoc necessitam sentir-nos ben cuidats. Nosaltres feim la nostra tasca, i és vocacional i és satisfactòria, però sí que és vera que històricament molta gent ens veu com que "és la teva obligació curar-me i no tenc per què agrir res", i és cert que ens sentim una mica pressionats. Jo crec que hi ha hagut un abans i un després en el que és la visió de la gent sobre el personal sanitari.

Simona Payeras, treballadora de l'Ajuntament que coordinà aquest projecte, resumeix així el que va suposar aquest moviment d'ajuda altruista en uns moments tan complicats:

La resposta de la ciutadania va ser fantàstica, la resposta de l'equip del Casal de Joves, no tenc paraules per expressar-ho, perquè ens vam exposar tots a sortir al carrer, perquè enteníem i sabíem que feia falta en aquells moments fer aquesta feina, així que fantàstic; i per part de l'Hospital i els centres de salut, sempre molt ben rebuts pel material, i molt agraïts també a la gent que donava el seu temps o que feia feina de manera altruista per donar-hi resposta.

Payeras recorda que va viure aquestes setmanes d'una manera molt emocionant tot i les dificultats: *Va ser molt guapo veure com molta gent treia la pols a les màquines i les tornava a posar en funcionament; màquines que fins i tot pensaven que ja no podien funcionar; estaven perfectes, i van fer molta feina aquells dies, i tal vegada, encara en fan.*

6. RESULTATS I CONCLUSIONS

La iniciativa "Inca Repunta" va ser, en poques paraules, un exemple de solidaritat i cooperació que posà en valor aspectes com la recuperació del treball manual i la importància de l'aportació personal de cada membre individual dins una comunitat. Així mateix, va significar un reforç positiu de les parts implicades, que directament o indirectament es veren beneficiades per les seves accions. Aquest benefici va venir donat, en el cas de les repuntadores, per la recuperació dels processos manuals vinculats a un ofici històric a Inca com és el del calçat, pel reforçament de l'autoestima i la sensació de sentir-se útils, i per la rememoració de records familiars vinculats a la indústria del calçat. En el cas del personal sanitari, aquest benefici va venir donat pel sentiment de suport per part de la comunitat, amb la qual d'alguna manera es reconciliaren en sentir-se més valorats en la seva feina. En uns moments foscos, aquesta història de voluntariat aportà esperança a tots els que hi participaren, i d'alguna manera implicà una millora substancial en la vida emocional d'aquestes persones, molt més enllà de l'objectiu inicial d'abastir de mascaretes l'Hospital Comarcal. "Inca Repunta" va ser el punt de partida perquè moltes persones traguessin pols a les seves antigues màquines de cosir, i que pels carrers d'Inca es tornàs a sentir el renou d'aquestes màquines, en ús gràcies a aquestes dones, que tornaren a repuntar, però, en aquest cas, amb puntades d'esperança.

7. FONTS EMPRADES I WEBGRAFIA

Fonts primàries

- Entrevista a Francisca Moyà el 5 d'octubre de 2020.
- Entrevista a Catalina Ramis el 5 d'octubre de 2020.
- Entrevista a Encarna Peña el 7 d'octubre de 2020.
- Entrevista a Victòria Ramis el 7 d'octubre de 2020.
- Entrevista a Simona Payeras el 14 d'octubre de 2020.

Webgrafia

"El coronavirus agota las existencias de mascarillas en las farmacias de

España". [En línia] *Diario Médico*. <https://www.diariomedico.com/medicina/medicina-preventiva/el-coronavirus-agota-las-existencias-de-mascarillas-en-las-farmacias-de-espana.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

"El incremento de personal sanitario que ha dado positivo en covid19 y la falta de material para evitar nuevos contagios vulnera las condiciones laborales del sector que más trabaja en esta crisis sanitaria. Las plantillas piden a los políticos 'menos aplausos y más medios'. [En línia] *El salto*. 15 de març de 2020. <https://www.elsaltdiario.com/coronavirus/personal-sanitario-denuncia-falta-proteccion-mascarillas-crisis-covid19> [Consulta: 9 desembre 2020].

"Escasez de material y saturación de Urgencias, principales causas del elevado contagio entre sanitarios". [En línia] *20 minutos*. 28 de març de 2020. <https://www.20minutos.es/noticia/4207853/0/coronavirus-sanitarios-contagios-material-hospitales/> [Consulta: 25 novembre 2020].

"La Moncloa. El Gobierno declarará mañana el estado de alarma por el coronavirus". [En línia] <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2020/130320-sanchez-declaracio.aspx> [Consulta: 9 desembre 2020].

"La OMS advierte de una «escasez crónica» de material sanitario por el coronavirus". [En línia] *ABC*, 28 de març de 2020. https://www.abc.es/sociedad/abci-advierte-escasez-cronica-material-sanitario-coronavirus-202003271805_noticia.html [Consulta: 25 novembre 2020].

"La OMS sigue recomendando las mascarillas solo a los enfermos y sus cuidadores y advierte de su escasez global". [En línia] RTVE. 6 d'abril de 2020. <https://www.rtve.es/noticias/20200406/oms-sigue-recomendando-mascarillas-solo-enfermos-cuidadores-advierte-su-escasez-global/2011557.shtml> [Consulta: 9 desembre 2020].

"L'Hospital d'Inca es prepara per a un possible augment de casos de coronavirus". [En línia] *Diari de Balears*. 21 de març de 2020. <https://www.dbalears.cat/cronica-negra/2020/03/21/337273/video-hospital-inca-prepara-per-possible-augment-casos-coronavirus.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

"Organización mundial de la salud. COVID-19. Cronología de la actuación de la OMS". [En línia] <https://www.who.int/es/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19> [Consulta: 25 novembre 2020].

"Por qué España está sin mascarillas cuando lo peor de la crisis no ha llegado. La falta de material de protección pone contra las cuerdas al sistema sanitario". [En línia] *El País*. 19 de març de 2020. <https://elpais.com/sociedad/2020-03-18/por-que-espana-esta-sin-mascarillas-cuando-lo-peor-de-la-crisis-no-ha-llegado.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

“Primer caso de coronavirus en Ibiza; ya son siete en Baleares”. [En línia] *Última Hora*. 6 de març de 2020. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2020/03/06/1146619/coronavirus-primer-caso-ibiza.html> [Consulta: 9 desembre 2020].

“¿Qué hacer ante la escasez de respiradores y otros materiales médicos? Usar el ingenio”. [En línia] *El País*. 12 de maig de 2020. https://elpais.com/elpais/2020/05/08/planeta_futuro/1588934629_741517.html [Consulta: 25 novembre 2020].

10 anys de Museu a Inca: una breu història del Museu del Calçat (2010-2020)

Biel Company Rubio

Historiador i tècnic del Museu del Calçat i de la Indústria bielcompanyr@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.101

Paraules clau: museus, accessibilitat, educació, calçat, indústria.

Resum. *El Museu del Calçat i de la Indústria va complir deu anys des de la seva inauguració aquest juny. Tot i ser una institució encara jove, mereix una anàlisi per mirar de conèixer com ha passat de ser un espai amb peces relacionades amb el calçat a un museu, entès com aquella institució que adquireix, conserva, investiga i difon cultura i patrimoni. Aquesta investigació parteix dels articles publicats en aquestes mateixes Jornades, de retalls de premsa, de les memòries anuals del Museu i d'entrevistes realitzades a les persones que han dirigit el Museu, a professionals vinculats al projecte i a extreballadors del sector. Tot això per tractar de realitzar una anàlisi el més holística possible.*

Keywords: museums, accessibility, education, footwear, industry.

Abstract. *Last June was the tenth anniversary of the inauguration of Museu del Calçat i de la Indústria. Despite the fact that it is an emerging institution, an essay is required in order to analyze how it has gone from being only a space with pieces related to the footwear industry to being a real museum, as we understand that a museum is an institution that preserves, researches and disseminates culture. This research is based on articles from previous years's conferences, on press clippings and on the museum's annual reports. We have also conducted interviews to previous museum's directors, to professionals linked to the project and to former employees of the footwear industry. The final proposal of this article is to make an analysis as holistic as possible.*

1. INTRODUCCIÓ

El Museu del Calçat i de la Indústria va complir el passat 2 de juny deu anys des de la seva inauguració. Tot i no ser un gran seguidor de les efemèrides, reconec que ens són útils als investigadors per centrar la nostra mirada en aquell esdeveniment concret i com a pretext per investigar o bé aquella efemèride concreta o bé la seva evolució. També he de reconèixer que deu

anys no sol ser el període de temps més utilitzat pels historiadors i que hi ha institucions museístiques que compten la seva existència en dècades i segles. Tot i això, pens que el Museu del Calçat ha viscut una gran transformació en un període tan curt de temps (tot i que la seva història es remunta molt més enrere del 2010) i que aquesta justifica el següent article.

De fet, aquest no és ni de bon tros el primer treball que es dedica a analitzar la història del Museu. El primer a dedicar-hi un article fou l'historiador i museòleg Guillem Rosselló Bordoy el 1996, quan entre els cercles intel·lectuals inquers es començava a discutir la possible creació d'un museu a Inca. Vuit anys després i havent-se donat les primeres passes per fer realitat el museu, els investigadors de la Universitat de les Illes Balears Jaume Sureda, Margalida Castells i Francesca Tugores presentaven en aquestes mateixes Jornades un article que resumia el projecte museològic que els havia encarregat l'Ajuntament d'Inca. Els següents articles, també publicats en aquestes mateixes Jornades, ja es redactarien amb el Museu obert. És el cas de l'article realitzat el 2014 per les futures directores del Museu Sandra Rebassa i Esperança Rosselló, en què s'analitzava la situació del Museu quatre anys després de la seva obertura. Des d'aleshores la freqüència de les publicacions seria molt més alta, però sempre serien elaborades per personal intern del Museu per justificar les tasques realitzades anualment: Sandra Rebassa, Esperança Rosselló i Catalina Ginard a les Jornades del 2016 i 2017 i Aina Ferrero a les del 2018 i 2019 (en aquesta darrera conjuntament amb jo mateix). El darrer article i més recent seria el publicat per l'historiador Miquel Pieras el dijous 7 de novembre de 2019, en què feia un breu repàs de la història de la institució. Aquests nombrosos estudis sobre la institució mostren que tot i que aquesta no s'ha convertit en el centre d'investigació que pretenia ser, sí que desperta un interès destacable entre la comunitat d'investigadors.

He de reconèixer que el meu interès per la institució, donada la meua condició de no resident a Inca, ve determinada per la meua feina com a tècnic al Museu des del novembre del 2018. Quan vaig entrar a treballar-hi, només coneixia el Museu d'haver-ne sentit a parlar, ja que una companya del grau d'Història formava part de la comissió d'experts creada el 2015 i ens parlava sovint de les coses que hi feien. Si no hagués estat per això, probablement ni n'hauria tengut coneixement fins molt temps després, un fet que demostra la falta de ressò que tenia l'únic museu dedicat a la indústria de les Illes Balears entre la comunitat universitària de les Illes. En les assignatures d'Història Contemporània Universal, Estatal i de les Illes Balears, cap professor ens va parlar del Museu, cosa que demostra que no només era cosa meua. Això, amb el temps, m'ha fet plantejar la següent pregunta: si ni tan sols gran part de la comunitat científica i educativa coneixia el Museu, com era possible que el ciutadà mitjà, amb un accés més restringit a la cultura, el pogués visitar?

Aquesta mateixa vinculació, però, em dificulta l'estudi, ja que des de l'inici em

va suscitar la por de no ser suficientment neutral i objectiu. Molts són els historiadors —tot i que cada vegada menys— que rebutgen analitzar i estudiar temes relacionats amb el seu present perquè defensen que la perspectiva històrica és essencial per desenvolupar una bona investigació. Jo no estic d'acord amb la següent afirmació per diferents motius que a continuació desglossaré. En primer lloc, historiadors tan importants com Benedetto Croce (1942) han demostrat que tota recerca històrica es realitza des de les necessitats i les situacions del present. A banda d'això, crec fermament que articles com aquest són necessaris per analitzar i retre comptes de les institucions públiques que sufragam amb els nostres impostos. Aquest article no pretén ser, ni de bon tros, una auditoria, ja que a cadascú li pertoca emetre el seu judici, però sí convertir-se en una eina útil tant per a les persones que no han seguit de prop l'evolució de la institució com per als futurs treballadors del Museu. Crec que quan entres a treballar en una institució d'aquestes característiques s'agraeix trobar mitjans per conèixer la seva història, com jo vaig tenir la sort de poder fer amb els articles publicats anteriorment en aquestes mateixes Jornades.

Com que l'objectiu central és aquest, donar a conèixer de manera resumida la història del Museu, he optat per estructurar l'article de manera cronològica en quatre etapes: la fase prèvia a la creació, els primers anys, el procés de renovació i la situació actual.

Per fer front als meus temors, vaig tenir clar que era imprescindible comptar amb el màxim de fonts possibles i que aquestes fossin suficientment diverses. El punt de partida, com he comentat anteriorment, han estat els articles publicats en aquestes mateixes Jornades, ja que tot i no ser fonts primàries eren bàsics per justificar la meua argumentació. Una altra font important ha estat el propi arxiu del Museu, on he pogut trobar des de les primeres reunions realitzades a finals dels anys noranta fins a les tasques desenvolupades anualment (gràcies a les memòries anuals). La tercera font ha estat la premsa, tant escrita com televisiva, que m'ha servit per resseguir la història del Museu i per observar l'opinió que despertava en els mitjans. La quarta i darrera font han estat les entrevistes, realitzades a assessors (Santiago Cortès i Jordi Guirado) i directors del Museu (Elvira Sánchez, Aina Aguiló, Sandra Adriana Rebassa i Aina Ferrero), a regidors vinculats (Bartomeu Martínez, Maria Payeras, Rosa Maria Tarragó i Antònia Maria Sabater), als batles del municipi (Pere Rotger, Rafel Torres i Virgilio Moreno) i a extreballadors del sector (en el marc del projecte "Històries del calçat").

2. DEL DEBAT SOBRE LA NECESSITAT D'UN MUSEU A LA CREACIÓ DEL MUSEU DEL CALÇAT I DE LA PELL (1996-2010)

Com he comentat anteriorment i com descriu el cronista oficial de la ciutat Gabriel Pieras (25 de juny de 1998), la construcció d'un museu a Inca és quelcom que s'havia plantejat en diverses ocasions durant el segle XX. Tanmateix, no es va plantejar de manera prou seriosa fins a mitjans dels anys

noranta, quan la idea agafà força entre els sectors intel·lectual i polític del municipi. Tot i això, no hi havia una idea gaire clara sobre el tipus de museu que havia de tenir la ciutat: si havia de ser un museu que recollís la història d'Inca o si havia de ser un museu dedicat a un tema que hagués marcat la història del municipi, com el vi, el fang o el calçat.

Per tenir l'opinió d'un gran expert sobre museus a Mallorca es convidà a fer la ponència inaugural de les Jornades d'Estudis Locals del 1996 el director del Museu de Mallorca, Guillem Rosselló Bordoy, per parlar "del museu que necessita Inca [i] dels museus que no existeixen a Mallorca i que Mallorca es mereixedora de tenir-los". Tot i el recel inicial de Rosselló, el qual admeté ell mateix a la ponència, acabà per acceptar la invitació i defensà la necessitat de crear un museu a la ciutat. Plantejà diferents tipus de museus temàtics, sobre la religió, el vi, el fang, la impremta o el calçat, però finalment es decantà per aquest darrer, ja que era un element amb molta presència a la ciutat, fet que feia més fàcil connectar-lo al present i aconseguir formar un fons coherent. Però Rosselló (1997) advertia als càrrecs polítics que "un museu és... doblers, doblers i més doblers i una ferma voluntat de fer fruitar, sens ànim de lucre, una inversió per a millorar la societat. [...] Cosa que a vegades no importa gaire... i per a molts és difícil de pair i mal d'entendre".

En aquells moments, a mitjans dels anys noranta, ja s'havia inaugurat a Elda, l'altre gran nucli productor de calçat de l'Estat, un Museu del Calçat. Aquell museu, nascut dins un institut de formació professional el 1992 gràcies a la insistència d'un professor de tecnologia, estava aleshores a punt de ser traslladat a un nou gran edifici amb el suport de l'Ajuntament d'Elda i de la Comunitat Valenciana (Amat, 2015). Aquest fet forçava Inca a fer una passa semblant, i tot i que un museu d'aquelles dimensions (quant a personal, programació i pressupost) no era possible a Inca, ja que Elda tenia el triple d'habitants i una producció major, sí que hi havia l'opció de fer un museu més modest.

Aquella ponència de Rosselló serví per acabar de traslladar el debat sobre la creació d'un museu de l'àmbit intel·lectual/cultural a l'àmbit polític. De fet, un dels principals responsables de les Jornades, l'historiador i arxiver Santiago Cortès, utilitzà una setmana després d'aquestes la ponència de Rosselló com a part de la seva petició a l'Ajuntament per tal d'engegar les tasques de creació d'un museu a la ciutat. Des del consistori, governat aleshores pel Partit Popular i amb Pere Rotger com a batle, es prengueren accions immediates: aquell mateix desembre la regidora de cultura, Joana Rosselló, convocava la primera comissió tècnica per discutir el projecte. Aquesta estava integrada pel mateix Santiago Cortès, Andreu Bestard i Miquel Pieras, i posteriorment s'hi incorporarien Jaume Falconer i Lluís Maicas.

En aquelles primeres reunions les propostes eren molt variades i es discutia tot: des de la temàtica i el nom del museu ("Museu Etnològic d'Inca", "Museu d'Inca: etnològic i de la pell", "Museu Etnogràfic d'Inca", etc.) fins a la seva

P R O G R A M A

DIVENDRES DIA 24 DE MAIG DE 1996

16:00 h. Inauguració de les III Jornades d'Estudis Locals, a càrrec de la regidora de Cultura i Educació, Joana Rosselló Morales.

16:15 h. COMUNICACIONS

- Leonardo Sigüenza Martínez: *Cultura i tradició*
- Gabriel Fiol Mateu: *Una mesquita documentada en el djííz musulmà d'Inca*
- Marius de Juan i Escuder: *Delmes i producció agrícola i ramadera (1380/1412)*
- Pedro Pablo Delgado Alemany, Jaume Serra i Barceló: *La conspiració d'Inca de 1463*
- Maria Barceló Crespi: *Gerrers, sabaters i tintorers a Inca (segle XV)*
- Antoni Seguí Estrany: *Construccions medievals inqueses*
- Margalida Bernat i Roca: *Ofici de teixidors (Inca, 1589)*
- Pere Fiol i Tornila: *Una descripció d'Inca en un manuscrit del segle XVII*
- Josep Benítez Mairata, A. Ginard Bujosa, Francisca Vives Amer: *Visió topogràfic-històrica d'Inca en el segle XVIII*
- Simón Gual Truyol: *Lo acaecido en Inca durante la Revolución de 1868*
- Antoni Gili i Ferrer: *Gabriel Benet Mir. Aproximació biogràfica*

20:30 h. CONFERÈNCIA
UN MUSEU A INCA: REALITAT O QUIMERA
A càrrec del doctor Guillem Rosselló Bordoy

DISSABTE DIA 25 DE MAIG DE 1996

09:30 h. COMUNICACIONS

- Máximo Campillo Illán: *La immigració dels inques a Xile (segles XIX i XX)*
- Martí Janer Torrens: *Aportació inquera al Primer Congrés Internacional de la Llengua*
- Santiago Cortés i Forteza: *Crònic de l'Església d'Inca dels anys 1911/1961 a partir del Bolletí Oficial del Bisbat de Mallorca*
- Jordi Vidal Reynés: *Un aplec contra la blasfèmia a Inca (1914)*
- Joan Parets Serra: *Mossèn Bernat Salas: catàleg i bibliografia*
- Francesc Lladó i Rotger: *Una polèmica catalanista a la revista «Ca Nostra»*
- Baltasar Perelló Carrió: *La Guàrdia Municipal a la II República (1931/1936)*
- Miquel Pieras Villalonga: *Aspectes religiosos a Inca durant la II República: anticlericalisme*
- Joan Alegret Llorens: *Lectura d'«Els nostres alferes a Lluch d'Andreu Caimari»*
- Joan Mates Pastor, Manel Santana Morro: *El plantejament de l'octi a Inca durant el primer franquisme (1936/1960)*

13:00 h. Cloenda de les III Jornades d'Estudis Locals, a càrrec del batle d'Inca, Pere Rotger i Llabrés

Figura 1. Programa de les III Jornades d'Estudis Locals d'Inca

possible ubicació (al Quarter General Luque, al Claustre de Sant Domingo, a Sa Quartera, a les antigues fàbriques Fluxà, Melis o Asinca o al local de Cas Metge Cifre). El projecte semblava anar de pressa, ja que només un any després, el 4 de desembre de 1997, el Ple de l'Ajuntament aprovava els estatuts de l'organisme autònom "Museu d'Inca" amb

la finalitat de divulgar i d'estudiar, i també d'aprofundir-hi, amb la major amplitud possible, els segments de la història d'Inca (pell, calçat i marroquineria, principalment, i també etnografia general i qualsevol tipus de manifestació considerada d'interès), l'Ajuntament d'Inca [...] acorda crear un organisme autònom, en règim de fundació pública de serveis, amb personalitat i patrimoni propis (BOIB 4/1998).

La creació de l'organisme autònom donaria entrada a tots els representants polítics de l'Ajuntament i també als experts Guillem Rosselló (com a representant del Museu de Mallorca) i Catalina Cantarellas (com a representant de la UIB).

Tots aquests elements demostren l'acord existent entre els diversos partits polítics del moment i la comunitat científica per tirar endavant la construcció d'un museu a la ciutat. De fet, un article de Gabriel Pieras d'aleshores (25 de juny de 1998) publicat al setmanari *Dijous* sobre la qüestió ho confirma:

Crec que Pere Rotger ha fet una bona feina. [...] Esper que aquesta primera passa, gran primera passa, sigui l'inici segur del Museu d'Inca. [...] Ens que hem començat un bon camí i que ja no està lluny aquell museu que es demanava dalt de LA VEU D'INCA (1915-1916) CIUDAD D'INCA (1951-1962), entre d'altres.

A altres pobles del Raiguer, com Lloseta, també es debatia sobre la creació d'un museu dedicat al calçat, una indústria que havia marcat el segle XX a la comarca (*Última Hora*, 14 de febrer de 2000). La mateixa Margalida Castells, encarregada de realitzar el projecte museològic per a Inca, em va confirmar que en aquells anys diversos ajuntaments encarregaren diversos projectes de museística a la Universitat, tot i que molts d'ells mai culminarien. El cas de Lloseta és important per un motiu: posa en evidència la falta d'unitat entre els diferents municipis que havien tengut el calçat com una font important de riquesa (Selva, Campanet, Lluçmajor, etc.) per desenvolupar un projecte de museu conjunt. Aquest fet, encara vigent avui en dia, es convertiria en un dels problemes estructurals del Museu del Calçat i de la Indústria (ho segueix sent en l'actualitat).

En el cas d'Inca, les tasques continuaven avançant i el juliol del 1999 ja semblava clar que el futur museu s'ubicaria en un dels pavellons del Quarter General Luque, ocupat encara per la Guàrdia Civil. Segons Rotger, l'elecció responia sobretot a les grans dimensions de l'espai i al fàcil accés des de l'exterior. També agafava força el disseny final del projecte. Hi hauria dos museus (un dedicat al calçat i la pell i un altre a les arts gràfiques), tot i que també es parlava d'un tercer (el de l'educació). En el millor dels casos, el projecte podia convertir-se en un referent dels museus a l'illa, i en el pitjor, en un parc temàtic de museus.

Després de demanar pressuposts a empreses privades, l'octubre del 2002 l'Ajuntament encarregava a la UIB la redacció d'un projecte museològic sota els anteriors paràmetres. Fins i tot, el batle Rotger s'aventurava a assegurar que el museu seria una realitat el 2004 (*Última Hora*, 25 de febrer de 2002). Mesos després el projecte ja estava enllestit i establia les passes a seguir per construir els dos futurs museus, el del calçat i el de les arts gràfiques, tot i que se centrava en el museu del calçat. El projecte museològic, realitzat per Jaume Sureda, Margalida Castells i Francesca Tugores, concebia el museu com un centre de conservació, investigació i difusió del món del calçat a l'illa de Mallorca, amb especial referència al municipi d'Inca. L'estudi advertia que el Museu era "una demanda històrica per la importància del calçat a l'illa", aspirava que el museu fos "un espai referent del bagatge històric de la localitat, que reforci la identitat local i comarcal i generi la conscienciació ciutadana envers la seva protecció" i establia com fer-ho, a més de "fomentar el turisme cultural, ja que és evident la manca de recursos d'atracció turística del municipi" (Sureda *et al.*, 2005).

El més important del projecte però, és que detallava totes les passes a seguir:

com s'havia de restaurar el pavelló del Quarter, com s'havia de construir el fons del museu, què s'havia de fer per implicar la comunitat, quants de professionals es necessitaven, quin havia de ser el pressupost i d'on podien venir els ingressos. Esdevenia, sens dubte, un sòlid full de ruta per a les autoritats polítiques del municipi.

En referència a les fases, el projecte feia especial èmfasi en la necessitat de crear un centre d'interpretació amb especialistes que fos capaç de dotar el museu d'un fons coherent i d'un discurs al seu voltant abans d'obrir-ne les portes; també de fer tasques de mediació amb la comunitat per implicar-la en el projecte final.

Pel que fa a l'organigrama, el projecte parlava de crear un organisme autònom format pel director i el subdirector dels dos museus i dos consells assessors (un de cada museu). La part tècnica estaria formada per sis àrees amb personal especialitzat en cada una d'elles: conservació, investigació, documentació, administració, difusió i comunicació, i didàctica.

Quant a la distribució dels espais interiors, dividia el museu en dues plantes: a la planta baixa hi hauria la recepció, els banys, l'exposició permanent i la sala d'exposicions temporals; a la primera planta el magatzem, els despatxos, la sala de conferències, l'aula-taller i el centre de documentació. A un edifici auxiliar hi hauria una cafeteria i una botiga, la gestió de les quals sortiria a concurs privat. El model, com es pot observar, donava la mateixa importància a les activitats internes (conservació, investigació i documentació) que a les externes (educació i difusió). Pel que fa a l'exposició permanent, es dividia en vuit àmbits cronològics que partien de la Mallorca musulmana i acabaven en el present, tot connectant les escales municipal, illenca i internacional.

El projecte també feia referència als doblers que tant preocupaven a Rosselló. Parlava d'uns costos anuals de 571.200 €, dels quals 128.000 € serien aportats per l'Ajuntament, uns altres 200.000 € per donacions privades i patrocinadors, i la resta s'aconseguiria de les entrades, del lloguer de la sala de conferències, de la concessió de la botiga i la cafeteria i de la venda de catàlegs i publicacions.

El projecte fou finalment presentat el març del 2004 al Claustre de Sant Domingo per l'equip de la Universitat, el regidor de cultura Bartomeu Martínez i el batle Pere Rotger, amb una baixa assistència de fabricants de calçat (*Última Hora*, 17 de març de 2004). Aquell mateix novembre la Conselleria de Turisme concedia la subvenció de 3.000.000 € per a la reconstrucció de l'edifici. L'ajuda s'emmarcava en el pla de desestacionalització turística, ja que pretenia que el museu fos un element per estimular el turisme en temporada baixa. Segons Pere Rotger i Rafel Torres, una vegada obert se cercarien diferents fórmules de col·laboració publicoprivada per dotar de pressupost el museu (*DBalears*, 16 de juliol de 2004).

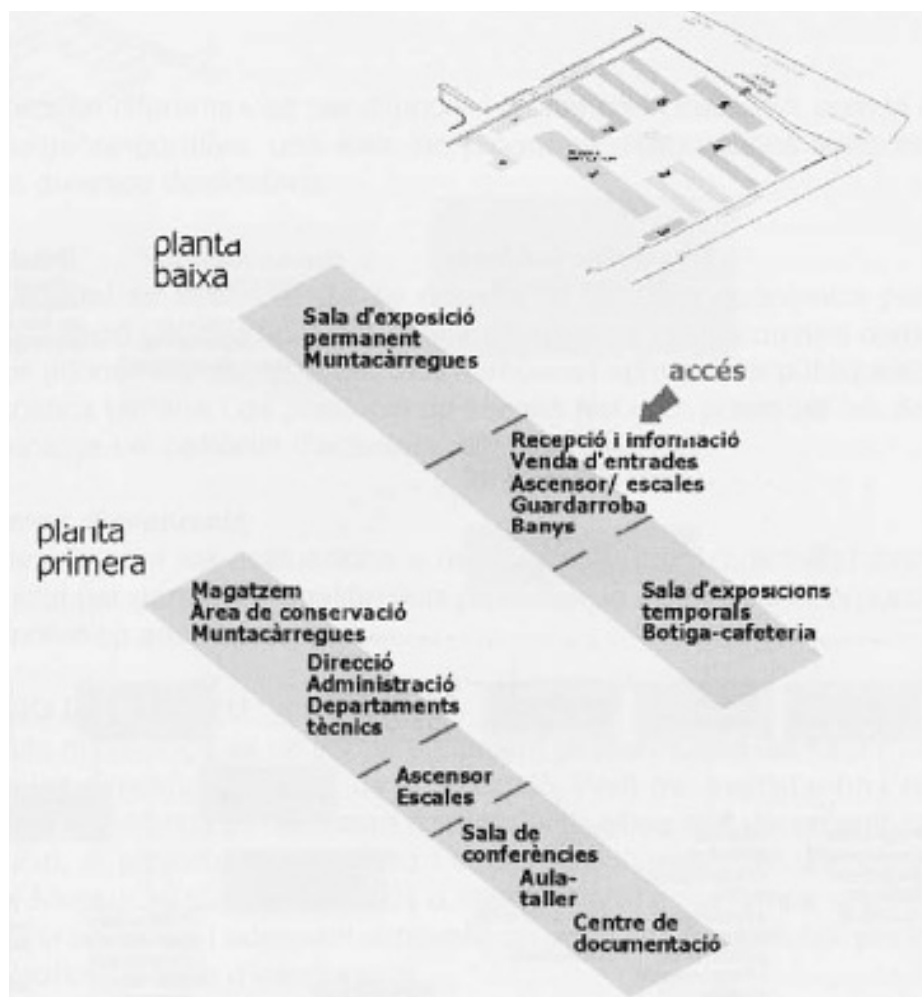

Figura 2. Distribució dels espais establerts en el projecte museològic de la UIB (2004)

Amb tot a favor costa d'entendre per què l'inici de les obres s'endarrerí tant, i més tenint en compte que la degradació del Quarter augmentava a passes de gegant (com comentava el diari *Última Hora* el 23 de febrer de 2005) i les fàbriques de calçat o bé tancaven o bé reduïen les seves plantilles. Que el Museu fos un estímul per mantenir un sector en forta crisi cada vegada semblava més complicat i la crisi mundial del 2008 acabaria per confirmar-ho. Moltes persones, des de representants polítics com Rosa Maria Tarragó fins a extreballadores com Mercedes Lara, estan d'acord que el Museu es va obrir massa tard, i que això fou un element negatiu de cara a estimular el manteniment de les fàbriques. Les obres no començarien fins el juny del 2007 (tres anys més tard) i encara així l'execució s'endarreriria un any i mig més del previst (*Última Hora*, 9 de maig de 2009).

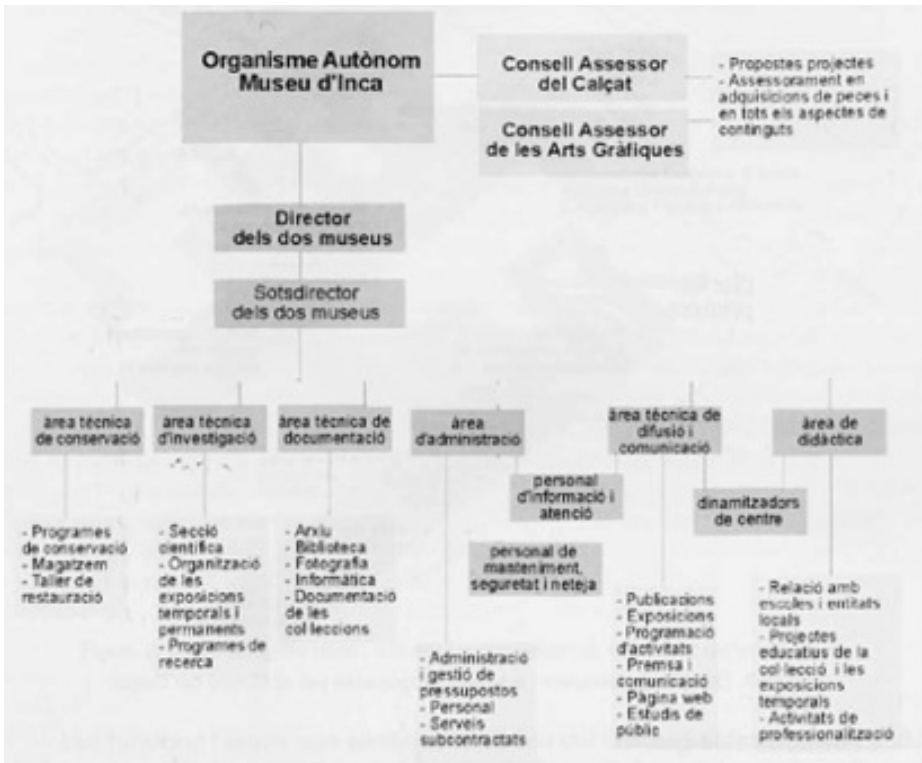

Figura 3. Distribució de l'organigrama establerta en el projecte museològic de la UIB (2004)

Mentrestant, les coses es començaven a torçar, i la unitat política entorn de la construcció del Museu del Calçat també. Les polèmiques polítiques, habituals en aquells anys, començaren a assolir el futur museu. La primera polèmica fou entorn de la demolició de la paret que tancava el recinte del Quarter. Les despeses, de 20.000 € segons l'Ajuntament, foren cobertes amb uns suposats excedents de l'obra de reconstrucció de l'edifici on s'havia d'inaugurar el Museu (*Última Hora*, 16 d'agost de 2006). La reconstrucció de l'edifici, però, finalment s'encarí 860.000 €. La segona i més important polèmica vengué donada per la contractació directa (sense concurs de mèrits) de Magdalena Martorell per desenvolupar el projecte museístic (*Última Hora*, 30 de juny de 2008). Martorell cobrà durant dos anys 30.000 €, però no realitzà totes les tasques encomanades i només entregà una part del projecte després de gairebé ser denunciada per l'Ajuntament per la tardança. La dimissió del regidor de cultura Bartomeu Martínez l'estiu del 2008 i la crisi econòmica foren els cops definitius per al projecte que s'havia anat desenvolupant durant la dècada anterior. A partir de llavors, l'Ajuntament deixà de comptar amb els especialistes i la nova regidora en el càrrec, Maria Payeras, delegaria les tasques per donar vida al Museu a Jordi Guirado, expatronista i expert en calçat, que les desenvoluparia de manera voluntària (sense cap retribució econòmica).

Finalment, i a correcció, el 2 de juny de 2010 s'inauguraria el Museu del Calçat i de la Pell. La inauguració fou molt criticada per l'oposició, ja que fou quinze dies abans de la dimissió de Rotger com a batle. Andreu Caballero, portaveu del Bloc a Inca denunciava que "l'espectacle és lamentable" i que "tot val a fi de posar una placa més" (*Diario de Mallorca*, 10 de juny de 2010). Per la seva banda, el cap de l'oposició, el socialista Xavier Ramis, declarava que el Museu havia "nascut com una inutilitat, [com] un capritx que mai veurem funcionar" (*Última Hora*, 9 de juny de 2010). Sorprenentment, Pere Rotger fou molt sincer en el seu discurs inaugural: "avui estam aquí per inaugurar un edifici que vol esdevenir museu". La frase resumia perfectament el que el Museu era: un edifici amb objectes relacionats amb el món del calçat i la pell. El Museu no tenia un equip de professionals, discurs ni objectius i tot això passaria factura en els primers anys de la institució, com veurem a continuació. Evidentment, el Museu no s'assemblava en res al projecte museològic realitzat per la UIB (ni en la distribució dels espais, ni en l'organigrama tècnic, ni en les fases del projecte), com recorda Miquel Pieras (7 de novembre de 2019). De fet, i com m'han comentat Santiago Cortès i Margalida Castells, els experts que havien participat en les reunions i en el projecte, s'assabentaren de la inauguració pocs dies abans, un fet que mostrava el gir radical que havia efectuat l'Ajuntament.

Figura 4. L'exterior del Museu del Calçat i de la Pell

3. ELS PRIMERS ANYS DE LA INSTITUCIÓ (2010-2016)

Els primers anys del Museu foren complicats a causa de les presses per obrir i pel fet de no comptar amb els experts en el procés final previ a l'obertura. Com afirma Miquel Pieras (7 de novembre de 2019), "es va inaugurar l'edifici del museu [...], però en cap cas es va inaugurar amb la intenció de posar en marxa el pla museològic que s'havia elaborat. [...] Els polítics tallaren la cinta inaugural sense posar en marxa el pla. Només es va obrir les portes d'un edifici amb algunes màquines a dins". Pere Rotger argumentava que la idea

era “que els que venguessin després possessin en marxa el Museu” i que des del govern municipal no havien tengut temps de fer res més.

El resultat final era molt diferent al projectat per la UIB. La distribució dels espais s’havia invertit: l’exposició permanent ocupava tota la planta primera i part de la baixa; els despatxos, el magatzem i la sala de conferències, la planta baixa. No hi havia centre de documentació ni botiga/cafeteria, el magatzem no disposava del mobiliari ni del condicionament adequat per conservar les peces i els despatxos eren ocupats per les àrees de Mercat, Promoció Econòmica i Fires. La sala d’exposicions temporals era l’única que respectava la distribució del projecte museològic, tot i que tres anys després s’hi muntaria un taller de fabricació de calçat. El taller seria utilitzat inicialment per a un curs de formació de Camper i posteriorment per als cursos en formació de calçat que desenvoluparia el Centre de Formació. Segons Jordi Guirado, la idea inicial era que les sabates i els complements que s’hi fabriquessin poguessin ser venuts en una hipotètica botiga adossada al museu que mai veuria la llum.

L’exposició permanent, que començava a la planta baixa amb una mostra de sabates històriques i seguia a la planta de dalt amb les peces més voluminoses (màquines, essencialment), tampoc seguia els criteris del projecte de la UIB. Els objectes de la primera planta estaven “disposats i exposats de manera decimonònica, bé agrupats segons tipologia, bé distribuïts en solitari a manera d’escultures” (Rebassa et Rosselló, 2014). Les màquines eren elevades a obres d’art, tot i tractar-se d’uns “béns que històricament no s’havien erigit amb funcions estètiques, sinó que es trobaven en ús” (Rebassa et Rosselló, 2014). El conjunt de grans peces era acompanyat de vitrines amb eines i altres objectes més petits. Els suports d’interpretació eren uns panells quadrangulars que explicaven de manera molt sintètica la història del calçat a la ciutat, unes cartel·les que posaven el nom de les màquines en set idiomes diferents, fotografies que mostraven diferents parts del procés de producció i un audiovisual que mostrava el procés de fabricació d’una sabata. Segons Jordi Guirado, la idea inicial era que els panells fossin interactius i que fent clic a sobre es desplegués un audiovisual que mostrés el funcionament de la màquina. L’exposició havia estat produïda sense pressupost i havia estat muntada per la regidora Maria Payeras i el mateix Jordi Guirado, fet que posava en evidència la falta de professionalitat en el projecte.

Part dels problemes de l’exposició eren conseqüència de la falta d’un fons suficientment ampli i coherent. Aquest estava integrat per tres col·leccions: patrimoni tèxtil (formada sobretot per sabates històriques), patrimoni industrial (formada sobretot per la maquinària amb la qual es fabricaven) i patrimoni etnològic (formada sobretot per utensilis i eines utilitzades en la fabricació artesanal) (Rebassa et al., 2014). Faltaven peces relacionades amb les indústries auxiliars del calçat (com el trenat, les gomes, la publicitat, els magatzems o l’art). A més, en la donació dels objectes tampoc s’havia implicat

a tota la comunitat. La majoria de peces havien estat donades per unes poques famílies propietàries de fàbriques, com Can Melis o Curtidos Fluxá. De fet, Santiago Cortès m'explicà que només una setmana abans de la inauguració fou cridat per mirar d'aconseguir una mostra d'eines per intentar mostrar el procés de fabricació artesanal de les sabates, fet que evidenciava la manca de planificació en el projecte.

Tots aquests problemes eren, sobretot, conseqüència de la falta d'un equip de tècnics que treballessin al Museu. El Museu s'havia inaugurat sense direcció tècnica, integrat dins l'Àrea de Cultura. La mateixa regidora, Maria Payeras, m'explicà que no podia dedicar al Museu les hores necessàries. Es tardà un any a contractar la primera directora, l'arqueòloga Elvira Sánchez, tot i que només duraria un mes en el càrrec, segons ella per la falta de voluntat política a l'hora d'aplicar els canvis que demanava. Les eleccions del 2011, en què cap partit polític presentà una proposta per al Museu, no canviarien res. Maria Payeras continuaria com a regidora i Jordi Guirado seria el principal responsable tècnic de la institució, però sense poder-hi dedicar les hores necessàries, segons ell mateix.

Figura 5. L'exposició permanent del Museu abans de la reestructuració del 2018

Mentrestant, les crítiques eren cada vegada majors, sobretot per part dels partits polítics de l'oposició. Aquestes es fonamentaven en notícies com aquesta: “el Museu del Calçat i de la Pell està en la corda fluixa. No té director i l'Ajuntament no sap si la Conselleria de Turisme [...] que finançava part de la despesa de la institució, mantindrà les aportacions econòmiques” i la regidora declarava que “no sabem si tendrem doblers per finançar-lo” (*Última Hora*, 17 d'agost de 2011). De fet, el Museu, sobretot per mor les decisions precipitades els anys previs a l'obertura, era vist com una iniciativa del Partit Popular, per la qual cosa es complien els pitjors pronòstics de Rosselló (1997):

“el pitjor que podria passar és que l'impuls envers la creació d'un Museu d'Inca fos considerada com una idea de partit”.

Els primers canvis no arribarien fins al 2013, a mitja legislatura, quan Rafel Torres remodelava el govern municipal i designava Rosa Maria Tarragó com a regidora del Museu. La regidora també es feia càrrec de Fires, Dijous Bo i Promoció Econòmica. La nova regidora continuaria comptant amb Jordi Guirado, però nomenaria gestor del Museu Santiago Cortès, un dels principals impulsors del projecte des dels anys noranta. Tanmateix, tots dos serien voluntaris i no rebrien cap retribució econòmica, per la qual cosa no es podrien dedicar professionalment a la institució. El mes de setembre, però, Tarragó contractà Aina Aguiló com a directora del Museu per vint hores al mes amb l'objectiu de redactar un pla director i continuar amb la catalogació del fons. La contractació significava un avenç per a la institució, ja que comptaria per primera vegada amb una directora (l'anterior hi havia treballat només un mes), però les tasques que si li atribuïen no s'avenien amb les hores de treball que li atorgaven.

Tot i tenir per primera vegada una directora i especialista en museus, aquest no disposava d'una estructura professional ni de bon tros suficient, i es basava en voluntaris com Cortès i Guirado i en estudiants en pràctiques dels graus d'Història i Història de l'Art. Tampoc disposava d'una partida econòmica suficient per desenvolupar les seves tasques, com em va

reconèixer la mateixa regidora Tarragó. És cert que la Conselleria de Turisme, ocupada pel mateix color polític que el consistori inquer, s'havia compromès a aportar 100.000 € anuals, però només un any després reduí l'aportació a la meitat i posteriorment l'eliminà. Per la falta de pressupost, el mateix batle (Rafel Torres) demanà en diverses ocasions al Consell de Mallorca i al govern autonòmic que es fessin càrrec de la gestió del Museu. No era, ni de bon tros, el primer museu on això succeïa. De fet, Rosselló (1997) havia advertit que la “inestabilitat, manca de pressupost i de direcció tècnica” havien marcat la història dels museus de

Inauguració dia 28 de desembre, a les 19 hores
Exposició oberta fins al 31 de març. Al Museu del Calçat i la Pell

Figura 6. Cartell de l'exposició “Motos antigues” (2013)

Mallorca. També havia deixat ben clar que abans d'obrir una institució d'aquestes característiques s'havia d'assegurar la seva viabilitat econòmica.

Quant a la programació, el Museu no disposava de cap calendari d'activitats, les quals, d'altra banda, es realitzaven de manera molt puntual. Les primeres exposicions temporals, que havien de ser una manera d'atreure i consolidar visitants, no tenien res a veure amb la temàtica del Museu. És cert que amb l'arribada de Tarragó i la seva aposta decidida per la promoció les exposicions foren una font important per atreure visitants. Exposicions com "Motos antigues" i "Food and Foot" tengueren una destacable assistència, tot i que la relació de la primera amb la temàtica del Museu és molt qüestionable.

El Museu tenia altres problemes: no tenia pàgina web ni xarxes socials pròpies, no hi havia cap protocol de conservació i documentació del fons, no disposava d'un programa educatiu ni d'un discurs de visita, s'ocupaven espais expositius amb betlems, sopars i entregues de premis (cosa que dificultava les visites), i es mesclaven els usos (hi anaven persones per tramitar qüestions relacionades amb Mercat, Promoció Econòmica o Habitatge, fet que provocava confusió). Era evident que el Museu no havia acabat d'arrençar i que necessitava canvis. Però, sobretot, necessitava que l'Ajuntament l'entengués com un element fonamental per al desenvolupament social, cultural i econòmic del municipi.

Les eleccions del 2015 provocaren un canvi de partits en el govern local. Antònia Maria Sabater (del PSIB-PSOE) seria designada com a nova regidora del Museu, a més de dur també Fires i Dijous Bo. En la majoria de programes electorals d'aquell any tampoc apareixia cap proposta per al Museu, a excepció de Més, que deia el següent: "promourem la conversió del Museu del Calçat en un vertader Museu millorant el seu contingut". Preguntada per la falta de propostes al programa electoral dels socialistes del 2015 i sobre l'opinió que despertava el Museu entre l'oposició, Sabater defensà que "la realitat era que el Museu estava obert, i que, per tant, se li havia de donar vida".

Inicialment Sabater va mantenir Aguiló com a directora, però es rodejà d'un grup de voluntaris experts (en museus, patrimoni, economia i calçat) per tal de detectar allò que necessitava el Museu. El comitè estava format per noms que havien format part de les reunions prèvies a la creació del Museu, com Santiago Cortès, Miquel Pieras, Francesca Tugores o Jordi Guirado i noves incorporacions com Catalina Ginard, Biel Pons, Sandra Rebassa, Carles Manera i Àngela Beltrán. La creació d'aquest grup fou una passa important, ja que tot i la manca de pressupost i de personal tècnic, serviria per tornar a integrar els professionals en el projecte. De fet, s'assemblava molt a aquelles primeres reunions de finals dels anys noranta. L'altra gran passa inicial de Sabater fou ampliar a vint hores setmanals el contracte d'Aguiló, un temps que tot i continuar sent insuficient, ja donava peu a poder desenvolupar algunes de les tasques encomanades. Conjuntament amb aquesta, es decidí

treure a concurs la direcció del Museu, per tal que fos una comissió qui decidís qui havia de dirigir-lo. El concurs sortiria el setembre del 2016.

Tanmateix, durant el 2015 i gran part del 2016 el Museu no experimentà un gran canvi. Algunes de les primeres exposicions (com la “Bonet de Sant Pere (1917-2002): el duc del swing” o “Mirades obertes a la natura”) continuaren sense tenir una relació directa amb la temàtica de la institució, i la resta no eren produïdes pel Museu ni fetes a posta per a ell (com la de “40 anys de comunicació Camper, 1975-2015”). Es pot dir que “Paisatges industrials”, inaugurada pel Dia Internacional dels Museus del 2016, fou la primera exposició lligada directament amb la temàtica de la institució i produïda per aquesta. D'altra banda, el Museu seguia sense comptar amb un pla de treball amb què es poguessin complir les seves tasques de conservació, investigació, comunicació i educació. Tampoc tenia una presència destacada en els mitjans i les visites no eren abundants. Tanmateix, és impossible tenir dades certes dels visitants d'aquells anys, ja que el recompte es feia de manera manual i algunes de les xifres apuntades són difícilment creïbles. Les enquestes realitzades posteriorment confirmaren que gran part dels ciutadans d'Inca no havien visitat el Museu.

Figura 7. Una de les primeres reunions del nou comitè d'experts (2016)

4. LA RENOVACIÓ DEL MUSEU BASANT-SE EN LA COMUNITAT (2016-2020)

El concurs per a la direcció, sortit el setembre del 2016, va ser guanyat per Noümen, empresa cultural formada per les historiadores de l'art Sandra Rebassa, Esperança Rosselló i Catalina Ginard. El seu projecte destacava per donar gran importància a la participació de la comunitat i per desenvolupar una sèrie d'objectius anuals pels següents tres anys. L'entrada de la nova direcció, amb Rebassa com a cap visible, juntament amb la col·laboració

prèvia amb el grup d'experts (del qual ja formaven part Rebassa i Ginard), fou una passa transcendental per canviar el rumb del Museu. Tot i continuar a vint hores setmanals (repartides entre les tres), Rebassa, Rosselló i Ginard aconseguiren consolidar una programació d'activitats, implicar-hi la comunitat, començar a estudiar el fons de manera professional i generar un discurs coherent entorn del Museu.

El més significatiu és que els diversos objectius es treballaren de manera conjunta mitjançant un tema central anual. El 2017 la programació girava entorn del paper de la dona en la indústria del calçat. Es feren tallers amb extreballedores del calçat, s'investigaren les seves tasques en relació amb el fons del Museu, es muntà una exposició titulada "Les invisibles" i s'enregistrà un documental amb el títol *Les dones de la indústria* (2017). La dimissió de l'equip a finals del 2017 aturà el projecte de tres anys, i entrà una nova directora, la també historiadora de l'art Aina Ferrero.

El projecte d'Aina Ferrero també tenia la comunitat com a eix central. De fet, Ferrero volia traslladar la idea dels ecomuseus (centrada en la identitat del territori i la participació activa de la ciutadania) al Museu del Calçat i de la Pell. Ferrero es convertiria amb el temps en la directora que més temps ocuparia el càrrec (encara el manté). Aquest element, com veurem a continuació, ha estat clau per poder desenvolupar un projecte a llarg termini que ha possibilitat canvis significatius en la institució.

Malauradament, quan Ferrero hi entrà l'octubre del 2017, el Museu continuava tenint gairebé els mateixos problemes estructurals, tot i la gran tasca realitzada per Noümen. Aquests eren problemes en la conservació, falta de catalogació i documentació del fons i l'ús confús del Museu (amb les oficines de Mercat, Promoció Econòmica, Fires i IBAVI), entre d'altres. Ferrero, després de realitzar una diagnosi inicial, es marcà com a primer i gran objectiu renovar la museografia del Museu, adaptant-la als nous temps i als criteris d'accessibilitat. Per fer-ho, implicà de manera directa la comunitat mitjançant enquestes presencials, telefòniques i grups de discussió en el mateix Museu. La implicació de la comunitat serví per confirmar moltes de les mancances del Museu (la falta d'explicacions sobre les peces, la falta de fotografies i de recursos audiovisuals, de senyalització interior i exterior, d'espais de descans i de personal tècnic) (Ferrero, 2018), però també per convèncer l'Ajuntament de la necessitat de dur a terme una profunda renovació del Museu.

El mateix Rosselló (1997) i Sureda, Castells i Tugores al projecte museològic ja feien especial èmfasi en la necessitat d'implicar la comunitat, però la realitat és que fins a l'entrada de Noümen s'havia obviat aquest principi bàsic. Rosselló (1997) plantejava una mena de museu comunitari quan deia que podrien ser els mateixos mecànics i operaris els que podrien restaurar les màquines i objectes. El projecte museològic dissenyat per la UIB deixava ben clar que:

Aquest document marca les directrius museològiques però queda pendent tot un debat ciutadà sobre quin és el museu que desitja la comunitat, en quin grau es vol implicar, i com vol col·laborar en la creació de la col·lecció. Cal fomentar la implicació de les associacions i entitats locals i dels ciutadans i ciutadanes interessats per tal d'engegar projectes museogràfics significatius i estimulants per a la comunitat (Sureda et al., 2005).

Paral·lelament se cercaren patrocinadors (AFACA, Camper, Caixa Colònia i Viva Hotels feren aportacions econòmiques) i col·laboradors (AFACA, DCP3, Seribas i Gràfiques García aportaren treballs i donaren peces) per tal de tirar endavant la remodelació. També es demanà la col·laboració del Consell de Mallorca mitjançant les subvencions anuals en activitats i equipaments culturals. A més, diferents particulars que guardaven objectes relacionats amb el calçat, com Pep Rotger, Bartomeu Pol, Bernat Mateu, Magdalena Tomàs o Antoni Tomàs, els donaren al Museu.

Una vegada realitzat l'estudi de públic es convocaren dos concursos, un per al disseny i la producció de la nova museografia i l'altre per a la realització de les noves il·lustracions que acompanyarien els panells i la guia de visita. L'empresa Go+Go, integrada per l'arquitecte Gabriel Golomb i l'artista Jorge Isaurralde, fou la guanyadora del primer amb un projecte que destacava pel reaprofitament dels recursos i per un disseny molt atractiu; Helena Bosco fou la guanyadora del segon, amb unes il·lustracions que destacaven per ser molt didàctiques. Els continguts i el discurs foren realitzats per la mateixa directora i l'historiador i investigador Miquel Pieras. En aquest procés d'investigació i documentació es comptà amb professionals del calçat com Pau Rotger, Pere Rotger i Jordi Guirado, Carmen Ramírez, Mercedes Lara o Gabriel Molina. Per deixar constància de tot aquest "saber fer" també s'enregistrà un documental titulat *La màgia de les màquines* (2018), en què aquests antics treballadors explicaven el funcionament de les màquines del museu i el procés de fabricació d'una sabata Goodyear. En darrer lloc, també es renovà la pàgina web i es millorà la catalogació de la maquinària industrial gràcies a l'empresa Ikusmira Ondarea.

Finalment, el 30 de novembre de 2018 es reinaugurà el museu amb un nou nom (Museu del Calçat i de la Indústria) i un discurs territorial i temàtic més ample: d'Inca es passava a l'illa de Mallorca i s'afegien moltes de les indústries auxiliars del calçat, com les fàbriques de soles i tacons, de cartró o els magatzems d'adobaments. Com m'explica l'exdirectora Aguiló, era bàsic ampliar territorialment el Museu, ja que un museu temàtic com aquest no podia ser local, sinó que havia d'aspirar a ser autonòmic. El problema, com he explicat anteriorment, és que en la construcció del Museu no s'havia treballat amb la resta de municipis on el calçat i les seves indústries auxiliars havien estat importants (Lloseta, Lluçmajor, Selva, etc.), i sumar-los una vegada obert era complicat.

La nova exposició permanent, accessible per primera vegada per a persones amb mobilitat reduïda, estava dividida en set àmbits: fabricació tradicional, fabricació industrial, indústries auxiliars, persones, moda i publicitat, Wunderkammer i Sabateca. A més, comptava amb elements nous: més màquines d'indústries auxiliars del calçat, dissenys de calçat, catàlegs de productes, publicitat, obres d'art i un homenatge als sabaters i sabateres. Els recursos explicatius també havien millorat: els panells comptaven amb molta més informació i il·lustracions i estaven en diferents idiomes (català, castellà i anglès). Dues televisions projectaven els documentals produïts pel Museu.

Figura 8. Part de la nova exposició permanent

Durant l'any següent, el 2019, els esforços se centraren a seguir millorant l'accessibilitat del Museu. Es construí un nou espai educatiu (la Sabateca), s'elaboraren nous panells adaptats als joves i infants amb il·lustracions i un llenguatge més simple, es creà una mascota del Museu i es posaren més espais de descans al llarg de l'exposició permanent. Per al disseny i la producció del projecte es tornà a comptar amb l'empresa Go+Go i amb la il·lustradora Helena Bosco pels bons resultats aconseguits en l'exposició permanent. Els continguts foren creats per l'equip del Museu en col·laboració amb les mestres del Centre de Formació. També es feu un concurs escolar per donar vida i un nom a la nova mascota del Museu, en el qual participaren centres de tota la comarca.

En referència a la programació, durant el 2017, 2018, 2019 i els primers mesos del 2020 s'ha fet una aposta ferma per produir exposicions temporals com una font per atreure i consolidar visitants.

La majoria han estat de caire artístic, tot i que lligades a la temàtica del Museu, i han exposat artistes tan destacats com Antoni Socías, Rafa Forteza

Figura 9. El nou espai educatiu, la "Sabateca"

o el col·lectiu Reskate. També s'ha incrementat el fons del Museu durant el 2019 i els primers mesos del 2020 amb donacions de Pep Rotger, Pedro Mateu, Joana Maria Siquier, Mercedes Lara, Antònia Fiol (de Trenzados Fiol) i les germanes Corró (d'Asinca). Aquestes donacions, sobretot d'indústries auxiliars, han ajudat a ampliar el fons i, sobretot, a fer-lo més divers.

Pel que fa a l'àmbit educatiu, per al curs 2019/2020 es dissenyà un programa educatiu renovat (reaprofitant molts dels tallers dissenyats per l'equip Noümen) que es repartí físicament als centres educatius de la ciutat i digitalment a tots els centres de l'illa. El programa tengué una bona acollida, i s'incrementaren de manera destacable les visites infantils: entre els mesos de setembre i febrer visitaren el Museu 1.135 menors d'edat. De fet, els visitants totals s'incrementaren de manera notable durant el 2019, tot i no ser un objectiu primordial: dels 3.480 del 2017 i els 4.750 del 2018 es passà a 7.114. Però el més rellevant és que l'edat dels visitants fou més diversa (d'un museu visitat sobretot per persones majors de seixanta anys es passà a un museu visitat de manera equilibrada per totes les franges d'edat) (Ferrero *et* Company, 2019).

Les dades de visitants són més fiables des del 2019 gràcies a l'adquisició d'una màquina per treure entrades. A partir del 2019 també es recuperà la peça del mes, conferència/tertúlia mensual en què es conviden persones relacionades amb el sector a explicar una peça del fons de la col·lecció i les seves experiències.

En canvi, la difusió del Museu, tot i la creació de xarxes socials pròpies el 2020

Figura 10. Enregistrament del programa "Mi familia en la mochila", de TVE (2020)

(Instagram i Facebook) i l'augment significatiu del Museu en els mitjans de comunicació (sobretot a la televisió autonòmica), ha continuat sent un element complicat i hi segueixen havent dificultats per arribar a la ciutadania.

Pel que fa a l'organigrama, en els darrers dos anys el Museu ha pogut comptar per primera vegada amb un equip format per dues persones: la directora i un tècnic. Aquest element ha estat essencial per poder desenvolupar moltes de les tasques esmentades. L'equip tècnic ha estat acompanyat d'estudiants en pràctiques i persones provinents de diferents programes del SOIB (sobretot ordenances). A banda d'això, les àrees de Mercat, Fires i Promoció han deixat de tenir la seu al Museu durant el 2020, cosa que ha ajudat a disminuir la confusió dels usos del Museu. L'oficina de l'IBAVI encara es manté dos dijous al mes.

En darrer lloc, tota aquesta renovació ha ajudat a millorar la valoració dels visitants. Les enquestes ho confirmen: la puntuació total ha passat del 4,9 al 5,7 (sobre 7) i les visites són més llargues. També ho reflecteixen les opinions dels visitants amb comentaris com els recollits al projecte "Històries del calçat": "el museu necessitava una renovació perquè havia quedat obsolet" (Pep Rotger) o "trobo que ha quedat molt bé, he estat de viatge i n'he vist molts que no tenen res a veure amb aquest" (Francisca Coll). Els mitjans de comunicació també han emès valoracions positives com aquesta: "el Museu del Calçat d'Inca ha transformat totalment la seva fisonomia. Un canvi que venia sent necessari des del seu inici, s'ha concretat amb una nova aposta museològica més dinàmica, descriptiva i accessible, que ha comptat amb

l'opinió directa de molts veïns, experts i professionals del sector" (*Última Hora*, 8 de desembre de 2018). L'historiador Miquel Pieras, involucrat des dels inicis en el projecte, també confirmà aquesta visió en l'article que dedicà a repassar la història del Museu al *Dijous* del 7 de novembre de 2019:

El museu, que ara es diu del Calçat i de la Indústria, creix i es va organitzant segons unes pautes cada vegada més adequades a allò que és un museu: conservar, estudiar, exposar i donar a conèixer des d'un punt de vista científic el patrimoni de la indústria del calçat de Mallorca i d'Inca en particular. Segur que s'han de millorar molts d'aspectes. Els recursos no són infinits i un museu en necessita molts, de recursos. Però sembla que la pregunta que es feia fa quasi 25 anys el doctor Rosselló ja té resposta: el Museu és una realitat.

5. EL XOC DE LA COVID-19 I ELS REPTES DE FUTUR

El 2020 començava ple d'expectatives i el Museu es trobava en una fase de consolidació dels nous canvis, però l'arribada de la pandèmia mundial capgirà completament la situació. El 14 de març, una setmana després d'inaugurar l'exposició "Comunitat", la més ambiciosa (quant a recursos econòmics) de la història del Museu, ja que havien vingut dos artistes de Barcelona a fer un mural *in situ* expressament per a aquest, el Museu es va veure obligat a tancar les portes i no les obriria fins al mes de juny. Durant aquests dos mesos i mig el Museu hagué de traslladar tota la seva programació a les xarxes socials, atès que les visites físiques eren impossibles. S'apostà per realitzar concursos educatius, crear continguts audiovisuals, fer un spot publicitari del Museu, presentar la nova publicació infantil, el còmic *Crispina. La història d'una màquina pluriempleada. De superheroïna a guia del Museu* i crear el nou museu col·laboratiu (una iniciativa que consisteix a crear a la pàgina web un museu digital on les persones poden penjar i explicar les peces que guarden a casa).

El mes de juny el Museu pogué tornar a obrir les portes, però la nova normalitat seria molt diferent de l'anterior: les visites caigueren en picat. Sense escoles (o amb escoles amb restriccions per sortir del centre) ni turistes (per les restriccions de mobilitat) i amb una situació de por generalitzada entre la població el Museu tancà l'any amb una davallada de més del 50 % de visitants, una xifra molt preocupant. Cal tenir en compte, també, que els aforaments del Museu (dels espais i de les activitats) s'han hagut de reduir i han canviat en diverses ocasions, i que s'han hagut de prendre més mesures d'higiene.

El descens d'assistència en les visites guiades i els tallers però, tot i ser una notícia molt negativa, ha servit per portar a terme més tasques internes, com l'ampliació de l'exposició permanent amb les noves donacions (especialment la secció d'indústries auxiliars), la protecció i el condicionament d'alguns dels seus elements, la millora de la conservació amb una remodelació completa

del magatzem i l'adquisició de nous equipaments, la restauració de peces del fons, la unificació i abocament de l'inventari a la plataforma digital MuseumPlus i l'enregistrament del documental *Puntades d'esperança* (que tracta sobre la col·laboració de les antigues repuntadores de calçat per a la realització de mascaretes i bates durant el confinament per a l'Hospital d'Inca).

La COVID-19 ha obligat a replantejar alguns dels principals reptes del Museu, però la majoria continuen sent els mateixos. Com afirmava Rosselló (1997), "l'aventura dels museus a Mallorca és un desafiament que val la pena afrontar-lo, lluitar per ell, malgrat les incomprendiments, tossudeses i entrebancs continuats. Si vivim en una terra rica per la seva història és obligació nostra de conservar tal patrimoni i conservar-lo vol dir lluitar per ell". He volgut sintetitzar-los en deu aspectes, tres més interns i set més externs, tot i que tots estan connectats i formen peces d'un mateix puzzle.

Figura 11. Mostra de les activitats setmanals durant el confinament (2020)

Pel que fa als interns, el primer gran repte és dotar el Museu d'una estructura professional sòlida basada en tècnics especialistes en conservació, investigació, educació, difusió, etc. Un dels problemes estructurals del Museu, com m'han confirmat totes les directores de la institució, ha estat la falta de personal per poder desenvolupar les seves tasques. Sense professionals difícilment es podran complir la resta d'objectius. El segon repte és millorar la investigació i la documentació del fons, una qüestió en la qual s'està treballant activament en el present. La falta de professionals en els primers anys i l'establiment de criteris diferents entre els diferents equips ha complicat aquesta tasca. El tercer repte és millorar la conservació del fons, ja que algunes peces (màquines, fotografies, documents, etc.) segueixen presentant un mal estat de conservació. Tota la documentació referent a

l'Arxiu de Can Melis també s'ha d'arxivar de manera adequada, una tasca en la qual s'està treballant actualment.

Els objectius de cara a l'exterior encara són majors en nombre, tot i que no més essencials que els anteriors. El primer gran repte és convertir el Museu en un referent educatiu de la comarca del Raiguer, que esdevengui un centre de visita obligada per als centres educatius per tal de conèixer una part fonamental de la història de la seva comunitat. El segon repte és ampliar les xarxes de connexió amb les associacions locals (Gent Gran, Casal de Joves, associacions de migrants, etc.) i la resta d'institucions (com l'Hospital d'Inca) per seguir construint un museu vertaderament comunitari. El tercer repte és continuar fent més accessible el Museu per a públics amb característiques diferents, des de persones amb problemes de mobilitat o dificultats de comprensió fins a nous arribats. El quart repte és que el Museu serveixi per impulsar econòmicament la comarca amb el foment del turisme cultural i el manteniment i desenvolupament del sector del calçat. Antigament, molts de nins i nines volien ser sabaters, patronistes o dissenyadores; cal recuperar aquest esperit i adaptar tots aquests coneixements als nous mercats i formes de producció. Per fer-ho, serà necessari continuar establint una col·laboració directa amb les empreses del sector. El cinquè és consolidar una programació fixa amb un pressupost adequat per poder comptar amb artistes i professionals en diferents matèries per fer activitats. El sisè és convertir el Museu en un centre d'investigació potent per tal d'impulsar la investigació de temes relacionats amb la indústria a l'illa de Mallorca. De fet, el pla museològic de la UIB recomanava "crear premis, borses d'estudi o beques de recerca per potenciar la tasca dels investigadors locals en aquestes temàtiques. També recomana prioritzar la difusió dels estudis tant en forma de congressos científics i conferències divulgatives com en l'edició de publicacions" (Sureda *et al.*, 2005). El setè i darrer és continuar treballant en les noves tecnologies, sobretot en els canals de difusió, per tal d'acostar-se a nous públics i oferir continguts més atractius. Tots aquests reptes serviran indirectament per augmentar els visitants i per donar a conèixer (i valorar) una part important del patrimoni de Mallorca.

6. BIBLIOGRAFIA

Amat, J. 2015. El Museo del Calzado. Orígenes y consolidación (1986-2005). Fundació Museo del Calzado: Elda.

Company, B. et Ferrero, Aina. 2020. "Històries del calçat: un projecte de memòria i vida". XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 81-101.

Ferrero, A. 2019. "Un nou projecte museístic construït des de la comunitat: estudis de públic i gestió interna del Museu del Calçat 2017-2018". XIX Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 157-184.

Ferrero, A. et Company, B. 2020. "Construint nous públics: patrimoni,

memòria, educació i entreteniment al Museu del Calçat i de la Indústria". XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 65-79.

Gual, Simón. 1999. El cuartel "General Luque": su historia. Inca.

Pieras, G. 25 de juny de 1998. "El Museu d'Inca i Pere Rotger". Dijous Local.

Pieras, M. 2015. El Quarter General Luque.

Pieras, M. 7 de novembre del 2019. "Un museu per a Inca: una realitat". Setmanari Dijous.

Ramis, A. 1992. La museologia etnològica. El pensament antropològic a les Illes Balears.

Rebassa, S. et Rosselló, E. 2014. "El Museu del Calçat i de la Pell. Anàlisi i situació actual". XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 59-69.

Rebassa, S, Rosselló, E. et Ginard, C. 2016. "Estudi del Museu del Calçat i de la Pell. Documentació de col·lecció d'eines per a la fabricació de calçat". XVII Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 43-60.

Rebassa, S. et al. 2017. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell. Documentació de col·lecció d'eines per a la fabricació de calçat". XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 143-160.

Rosselló, G. 1997. "Un Museu per a Inca: realitat o quimera?" III Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 9-20.

Sureda, J. et al. 2005. "El projecte del Museu del Calçat d'Inca (Mallorca): cap a una conservació, investigació i difusió del patrimoni sabater". VI Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 25-42.

Altres fonts

Ara Balears.

Arxiu del Museu del Calçat i de la Indústria.

Diario de Mallorca.

Dijous Local.

Entrevistes a Santiago Cortès i Jordi Guirado, Elvira Sánchez, Aina Aguiló, Sandra Adriana Rebassa, Aina Ferrero, Bartomeu Martínez, Maria Payeras, Rosa Maria Tarragó, Antònia Maria Sabater, Pere Rotger, Rafel Torres, Virgilio

Moreno, Pep Rotger, Francisca Coll i Mercedes Lara.

IB3 Televisió.

Última Hora.

El Catàleg municipal i la protecció del patrimoni industrial d'Inca

Bernat J. Mateu-Morro

Historiador de l'art bj.mateumorro@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.127

Paraules clau: patrimoni cultural, patrimoni industrial, Catàleg municipal, gestió cultural.

Resum. *El patrimoni industrial és clau per entendre la història més recent d'Inca i en especial pel que fa a la seva configuració urbana. Els béns immobles industrials són un element que ha contribuït al creixement del nucli, així com a dotar-lo d'identitat. Malgrat tot, la fortuna que han patit cada un d'aquests exemples ha estat força distinta i molts no han arribat als nostres dies. La intenció de la present comunicació és analitzar el Catàleg municipal de patrimoni i veure com actua aquesta figura en la protecció i la gestió del patrimoni industrial inquer, per tal de poder reflexionar sobre el seu grau d'adequació i aplicació i, si escau, plantejar estratègies de millora.*

Keywords: Cultural Heritage, Industrial Heritage, Municipal Catalog, Cultural Affairs.

Abstract. *Industrial Heritage is important to understand the most recent history of Inca, specially the one related to urban development. Industrial constructions contributed to growing the city center and providing it identity. Unfortunately, not all of these examples arrived to present. The intention of this communication is to analyze the Municipal Heritage Catalog and see how this figure acts in the protection of industrial heritage of Inca. In order to reflect on its adequacy and application, and if necessary, propose improvement strategies.*

1. INTRODUCCIÓ

L'objecte d'estudi que centrarà la present comunicació és el patrimoni industrial d'Inca. El municipi inquer compta amb una història destacada pel que fa al seu passat industrial i preindustrial, tot i que no serà fins a la segona meitat del segle XIX que aquesta activitat augmentarà de manera

notable el seu volum, es consolidarà plenament i passarà a convertir-se en una de les marques identificatives de la ciutat. Aquest canvi de vila preindustrial a nucli industrial es produeix gràcies a la industrialització dels processos de producció, majoritàriament pel·leters i sabaters. Aquesta conjuntura va afavorir el creixement econòmic d'Inca, que es convertí aleshores en un nucli capdavanter en la mecanització del treball i un dels principals centres productors de l'illa.

A conseqüència de la situació creada i acompanyant el creixement econòmic, el municipi va patir profundes transformacions en altres aspectes. La industrialització va venir acompanyada de canvis en el terreny social, un fort creixement urbanístic i una notable modificació de la xarxa urbana de la ciutat. Els canvis urbans són el resultat de la introducció i adaptació de la ciutat a les noves infraestructures i demandes de la nova societat industrial que s'havia creat. Així, es crearan nous espais per al treball, el magatzematge, les comunicacions, la producció d'energies, l'habitatge obrer i l'esbarjo, entre d'altres.

Observem, per tant, que es tracta d'un patrimoni que en el cas d'Inca ha tengut gran interès i importància, ja que fa referència al període més rellevant de la història del municipi alhora que va suposar la creació d'una nova ciutat pel que fa al seu urbanisme. La industrialització havia deixat a Inca un seguit d'exemples notables d'obres industrials, però a causa de la seva naturalesa o del fet que moltes avui es trobin desproveïdes d'ús o fins i tot en un estat total d'abandonament, ens trobem en una situació en què no hi ha un reconeixement cap al patrimoni industrial inquer per part de la ciutadania ni per part de l'Administració.

Així, veim com no s'han desenvolupat encara actuacions clares que vagin encaminades a la seva valoració, protecció o tutela. De les iniciatives aparegudes en aquest sentit fins ara, hem de destacar el Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca,¹ l'única figura de protecció jurídica que actua directament sobre el patrimoni industrial d'Inca.

Tot i disposar del Catàleg municipal, cal recordar que aquest s'ocupa del conjunt de tot el patrimoni del municipi, no sols dels béns industrials, els quals cal dir que no hi han estat abordats d'una manera global. A tot plegat, cal sumar-hi que el catàleg inquer és un document que es troba en vigor però del qual, malauradament, sovint no es respecten les recomanacions, i s'afavoreix així el deteriorament o la desaparició del patrimoni industrial.

L'elecció del patrimoni industrial d'Inca com a tema de la present comunicació rau en la importància que aquest ha tengut per a la història del municipi, així com en la necessitat de prestar atenció a la gestió que s'ha

¹ Tot i que aquest sigui el nom oficial i complet del Catàleg, d'ara endavant ens referirem a ell com a Catàleg municipal.

derivat dels béns industrials. Les iniciatives sorgides, en especial el Catàleg municipal, no han estat executades en la seva totalitat i presenten avui dia un estat de cert estancament. La intenció del treball és analitzar la situació actual que presenta el patrimoni industrial i, en concret, com aquest ha estat recollit en el Catàleg municipal, per tal d'analitzar-ho i poder conèixer i reflexionar sobre les seves debilitats i amenaces, per poder preveure el futur d'aquests béns.

Així, per tot plegat, amb la realització de la present comunicació es pretenen assolir els objectius següents: conèixer el conjunt industrial d'Inca, avaluar el Catàleg municipal de patrimoni i elaborar una diagnosi de les seves capacitats.

2. ESTUDIS PREVIS SOBRE EL TEMA

Pel que fa a l'estudi del patrimoni industrial d'Inca, la seva història i la seva gestió, trobem al nostre abast un nombre important d'estudis al respecte, mostra simptomàtica de l'interès de la historiografia per abordar aquest tema. Les obres generades entorn del patrimoni industrial són de diverses tipologies; hi trobem des d'obres decimonòniques il·lustrades fins a estudis científics actuals.

Les primeres obres que trobem lligades al món industrial inquer les hem situar en el context de la literatura periegètica i l'esperit il·lustrat dels segles XVIII i XIX. Es tracta d'obres en què els autors exposen els seus viatges o visites, i fruit del seu pensament normatiu i documentalista de l'època recullen un seguit de descripcions de tot el que visiten. Hem de destacar les obres de Jeroni de Berard,² Hermann Alexander Pagenstecher³ i l'Arxiduc Lluís Salvador,⁴ perquè són les que incorporen les descripcions més rellevants pel que fa al terme d'Inca. Aquestes obres es concreten bàsicament en descripcions generals del municipi i dels seus elements més característics, com l'economia i la societat.

En el mateix context del pensament il·lustrat hem d'incloure Josep Barberí,⁵ encara que la seva obra estigui dedicada a sor Clara Andreu, s'acompanya d'un annex en el qual apareixen de nou dades històriques i descripcions sobre el municipi. Els casos de Barberí i Berard també interessaven perquè acompanyen les seves descripcions amb un plànol del nucli urbà d'Inca, fet que ens permet conèixer l'estat en què es trobava la vila i quina ha estat la seva evolució.

L'interès de totes aquestes obres rau en el fet que descriuen les activitats

² De Berard, J. 1983 (1789). *Viaje a las villas de Mallorca*. Luís Ripoll: Palma.

³ Pagenstecher, H. A. 1989 (1867). *La isla de Mallorca, reseña de un viaje*. El Drac editorial: Palma.

⁴ Habsburg-Lorena, L. S. 1984 (1884). *Las Islas Baleares descritas por la palabra y la imagen*. José J. de Olañeta: Palma.

⁵ Barberí, J. 1807. *Vida de la venerable madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca*. Melchor Guasp: Palma.

artesanes en les quals es basava l'economia del municipi en un període preindustrial o bé de transició cap a la industrialització. És a dir, exposen uns mètodes i una cultura de treball que no han perviscut fins avui dia.

Al marge de les obres il·lustrades, hem de destacar un segon grup més important tant qualitativament com quantitativament pel que fa als estudis de la indústria inquera. Aquestes publicacions més rellevants no comencen a aparèixer fins ben entrat el segle XX, en gran part a causa de la falta de valoració que fins aleshores hi havia hagut del patrimoni industrial. Aquí ens trobem que els treballs publicats ja no venen de la mà d'erudits o curiosos, sinó que es tracta d'estudis més exhaustius elaborats per professionals del camp de les disciplines històriques i les humanitats. Per les investigacions que han seguit aquestes obres, podem dividir els treballs en dos grans ítems: la història de la indústria d'Inca i la gestió del patrimoni industrial d'Inca.

Les obres que recullen la història de la indústria inquera són un grup més nombrós que les obres centrades en la gestió del patrimoni industrial. D'aquestes, les primeres a destacar són les que aborden el treball preindustrial. Com a obra de referència destaquem el treball de Joan Llabrés i Jordi Vallespir,⁶ dedicat als oficis tradicionals de l'illa, en què es presenten els diferents oficis artesans que hi havia abans de la industrialització oferint de cada un d'ells dades de com s'organitzava el seu treball i les relacions que establiren els diferents artesans.

Seguint amb els estudis sobre el treball preindustrial, cal destacar altres obres sorgides específicament sobre aquest tema però centrades en el cas d'Inca; així, destaquem els treballs de Maria Barceló⁷ i Margalida Bernat.⁸ Barceló analitza el paper dels gerrers, sabaters i tintorers de l'Inca medieval, aportant dades sobre algun d'aquests mestres artesans, així com de la seva obra i el paper que tenien dins la societat. Bernat segueix la línia iniciada per Barceló, tot i que incorpora altres oficis a l'estudi i també presenta com s'organitzava aquesta activitat artesana i els conflictes que implicava.

També lligada al treball preindustrial, a la conflictivitat social i al paper dels gremis, hem de destacar l'obra de Joan Coli,⁹ tot i que sols se centra en la història del gremi de sabaters d'Inca.

Pel que fa a l'estudi de la indústria, tant en l'àmbit local d'Inca com en el conjunt de Mallorca, la majoria de les publicacions han abordat el tema des

6 Llabrés Ramis, J. i Vallespir Soler, J. 1981. *Els nostres arts i oficis d'antany*. Estudis Monogràfics del Museu de la Porciúncula: Palma.

7 Barceló Crespi, M. 1996. "Gerrers, sabaters i tintorers a Inca baixmedieval". Dins *Jornades d'Estudis Locals*. III. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 47-59.

8 Bernat Roca, M. 1996. "Collegi per si sapatat, algunes dades sobre la segregació dels oficis tèxtils a la Part Forana". Dins *Jornades d'Estudis Locals*. III. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 61-82.

Bernat Roca, M. 1997. "Hòmens feiners i indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV". Dins *Jornades d'Estudis Locals*. IV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 41-67.

9 Coli, J. 1970. "Els antiguo gremio de zapateros de Inca". Dins *Dijous Bo*, Inca.

d'una perspectiva d'estudis d'història econòmica. Així, podem citar obres que tracten aquesta qüestió com les de Joan Roca,¹⁰ Ferran Pujalte¹¹ i Carles Manera.¹² Aquests estudis, tot i plantejar una visió general de la situació a Mallorca o al conjunt de les Balears, cal destacar-les perquè presenten una realitat que també podem aplicar en el cas d'Inca. Les obres esmentades venen a presentar una situació general i una realitat comuna en les diferents activitats industrials, però sense centrar-se o destacar-ne alguna en concret. Per aquest motiu també cal citar l'obra coordinada per Manera,¹³ atès que es dedica exclusivament al món del calçat i presenta un recorregut històric per aquesta activitat a les Balears. Cal fer constar la rellevància dels treballs de Carles Manera perquè és l'autor de referència en l'estudi de la història econòmica de les Illes Balears.

Pel que fa al cas inquer, ens trobem de nou que la majoria de les obres sorgides per a l'estudi de la indústria del municipi tenen un marcat caràcter econòmic. Les obres en qüestió han sorgit en l'àmbit local i recullen especialment el món del calçat, tot i que trobem estudis d'altres sectors com l'agrari.¹⁴

Els estudis dels quals disposem fins ara s'han ocupat d'analitzar la situació industrial i econòmica inquera en un moment o període concret, per la qual cosa manca encara una obra que analitzi i presenti un treball amb perspectiva històrica d'aquestes activitats. L'obra de Josep Córcoles¹⁵ és la que engloba un període més gran de temps, atès que s'ocupa de tot el segle XX, tot i que el seu treball no deixa de ser una breu aproximació al tema tractat.

Així, podem esmentar els treballs de Miquel Pieras per a l'estudi de l'economia i la indústria inquera durant la Guerra Civil,¹⁶ els anys 50¹⁷ o els primers anys del segle XXI.¹⁸ També trobem el treball de Blanca Buades, que presenta la situació de la indústria inquera en el 1900.¹⁹

La historiografia també s'ha dedicat a estudiar les fites o esdeveniments

10 Roca Avellà, J. 2006. *La indústria a Mallorca. Segles XIX i XX*. Documenta Balear: Palma.

11 Pujalte Vilanova, F. 2008. *Els pioners de la industrialització a les Illes Balears i altres escrits*. Documenta Balear: Palma.

12 Manera Erbina, C. 2006. "La força industrial a les Illes Balears: anàlisi del passat i projecció cap al futur". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p.11-35.

13 Manera Erbina, C. (Coord.). 2002. *Las islas del calzado, historia económica del sector en Baleares (1200-2000)*. Leonard Muntaner: Palma.

14 Binimelis Sebastián, J. i Ordinas Garau, A. 2015. "La mecanització del camp a Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVI*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 85-92.

15 Córcoles, J. 2000. "Leconomia, activitats i indústria". Dins *Inca, un segle ciutat*. Inca; p. 9-20.

16 Pieras Villalonga, M. 2007. "Recull documental sobre la indústria del calçat durant la Guerra Civil. El cas de la fàbrica Melis (1936-1939)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VIII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 21-54.

17 Pieras Villalonga, M. 2013. "La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XIV*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 117-125.

Pieras Villalonga, M. 2017. "La indústria del calçat a Inca (1950-1960)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVIII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 131-142.

18 Pieras Villalonga, M. 2007. *De la fàbrica a la constructora*. Leonard Muntaner: Inca.

19 Buades García, B. M. 2013. "Contribución industrial de Inca, año 1900". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XIV*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 107-116.

importants lligats a la industrialització, especialment pel que fa a la recerca de noves fonts d'energia. Així, trobem els treballs de Ferran Pujalte²⁰ sobre l'electricitat, el de Simón Gual²¹ sobre la fàbrica de gas i els de Gabriel Fiol sobre la Propagadora Balear d'Enllumenat²² i la recerca de lignit.²³ Aquestes obres recullen la instal·lació en el municipi de noves formes d'energia i la transformació i els canvis que va implicar l'adaptació a aquests nous models energètics. Per altra banda, també s'han recollit altres fites lligades al món de la indústria, com les educatives. Ressaltem el treball de Jaume Gual²⁴ dedicat a l'Institut de Formació Professional d'Inca, abans conegut com a "Escola d'Aprenentatge Industrial", en el qual exposa les dades més rellevants d'aquesta entitat sorgida per cobrir la demanda de mà d'obra especialitzada per treballar en el sector industrial inquer.

Observem també que les publicacions aparegudes no s'han centrat solament a recollir les dades històriques o les fites més notables de la indústria inquera, sinó que també s'han ocupat de destacar algunes de les persones més rellevants d'aquest món, ressaltar la seva figura i les seves aportacions. En aquest sentit, l'obra de Miquel Pieras i Baltasar Perelló²⁵ analitza la figura d'Antoni Fluxà, que com a mestre sabater va revolucionar el món del calçat a Inca i la comarca, atès que fou el principal impulsor de la seva mecanització. Del món del calçat també podem esmentar el treball de Miquel Pieras²⁶ sobre Mateu Pujadas, sabater artesà que va acabar convertint-se en una figura clau del primer terç del segle XX a Inca, i el treball de Santiago Cortès²⁷ dedicat a Antoni Janer, un sabater que va aconseguir gran reconeixement i prestigi gràcies al fet d'especialitzar la producció del seu taller en sabates esportives, especialment de futbol.

Però no sols s'han destacat personalitats del sector del calçat, també trobem altres treballs que recullen el paper de professionals d'altres sectors. Així, podem presentar el treball d'Arnau Amer i Llorenç Massutí²⁸ sobre l'electricista Eduard de Plandolit com a impulsor de l'electricitat a Inca, així com el treball de Maria del Mar Llompart i Maria del Mar Martínez²⁹ dedicat a Llorenç Maria Duran com a promotor d'escoles per a fills d'obrers.

20 Pujalte Vilanova, F. (Coord.). 2006. *Un segle de llum a Inca*. Fundació Endesa. Inca.

21 Gual Truyol, S. 2006. "La fàbrica de gas y electricidad de Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 66-70.

22 Fiol Mateu, G. 2006. "La Propagadora Balear de Alumbrado, S.A. una important societat inquera". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 47-64.

23 Fiol Mateu, G. 2008. "La infructuosa recerca de lignit en el terme d'Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. IX*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 21-31.

24 Gual Mora, J. (Coord.). *Institut de Formació Professional, Inca 1961-1986*. Ajuntament d'Inca: Inca.

25 Pieras Villalonga, M. i Perelló Carrió, B. 2002. *Antoni Fluxà Figuerola, 1853-1918. Família, indústria i formació*. Ajuntament d'Inca: Inca.

26 Pieras Villalonga, M. 2014. "La família artesana en el sector del calçat. El cas del sabater Mateu Pujadas Estany (s. XIX-XX)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XV*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 141-168.

27 Cortès Forteza, S. 2011. "Un taller de sabates de futbol a Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 259-264.

28 Amer Sastre, A. i Massutí Nicolau, L. 2006. "L'obra d'Eduard de Plandolit com a impulsor de l'ús de l'electricitat (1917-1970)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 37-46.

29 Llompart Morro, M. M. i Martínez Sans, M. M. 2014. "Aproximació al treball de Llorenç Maria Duran i Coli a GESA". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XV*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 85-103.

Una altra de les línies que han seguit els estudis sobre el món de la indústria inquera ha estat l'anàlisi des d'un punt de vista social; aquí hem de destacar altra vegada els treballs de Miquel Pieras³⁰ a partir dels quals analitza els canvis produïts en la societat arran de la industrialització i la repercussió que tot plegat tendrà en les relacions socials, culturals i associatives.

La darrera línia d'estudis apareguda entorn de la indústria s'ha centrat en la perspectiva de gènere, per tal de conèixer i reflexionar sobre la naturalesa, les condicions i la força del treball de les dones en el conjunt del treball industrial. Citem aquí els treballs de Joana Maria Escartín,³¹ Carles Manera,³² Miquel Pieras³³ i Sandra Rebassa, Esperança Rosselló i Catalina Ginard.³⁴ Aquestes obres reivindiquen el treball femení en el món industrial, el qual havia quedat una mica oblidat i no s'havia tractat en profunditat per part de la historiografia més tradicional. Escartín i Manera presenten la situació de manera global del conjunt de Mallorca, analitzen el pes decisiu que tengueren les dones en el desenvolupament industrial i econòmic de l'illa i la desigualtat en què es trobaven respecte dels homes. L'obra de Pieras recull aquesta mateixa situació però sols centrat en la indústria inquera i exposant-ne les particularitats. Finalment, el treball de Rebassa, Rosselló i Ginard se centra en el treball de les dones sabateres, analitza la seva situació laboral i els mètodes de treball a partir de la maquinària que aquestes empraven. Cal destacar l'actualitat dels treballs referenciats, per la seva recent publicació.

La història industrial d'Inca també s'ha recollit a partir d'estudis dels seus vestigis arquitectònics que encara romanen avui dia. Han aparegut obres que han recollit el conjunt del nucli urbà i n'han assenyalat els elements i les construccions més rellevants, entre les quals trobem exemples industrials. En aquest cas el treball més destacat és el de Pere Rayó.³⁵ Malgrat no disposar d'una obra que reculli tot el patrimoni arquitectònic industrial del municipi, sí que trobem alguns estudis sobre immobles concrets que cal destacar, com el Parc Bit,³⁶ Can Piquero³⁷ o l'habitatge obrer.³⁸ Aquests treballs aporten

30 Pieras Villalonga, M. 1994. "El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball". Dins *Jornades d'Estudis Locals. I*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 117-126.

Pieras Villalonga, M. 2000. "Cultura, Oci i Societat". Dins *Inca, un segle Ciutat*. Ajuntament d'Inca: Inca; p.159-184.

31 Escartín Bisbal, J. M. 2001. *El quefer ocult: el mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*. Documenta Balear: Palma.

32 Manera Erbina, C. 2017. "Assaig sobre una teoria de la indústria de Mallorca. Flexibilitat productiva, treball femení i mercat". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVIII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 17-51.

33 Pieras Villalonga, M. 2016. *Dones d'Inca a la indústria del calçat i la pell*. Associació Filatèlica: Inca.

34 Rebassa Gelabert, S. A. et al. 2017. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVIII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p.143-160.

35 Rayó Bennàssar, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca.

36 Martínez Oliver, B. 2004. "Més amb menys. El concepte arquitectònic d'Alberto Campo Baeza al Parc Bit d'Inca (1995)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VI*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 217-226.

37 Martorell Palou, M. M. 2006. "Arquitectura Industrial a Inca. Josep Oleza Frates: Can Piquero". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 193-194.

38 Rebassa Gelabert, S. A. i Ginard Esteva, C. 2019. "L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les Cases Barato". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XX*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 37-63.

dades històriques més concretes sobre els béns que recullen, alhora que les acompanyen de descripcions sobre aquests.

Lligades a l'estudi dels béns patrimonials industrials que hi ha al municipi, també podem fer constar altres obres, tot i que pel tema que tracten tenen menys importància. Es tracta de publicacions que aborden el tema de les transformacions i els canvis urbanístics experimentats a Inca des de les acaballes del segle XIX fins ben entrat el segle XX. Malgrat tractar la qüestió urbanística, aquestes obres fan referència a elements i equipaments urbans que es troben estretament lligats a l'activitat industrial, com ara la projecció de nous barris d'habitatge obrer. Així, assenyalem els treballs de Pere Joan Llabrés³⁹ i Pere Rayó.⁴⁰

En relació amb les obres dedicades a la gestió del patrimoni industrial, aquestes apareixen més tard, ja en el segle XXI. Destaquem l'obra d'Angelino Mondragón⁴¹ per haver estat una de les primeres a sol·licitar una gestió acurada del patrimoni industrial de les Balears. L'interès de l'obra rau en el fet que proposa un seguit d'actuacions clares per aconseguir la protecció i difusió d'aquests béns industrials.

Una altra obra a destacar és la coordinada per Francesca Tugores i Àngel Llull,⁴² la qual està dedicada a la protecció dels béns immobles de Mallorca a partir dels catàlegs municipals de patrimoni. L'interès del treball és que aquest ja no és un recull d'indicacions o sol·licituds per a la protecció del patrimoni, sinó que és una anàlisi de la situació en què es troba la gestió dels béns immobles per part de les respectives administracions locals. Tot i no centrar-se en el patrimoni industrial, resulta rellevant per al treball perquè inclou algunes notes sobre el Catàleg d'Inca.

Pel que fa a Inca no disposem d'un estudi sobre el Catàleg municipal, però podem destacar l'obra de Bartomeu Martínez.⁴³ Aquest treball suposa una aproximació al paper de l'Ajuntament com a principal promotor i garant de la gestió i difusió cultural del municipi, en el qual presenta una breu referència al Catàleg municipal, així com a la seva redacció i aplicació.

Observem, per tant, que els estudis encaminats a l'anàlisi de la gestió del patrimoni industrial no són gaire freqüents a les Illes. Pel que fa a Inca no hi

39 Llabrés Martorell, P. J. 2000. "Inca en les grans transformacions del segle XX". Dins *Jornades d'Estudis Locals. V. Ajuntament d'Inca*: Inca; p. 9-17.

40 Rayó Bennàssar, P. 1997. "Dos projectes de barriada a Inca, en el darrer terç del segle XIX". Dins *Jornades d'Estudis Locals. IV. Inca*; p. 79-83.

Rayó Bennàssar, P. 2000. "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX". Dins *Inca un segle ciutat*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 63-74.

41 Mondragón, A. 2006. "Proposta per a protegir i difondre el patrimoni industrial de les Illes Balears. Una proposta oberta". Dins *Jornades de Patrimoni Industrial de les Illes Balears. I*. Palma; p. 176-181.

42 Tugores Truyol, F. i Llull Duró, A. (Coord.). 2013. *Els catàlegs municipals, la protecció del patrimoni immoble de Mallorca*. Societat Arqueològica Lul·liana: Palma.

43 Martínez Oliver, B. 2008. "Patrimoni i Societat. L'Ajuntament d'Inca i la difusió de la cultura i la història del municipi". Dins *Jornades d'Estudis Locals. IX. Ajuntament d'Inca*: Inca; p. 127-133.

ha cap estudi que abordi de manera acurada la gestió dels béns industrials ni del Catàleg municipal. Tot i això podem ressaltar el treball de Joan Ramis,⁴⁴ en el qual analitza el procés de rehabilitació de la Fàbrica Ramis.

A banda de les obres ja esmentades i al marge d'aquesta classificació, han aparegut un seguit de reculls gràfics i documentals d'Inca, especialment d'obres fotogràfiques. Aquests treballs presenten una visió general del municipi i dels seus elements més destacats. Es recullen en aquest estat de la qüestió perquè en obres com les de Maria Josep Mulet⁴⁵ i Carme Colom⁴⁶ els béns industrials tenen un gran protagonisme, fins i tot hi dediquen un apartat propi, alhora que acompanyen les imatges amb breus explicacions i descripcions.

En darrer lloc hem de fer constar unes obres que tot i que tenen un caràcter divulgatiu, els béns industrials d'Inca hi són presents. Ens referim a les següents guies: *Guia dels pobles de Mallorca*, *Guia patrimonial del Raiguer*, *Inca per veure* i *Descobreix Inca*.⁴⁷ Destaquem aquí la *Guia patrimonial del Raiguer* perquè dedica un apartat al patrimoni industrial i la guia *Descobreix Inca*, ja que algunes de les rutes proposades són entorn de la indústria d'Inca.

A tall de conclusió d'aquest apartat destaquem que tot i el nombre de publicacions referides al tema que ens ocupa, falta encara una obra monogràfica capaç de recollir i unificar tota la informació apareguda i aquella que encara no ha estat tractada. També es pot ressaltar que es tracta d'un tema recurrent i que acostuma a generar noves publicacions, per la qual cosa podem disposar d'un seguit d'estudis apareguts recentment. També cal deixar constància que la major part d'aquestes publicacions tenen un caràcter localista, atès que són promogudes per institucions o entitats d'Inca. Per acabar, cal destacar indiscutiblement l'obra de Miquel Pieras, que ha centrat els seus treballs d'investigació en la indústria inquera, especialment la sabatera, i ha esdevingut l'autor del nombre més gran de publicacions sobre el tema.

3. EL PATRIMONI INDUSTRIAL, DEFINICIÓ CONCEPTUAL

El que avui dia entenem i anomenem patrimoni cultural és aquell que fa referència al llegat cultural creat per un poble, un país o la humanitat i que els identifica com a tals. Inicialment, el terme *patrimoni* era emprat sols per referir-se a grans fites de l'home, per la qual cosa els béns als quals feia

⁴⁴ Ramis Pujol, J. 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVI*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 7-13.

⁴⁵ Mulet Gutiérrez, M.J. (Coord.). 2000. *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle*. Ajuntament d'Inca: Inca.

⁴⁶ Colom Arenas, C. 2010. *Inca: recull gràfic 1870-1975*. Efadós editorial: Inca.

⁴⁷ Fullana Puigserver, P. i Tur Marí, M. (Coord.). 1999. *Guia dels pobles de Mallorca*. Hora Nova: Palma.

Ordinas Marcé, G. (Coord.). 2007. *Guia patrimonial del Raiguer*. Mancomunitat del Raiguer: Binissalem.

D. A. 2008. *Inca per veure*. Ajuntament d'Inca: Inca.

D. A. 2017. *Descobreix Inca, un viatge cultural per l'evolució de la ciutat*. Ajuntament d'Inca: Inca.

referència acostumaven a ser obres que recollien els valors d'antiguitat i bellesa, i no hi apareixien els béns industrials perquè no s'adequaven a tals requisits.

Tot i l'origen més aviat estricte sobre el que era considerat o no patrimoni, el terme va anar evolucionant amb el pas del temps, com a conseqüència que la concepció de patrimoni també va creixent i cada cop es presta més atenció a la protecció d'un major tipus de béns que no es trobaven en la concepció inicial del terme. Avui dia encara es manté aquest caràcter evolutiu i dinàmic del patrimoni cultural, fet que ha provocat que abraçi una gran quantitat de béns materials i immaterials.

Pel que fa al patrimoni industrial, apareix més tard i no exempt de controvèrsia; es va desenvolupar especialment des de la segona meitat del segle XX fins als nostres dies. Aquest terme destaca per introduir en l'àmbit conceptual uns nous paràmetres a l'hora de donar valor als béns que protegeix, que fins aleshores es reduïen principalment als valors —ja esmentats— d'antiguitat i bellesa. La seva arribada trencava amb allò establert anteriorment i per això la seva acceptació no ha estat una tasca fàcil i no s'ha abordat encara per complet.

El patrimoni industrial va capgirar el valor que es tenia d'antiguitat, atès que proposava la protecció d'elements i edificis com a béns patrimonials que havien estat creats i emprats per la mateixa societat que els volia protegir. És a dir, s'aconsegueix així superar la barrera preestablerta de protegir sols allò antic o allò bell. Alhora, el terme *patrimoni industrial* introdueix nous valors a tenir en compte per a la protecció dels béns, com el valor de testimoni i el valor de document. El valor de *testimoni* reconeix els béns industrials com a testimonis en si d'una època o un període en el qual foren protagonistes i els presenta com a elements claus per explicar-ne la forma de vida. Pel que fa al valor de *document*, s'entenen els béns industrials com a objectes d'estudi, no sols dels béns en si sinó també dels objectes i elements que custodiaven per tal de conèixer les relacions que s'estableixen entre ells i poder conèixer la història del bé en un sentit global.⁴⁸

Per tot plegat, s'observa com la definició del patrimoni industrial no es presenta com una tasca fàcil, tot i que a continuació deixem la proposta del PNPI:⁴⁹

S'entén per patrimoni industrial el conjunt de béns mobles, immobles i sistemes de sociabilitat relacionats amb la cultura del treball que han estat generats per les activitats d'extracció, de transformació, de transport, de distribució i gestió generades pel sistema econòmic sorgit

48 Casanelles Rahola, E. 2006. "El Patrimoni Industrial, un nou concepte de patrimoni". Dins *Jornades de Patrimoni Industrial a les Illes Balears. I*. Palma; p.23.

49 D. A. 2016. *Plan Nacional de Patrimonio Industrial, actualización*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte: Madrid; p. 7.

de la revolució industrial. Aquests béns s'entenen com un bé integral compost pel paisatge en el qual s'integren, les relacions industrials en què s'estructuren, les arquitectures que el caracteritzen, les tècniques emprades en els procediments, els arxius generats durant la seva activitat i les seves pràctiques de caràcter simbòlic.

Una altra de les definicions proposades és la de la Carta de Nizhny Tagil:⁵⁰

El patrimoni industrial està compost per les restes de la cultura industrial que posseeixen un valor històric, tecnològic, social, arquitectònic o científic. Aquestes restes consisteixen en edificis i maquinària, tallers, molins i fàbriques, mines i llocs per a processar i refinar, magatzems i depòsits, llocs on es genera, es manté, es transmet i s'utilitza energia, mitjans de transport i tota la seva infraestructura, així com els llocs on es desenvolupen les activitats socials relacionades amb la indústria, tals com l'habitatge, el culte religiós o l'educació.

Observem, per tant, com el terme de patrimoni industrial és molt ampli i ha anat evolucionant fins als nostres dies; presenta avui una visió globalitzadora per la qual no s'ha de contemplar sols la protecció estricta dels béns industrials en si (mobles i immobles), sinó que també s'hi han d'incloure tots els elements amb els quals es troben lligats. A banda d'aquesta qüestió, el patrimoni industrial presenta unes altres especificitats que el diferencien d'altres béns patrimonials. D'una banda es tracta d'obres d'un marcat caràcter funcional, on prevalen els espais diàfans amb planta lliure i sense — o amb pocs — motius decoratius. Una altra de les seves característiques és la seva contínua transformació, a causa de la necessitat d'adaptar-se als nous avenços tècnics; en cas de no produir-se tal adaptació és un patrimoni que amb facilitat queda obsolet.

L'aparició tardana del concepte de patrimoni industrial, la dificultat que suposa la seva definició i la naturalesa dels mateixos béns industrials, han fet que en l'actualitat gaudeixin d'una baixa consideració social i que a vegades es confonguin i es perdin els seus límits amb l'etnologia.

4. EL CAS D'INCA: EL CATÀLEG MUNICIPAL I EL PATRIMONI INDUSTRIAL

4.1. Avaluació de l'estat actual

Fins entrats els anys setanta del segle XX, moment en què es comencen a produir a Inca les primeres crisis periòdiques del sector industrial, que comportaren els primers tancaments de fàbriques, magatzems i tallers, els espais industrials del municipi havien desenvolupat els diferents usos històrics pels quals havien estat concebuts. Per tant, les intervencions

⁵⁰ D. A. 2003. *Carta de Nizhny Tagil sobre el Patrimoni Industrial*. ICOMOS: Moscou; p. 2-4.

realitzades en aquests immobles anaren encaminades a la millora, adaptació o ampliació de les diferents infraestructures de la cultura del treball.

Arriba la crisi, el béns immobles industrials del municipi, que van arribar a suposar un conjunt de més dos-centes construccions entre fàbriques, tallers, magatzems i espais auxiliars, es trobaven en una situació de total desprotecció, per la qual cosa la majoria dels béns foren enderrocats o reformats sense criteri, fet que va suposar una pèrdua patrimonial molt gran per al municipi.

Per tal de corregir aquestes deficiències, i d'acord amb les competències que li són pròpies, l'Ajuntament va elaborar i aprovar el Catàleg municipal de patrimoni d'Inca el 1987,⁵¹ que esdevingué el primer document que proposava mesures de protecció cap als béns industrials. Els catàlegs de patrimoni són instruments de protecció urbanística, en els quals es recullen els béns immobles més destacats i rellevants per tal de ser conservats, alhora que també han d'oferir recomanacions i actuacions per a cada un dels elements protegits. Inca va ser un dels primers municipis de Balears a disposar d'un catàleg vigent, però en aquest cas la protecció dels elements de caràcter industrial, tot i l'interès i la qualitat dels exemples conservats en el municipi, no gaudiren d'especial atenció i passaren quasi desapercebuts en el conjunt del Catàleg.

El 1995⁵² es va aprovar un nou catàleg sobre els elements patrimonials d'Inca. La seva redacció fou a càrrec del grup ARCA i sols es va correspondre a una lleu revisió del catàleg anterior. De nou la qüestió industrial s'havia deixat més aviat al marge, al mateix temps que les obres recollides per ser protegides en el Catàleg no es trobaven classificades per tipologies. Malgrat tractar-se d'un nou document, el seu grau d'actualització havia estat insuficient i no recollia elements singulars del municipi, especialment en el cas industrial.

Tot plegat feia necessària una nova actualització entorn del Catàleg, la qual va trigar quasi quinze anys. Així, el 2012 s'elaborà una darrera versió del Catàleg, de la qual va sorgir el document que es troba avui en vigor. Per a l'elaboració del present Catàleg es va partir de l'anterior, el qual es va corregir, ampliar i les seves fitxes foren presentades classificades per tipologies. Aquesta tasca va ser externalitzada per part de l'Ajuntament i la seva elaboració va recaure en mans de l'empresa Portal Forà Dinamització Cultural.

Tot i que l'actualització del Catàleg va ser encarregada a una empresa externa a l'Ajuntament, pel que fa a l'elaboració del nou catàleg es va crear

⁵¹ Martínez Oliver, B. "Patrimoni i societat..." p. 129.

⁵² Tot i que es va elaborar el 1995, el nou catàleg no va aprovar-se de manera definitiva i per tant no va entrar en vigor fins al 1998.

un grup de treball del qual formaven part membres d'ambdues entitats.⁵³ Com ja s'ha exposat, l'empresa va encarregar-se de l'elaboració de les fitxes dels elements a protegir i per part de l'Ajuntament s'ocuparen de la redacció de la normativa del mateix Catàleg, així com de revisar que les mesures recollides pel Catàleg s'adaptessin a les ordenances municipals i insulars vigents. Al mateix temps, els responsables municipals van encarregar-se de supervisar tot el procés de redacció i tramitació.

Durant la tramitació del Catàleg també hi va intervenir el Consell Insular de Mallorca, entitat que va fer un seguit de sol·licituds per tal d'incloure nous elements dintre del Catàleg, que finalment hi foren incorporats.

Un cop aprovat, el catàleg actual és el més complet i rigorós dels que s'han elaborat a Inca i l'únic que recull les indicacions del Pla Territorial de Mallorca i el Pla General d'Ordenació Urbana d'Inca. A diferència dels catàlegs anteriors, presenta de cada element protegit una fitxa individualitzada en què aporta la seva identificació, descripció i tota la informació respecte a la seva conservació. El Catàleg s'acompanya d'unes "Ordenances de protecció i criteris d'intervenció", en què s'exposen i detallen de manera general totes i cada una de les actuacions que es poden dur a terme en els elements protegits, alhora que cada element disposa en la seva fitxa d'unes pautes d'actuació pròpies.

L'aprovació el 2012 del catàleg actual va suposar un gran avenç en la protecció i la gestió del patrimoni inquer respecte de la situació en què es trobava fins al moment. Malgrat aquesta millora, pel que fa a la protecció dels béns industrials el document aprovat no resulta suficient i planteja un seguit de dubtes pel que fa als exemples industrials seleccionats i la seva classificació. En concret ens referim als catorze elements recollits en la categoria de béns d'interès industrial, que són els següents:⁵⁴

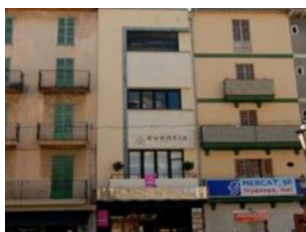

Figura 1. Cafè Mercantil

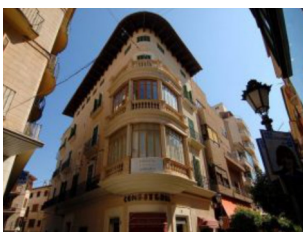

Figura 2. Casa Prats

Figura 3. Fàbrica Melis

⁵³ En el cas de l'Ajuntament hi van prendre part dos arquitectes i el lletrat assessor, tots ells responsables de l'Àrea d'Urbanisme. Crida l'atenció que no va haver-hi cap responsable de l'Àrea de Cultura-Patrimoni que participés en el procés de redacció del Catàleg, com tampoc en la seva supervisió.

⁵⁴ Les imatges d'aquest apartat han estat extretes del Catàleg municipal de patrimoni.

Figura 4. Fàbrica Fluxà

Figura 5. Fàbrica de Can Piquero

Figura 6. Fàbrica de So na Monda

Figura 7. Plaça de toros

Figura 8. Fàbrica Ramis

Figura 9. Residència Miquel Mir

Figura 10. Can Fullana

Figura 11. Santo Tomás de Aquino

Figura 12. Parc Bit

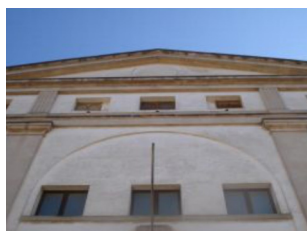

Figura 13. Teatre Principal

Figura 14. La Florida

El Catàleg elabora una classificació confusa dels béns industrials: d'una banda, a l'article 2 de les ordenances de protecció i criteris d'intervenció que regulen el mateix Catàleg, s'ofereix una classificació dels diferents elements protegits en què s'estableix la categoria "elements d'interès industrial i obres d'enginyeria", però aquesta categoria no es trasllada a les fitxes individualitzades dels béns protegits, ja que aquests apareixen separats en dues tipologies diferents: per una banda trobem els elements d'interès industrial, que són els que hem recollit i analitzem en la present comunicació i, per altra banda, els elements classificats com a obres d'enginyeria.

En aquest cas entenem que si ens acollim a la definició donada per l'ICOMOS a la Carta de Nizhny sobre què és el patrimoni industrial, entenem que el Catàleg no cal que presenti una categoria per a obres d'enginyeria. Els exemples recollits en el cas inquer en aquesta categoria, per la seva naturalesa, cronologia i funcions lligades o derivades de la industrialització, tenen cabuda dins la classificació de béns d'interès industrial, alhora que en el Catàleg no trobem una definició o classificació d'ambdues categories, fet que pot prestar-se a confusió en alguns casos perquè tracta elements que es trobarien a cavall entre les dues. Ens referim als següents exemples:⁵⁵

Figura 15. Estació del tren

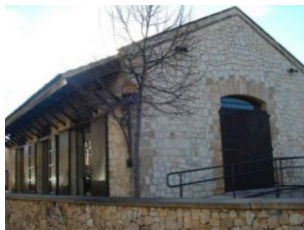

Figura 16. Magatzem ferroviari

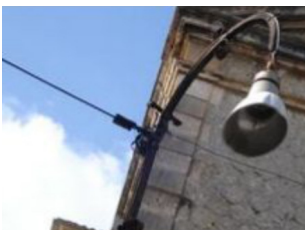

Figura 17. Bàcul de fanal

Figura 18. Pont del tren

Una altra de les qüestions a destacar de la classificació que presenta el Catàleg són els elements que han seleccionat en la categoria de béns d'interès industrial. S'observa en aquest cas que hi ha exemples que no tenen cap relació directa amb el món de la indústria, però que han estat escollits com a tals; ens referim al Col·legi Santo Tomàs, La Florida i la Residència Miquel Mir. En aquest cas la seva identificació com a béns industrials és errònia, ja que ni per la tipologia constructiva dels immobles ni per l'ús actual o històric que han tingut tenen relació amb el món industrial.

Dins aquesta classificació de béns d'interès industrial trobem altres elements que apareixen recollits i els quals, tot i tenir un cert vincle amb el món industrial, seria més adequat classificar com a obres d'arquitectura civil. És el cas del Teatre Principal, la plaça de toros, el Cafè Mercantil, el Banc Agrícola i Can Delante. Pel que fa als tres primers, es crearen per iniciatives privades de grups d'empresaris sorgits o enriquits gràcies al treball industrial d'Inca i eren emprats com a espais d'oci per a les noves classes burgesa i

⁵⁵ Les imatges d'aquest apartat han estat extretes del Catàleg municipal de patrimoni.

obrera. Pel que fa al Banc Agrícola, es tracta d'una entitat econòmica que no té una relació directa amb el món de la indústria, tot i que va veure afavorida la seva activitat pel treball industrial i va contribuir a una certa mecanització dels treballs del camp. En el cas de Casa Prats, es tracta d'un edifici dedicat principalment a la funció d'habitatge, que tot i allotjar un local comercial dedicat a l'alimentació, aquest és més aviat un petit obrador que no pas un espai dedicat a la indústria alimentària.

La resta d'elements protegits en la categoria de béns industrials són Can Ramis, Can Melis, Can Fluxà, Can Piquero, Son na Monda i el Parc Bit. Tots es corresponen a espais industrials, dedicats a diferents processos de treball.

A banda de les ja anomenades obres d'enginyeria, trobem elements lligats al treball i als processos industrials que en el Catàleg apareixen recollits en una altra categoria. Entenem que aquests elements s'haurien d'haver protegit com a béns d'interès industrial. Els presentem a continuació:⁵⁶

Figura 19. Can Mir

Figura 20. Can Beltran

Fins ara ens hem referit als béns que es troben recollits al Catàleg, però cal tenir en compte que aquests no són la totalitat dels béns industrials que existeixen al municipi, ja que hi ha un nombre significatiu d'aquests que no es troben protegits. Es tracta d'espais fabrils, alguns encara en funcionament, els quals no gaudeixen de cap tipus de protecció. Així, s'han produït en alguns casos rehabilitacions o reformes sense cap control o bé corren el perill de desaparèixer a causa de la pressió urbanística. A continuació presentem alguns exemples significatius de tot el que creim que exigeix una reflexió sobre el seu interès i la necessitat de protecció:⁵⁷

Figura 21. Fàbrica de Gas

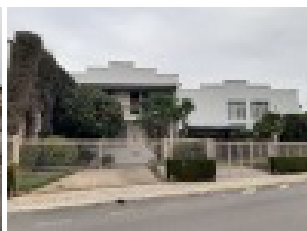

Figura 22. Lottusse

Figura 23. Loryc

⁵⁶ Les imatges d'aquest apartat han estat extretes del Catàleg municipal de patrimoni.

⁵⁷ Les imatges que il·lustren aquests exemples són d'elaboració pròpia.

Figura 24. Cases Barato

Figura 25. Flavia

Figura 26. Fàbrica Seguí

Figura 27. Ballco

Figura 28. Escola Industrial

Figura 29. Yanko⁵⁸

Veim, per tant, com el Catàleg d'Inca no resulta, pel que fa al patrimoni industrial, un instrument del tot útil, ja que no és capaç d'adaptar-se i recollir la realitat que aquest presenta. Aquestes deficiències en la redacció del Catàleg fan que avui la classificació de béns industrials no sigui del tot clara i resti incompleta, amb els perjudicis que això suposa pel que fa a la conservació i deguda gestió de tot aquest conjunt industrial.

El que fa el Catàleg és protegir i classificar els diferents elements del municipi; analitzem en aquest treball els que formen part de la categoria industrial. En el Catàleg la classificació es realitza de manera individualitzada per a cada un dels elements; falta en aquest sentit una visió de conjunt. Les fitxes del Catàleg dels elements analitzats no es relacionen amb altres amb les quals existeixen diferents vincles. Així, es presenten en un estat de cert aïllament en lloc d'haver optat per la creació de conjunts d'elements o d'un paisatge industrial, tot i que el Catàleg sí que contemplava aquesta possibilitat.

Al marge de la protecció dels elements, cal ressenyar del mateix Catàleg el nivell de protecció que atorga a cada un d'aquests béns i les actuacions i intervencions que s'hi permeten i com aquestes s'han regulat i recollit en aquest instrument. Dels catorze béns industrials que apareixen en el Catàleg, onze reben un nivell de protecció estructural o B⁵⁹ i els altres tres restants gaudeixen d'una protecció ambiental o C.⁶⁰

Amb relació al nivell de protecció, els immobles que reben la categoria de B

⁵⁸ Aquesta imatge, d'autoria desconeguda, forma part de la col·lecció digital del Museu del Caçat.

⁵⁹ Es tracta de So na Monda, Can Piquero, Can Fullana, Casa Prats, Cafè Mercantil, La Florida, Teatre Principal, plaça de toros, Can Fluxà, Can Melis i Parc Bit.

⁶⁰ Ens referim a Can Ramis, Residència Miquel Mir i Col·legi Santo Tomás.

han de conservar de manera íntegra les seves estructures, façanes, volumetries i elements essencials (si els tenen). Per altra banda, la categoria C només inclou la protecció de les façanes i les cobertes, així com l'obligació de mantenir la volumetria existent de cada immoble. Vist el que suposen els nivells de protecció proposats per als elements industrials del Catàleg, entenem que aquests han estat encertats. D'una banda perquè els espais industrials acostumen a ser estructures obertes i diàfanes, i per tant els elements més importants o significatius d'aquestes construccions sovint apareixen més en les façanes o els propis elements constructius que no pas als interiors, que solen ser de planta lliure.⁶¹ Alhora, aquest nivell de protecció permet que els immobles protegits no sols puguin conservar el seu ús original o actual, sinó que també obre la porta al fet que puguin rehabilitar-se i adaptar-se a altres usos o possibilitar que aquests espais no quedin obsolets o abandonats.

El Catàleg és el punt de partida pel fet de ser l'instrument que recull els béns a conservar, estableix el seu grau de protecció o els criteris per a la seva intervenció. Malgrat l'interès i la necessitat que suposa que l'Ajuntament d'Inca disposi d'un catàleg, caldrà després que es desenvolupi per part de l'Administració local la gestió adequada d'aquests béns, és a dir, revisar de manera periòdica els elements protegits i aplicar-hi les directrius d'intervenció que aquest recomana.

Per a la protecció i gestió municipal, el Catàleg és un instrument bàsic, però no suficient, ja que després cal que les indicacions i recomanacions que recull s'apliquin. Per tant, analitzarem a continuació el paper dels agents implicats en aquesta tasca, l'Ajuntament com la institució directament responsable i els propietaris dels diferents immobles recollits.

Amb relació a l'Ajuntament d'Inca, la institució presenta un seguit de deficiències que dificulten el desplegament i la posada en marxa del Catàleg, com és ara l'organigrama, la falta de personal, la falta de recursos econòmics i la politització de la gestió municipal.

L'organigrama actual inclou una Àrea de Patrimoni, tot i que aquesta no es va crear fins el 2019 i per tant no està consolidada. A més, aquesta àrea no compta amb la figura professional de tècnic/a de patrimoni, per això les tasques que li correspondrien no es realitzen al municipi, tot i que per qüestió d'afinitat algunes s'han delegat puntualment als responsables tècnics de Cultura i Urbanisme. Davant la falta del tècnic de patrimoni són aquestes dues àrees les que han assumit, especialment la d'Urbanisme, el control sobre el Catàleg municipal. Tot i així, ambdues àrees acusen falta de personal i sovint sobrecàrrega de feina, fet que impedeix que puguin desenvolupar degudament tot allò referit en la gestió i aplicació del mateix Catàleg.

61 Així i tot hi ha casos com Can Fullana, Casa Prats, Cafè Mercantil i el Teatre Principal que sí que disposen en el seu interior d'elements significatius que cal preservar.

Al marge de la falta de temps i personal, hi ha una altra qüestió potser encara més important, que és la formació d'aquests responsables tècnics. S'observa que el personal de les àrees d'Urbanisme i Cultura no es troben qualificats per dur a terme tasques de gestió patrimonial, per a la qual no han rebut cap tipus de formació.

Pel que fa a l'Àrea de Cultura, les actuacions entorn del patrimoni s'han concretat bàsicament en activitats encaminades a la seva difusió. Pel que fa a l'Àrea d'Urbanisme, el Catàleg és emprat solament quan afecta l'entrega de llicències d'obra dels immobles protegits.

Una altra de les deficiències que presenta el cas inquer són les inversions entorn del patrimoni local, en concret per a actuacions derivades a partir de les indicacions marcades o recomanades en el Catàleg. No hi ha hagut en els pressupostos municipals una partida econòmica per a actuacions en aquest sentit. La manca de recursos ha reduït, quasi eliminat, les activitats realitzades entorn de la gestió patrimonial. El patrimoni industrial no ha estat en aquest cas una excepció.

Una de les darreres qüestions a tenir en compte a l'hora d'analitzar el paper de l'Ajuntament com a agent implicat en la protecció i gestió del patrimoni municipal és la política. Donada la situació abans presentada, el responsable polític de cada àrea és el qui dona el vistiplau a les activitats i pot marcar el rumb de la programació de l'àrea i, per extensió, afavorir o no les actuacions sobre el patrimoni. Veim en aquest cas que, exceptuant la difusió, hi ha hagut per part dels responsables municipals un desinterès general per la qüestió patrimonial.

Per tot plegat, veim com la situació que fins avui ha presentat tot el que afecta l'Ajuntament en matèria patrimonial no és la desitjada. La falta de recursos econòmics i humans, sumada al fet de dependre de la voluntat de polítics o tècnics, ha menat a una quasi nul·la gestió del patrimoni local.

Aquesta situació ens ha portat al fet que a Inca no hi hagi cap tipus de control ni seguretat del patrimoni local i, per extensió, que tampoc es realitzin actuacions en aquest sentit pel que fa al Catàleg. Els tècnics municipals no actuen per desconeixement i falta de temps; sols s'ha actuat en casos d'urgència, amb la necessitat de requerir, quasi en la majoria dels casos, l'externalització del servei. Aquest fet comporta que només s'actui de manera puntual i sobre uns elements concrets, per la qual cosa no s'aconsegueix una actuació decidida i conjunta del municipi.

L'Ajuntament no ha desplegat totes les competències que té, alhora que ha desobeït sovint les indicacions que marca el Catàleg municipal, atès que s'observen incompliments dels requisits que aquest marca i que han comportat danys en els béns protegits. Pel que fa als béns industrials, en alguns exemples s'han desobeït les obligacions de conservació mínima que

exigeix el Catàleg per als elements protegits, i no hi ha hagut cap tipus d'actuació per part de l'Ajuntament.

Una de les poques accions que ha duit a terme l'Ajuntament de les que es recomanen en el Catàleg, ha estat el foment d'ajudes a la intervenció en el patrimoni catalogat. Ajudes per a la rehabilitació de façanes o de rebaixa de l'IBI per a aquells propietaris que rehabilitaven edificis catalogats. Malgrat el seu interès, aquestes ajudes no estan consolidades i s'han ofert de manera intermitent, alhora que les partides econòmiques dedicades a elles eren més aviat baixes.

Malgrat les deficiències que presenta el Catàleg, no hi ha hagut fins als nostres dies interès per revisar a fons el seu contingut o bé elaborar-ne un de nou. Cal tenir en compte en aquest punt que en l'aprovació, el 2012, del Catàleg, es preveia per a aquest una durada màxima de vuit anys, període de temps que ja s'ha exhaurit. Sense actuacions decidides i concretes, ens fa preveure que la situació actual, ja de per si delicada, s'anirà accentuant i contribuirà a una major desprotecció dels elements patrimonials d'Inca, en especial dels industrials, que quedaran en un estat de desemparament.

En darrer lloc cal presentar el paper dels propietaris com a agents implicats en la gestió dels béns industrials analitzats; n'hi ha tres que són de titularitat pública,⁶² un de mixt⁶³ i la resta són béns de particulars. S'observa que la valoració i gestió d'aquests béns ha estat desigual, perquè ens hem trobat amb propietaris convençuts i implicats en la conservació i d'altres que no s'han mostrat del tot partidaris d'aquesta.

Hi ha hagut tres casos en què la propietat sí que ha sabut valorar els elements protegits, i els ha dotat de rehabilitacions adequades que han permès nous usos per a aquests espais, sense desvirtuar ni eliminar els elements constructius més significatius d'aquests. Es tracta de Can Ramis, Can Melis i Can Fullana (o l'antic Banc Agrícola).

Can Fullana fou el primer dels tres espais a rehabilitar-se per convertir-se en local comercial i espai d'oficines. La intervenció realitzada va ser respectuosa amb la façana i la distribució dels interiors, alhora que va conservar elements com mostradors i l'enrajolat originals, tot i que aquests elements no es trobaven recollits en la fitxa corresponent del Catàleg per ser protegits.

La Fàbrica Melis va ser rehabilitada i reconvertida en espai d'oci i oficines. Amb aquesta intervenció, la distribució dels espais originals es va veure afectada. Per a la nova distribució es va fer ús d'elements poc invasius en l'edifici original i reversibles. Aquesta intervenció permet adaptar l'espai a noves demandes que pugui tenir i recuperar la distribució originària si fos necessari.

⁶² Ens referim al Teatre Principal, la Residència Miquel Mir i el Parc Bit.

⁶³ Es tracta de la Fàbrica de So na Monda; està dividida en dues parts, una de propietat privada i l'altra en mans de l'Ajuntament.

En la Fàbrica Ramis la proposta de rehabilitació tenia per objectiu dur a terme la mínima intervenció en l'edifici original (tot i que aquest ja s'havia vist alterat en reformes anteriors). Per aquest motiu es conservaren i deixaren a la vista elements constructius com els pilars metàl·lics o els sostres de fusta. Pel que fa a la distribució, se n'ha respectat la major part i en els espais intervinguts, tot i la nova distribució, encara s'hi pot reconèixer l'original.

Hi ha altres exemples, com Casa Prats o La Florida, que mantenen el seu ús original i s'han mantingut sense grans canvis, per això requereixen avui algunes actuacions de manteniment i reforma. Un altre cas és el Col·legi de Santo Tomás, les reformes el qual ha sofert sols han mantingut part de la façana de l'edifici original.

La resta de béns presenten falta de manteniment o fins i tot un estat d'abandonament; ens referim a la plaça de toros, Can Fluxà, el Cafè Mercantil, la Fàbrica de Can Piquero i So na Monda.⁶⁴ Aquests es troben així després d'haver perdut la seva funció original i trobar-se avui dia sense cap ús. La plaça de toros sí que ha mantingut una certa activitat, però aquesta no s'ha traduït en un procés de rehabilitació ni en tasques de millora o d'un manteniment bàsic.

En l'àmbit general observem que per part dels propietaris el grau d'interès no és l'esperat, sinó que mostren una poca consideració cap a aquest patrimoni. Disposar d'un instrument com el Catàleg municipal no ha resultat en aquest cas suficient, ja que els propietaris no han fet cas de les seves indicacions i recomanacions, alguns les han desobeïdes repetides vegades.⁶⁵

En relació amb els propietaris dels béns protegits, cal dir que manifesten un cert grau de desconeixement del Catàleg municipal, en especial d'allò que afecta els seus immobles. Per extensió, també desconeixen els drets i les obligacions que tot plegat suposa i és un fet que no contribueix a millorar la tutela del patrimoni industrial inquer.

A banda dels propietaris particulars, cal presentar els béns que són de titularitat pública; es tracta de la Fàbrica de So na Monda, la Residència Miquel Mir i el Teatre Principal. Pel que fa a la Fàbrica de So na Monda, és l'únic espai rehabilitat i que es manté degudament. En relació amb el Teatre Principal, fou adquirit per l'Ajuntament, el Consell Insular i el Govern Balear, i ha estat objecte de diferents projectes de rehabilitació, però tots han quedat interromputs, per la qual cosa es troba en una situació d'estancament. Sobre la Residència Miquel Mir, ha estat objecte de diferents processos d'ampliació, però no hi ha hagut intervencions en l'edifici original.

⁶⁴ Ens referim en aquest punt a la part que és propietat privada.

⁶⁵ El cas més dràstic és el de la Fàbrica de So na Monda. Tot i que ara mateix es troba en un procés de rehabilitació, cal destacar que acabada la seva activitat industrial va quedar en un estat d'abandonament, fet que provocà que part de la seva estructura s'ensorrés.

Com a conclusió d'aquest apartat, en què s'ha analitzat el Catàleg municipal de patrimoni d'Inca aprovat el 2012, podem dir que aquest instrument, tot i la seva actualitat, no ha resultat una figura de protecció del patrimoni industrial del tot útil. D'una banda, per la classificació que realitza dels elements recollits, com també pel nombre de béns industrials que no han estat recollits. Per altra banda, els agents implicats en l'aplicació del Catàleg, com l'Ajuntament i els propietaris, han mostrat en general un compromís més aviat baix pel que fa a la protecció dels béns industrials, no aplicant les recomanacions del dit Catàleg.

4.2. Diagnòstic de capacitats

A partir de l'avaluació realitzada del Catàleg i la seva aplicació hem pogut conèixer per tot el que s'ha exposat anteriorment la realitat que presenta avui dia. A continuació es presenta un diagnòstic de les seves capacitats amb la intenció d'encaminar degudament les intervencions futures que es duiguin a terme en aquest sentit, per tal d'evitar les deficiències i problemàtiques de la situació actual i poder treballar en el foment de les fortaleeses i les oportunitats.

Debilitats	Amenaces
Classificació deficient dels béns Falta de personal qualificat Manca d'implicació de l'Administració Manca d'inversions	Pèrdues patrimonials Especulació urbanística
Fortaleeses	Oportunitats
Patrimoni identitari Catàleg en vigor	Capacitat d'adaptació del Catàleg Capacitat de rehabilitació Col·laboració públicoprivada

a) Debilitats

Pel que fa a les debilitats detectades, tenen a veure amb el contingut del Catàleg i la seva aplicació. Ens referim en primer lloc a la classificació deficient dels béns que apareixen recollits en el Catàleg; no s'entén en aquest cas com s'ha produït una classificació una mica arbitrària. Aquesta arbitrietat és la que fa que trobem en la llista de béns industrials elements que no ho són i, alhora, elements que sí que són de caràcter industrial recollits en altres categories. És la naturalesa dels béns industrials la que fa que aquests hagin de rebre una atenció especial pel que fa a la seva protecció i gestió, per la qual cosa la classificació actual no resulta oportuna, ja que no és capaç de donar resposta a aquesta situació. El Catàleg actual impedeix que el patrimoni industrial del municipi pugui rebre l'atenció deguda.

A l'Ajuntament s'ha detectat una altra de les debilitats més greus entorn de la gestió del patrimoni, en aquest cas industrial, i és la falta de personal qualificat que pateix la institució local. La gestió del patrimoni no és una tasca fàcil, s'ha de prendre seriosament i exigeix que estigui en mans de personal qualificat. Aquest fet, però, no es produeix en el cas d'Inca, ja que l'Ajuntament no disposa ni tan sols d'un/a responsable tècnic/a que pugui dur a terme aquestes funcions.

La manca d'implicació de l'Administració és una altra de les debilitats detectades. Val a dir en aquest punt que en la qüestió patrimonial no hi han parat gaire atenció. En aquest cas sols s'han duit a terme accions de caràcter més divulgatiu sobre el patrimoni i de manera puntual, ja que no totes les iniciatives sorgides han gaudit de la mateixa continuïtat.

La darrera de les debilitats a tenir en compte és la manca d'inversions, tant públiques com privades. Pel que fa a l'Ajuntament (o altres administracions superiors) sols s'ha actuat oferint ajudes que tenien una baixa dotació i no aconseguien engrescar els propietaris. Per altra banda, la tasca realitzada pels propietaris també resulta deficient, i tot i que no són així tots els casos, en general el diagnòstic és dolent. S'observa que, a part de la manca d'actuacions en els béns catalogats, hi ha una manca d'iniciativa pel que fa a la valoració i manteniment dels immobles.

b) Fortaleses

Tot i que la valoració general que es fa de la situació que presenta actualment el patrimoni industrial a Inca és negativa, val a dir que s'han de ressaltar les seves fortaleses com a punts positius a tenir en compte.

Cal destacar, en primer lloc, el Catàleg en si, pel fet que es tracta d'un document en vigor que protegeix en l'àmbit local el patrimoni industrial. Malgrat les debilitats que aquest pugui tenir, no s'ha d'oblidar que es tracta d'un instrument que regula la protecció i la conservació dels béns més singulars del municipi i que podem exigir el compliment de les seves ordenances i recomanacions.

Una altra de les fortaleses relacionades amb el conjunt del patrimoni industrial tractat en el present treball és el seu fort caràcter identitari. Es tracta, per tant, d'un tipus de béns singulars i que s'identifiquen clarament amb el passat i la història del municipi. Per això s'ha d'apostar decididament per la seva conservació.

c) Amenaces

Una de les amenaces més clares és que es produeixin pèrdues patrimonials. La manca d'actuacions i la inactivitat generalitzada tant de l'Administració com dels propietaris ha provocat que alguns immobles es trobin sense cap

ús i presentin un estat d'abandonament. La manca d'intervencions dels propietaris sumada a la falta de supervisió de l'Ajuntament ens poden portar a una situació límit en què l'abandonament sigui total i no pugui haver-hi un retorn. Si es dona continuïtat a aquesta situació es posaran greument en perill alguns dels immobles que apareixen recollits en el Catàleg i n'haurèm d'assumir la pèrdua.

Una altra amenaça que envolta la protecció del patrimoni industrial és l'especulació urbanística. Els espais industrials ocupen grans extensions de terrenys urbans, sovint sense ús, i per tant resulten atractius per a actuacions de caràcter immobiliari. Tot i que disposem del Catàleg, que protegeix aquests elements, s'haurà d'anar vigilant aquesta qüestió, perquè com ja s'ha vist i bé s'ha indicat en el punt anterior, el Catàleg no ofereix totes les garanties suficients.

d) Oportunitats

Una de les oportunitats que presenta la situació actual és la capacitat d'adaptació del Catàleg. El document contempla la possibilitat d'anar introduint modificacions en els elements ja protegits, o bé la inclusió de nous elements per ser protegits. Encara que no s'hagi duit a terme cal tenir-ho en compte, ja que unes poques actuacions realitzades en aquest sentit poden corregir algunes de les deficiències actuals.

Una altra de les oportunitats que planteja la protecció del patrimoni industrial és la seva capacitat de rehabilitació i reconversió en nous usos. La seva tipologia constructiva, sumada al fet que en la majoria dels casos sols es protegeixen les façanes i volumetries, fan possible que amb una mínima intervenció en els immobles protegits aquests fàcilment puguin revertir en altres usos. D'aquesta manera s'aconsegueix donar utilitat a l'espai arquitectònic i dotar de la conservació desitjada l'edifici protegit. Com a prova, tenim els casos de Can Melis o Can Ramis.

Una darrera oportunitat és la col·laboració públicoprivada. Davant el panorama actual aquesta es fa necessària entre els diferents agents implicats. Avui en dia és gairebé inexistent; entenem que establir una comunicació entre els dos agents seria beneficiós. D'una banda, els propietaris podrien exposar la seva problemàtica i les seves demandes i, per altra banda, l'Ajuntament podria explicar millor les seves propostes i actuar amb més coneixement sobre la realitat en què es troba el patrimoni industrial inquer.

5. CONCLUSIONS

Desaparició del conjunt industrial: podem fer constar que, tot i la importància del patrimoni industrial en el municipi, aquest avui dia ha estat quasi desfet. En l'actualitat, aquest gran conjunt industrial que configurava

la trama urbana del municipi ha desaparegut en la major part, tot i que encara en resten exemples importants.

Actualitat del cas analitzat: el tema abordat resulta d'una clara actualitat, ja que es planteja una situació que s'ha descuidat de manera notable els darrers anys. Com a conseqüència, actualment la majoria de les problemàtiques que presenta no han estat tractades i resten en espera de ser resoltes, algunes amb el requeriment d'una certa urgència.

Necessitat de revisió del Catàleg: tal com marca el mateix Catàleg, aquest requereix en el dia d'avui una revisió global. Així s'aconseguirien esmenar les deficiències detectades, especialment en allò que afecta la classificació i protecció dels elements industrials.

Manca d'activitat institucional: les administracions que han de vetllar per la conservació i la tutela del patrimoni haurien d'haver garantit unes actuacions mínimes de protecció i gestió que en el cas del patrimoni industrial inquer no s'han produït. Les poques actuacions que hi ha hagut han sorgit enfocades únicament en la difusió.

Necessitat d'un pla de gestió: com bé s'ha exposat, disposar en l'àmbit municipal d'un instrument de protecció del patrimoni local, com és el Catàleg analitzat, no resulta suficient. El que cal és començar a treballar per poder activar el dit Catàleg i posar en funcionament les seves recomanacions i poder aplicar les seves ordenances. Cal marcar unes línies d'actuació que incloguin tots els agents implicats. La majoria dels problemes que patim avui dia es deuen més a una manca de gestió que no pas al fet que s'hagin duit a terme males actuacions.

Model de gestió flexible: la gestió patrimonial, i més quan aborda un tema d'actualitat com és el recollit aquí, no es pot tractar de manera ferma. És per aquest motiu que caldran accions flexibles entorn de la gestió del patrimoni industrial inquer, que permetin assolir un equilibri entre la protecció dels elements catalogats i la seva possibilitat d'adaptar-se a nous usos o circumstàncies.

6. REFERÈNCIES

D. A. 2003. Carta de Nizhny Tagil sobre el Patrimoni Industrial. ICOMOS. Moscou.

D. A. 2012. Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca.

D. A. 2016. Plan Nacional de Patrimonio Industrial, actualización. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte: Madrid.

D. A. 2017. Descubreix Inca, un viatge cultural per l'evolució de la ciutat. Ajuntament d'Inca: Inca.

D. A. 2008. Inca per veure. Ajuntament d'Inca: Inca.

Amer Sastre, A. i Massutí Nicolau, L. 2006. "L'obra d'Eduard de Plandolit com a impulsor de l'ús de l'electricitat (1917-1970)". Dins Jornades d'Estudis Locals. VII. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 37-46.

Barberí, J. 1807. Vida de la venerable madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca. Melchor Guasp: Palma.

Barceló Crespí, M. 1996. "Gerrers, sabaters i tintorers a Inca baixmedieval". Dins Jornades d'Estudis Locals. III. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 47-59.

Bernat Roca, M. 1996. "Collegi per si separat, algunes dades sobre la segregació dels oficis tèxtils a la Part Forana". Dins Jornades d'Estudis Locals, III. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 61-82.

Bernat Roca, M. 1997. "Hòmens feiners i indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s.XIII i XV". Dins Jornades d'Estudis Locals. IV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 41-67.

Binimelis Sebastián, J. i Ordinas Garau, A. 2015. "La mecanització del camp a Inca". Dins Jornades d'Estudis Locals. XVI. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 85-92.

Buades García, B. M. 2013. "Contribución industrial de Inca, año 1900". Dins Jornades d'Estudis Locals. XIV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 107-116.

Casanelles Rahola, E. 2006. "El Patrimoni Industrial, un nou concepte de patrimoni". Dins Jornades de Patrimoni Industrial a les Illes Balears. I. Palma.

Coli, J. 1970. "Els antiguo gremio de zapateros de Inca". Dins Programa del Dijous Bo. Ajuntament d'Inca: Inca.

Colom Arenas, C. 2010. Inca: recull gràfic 1870-1975. Efadós editorial: Inca.

Córcoles, J. 2000. "L'economia, activitats i indústria". Dins Inca, un segle ciutat. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 9-20.

Cortès Forteza, S. 2011. "Un taller de sabates de futbol a Inca". Dins Jornades d'Estudis Locals. XII. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 259-264.

De Berard, J. 1983 (1789). Viaje a las villas de Mallorca. Luís Ripoll: Palma.

Escartín Bisbal, J. M. 2001. *El quefer ocult: el mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*. Documenta Balear: Palma.

Fiol Mateu, G. 2006. "La Propagadora Balear de Alumbrado, S.A. una important societat inquera". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 47-64.

Fiol Mateu, G. 2008. "La infructuosa recerca de lignit en el terme d'Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. IX. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 21-31.

Fullana Puigserver, P. i Tur Marí, M. (Coord.). 1999. *Guia dels pobles de Mallorca*. Hora Nova: Palma.

Gual Mora, J. (Coord.). Institut de Formació Professional, Inca 1961-1986. *Ajuntament d'Inca: Inca*.

Gual Truyol, S. 2006. "La fàbrica de gas y electricidad de Inca". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 66-70.

Habsburg-Lorena, L. S. 1984 (1884). *Las Islas Baleares descritas por la palabra y la imagen*. José J. de Olañeta: Palma.

Llabrés Martorell, P. J. 2000. "Inca en les grans transformacions del segle XX". Dins *Jornades d'Estudis Locals. V. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 9-17.

Llabrés Ramis, J. i Vallespir Soler, J. 1981. *Els nostres arts i oficis d'antany. Estudis monogràfics del Museu de la Porciúncula*: Palma.

Llompарт Morro, M. M. i Martínez Sans, M. M. 2014. "Aproximació al treball de Llorenç Maria Duran i Coli a GESA". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XV. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 85-103.

Manera Erbina, C. (Coord.). 2002. *Las islas del calzado, historia económica del sector en Baleares (1200-2000)*. Lleonard Muntaner: Palma.

Manera Erbina, C. 2006. "La força industrial a les Illes Balears: anàlisi del passat i projecció cap al futur". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VII. Ajuntament d'Inca: Inca*; p.11-35.

Manera Erbina, C. 2017. "Assaig sobre una teoria de la indústria de Mallorca. Flexibilitat productiva, treball femení i mercat". Dins *Jornades d'Estudis Locals. XVIII. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 17-51.

Martínez Oliver, B. 2004. "Més amb menys. El concepte arquitectònic d'Alberto Campo Baeza al Parc Bit d'Inca (1995)". Dins *Jornades d'Estudis Locals. VI. Ajuntament d'Inca: Inca*; p. 217-226.

Martínez Oliver, B. 2008. "Patrimoni i Societat. L'Ajuntament d'Inca i la difusió de la cultura i la història del municipi". Dins Jornades d'Estudis Locals. IX. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 127-133.

Martorell Palou, M. M. 2006. "Arquitectura Industrial a Inca. Josep Oleza Frates: Can Piquero". Dins Jornades d'Estudis Locals. VII. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 193-194.

Mondragón, A. 2006. "Proposta per a protegir i difondre el patrimoni industrial de les Illes Balears. Una proposta oberta". Dins Jornades de Patrimoni Industrial de les Illes Balears. I. Palma; p. 176-181.

Mulet Gutiérrez, M. J. (Coord.). 2000. Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle. Ajuntament d'Inca: Inca.

Ordinas Marcé, G. (Coord.). 2007. Guia patrimonial del Raiguer. Mancomunitat del Raiguer: Binissalem.

Pagenstecher, H. A. 1989 (1867). La isla de Mallorca, reseña de un viaje. El Drac editorial: Palma.

Pieras Villalonga, M. 1994. "El procés d'industrialització i l'organització del temps en el treball". Dins Jornades d'Estudis Locals. I. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 117-126.

Pieras Villalonga, M. 2000. "Cultura, Oci i Societat". Dins Inca, un segle ciutat. Ajuntament d'Inca: Inca; p.159-184.

Pieras Villalonga, M. 2007. "Recull documental sobre la indústria del calçat durant la Guerra Civil. El cas de la fàbrica Melis (1936-1939)". Dins Jornades d'Estudis Locals. VIII. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 21-54.

Pieras Villalonga, M. 2007. De la fàbrica a la constructora. Lleonard Muntaner: Inca.

Pieras Villalonga, M. 2013. "La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques". Dins Jornades d'Estudis Locals. XIV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 117-125.

Pieras Villalonga, M. 2014. "La família artesana en el sector del calçat. El cas del sabater Mateu Pujadas Estany (s. XIX-XX)". Dins Jornades d'Estudis Locals. XV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 141-168.

Pieras Villalonga, M. 2016. Dones d'Inca a la indústria del calçat i la pell. Associació Filatèlica: Inca.

Pieras Villalonga, M. 2017. "La indústria del calçat a Inca (1950-1960)". Dins Jornades d'Estudis Locals. XVIII. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 131-142.

Pieras Villalonga, M. i Perelló Carrió, B. 2002. Antoni Fluxà Figuerola: 1853-1918: família, indústria i formació. Ajuntament d'Inca: Inca.
Pujalte Vilanova, F. (Coord.). 2006. Un segle de llum a Inca. Fundació Endesa: Inca.

Pujalte Vilanova, F. 2008. Els pioners de la industrialització a les Illes Balears i altres escrits. Documenta Balear: Palma.

Ramis Pujol, J. 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats". Dins Jornades d'Estudis Locals. XVI. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 7-13.

Rayó Bennàssar, P. 1993. Itineraris urbans per la ciutat d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca.

Rayó Bennàssar, P. 1997. "Dos projectes de barriada a Inca, en el darrer terç del segle XIX". Dins Jornades d'Estudis Locals. IV. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 79-83.

Rayó Bennàssar, P. 2000. "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX". Dins Inca un segle ciutat. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 63-74.

Rebassa Gelabert, S. A. *et al.* 2017. "Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell". Dins Jornades d'Estudis Locals. XVIII. Ajuntament d'Inca: Inca; p.143-160.

Rebassa Gelabert, S. A. i Ginard Esteva, C. 2019. "L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les Cases Barato". Dins Jornades d'Estudis Locals. XX. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 37-63.

Roca Avellà, J. 2006. La indústria a Mallorca. Segles XIX i XX. Documenta Balear: Palma.

Tugores Truyol, F. i Llull Duró, A. (Coord.). 2013. Els catàlegs municipals, la protecció del patrimoni immoble de Mallorca. Societat Arqueològica Lul·liana: Palma.

L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Inca

Andreu Gabriel Veny i Miró

Graduat en Història de l'Art, Teologia i Filosofia abaiel@hotmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.157

Paraules clau: Mallorca, art sacre, segle XX, Miquel Vadell, escultura, pintura.

Resum. *L'art sacre del segle XX a Mallorca es complementà gràcies a diversos autors. El manacorí Miquel Vadell i Pastor n'és un exemple. En aquesta comunicació analitzarem l'obra escultòrica encarregada a Vadell per als diferents llocs de culte de la ciutat d'Inca.*

Keywords: Mallorca, sacred art, twentieth century, sculpture, painting.

Abstract. *Sacred art from Mallorca at twentieth century was complemented by various authors. Miquel Vadell i Pastor from Manacor was an example. In this communication we will analyze the sculptural work from Mr. Vadell for the different places of worship from Inca's town.*

1. INTRODUCCIÓ

En aquesta comunicació pretenem donar a conèixer i fer valdre l'obra que Miquel Vadell i Pastor va fer per a les esglésies d'Inca. Les seves principals aportacions a l'art inquer foren encarregades pels pares franciscans del TOR, però també trobem la seva petjada a l'església parroquial de Santa Maria la Major, pel fet que hi ha una obra procedent de la capella de les Germanes de la Caritat. A més, també hi hagué obra d'aquest escultor a la capella de les Religioses de la Puresa.

El motiu pel qual les obres de Vadell no han estat estudiades pot ser el fet que són obres historicistes (que remetien a estils del passat), considerades anacròniques quan les ubiquem en el s. XX de les avantguardes. Aquest prejudici fa que el patrimoni del segle XX no avantguardista, especialment el religiós, es perdi sense remei. Un dels objectius d'aquesta comunicació és precisament donar-lo a conèixer per a la seva preservació.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Fent una revisió de les publicacions que podem trobar sobre el tema que ens ocupa, o fent una recerca als arxius corresponents, veiem que la informació

que se'ns aporta és molt minsa. No debades, no hem pogut localitzar absolutament res als arxius.

A la publicació franciscana *Heraldo de Cristo* núm. 335 del setembre de 1937 trobem la crònica completa de la benedicció de les obres de remodelació del presbiteri de l'església conventual de Sant Francesc que foren encarregades a l'escultor Vadell. Com que les descriu, i perquè pensem que també pot ser de l'interès del lector la gran festa que es feu per a la benedicció del conjunt, la incorporarem en un annex final.

En el llibre *Els sants a l'art d'Inca*, publicació que es feu amb motiu de la III exposició d'art sacre i de l'edició de la qual tingué cura Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, trobem gran part de l'obra de Vadell documentada al convent de Sant Francesc, però no tota. Pensem que per a la redacció de l'obra que estudiem es varen documentar a través de l'*Heraldo de Cristo*.

Pel que fa al baix relleu de la beata Francinaina Cirer trobem informació i autories a quatre publicacions:

- A *Vida popular de la Sierva de Dios Sor Francisca Ana Cirer*, del P. Francesc Fornés, editada el 1943, ja surt una fotografia del baix relleu que tractem i el peu de la fotografia diu: «Tomando un ramito seco de acebuche de la leñera, se lo presentó florido» (Bajo-relieve, obra del escultor M. Vadell”.

- A l'*Heraldo de Cristo* del febrer de 1955. Amb motiu del centenari de la mort de la beata Francinaina Cirer trobem com a peu de foto: “La Sierva de Dios Sor Francisca Ana Cirer y Carbonell” juntament amb l'autoria de Vadell: “Bajorrelieve, obra del escultor M. Vadell”.

- També a *Les Germanes de la Caritat a Inca*, de Mn. Pere-Joan Llabrés, se'ns cita el baix relleu de la Venerable i se'ns aporta la informació que fou donat pel P. Francesc Fornés TOR i, a més, que fou pintat per Valerià Pinell.

- Finalment, al *Diccionario Biográfico de Manacor*, Joaquín Fuster Valls fa una petita nota biogràfica de l'escultor i pintor Miquel Vadell i Pastor, així com una llista incompleta de les obres que va fer, però en aquesta llista bastant incompleta, sense citar-la, surt una fotografia del relleu de la beata Francinaina que ens ocupa (la representació d'aquesta beata sol prendre com a referència, com ocorre en aquest cas, la pintura a l'oli de Buades) i ens dona una informació que ens podria portar a la confusió.

3. L'ARTISTA MIQUEL VADELL I PASTOR

Miquel Vadell i Pastor (1881-1961), natural de Manacor, va obrir, l'any 1906, un taller a Ciutat de Mallorca, concretament al carrer Montisíon número 33-35. Allà es dedicava principalment a l'escultura i la pintura de temàtica religiosa. Tot i no ser gaire conegut, té moltíssimes obres arreu de Mallorca, com els

retaulles majors de les esglésies parroquials de la Transfiguració d'Artà, dels Dolors de Manacor, de Santa Maria de Sineu i del convent de Sant Felip Neri de Porreres. A les capelles laterals de les esglésies esmentades hi ha altres obres seves, però també a molts altres indrets dels temples mallorquins. Fins i tot trobem la seva petjada a Menorca. Va ser realment prolífic.

Estudiada la seva obra (Veny, 2017, 2020 i en premsa), podem afirmar que Vadell adequava l'estil de les seves creacions al de l'església a la qual eren destinades, especialment els retaules, però per a aquest estudi aquest fet no és rellevant perquè no hi trobem incorporacions retaulístiques de Vadell.

De moment no hem pogut localitzar cap fotografia de l'escultor Vadell, però sí que hem pogut trobar un anunci que sortia sovint a la publicació franciscana *Heraldo de Cristo* (figura 1).

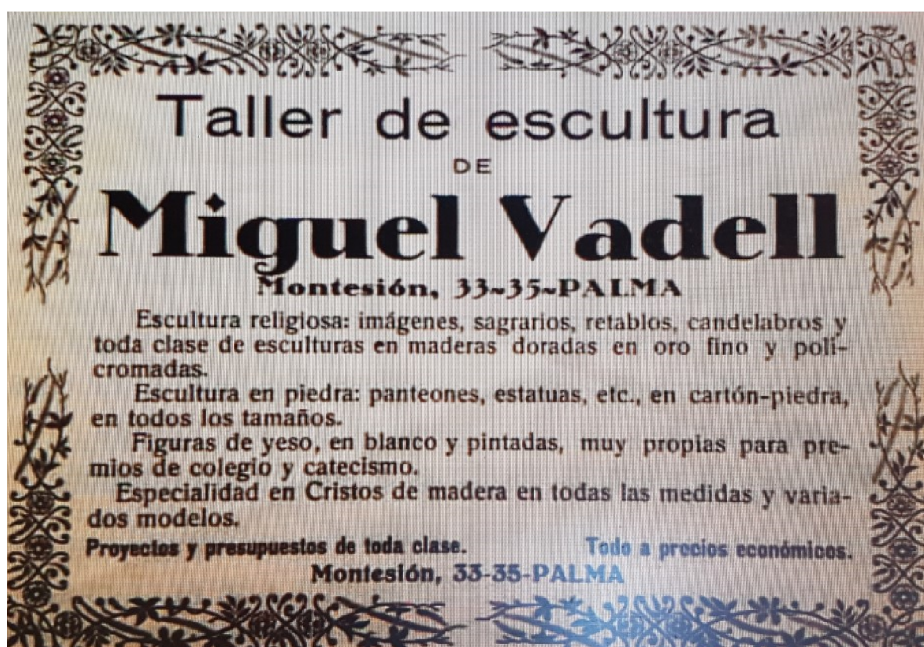

Figura 1. Anunci de Miquel Vadell a El Heraldo de Cristo

4. L'OBRA DE MIQUEL VADELL

L'obra de Miquel Vadell a Inca té molta relació amb els franciscans del tercer orde regular pel fet que hi mantenien una bona amistat. No debades, trobem obres seves a tots els convents de Mallorca on tenien casa: Inca, Lluçmajor, Palma, Artà, Cura i la Porciúncula. Com diu el P. Salvador Cabot, “sovint tenia encàrrecs per a les nostres esglésies” (Cabot, 1993). D'aquesta manera, començarem estudiant l'obra del convent de Sant Francesc, continuarem amb la de la Caritat —avui traslladada a l'església parroquial de Santa Maria la Major— i conclourem amb l'obra que hi havia a la capella de la Puresa, avui

traslladada a l'església del Sagrat Cor de Fartàritx de Manacor.

4.1. L'església de Sant Francesc

Durant el segle XX al convent de Sant Francesc es fan moltíssimes reformes. Les que estudiem nosaltres les tenim datades del 1937, però amb anterioritat, el 1913 (*Heraldo de Cristo*, juliol de 1913), es beneeix un sagrari per a la capella de la Mare de Déu dels Àngels. Pensem que l'actual altar pot ser d'aquells anys. També el 1934, l'escultor Joan Simonet, sota projecte de Josep Moragues, talla el retaule de la Mare de Déu de l'Esperança (Llabrés, 2001). Amb posterioritat a l'obra de Vadell, trobem que el 1955 l'escultor Miquel Sacanell talla l'altar i daura el retaule de la capella de Sant Marc. En el 1960, amb motiu del cinquantè aniversari de l'arribada dels terciaris regulars a Inca, es beneeix la "restauració" del retaule del beat Ramon Llull (Llabrés, 2001). El 1995, Miquel Cerdà incorpora dues pintures a la volta del temple (Llabrés, 2001), però també cal tenir present la reforma de la capella del Betlem, que també és del segle XX (Llabrés, 2001) i la qual pensem que és obra de Miquel Vadell.

4.1.1. La reforma del presbiteri

El 1937, la comunitat de franciscans del TOR decideix desmuntar el retaule major (figura 2), tal vegada perquè el trobaven senzill, i substituir-lo per unes

Figura 2. Presbiteri de Sant Francesc abans de la reforma de Vadell

grans pintures imitació mosaic de l'escultor Vadell. També es va construir un baldaquí sobre l'altar —d'aquests tipus de baldaquins només en trobem un

altre a Sóller—, que fou esbucat per aplicar la reforma del Concili Vaticà II. Lamentem profundament aquesta pèrdua, perquè es podia avançar l'altar o reduir-ne la mida sense necessitat d'esfondrar el baldaquí. No debades, les principals esglésies de Roma, com Sant Pere del Vaticà, Sant Pau Extramurs i Sant Joan del Laterà, varen adaptar els seus presbiteris a les disposicions conciliars sense reduir llurs baldaquins.

Com diu Llabrés (2001), fent referència a les pintures de Vadell:

L'exuberant de l'absis consisteix en la pintura, a imitació de mosaic, d'un gran estol d'àngels músics i cantors que glorifiquen sant Francesc, la imatge del qual, amb les mans esteses mostrant els estigmes, prové de l'església anterior i de l'antic retaule (s. XVIII). [...] A cada costat del presbiteri, Vadell representa la mort i l'entrada al cel del sant Patriarca. L'estol d'àngels concorda amb les notícies que ens donen els biògrafs del pobret d'Assís [...]. A l'arc triomfal, s'hi veu l'aprovació de l'Ordre dels menors pel papa Innocenci III (1210), i l'aparició de Crist i de sa Mare a sant Francesc per concedir-nos el jubileu de la Porciúncula, gràcia que la tradició franciscana va posar per escrit al segle XIV en el diploma de Teodobald d'Assís (1310), atribuint la confirmació de la indulgència al papa Honori III (1216-1227).

La pintura de l'absis que representa la glòria de sant Francesc, feta amb quatre panells de fusta més uns altres quatre per a la sanefa superior, mesura 7,01 x 8,16 metres (figura 3). A l'interior de l'arc, també pintades

Figura 3. Pintura de l'absis

damunt quatre panells de fusta però sense imitar mosaic, les representacions de la mort i de l'entrada al cel de sant Francesc mesuren 7,05 x 1,35 metres (figures 4 i 5). La pintura de l'arc triomfal, en aquest cas frescs que representen, com ja hem dit, l'aprovació de l'orde dels frares menors i el jubileu de la Porciúncula, mesura 6,27 x 12,55 metres (figura 6).

Pel que fa al baldaquí (figures 7 i 8), era de base quadrada i se sustentava sobre quatre columnes. Aquestes columnes eren cilíndriques clàssiques amb capitell corinti i romanien sobre sòcols en posició diagonal respecte del punt central del

Figura 4. L'entrada al cel de sant Francesc

Figura 5. La mort de sant Francesc

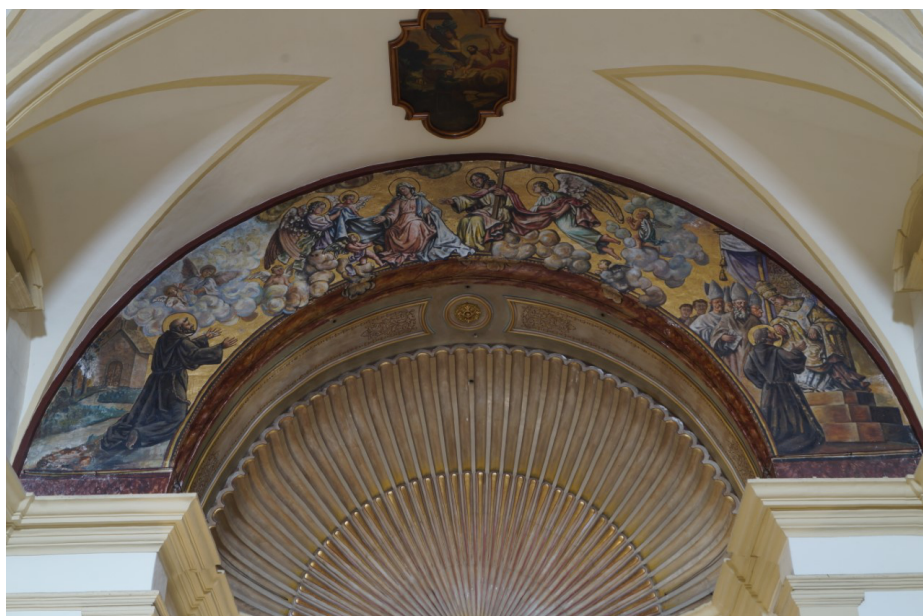

Figura 6. Pintura de l'arc triomfal

baldaquí. Aquestes columnes estaven unides a través de quatre arcs de mig punt amb una dovella central. Sobre els quatre arcs hi havia una cúpula octagonal coronada per una creu. A la part interior, a les petxines, suposem

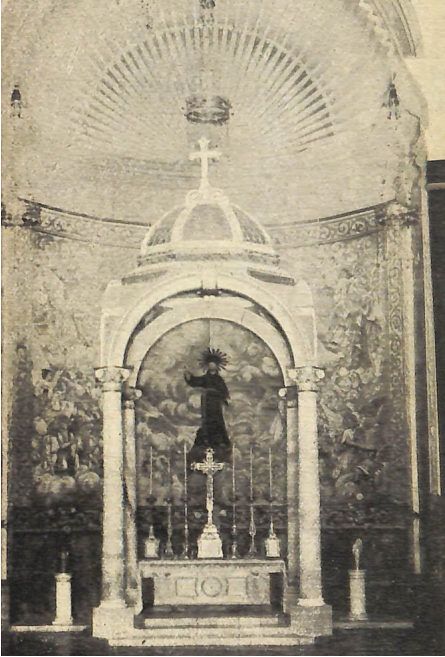

Figura 7. Baldaquí de l'altar major

Figura 8. Baldaquí de l'altar major

Figura 9. Cúpula de la capella del Roser de la parroquial de Sineu

Figura 10. Santcrist alat

per la fotografia que també hi havia pintures. Era habitual que a les petxines s'hi representessin els quatre evangelistes i altres pintures a l'interior de la cúpula. Així ho pintà Vadell per a l'església parroquial de Santa Maria de

Sineu (figura 9), i era aquest el mateix projecte per a la cúpula de Sa Capelleta Nova del santuari de Santa Maria del Fenàs de l'Olivar de Sóller (Morell, 2015). El baldaquí mesurava 10 metres d'alçada x 4,25 metres de costat.

A més de les grans pintures i el baldaquí, l'escultor Vadell va fer altres obres per a l'embelliment del presbiteri i per al culte: la corona daurada de sant Francesc, la peanya en forma de núvols que el sosté i el santcrist alat amb el qual es representa sant Francesc estigmatitzat (avui retirat a la sagristia). Mesura 1,16 x 0,87 x 0,12 metres (figura 10) i representa l'episodi més conegut de la vida de Francesc, l'aparició de Crist amb sis ales, amb els braços estesos i els peus junts, clavat a una creu, visió que va tenir lloc el 1224. Dues de les ales romanien per damunt del cap, altres dues desplegades per volar i l'altre parell velava tot el cos de Crist. En aquest moment li van aparèixer a Francesc les marques dels claus a les mans i als peus (Reau, 2000).

4.1.2. Creu, canelobres, sacres i peus de cirials

Per a l'altar major, Vadell va dissenyar tota una sèrie d'elements litúrgics per celebrar l'eucaristia.

Figura 11. Creu de l'altar major

Figura 12. Creu del convent de Sant Bonaventura de Llucmajor

La creu d'altar (figura 11), avui penjada al portal dels homes, és una creu daurada amb elements florals que recorden el Modernisme. Mesura 1,58 x 0,73 x 0,11 metres, tot i que era més alta perquè s'aguantava amb un peu que

Figura 13. Creu de la parroquia dels Dolors de Manacor

Figura 14. Creu de la parroquia de Sant Antoni Abat de sa Pobla

Figura 15. Creu de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca

Figura 16. Canelobre de l'altar major

no hem aconseguit localitzar. De creus similars a aquesta en trobem al convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor (figura 12), a l'església parroquial de Nostra Senyora dels Dolors de Manacor (figura 13), a l'església parroquial de Sant Antoni de sa Pobla (figura 14) i a Sant Francesc de Palma (figura 15). Totes elles són similars, però alhora diferents.

Els sis canelobres daurats (figura 16), avui repartits per diferents capelles del

Figura 17. Canelobres de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca

Figura 18. Canelobres de la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla

Figura 19. Sacre de l'altar major

Figura 20. Sacre de l'altar major

temple, sense tenir un lloc fix, i els quals sembla que han sofert l'atemptat de ser repintats, mesuren 1,27 x 0,36 x 0,36 metres. D'aquests tipus de canelobres en trobem d'idèntics a Sant Francesc de Palma (figura 17) i a la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla (figura 18).

Les sacres (figures 19, 20 i 21), avui a la capella de Sant Bonaventura, també presenten el daurat característic de Vadell i les formes modernistes. Les laterals mesuren 58,5 x 0,34 x 0,5 metres, mentre que la central mesura 58,5 x 0,53 x 0,5 metres. De sacres idèntiques a aquesta en trobem un conjunt a Sant Francesc de Palma (figura 22) i a la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla (figura 23).

Figura 21. Sacre de l'altar major

Els dos peus dels cirials processionals (figura 24), avui retirats a la sagristia, mesuren 0,56 x 0,56 x 0,56 metres. En trobem d'idèntics a la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla (figura 25) i també a l'Oratori de Porreres (figura 26).

Figura 22. Sacres de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca

Figura 23. Sacres de la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla

Figura 24. Peus de cirials

Figura 25. Peus de cirials de la parroquial de Sant Antoni Abat de sa Pobla

Figura 26. Peus de cirials de l'Oratori de Porreres

4.1.3. La capella del Betlem

Sol ser habitual que a les esglésies dels franciscans, majoritàriament entrant a la dreta —exceptuant el temple franciscà d'Artà, on se situa a l'esquerra—, hi hagi representat el naixement de Jesús. Aquesta capella té la peculiaritat que l'escala d'accés al cor està integrada dins l'estructura del betlem, realment una solució molt original.

Pel fet que es pot accedir a l'interior del pessebre (ja sigui per pujar al cor o per canviar la disposició dels pastorets o l'herba que l'engalana quan s'acosten les festes de Nadal), o pel fet que està construït amb guix pintat imitant estalactites, pensem que és obra de Vadell (figura 27). Aquesta capella mesura 5,30 x 5,13 x 4,83 metres.

Figura 27. Capella del Betlem

Figura 28. Capella del Betlem de l'Oratori de Porreres

A l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres hi trobem una cova de Betlem inserida dins un retaule (figura 28), al qual es té accés per dintre l'altar per poder modificar la disposició dels pastorets o la decoració dels carrers laterals. Similar al de Porreres és el del convent de Sant Antoni de Pàdua d'Artà (figura 29), tot i que aquest darrer no té carrers laterals ni s'hi pot accedir, dintre. També ens volem fixar en Sa Capelleta Vella del santuari de Santa Maria del Fenàs de l'Olivar de Sóller, on Vadell, mitjançant guix pintat, recrea la gruta de Masiabelle per representar les aparicions de la Mare de Déu de Lourdes a Santa Bernadeta (figura 30).

Figura 29. Capella del Betlem de Sant Antoni de Pàdua d'Artà

Figura 30. Sa Capelleta Vella del santuari de Santa Maria del Fenàs de l'Olivar de Sóller

4.2. La Caritat

Els antecedents de les Germanes de la Caritat a Inca es remunten al 1865 de la mà de sor Catalina Jaume. La seva primera casa va estar situada a la plaça de Sant Francesc, ben aferrada al temple dels franciscans que havia estat desamortitzat i del qual anaren comprant diferents dependències (Llabrés, 2007). El 1910 els franciscans del TOR obriren el convent d'Inca, i el 1914 les Germanes de la Caritat els vengueren el seu convent per anar a viure al centre d'Inca, on encara resideixen. El 1915 es beneí el nou edifici i el 1921, la nova capella (Llabrés, 2007).

Sembla ser que les Germanes de la Caritat i els franciscans del TOR tingueren una bona relació. Pere-Joan Llabrés apunta que el P. Francesc Fornés TOR feu donació del relleu de la beata Francinaina Cirer a les Germanes de la Caritat, no debades, el P. Fornés tenia tres germanes monges de la Caritat, a les quals dedica el seu llibre.

No sabem amb exactitud quan es feu aquest encàrrec a l'escultor Vadell, però cal formular la hipòtesi que el P. Fornés el feu en la seva segona estada a Inca, que va ser del 1931 al 1937 (Llabrés, 1993). Pensem que Vadell realitzà les reformes del presbiteri de Sant Francesc durant el 1937.

Joaquim Fuster Valls, en el *Diccionario Biográfico de Manacor*, ens diu que

Vadell es va inspirar en la pintura a l'oli del pintor Buades. Segons ens diu Mn. Pere-Joan Llabrés, fou pintat per Valerià Pinell.

Aquest baix relleu ovalat (figura 31) és fet de guix i mesura 0,90 x 0,73 x 0,19 metres. Representa la beata Francinaina Cirer vestida amb l'hàbit de les Germanes de la Caritat i sostenint unes flors amb les seves mans, fent referència a aquella tradició que diu que la mare superiora feia florir les branques seques (Fornés, 1943).

Figura 31. Baix relleu de la beata Francinaina

Com ens diu Jordi Llabrés (*Sa Sella*, 2014), el 16 d'agost de 2014, amb motiu de l'acomiadament del rector Mn. Simó Jordi Garau, es va beneir una nova capella a l'antic baptisteri de Santa Maria la Major dedicada a la beata Francinaina amb el baix relleu que les Germanes de la Caritat cediren. Aquesta capella, des que havia quedat òrfena del seu element principal, la pila baptismal, havia acollit la marededeu *morta* amb el seu corresponent llit, que per aquesta nova dedicació a la beata sencellera fou retirada. Segons el testimoni oral de Mns. Antoni Vadell (2020), entorn del 2016 —aleshores essent ell rector d'Inca—, el baix relleu fou traslladat a la capella del Nom de Jesús i la marededeu *morta* tornà a presidir l'antic baptisteri. D'aquesta manera, el llit, que havia estat dipositat dintre del campanar, gaudia de més protecció i la marededeu jacent que s'havia custodiat al museu parroquial tornava a estar al culte per reclam popular.

4.3. La Puresa

Segons Gabriel Pieras Salom (1986) a la seva *Breu Història d'Inca*, a la dècada del 1930 arriben les monges de la Puresa i obren un col·legi. Efectivament, pel que hem pogut esbrinar, el 1930 inauguren un col·legi a una casa provisional i el 1938 inauguren el nou edifici. Cal pensar que la construcció de la capella es feu en aquells anys.

Segons el testimoni oral de sor Catalina Herbós (2020), un altar amb l'urna de sant Tarcisi, que actualment es troba al cor de l'església del Sagrat Cor de Fartàritx de Manacor, fou l'altar major de la capella de la Puresa d'Inca. Aquest altar i el sant Tarcisi jacent foren una donació d'uns veïns pròxims al convent de la Puresa, els quals el tenien a la seva capella privada (figura 32). A principis de la dècada del 1950 fou retirat del culte i traslladat a l'esmentada església de Manacor.

Figura 32. Antic altar major de la Puresa

L'altar, en què es veu clarament l'autoria de Vadell, amb decoracions vegetals, fa un arc conopial. Això assenyalaria que la seva primera ubicació fou una capella neogòtica. Mesura 0,91 x 1,80 x 0,68 metres, mentre que el sant Tarcisi fet amb motlle mesura 1,22 m x 0,42 x 0,46 metres.

Sant Tarcisi fou un jove acòlit que es convertí en el primer màrtir de l'eucaristia. Va deixar-se matar abans que entregar l'hòstia que portava als pagans. Va morir lapidat l'any 258 a Roma, a la Via Àpia. Se'l sol representar agonitzant amb l'hòstia sobre el cor protegida per la mà (Reau, 2000), però la imatge de Vadell és una representació jacent, per la qual cosa el sant està col·locat sobre una tela blanca que roman damunt les pedres en les quals va morir lapidat. Del front li regalima sang. Amb la mà esquerra se li pot fer agafar una palma martirial. Porta les vestidures pròpies de l'època, amb tons verds i rosats, a més de les sandàlies, que també són verdes.

D'aquest sant Tarcisi de Miquel Vadell en trobem reproduccions a molts altres indrets, fabricats amb el mateix motlle, majoritàriament fets per ser portats per infants en processons eucarístiques. Localitzats fins al moment, en trobem un a Sencelles, el de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres, el de l'església parroquial de Crist Rei de Manacor i els que hi havia als noviciats dels Missioners dels Sagrats Cors a l'ermita de Sant Honorat i al dels franciscans del tercer orde a la capella del col·legi de la Porciúncula. És veritat que hi va haver una altra imatge a la parròquia de Sineu, però va ser-hi, per motius desconeguts, durant poc temps (Rotger, 1944).

Però d'aquests sant Tarcisis jacents, Vadell en va fer de talla. Fins ara els localitzats són el de la parroquial de sa Pobla, el de la parroquial de Porto Cristo i el de la parroquial de Campos, aquest darrer també procedent d'una

capella privada, concretament de la del canonge Canals (Reus, 2003).

5. CONCLUSIONS

Com hem vist al llarg de la comunicació, la mà de Miquel Vadell i Pastor ha estat una de les que varen perfilar el patrimoni artístic eclesiàstic d'Inca, entre molts altres indrets.

A tall de conclusió, només es vol recalcar la importància que té donar a conèixer el patrimoni que conservem arreu de l'illa i treure de l'oblit aquells artistes que tant han donat a la història de l'art de Mallorca i que tan poc han rebut a canvi des de l'àmbit de la investigació. Aquest, també, era un dels principals objectius d'aquesta comunicació.

No podem concloure sense posar èmfasi en el patrimoni artístic que hem pogut gaudir i analitzar de més a prop i els descobriments que hi hem fet, des de recordar les autories de les reformes del presbiteri i capella del Betlem de Sant Francesc fins a les obres que hi havia a la Caritat i a la Puresa.

També volem lamentar profundament la pèrdua del baldaquí, pràcticament únic a Mallorca, i que tanta rellevància donava a l'altar del presbiteri de Sant Francesc.

Des d'aquestes línies, podem estar agraïts de donar a conèixer una mica més el ric patrimoni que conservem i ens agradaria que servís per conscienciar i prevenir futurs abusos del patrimoni.

6. BIBLIOGRAFIA

Cabot, S. (Coord.). 1993. Convent de Sant Bonaventura, Lluçmajor. Impremta Moderna: 56.

Fuster, J. 2009. Diccionario Biográfico de Manacor: Del siglo IV al XXI: 531.

Llabrés, P. 1993. Les Germanes de la Caritat a Inca. Gráficas Garcia: 103-104.

Llabrés, P. (Coord.) 2001. Els Sants d'Inca. Gràfiques Mallorca: 64-67.

Llabrés, P. 2007. Dos-Cents anys de Caritat: Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, II. Gràfiques Ramón: Palma; 131.

Pieras, G. 1986. Breu Història d'Inca. Gràfiques Garcia: 128.

Reau, L. 2000. Iconografía del arte cristiano. Ediciones del Serbal: Barcelona.

Riera, L. & Rosselló, J. 1992. La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres. Impremta Politècnica: Palma.

Rotger, J. 1944. L'església de Sineu. Palma: 270-271.

Reus, G. 2003. Santoral de les esglésies de Campos. Impremta Adrover: 117.

Veny, A. 2017a. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a l'Oratori de Porreres". A: VI Jornades Estudis Locals de Porreres: 189-209.

Veny, A. 2017b. "El retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Andreu i altres obres de Miquel Vadell i Pastor a Santanyi". A: II Jornades Estudis Locals de Santanyi. Santanyi: 303-327.

Veny, A. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a la parroquial de Sant Pere de Sencelles". A: II Jornades Estudis Locals de Sencelles: pendent de publicació.

Veny, A. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Felanitx". A: V Jornades d'estudis Locals de Felanitx: pendent de publicació.

Veny, A. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Sóller i Fornalutx". A: XV Jornades d'estudis Locals de Sóller i Felanitx: pendent de publicació.

Veny, A. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Lluçmajor" A: IV Jornades d'estudis Locals de Lluçmajor: pendent de publicació.

Veny, A. "L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor al terme municipal de Manacor". A: XI Jornades d'Estudis Locals de Manacor: pendent de publicació.

Morell, J. 2015. Sa Capelleta Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs de Sóller. Gràfiques Rubines, Binissalem: 34.

Fonts:

Arxiu dels franciscans del tercer orde regular de la Porciúncula

Crònica Parroquial de sa Pobla

Heraldo de Cristo

Fotografies:

Àlbum fotogràfic dels franciscans del tercer orde regular de la Porciúncula (figura 2)

Heraldo de Cristo (figures 1, 7, 8 i 31)

Miquel Àngel Cabrer Sureda

Annex*Bendición de un nuevo presbiterio y baldaquino en Inca.*

La fiesta del Jubileo de la Porciúncula, que anualmente se celebra en la Iglesia de San Francisco, tuvo siempre para los inquenses el atractivo de las grandes festividades. Pero este año revistió caracteres de extraordinaria solemnidad, debido a la bendición del nuevo Presbiterio con su bellissimo Baldaquino. Verificó la Bendición el M. R. P. Bartolomé Vaquer, Ministro Provincial de los Franciscanos en Mallorca, quien a continuación cantó la Misa Solemne, asistido del Rdo. Padre Francisco Fornés, como Presbítero Asistente, y de los RR. PP. Francisco Amengual, y Antonio Muntaner, Franciscanos, en calidad de diácono y subdiácono respectivamente, y Maestro de Ceremonias: el Rdo. P. Antonio Barceló. Interpretóse la partitura Missa Pontificalis Prima del Mtro. Perosi, y ocupó la Sagrada Cátedra el M. I. Dr. D. Antonio Sancho, Canónigo Magistral, que, con su conocida elocuencia y erudición en los temas franciscanos, tejió magnífico sermón de circunstancias. Apadrinaron las nuevas obras los distinguidos señores doña Antonia Enseñat y don Mifuel Mir. Por la tarde, después de la Exposición de Su Divina Majestad y del rezo de la Corona franciscana, dijo elocuente discurso sagrado el Rdo. P. Francisco Fornés, TOR. En la Reserva del Santísimo Sacramento actuó de Preste el M. I. Sr. D. Nadal Garau; Canónigo Doctoral, actuando de Presbítero Asistente el Rdo. Sr. D. Miguel Fuster, y de diácono y subdiácono, respectivamente, el Rdo. P. Antonio Muntaner, TOR y don Pedro Rubert, Pbro. Detalles de la obra: la pared del fondo del Presbiterio está cubierta por una grande y preciosa pintura, imitación de los ricos mosaicos romanos. Mide 80 metros cuadrados, y representa la gloria de San Francisco de Asís. Las paredes laterales van igualmente cubiertas por otras bellas pinturas, en que se representa la muerte y la glorificación del Serafín de Asís. El Baldaquino, acertadísima labor de escultura, pintura y decoración, se levanta sobre tres gradas de piedra en medio del presbiterio, y mide 10 metros de altura por 4,25 de anchura. Una vez más el conocido e inteligente escultor D. Miguel Vadell, autor de todas las pinturas y del Baldaquino, ha demostrado ser verdadero artista. Su acertada labor ha sido unánime admirada y elogiada por cuantos la han visitado. Mil plácemes merece el Padre Miguel Salom, TOR, Superior de nuestro convento de Inca, que no ha descansado un momento hasta ver consumada la obra que tanto acariciara. A la carta que los alumnos de nuestro Colegio de San Buenaventura de Artá dirigieron al Exmo. Sr. Gobernador Civil de Baleares, ofreciéndole su pequeño óbolo para el nuevo acorazado España, S. E. se dignó enviar una carta memorable de la que entresacamos los siguientes párrafos: Estimados escolares: Con verdadera satisfacción he recibido vuestra carta y las 34,85 ptas. producto de vuestros entusiasmos por la construcción de un nuevo acorazado España que sustituya al hundido en las costas del Cantábrico en defensa de la Madre Patria. O Decís, y decís bien, que en el estudio de nuestra historia habéis aprendido a conocer y amar a España, y ello os demostrará que cuanto mayor sea vuestra aplicación mucho más conoceréis y mejor estimaréis toda la grandeza de una patria

que, no pudiendo ya contener en su seno la pujante y vigorosa espiritualidad de tanto sabio, de tanto héroe y de tanto santo, recorrió todos los mares en busca de ignotos territorios y continentes en los cuales la espada siempre junto con la Cruz conquistó para España vastísimos territorios y recuperó para el Cielo millones y millones de almas redimidas por la sangre de Cristo.

Vosotros, los estudiantes de hoy, sois los que habéis de integrar, servir y glorificar la España de mañana, y para renovar sus glorias y emular las gestas pretéritas, tened en cuenta que es indispensable beber en las prístinas fuentes de la verdadera ciencia española, forjadora de héroes, de mártires y de sabios.

Els refugis antiaeris de la Guerra Civil a Inca

Martín Rotger Lebrón

Historiador martinrotgerlebron@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.179

Paraules clau: Guerra Civil, refugis antiaeris, bombardeigs, defensa passiva, obres públiques, patrimoni.

Resum. *La situació en què va quedar Mallorca a l'inici de la Guerra Civil va fer que esdevingués un important escenari de la guerra aèria. L'aviació republicana va bombardejar l'illa entre 1936 i 1938 i, encara que els atacs es van focalitzar a Palma, la ciutat d'Inca també va ser atacada durant els primers mesos del conflicte. L'impacte va ser limitat, però, tot i això, les bombes provocaren víctimes mortals i una sensació d'indefensió i d'incertesa entre els inquers. Com a resultat, les autoritats forçaren mesures de defensa passiva amb l'objectiu de protegir la població i minimitzar els danys, entre les quals s'ha de destacar la creació de refugis antiaeris. Aquesta comunicació estudia les conseqüències de la guerra aèria i l'organització de la defensa passiva, així com la construcció de refugis i les seves característiques.*

Keywords: Civil War, air raid shelters, bombing, passive defense, public works, heritage.

Abstract. *The situation of Mallorca at the beginning of the Civil War made it an important stage for air warfare. Republican aircraft bombed the island between 1936 and 1938, and although the attacks focused on Palma, the city of Inca was also attacked during the first months of the conflict. The impact was limited, but the bombs still claimed casualties and a sense of helplessness and uncertainty among the respondents. As a result, authorities forced passive defense measures to protect people and minimizing damage, including the creation of air raid shelters. This paper examines the consequences of air warfare and the organization of passive defense as well as the construction of shelters and their characteristics.*

1. INTRODUCCIÓ

Un refugi antiaeri és una estructura subterrània, amb una coberta reforçada i entrades des del nivell de carrer o l'interior d'edificis, perquè les persones es

puguin resguardar en cas d'un atac des del cel. Aquesta comunicació té com a objectiu aprofundir en el coneixement dels refugis antiaeris que es van construir a Inca durant la Guerra Civil i contribuir a la seva recuperació com a elements de la memòria i del patrimoni de la ciutat.

En aquest sentit, s'ha de dir que molts d'inquers saben que la seva ciutat va ser bombardejada i que van existir refugis, però també que es tracta d'un tema que, amb freqüència, presenta certa aura de misteri o es confon amb llegendes i històries sobre túnels i passadissos secrets. Aquesta circumstància no es pot desvincular de l'ocultació dels vestigis ni de la cultura del silenci pròpia de la postguerra, que contribuïren a l'oblit. Així, s'entén per què el 2010, quan uns operaris van trobar un dels refugis municipals, es va parlar de descobriment.

Les principals fonts consultades es troben a l'Arxiu Municipal d'Inca i són un conjunt fragmentat de documents que fan referència als bombardeigs i als refugis. Més concretament, es tracta d'actes municipals, llibres de comptabilitat, registres de contribucions o expedients d'obres públiques, entre d'altres. Les dades obtingudes s'han pogut complementar amb la també molt reduïda bibliografia que dedica, almenys unes línies, al cas d'Inca.

Quant a la metodologia, el punt de partida és la interpretació dels refugis com a elements del patrimoni que són el resultat i el reflex d'uns processos històrics determinats. D'aquesta manera, s'analitzen la incorporació de l'aire com a nou espai bèl·lic i els atacs aeris que van afectar Inca com els elements que van conduir a la construcció dels refugis.

2. ANTECEDENTS

Les primeres mesures encaminades a la construcció de refugis antiaeris són molt anteriors a la Guerra Civil. Ja durant la Primera Guerra Mundial s'havien fet servir aeronaus, encara que rudimentàries des del punt de vista tecnològic i amb un paper secundari com a màquines de combat, especialment si es compara amb conflictes posteriors. Tot i això, durant la Gran Guerra els estats es van adonar que els avions, a més de missions de reconeixement del territori, podien atacar l'enemic des de l'aire mitjançant el llançament d'explosius o de productes químics en forma de gas. Hi havia una tercera cosa que també podien deixar caure: fulls de propaganda, que si bé no suposaven cap risc físic, podien tenir cert impacte social. Respecte als gasos, l'any 1925 es va signar el Protocol de Ginebra, que prohibia l'ús d'armes químiques o bacteriològiques, però la negativa d'alguns estats a subscriure aquests pactes —i el possible incompliment per part d'altres— van fer que els diferents estats comencessin a organitzar i desenvolupar les seves estratègies de defensa antiaèria tenint en compte totes les possibilitats.

En aquest sentit, la defensa antiaèria pot subdividir-se en dos blocs. Per una banda tendríem la defensa activa, que englobaria totes aquelles accions orientades a persuadir o atacar els avions de l'enemic, com per exemple la instal·lació de bateries antiaèries. Per una altra, la defensa passiva, un concepte que inclou les mesures que tenen per objectiu protegir la població civil d'atacs aeris i minimitzar les pèrdues humanes i materials. L'exemple més clar de defensa passiva són els refugis, però també els serveis d'informació i els senyals d'alarma.

A Espanya, la defensa passiva antiaèria es va començar a organitzar durant la Segona República. Un dels pioners en aquesta qüestió va ser el comandant d'infanteria mallorquí Mateu Torres Bestard, que va pronunciar una conferència sobre organització de la defensa passiva l'any 1933.¹ En el seu discurs, Torres va defensar la construcció de galeries subterrànies com la millor fórmula per a la protecció de la població davant atacs aeris, ja fossin amb explosius o amb gasos. A més, ja va indicar les característiques tècniques i els materials constructius que s'havien de fer servir, així com la necessitat d'una organització coordinada i sistemàtica, que havia d'incloure policia, informació, assistència sanitària, transport d'emergència o operaris per a la retirada d'enderrocs. Igualment, cal destacar que Torres va atribuir als ajuntaments la responsabilitat d'organitzar i de finançar la defensa passiva antiaèria.

Per a Bartomeu Fiol (2019: 20), "es tracta, sens dubte, d'un document que degué ésser considerat una referència important sobre l'assumpte". Així, l'estiu de 1935 el Govern va regular per primera vegada la qüestió seguint, en línies generals, les recomanacions proposades per Torres dos anys abans.² L'aportació més destacada d'aquest decret va ser la creació de comitès provincials per a la defensa passiva de la població civil a tot l'Estat, així com comitès locals a les poblacions de més de 8.000 habitants, que estarien formats pel batle del municipi, un guàrdia civil, carabiner o militar retirat en representació de l'autoritat militar; un metge, un delegat de Creu Roja, un farmacèutic o un químic, un representant de les societats antigues del municipi si n'hi hagués i un vocal secretari expert en defensa antiaèria.

Una notícia publicada a *La Vanguardia* el 20 d'octubre de 1935, amb motiu de la constitució del Comitè Provincial de Balears, informa que per aquelles mateixes dates s'estava organitzant, com a altres poblacions, el comitè local d'Inca.³ No hi ha més dades sobre aquest comitè, però, probablement, la

1 "Defensa civil contra el peligro aero-químico". Conferencia pronunciada en este centro por el comandante de infantería Mateo Torres Bestard el 22 de febrero de 1933. Centro Cultural del Ejército y de la Armada. Madrid, 1933.

2 "Decreto disponiendo se constituya, bajo la Presidencia del Consejo de Ministros, un Comité Nacional para la defensa pasiva de la población civil contra los peligros de los ataques aéreas, integrada por los señores Ministros de la Gobernación, Instrucción pública, Guerra, Marina y Obras públicas". *Gaceta de Madrid*, 10 d'agost de 1935 (222): 1296.

3 "Balears: La defensa de la población civil contra ataques aéreos". *La Vanguardia*, 20 d'octubre de 1935, p. 26.

seva única activitat, si en algun moment en va arribar a tenir, hauria estat l'acte de constitució.

3. L'INICI DE LA GUERRA I ELS PRIMERS ATACS AERIS

Entre els dies 17 i 19 de juliol de 1936, una part de l'Exèrcit es va alçar contra el govern de la República. El fracàs del cop d'estat a gran part del país va provocar l'inici de la Guerra Civil. Mallorca va ser un dels territoris on l'alçament militar va tenir èxit i els rebels van aconseguir el control de l'illa malgrat certa resistència inicial a Palma i a alguns pobles. Cal destacar que tota la costa mediterrània de la península Ibèrica va romandre fidel a la República, de manera que Mallorca va quedar totalment aïllada de la resta de territori sollevant.

Aquesta circumstància resulta fonamental per entendre els esdeveniments posteriors, ja que com es teoritzava des dels anys vint, la guerra aèria era ja una realitat totalment assentada i, de fet, la Guerra Civil va ser el primer conflicte en què el control de l'aire va ser tan important com el de la terra o el de la mar. Així, Mallorca va esdevenir la base d'operacions des d'on les aviacions alemanya i italiana, sobretot aquesta darrera, van bombardejar el llevant de la Península, especialment València i Barcelona. Aquest fet, juntament amb la decisió franquista de concentrar una important flota naval al port de Palma, explica els atacs aeris sobre l'illa.

3.1. Les primeres mesures de defensa

A partir del 20 de juliol, quan ja s'havia confirmat el fracàs del cop d'estat a Catalunya, van començar els vols de reconeixement i propaganda —i posteriorment els bombardeigs— sobre Mallorca (Massot, 1998: 11). Davant d'això, les autoritats militars van impulsar les primeres mesures de defensa passiva, que van presentar tres característiques. La primera, la improvisació, perquè tot i que s'havien constituït el comitè provincial i els comitès locals, sembla que no hi havia plans de protecció ni s'havia previst cap mena d'actuació. La segona, una resposta poc enèrgica: cal tenir en compte que el governador militar, el coronel Aurelio Díaz de Freijó, nomenat de forma interina en substitució del general Goded i que va durar més del previst, era partidari d'una solució negociada. La tercera, la visió centralista, ja que les mesures aplicades només preveïen la defensa de Palma encara que els primers atacs aeris van afectar igualment la Part Forana.

A Inca, l'organització de la defensa antiaèria va començar el 22 de juliol. El dia abans s'havia produït el primer atac aeri a Mallorca, quan un avió republicà va llançar vuit bombes sobre el port de Pollença (Duran, 1982: 399). Els militars van instal·lar metralladores a diferents punts estratègics de la ciutat com la plaça de toros, l'Ajuntament, el Quarter, el Serral dels Molins, el puig de Santa Magdalena i altres espais alts. Aquell mateix dia, els avions van deixar caure fulletons sobre Inca i altres poblacions que, amb un to molt

èpic, instaven les tropes a desobeir els oficials i tornar a la legalitat republicana. En cas que no ho fessin en un termini de vint-i-quatre hores, la ciutat seria bombardejada (Massot, 1998: 11).

En paral·lel, es començaren a dictar normes de coordinació de la defensa activa (Fiol, 2019: 33-36). Es va establir un toc de campana, similar al que es donava quan hi havia un incendi, per avisar del risc d'atac, que sonava a l'Ajuntament, a les esglésies i a les fàbriques. Es va ordenar als militars que no desaparessin a l'aire amb els seus fusells, només des de les metralladores, i que aquestes només podien atacar els avions que es trobessin dins la seva àrea d'acció. També es va organitzar la comunicació d'informacions a través de la xarxa telefònica i es va recomanar no encendre l'enllumenat públic a la nit. Per a Gual Truyol (1986: 253), "no se esperaba fueran muy eficaces estas medidas, pero algo se tenía que hacer, aunque solo fuera para elevar la moral de las fuerzas y de la población".

3.2. Els bombardeigs d'Inca

Inca va patir atacs aeris en tres ocasions durant l'estiu de 1936: el 24 de juliol, el 25 de juliol i el 20 d'agost. La consideració de la ciutat com a objectiu no es pot desvincular de la seva situació al centre de Mallorca, de la seva posició estratègica en la xarxa de comunicacions, de la seva condició de nucli industrial ni de la presència militar, que va créixer des de l'inici del conflicte fins al punt que el Quarter del General Luque va resultar insuficient per allotjar les tropes.

El primer bombardeig, el 24 de juliol, el va fer un avió Savoia que venia d'atacar Formentor. L'aeronau va llançar fins a deu bombes sobre Inca que, segons la Defensa Antiaèria Activa de Palma, van provocar danys materials, tres morts i dos ferits. Les informacions sobre els bombardeigs són escasses, ja que segons la documentació militar "no se dió parte por no pertenecer la Ciudad de Inca, en aquel entonces a la Defensa Activa de Palma" (Duran, 1982: 82). No obstant això, segons algunes fonts orals les bombes van caure a la carretera d'Alcúdia i a la rodalia del Quarter (Armengol i Armengol, 2005: 110).

Igualment, la bibliografia divergeix en el nombre de baixes: Gual Truyol (1986: 253) afirma que les bombes van produir un mort i tres ferits, mentre que la memòria de Mateu Nebot estudiada per Miquel Duran (1982: 399) parla de tres morts però només un ferit. Al registre municipal de defuncions⁴ consten dues morts el 24 de juliol de 1936: Jaume Payeras Pujadas, de 50 anys, i Sebastià Llompart Ramis, de 36. No s'indica la causa de la mort, però ambdós es van beneficiar d'un enterrament gratuït.

Tres dies després, el 27 de juliol, figura la defunció de Llorenç Sastre

⁴ Arxiu Municipal d'Inca (AMI), 892. Llibre de registre de defuncions (1933-1971).

Llobera, un pagès de 23 anys, per “explosión bomba”. D'entrada, podria semblar una mort causada per un nou bombardeig o un ferit que no es va recuperar, però una notícia publicada el 28 de juliol al diari *Ultima Hora* indicava que es tractava d'un veí que havia trobat un morter sense explotar i que, de forma imprudent, va intentar obrir-lo amb una destal, la qual cosa va provocar que esclatés. Aquest accident va ser utilitzat pel governador civil com l'exemple d'allò a evitar davant els atacs aeris (Fiol, 2019: 42); va demanar “al público de toda la isla, de que en el caso de encontrar cualquier artefacto o cartucho que no les inspire confianza, no lo toquen y den cuenta a las autoridades, que se cuidarán de recogerlo con las precauciones debidas”.⁵

El bombardeig del 24 de juliol va ser el primer atac aeri sobre Mallorca amb víctimes mortals. Aquest fet va marcar un punt d'inflexió per l'impacte social que va provocar (Fiol, 2019: 34). La població civil va prendre consciència que les bombes representaven una amenaça real i, a causa de la por, molta gent va fugir al camp, menys exposat als bombardeigs. Alguns inquers van fugir a fora vila o a les badies de Pollença i Alcúdia (Gual, 1986: 254), encara que el pànic era amb freqüència irracional.

El segon atac aeri es va produir el 25 de juliol, vint-i-quatre hores després del primer. Aquell dia, dos avions van sobrevolar Inca. Un al matí, en missió de reconeixement procedent de Palma; un altre a l'horabaixa, que va repetir el patró del dia anterior: primer va bombardejar Formentor i després es va dirigir a Inca. Així i tot, aquesta vegada no hi va haver víctimes mortals perquè l'avió només va llençar propaganda (Massot, 1998: 16).

Un tercer bombardeig va tenir lloc el 20 d'agost. Des de l'anterior, els atacs s'havien centrat a Palma i a la costa, si bé el fet més destacat va succeir quatre dies abans, quan els milicians liderats pel capità Bayo van desembarcar a Porto Cristo amb l'objectiu de recuperar el control de Mallorca. Segons la Defensa Antiaèria Activa de Palma, “varios aparatos bombardearon, por la mañana, la población civil de Inca” (Duran, 1982: 185). Els quatre avions que atacaren Inca no van provocar cap pèrdua humana, tot i que sí que va morir un cavall. Gual Truyol (1986: 277) remarca que era dijous i que “el alocado correr del gentío que llenaba las calles organizó un barullo impresionante”, donant a entendre que el bombardeig en dia de mercat no hauria estat casual. Per la seva part, Massot (1998: 40) interpreta els atacs del 20 d'agost com la reacció de Bayo a l'atac per part d'hidroavions italians, el dia abans, als vaixells republicans situats entre Mallorca i Menorca.

Una notícia publicada al diari *Ultima Hora* sobre els atacs d'aquell dia, deia que “los inquenses se han reservado también en los refugios”.⁶ Aquesta

5 *Ultima Hora*, 28 de juliol de 1936.

6 *Ultima Hora*, 20 d'agost de 1936.

dada és molt significativa, perquè els refugis antiaeris encara no havien estat construïts. Per fonts orals, hem pogut saber que aquests refugis dels quals parlava la notícia eren tot un conjunt de soterranis, síquies, bodegues, voltes i construccions semblants que s'havien començat a fer servir com a refugis provisionals arran dels primers atacs aeris. Sense ser una llista completa, alguns d'aquests espais eren soterranis com el d'una casa situada prop de l'església de Santa Maria la Major o el de l'edifici del carrer de Jaume Armengol que fa cantonada amb el carrer del Bisbe Llompart (actual seu d'una sucursal bancària). També les fàbriques solien tenir refugis.

És probable que, com va succeir a Palma, les autoritats locals ordenessin l'obertura de les entrades i vestibuls dels edificis perquè la població es pogués resguardar en cas d'atac, o que els mateixos propietaris, per iniciativa pròpia o imperatiu legal, oferissin els espais de què disposaven com a refugis públics. En qualsevol cas, la preferència per les mesures de defensa passiva des del mes d'agost de 1936 no es pot desvincular de la resposta donada per Franco a Díaz de Freijó quan aquest va demanar avions per contrarestar els atacs: "tome medidas de defensa pasiva y en momento oportuno se enviará aviación" (Massot, 1998: 103).

3.3. La reorganització de la defensa passiva i la necessitat de construir refugis

El setembre de 1936, després de la retirada dels republicans semblava que el perill dels bombardeigs havia estat superat i, amb el reforçament de la defensa aèria gràcies a l'artilleria i l'arribada de l'aviació italiana, que Mallorca es trobava ben protegida. Aquesta tranquil·litat va desaparèixer el 18 de novembre, data en què es va produir un nou atac sobre Palma. Com a resultat d'això, es van dictar noves mesures de defensa passiva i el govern civil va ordenar als batles que constituïssin les juntes locals. Paral·lelament, una circular adreçada als ajuntaments va ordenar, entre altres mesures, la "Designación y habilitación de refugios" (Massot, 1998: 197).

El 2 de febrer de 1937, el coronel Trinidad Benjumeda del Rey va signar un edicte pel qual quedaven dissolts tots els comitès de defensa passiva i es creava la Jefatura de la Defensa Pasiva Antiàerea (DPA), organisme dependent de la Comandància Militar i al qual van quedar centralitzades totes les funcions de defensa passiva. La tasca més destacada de la DPA després de la seva creació va ser una intensa campanya propagandística basada en cartells, articles i discursos que instruïen la població civil davant els atacs aeris i recordaven la necessitat d'una bona defensa antiaèria (Fiol, 2019: 141). De forma simultània, el que la DPA cercava era recaptar recursos econòmics per finançar les activitats de defensa passiva, si bé l'actitud de la població va estar marcada en general per la passivitat, especialment quan feia mesos que no es produïen bombardeigs. Arran d'això, alguns missatges augmentaren el to i es va arribar a dir dels que negaven els bombardeigs,

fugien al camp o no contribuïen a la construcció de refugis que “hay que considerarlos como a rojos” (Massot, 1998: 211).

Poc després de la creació de la DPA, es va ordenar la creació de les juntes locals de defensa passiva. La Junta d'Inca es va constituir a mitjans del 1937 i estava formada per Juan Erasmo Fluxà, batle; Enrique Esquivias, comandant militar; Rogelio Figueiras i Miquel Ferrer Truyols, metges, i Jaume Armengol Villalonga, farmacèutic.⁷ L'octubre de 1938 depenien de la Junta Local de Defensa Passiva d'Inca unes cent persones, la majoria col·laboradors no remunerats, organitzats en equips d'assistència sanitària, d'informació, de retirada d'enderrocs o de transport.⁸ A més, la ciutat va ser dividida en dos sectors al capdavant dels quals hi havia un “jefe de vecinos”, que juntament amb altres veïns tenien la funció de coordinar les evacuacions als refugis en cas d'atac aeri. Els dos refugis municipals que es van construir podrien haver correspost a aquestes dues zones.

El maig de 1937 es van reprendre els bombardeigs sobre Mallorca, si bé ara només van afectar Palma. Els atacs continus durant el final de la primavera i els mesos d'estiu de 1937 van fer retornar el temor de les bombes. De fet, els ingressos per donacions de la Jefatura de Defensa Pasiva Antiaérea van augmentar de forma significativa a partir del mes de maig (Fiol, 2019: 160). A més, la DPA va dictar normes sobre els requisits tècnics i de seguretat dels refugis que inutilitzaren molts dels soterranis que s'utilitzaven com a abríc des de l'inici de la guerra (Massot, 1998: 241). Davant d'aquest context, es va iniciar la construcció de nombrosos refugis, la majoria d'ells a Palma, però també a altres poblacions com Inca.

4. LA CONSTRUCCIÓ DELS REFUGIS ANTIAERIS

4.1. Els refugis municipals

Inca va construir dos refugis públics: un a la plaça d'Espanya, davant de l'Ajuntament, i un altre al Claustre de Sant Domingo. Tant la distribució espacial com les dimensions indiquen que els dos búnquers devien resultar del tot insuficients per protegir tota la població d'Inca, que era la seva finalitat última. Per tant, aquests refugis no van substituir, o almenys no totalment, els soterranis habilitats durant els primers mesos de la guerra.

En paral·lel, a la comptabilitat de l'any 1938 figuren despeses per valor de 955,85 pessetes en concepte de “Jornales brigada refugios plaza España y calle Alférez Esquivias” corresponents als mesos d'octubre i novembre.⁹ Alférez Esquivias és l'actual carrer de les Coves, on, com indica el topònim, existeixen cavitats subterrànies. Per l'absència d'altres referències

7 Jefatura de Antiaeronáutica. 1937. *Organización de la Defensa Pasiva Antiaérea de Baleares*. Imprenta Independencia: Palma.

8 AMI, 4422. Llibre d'altres i baixes de la Junta Local de Defensa Passiva (1938).

9 AMI, 1912. Lliuraments 1938, f. 457 i f. 504.

documentals, sembla poc probable l'existència d'un projecte de refugi en aquesta zona. Segurament —i descartant l'error d'escriptura o uns treballs que no tenien a res a veure perquè es parla de refugis, en plural— les grutes existents es van fer servir com a refugi improvisat i a la tardor de 1938 es degué dur a terme una intervenció per tal d'adaptar-ho a les normes tècniques i de seguretat.

La primera vegada que es va plantejar la construcció de refugis va ser a la sessió plenària del 2 de juny de 1937, poc després de l'inici de la segona onada de bombardeigs sobre Palma. La Comissió Gestora de l'Ajuntament "acordó estudiar la construcció de refugios en defensa de los bombardeos".¹⁰ Així i tot, l'aprovació dels projectes i la seva construcció es van prolongar més enllà de la Guerra Civil, principalment a causa de les dificultats per al finançament.

La construcció dels búnquers municipals d'Inca es va regir per les normes dictades per la Junta Tècnica de la Defensa Passiva Antiaèria de Balears el 15 de juny de 1937 (*apud* Fiol, 2019: 340-344). Eren galeries subterrànies situades sota places o carrers, la superfície dels quals havia de presentar una primera coberta de pedra, de 40 centímetres de gruix, i una segona capa inferior de 30 centímetres de sorra. La profunditat dels refugis era variable en funció de la metodologia constructiva i de la duresa del sòl: 7 metres respecte al nivell de

carrer quan les terres fossin blanques o 3 metres si el terreny era dur. Si aquest espai s'omplia amb formigó, es podia reduir la profunditat a 2,5 metres.¹¹

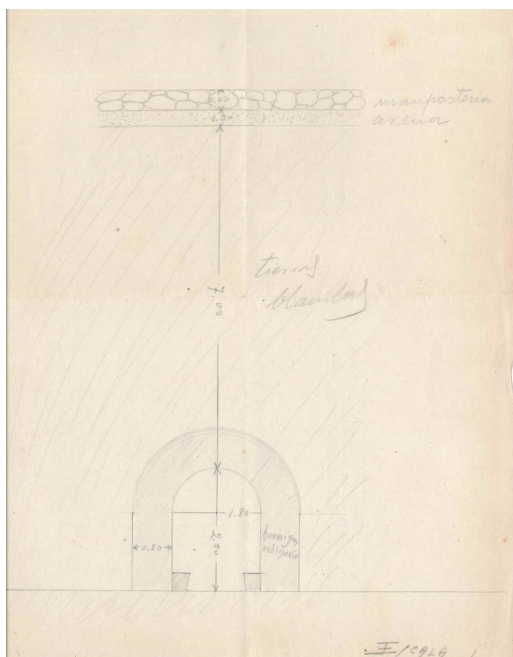

Figura 1. Secció dels refugis antiaeris (Font: AMI 2478)

Cada refugi comptava, almenys, amb dues entrades, una a cada extrem de la galeria, a fi de facilitar la circulació de persones i evitar bloqueigs si un accés quedava inutilitzat per l'impacte de les bombes o els enderrocs. Aquestes entrades consistien en escales que connectaven la via pública amb la galeria, se situaven a les cantonades dels carrers o de les places i solien estar envoltades per un mur que delimitava el forat. La baixada no era directa, sinó

¹⁰ AMI, 1431. Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), f. 114.

¹¹ AMI, 2478. Secció dels refugis antiaeris.

que les escales tenien forma de ziga-zaga, amb diversos replans, i canviaven diverses vegades de direcció. Això era per evitar l'entrada de metralla dins el refugi i reforçar la protecció de l'interior. Els escalons eren de pedra viva i comptaven amb una barana de fusta.

La galeria era una secció uniforme d'1,80 metres d'amplada i una alçària màxima de 2,50 metres, coberta per una volta de canó. El recorregut era lineal, tot i que girava en angle recte per evitar obstacles o per seguir l'eix d'un altre carrer. Les característiques tècniques quedaven definides a l'article 23 del plec de condicions per a la construcció de refugis de la Junta Tècnica:

Artículo 23.º - OBRAS DE FÁBRICA

Las paredes serán revestidas de sillería de «marés» de 15 cm. adosadas a la tierra, rellenando la junta que quede con lechada de cemento del país y arena a dosis de 400 Kg. en mortero fluido.

Bóvedas. Las bóvedas serán de sillería arenisca o «marés» de 15 cm. rellenando siempre la junta con hormigón apisonado para que no quede espacio entre la bóveda y el terreno natural.

Pisos. El piso se ejecutará con una capa de hormigón de cemento del país de 0,10 cm. de grueso a una proporción de 350 kg. y enlucido por la parte superior con mortero de cemento y arena, quedando una capa uniforme y nivelada de un grueso de un centímetro y medio.

Escaleras. Éstas se construirán con un bordillo de caliza de 10 cm. por 20 de altura y la parte superior con hormigón y chapa de cemento del país.

A més, els refugis comptaven amb enllumenat elèctric, bancs per seure i un armariet o un petit forat al mur per posar una gerra d'aigua o material de primers auxilis.

Pel que fa a la qüestió econòmica, la principal forma de finançament van ser les contribucions extraordinàries imposades als veïns. El procediment era el mateix que s'aplicava davant unes obres municipals que suposaven una millora urbana. L'Ajuntament efectuava el repartiment d'una quantitat entre els veïns beneficiats —en el cas de Sant Domingo el 70 % del cost total— en proporció als metres de façana i a l'augment del valor de les respectives propietats a causa de la construcció del refugi. Els repartiments dels refugis municipals van ser aprovats el 22 de juny de 1938 en el cas de la plaça d'Espanya¹² i el 19 de juny de 1940 en el cas de Sant Domingo, de manera que en ambdós casos va ser posterior a l'inici de les obres. Els propietaris tenien quinze dies per presentar al·legacions i van ser freqüents les instàncies que

¹² AMI, 1431. Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), f. 168.

sol·licitaven la rebaixa o exempció de la quantitat assignada, però en general van ser desestimades. Tanmateix, el 1945 l'Ajuntament encara reclamava el pagament de quotes.¹³

La fitxa del refugi antiaeri de la plaça d'Espanya al Catàleg municipal de patrimoni diu que “com que el consistori no tenia doblers, aquest va ser finançat amb aportacions voluntàries particulars”.¹⁴ Cal matisar que si bé les donacions van ser rellevants, només van constituir una part dels ingressos destinats a la construcció de refugis. Igualment, és destacable que el finançament va correspondre íntegrament a l'Ajuntament d'Inca, malgrat que contribuïa periòdicament al finançament de la Defensa Passiva Antiaèria de Balears (Fiol, 2019: 162).

4.1.1. El refugi de la plaça d'Espanya

El primer dels dos refugis construïts a Inca, el de la plaça d'Espanya, va ser aprovat a la sessió plenària del 20 d'octubre de 1937,¹⁵ si bé les obres no van començar fins a principis del 1938 i es van allargar fins al mes de novembre. S'ha de dir que ni aquest ni cap dels altres búnquers que es construïren es van arribar a utilitzar.

Aquest refugi es troba a 8 metres de profunditat i té una longitud total que supera els 150 metres. La galeria comença a la confluència del carrer de Sant Bartomeu amb el de les Garroves. De fet, davant el número 32 de la plaça d'Espanya hi ha una tapa de claveguera que oculta una de les entrades al refugi. Des d'aquest punt, travessa el subsol de la plaça passant just per davant de l'Ajuntament, on va existir un accés directe des de la planta baixa, fins a la cantonada amb el carrer Major. Continua uns metres per aquest carrer fins que el traçat gira cap a la dreta en direcció al carrer de Miquel Duran, on hi havia la sortida.

Una qüestió que cal destacar del refugi de la plaça d'Espanya és l'alta presència d'aigua al subsol, la qual cosa provoca que es filtri i la galeria quedi totalment inundada. Això no només és conseqüència de l'abandonament de l'estructura, sinó que des d'un primer moment va entrar l'aigua. Així, ja durant la construcció del refugi, es va haver d'instal·lar un motor per a la depuració d'aigua i contractar una persona per accionar el mecanisme.¹⁶ Sembla que la quantitat d'aigua era molt gran o que la bomba no funcionava gaire bé, ja que dos anys després l'Ajuntament va haver de reparar-la.¹⁷

El refugi va tenir un cost aproximat de 15.000 pessetes, de les quals la

¹³ AMI, 2986. Relacions de contribuents que no han satisfet tributs.

¹⁴ Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic d'Inca. 2012, p. 832.

¹⁵ AMI, 1431. Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), f. 135.

¹⁶ AMI, 1912. Lliuraments 1938, f. 411.

¹⁷ AMI, 2829. Lliuraments 1940 (segon semestre), f. 464.

Figura 2. Croquis aproximat del refugi de la plaça d'Espanya (Font: elaboració pròpia)

principal despesa (7.521,68 pessetes) va correspondre als jornals de la brigada municipal. Al refugi de la plaça d'Espanya treballaven uns trenta obrers alhora que rebien un sou setmanal que oscil·lava entre 3 i 10 pessetes, en funció de la categoria professional. Feien feina de dilluns a dissabte i els dies que no acudien a treballar no cobraven.

Les despeses relacionades amb el refugi permeten inferir dades del procés de construcció.¹⁸ L'Ajuntament va pagar 424,25 i 55,95 pessetes respectivament a Antoni Armengol i a Rafel Pizà (480,20 en total) per dinamita, detonadors i metxes, la qual cosa indica quina tècnica es va fer servir per obrir les galeries. No obstant això, també es va recórrer al pic i la pala. Gaspar Salom i Gabriel Martorell van rebre 165 i 111 pessetes respectivament pel transport de terra des de la plaça d'Espanya.

El ciment va ser, després dels jornals, el concepte que va representar una major quantitat del pressupost, prop d'una cinquena part (2.693,45 pessetes), la qual cosa no resulta estranya tenint en compte les característiques tècniques. Es va fer servir majoritàriament l'anomenat ciment mallorquí. El principal proveïdor va ser Antoni Mateu, de la

¹⁸ AMI, 1912. Lliuraments 1938.

cimentera de Can Rinya (Sastre, 2012: 258), tot i que als darrers mesos de l'obra el ciment es va comprar a Joan Villalonga. També es va fer servir, tot i que en una proporció molt menor, ciment pòrtland; el 10 de novembre de 1938 es van abonar a Pau Ferrer 119,30 pessetes per aquest tipus de conglomerat.

Igualment, també es van emprar més de 100 metres cúbics de grava, comprats a Joan Pieras per un preu total de 1.265,75 pessetes, i 30 "carretadas" de blocs de marès que van ser subministrats per Jordi Tauler i Antoni Martorell i van suposar un cost de 235 pessetes. Altres despeses incloïen 127,65 pessetes en ferreria (mènsoles i suports), 109,45 en fusteria (taulons i passamans), 71,45 en il·luminació (cablejat i bombetes elèctriques) o 370 en eines diverses (bastides, corretges, carburant o poals).

4.1.2. El refugi de Sant Domingo

A la sessió de la Comissió Gestora de l'Ajuntament d'Inca de 18 de gener de 1939, "fueron aprobadas las condiciones de subasta para las obras del refugio de la Plaza de Santo Domingo a la calle de Dureta".¹⁹ No obstant això, la brigada municipal ja treballava a Sant Domingo des del 12 de desembre de 1938.²⁰

Les característiques específiques del refugi de Sant Domingo són menys conegudes perquè, a diferència del de la plaça d'Espanya, no s'ha dut a terme cap prospecció. En qualsevol cas, de les condicions per a l'adjudicació de les obres²¹ es desprèn que tipològicament era similar al de la plaça d'Espanya, així com el recorregut que feia. La galeria s'iniciava dins del Claustre, on hi havia un accés a l'entrada de l'edifici que encara avui existeix, oculta sota una tapa de claveguera, i discorria per davall de la plaça de Sant Domingo, amb un altre accés des del soterrani del casal de Can Cifre. Des d'aquí, continuava cap al carrer de Can Dureta, on tenia una sortida, si bé un poc abans hi havia una bifurcació en direcció al carrer de Sant Domingo on va existir un altre accés.

El pressupost per a les obres del refugi de Sant Domingo va ser de 17.500 pessetes i la construcció va acabar el maig de 1940,²² si bé els treballs continuaren durant els mesos següents.²³

Com havia passat a la plaça d'Espanya, la major part del cost va correspondre als jornals dels obrers, si bé aquí la quantitat va ser superior: 11.365,50 pessetes, que suposaven dues terceres parts del pressupost. Aquesta circumstància respon a dos elements. Primer, sous més alts, entre

19 AMI, 1431A. Llibre d'actes del Ple municipal (1939-1943), s. f.

20 AMI, 1912. Lliuraments 1938, f. 588.

21 AMI, 3515. Condicions per a les adjudicacions d'obres públiques (1939-1969).

22 AMI 1877. Lliuraments 1940 (primer semestre).

23 AMI 2829. Lliuraments 1940 (segon semestre).

Figura 3. Croquis aproximat del refugi de Sant Domingo (Font: elaboració pròpia)

5,5 i 14 pessetes diàries, un canvi que va ser causa o conseqüència de la reducció del nombre de treballadors a no més de deu operaris, que a més també seria una de les raons que les obres duressin més temps. El segon element va ser la reducció de la despesa en materials de construcció, perquè es van pactar preus més ajustats amb els proveïdors i perquè segurament es va aprofitar el material excedent del refugi de la plaça d'Espanya.

Treballador	Funció	Dies treballats	Sou diari
Alfonso Belman Peñas	Encarregat	15	8 pessetes
Miquel Gual Llabrés	Peó	7	5,5 pessetes
Jordi Mestre Sastre	Peó	11,5	7 pessetes
Joan Moyà Bernat	Peó	24	6 pessetes
Bartomeu Muntaner Cerdà	Peó	1	7 pessetes
Joan Muntaner Serra	Peó	24	7 pessetes
Miquel Pasqual Pasqual	Peó	6	6,5 pessetes
Julià Ramon Obrador	Peó	14,5	7 pessetes
Miquel Rosselló Sans	Peó	3	8 pessetes

Marià Salvà Mulet	Peó	6	7 pessetes
Sebastià Seguí París	Carro	5	14 pessetes
Sebastià Seguí Seguí	Peó	18	7 pessetes

Taula 1. Jornals de la brigada municipal que treballa a les obres del refugi de la plaça de Sant Domingo del 30 de gener al 28 de febrer de 1940 (Font: AMI 1877, f. 74)

Pel que fa als materials de construcció, no hi va haver diferències remarcables respecte al refugi de la plaça d'Espanya, ni a nivell de quantitat, amb variacions poc significatives, ni de proveïdors. Entre els canvis cal destacar la reducció de la despesa en grava quasi a la meitat (582,60 pessetes), la instal·lació de llums de petroli en lloc de bombetes elèctriques per il·luminar la galeria i que l'arrebossat del refugi es va encarregar a l'empresa de Pere Payeras, que va executar els treballs entre el maig i el juny de 1940, pels quals va cobrar 874,20 pessetes.²⁴

4.2. El refugi militar del Quarter General Luque

Figura 4. Interior del refugi del Quarter General Luque (Font: Alexandre Luis)

El Quarter d'Inca va allotjar durant tot el conflicte una gran quantitat de tropes, de manera que podia constituir un potencial objectiu dels

²⁴ AMI 2829. Lliuraments 1940 (primer semestre), f. 216 i f. 217.

bombardeigs. Per aquesta raó, el 1937 la Comandancia de Obras y Fortificaciones de Baleares va aprovar la construcció d'un refugi per als soldats, per un import total de 45.570 pessetes (Gual, 1986: 306). Va ser construït pels militars i les obres van ser més ràpides que les dels refugis municipals, atès que va estar operatiu el mateix any 1937.

És una galeria àmplia i profunda que segueix el contorn rectangular de la plaça d'armes del Quarter. Constava de tres accessos: dos des del mateix pati, entre els pavellons laterals, protegits per un petit mur excepte pel costat de l'escala, que si bé encara són visibles van ser cegats; la tercera entrada estava situada a l'edifici principal del conjunt i avui en dia continua sent accessible. En paral·lel, el paviment del pati, compost per lloses irregulars de pedra viva, va ser afegit el 1941 a fi de reforçar la coberta del refugi (Gual, 1986: 321).

4.3. Les sol·licituds per construir refugis privats

Els primers refugis antiaeris que hi va haver a Inca van ser particulars, ja mencionats en aquesta comunicació quan s'han explicat els bombardeigs. Ara bé, el novembre de 1937, poc després de l'aprovació del projecte del refugi de la plaça d'Espanya, la Comissió Gestora de l'Ajuntament d'Inca també va autoritzar la construcció de dos refugis particulars que, igual que els municipals, havien de seguir les normes dictades per la Junta Tècnica de la DPA.

El primer acord es va produir a la sessió plenària del 10 de novembre de 1937:²⁵

Se dió cuenta de una solicitud de Don Bartolomé Cabrer para construir un refugio en la calle de Bernardo Salas, frente a su casa, accediendo a lo solicitado siempre estando sujeto a las obras públicas que acuerde el Ayuntamiento.

No hi ha dades sobre com seria aquest refugi, però segurament es tractaria d'una cambra o d'una petita galeria situada a no menys de 5 metres de profunditat amb prou capacitat per al nucli familiar. Aquests tipus de refugis solien tenir l'accés a l'interior de l'edifici, però com que l'acta indica que s'havia de construir davant ca seva, segurament tendria un accés des de la via pública. Cal recordar que, malgrat que els refugis fossin privats, els seus propietaris tenien l'obligació de mantenir-los oberts perquè qualsevol persona hi pogués accedir en cas de bombardeig.

Segons el padró municipal de 1935,²⁶ el sol·licitant d'aquest refugi, Bartomeu Cabrer Figuerola, era un comerciant de 57 anys, resident al número 21 del carrer de Jaume Armengol, edifici que per la part de darrere donava al

²⁵ AMI, 1431. Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), s. f. 138-138v.

²⁶ AMI, 1020. Padró municipal de 1935 (I)

carrer de Bernat Sales. Allà convivia amb la seva dona, Aina Coli Domènech, i cinc fills d'un matrimoni anterior d'entre 29 i 21 anys. Curiosament, el major era Joan Cabrer Mas, titular de la farmàcia Cabrer, situada a un cantó de la plaça d'Espanya davant d'una de les entrades del refugi municipal.

Una setmana després, el 17 de novembre, va ser autoritzat un segon refugi privat, del qual l'acta dona més detalls:²⁷

Se dió cuenta de una solicitud de Don Gabriel Cortés y Don Antonio Vich, en suplica se les autorice la construcción de un refugio que desde la casa del primero conduzca a la del segundo atravesando la calle del Obispo Llompart, dándole una profundidad aproximada de ocho metros, acordando autorizar dicha obra, y si por cualquier circunstancia el Ayuntamiento ejecuta obras no podrá estorbarlas, siendo de su cargo las complementarias que se precisen.

Aquest, en canvi, era una galeria amb un accés des de cadascuna de les cases dels dos promotors. El principal avantatge d'aquesta fórmula era que els veïns compartien la despesa que suposava construir un refugi particular, si bé, com en el cas anterior, es tracta d'empresaris i comerciants.

El primer dels sol·licitants, Gabriel Cortés Miró, de malnom "Xigarro", tenia 64 anys i regentava un forn al número 87 del carrer del Bisbe Llompart. Vivia amb la seva esposa, Maria Fuster Fuster (60 anys), i llur filla Margalida (22 anys). Just davant, al número 70, hi vivien Antoni Vich Cladera i Magdalena Bibiloni Figuerola, de 81 i 62 anys respectivament. Molt a prop, al 74, hi residien Pere Vich Bibiloni (26 anys), fill dels anteriors, la seva dona i una criada.²⁸ La família Vich va crear la impremta que duu el seu nom, els tallers de la qual estaven als baixos de l'edifici on vivien.

5. ELS REFUGIS DESPRÉS DE LA GUERRA

El 1939, acabada la Guerra Civil, els refugis antiaeris van deixar de ser una necessitat prioritària, si bé continuaven sent necessaris davant la possibilitat d'un altre conflicte bèl·lic (Fiol, 2019: 265). Precisament per això, continuaren les obres del refugi de Sant Domingo, si bé ara s'hi afegia una nova obligació, el manteniment, que les autoritats locals ni podien ni volien fer. En paral·lel, les entrades als refugis, ben distribuïdes i situades a punts clau del nucli urbà, suposaven ara un problema per a la circulació, perquè dificultaven el trànsit i hi havia risc de caigudes, però també d'ordre públic, ja que tant podien esdevenir un escenari immillorable per al joc infantil com un focus de brutícia.

²⁷ AMI, 1431. Llibre d'actes del Ple municipal (1936-1938), f. 139-139v.

²⁸ AMI, 1021. Padró municipal de 1935 (II).

²⁹ AMI, 1431A. Llibre d'actes del Ple municipal (1939-1943), s. f.

Conscient des d'un primer moment d'això, l'Ajuntament va acordar el 31 de maig de 1939 "evitar las entradas de los refugios".²⁹ Les primeres mesures de tancament van incloure la col·locació de taulons de pi sobre les entrades, així com la instal·lació de reixes de ferro. Les galeries quedaven tancades, però es podien obrir i tornar a utilitzar quan fos necessari.

Després del 1945 va desaparèixer l'amenaça de nous bombardeigs, que ja feia temps que no era present entre la població. En algun moment, els accessos van ser cegats i pavimentats, de manera que va desaparèixer de l'espai públic —i progressivament de la memòria col·lectiva— qualsevol element indicatiu de la presència d'un refugi subterrani. Un exemple ben representatiu de l'oblit en què van quedar els refugis es troba en un document de 1979. A la sol·licitud d'informació de la Prefectura Provincial de Protecció Civil sobre refugis, l'Ajuntament d'Inca va respondre que "el número de Refugios existentes en el Municipio contra bombardeos convencionales, se desconoce".³⁰

Els refugis públics d'Inca no van tenir cap tipus de manteniment després de la seva construcció, de manera que, tot i estar ocults, quedaren en un estat d'abandonament i degradació. A més, les diferents obres que es van anar fent en els edificis de l'entorn durant els decennis següents contribuïren a la inhabilitació de les galeries, que amb freqüència van esdevenir dipòsits d'enderrocs. Distinta sort va viure el refugi militar del Quarter General Luque, al qual se li va donar un nou ús com a galeria de tir. A causa d'això, i malgrat que també va experimentar etapes d'abandonament i degradació, actualment presenta el millor estat de conservació de tots els búnquers construïts durant la Guerra Civil a Inca.

6. CONCLUSIONS

Inca va ser bombardejada en tres ocasions durant els primers mesos de la Guerra Civil. La selecció de la capital del Raiguer com a objectiu per part de l'aviació republicana no es pot desvincular de la seva situació estratègica, de la presència militar ni del potencial de la seva indústria.

En el primer dels atacs aeris, el 24 de juliol de 1936, es van produir les primeres víctimes mortals dels bombardeigs. Aquest fet va tenir un gran impacte social entre la població i, si bé la reacció de molts va ser fugir, també va impulsar l'habilitació dels primers refugis antiaeris. No eren els búnquers municipals, que es construirien més endavant, sinó soterranis, cisternes o similars que la població va utilitzar per resguardar-se quan sonaven les sirenes de l'Ajuntament o les campanes de les esglésies avisant que s'apropaven els avions. Les autoritats militars de la província van demanar la construcció de refugis, però el cessament dels bombardeigs a la tardor de 1936 va fer que la gent perdés la por a les bombes. Els ajuntaments

³⁰ AMI, 2838. Protecció Civil (1947-1979).

tampoc estaven per construir refugis: sense fons i dirigits per gestores inestables, bastant tenien a fer funcionar els serveis ordinaris. Que les autoritats provincials només prestessin atenció a la defensa antiaèria de Palma i deixessin a la seva sort la resta de municipis tampoc ajudava.

La situació va canviar quan l'aviació republicana va tornar a bombardejar Mallorca el maig de 1937. Les bombes només van caure sobre punts estratègics de la badia de Palma, però això ho sabem ara. La possibilitat que un avió tornés a atacar Inca semblava real, per la qual cosa el pànic va tornar. Va ser llavors quan els gestors de l'Ajuntament van decidir construir refugis antiaeris per protegir la població civil.

Es van construir dos búnquers, a la plaça d'Espanya i al Claustre de Sant Domingo, seguint les normes dictades per la Junta Tècnica de la Prefectura de Defensa Passiva Antiaèria de Balears. El finançament que es requeria es va aconseguir imposant contribucions extraordinàries, la qual cosa no va impedir que alguns veïns presentessin reclamacions per no pagar o pagar menys ni que n'hi hagués que es resistissin a pagar durant anys. En paral·lel, l'Exèrcit va construir el seu propi refugi sota el Quarter General Luque, que anys després seria utilitzat com a galeria de tir.

D'entrada, aquests refugis eren insuficients per protegir el conjunt de la població d'Inca. Ara bé, cal tenir en compte que hi havia refugis improvisats arreu de la ciutat, dels quals no existeix una llista, i que, segurament, també hi havia o podia haver-hi altres espais d'abric públics. Amb tot, es començaren a construir coincidint amb les darreres etapes de la Guerra i les obres no van ser ràpides. Quan el primer, el de la plaça d'Espanya, va estar enllestit, feia mesos que havien cessat els bombardeigs, de manera que mai van arribar a ser utilitzats per al que havien estat concebuts. En el cas del refugi de Sant Domingo, quasi va arribar abans el tancament que l'acabament de l'obra.

L'any 1945 també va ser un punt d'inflexió per a la defensa passiva antiaèria. Les autoritats no estaven interessades ni tenien capacitat per al manteniment d'unes infraestructures que ja no semblaven necessàries i que generaven més problemes que avantatges. Només el temor de les bombes havia activat l'habilitació o la construcció dels refugis, així que sense amenaça a la vista els refugis van quedar condemnats a l'oblit sota el paviment. Les velles galeries han perdut tot el seu valor com a elements de defensa, però al mateix temps han adquirit un potencial valor patrimonial que, igualment, continua soterrat.

7. BIBLIOGRAFIA

Armengol, A. i Armengol, J. 2005. La repressió a Inca. La república i la Guerra Civil. Perifèrics: Palma.

Duran, M. 1982. 1936 en Mallorca, v. I-IV. Imagen 70: Palma.

Fiol, B. 2019. Els refugis antiaeris de Palma i la defensa passiva a Mallorca durant la Guerra Civil. Lleonard Muntaner: Palma.

Gual, S. 1986. Un siglo de la historia de Inca a través de su guarnición militar (1879-1986). Simón Gual: Palma.

Massot, J. 1998. Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938). Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Barcelona.

Sastre, A. 2012. "Les cimenteres a Inca". XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; 253-258.

Abreviatures

AMI – Arxiu Municipal d'Inca

DPA – Jefatura de Defensa Pasiva Antiáerea

La recerca minera del lignit mallorquí pel Centre de Treball d'Adaro a Inca (1956-1960)

Miguel Ángel Corado Guerrero

Historiador corado42@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.201

Paraules clau: lignit, Inca, Adaro, INI, recerca minera, reserves, Mallorca, mines.

Resum. *El present document investiga la mineria del lignit mallorquina entre el final de la Guerra Civil i l'inici del desenvolupisme franquista, intentant entendre els canvis que va experimentar aquest sector econòmic amb les noves regulacions intervencionistes franquistes. Particularment s'analitzarà la visió del sector per part de les autoritats, l'arribada de l'INI a l'illa, la nova legislació minera, l'establiment de la Reserva de l'Estat de Lignit de Mallorca i l'activitat del Centre de Treball d'Adaro a Inca entre 1956-1960.*

Keywords: lignite, Inca, Adaro, INI, mining research, reserves, Mallorca, mines.

Abstract. *This document reserches Majorcan lignite mining between the end of the Civil War and the beginning of Franco's Developmentalism, trying to understand the changes that this economic sector underwent with the new Francoist interventionist regulations. In particular, the vision of the sector by the authorities, the arrival of the INI to the island, the new mining legislation and the establishment of the State Reserve of Lignite in Majorca and the activity of the Adaro Work Center in Inca between 1956-1960.*

1. INTRODUCCIÓ

En el present article es tractarà la reorganització i recerca dels jaciments de lignit de Mallorca durant els primers governs de Franco, després de la seva victòria en la Guerra Civil espanyola (1936-1939). Cal destacar que aquestes actuacions es van realitzar en un context d'autarquia i aïllament econòmic, per això les autoritats polítiques van voler revalorar el ric subsol mineral de l'Estat espanyol.

Quant al context cronològic, ens situem en els anys entre el final de la Guerra

Civil i l'inici del desenvolupisme franquista (1939-1959). Cal destacar que David Ginard (1999) assenyala que aquests anys són, d'una banda, la postguerra; estancament econòmic i fam (1939-1951), i els anys de frontissa; recuperació i reconversió (1951-1959). Si traslladem aquesta cronologia al sector del carbó insular veurem que la dècada dels quaranta va ser un moment de reorganització econòmica, amb noves lleis i avantprojectes econòmics, en què es posava en relleu el potencial econòmic de les illes i de les reserves de lignit. A continuació, ja en la dècada dels cinquanta, s'actua a través de l'INI (Instituto Nacional de Industria) per a posar en funcionament el sector energètic balear.

La historiografia ha dedicat molt poca atenció a l'estudi del sector econòmic del carbó a Mallorca. Hi ha algunes publicacions de caràcter local que ens permeten tenir un punt de partida per a l'estudi del carbó a Mallorca. D'una banda, de caràcter més general, tenim el TFM de Martínez Morcillo (2010), que revalorava el patrimoni miner de Mallorca. En l'àmbit local comptem amb l'article de P. Reynés i G. Fiol (2007) sobre les mines de Lloseta i el de B. Mateu i C. Pericàs de les mines de Selva (2018) i, finalment, Espinosa i Alomar (2009) amb les mines d'Alcúdia.

En canvi, d'Inca només es té l'article de G. Fiol amb el títol "La infructuosa recerca de lignit en el terme d'Inca", el qual és bàsicament una recopilació de les concessions mineres existents en el Districte Miner Balear (DMB), en què destaca que només una mina de les 42 existents, "Rosalia", es va arribar a explotar. No obstant això, aquest treball de recerca es pot realitzar gràcies als arxius existents en el Fons Històric Fundació Endesa Illes Balears (FHFEIB), que contenen un important fons per a comprendre la història de l'energia de les Balears. S'hi han detectat uns documents d'importància cabdal que ens permeten dilucidar que a Inca es va establir una oficina de recerca minera per a l'anàlisi en profunditat de les conques mallorquines. Així doncs, el municipi inquer va ser el centre del primer esforç estatal d'estudi en profunditat del lignit mallorquí.

Finalment, cal esmentar la metodologia duta a terme en aquest article. Es tracta principalment d'un treball de recerca amb fonts primàries: a través de documents elaborats pel Centre de Treball de l'Empresa Nacional Adaro d'Inca (FHFEIB) i les dades de concessions mineres del DMB de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM). En aquesta mateixa línia, cal esmentar la legislació minera de l'època. Paral·lelament, cal fer referència a l'Estadística Minera i Metal·lúrgica d'Espanya (EMME) entre els anys 1939 i 1960, que són els anys d'estudi del present treball i, finalment, a la bibliografia relativa a aquest tema, principalment referent als estudis locals de Lloseta, Selva i Alcúdia.

2. PANORAMA GENERAL DE LA MINERIA DEL LIGNIT A MALLORCA

Ens proposem presentar una visió general de la indústria del carbó a

Mallorca i la seva relació amb la capital del Raiguer. Com ja s'ha esmentat, es considera que aquest sector va ser capital per al desenvolupament econòmic mallorquí durant el segle passat, ja que gràcies a l'electrificació l'economia de l'illa proveïda amb carbó insular no va deixar de créixer. Ara bé, malgrat les seves dimensions, no ha estat considerada la seva aportació per part dels historiadors econòmics, que s'han centrat en la indústria del calçat, tèxtil o el turisme.

Abans de començar, cal assenyalar algunes apreciacions. En primer lloc, aquest article completa i amplia la comunicació realitzada per Mateu Gabriel Fiol (2008) en què fa a una recopilació de les concessions mineres del terme municipal d'Inca. Aquest text efectuava un resum de la informació disponible en el Districte Miner de Balears (DMB), de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM). En aquest mateix article, amb el títol "La infructuosa recerca de lignit en el terme d'Inca" quedava patent que el municipi inquer no va ser un centre d'extracció de carbó de referència a les Illes Balears.

En el cas particular d'Inca, Fiol (2008) assenyala que les dades del DMB puntualitzen que a la vila va haver-hi 42 concessions per a l'explotació de lignit. No obstant això, només una, "Rosalía", s'arribaria a explotar; és a dir, només el 2,4 % de les concessions. La capital del Raiguer seria la que encapçalaria l'estudi del carbó insular amb l'establiment del Centre de Treball de l'Empresa Nacional de Recerques Mineres d'Adaro a Inca, que transformaria el panorama miner insular. Destaquem, per tant, que el paper jugat per Inca¹ no seria el d'extreure mineral en grans quantitats, sinó el de propugnar la seva organització, a través d'una organització meticulosa dels recursos disponibles a l'illa, mitjançant sondejos.

Reprement la idea anterior, pel que fa a la falta d'activitat de les concessions mineres que atorgava el DMB, es deu (Martínez Morcillo, 2010) a la Llei de mines de 1868. Aquesta norma va reduir la burocràcia de manera significativa. De forma resumida, es pot dir que les concessions mineres se sol·licitaven al DMB. En completar-se el procés administratiu, la concessió minera era atorgada, de manera gratuïta i sense necessitat d'iniciar l'activitat en el jaciment. El problema és que el propietari assegurava, sense cap cost, el fet de tenir un terreny en la seva possessió, que el dia de demà podia explotar, cosa poc probable, o vendre a algun altre particular que estigués interessat a explotar la regió. Aquesta pràctica especulativa continuaria fins a la reorganització econòmica que efectuaria l'autoritat franquista després de la Guerra Civil espanyola (1936-1939).

És conegut a l'illa que les conques lignitíferes més importants de Mallorca estaven situades a Selva, Lloseta, Alaró i Sineu, ja que aquests jaciments van ser els que van atorgar més rendibilitat econòmica a les empreses del sector. No obstant això, les dades del DMB ens revelen un panorama totalment

¹ FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona reservada de Mallorca març 1956.

diferent sobre l'abast del sector miner, o millor dit, de l'abast de les concessions mineres a l'illa.

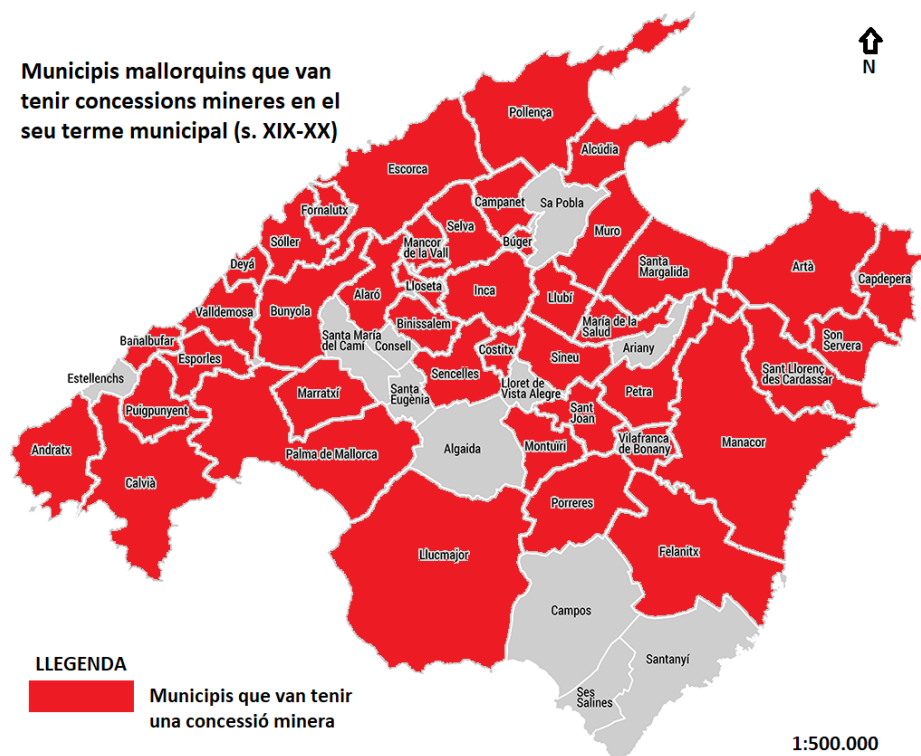

Figura 1. Mapa dels municipis amb concessions mineres segons el DMB. Elaboració pròpia

Les dades proporcionades pel DMB són clares, el 83 % dels municipis mallorquins van rebre una concessió minera per a l'explotació del lignit, en quedà un 17 % restant sense cap registre ni sol·licitud d'aquesta. La idea més important que es pot extreure és que durant el s. XIX i el s. XX va haver-hi una veritable febre del carbó a Mallorca i sorgiren multitud de petites empreses o particulars que es llançaven a l'explotació dels filons de carbó.

3. LA MINERIA AUTÀRQUICA (1939-1959): LEGISLACIÓ, VISIÓ ECONÒMICA I POLÍTICA

L'autarquia va ser un període econòmic de la dictadura franquista entre 1939 i 1959 mitjançant la qual, partint d'una economia destruïda per la Guerra Civil i un aïllament internacional derivat de la victòria aliada en la Segona Guerra Mundial, van intentar superposar-se a la situació propugnand i fer costat a la indústria nacional. El sector miner va ser un pilar fonamental dins d'aquesta estratègia econòmica (Fontana, 2004).

Per a l'estudi de l'autarquia a Mallorca consultem els treballs de D. Ginard (1999) i L. Arpizoz (2003), que ens deixen davant d'un panorama econòmic desolador. Després de la guerra, el conjunt de l'Estat va entrar en recessió, el creixement estatal va ser d'un 1,98 %, mentre que a les Illes Balears va ser d'un 0,47 %. Segons Ginard (1999), la raó va ser la política intervencionista i autàrquica del govern franquista, que va prendre mesures polítiques sense tenir en consideració la realitat econòmica de l'Estat. Ara bé, això va ser de vital importància per a la mineria insular, ja que va permetre una reestructuració i posada en valor per a subministrar carbó a les centrals tèrmiques insulars i proveir així d'energia la malparada indústria mallorquina (GESA, 1987).

Es procedirà a analitzar tres documents de l'època que proporcionen una visió realista i coetània de la importància que tenia el sector del carbó a Mallorca i com aquest era revalorat en aquesta conjuntura econòmica. D'una banda, la Nova Llei minera de 1944, que significaria la representació d'una política intervencionista econòmica que tindria la seva contrapartida a Mallorca. D'altra banda, l'*Avantprojecte de pla econòmic: 1947-1951* realitzat per la Junta Provincial d'Ordenació Econòmica-Social de Balears (JPOESB, d'ara endavant) i, finalment, el llibre escrit per la Delegació Provincial de Sindicats de Balears el 1952 que proveïa les principals línies d'actuació que suposarien la intervenció de l'INI a Mallorca.

3.1. La visió política i econòmica de la mineria a Mallorca mitjançant l'*Avantprojecte de pla econòmic: 1947-1951* de la JPOESB

En primer lloc, l'*Avantprojecte de pla econòmic: 1947-1951* de la JPOESB presentat el 1947 ens permet veure una radiografia completa de la situació de l'economia insular de l'any 1946, i amb això analitzar el sector lignítifer per part de les autoritats polítiques. Simultàniament es podrà comprovar de primera mà la visió autàrquica de la mineria en el cas de Mallorca.

La JPOESB (1947) afirma rotundament que la producció de mineral general balear és pràcticament nul·la, exceptuant el lignit. Això no significa que aquesta activitat econòmica es limités solament al carbó, ja que a la Prefectura Provincial de Mines consten registrades deu mines de ferro, una de plom i una altra de coure, les quals no són productives. No obstant això, deixant de banda l'extracció mineral i centrant-se en la producció de les pedreres, en aquest àmbit el sector gaudeix d'una gran presència i vitalitat amb les pedreres de marès (33), calcària margosa (37), calcària compacta (2) i sulfat càlcic (5). Així mateix, s'esmenta la fabricació de revoltons i terrisseria, sense oblidar-nos del formigó armat pòrtland, pedres artificials i mosaics del sòl. Aquestes són escasses en nombre i només la producció de ciment sobresurt de la resta, el qual és valorat i exportat al llevant peninsular.

Passant ja a tractar la mineria de carbó (JPOESB, 1947), els economistes assenyalen les principals conques lignítíferes d'aquells anys, però, com hem

vist abans, hi havia molts més municipis dedicats al carbó, tot i que de manera més marginal. En qualsevol cas, la Junta assenyala les cinc zones d'extracció primordials: al nord, Alcúdia; al centre, Sineu; al sud-est, els voltants del poble de Felanitx i, finalment, a l'oest, la conca de Puigpunyent. A això hi hem d'afegir la zona compresa entre Binissalem, Lloseta i Selva. En total, la JPOESB declara que el 1947 hi ha 96 mines, amb 3.263 hectàrees en total. La realitat, no obstant això, és que només 14 mines són explotades i només aconseguen 300 hectàrees en total; la producció segons aquest organisme va ser de 100.000 tones el 1946, que superen àmpliament les 20.000 del 1939. És evident que aquestes dades són llançades per a recalcar la gran potencialitat i productivitat que pot aconseguir el lignit. Els estudis econòmics posteriors (Manera, 2017) fixen la productivitat en 30.855 i 92.997 tones respectivament, la variació és de 10.000 tones en tots dos casos; es tracta d'un exemple clar de la poca claredat de les autoritats que volien realitzar un intervencionisme en aquest sector econòmic. Però dins de la crisi general de l'economia insular dels anys quaranta, les mines mallorquines augmentarien any rere any la seva producció, i no seria fins al final de la dècada que es notaria l'esgotament del sector.

El producte extret és el lignit, el qual és utilitzat principalment com a aliment de calderes de vapor, calefacció i ús domèstic (JPOESB, 1947). Les autoritats volen utilitzar-lo per a donar combustible a les futures centrals tèrmiques. En aquest sentit s'ha de puntualitzar que Ginard (1999) i GESA (1987) remarquen el pèssim estat de les calderes insulars per falta de manteniment. És més, els talls elèctrics van començar el 1940, quatre anys abans que a la Península. Això va desencadenar una reducció de la producció industrial per part de Gas i Electricitat, S.A. (GESA). Aquesta situació canviarà, com es veurà, amb la intervenció de l'INI el 1952 amb la compra de GESA i el posterior inici de la construcció de la C.T. d'Alcúdia I, que seria alimentada principalment amb lignit mallorquí i fueloil (Parejo, 2011). Gràcies a l'augment de la demanda energètica a causa del turisme, l'extracció del lignit es duplicaria entre 1950 i 1960.

Continuant amb la visió del sector lignítifer per part de la JPOESB (1947), veiem que la producció vendible de 1945 va ser de 198 milions de pessetes, de les quals 7,6 milions venien del DMB de Mallorca. El preu mitjà va ser de 110,36 pessetes per tona. Aquest preu era una mica baix en comparació amb el peninsular. La raó era la insularitat, el carbó mallorquí va ser altament valorat pels industrials del llevant peninsular, que havia d'atendre el cost dels nolis.

En aquesta taula es poden consultar les principals províncies lignítíferes de l'Estat espanyol el 1945. Remarquem que en aquesta fase, Balears era la cinquena província productora de lignit. Hi ha un ampli marge de millora, com per exemple una reestructuració de la producció i una inversió en bombes d'aigua. Això últim permetria que Puigpunyent tornés a produir, ja que conté el carbó amb major poder calorífic de l'illa.

Província	Producció en tones (1945)
Terol	470.189
Barcelona	351.385
Lleida	191.521
Saragossa	171.869
Baleares	69.400
Osca	58.396
Santander	16.094

Taula 1. Taula amb la producció del lignit. Font JPOESB (1947). Elaboració pròpia

El problema de fons que tenien les Balears, a criteri de la Junta (1947), era que ni el poder polític ni la societat reconeixien el veritable poder d'aquest sector econòmic. És cert que el sector va incrementar la seva producció vendible en els anys anteriors. Això és degut, principalment, a la demanda industrial de Barcelona, que li va permetre competir amb el carbó peninsular. No s'ha d'oblidar que el carbó peninsular, com l'hulla asturiana, posseïa un major poder calorífic i era molt més demandat que el lignit, amb menor poder calorífic. És per això que el carbó mallorquí es venia a preu molt baix, per a resultar atractiu als industrials. No obstant això, si les produccions d'hulla peninsular tornaven a la normalitat, aquesta producció cessaria o es reduiria si no hi havia un manteniment per part de les autoritats públiques. Aquesta intervenció estatal succeirà a partir del 1952 amb la compra de GESA per part de l'INI.

La indústria del carbó, a diferència d'altres sectors econòmics, necessitava una quantitat elevada d'estudis i recerques sobre la qualitat del carbó (poder calorífic, cendres i sofre) i sobre els mateixos jaciments (llacunes i capes de carbó, orientació, angle i profunditat). És per aquesta raó que des del poder públic intervencionista, i vista la situació econòmica, s'encarregarien personalment d'iniciar les primeres recerques a gran escala en la conca mallorquina.

Cal assenyalar que les empreses mallorquines sí que van efectuar alguna recerca en la dècada de 1940, sobretot a Puigpunyent, Alcúdia i Alaró-Binissalem. No obstant això, aquests estudis no oferien una imatge real de totes les reserves de carbó de l'illa i només s'executaven en petites zones, de manera que queda palès, al nostre criteri, que sense la intervenció de l'INI i l'Empresa Nacional Adaro, l'estudi i coneixement del carbó no hauria reunit el nivell necessari per permetre el proveïment de carbó de la C. T. d'Alcúdia.

En qualsevol cas, la JPOESB (1947) ens deixa clara la visió del carbó insular:

[...] es innegable que las reservas con que cuenta esta zona balear son muy grandes, pudiéndose afirmar, aunque no contamos con datos

precisos por no existir más que estudios incompletos que hay lignito en Baleares para muchos siglos, aun incrementando el ritmo de extracción del mineral que en menos de diez años ha triplicado la producción. Si el Estado, como lo reconoce en teoría, ayudará en la práctica a las explotaciones mineras todas (no solamente las de hulla por las que muestra singular preferencia), es de esperar que Baleares se situará como una de las primeras regiones productoras de lignito [...]

La visió econòmica autàrquica queda patent, amb afirmacions com: “reservas muy grandes”, però no es tenen estudis complets de les conques, que vindran a la fi dels cinquanta amb l'oficina de recerca establerta a Inca, segons dades de la nostra investigació.² Continuant amb això, assenyalem els “muchos siglos” que se suposava que duraria la pràctica minera. La realitat va ser que l'última mina, el “Plano Inclinado Acetileno”, cessaria la seva explotació el 1989. Paral·lelament, s'accepta que és difícil de canviar aquesta situació, a més de la inseguretat que s'estava vivint en aquell moment. Continuant amb aquesta dosi de realitat, les mateixes autoritats afirmaven que, en aquells moments, la societat balear considerava la mineria del lignit com “un negocio ruinoso”.

3.2. L'intervencionisme de l'INI en el sector energètic

El segon document que s'ha d'analitzar per a comprendre l'intervencionisme del sector energètic mallorquí és el llibre publicat per la Delegación Provincial de Sindicatos de Baleares, el desembre del 1952, el qual tenia com a objectiu donar a conèixer en què consistirien les primeres intervencions de l'INI a Mallorca. El nom del llibre era: *Hacia la solución del problema de energía eléctrica en Mallorca a través del I.N.I.*

La iniciativa privada, personificada en GESA, no havia solucionat el problema elèctric a Balears, segons la Delegación Provincial (1952):

Es por ello lo que Mallorca entera, solicitó del Poder público la presencia viva y actuante del Instituto Nacional de Industria en la isla, y del Gobierno, escuchando la demanda, dicto el Decreto autorizándola.

Amb aquesta declaració d'intencions, la Delegación Provincial (1952) afirmava que GESA, el 1951, només produïa 35 milions de kWh, quan la mitjana nacional se situava entre 75-100 milions de kWh. Per tant, aquest subministrament anormal deixava una economia amb talls de llum i restriccions que al seu torn causaven que no es pogués instal·lar nova indústria. Per a exemplificar això, Ginard (2002) assenyala que el 1942 les fàbriques mallorquines només comptaven amb quatre hores de llum per a produir.

L'INI, continua defensant la Delegación Provincial de Sindicatos de Baleares

² FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona reservada...

(1952), conscient de l'aïllament geogràfic de l'illa i el problema energètic endèmic que pateix, necessita instal·lar elements generadors que permetin una producció elèctrica contínua. Això, en la pràctica, va significar la instal·lació de les centrals mòbils (amb una potència de 5.000 kW) i la construcció posterior de la C.T. Alcúdia I. Però la qüestió també gira entorn del transport del carbó, ja que aquest ha de valer-se dels jaciments locals i fer ús dels seus propis mitjans autàrquics, amb vista a cobrir situacions extraordinàries, posant com a exemple un conflicte bèl·lic que tallaria la connexió amb la Península. Per tant, segons la Delegación Provincial (1952):

INI adopte las medidas pertinentes para la utilización en las centrales en mayor grado posible, de los lignitos de Mallorca, así como para la mayor explotación y racionalización de la producción de los mismos, a fin de obtener en calidad, cantidad y los mejores precios, los combustibles necesarios.

Per a aconseguir aquest objectiu, continua la Delegación (1952):

Resolver el problema con nuestros propios combustibles es de tanta transcendencia que, si vital ha de considerarse el logro en la producción de energía eléctrica hasta cubrir totalmente las necesidades de nuestros usuarios e industriales, no lo es menos el de que este objetivo se pueda lograr con soluciones de carácter autárquico para las que Mallorca en compensación a su ausencia de corrientes permanentes de agua, ofrece la extraordinaria riqueza de su cuenca minera, cuyo aprovechamiento y utilización para centrales térmicas está más que demostrado por los estudios y experiencias realizadas, y con reservas suficientes para soluciones a larguísimo plazo.

Aquest document publicat per l'aparell sindicalista de l'Espanya de Franco no deixava de ser una propaganda fora de qualsevol realitat econòmica, però continuava amb el pensament econòmic ja vist en l'avantprojecte del 1947. Realment, aquest intervencionisme sí que va poder començar a donar resultats per a pal·liar el crític problema energètic que patien a Mallorca. Primer, amb l'establiment de les centrals tèrmiques mòbils (GESA, 1987) i posteriorment amb la central d'Alcúdia. L'elecció d'Alcúdia com a centre energètic va ser molt significativa, segons els estudis d'Espinosa (2013), amb la C.T. I "Alcanada" i II "Murterar". Cal destacar que pel Decret de 21 d'octubre de 1955 es va declarar la construcció de la C.T. d'Alcúdia I "Alcanada" d'interès estatal, i s'inicià l'expropiació dels terrenys necessaris per a la seva construcció. Continuant amb això, Espinosa (2013) destaca que la central ja estava en funcionament entre 1957 i 1958, però la inauguració oficial es faria amb la visita del general Francisco Franco i la seva esposa Carmen Polo, conjuntament amb les altes instàncies polítiques i eclesiàstiques de la província.

És correcte dir que, gràcies a aquest impuls, la indústria lignítifera mallorquina va tornar a reactivar-se i despertà una altra vegada interès per

part de les empreses privades insulars a produir més carbó, que aquesta vegada sí que aniria destinat a la central tèrmica, que juntament amb la creixent demanda d'electricitat permetria una estabilitat dels jaciments, fins que s'esgotessin. Així mateix, els experts en la història del carbó espanyol, com Carles Sudrià (1994), afirmaven que la intervenció de l'INI en el sector del carbó només va servir per a retardar la inevitable crisi que patiria aquest sector econòmic. És més, Sudrià assenyalava que es van dedicar gran quantitat de recursos econòmics al seu manteniment, que podrien haver-se utilitzat per a altres indústries. En el nostre cas particular, en un context de recessió econòmica, només el 1956³ es van dedicar 6,8 milions de pessetes a l'estudi del subsol, i aquesta inversió econòmica continuaria els anys posteriors.

Comentarem breument l'evolució de la conca minera de Selva amb la mina de "San Cayetano" (Mateu & Pericàs, 2018), que durant la dècada dels quaranta extreia entre 6 i 7 mil tones, però que igualment va haver de veure com de manera progressiva la demanda de carbó era cada vegada menor. La dantesca situació econòmica va portar l'empresa, propietat del marquès del Verger, Juan Zaforteza, a aturar l'activitat de "San Cayetano II" a Selva i "San Luis" a Biniamar el 1949. Si es consulten les dades estadístiques, veiem que la producció d'aquest any només va aconseguir les 54.000 tones (Manera, 2017). Considerant aquest mateix marc cronològic, els anys quaranta les concessions de Lloseta (Reynés & Fiol, 2007) actives eren "Dos Germans" i "Sant Tomàs", amb 128 miners, cosa que la feia destacar com la conca més productiva de tota l'illa, sumant conjuntament 28 mil tones (1943) i 48,9 mil tones (1946). Patí una reducció notable a partir de 1948, amb 24 mil tones i 132 treballadors.

Es pot dir que en la mineria mallorquina, fins i tot en plena crisi econòmica general de la indústria, com assenyalen autors com Ginard (1999) i Arpizoz (2003), la producció de lignit no deixa de créixer de manera constant (EMME, 1939-1960), amb l'inici de la seva crisi i paralització el 1949, amb una producció de 54 mil tones, que distaven molt de les 85 mil de l'any anterior. La raó d'aquesta crisi és la millora de la comunicació amb la Península i la consegüent arribada de carbó molt més barat. Així i tot, els industrials de Barcelona, Alacant i València continuaven demanant aquest carbó pel seu baix preu.

La historiografia, amb Mateu i Pericàs (2018), Ginard (1999) i Parejo (2011), afirma correctament que la intervenció de l'INI en l'economia va ser un punt clau per a la rehabilitació i viabilitat financera de les empreses mineres. Amb la compra de GESA per l'INI el 1952 començaria una estreta relació entre el sector energètic i el miner, amb la compra de tot el lignit produït pels jaciments, ressorgint les conques mineres.

El carbó mallorquí es dirigiria a Alcúdia, a les calderes dissenyades per a

3 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona reservada...

Any	Producció en tones
1939	30.855
1940	43.889
1941	53.231
1942	57.382
1943	52.334
1944	47.744
1945	70.756
1946	92.997
1947	71.194
1948	85.267
1949	54.379
1950	52.219
1951	61.011
1952	66.808
1953	70.707
1954	69.337
1955	81.102
1956	104.754
1957	121.335
1958	91.174
1959	130.935
1960	160.044

Taula 2. Producció de lignit de Balears entre 1939-1960. Font: EMME. Elaboració pròpia

cremar lignit insular, en la Central Tèrmica d'Alcúdia I (Sánchez, 1960), que finalitzaria el 1957 i que s'inaugurà oficialment el 1960 amb la visita oficial de Francisco Franco, en la que va ser la seva última estada a l'illa de Mallorca. Es pot veure aquí que la labor de l'INI és una prioritat dels governs franquistes. L'elecció del municipi de la costa nord va ser degut a la seva posició geogràfica, prop de les conques del nord de l'illa, i la proximitat del port per al proveïment de fuel, a més de la utilització del cabal de l'aigua del litoral per a refrigerar la maquinària. Inicialment es van instal·lar calderes que podien consumir lignit i fuel amb les següents característiques: pressió de vapor, 44 kg/cm²; temperatura del vapor, 443°C; producció de vapor, 70.200 kg/hora per unitat.

Amb la central tèrmica, la falta d'un mercat interior quedava resolta. És més, la puixant economia balear no deixaria d'augmentar la seva demanda

energètica (GESA, 1989). És per aquesta raó que considerem que la presència de les mines a Mallorca va fomentar l'intervencionisme de l'INI en el sector energètic, que derivà en la construcció de la central d'Alcúdia, amb la qual, al seu torn, amb la seva posada en marxa, s'acabarien els talls en el proveïment elèctric, cosa que permetria que la indústria turística balear creixés de manera exponencial. Per això, i considerant les característiques de les dues calderes de la central tèrmica, l'estudi en profunditat del subsol va ser una prioritat que el Centre de Treball d'Adaro d'Inca faria realitat.

3.3. Legislació minera: Llei minera de 1944 i Ordre de 1955

Continuant amb els elements anteriorment esmentats, ara es tractarà de forma detallada la Nova Llei de mines de 1944 i l'Ordre del Ministeri d'Indústria de 1955, que van permetre la base legal de l'intervencionisme econòmic en el sector miner insular.

Els governs franquistes, al llarg dels anys, van desplegar un complex aparell legal per a sustentar l'intervencionisme i el desenvolupament econòmic, que tenia com a fita principal l'establiment dels Plans de Desenvolupament el 1959. Cal comentar, en primer lloc, que la Nova Llei de mines de 19 de juliol de 1944 va establir i va regular el funcionament de la indústria minera entre 1944 i 1973, moment en què va entrar en vigor la següent llei de mines: Llei 22/1973, de 21 de juliol, de mines, que encara avui en dia vigeix.

Iniciem l'anàlisi de la Nova Llei de mines de 19 de juliol 1944, que va establir les bases de l'intervencionisme econòmic en el sector. Experts en la matèria com C. Sudrià (1994) consideren que va ser incoherent i va retardar la crisi d'un sector destinat al tancament. En primer lloc, el pròleg, en què s'assenyala que la riquesa minera és fonamental per a Espanya i una base obligada per al desenvolupament de l'economia i indústria, i per això ha de ser un element primordial per a l'economia nacional.

Continuant amb l'anàlisi, l'article 8 subratlla que l'Estat pot realitzar recerques mineres i l'article 9 també permet aquesta iniciativa a particulars sota el vistiplau de l'Administració. Això va ser utilitzat per part de l'INI-Adaro i també per part de GESA en la seva cerca de lignit. L'article 48 és molt interessant, ja que l'Estat es reserva zones de terreny on hi hagi substàncies d'interès econòmic especial, en aquest cas el carbó. Això afecta els terrenys francs que no tinguin concessions, però aquí allò atraient és que amb l'article 76 obliga els concessionaris de mines a explotar les mines en cas de necessitat, i mitjançant l'article 32 obliga al manteniment de l'activitat d'aquest jaciment.⁴

L'article 22 determina que les explotacions que rebin una concessió han de ser productives en un any. Ara bé, pot succeir que aquesta explotació sigui la

4 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 24 i 26.

les principals conques. Igualment, amb l'article 22 de l'anterior Llei, obligava els concessionaris de jaciments a explotar les mines i, en cas de no fer-ho, es podria recórrer a l'article 6 de la mateixa Llei i realitzar una expropiació forçosa i quedar lliures per a l'ús per part de l'Estat, ja que l'explotació del carbó era una prioritat per a l'Estat autàrquic.

El primer article de l'«Orden de 1 de marzo de 1955» determina les dimensions de la Reserva de l'Estat del lignit insular, que seria el perímetre poligonal que formarien els llinars de les portes dels ajuntaments de Bunyola, Algaida, Sant Joan, Santa Margalida, Alcúdia i Pollença.

En aquest mapa es poden veure els dipòsits lignitífers segons els treballs d'Escandell, J. M. Oliveros i G. Colom de 1960, que van ser recopilats gràcies a les recerques realitzades en el Centre de Treball d'Inca.

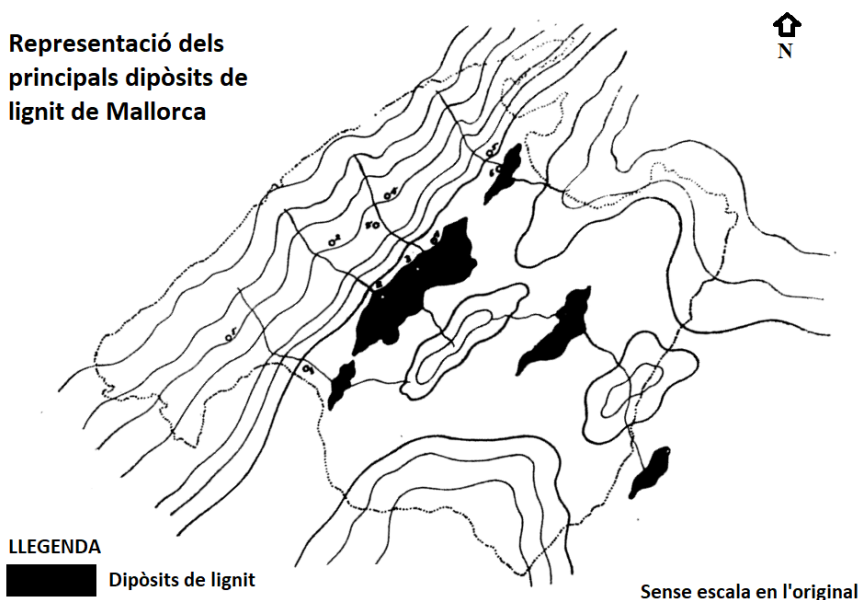

Figura 3. Llacunes de lignit. Extret de B. Escandell, J. M. Oliveros, i G. Colom de (1960)

D'aquesta manera i vists aquests dos mapes, queda patent la posició central del municipi d'Inca dins d'aquesta nova reserva de mineral, determinant-se la participació d'Inca en aquesta nova fase del lignit mallorquí. Però continuant amb l'Ordre de l'1 de març de 1955, en aquesta zona delimitada s'assignaven permisos de recerca i d'explotació directa de carbó. En aquesta primera fase del franquisme, el lignit mallorquí quedava enquadrat dins de la política energètica franquista, ja que el carbó era base necessària per al "desarrollo industrial" i "defensa nacional" de l'Estat franquista.

4. EL CENTRE DE TREBALL D'ADARO A INCA (1956-1960)

El Centre de Treball es va situar en el municipi d'Inca,⁵ amb la inauguració d'una oficina. Aquesta acció era possible gràcies a l'article 8 de la Llei de mines de 1944 i que desenvolupava l'article 2 de l'Ordre d'1 de març de 1955. L'elecció d'Adaro d'Inca és evident, per la seva posició central dins de la Reserva Minera.

L'oficina d'Adaro va desenvolupar l'activitat de recerca entre els anys 1956 i 1960. Aquest centre va emetre anualment una memòria en què deixava constància de totes les actuacions i accions realitzades, així com les perspectives de futur de l'oficina.

El primer informe és el de 1956, en què destaca l'interès dels investigadors per trobar un filó de carbó en el terme municipal d'Inca, ja que consideraven que era la continuació natural de la mina de Sant Tomàs de Lloseta, que hem de recordar que va ser una de les més productives en la dècada dels quaranta (Reynés & Fiol, 2007). En qualsevol cas, per a aquest primer any, el pressupost amb el qual comptava l'oficina va ser de 6.680.000 pessetes dividides en cinc zones: Inca, Alaró, Lloseta, Alcúdia i Sineu. Cadascuna d'aquestes zones comptaria amb un pressupost particular d'1.336.000 pessetes.

L'estat de la recerca minera s'exposava a la memòria de 1956, i s'afirmava que encara que les explotacions del mineral dataven de més d'un segle d'història, aquestes eren molt rudimentàries i es realitzaven de manera precària, degut principalment a l'escàs capital de les empreses i al fet que no tenien un mercat assegurat dins l'illa. Per això molts jaciments tancarien davant de les dificultats econòmiques; un exemple d'això seria el tancament temporal de "San Cayetano" a Selva (Pericàs & Mateu, 2018). És per aquesta mateixa raó, continua la memòria de 1956, que les empreses insulars mai van dedicar recursos reals a la recerca minera, i només d'Alaró i Selva es tenia un coneixement aproximat del mineral.

No obstant això, a causa de l'anàlisi del lignit mallorquí i els seus "magníficos resultados", els enginyers⁶ estaven convençuts que es necessitava investigar per a fer costat a aquesta indústria amb vista a "sacar el máximo aprovechamiento de esa riqueza lignitífera insular en orden a la gran economía que supondría respecto a las posibles importaciones y los beneficios que reportaría a la Economía general del país". Per tot això, l'INI i Adaro consideraven imprescindible estudiar profundament les possibilitats del carbó de Mallorca, analitzar les zones ja conegudes més profundament i d'altres més desconegudes. Per això es va decretar la Reserva de l'Estat, per a augmentar la seva explotació i coneixement.

5 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona reservada...

6 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona reservada...

En relació amb les activitats realitzades per les empreses locals en l'estudi del mineral, s'ha trobat que GESA⁷ va enviar mostres de lignit mallorquí a analitzar a Barcelona. Els resultats van ser els següents:

	Mostra 22-6-55	Mostra 23-6-55
Humitat	13,2 %	14,1 %
Cendres	38,5 %	36,0 %
Materials volàtils	40,3 %	36,3 %
Sofre (S)	7,6 %	8,3 %
Potència calorífica superior determinada per la bomba de Mähler	3675 cal/g.	3850 cal/g.

Taula 3. Anàlisi de lignit, per Laboratori General d'Assajos i Anàlisi, per ordre de Gas i Electricitat SA. Elaboració pròpia

Aquest informe, elaborat pel Laboratori General d'Assajos i Anàlisi situat a Barcelona, confirmava l'elevada ràtio de cendres. Això obligaria els enginyers a construir calderes adaptades a aquesta situació, ja que s'han d'adaptar a les particularitats del carbó. Paral·lelament, s'assenyala que els industrials del carbó insular han estat intentant augmentar el contingent de carbó que consumia GESA any rere any. No obstant això, mai s'arribava al contingent promès. Per això, el Laboratori assenyala que és necessari un acord entre GESA i els jaciments, per a l'extracció d'un carbó de bona qualitat, i que al seu torn el preu del carbó es compari amb el del fuel, el seu competidor principal.

Tornant a l'informe del Centre de Treball d'Inca de 1956, s'esmenten les conques mineres que despertaven interès entre els investigadors: la primera és la zona compresa entre Inca i Alcúdia, ja que no se'n tenen estudis i a causa de l'emplaçament de les vetes de carbó es considera que pot haver-hi una connexió entre els jaciments del Raiguer i Alcúdia. Així mateix, es pot arribar a pensar que els jaciments d'Alcúdia, Puigpunyent, Calvià i Andratx s'estenen al llarg de tota la Tramuntana. S'ha de recordar que aquests municipis tenien sengles mines, que havien estat treballades durant els segles XIX i XX. La zona següent seria la situada entre Inca i Sineu i Sineu i Muro, respectivament.

El problema principal dels investigadors és la falta de testimonis superficials per a detectar aquests afloraments de carbó. Per tant, s'han de realitzar sondejos aleatoris a fi de trobar les llacunes de minerals i les seves connexions entre els jaciments. Continuant amb l'anàlisi, veiem que en la memòria del Centre de Treball d'Inca, el 1957, s'esmenta que GESA sol·licitava a l'oficina d'Inca que aprofundís en la recerca de la mina de "Santo Tomás" de Lloseta i "Santo Ginés" de Binissalem.

⁷ FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 24, Informes d'anàlisis de fragments de lignit i cendres 1954-55.

Durant el primer període del Centre de Treball d'Adaro van realitzar sondejos per a empreses locals. Ja el febrer de 1957 va rebre la comanda oficial per part de l'INI de començar una recerca sistematitzada de la zona reservada de l'Estat. En qualsevol cas, és interessant observar que el Centre de Treball es va establir abans de l'encàrrec de l'autoritat política (primer període anomenat en els informes), amb vista a estar preparat per a l'encàrrec de l'INI, amb el material, personal i experiència necessària.

Passant a tractar altres objectius de l'oficina, s'esmenta que han de realitzar la confecció de plànols a partir dels sondejos realitzats, replantejar l'estructura de les concessions mineres —que permetia l'article anteriorment esmentat de la Nova Llei de mines de 1944—, i la conservació de testimonis i estudis en el laboratori. Això, en la pràctica, es va transformar en la confecció de plànol: és transformà un plànol de l'Institut Geològic i Miner escala 1/100.000 a 1/50.000 i al mateix temps es realitzà un plànol a escala 1/20.000 de la reserva de carbó.

Pel que fa als sondejos d'Inca els resultats no varen ser positius. Per exemple, a Santa Magdalena, un sondeig de 359 metres no va trobar lignit, només calcària. Passant a la conservació dels testimonis, es guardaven en el magatzem i així mateix se n'efectuava una descripció litològica. Finalment, el Laboratori realitzarà estudis estratigràfics amb aquestes dades.

La memòria de l'any 1958 continua amb la recerca de carbons i la realització de plànols. Aquesta darrera activitat sí que s'acabarà. Pel que fa a la cura dels testimonis, s'intensifica. Cal destacar que es va enviar un registre complet dels testimonis al laboratori de micropaleontologia del Cerro de los Ángeles per a efectuar-ne un estudi detallat.

En aquesta mateixa línia, es van iniciar dos estudis geofísics destacats: un de gravimetria encomanat per l'INI a Adaro, del qual la Fundació Endesa en el seu arxiu compta amb una còpia dels resultats⁸ i un sondeig elèctric per part de Prospeccions Industrials, S. A.,⁹ que comptava amb una nova màquina per a realitzar-los, encara que s'admet que no sabien si aquesta nova metodologia funcionaria.

Finalment, arribem a l'any 1959 pel que fa a l'activitat de l'oficina de l'Empresa Nacional Adaro de Recerques Mineres a Inca. Les activitats anteriorment esmentades continuen, i algunes conclouen, ja que es preveu que per al primer semestre de 1960 la recerca es finalitzi. L'informe confirma el gran esforç en l'estudi del carbó a Mallorca: estudis geològics, micropaleontologia, sondejos, gravimetria, sondejos elèctrics... Els resultats no són positius, segons els mateixos investigadors.

8 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 21, Comentari als resultats obtinguts en els estudis gravimètrics realitzats per IGM Plans, abril 1959.

9 FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 22, Nota sobre la proposta presentada per "Prospeccions

En qualsevol cas, cal esmentar que el 1960 es finalitza l'últim sondeig que s'estava realitzant. Els testimonis de la col·lecció situada en el magatzem d'Inca són enviats a Madrid, al costat de tot el material de l'oficina; s'acomia el personal i es tanca l'oficina definitivament.

Per acabar, aportarem algunes dades estadístiques. En primer lloc, la quantitat de metres¹⁰ per any que es van aprofundir mitjançant els sondejors.

Any	Metres aprofundits mitjançant sondeig
1956	1.508,66 m
1957	3.517,02 m
1958	4.685,74 m
1959	4.201,93 m
1960	300,94 m
	Total: 12.078,47 m

Taula 4. Metres per any de recerca realitzat per les sondes d'Adaro. Elaboració pròpia

Passant a tractar el personal que va treballar en el Centre de Treball de l'Empresa Nacional de Recerques Mineres a Inca, les memòries assenyalen el següent:¹¹

Número	Personal
1	Enginyer
2	Facultatiu
2	Cap d'equip
2	Oficial sondista de primera
2	Oficial sondista de segona
7	Ajudant de sonda
1	Oficial administratiu
1	Magatzemista
2	Xofers
25	Peons

Taula 5. Personal del Centre de Treball d'Adaro d'Inca. Elaboració pròpia

Quant al material, aquest va anar variant amb els anys, però de manera general el Centre d'Inca comptava a la seva disposició de:

¹⁰ FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Resum de la Distribució Mensual de Despeses. Càlcul del cost del metre.

¹¹ FHFEIB, subfons mineria, lignits, caixa 26, Empresa Adaro, Recerca de lignit zona...

Número	Material
2	Sonda Craelius tipus AB
1	Sonda Craelius tipus XH
1	Sonda Sullivan
3	Sonda Adaro tipus Berjes
2	Camió lleuger
1	Jeep
3	Motocicleta
2	Grups electrògens de 50 CV
2	Grups moto-bomba, etc.

Taula 6. Material del Centre de Treball d'Inca. Elaboració pròpia

5. CONCLUSIONS

Es pot afirmar que durant el primer franquisme l'economia mallorquina va entrar en una profunda recessió econòmica, que es va agreujar amb el desproveïment elèctric que experimentava l'illa. L'Estat patia la devastació de la Guerra Civil i estava aïllat del comerç internacional. Això va determinar que les autoritats econòmiques manifestessin un especial interès pels recursos minerals.

El govern franquista, mitjançant la nova legislació minera del 1944, va canviar la regulació del sector econòmic, esdevingué molt més intervencionista i intentà assegurar la producció de mineral per a proveir la malparada economia nacional. L'INI va ser l'organisme creat per les autoritats que fixaria el seu interès a solucionar el problema energètic que patien les illes. En el cas de les Illes implicava assegurar el subministrament de carbó per a les calderes de la C.T. d'Alcúdia. No obstant això, el coneixement de les conques de carbó mallorquines era en aquells anys mínim, per això es va establir el Centre de Treball d'Adaro a Inca, per a aprofundir en l'abast real de les reserves lignitíferes.

El Centre de Treball d'Inca va realitzar treballs de recerca en la zona reservada per l'Estat en el centre de Mallorca i durant quatre anys es van realitzar nous plànols, es van aprofundir 12 mil metres mitjançant sondeig en el subsol mallorquí i es va analitzar la geologia de l'illa com mai abans s'havia fet per part de les autoritats estatals. Les reserves de carbó van augmentar, però el veritable avenç va ser la posada en valor d'aquest sector econòmic que gràcies a la construcció de la C.T. d'Alcúdia I podria mantenir-se i augmentar la producció de carbó, que en el seu cas mai va deixar de créixer en aquesta fase d'estudi (1939-1960).

6. BIBLIOGRAFIA

6.1. Fonts primàries: Arxius i estadística

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM).

Estadística Minera y Metalúrgica de España (EMME): 1939-1960.

Fons Històric Fundació Endesa Illes Balears (FHFEIB).

6.2. Fonts secundaries: Llibres i articles

Alomar G. i Espinosa M. 2009. "Els noms de les mines de lignit d'Alcúdia i Pollença i la seva toponímia en disseminat". Jornada d'Antroponímia i Toponímia 2009: 155-160.

Arpiroz L. 2003. La economía balear en la era de Franco: La autarquía (1939-1949). La Lucerna: Palma.

Delegación Provincial de Sindicatos de Baleares. 1952. Hacia la solución del problema de energía eléctrica en Mallorca a través del I.N.I. Imp. Palmesana: Palma.

Escandell B., Oliveros J. M. i Colom G. 1960. "Estudio sobre la formación de los depósitos lacutres con lignitos del Ludiense—Estapiense inferior de Mallorca". Memorias del IGME 61: 9-144.

Espinosa M. 2013. L'ERA, Alcanada i El Murterar (Alcúdia, 1913-2013). Más que un simple centenari de l'electricitat!. Ajuntament d'Alcúdia: Alcúdia.

Fiol G. 2008. "La infructuosa recerca de lignit en el terme d'Inca". Jornades d'Estudis Locals d'Inca 2008: 21-32.

Fontana J. 2004. "La utopía franquista: la economía de Robinson Crusoe". Cuadernos de Historia del Derecho, volumen extraordinario: 97-103.

GESA. 1987. La electrificación de Mallorca 2 desde 1927. GESA: Palma.

GESA. 1989. El consumo de energía en Baleares 1964-1988. GESA: Palma.

Ginard D. 1999. L'economia balear (1929-1959). GESA: Palma.

Ginard D. 2002. "Las condiciones de vida durante el primer franquismo. El caso de las Islas Baleares". Hispania (212) 62/3: 1099-1128.

Junta Provincial de Ordenación Económico-Social de Baleares. 1947. Anteproyecto de plan económico: 1947-1951. Junta Provincial de Ordenación

Económico-Social de Baleares: Palma.

Manera C. 2017. "Assaig sobre una teoria de la indústria de Mallorca: Flexibilitat productiva, treball femení i mercat". Jornades d'Estudis Locals d'Inca 2017. Ajuntament d'Inca: Inca; 7-51.

Martínez Morcillo J. A. 2010. El patrimonio minero de Mallorca (Siglos XIX y XX) análisis histórico y propuesta de intervención (Treball de fi de màster, Universitat de les Illes Balears) [en línia]. Isabel Moll. Palma. [Consulta: 10 d'octubre de 2020]. Disponible en la web: http://ibdigital.uib.es/greenstone/library/collection/memoriesUIB/document/Martinez_Morcillo_Jose_Antonio?p.s=TextQuery

Mateu B. i Pericàs, C. 2018. Dins les entranyes de la terra, la mina de selva i l'ofici de miner. Ajuntament de Selva: Selva.

Parejo A. 2011. La producción industrial de las Islas Baleares: Construcción de un índice anual (IPIBAL), 1950-2007. Institut Balear d'Economia: Palma.

Reynés P. i Fiol G. 2007. "Les mines de carbó de Lloseta". Es Morull: Col·lecció de Monografies Llosetines, suplement de la revista Lloseta (24): 3-23.

Sánchez E. 1960. "Central térmica de Alcudia". Informes de la Construcción 13(121): 53-62.

Sudrià C. 1994. "El Instituto Nacional de Industria y la crisis del carbón (1960-1989)". Áreas Revista de Ciencias Sociales (16): 215-232.

6.3. Fonts legislatives

"Nueva Ley de Minas de 19 de julio de 1944". Boletín Oficial del Estado, núm. 204. Madrid, Espanya, de 22 de juliol de 1944.

"Orden del 1 de marzo de 1955 por lo que se reservan a favor del Estado los yacimientos de carbón en determinadas zonas de la isla de Mallorca (Balears)". Boletín Oficial del Estado, núm. 62. Madrid, Espanya, de 3 de març de 1955.

Notícies relacionades amb Inca a la revista *El Magisterio Balear* (1901-1916)

Antoni Aulí Ginard,¹ Jaume Llull Sarralde² i Joan Pons Julià³

1) Mestre de Primària i EF toniagio@hotmail.com

2) Mestre de Primària i Música jaume.llull@gmail.com

3) Mestre jubilat joanponsjulia@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.223

Paraules clau: Inca, *Magisterio Balear*, educació, mestres, escoles.

Resum. El *Magisterio Balear* va ser una revista relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears que es va publicar entre el gener de 1873 i el setembre de 1936. La seva principal funció era la difusió de les notícies de caire educatiu i pedagògic que tenien a veure amb la nostra comunitat. A més a més, aquesta revista era l'òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears. Aquesta comunicació pretén apropar-nos a la història de l'educació inquera de principis del segle XX. El nostre treball coincideix amb la primera part de la tercera època de la revista, dirigida aleshores per Joan Capó i Valls de Padrines. Entre les notícies més rellevants podem destacar una queixa dels mestres d'Inca a la Junta Provincial perquè a la Junta d'Inca hi havia una mestra d'una escola privada (1903), una conferència que es va fer a Inca sobre la forma d'emprar el dialecte mallorquí (1908) i el recordatori per part de l'inspector d'educació i director de la revista, Joan Capó, de la importància de crear un museu pedagògic provincial.

Keywords: Inca, *Magisterio Balear*, education, teachers, schools.

Abstract. El *Magisterio Balear* was a magazine related to the educational world of the Balearic Islands that was published between January 1873 and September 1936. Its main function was to disseminate the educational and pedagogical news that had to do with our community. In addition, this magazine was the organ of the Association of Teachers of Primary Education of the Balearics. This paper aims to bring us closer to the history of Inca education in the early twentieth century. Our work coincides with the first part of the third period of the magazine, then directed by Joan Capó i Valls de Padrines. Among the most relevant news we can highlight a complaint from

Inca teachers to the Provincial Board because at the Inca Board there was a teacher from a private school (1903), a conference held in Inca on the form of to use the Mallorcan dialect (1908) and the reminder by the inspector of education and director of the magazine, Joan Capó, of the importance of creating a provincial pedagogical museum.

1. INTRODUCCIÓ

El Magisterio Balear fou una revista professional relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears que es va publicar entre el gener de 1873 i el setembre de 1936. Des dels seus inicis es constituí com a òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears. La seva principal funció era la difusió de les notícies de caire educatiu i pedagògic que tenien a veure amb la nostra comunitat.

La seva història es va dividir en tres èpoques. En aquesta comunicació ens centrarem en el període 1901-1916. Dirigida en un primer moment per Sebastià Font, començà a incorporar algunes il·lustracions i inicialment se subtitulà "Semanao de Primera Enseñanza". Altres directors d'aquesta època foren Joan Capó i Valls de Padrines i Francesc Rosselló Garí, entre d'altres.

S'ha de tenir en compte que la publicació s'havia aturat a finals del mes d'agost de 1898 i no es tornà a editar fins al mes d'octubre de 1900. Al primer número de 1901, publicat el 9 de gener, la revista presenta un format diferent, en què apareix el nou reglament de l'Associació Provincial de Mestres de les Illes Balears.

A partir del 1901, es recolliren de manera sistemàtica les experiències dels mestres de les Illes gràcies a la creació d'una secció especial anomenada "Ocurrencias pedagógicas". Aquesta secció ens mostrarà com la recepció del nou ideari pedagògic es va transformant en experiències pràctiques. Mestres com Rufino Carpena,¹ A. Salleras, A. Busquets, P. Martín o Joan Banús presentaran les seves experiències entorn de temes molt diversos que ens mostraran el que ells consideraven renovador, que normalment era una mescla entre la tradició herbartiana i pestalozziana i les noves idees de l'Escola Nova.²

De l'any 1914 només n'hem trobat 2 exemplars (3 i 10 de gener). Possiblement des del 1916 al 1923 no es va publicar la revista, ja que no s'ha trobat cap referència ni cap exemplar.

¹ Rufino Carpena Montesinos (1860-1939) fou un mestre innovador que fomentà l'ensenyament actiu. Va exercir a Catalunya, Mallorca (Muro, Llucmajor, sa Indioteria, Valldemossa i Son Sardina) i a l'Argentina. Entre 1912 i 1913 publicà la revista *Educacionista*. També va publicar articles a les revistes *El Magisterio Balear* i *Heraldo de Lluchmayor*.

² Comas, F. & Sureda, B. 2014: La premsa pedagògica en la construcció de la identitat professional dels mestres: El *Magisterio Balear*. Tema monogràfic. *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 24.

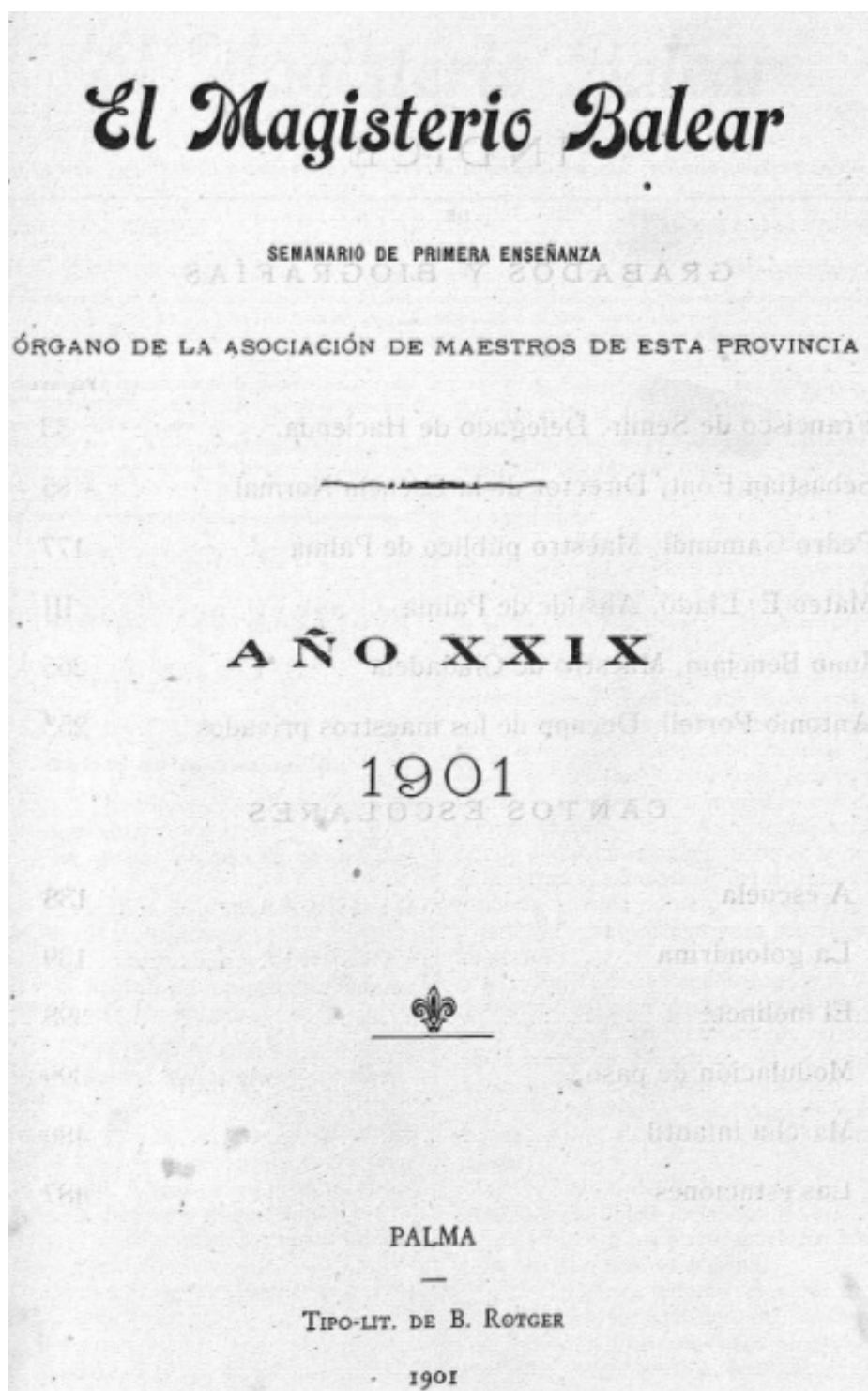

Figura 1. Portada del primer exemplar de l'any 1901

Cal destacar que moltes de les notícies seleccionades es refereixen a Inca com a cap de partit judicial. L'Associació de Mestres del districte d'Inca va destacar per ser molt activa i fins i tot a la revista apareix com a exemple per a altres districtes. Alguns mestres de la comarca eren col·laboradors habituals de la revista (Joan Vidal de Llubí, Rufino Carpena de Muro i Arnau Mir d'Inca).

La notícia més destacada d'aquest període va ser l'organització d'una trobada a Lluc de totes les escoles de Mallorca per celebrar la coronació del rei Alfons XIII. L'Associació Provincial de Mestres donà suport a aquesta iniciativa, que va generar un gran nombre de notícies. La iniciativa va ser un èxit pel que fa a l'organització però representà un desastre econòmic a causa del dèficit resultant.

També resulta força interessant el moviment de mestres que passaren per les escoles de la ciutat (nomenaments, preses de possessió, cessaments...). Són especialment recurrents les notícies relacionades amb els pagaments de les nòmines; els sous eren baixos i la periodicitat dels pagaments era molt irregular. L'arribada de Miquel Porcel com a habilitat va suposar un important punt d'inflexió en la gestió de la liquidació.

Una altra de les queixes es va centrar en les males condicions dels locals destinats a les escoles de primer ensenyament, que sovint no complien els mínims requisits higienicosanitaris.

2. CONTEXT HISTÒRIC

Després de la derrota militar de l'Estat espanyol en mans dels Estats Units l'any 1898, que suposà la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i Filipines, el somni del passat imperialista espanyol decaigué i provocà una crisi d'identitat generalitzada, que va donar pas a un conflicte social entre els que pretenien recuperar la ideologia del passat i els que consideraven necessari construir una consciència nacional propera a la perspectiva moderna i lliberal de les nacions europees.

L'any 1901 es va produir la incorporació dels sous dels mestres al pressupost estatal per iniciativa del comte de Romanones;³ l'any 1902 Alfons XIII va iniciar el seu regnat amb 16 anys: es mantingué com a cap suprem de l'Exèrcit i adoptà una intervenció activa en els assumptes del país, implantà un continuisme polític i perpetuà l'ajornament indefinit de les reformes demandades per la societat. L'any 1904 va morir a París la reina Isabel II, exiliada des del 1868. El mateix any es declarava el diumenge com a dia festiu i l'escriptor José Echegaray obtenia el Premi Nobel de Literatura. El 1905 es produïa un atemptat contra el rei a París i l'any següent, el mateix dia en què

³ Polític, empresari i terratinent espanyol. Va ser senador per la província de Toledo, president del Senat, president del Congrés dels Diputats, diverses vegades ministre i tres vegades president del Consell de Ministres durant el regnat d'Alfons XIII.

es casava amb Victòria Eugènia de Battemberg, patiren un altre atemptat a mans d'un anarquista. El 1907 es creava l'Institut d'Estudis Catalans, mentre que l'Estat iniciava una nova empresa expansionista amb l'ocupació del Marroc, de la qual no es va obtenir un benefici concret, però sí una important pèrdua de soldats. Això provocà insurreccions populars com la viscuda a Barcelona l'any 1909. Aquest any va ser afusellat al castell de Montjuïc el pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia, acusat de ser l'instigador de la Setmana Tràgica, una revolta popular que sorgí com a reacció a la mobilització dels reservistes obligats a anar a la guerra del Marroc. Les seves activitats llibertàries, l'Escola Moderna i els seus llibres de text eren considerats un perill per a la nació espanyola. Les manifestacions consegüents a la seva mort, produïdes a tot Europa, provocaren la caiguda del govern d'Antoni Maura. La guerra colonial unida a la depressió econòmica que afectà tot Europa, provocà una crisi que desenvolupà la creixent organització de l'esquerra en partits i sindicats revolucionaris com la CNT.⁴ L'any 1912 era assassinat el president Canalejas i nomenat al seu lloc el comte de Romanones. El 1915 moria el pedagog i filòsof malagueny Francisco Giner de los Ríos, fundador i director de la Institución Libre de Enseñanza.⁵

Al món, des del 1900 fins al 1916, es van succeir esdeveniments com el naixement de la mecànica quàntica, el vol del primer zepelí, la presentació de la teoria de la relativitat, els primers premis Nobel a Suècia, el primer vol dels germans Wright, el repartiment del Marroc entre França i Espanya, la sublevació a bord del cuirassat Potemkin precursora de la Revolució Russa, el terratrèmol de Sant Francisco amb més de 1.000 morts i 50.000 famílies sense habitatge, el començament de la tasca pedagògica de Maria Montessori,⁶ la conquesta del pol Nord primer i del pol Sud dos anys després, la declaració de la República Portuguesa, la Revolució Mexicana amb Pancho Villa i Emiliano Zapata com a líders, el naufragi del Titànic, l'atemptat a Sarajevo que provocà la mort de Francisco Fernando, hereu de l'imperi austrohongarès i que donarà peu a l'inici de la Primera Guerra Mundial declarada dos mesos després; l'estrena de la pel·lícula *El naixement d'una nació* per part dels germans Griffith i el bombardeig de Dublín a mans dels anglesos per la insurrecció independentista que provocà la mort de 400 persones. Tot plegat fa que el naixement del segle XX sigui possiblement un dels més convulsos de la història de la humanitat.

3. METODOLOGIA DE L'ESTUDI

El present treball ha consistit en la realització d'una recerca de totes les

4 Confederació Nacional del Treball. Fundada el 1910 a Barcelona, a partir de la unió de les societats obreres no vinculades als corrents socialdemòcrates, segueix fidel als principis anarcosindicalistes, i és l'única hereva a l'Estat espanyol de l'esperit de la Primera Internacional.

5 Projecte pedagògic que es va desenvolupar a Espanya entre 1876 i 1939, inspirat en la filosofia krausista introduïda a la Universitat Central de Madrid per Julián Sanz del Río, i que va tenir una important repercussió en la vida intel·lectual espanyola exercint una tasca fonamental de renovació.

6 Pedagoga italiana que va renovar l'ensenyament desenvolupant un particular mètode, conegut com a mètode Montessori, que s'aplicaria inicialment en escoles primàries italianes i més tard a tot el món.

notícies relacionades amb el terme municipal d'Inca aparegudes a la revista des de l'any 1901 fins al 1916. Bàsicament, durant aquells anys es publicaren notícies de caire administratiu (nomenaments, escalafó general i provisional, actes de reunions, habilitacions, visites d'inspectors...), econòmiques (pagament dels mestres, l'habilitat d'Inca,⁷ pressuposts, comptes de l'Associació...), articles d'opinió i conferències (generalment de mestres associats) i altres notícies relacionades amb la vida quotidiana de l'escola i del poble (defuncions de mestres o dels seus familiars, excursions i concursos escolars, salut pública i malalties, anuncis comercials...).

4. NOTÍCIES RECURRENTS

Anuncis cartilla. 44 vegades. Cartilla per ensenyar a llegir i escriure en un mes per Joan Vidal Vaquer, mestre de Llubí. Es venia a la llibreria Duran d'Inca i a la casa de l'autor. El preu era de 0,25 pessetes i 0,20 per als mestres.

Comptes de l'Associació Provincial de Mestres. Publicació dels diversos estats de comptes de l'Associació entre 1901 i 1916.

Junta Provincial d'Instrucció Pública. Les seves funcions eren informar el Govern en els casos previstos per la Llei i d'altres que se'ls consulti; promoure la millora i avenços dels establiments de primer i segon ensenyament; vigilar sobre la bona administració dels establiments i donar compte dels problemes relacionats amb l'ensenyament.

Llistes dels membres de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament. Noms i dades personals dels socis i de les sòcies per partits judicials i sense especificar la població on feien feina.

Pagaments mestres. Avisos de pagament dels havers dels mestres i de les mestres de les escoles públiques del districte d'Inca.

Pressuposts. Remesos pels docents a la Junta Provincial d'Instrucció Pública per a la inversió en material escolar.

5. PRINCIPALS NOTÍCIES RELACIONADES AMB INCA

A continuació es detalla una relació de 201 notícies de les 423 aparegudes a la publicació i es donen dades concretes per poder localitzar-les i ampliar la informació.

S'han eliminat algunes notícies on sortia la paraula *Inca*, però no feia referència a la ciutat, com és el cas de Pont d'Inca o també alguna paraula que inclou les quatre lletres en el mateix ordre (*incapacidad*) en un context aliè al municipi.

⁷ Encarregat de realitzar els pagaments de les nòmines als mestres i a les mestres.

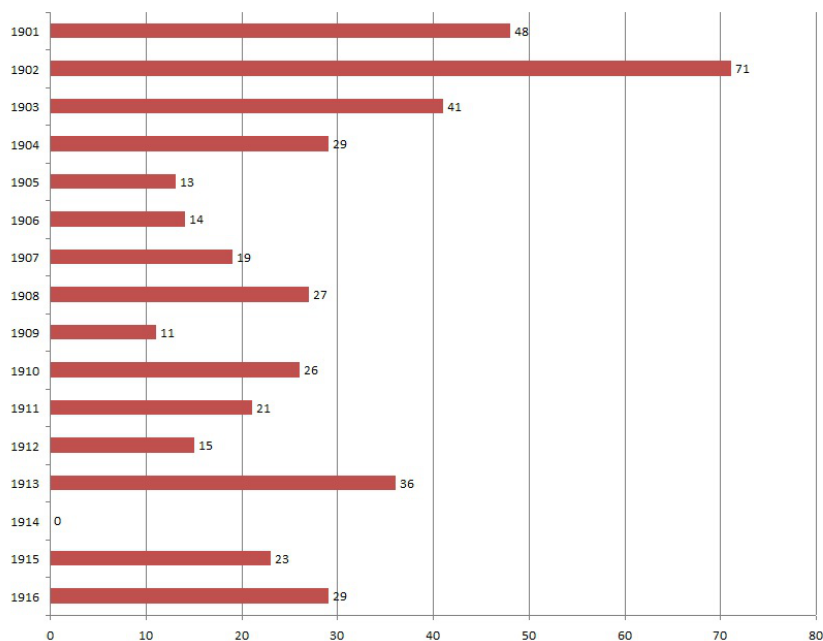

Figura 2. Graella amb les notícies d'Inca (1901-1916) per anys

1901

09/01, núm. 1, pàg. 10. El mestre de l'escola núm. 1 d'Inca remet a la Junta Local el pressupost de l'any en curs.

09/01, núm. 1, pàg. 10. El mestre de l'escola núm. 2 d'Inca demana a la Junta Local instruccions per obrir una escola d'adults.

12/01, núm. 2, pàg. 4. Projecte de reforma del reglament de l'Associació Provincial de Mestres proposat per la Junta Local d'Inca.

12/01, núm. 2, pàg. 4. Retirada del projecte de reforma del reglament.

18/01, núm. 3, pàg. 5. Balanç del primer semestre de la nova junta directiva de l'Associació Provincial de Mestres.

18/01, núm. 3, pàg. 7. El mestre de l'escola núm. 1 d'Inca comunica que ha obert l'escola d'adults.

25/01, núm. 4, pàg. 8. El mestre de l'escola núm. 2 d'Inca comunica que ha obert l'escola d'adults.

31/01, núm. 5, pàg. 12. Article d'opinió de Joan Vidal Vaquer, mestre de Llubí, en què explica com s'ha d'administrar el pressupost per a material a l'escola.

31/01, núm. 5, pàg. 14. Possible reconstitució de l'Associació de Mestres del districte d'Inca, proposada pel president de l'Associació Provincial de Mestres Arnau Mir Martorell.

31/01, núm. 5, pàg. 15. Carta adreçada als mestres d'Inca per reconstituir l'Associació del districte.

28/02, núm. 9, pàg. 5. Elecció de la nova Junta Directiva de l'Associació de Mestres del districte d'Inca. President, Josep Matheu (mestre d'Inca); secretari, Joan Vidal, mestre de Llubí, i dipositària, Margarita Carpena, mestra de Muro.

- 28/02, núm. 9, pàg. 6.** La nova junta directiva del districte d'Inca proposa la celebració de conferències pedagògiques de caràcter pràctic.
- 09/03, núm. 10, pàg. 16.** Composició de la nova Junta de Districte. Junta Directiva i llista d'associats (de l'1 al 36 de la secció primera).
- 22/03, núm. 12, pàg. 5.** L'Associació Provincial de Mestres reconeix oficialment la nova Junta del Districte d'Inca.
- 22/03, núm. 12, pàg. 5.** L'Associació Provincial de Mestres convida els mestres del districte de Manacor a seguir l'exemple dels d'Inca i Palma.
- 22/03, núm. 12, pàg. 8.** Estat de comptes de l'Associació Provincial.
- 04/04, núm. 14, pàg. 8.** Composició de l'Associació del districte d'Inca. Llista de socis de la secció primera (del 37 al 52) i de la secció segona (de l'1 al 6).
- 10/04, núm. 15, pàg. 12.** Convocatòria de reunió del districte d'Inca a l'escola del carrer Dureta núm. 3.
- 20/04, núm. 16, pàg. 6.** Nota necrològica. Es comunica la defunció del vicari de La Vileta, Antoni Matheu, germà del mestre d'Inca.
- 26/04, núm. 17, pàg. 4.** Sol·licitud d'informació del jutge de primera instància d'Inca sobre el mestre de Muro Rufino Carpena Montesinos.
- 26/04, núm. 17, pàg. 4.** Acords presos a la reunió del districte d'Inca.
- 26/04, núm. 17, pàg. 5.** Carta dels mestres del districte d'Inca al ministre d'Hisenda en la qual demanen l'exempció de pagament de l'impost de consum que carreguen els ajuntaments als mestres.
- 26/04, núm. 17, pàg. 7.** Avís de pagament de les quotes de l'Associació que cobrarà la dipositària Margarita Carpena.
- 03/05, núm. 18, pàg. 6.** Aprovació del reglament interior de la Junta de Districte d'Inca per part de la Junta Directiva Provincial.
- 18/05, núm. 20, pàg. 6.** Primera promoció de mestres de l'Escola Normal en què destaquen Josep Llabrés i Miquel Beltran, del districte d'Inca. "El jefe político invitó a los ayuntamientos de Baleares á que costeasen la carrera de un alumno de su respectivo pueblo, el que, una vez revalidado, iría á regentar las nuevas escuelas que sucesivamente se irían abriendo en las diferentes poblaciones".
- 18/05, núm. 20, pàg. 16.** Estat de comptes de l'Associació: endarreriments del quart trimestre, 43,5 pessetes i 5 % de la Junta Directiva d'Inca, 3,2 pessetes.
- 31/05, núm. 22, pàg. 7.** La secretaria de la Junta Provincial d'Instrucció Pública ha rebut comunicacions de diferents localitats (Inca inclosa) amb inventaris i propostes per l'any 1901.
- 31/05, núm. 22, pàg. 7.** L'escola de nines núm. 2 d'Inca comunica que ha presentat el pressupost i l'inventari a la Junta Local.
- 07/06, núm. 23, pàg. 4.** El batle d'Inca ha remès els pressuposts de les escoles per l'any 1901.
- 05/07, núm. 27, pàg. 8.** Estat de comptes de l'Associació: Inca, primer trimestre, 31,5 pessetes i 5 % de la Junta Directiva d'Inca, 1,7 pessetes.
- 12/07, núm. 28, pàg. 4.** Elogi de la gestió de la Junta del districte d'Inca: "... quienes cuidan con singular celo y desinterés del cobro de las cuotas de los asociados ...".
- 12/07, núm. 28, pàg. 8.** Subscripció oberta per aixecar un monument al rei Alfons XII.

02/08, núm. 31, pàg. 8. Es comunica que la sol·licitud d'exempció del pagament de l'impost de consums ha estat tramitada a la delegació d'Hisenda.

24/08, núm. 34, pàg. 8. Convocatòria de reunió de la Junta d'Inca el dia 29 d'agost a les 10 hores a l'escola núm. 1 de nins.

31/08, núm. 35 i 36, pàg. 23. Acords presos a la reunió del passat dia 29 d'agost:

- Aprovació del reglament per part de la Junta Directiva.
- Denegació per part del ministre d'Hisenda de l'exempció de l'impost de consum.
- Sol·licitud al ministre d'Instrucció Pública del reconeixement dels serveis interins dels mestres.
- Resposta del ministre d'Instrucció Pública referent a pagaments i sous.
- Es comunica que s'ha nomenat Victoriano Fernández Ascarza, director d'*El Magisterio Balear*, representant de l'Associació a l'Assemblea de Madrid.
- Lectura de cartes de socis que no poden assistir a la reunió.
- Llista de socis.
- El president comunica que va assistir al banquet en honor de D. Damià Isern Marco.⁸
- Nomenament de socis honoraris: Sebastià Font, Andreu Morey i Pere Gamundí.
- Resum de la conferència del senyor Carpena.

19/10, núm. 42, pàg. 12. Convocatòria de reunió de la Junta del districte d'Inca.

08/11, núm. 45, pàg. 7. Acords presos a la darrera Junta del districte:

- Aprovació de nous socis.
- Estat de comptes.
- Valoració de la inscripció a l'Asociación Nacional del Magisterio.
- Proposar com a soci honorari D. Miquel Porcel.
- Nomenament d'una comissió integrada pels mestres Carpena, Vidal i Matheu per demanar als diputats una major dedicació a l'ensenyament primari.

16/11, núm. 46, pàg. 9. La Junta comunica que ha rebut de Josep Matheu, mestre d'Inca, el pressupost per a l'any 1902.

1902

04/01, núm. 1, pàg. 10. Convocatòria de reunió de l'Associació d'Inca.

11/01, núm. 2, pàg. 6. Article d'opinió sobre l'estat de l'Associació a tota la província. Respecte a la d'Inca destaca: "(...) numerosa y bien organizada, ha dado también conferencias y es robusto apoyo de la Provincial".

11/01, núm. 2, pàg. 8. Acta de la reunió de dia 6 de gener:

- Estat de comptes i publicació a la revista.
- S'acorda remetre 19,5 pessetes a l'Associació Nacional de Mestres en concepte de quotes dels 37 socis.
- S'encarrega al senyor Carpena que sol·liciti al Ministeri que l'import

⁸ Palma, 11 d'abril de 1852 – Ciempozuelos, Madrid 27 d'octubre de 1914, va ser un escriptor assagista espanyol, teòric del regeneracionisme, neotomista i tradicionalista catòlic.

del material sigui una quarta part del sou personal del mestre. A més es demana que existeixi una suma anual per a la reforma i reparació de l'escola.

31/01, núm. 5, pàg. 15. Comunicació de la llista de socis (38) i composició de la Junta Directiva del districte formada pels mestres Josep Matheu i Joan Vidal i la mestra Margarita Carpena.

15/02, núm. 7, pàg. 11. Convocatòria de reunió per tractar el tema de l'excursió conjunta de les escoles del districte d'Inca a Lluc.

01/03, núm. 9, pàg. 10. Presentació per part de Josep Matheu del pressupost ajustat a la nova normativa.

08/03, núm. 10, pàg. 15. Continuació de la llista de socis (notícia 31-01). Hi figuren els socis del 39 al 54 de la primera secció i de l'1 al 8 de la segona.

15/03, núm. 11, pàg. 8. Es comunica l'itinerari de la visita de l'inspector. Es preveu que passi per Inca perquè fa temps que no hi ha anat.

22/03, núm. 12, pàg. 8. Llista de socis del districte d'Inca.

05/04, núm. 14, pàg. 10. S'informa que l'habilitat d'Inca no ha presentat encara les nòmines del gener. Se li reclama que les presenti juntament amb les del febrer i març.

12/04, núm. 15, pàg. 7. La ciutat d'Inca apareix en el relat d'una excursió de les colònies escolars del Port de Sóller.⁹

15/04, núm. 16, pàg. 8. Es comunica que les nòmines del gener, febrer i març ja estan tramitades.

26/04, núm. 18, pàg. 6. L'habilitat d'Inca ha ingressat al Banc d'Espanya la quantitat corresponent dels drets passius dels mestres.

26/04, núm. 18, pàg. 6 i 7. Amb motiu de la coronació del rei Alfons XIII, es proposa una excursió de tots els nins de les escoles del districte al monestir de Lluc per celebrar una missa i un banquet. Es demana ajuda econòmica per fer-se càrrec de les despeses.

26/04, núm. 18, pàg. 7. Acords de la reunió en què es detallen els preparatius de l'excursió a Lluc. Es nomena una comissió organitzadora i es posa com a data límit d'inscripció el 4 de maig.

07/05, núm. 20, pàg. 5. Adhesió de l'Associació Provincial al festival que celebrarà l'Associació de Mestres d'Inca a Lluc.

07/05, núm. 20, pàg. 6. Planificació detallada de l'excursió a Lluc. Previsió d'assistents, menjar, carruatges, cants i bandes de música.

07/05, núm. 20, pàg. 8. Pagament de nòmines: "en Palma se ha pagado ya el mes de febrero. En Inca el de marzo".

07/05, núm. 20, pàg. 8. Estat de comptes de l'Associació Provincial. Els ingressos al districte d'Inca durant el tercer trimestre pugen a 98 pessetes i al quart trimestre a 89.

El pagament a la Junta Directiva d'Inca és de 9,35 pessetes (un 5 %).

14/05, núm. 20 suplement, pàg. 1. L'Associació de Mestres del districte d'Inca convoca el premi per realitzar un quadre d'equivalències entre les principals mesures usades a les Illes Balears i les del sistema mètric decimal.

⁹ Realitzades entre 1893 i 1936, s'efectuaren d'acord amb el model que va implantar a Mallorca el mestre Miquel Porcel Riera (1869-1933) seguint les pautes donades pel Ministeri de Foment, a partir de 1900, pel Ministeri d'Instrucció Pública (Miquel Jaume Campaner).

14/05, núm. 20 suplement, pàg. 2 i 3. Circular sobre la planificació de l'excursió a Lluc: horaris, lletres dels càntics i altres.

17/05, núm. 21, pàg. 7. Elecció de l'habilitat d'Inca.

17/05, núm. 21, pàg. 8. La mestra d'Inca Antònia Mesquida presenta el pressupost de la seva escola per a l'any 1902.

17/05, núm. 21, pàg. 12. Es comunica que encara no s'han rebut els pressuposts de diverses escoles, entre elles algunes de les d'Inca.

23/05, núm. 22, pàg. 3. Acta de la Junta Provincial de Mestres en què es tracta, entre d'altres temes, la condonació del deute de la Junta d'Inca pels impresos de l'excursió a Lluc. Finalment es decideix no condonar-la.

23/05, núm. 22, pàg. 4. Acta de l'Associació del districte d'Inca en què es reclamen les quotes endarrerides per cobrir el dèficit de 349,5 pessetes del festival de Lluc.

07/06, núm. 24, pàg. 2 i 3. Escalafó de mestres.¹⁰ Hi apareix Josep Porcel Mas (classe segona, núm. 4), Josep Matheu Bauzà (classe quarta, núm. 19) i Antònia A. Mesquida (classe quarta, núm. 59).

07/06, núm. 24, pàg. 7. Balanç econòmic detallat de l'excursió a Lluc. Ingressos: 510 pessetes, despeses: 900,41 pessetes.

07/06, núm. 24, pàg. 8. Els batles de Palma, Inca i Manacor trameten actes d'elecció d'habilitat de primer ensenyament. Als tres districtes surt elegit Miquel Porcel.

28/06, núm. 27, pàg. 6. Es comunica que s'han lliurat els havers del mes de maig.

05/07, núm. 28, pàg. 6. L'habilitat Miquel Porcel troba dificultats per fer l'ingrés de les fiances corresponents.

15/07, núm. 29, pàg. 5. Es reclamen a Miquel Porcel els resguards de les fiances dipositades per poder cobrar els interessos.

15/07, núm. 29, pàg. 6. La Junta Provincial d'Instrucció Pública remet al seu subsecretari les actes de les visites d'inspecció a les escoles d'Inca i altres localitats del districte.

15/07, núm. 29, pàg. 7. S'informa que s'han rebut els pressuposts de les escoles d'algunes localitats entre les quals es troba la ciutat d'Inca.

24/07, núm. 30, pàg. 7. L'habilitat expressa el seu agraïment per les atencions rebudes al districte d'Inca on ha efectuat el pagament directament a domicili.¹¹

27/09, núm. 39, pàg. 6. Article d'opinió sobre les pèrdues acumulades en les nòmines dels mestres quan es divideix el sou anual en trimestres.

11/10, núm. 41, pàg. 8. Es comunica que l'habilitat d'Inca ha fet els pagaments de material del primer, segon i tercer trimestre a més de l'ingrés de drets passius al Banc d'Espanya.

13/11, núm. 45, pàg. 6. Subscripció oberta a favor de Pere Gamundí per ser guardonat amb la creu d'Alfons XII.¹² El mestre d'Inca Josep Porcel aporta 1 pesseta.

21/11, núm. 46, pàg. 8. Estat de comptes de l'Associació de Mestres del districte

¹⁰ Classificació ordenada dels docents segons el títol, temps de servei i categories segons les quals es determinaven les seves funcions, promocions i remuneracions.

¹¹ Abans els mestres havien d'anar a cobrar a la fonda Janer d'Inca.

¹² Condecoració que premiava els mèrits obtinguts per una persona en els camps de l'educació, la ciència, la cultura, la docència i la investigació.

d'Inca. Ingressos per quotes del segon trimestre, 77,5 pessetes i el 5 % de la Junta Directiva, 3,88 pessetes.

31/12, núm. 52, pàg. 8. Estat de comptes de l'Associació del districte d'Inca i relació de socis.

1903

24/01, núm. 4, pàg. 7. Habilitació. Estat de comptes dels districtes de Palma, Inca i Manacor.

31/01, núm. 5, pàg. 5. Pressupost per a material. Unes 25,48 pessetes per trimestre i escola.

31/01, núm. 5, pàg. 6. Es comunica que s'han rebut els comptes de material d'educació d'adults fins dia 1 de febrer.

31/01, núm. 5, pàg. 7. Relació de socis del districte d'Inca.

14/02, núm. 7, pàg. 2 i 3. Escalafó de mestres. Hi apareixen Josep Porcel Mas (classe segona, núm. 2), Josep Matheu Bauzà (classe quarta, núm. 14).

14/02, núm. 7, pàg. 5. Escalafó de mestres. Hi apareix Maria Sastre Borràs (classe segona, núm. 6).

14/02, núm. 7, pàg. 8. S'informa del pagament de les nòmines dels mestres dels partits de Palma, Inca i Manacor.

21/02, núm. 8, pàg. 7. S'informa favorablement sobre l'expedient de jubilació del mestre d'Inca Josep Porcel.

07/03, núm. 10, pàg. 5. Es donen a conèixer les altes i les baixes de socis del districte d'Inca.

14/03, núm. 11, pàg. 6 i 7. S'informa dels acords de la reunió del 5 de gener. Destaca la rebaixa de la quota anual que passa de 3 pessetes a 1 (es paga el mes de maig).

21/03, núm. 12, pàg. 14. Es comunica a la Junta Provincial la jubilació del mestre d'Inca Josep Porcel Mas.

28/03, núm. 13, pàg. 7. Es comunica que alguns companys del partit d'Inca han demanat la creu d'Alfons XII al comte de Romanones.

02/05, núm. 18, pàg. 3. Andreu Ferrer Pocoví ocupa provisionalment (com a mestre) l'escola núm. 2 de nins d'Inca.

23/05, núm. 21, pàg. 5. Instància de l'Associació de Mestres del partit d'Inca al Sr. Ministre d'Instrucció Pública en què es demana l'augment del seu sou. Argumenten que des del 1858, amb la Llei Moyano,¹³ no s'han apujat els salaris dels mestres però sí que han augmentat els impostos. A més a més, demanen locals adequats i "jornales decorosos".

23/05, núm. 21, pàg. 6. Nota necrològica en què s'informa de la mort de l'esposa del mestre Andreu Ferrer a Inca.

20/06, núm. 25, pàg. 4. Jubilació del mestre d'Inca Josep Porcel.

20/06, núm. 25, pàg. 5. Els mestres del partit d'Inca demanen una pujada dels seus sous. S'aporta un quadre detallat de retribucions actuals, proposta del Ministeri i proposta dels mestres.

11/07, núm. 28, pàg. 3. Nomenament provisional d'Andreu Ferrer com a mestre d'Inca.

¹³ Llei d'Instrucció Pública aprovada per decret el 9 de setembre de 1857 pel ministre liberal Claudio Moyano Samaniego que va estar vigent a Espanya fins a la Segona República.

18/07, núm. 29, pàg. 5. Queixa formal per la participació de la mestra d'una escola privada a la Junta Local de Primer Ensenyament d'Inca.

19/09, núm. 38, pàg. 4. S'informa que s'han presentat puntualment les nòmines dels mestres de Palma, Inca i Manacor. No passa el mateix amb les d'Eivissa.

07/11, núm. 45, pàg. 4. Al rectorat de Barcelona apareix una plaça vacant a l'escola de nins d'Inca amb un sou anual de 1.100 pessetes.

21/11, núm. 47, pàg. 1. S'anuncia que la plaça vacant de l'escola d'Inca s'ha de cobrir per concurs de trasllats.

02/12, núm. 48, pàg. 5. Es comunica a l'habilitat del partit d'Inca que ingressi al compte corrent de drets passius els havers retinguts al mestre de Muro Rufino Carpena.

1904

02/01, núm. 1, pàg. 9. Propostes de concurs de trasllats. Per a l'escola de nins d'Inca es proposa Pere Cardona Mir, actual mestre de Mota del Cuervo¹⁴ amb 30 anys de serveis.

16/01, núm. 3, pàg. 8. El jutge de primera instància d'Inca demana un document al mestre de Caimari Felip Company.

05/03, núm. 10, pàg. 6. Expedient de permuta de Josep Matheu (Inca) i Pere Morey (Binissalem). S'acorda tramitar l'informe a les juntes locals respectives.

28/05, núm. 22, pàg. 5. S'aprova l'expedient de permuta anterior i es tramita a la "superioritat".

04/06, núm. 23, pàg. 6. Nomenament per concurs de trasllats del mestre Pere Cardona a una escola d'Inca.

16/07, núm. 29, pàg. 8. Ha pres possessió de l'escola núm. 2 de nins d'Inca Pere Cardona Mir, procedent de Mota del Cuervo.

06/08, núm. 32, pàg. 5. Es comunica a la Junta Provincial d'Instrucció Pública el nomenament com a mestre de Pere Cardona i la permuta de Josep Matheu i Pere Morey.

08/10, núm. 41, pàg. 6. Es fa saber que la Junta Local de Primer Ensenyament d'Inca està formada per Miquel Sampol Tous, pare de família, com a president; Jaume Pujas Ferrer, pare de família i Catalina Rabassa Boyeras, mare de família, com a vocals.

29/10, núm. 44, pàg. 2. Publicació provisional de les dades del cens escolar de Balears. Pel que fa a Inca, apareixen 6.348 habitants de dret,¹⁵ una població escolar de 771 infants i 35 adults escolaritzats; dues escoles públiques de nins (n'hi hauria d'haver 4) i dues escoles de públiques de nines (n'hi hauria d'haver 4). A més a més, hi ha tres escoles privades de nins i quatre de nines.

09/12, núm. 50, pàg. 10, 11, 13 i 15. Escalafó de mestres. Hi apareixen Josep Porcel Mas (classe segona, núm. 2), Pere Morey Amengual (classe quarta, núm. 10), Maria Sastre Borràs (classe segona, núm. 4) i Antònia A. Mesquida Jaume (classe quarta, núm. 46).

¹⁴ Municipi i localitat espanyola de la província de Conca, a la comunitat autònoma de Castella-la Manxa.

¹⁵ És la població empadronada en un lloc. Dins de la població de dret s'estableix la diferència entre la població present i la població absent.

1905

02/03, núm. 9, pàg. 4. Eclipsi solar. S'informa que a Inca la durada serà de tres minuts i quaranta-quatre segons. L'eclipsi total tindrà lloc el 30 d'agost i l'inici serà a les 11:46:36 hores. La fi de l'eclipsi serà a les 14:25:24 hores i el punt central a les 13:08:42 hores.

27/05, núm. 21, pàg. 6. Rafel Torres, que fou habilitat d'Inca, torna 1,01 pessetes en concepte de drets passius que involuntàriament havia deixat d'ingressar el tercer trimestre de l'any 1900.

02/12, núm. 48, pàg. 6. La Junta Provincial d'Instrucció Pública, en reunió de 31 d'octubre, no accepta el trasllat demanat per la mestra Maria Cormenzana a la segona escola de nines d'Inca.

02/12, núm. 48, pàg. 8. Certamen literari celebrat a Inca. El tema tracta l'estudi sobre els mitjans d'estendre la instrucció popular a Mallorca. Primer premi: Joan Bèrgamo Lladó. Primer accèssit: Josep Rosselló; segon accèssit: Pere A. Magraner.

1906

10/03, núm. 10, pàg. 6. Visita del governador civil de la província a les escoles d'Inca. Ha felicitat els mestres.

14/04, núm. 15, pàg. 3. El batle d'Inca ha informat puntualment de l'estat de salut de la mestra Maria Sastre Borràs i ha comunicat finalment la seva alta.

14/04, núm. 15, pàg. 6. Actualització de la relació de membres de l'Associació. Al districte d'Inca apareixen els quatre mestres Pere Morey, Pere Cardona, Maria Sastre i Antònia A. Mesquida.

12/05, núm. 19, pàg. 8. Queixa per la falta de pagament del material escolar. "El lunes próximo se abrirá el pago de las mensualidades de abril á los Maestros en Palma y sucursales que cobran por el fomento y el martes para los que lo perciben en Inca y Manacor. Del material, ni indicios".

03/10, núm. 44,¹⁶ pàg. 7. Nota necrològica. Es comunica la mort de la mare del mestre d'Inca Pere Morey.

20/10, núm. 42, pàg. 6. Proposta d'obra menor a l'escola núm. 1 de nins d'Inca.

19/12, núm. 51, pàg. 7. El mestre de la primera escola de nins d'Inca comunica que encara hi ha al local uns taulons de fusta que alteren la bona higiene de la casa.

29/12, núm. 52, pàg. 5. Es proposa la creació d'una mutualitat per al districte d'Inca.

1907

02/03, núm. 9, pàg. 7 i 8. Llista d'escoles que compleixen el Reial Decret de l'1 de juliol de 1902.¹⁷ Entre aquestes escoles apareixen el Colegio San Vicente de Paul d'Inca (nines) dirigit per Margalida Nadal Mulet i el Colegio San Francisco (nines) dirigit per Magdalena Rullan Solivellas.

¹⁶ Errada de numeració a la revista original.

¹⁷ Els centres no oficials (privats) havien de presentar al rectorat universitari corresponent, a través del director de l'institut, una instància amb la sol·licitació de la seva obertura, tres exemplars del seu reglament i plànols del local, així com un informe municipal sobre les condicions idònies de salubritat, seguretat i higiene del centre.

09/03, núm. 10, pàg. 8. S'afegeix a la llista d'escoles de l'anterior notícia el Colegio de Primera Enseñanza dirigit per Francesc Rayó Busquets, que també compleix el Reial Decret.

11/05, núm. 19, pàg. 3, 5 i 6. Escalafó de mestres. Hi apareixen Pere Cardona Mir (classe tercera, núm. 15), Pere Morey Amengual (classe quarta, núm. 5), Maria Sastre Borràs (classe segona, núm. 4) i Antònia A. Mesquida Jaume (classe quarta, núm. 40).

29/06, núm. 26, pàg. 7. Es comunica la jubilació de la mestra d'Inca Maria Sastre Borràs.

31/08, núm. 35, pàg. 6. Juntas Locals de Primer Ensenyament. A més dels pares de família, formen part de cada junta el batle president, el regidor síndic, el rector, el jutge i el metge municipal. En el cas d'Inca hi participen Miquel Sampol Tous, Josep Balaguer Costa i Francisca Rigo Llaneras.

28/09, núm. 39, pàg. 3. Nota necrològica que comunica el decés de Magdalena Morey, germana del mestre d'Inca Pere Morey i de l'inspector de primer ensenyament.

21/12, núm. 51, pàg. 6. Anunci del llibre *Formulario de cartas, telegramas y documentos* del mestre Joan Vidal Vaquer, editat per Casa Pieras (Inca).

28/12, núm. 52, pàg. 3. Jubilacions de mestres. "Han sido clasificados la Maestra de Inca Doña María Borrás y el Maestro de Ariañy (sic) Don José Pastor. Dos nuevas escuelas vacantes que añadir á la lista de las que hay á proveer".

1908

10/01, núm. 1, pàg. 6. La Junta Provincial d'Instrucció Pública sol·licita informe per escrit dels motius del trasllat de les escoles públiques de Pere Morey i Maria Sastre ordenat per la Junta Local.

01/02, núm. 5, pàg. 5. El senyor Fuster demana si s'ha rebut resposta del batle d'Inca amb indicació del motiu del trasllat de l'escola de nins núm. 1. Recorda que no es pot canviar de local sense autorització prèvia de la Junta Provincial.

15/02, núm. 7, pàg. 14. Ha estat nomenada mestra interina d'una escola d'Inca Maria Pallicer. El dia 29 del mateix mes s'informa que pren possessió.

15/02, núm. 7, pàg. 16. S'informa que al districte d'Inca hi ha un total de 54 mestres a les escoles públiques.

11/04, núm. 15, pàg. 7. El mestre Pere Morey informa que la casa on resideix no reuneix les condicions mínimes. Es demana a la Junta Local que n'informi.

25/04, núm. 17, pàg. 7. Nota necrològica. Es comunica la mort de Josep Matheu, que havia estat mestre d'Inca.

09/05, núm. 19, pàg. 7. La Junta Provincial d'Instrucció Pública decideix que l'inspector Sr. Morey informi del local que l'Ajuntament d'Inca pretén utilitzar com a escola de nins.

23/05, núm. 21, pàg. 7. A la sessió de la Junta Provincial de Primer Ensenyament de Balears del 21 maig de 1908, el governador civil Sr. Irazazábal,¹⁸ comunicava el següent: "(...) la penosa impresión que le había producido la lectura del censo electoral de Mallorca, el que da un contingente

de analfabetos de personas mayores de 25 años de (...) el 60 % en Inca”¹⁹

20/06, núm. 25, pàg. 6. Al diari *Heraldo de Inca*²⁰ es publica l'article "Los analfabetos", en què el mestre de Pollença Josep Llodrà analitza alguna de les causes.

15/08, núm. 33, pàg. 7. La Inspecció de Primer Ensenyament oferirà una conferència pedagògica a Inca el dia 25 d'agost.

05/09, núm. 36, pàg. 7. Conferència pedagògica sobre l'ús del "dialecto mallorquín. Sustentando diferentes criterios sobre el modo de emplear el dialecto mallorquín en la enseñanza".

17/10, núm. 42, pàg. 6. Es comunica que la plaça de mestra a l'escola de nines d'Inca s'ha de cobrir per concurs de trasllats.

24/10, núm. 43, pàg. 7. S'informa que tots els mestres públics de la província han presentat la memòria tècnica reglamentària, llevat de dos mestres interins, un d'Inca i l'altre d'Eivissa.

28/11, núm. 48, pàg. 6. Crida a fer reunions periòdiques (quinzenals o mensuals) com es fa a Catalunya amb les "converses" per tractar temes pedagògics d'interès.

1909

27/02, núm. 9, pàg. 8. Relació de membres de l'Associació. Mestres que no estan en actiu a l'escola pública: Bartomeu Pujol i Carmen Pérez.

06/03, núm. 10, pàg. 8. Continuació de la notícia anterior. Mestres de l'escola pública: Pere Morey, Pere Cardona, Francisca Pallicer i Antònia A. Mesquida.

03/07, núm. 27, pàg. 7. El mestre d'Inca Pere Morey Amengual ha estat proposat pel rectorat de Saragossa per a una "auxiliària graduada" a la capital aragonesa amb un sou de 1.375 pessetes.

14/08, núm. 33, pàg. 8. S'anuncia una conferència pedagògica a Inca el dia 22 d'agost a l'escola de nines. El tema és l'ensenyament del càlcul mental a les escoles de primer ensenyament.

04/12, núm. 48, pàg. 5. Informació sobre el cens escolar:

- població nucli urbà: 6.348 habitants
- població disseminada: 1.301 habitants
- població de 6 a 12 anys: 984 habitants
- escoles que hauria de tenir segons la Llei Moyano: 4 de nins i 4 de nines
- escoles reals: 2 de nins i 2 de nines
- escoles d'adults: 2
- escoles privades: 1 de nins i 3 de nines

1910

01/01, núm. 1, pàg. 9. Ha estat nomenada per a l'escola de nines d'Inca Margalida Ferrer Fanals (concurs d'ascens).

29/01, núm. 5, pàg. 5. La Junta Provincial d'Instrucció Pública comunica la

¹⁸ Laureano de Irazazabal Echevarría va ser governador civil de Balears entre 1907 i 1909.

¹⁹ Cal tenir en compte que la mitjana d'analfabets majors de 25 anys a l'Estat espanyol entre 1900 i 1910 oscil·lava entre un 45,3 i un 40 %.

²⁰ Setmanari inquer de principis del segle XX.

vacant d'una escola de nins d'Inca.

12/02, núm. 7, pàg. 8. Es comunica que el nombre de mestres als centres públics del districte d'Inca és de 56.

05/03, núm. 10, pàg. 8. Nomenament de Jaume Morro Oliver com a mestre interí d'Inca amb un sou de 550 pessetes anuals.

26/03, núm. 13, pàg. 8. Nota necrològica. Es comunica la mort de la mare de la mestra d'Inca Margalida Ferrer Fanals.

23/04, núm. 17, pàg. 8. La Junta Provincial d'Instrucció Pública accedeix a la sol·licitud d'Arnau Mir, mestre postergat al darrer concurs, que aspira a ser nomenat mestre d'una escola d'Inca.

30/04, núm. 18, pàg. 5. Nou local per a l'escola de nines d'Inca. Es demanen informes a l'arquitecte provincial, a l'inspector d'educació i al de sanitat de l'Ajuntament d'Inca.

30/04, núm. 18, pàg. 5. La Junta Provincial d'Instrucció Pública adjudica plaça a una escola de nins d'Inca al mestre Arnau Mir Martorell.

11/06, núm. 24, pàg. 7. La subsecretaria d'Instrucció Pública desestima la reclamació del mestre Arnau Mir.

18/06, núm. 25, pàg. 13. La Junta Provincial d'Instrucció Pública comunica que s'ha desestimat la instància d'Arnau Mir Martorell i revoca el seu nomenament.

09/07, núm. 28, pàg. 8. La Junta Local de Primer Ensenyament de Palma sol·licita demanar 600 pessetes més per afegir a les 2.500 existents per poder organitzar una colònia escolar a Bellver per a 16 alumnes: 8 de Palma, 2 d'Andratx, 2 de Sóller i 2 d'Inca.

13/08, núm. 33, pàg. 3. En referència a la colònia escolar de Bellver, en què participaven dos alumnes d'Inca es feia saber: "beneficios que les reportará su estancia en la colonia no siendo el menor la relación de cariño y amistad que se establecerá entre los seis alumnos payeses y los ciudadanos".

03/09, núm. 36, pàg. 5. La Junta Provincial d'Instrucció Pública nomena Agustí Puigserver Jaume com a mestre interí d'una de les escoles de nins d'Inca.

10/12, núm. 50, pàg. 1. Es comunica el nomenament per concurs d'ascens d'Antoni Gelabert Cano com a mestre d'Inca.

1911

07/01, núm. 1, pàg. 10. El batle d'Inca demana el canvi de local de les escoles de nins i de nines. S'acorda la visita de l'inspector i de l'arquitecte.

08/04, núm. 14, pàg. 8. Notícia de l'escalafó general provisional. A la categoria cinquena elemental de mestres i un sou de 1.100 pessetes anuals, hi figuren Pere Morey amb el núm. 87 (754) i Pere Cardona Mir amb el núm. 476 (1144), ambdós d'Inca.

15/04, núm. 15, pàg. 6. Article necrològic. Conta la trajectòria vital del mestre Josep Porcel Mas, que va exercir en diferents localitats i, finalment, a Inca, on es va jubilar després de 37 anys d'exercici.

15/04, núm. 15, pàg. 7. Notícia de l'escalafó general provisional. A la cinquena categoria apareix Antònia Mesquida Jaume amb el núm. 267 (880).

03/06, núm. 22, pàg. 7. Junta Provincial d'Instrucció Pública (30 de maig de

1911). El batle d'Inca ordena el trasllat de l'escola de nines al nou local aprovat per la Junta i es demana a la mestra que verifiqui el trasllat.

03/06, núm. 22, pàg. 8. Nota necrològica. Es comunica la mort de la mare del mestre d'Inca Antoni Gelabert.

08/07, núm. 27, pàg. 7. La Junta Local de Primer Ensenyament de Palma organitza dues colònies escolars. Una va a Andratx i està dirigida a alumnes de Palma, l'altra a Bellver amb alumnes de Maó, Eivissa, Andratx, Inca, Felanitx (2 de cada poble) i Palma (4 alumnes).

12/08, núm. 32, pàg. 8. Festa de l'arbre. "En las hermosas fiestas celebradas en la ciudad de Inca, fué número sobresaliente y aplaudido la Fiesta del árbol, que por vez primera tuvo efecto en dicha población el 29 de junio. Tomó parte notable en ella el ilustrado Maestro de la novel ciudad D. Antonio Gelabert i Cano quien ante nutridísima concurrencia pronunció un discurso de elevados tonos y oportunas ideas, en consonancia con el acto que se realizaba".

04/11, núm. 44, pàg. 5. Publicació del llibre de poemes *Flors de tardor* del mestre Antoni Gelabert Cano. Es tracta de la presentació d'un llibret de poesies fet pel mestre d'Inca que rep els elogis d'*El Magisterio*.

18/11, núm. 46, pàg. 5. Article d'opinió a la secció doctrinal a càrrec del mestre Rufino Carpena. L'autor intenta fomentar la interrelació entre els socis i proposa fer xerrades (conferències pedagògiques) no només a Inca, sinó també als pobles del partit.

30/12, núm. 52, pàg. 6. Es presenta una moció subscripta per molts de mestres del districte d'Inca, en què es dona un vot de gràcies al pagador Miquel Duran "por el celo con que desempeña el cargo".

1912

13/01, núm. 2, pàg. 8. La secretaria d'Instrucció Pública avisa el mestre interí Joan Alzina Socies perquè passi a recollir el títol administratiu de presa de possessió.

10/02, núm. 6, pàg. 8. Es publica la llista de socis de l'Associació Provincial de Mestres. Entre les mestres jubilades apareix Rosa Caimari d'Inca.

02/03, núm. 9, pàg. 8. Es publica la llista de socis de l'Associació Provincial de Mestres. Entre els mestres que han causat baixa per defunció apareix Pere Cardona Mir, que va ser mestre d'Inca.

10/08, núm. 32, pàg. 8. El Ministeri d'Instrucció Pública autoritza la permuta d'Antoni Gelabert Cano i Antoni Ferrer Fanals, mestres d'Inca i Sóller, respectivament.

28/09, núm. 39, pàg. 3. Per fer-se càrrec de les despeses ocasionades per les colònies escolars es proposa que cada població faci una contribució econòmica. Inca col·laborarà amb 400 pessetes i 8 colons.²¹

09/11, núm. 45, pàg. 7. Nota de crònica social. "Se han unido en el Santo lazo del matrimonio D. Francisco Beltrán Torrens, Maestro nacional de Moscari i doña Francisca Llompart y Beltrán, distinguida señorita de Inca. Deseamos a los recién (sic) desposados duradera felicidad en su nuevo estado".

²¹ Nin o nina en edat escolar que participa en una colònia.

1913

08/02, núm. 5, pàg. 6. A la llista provisional del concurs de trasllats hi apareix Antoni Vidal amb plaça a Inca.

21/02, núm. 9, pàg. 8. Anunci publicitari d'una publicació escrita pel mestre de Llubí Joan Vidal Vaquer. "Cartilla para enseñar a LEER Y ESCRIBIR EN UN MES. Por Juan Vidal Vaquer. Se vende en las librerías de Rotger y Fontdevila y Alomar en Palma, en la Duran de Inca y en la casa del autor en Llubí. 0'25 ptas ejemplar, y 0'20 para los maestros". Aquest mateix anunci apareix repetit en els següents exemplars de la revista en més de quaranta ocasions.

07/06, núm.22, pàg. 7. Biblioteca circulant. Es tracta d'una biblioteca itinerant formada per 15 caps, cada una amb dues seccions: una per a mestres i l'altra per a alumnes. Les caps 9, 10, 11 i 12 són per a Inca i estaran a càrrec d'Antoni Ferrer Fanals. En els següents números de la revista apareixen nombroses informacions sobre préstec de llibres amb el nom del soci o de la sòcia i el títol del llibre.

21/06, núm.24, pàg. 7. Antoni Ferrer Fanals, responsable de la biblioteca circulant, comunica a tots els mestres quins llibres poden consultar i fa referència a les novetats.

23/08, núm.33, pàg. 7. A la llista definitiva del concurs de trasllats, es confirma el trasllat d'Antoni Vidal de l'escola de Muro a la d'Inca.

13/09, núm.36, pàg. 7. S'informa que continuen tancades les escoles del partit d'Inca a causa de la calor asfixiant i els freqüents brots de pigota, escarlatina i rosa que la població infantil pateix.²²

1915

16/01, núm. 3, pàg. 7. S'anuncia l'obertura d'una subscripció destinada a retre homenatge al Dr. Carulla, rector de la Universitat de Barcelona. S'hi adhereixen amb una quota única d'1,25 pessetes el Sr. Ferrer, el Sr. Vidal, la Sra. Ferrer i la Sra. Mesquida.

27/03, núm. 13, pàg. 6. Es comunica que a la *Gazeta de Madrid*²³ hi apareixen els ascensos a 1.500 pessetes anuals dels mestres d'Inca A. Ferrer i A. Mesquida.

15/05, núm. 20, pàg. 8. S'informa que Joan Capó Valls de Padrines ha pres possessió del càrrec d'inspector de primer ensenyament. Els dos inspectors actuals s'han repartit les escoles: Sr. Rueda: Palma i Maó; Sr. Capó: Inca, Manacor i Eivissa.

19/06, núm. 26, pàg. 5. Anunci de la conferència a càrrec de Rufino Carpena al Centro Instructivo amb el títol "Posibilidad de educar al hombre para hacer difícilísimo en éste los deseos de la lucha cruenta y bárbara".

17/07, núm. 30, pàg. 8. Aprovació definitiva de les dues zones d'inspecció educativa. Manuel Rueda, inspector en cap i de la primera zona, dels partits de Palma i Maó; Joan Capó, inspector de la segona zona, dels partits de Manacor, Inca i Eivissa.

²² A principis del segle XX, eren freqüents les epidèmies. El subdesenvolupament econòmic, el baix nivell de vida i la pèssima salubritat pública eren l'origen del problema.

²³ Va ser una publicació periòdica oficial editada a Madrid entre 1697 i 1936. Posteriorment fou substituïda pel *Butlletí Oficial de l'Estat* (BOE).

1916

01/04, núm. 14, pàg. 6. Eleccions a la Junta Directiva del districte d'Inca. Han resultat elegits: Antoni Ferrer Fanals com a president, Francesc Beltran Torrens com a dipositari i Joan Vidal Vaquer com a secretari.

25/05, núm. 22, pàg. 8. Llista general de socis. Al districte d'Inca hi apareixen 48 associats, 27 d'ells pertanyen a la secció de socors. També hi apareix Antoni Vidal com a membre de l'Associació Nacional del Magisteri i a la seva secció de socors.

06/07, núm. 28, pàg. 8. Queixes per l'ús del pati. A la Junta Local de Primer Ensenyament d'Inca s'ha demanat un informe sobre les queixes formulades pel mestre Sr. Ferrer per l'ús del pati de l'escola.

27/07, núm. 31, pàg. 5. A la junta ordinària de l'Associació Provincial de Mestres, els d'Inca proposen la quantitat de 50.000 pessetes com a pressupost anual de l'associació.

16/11, núm. 47, pàg. 5. L'inspector Joan Capó recorda que a la reunió del 23-12-1915, celebrada a Inca, es plantejà la creació d'un museu pedagògic a les Illes Balears.²⁴

16/11, núm. 47, pàg. 8. El batle d'Inca sol·licita autorització per canviar de local la segona escola de nins de la ciutat.

30/11, núm. 49, pàg. 8. Es comunica al batle d'Inca que el trasllat de l'escola no és competència de l'Ajuntament, sinó de la Junta Local d'Instrucció Pública.

07/12, núm. 50, pàg. 7. Homenatge a Miquel Porcel. El representant de la comissió organitzadora, Antoni Ferrer, manifesta la seva satisfacció amb la bona acollida que ha tengut la proposta de l'homenatge "al laborioso e infatigable Sr. Porcel".

28/12, núm. 53, pàg. 7. La comissió organitzadora de l'homenatge a Miquel Porcel anuncia que el banquet se celebrarà a la Fonda Balear de la ciutat d'Inca.

6. CONCLUSIONS

Un recull de notícies no és més que una aproximació més o menys encertada de la realitat, ja que hi pot haver esdeveniments relacionats amb l'educació a Inca que no estiguin recollits. Així i tot, ens podem fer una idea de les condicions de feina, sous, mobilitat... dels mestres i de les mestres del districte d'Inca en general i de la ciutat en particular. Un altre dels temes recurrents és el mal estat de les infraestructures educatives de principis del segle XX, com es fa palès a les nombroses notícies referents a les escoles del districte. En aquest període, destaca el bon funcionament de l'Associació de Mestres del districte d'Inca gràcies a la seva implicació en els moviments de

²⁴ Aquest fou creat finalment a Palma l'any 1918 gràcies a l'esforç de Joan Capó i el patrocini de la Diputació Provincial. Instal·lat a la Casa de la Misericòrdia, al costat del servei d'inspecció educativa, disposava d'una extensa biblioteca i de sales per fer exposicions, reunions i actes diversos. Les exposicions de treballs escolars, com les de 1927 o 1930 perseguiren l'objectiu de donar a conèixer una acció educativa innovadora fonamentada en l'activisme, l'interès i la relació de l'escola amb la realitat. El 1933 es va traslladar a l'edifici del Consolat de Mar i, l'any 1936, amb la Guerra Civil va desaparèixer. El Museu Pedagògic Provincial, segons el Doctor Antoni J. Colom, va ser un vertader motor de la renovació educativa per a totes les Illes, i especialment, per a Mallorca.

renovació pedagògica i la seva participació activa tant a l'Associació Provincial com a la revista. Per aquest motiu, la Junta d'Inca és citada com a exemple de dinamisme i bona organització.

7. BIBLIOGRAFIA

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica. *El Magisterio Balear* (1901-1916). [en línia] <https://prensahistorica.mcu.es>.

Comas, F. i Sureda, B. 2014. La premsa pedagògica en la construcció de la identitat professional dels mestres: *El Magisterio Balear*. *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 24 (juliol-desembre 2014): 51-68.

Inca a la revista *Mallorca Agrícola* 1928-1955

Llorenç Payeras Capellà,¹ M. Magdalena Payeras Capellà²

1) *GREC Recursos Genètics i Entorn Cultural payerascapellal@gmail.com

2) Universitat de les Illes Balears mpayeras@uib.cat

doi: 10.3306/JELINCA.21.245

Paraules clau: agricultura, avicultura, Inca.

Resum. *Dins la primera meitat del segle XX, l'agricultura, la ramaderia i molt especialment l'avicultura, experimentaren avenços tècnics significatius. A Mallorca, se seguia la modernització de l'agricultura a primera línia, molt per davant d'altres regions mediterrànies. Entre les innovacions tècniques destaquen les publicacions periòdiques especialitzades. A Mallorca se n'arribaren a editar moltes. Entre elles destaca, per la durada de la publicació, Mallorca Agrícola, entre els anys 1928 i 1955. Fou fundada i dirigida des de Consell per Antonio Barceló García de Paredes, persona molt activa en la vida social i política del poble, i també en l'àmbit de l'avicultura. En el present treball es fa una revisió de tota la publicació, seleccionant els articles, notícies i altres referències que tinguin relació amb la ciutat d'Inca.*

Keywords: agriculture, aviculture, Inca.

Abstract. *In the first half of the twentieth century there were significant technical advances in the fields of agriculture, livestock, and especially aviculture. In Mallorca, the agriculture was modern and advanced, far ahead of other Mediterranean regions. Among the technical innovations, several specialized publications appeared. Many of them were published in Mallorca. Among them one stands out, 'Mallorca Agrícola', published between 1928 and 1955. It was founded and directed from Consell by Antonio Barceló García de Paredes, a very active person both in the social and the political life of the city, and also in the field of poultry farming. This work presents a review of all the volumes of the publication, selecting articles, news and other references related to the city of Inca.*

1. INTRODUCCIÓ

En aquesta comunicació s'analitza i presenta la presència d'Inca a la revista *Mallorca Agrícola*, publicada entre els anys 1928 i 1955.

1.1. *Mallorca Agrícola*

La revista *Mallorca Agrícola* es va editar a Consell entre els anys 1928 i 1955. La periodicitat era mensual, tot i que a vegades es publicaven números de dos en dos. El seu propietari i director fou Antonio Barceló García de Paredes. La seva existència va tenir dues etapes. La primera, amb el nom de "Mallorca Agrícola", es va editar entre 1928 i 1934. A partir de 1934 i fins al final, es titulà "Mallorca Agrícola y Avicultura" (1934-1955). El primer exemplar s'edità el setembre de 1928 i el darrer exemplar, el núm. 216, va sortir el setembre de 1955. Tots aquells anys, especialment els primers, foren anys d'innovacions tècniques en l'agricultura i la ramaderia. També hi hagué canvis radicals en

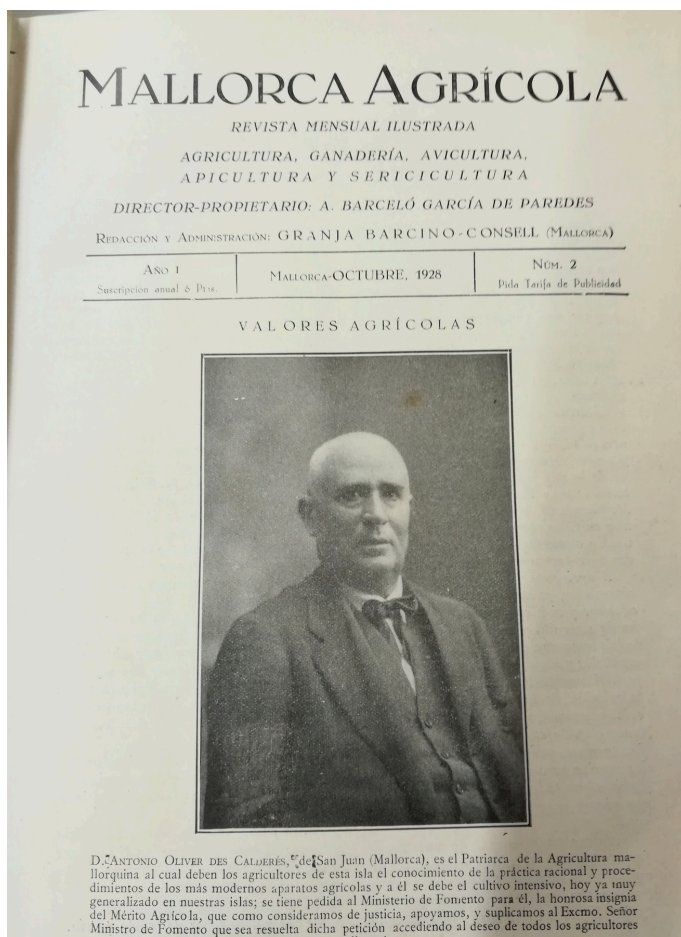

Figura 1. Foto d'una portada de la revista

l'avicultura. En aquell temps va sorgir una gran demanda de nous coneixements, que era atesa per les revistes tècniques. Aquests tipus de revistes també sorgiren, des de principis del segle XX, a llocs propers com Catalunya i València (*La Avicultura Práctica, Mundo Avícola, Valencia Avícola...*).

1.2. Antonio Barceló García de Paredes

Antonio Barceló García de Paredes (1887-1960) nasqué a Sineu, però fou a Consell on visqué i treballà. Entre el 1920 i el 1925 encapçalà una comissió de consellers per accelerar els tràmits burocràtics del procés de segregació municipal de la vila d'Alaró. Fou membre del Sindicat Agrícola Catòlic. Es presentà a les eleccions del 1931, amb els liberals.

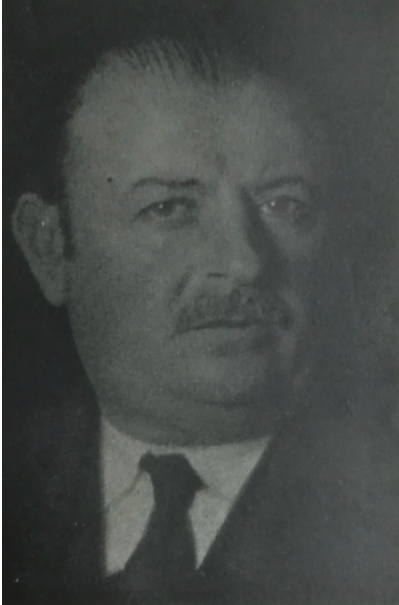

Figura 2. Antonio Barceló García de Paredes

El 1912 fundà a Son Manyes (Consell) la Granja Barcino, especialitzada en la producció de reproductors selectes de gallines de pondre. A més de les gallines també criava ànneres, coloms... El 1925, juntament amb Antoni Ferragut, organitzà la primera exposició avícola, cunícola i apícola de Mallorca, a la societat La Veda de Palma. El 1925 fou elegit vocal de l'Asociación de Avicultores de Mallorca. El 1931 fundà el centre d'ensenyances avícoles Escuela Nacional de Avicultura, per a l'obtenció del títol de "Perito avícola". L'any 1933 va escriure el llibre tècnic *Divulgaciones Avícolas* i el 1953 fou promotor del *Libro*

español de patrones avícolas. El 2002 fou nomenat com a primer fill predilecte de Consell i li dedicaren el carrer principal del polígon.

2. METODOLOGIA DE L'ESTUDI

El treball ha consistit en una recerca de totes les referències a la ciutat d'Inca aparegudes a la revista. La revisió dels exemplars es va fer un per un, durant els mesos de novembre i desembre de 2019. Per a aquesta recerca es va utilitzar la col·lecció de la biblioteca de la Fundació Bartomeu March. Els exemplars d'aquesta biblioteca formen una obra enquadrada en nou volums. Aquesta enquadració no respon ni a un període de temps ni a un nombre constant d'exemplars, sinó que mostra variabilitat en cada volum.

Les referències a la ciutat d'Inca que s'han trobat es relacionen per ordre d'aparició a la revista.

3. REFERÈNCIES RELACIONADES AMB INCA

3.1. Classificació temàtica

Les referències a Inca a la revista es poden classificar segons el seu format o la seva temàtica. S'han trobat, segons el format, elements de publicitat, anuncis d'esdeveniments, cròniques i resultats de concursos. Segons la temàtica, Inca apareix en referències a bestiar, avicultura, docència, fires, exposicions, censos, congressos i concursos.

3.2. Llistat.

- Núm. 7. 1929. Pàgina 109. Anunci de diada a Inca.
- Núm. 10. 1929. Pàgines 129-165. Diada d'Inca.
- Núm. 43-44. 1933. Pàgina 307. Tomàs Capellà.
- Núm. 50. 1934. Pàgina 25. Examen Tomàs Capellà.
- Núm. 59. 1935. Pàgina 134. Diada agrícola d'Inca.
- Núm. 60. 1935. Portada, pàgines 145-157. Exposició d'Inca.
- Núm. 63. 1935. Anunci Granja Capellà.
- Núm. 69. 1936. Anunci Granja Capellà
- Núm. 74. 1939. Anunci Granja Capellà.
 - o Aquest anunci es repeteix als núm. 75, 76, 77-78, 79, 80, 81-82.
- Núm. 75. 1939. Pàgina 130. Cens avícola per municipis.
- Núm. 95. 1942. Portada. Exposició d'Inca 1935.
- Núm. 120-121. 1945. Pàgina 315. Memorial del I Congreso de Avicultores Españoles.
- Núm. 125-126. 1945. Pàgina 381-383. Concurs comarcal de bestiar de Sineu.
- Núm. 127. 1945. Pàgines 389-402. Concurs Inca.
- Núm. 184-185. 1948. Pàgines 208-209. Concurs Inca.
- Núm. 186. 1948. Pàgines 227-229. Exposició de bestiar i avicultura a Inca.

3.3. Descripció de les notícies

3.3.1. Diada agrícola d'Inca del 1929

En el núm. 7, del maig de 1929, a la pàgina 109 apareix l'anunci de la diada agrícola d'Inca, que s'havia de celebrar el dia 12 de maig i en la qual s'exposaria una mostra d'avicultura i de bestiar de llana. En la notícia s'especificava que en un pròxim exemplar s'inclourien detalls de la diada.

En el núm. 10 apareix una extensa crònica de la diada agrícola d'Inca, de 36 pàgines. En aquesta crònica s'indiquen els guanyadors de diverses competicions. A la figura 4 es pot veure l'entrada de l'exposició avícola. A les figures 5 i 6 apareixen alguns dels guanyadors. Mentre que a la figura 5 apareix el bestiar de llana guanyador, propietat de la senyora Catalina Verd, viuda de Morell, a la figura 6 apareix el gall guanyador, propietat del senyor Antoni Ferragut.

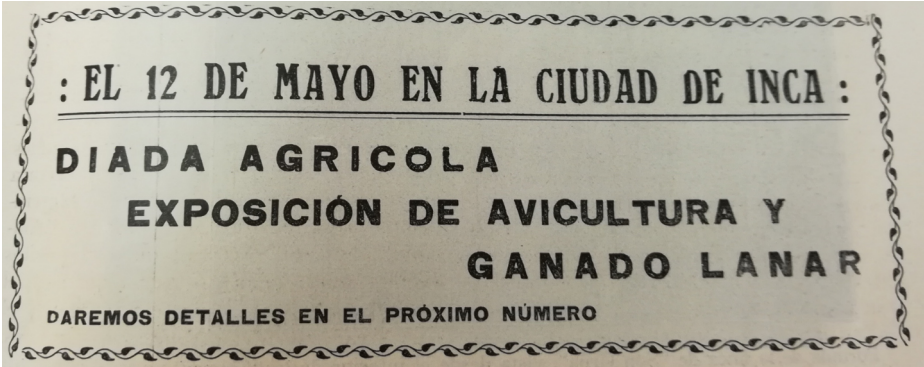

Figura 3. Anunci de diada agrícola a Inca, 1929

Figura 4. Exposició avícola a la diada d'Inca de 1929

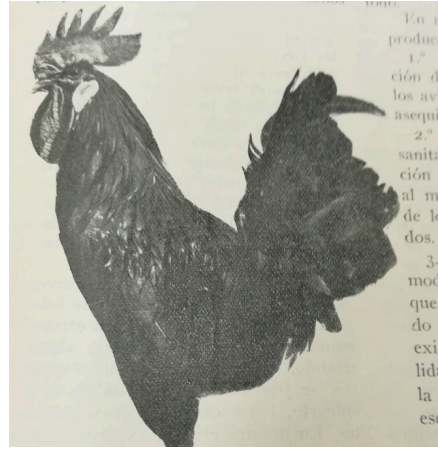

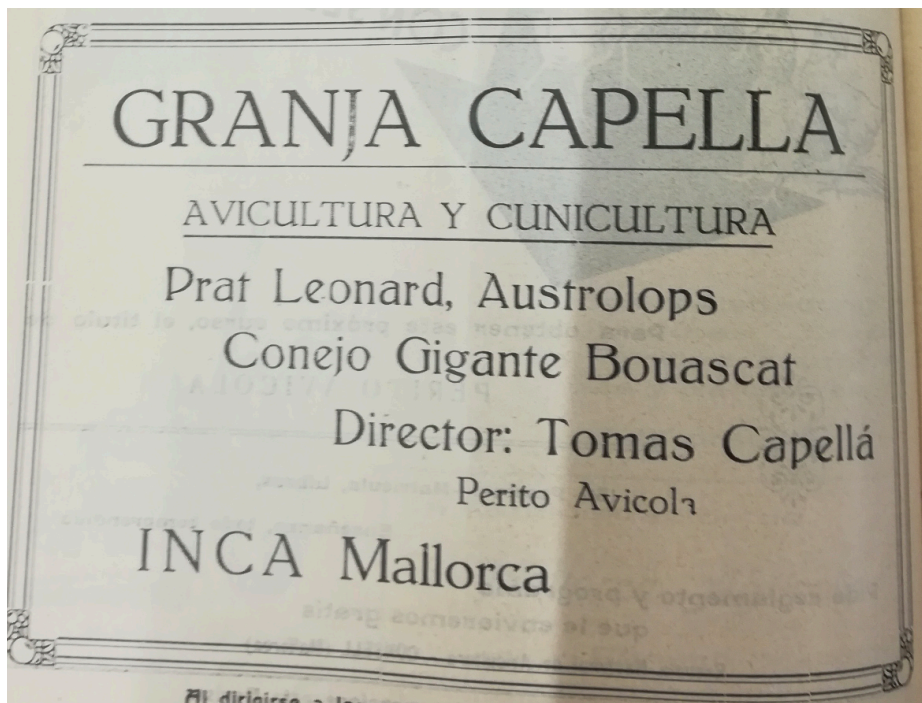
Figura 6. Gall guanyador de la diada d'Inca de 1929

Figura 5. Bestiar guanyador de la diada d'Inca de 1929

3.3.2. Anunci publicitari de la Granja Capellà d'Inca

En els exemplars 43-44, 63, 69, 74, 75, 76, 77-78, 79, 80 i 81-82, publicats entre els anys 1933 i 1939, apareixen diversos anuncis de la granja de Tomàs Capellà, d'Inca. La Granja Capellà, especialitzada en avicultura i cunicultura, anunciava animals de les races Prat Leonat, Austrolops, Plymouth barrada i conill gegant Bouascat.

Figures 7a i 7b. Anunci de la Granja Capellà

3.3.3. Escola Nacional d'Avicultura

Durant l'any 1934 apareixen diverses notícies relacionades amb l'Escola Nacional d'Avicultura. En una primera notícia s'anuncia l'inici d'un nou curs oficial amb què es pot obtenir el diploma de Competència Avícola. En aquesta notícia apareix la fotografia de Tomàs Capellà, d'Inca, pel fet de ser alumne de l'escola.

Escuela Nacional de Avicultura

CURSO OFICIAL DE 1934

El mes de febrero empieza el curso oficial de la Escuela Nacional de Avicultura de Consell, al que podrán sumarse los alumnos libres de dicha

NUESTROS ALUMNOS Escuela el *Diploma de Competencia Avícola*, para la realización de prácticas y preparación para el Examen Oficial que tendrá lugar a últimos de Marzo de este mismo año.

D. TOMÁS CAPELLÀ FERRER
de Inca
Alumno de esta Escuela

EL DIRECTOR
ANTONIO BARCELÓ
GARCÍA DE PAREDES

EXÁMENES OFICIALES

Escuela Nacional de Avicultura

En Consell a las catorce horas y treinta minutos del día 16 de Julio de 1934 se reunieron los Sres. D. Juan Miralles, Inspector Veterinario del Puerto de Palma de Mallorca, D. Rafael Vich, Inspector Veterinario de Sancellas, D. Arnaldo Mir, Inspector Veterinario de Caimari, nombrado el primero Presidente por Orden de la Dirección General de Ganadería de 24 de Mayo de 1934 y los otros dos designados según la misma orden por la Asociación Veterinaria de Baleares, para constituir el Tribunal de Exámenes de los alumnos matriculados en la Escuela Nacional de Avicultura y en el Aula de la misma en unión del Director de dicha Escuela D. Antonio Barceló García de Paredes, acordaron empezar los exámenes por la parte practica y luego por la oral.

A dichos exámenes se presentaron los señores siguientes:
D. Angel Soler Serra, de Palma
D. Tomás Capellà Ferrer, de Inca
D. Francisco Velamazán García, de Santa Maria de Huerta, (Soria)
Doña Isabel Canary Mascaró, de Palma
Doña Maciana Garau Mas, de Palma
D. Damian Tous Coll, de Santa Eugenia
D. Gabriel Mateu Mairata, de Inca.
Obteniendo el Título de REGENTE TECNICO DE EXPLOTACIONES AVICOLAS o PERITO AVICOLA, los indicados señores.

Consell 18 de julio de 1934

El Director.
Antonio Barceló García de Paredes

Figures 8a, 8b i 8c. Escuela Nacional de Avicultura

En una segona notícia, en el núm. 50, del juliol de 1934, s'informa de la celebració de proves avaluadores per obtenir el títol de "Regente técnico de explotaciones avícolas" o de "Perito avícola". Aquests exàmens constaven d'una part pràctica i una altra oral. Els inquers Gabriel Mateu Mairata i Tomàs Capellà Ferrer s'hi varen presentar i varen superar l'examen, juntament amb cinc altres alumnes.

3.3.4. Diada agrícola d'Inca i concurs de ramaderia de 1935

En el núm. 59, pàgina 134, i en el núm. 60, portada i pàgines 145-157, es descriu l'exposició de la diada agrícola d'Inca i el concurs de ramaderia.

Figura 9. Diada de 1935

En el núm. 60, del juny de 1933, apareix la notícia del concurs de bestiar i la diada agrícola d'Inca. La notícia s'introdueix amb el text següent:

A la ciutat industrial que està situada en el centre de Mallorca, a 29 kilòmetres de la capital es ja de molt antic el punt de cita i reunió dels nostres agricultors i ramaders i actua sempre de cor de la nostra agricultura i ramaderia, ja que el seu importantíssim mercat setmanal i les seves famoses Fires d'Inca coronades pel Dijous Bo, cuiden de la circulació d'aquells productes agropecuaris que són, sense cap dubte, la riquesa de l'illa. I com el cor cuida sempre de la circulació de la sang que

és la vida de l'organisme animal i sense aquesta circulació, sense aquest moviment, no seria possible la vida, sense els mercats i sense aquestes places on van venedors i compradors per vendre i comprar directament aquells articles que els sobren o adquirir aquells que els fan falta per a la seva explotació agropecuària, no seria possible l'agricultura i ramaderia.

La Direcció General de Ramaderia va concedir que la diada agrícola i el concurs de ramaderia es fessin a Inca. En l'article es recorda que Inca té diferents places que funcionen tots els dijous on es classifiquen els seus articles: la plaça del bestiar, la plaça de la volateria, la plaça dels cereals i lleguminoses: l'espaiosa i moderna Quartera, el pes de l'ametlló i figues seques, a més del mercat de verdures, fruites, carns, ormejos...

De la plaça del bestiar es diu que és importantíssima perquè és on es reuneix el ramat boví, oví, porcí i caprí, així com el de feina, d'escorxador i de recia. Es calculen les seves transaccions per un valor d'un milió de pessetes anuals, aproximadament.

A la plaça de la volateria hi havia un moviment intens de venda en grans quantitats d'aus i polleria de cria, pollets de dies o de setmanes i conills. Molts d'aquests animals s'enviaven després a Barcelona. Com a curiositat s'indica que a Inca les transaccions es fan a pes, en terces (400 grams) d'animal viu, mentre que a Palma es fan a ull, a tant la peça. A Inca hi ha una romana pública on es pesen els animals. L'usuari que té concertats els arbitris paga per la romana pública 2.500 pessetes l'any a l'Ajuntament, prova de la importància de les transaccions a la plaça. Es calculen transaccions per un valor de mig milió de pessetes l'any.

A la plaça dels cereals i les lleguminoses, sa Quartera, es giren mils i mils de quarteres de gra que es compren i venen a pes. El gènere està exposat i la venda es fa directament al que més ofereix. La mesura de pes és el quarter. Les transaccions ronden el mig milió anual.

Un altre dels mercats de més importància és el del pes de l'ametlló i figues. Aquí es ven una gran part de la collita de tot Mallorca i hi acudeixen compradors d'arreu, ja que és la millor plaça i gairebé l'única de tota l'illa. En aquesta plaça es paguen algunes pessetes més per quintà que a Palma. Les transaccions ronden els quatre milions de pessetes anuals.

A més d'aquests mercats n'hi ha un de verdures i hortalisses prop de l'església on es venen patates i cebes en grans quantitats, entre d'altres. En aquest mercat es proveeixen els comerciants dels pobles veïnats. Finalment es descriu el mercat dels planteristes, un poc més avall, i els dels ormejos, guarnicions i altres.

També es parla del mercat diari de carns i verdures, a la plaça "d'abastos", on

diàriament es ven carn de bou, mèn, porc, au, conill, peix, verdures, fruita...

En aquest exemplar de la revista s'indica que Inca és una ciutat industrial i centre de partit judicial, amb jutjat de primera instància, guarnició i institut, a més de lloc d'enllaç per a viatges.

Figura 10. Benvinguda a autoritats i ramaders. Juny 1935

En el concurs de ramaderia es competí en les categories de ramat equí, boví, avicultura i conills, oví, caprí i caní, porcí, columbofília i maquinària i productes agrícoles. El jurat de cada categoria estava format per tres o quatre membres, dels quals un era un regidor de l'Ajuntament d'Inca. Així, Jaume Figuerola formava part del jurat dels cavalls; Bernat Rubert del bestiar boví; Mateu Pujadas de l'avicultura i els conills; Ramon Reus del bestiar oví, caprí i caní, mentre que Bartomeu Cabrer era part del jurat del bestiar porcí.

Figura 11. Exposició d'avicultura de 1935

En el núm. 95, corresponent als mesos de juliol i agost de 1942, apareix a la portada l'exposició d'Inca de 1935.

3.3.5. Cens agrícola per municipis

En el núm. 75, del març de 1939, apareix el cens avícola per municipis. Inca apareix amb un cens de 7.140 animals, fet que la situa entre els deu municipis amb més animals censats. En aquest cens sobresurt Felanitx, amb més de 39.000 animals.

Dia 15 de este mes de marzo, cada pueblo tenia las siguientes aves:

Santañy	11.425	Sineu.	2.772	Escorca	792
Lloret	2.955	Fornalutx	513	Lloseta	1.302
Banalbufar	358	Binisalem	1.961	Artá	7.740
Muro	3.291	Villafranca	3.248	Palma.	8.500
Algaida	15.854	Inca	7.140	Mancor	865
Santa Eugenia	1.895	Esporlas.	1.968	Llubi	4.300
Consell	1.387	Las Salinas.	2.138	Son Servera	6.730
María	4.253	Marratxi.	3.411	Costitx	2.806
Santa María	3.066	Pollensa.	9.443	Campos	8.190
Buger	1.970	Petra	7.771	Capdepera.	1.929
Calviá	3.126	Lluhçmayor.	11.678	Felanitx	39.208
Sancelles	4.181	Andraitx.	3.926		

Guía del A...

Figura 12. Cens agrícola per municipis

3.3.6. Congrés d'avicultors

En el núm. 120-121, corresponent als mesos d'abril i maig de 1945, a la pàgina 315 apareix la notícia del Memorial del I Congreso de Avicultores Españoles, celebrat a Palma del 12 al 16 de maig de 1945. En aquesta notícia se citen els inquers Sebastià Balaguer Riusech i Tomàs Capellà Ferrer.

3.3.7. Concursos de 1945

En el núm. 125-126, a les pàgines 381-383 es descriu el concurs comarcal de bestiar de Sineu. En aquesta notícia apareix Inca. Per altra banda, en el núm. 127, a les pàgines 389-402 es descriu el concurs d'Inca.

En la descripció d'aquest concurs s'indica que aquest es realitza amb el suport de l'Excel·lentíssima Diputació Provincial, Cria Cavallar i la Direcció General de Ramaderia. El concurs de bestiar va ser de cavalls, ases, mules i porcs. La revista afirma que aquest va ser, sens dubte, el millor concurs celebrat a Mallorca. Destaca sobretot l'apartat de cavalls i ases, que qualifica de "veritablement preciós". S'indica que les autoritats provincials varen assistir al repartiment de premis i a contemplar els superbs animals. Durant el concurs es va realitzar una desfilada.

Per altra part, la notícia qualifica de flux l'apartat porcí i anima que es cuidi més el porc mallorquí.

Les autoritats d'Inca varen formar part amb entusiasme d'aquestes manifestacions agropecuàries després que Inca hagués celebrat ja moltes exposicions de ramaderia i fos coneguda per oferir tot el seu entusiasme i ajuda.

3.3.8. Exposició de bestiar i avicultura de 1948

La revista inclou, en els núm. 184-185 i 186, la crònica de l'exposició de bestiar i avicultura de 1948, celebrada en el marc del Dijous Bo i organitzada per la Junta Provincial de Foment Pecuari de Balears. S'afirma que en l'exposició hi és present el millor bestiar de l'illa exceptuant el cas de les aus, que no hi són perquè es troben en temps de muda i perquè, critica la revista, la majoria de

Figures 13a i 13b. Lliurament de premis

la premsa local ha fet poc per al foment de l'avicultura en no incloure-la en les seves cròniques.

En aquests exemplars s'inclou el llistat complet dels premiats en les diferents categories.

3.3.9. Altres

En algunes ocasions apareixen fotografies d'Inca en pàgines de separació o portades, sense relació amb cap notícia de l'exemplar, com és el cas de la fotografia dels molins d'Inca, que apareix com a únic element en una pàgina en el núm. 28 de la revista, corresponent a l'any III.

4. CONCLUSIONS

A Mallorca, com a altres zones del llevant de la Península, també hi hagué una petita revolució avícola. L'entrada de noves tècniques de cria, de noves races i d'un gran interès en la formació, es complementaren amb l'aparició d'una revista de divulgació agrícola i especialment avícola.

Figura 14. Exposició de 1948

Sense ser un gran nucli de producció, Inca apareix constantment en les entregues de la publicació analitzada. Apareix amb

Figura 15. Molins d'Inca

relació a diversos aspectes, però sobretot a les exposicions i les vendes, així com també a cròniques de formació i publicitat.

Alguns aspectes reflecteixen qüestions ben interessants com l'organització comercial dels diferents productes agrícoles i ramaders distribuïts per la ciutat.

Cal destacar la importància que han tingut a Mallorca les obres i iniciatives personals. És aquest el cas d'Antoni Barceló García de Paredes, que liderà la innovació avícola de Mallorca fins a l'arribada de les tècniques americanes els anys setanta del segle passat.

5. REFERÈNCIES

Revista *Mallorca agrícola*, 1928-1948.

Mendizabal, Joxean. 2004. "D. Antonio Barceló García de Paredes. Patriarca de la avicultura balear. Avicultores para la historia". *Arte avícola*, núm. 64: 15.

Santana i Morro, Manel. 1996. *Consell, les penes de mort. Guerra civil a Mallorca*. Edicions Documenta Balear.

Nova contribució a l'estudi de l'illa de calor nocturna d'Inca

Cristòfol Rotger Pujadas,¹ Neus Lacomba Moreno,² Marc Aguiló Rodríguez³ i Gabriel Alomar Garau⁴

1) Estudiant de Geografia de la Universitat de les Illes Balears tofolgeo@gmail.com

2) Estudiant de Geografia de la Universitat de les Illes Balears neuslacomba99@gmail.com

3) Estudiant de Geografia de la Universitat de les Illes Balears marcaguilo10@gmail.com

4) Departament de Geografia de la Universitat de les Illes Balears gabriel.alomar@uib.es

doi: 10.3306/JELINCA.21.259

Paraules clau: illa de calor nocturna, Inca, clima urbà, microcontinentalitat.

Resum. *Es presenta un nou estudi del fenomen d'illa de calor urbana aplicat a la ciutat d'Inca, amb l'objectiu d'ampliar i verificar els resultats dels treballs precedents. A partir del mètode dels transsectes, s'ha mesurat la temperatura atmosfèrica en dues nits de les estacions solsticials de l'any meteorològic: una a l'hivern i una altra a l'estiu. Els resultats confirmen illes de calor nocturnes que manifesten diferències de temperatura de fins a 4,2°C —amb les consegüents variacions de la humitat atmosfèrica— entre la ciutat i el seu entorn rural. L'activitat típicament urbana d'Inca, l'amplada reduïda de certs carrers, l'altura dels edificis i l'estabilitat atmosfèrica són factors combinats que juguen a favor d'aquest increment tèrmic diferencial, més acusat a l'hivern i menys a l'estiu. Els resultats són d'utilitat per als treballs de planificació urbana amb criteris ambientals, i per a una millor gestió i planificació de la distribució del verd urbà.*

Keywords: Urban heat island, Inca, urban climate, microcontinentality.

Abstract. *A new study of the urban heat island applied to the city of Inca is presented with the aim of expanding and verifying the results of previous works. Using the transect method, temperature measurements were carried out during two different nights in the solstice seasons of the meteorological year: winter and summer. The results confirmed nocturnal heat islands with temperature differences up to 4.2°C —with the consequent variations in atmospheric humidity— between the central part of the city and its rural surroundings. The typically urban activity of Inca, the reduced width of certain streets, the height of the buildings and the atmospheric stability, are combined factors that play in favour of this differential thermal increase,*

more pronounced in winter and less in summer. The results are useful for urban planning works with environmental criteria, and improving the management and planning of urban greening.

1. INTRODUCCIÓ

Al present treball s'aborda l'estudi de l'illa de calor urbana de la localitat mallorquina d'Inca, estudi que pretén ampliar la base de dades tèrmiques dels treballs precedents, iniciats per Troya (2008) a propòsit de les VIII Jornades d'Estudis Locals de la localitat, fetes el mes de novembre de 2007 i posteriorment ampliades pel mateix Troya (2010 i 2011) i per Troya i Capó (2012). En tots ells es constaten illes de calor típiques a Inca, amb un centre destacat de calor al nucli antic de la ciutat. La densitat de punts de mesura emprats en aquests treballs pioners ha pogut ser millorada i ampliada en el cas del nostre estudi, cosa que ha permès afinar l'anàlisi de la distribució territorial de la calor urbana, i en definitiva sumar noves exploracions i noves dades a les que ja es tenen sobre el fenomen.

Certament, l'estudi de l'illa de calor urbana compta des de fa anys amb una àmplia i variada col·lecció de contribucions científiques, i totes mostren que les ciutats es comporten com unes àrees tèrmicament més càlides respecte del seu entorn rural, cosa que permet parlar d'un clima específicament urbà (Oke, 1973; Landsberg, 1981; Moreno, 1993). L'illa de calor nocturna es comença a produir poc després de la posta de sol, quan la temperatura de l'aire ha començat a disminuir. Aquesta disminució es produeix més acusadament en les àrees rurals que en les àrees urbanes, les quals tendeixen a conservar al seu interior, durant les hores nocturnes, la calor acumulada durant el dia i la generada per la mateixa activitat urbana. Aquest principi ha estat verificat en multitud de casos, tant d'abast mundial com regional. En el cas de les Balears, el fenomen ha estat estudiat, a Palma, per Ramis *et al.* (2002) i per Alomar-Garau i Llop-Garau (2018); a la vila d'Eivissa ha estat estudiat per Serra (2007), i per Troya i Capó (2012) a les poblacions de Lluçmajor, Campos, Pollença i sa Pobla.

2. ÀREA D'ESTUDI: INCA, CIUTAT MEDITERRÀNIA D'INTERIOR

La ciutat d'Inca està situada en la part centreoccidental de l'illa de Mallorca, dins la comarca del Raiguer, zona de transició entre el Pla i la serra de Tramuntana. La població estrictament urbana era l'any 2019 de 30.892 habitants (IBESTAT, 2020), per a una ciutat de 2,86 km² d'extensió (286,7 ha). A escala municipal, la població era de 33.319 habitants per a una superfície de 58,3 km². Amb aquestes dades, el municipi d'Inca constitueix el tercer de Mallorca amb més densitat de població (571,6 habitants per km²), només per darrere Palma (2.128,1 hab./km²) i Marratxí (686,6 hab./km²). Pel que fa al relleu, el terme municipal presenta elevacions com la del puig

de Santa Magdalena —287 m, la major dins del terme—, el putxet d'en Reure, el Serral de ses Monges, el puig de cal Senyor Pere i el puig de ses Talaies, aquest últim situat entre Inca i Selva, i en el qual s'ubica la urbanització de s'Ermita. La hidrografia apareix marcada pel pas de certs torrents, entre els quals destaca el de Can Tabou, canalitzat, que travessa el centre de la ciutat.

Per altra banda, quan s'escomet un estudi del clima urbà, és important considerar si la ciutat examinada és una ciutat litoral o es troba allunyada del mar, ja que el mar opera com un termoregulador, moderant les temperatures d'aquelles localitats pròpiament marítimes. Per contra, les àrees d'interior presenten normalment més oscil·lació diària de les temperatures diürnes i nocturnes en comparació amb les àrees litorals. En el cas d'Inca, la ciutat es troba allunyada uns 20 km del mar i, en conseqüència, té les típiques característiques d'una localització microcontinental. Amb dades de l'*Atlas climático de España* per al municipi, la pluviometria és de 569 mm de mitjana anual, mentre que la mitjana anual de temperatures és de 17,4°C. La mitjana anual de les mínimes és de 12,5°C, i de 22,2°C la mitjana anual de les màximes. La temperatura mitjana del mes més fred (gener) és de 10,2°C, mentre que la mitjana del mes més càlid (agost) és de 26,5°C. La diferència entre aquestes dues últimes mitjanes és de 16,3°C —en la ciutat litoral de Palma, en canvi, és menor, de 15,2°C, precisament perquè es tracta d'una localització marítima.

En relació amb la geografia humana, Inca és una ciutat residencial i administrativa, amb una gran oferta de serveis i negocis, cosa que es tradueix en un exponencial creixement poblacional i urbanístic al llarg dels darrers cent anys (Ginard i Estrany, 2012). El centre urbà històric ocupa un petit turó que s'estén de nord-oest (Serral de ses Monges) a sud-est, i presenta una destacable densitat edificatòria, amb carrers estrets i irregulars, flanquejats en general per cases baixes de tipologia tradicional d'entre dues i tres plantes. Aquesta estructura edificatòria apareix puntualment modificada per la presència de certs edificis plurifamiliars que arriben a assolir deu plantes.

A banda del nucli històric, formen part de l'eixample urbà d'Inca les barriades de Crist Rei —de planta quadrangular—, es Blanquer i So na Monda, zones on predominen els edificis unifamiliars i plurifamiliars. Són part caracteritzadora de la ciutat les zones de la Gran Via de Colom i la de Reis Catòlics, totes dues amb edificacions en general uniformes. Al sud es troba la zona del polígon industrial, format per grans naus. Així descrit, l'aspecte d'Inca és el d'una ciutat compacta amb una certa carència d'espais lliures verds a l'interior, que ha de suportar una relativa gran densitat de trànsit motoritzat, afavorida tant per la deficient connexió entre barriades com per l'activitat comercial, principalment en la Gran Via de Colom, la carretera de Selva, l'avinguda d'Alcúdia i l'avinguda Reis Catòlics.

3. METODOLOGIA

L'estudi de l'illa de calor nocturna d'Inca s'ha escomès a partir de la presa itinerant de la temperatura de l'aire al llarg d'un recorregut per les vies de circulació i places de la ciutat i la seva rodalia rural. Aquest recorregut ha estat planificat i dissenyat de tal manera que els punts de mesura cobreixen totes les barriades, en especial aquelles més diferenciades fisiogràficament, cosa que ha permès obtenir un mapa tèrmic de la ciutat. S'ha seguit, per tant, el conegut mètode dels transectes urbans, en aquest cas amb un vehicle de motor en la part exterior del qual s'hi ha acoblat el sensor extern d'un termohigròmetre digital Zelsio P330, amb una resolució de 0,1°C per a la temperatura i del 0,1 % per a la humitat atmosfèrica.

Les mesures s'han fet en dues dates diferents: 7 de desembre de 2019 (hivern) i 26 d'agost de 2020 (estiu). Ja que l'efecte de l'illa de calor es comença a notar, sobretot, poc després de la posta de sol, quan la temperatura de l'aire ha començat a disminuir, les mesures s'han fet sempre en horari nocturn, i sempre passades almenys dues hores després de l'ocàs (taula 1). Malgrat que conforma una unitat, el recorregut s'ha dividit en tres transectes diferents (figura 1) amb la finalitat de comparar tres distints escenaris geogràfics urbans. Això vol dir que l'inici i final de cada transecte s'han situat estratègicament a llocs diferents en la perifèria de la ciutat, tot i que els recorreguts s'han dissenyat de tal manera que conflueixin en la zona central del nucli de població. El primer transecte inclou 46 punts de mesura (5,3 km), el segon 33 punts (3,9 km) i el tercer 50 (6,4 km). Units tots tres, l'itinerari totalitza 129 punts i 15,6 km. Els valors de la intensitat de l'illa de calor (ICU) s'han obtingut i s'han tractat estadísticament tant per a cada transecte per separat com per al conjunt de punts de mesura considerats globalment. També s'han fet sengles representacions espacials —hivern i estiu— de les diferències tèrmiques consignades, aplicant en un Sistema d'Informació Geogràfica una interpolació IDW (ponderada per l'invers de la distància).

En tots els casos, la feina de camp s'ha fet en condicions atmosfèriques d'estabilitat (anticiclòniques) per tal d'evitar aquelles situacions que típicament produeixen interferències en els registres de temperatura i humitat. Així, en la distribució espacial de la temperatura urbana hi influeixen no només la configuració física de la ciutat —la topografia, l'altura i densitat de les edificacions, la trama dels carrers, el tipus de paviment— i la presència o absència de vegetació, sinó que també hi influeixen factors meteorològics com el vent i la nigulositat (Givoni, 1998), i òbviament, també la precipitació. Normalment, els vents moderats i forts modifiquen els valors de temperatura fent que disminueixi la intensitat de l'illa de calor, mentre que els niguls, si es presenten més o menys compactes, retarden el refredament nocturn de l'aire, de manera que l'illa de calor no es manifesta amb l'eficàcia esperada. En el cas del present treball, la presa de dades de la nit del 7 de desembre de 2019 es va fer en condicions òptimes d'anticicló, amb altes pressions (1023 hPa) sobre les Balears, cels estirats a Inca i vents fluixos

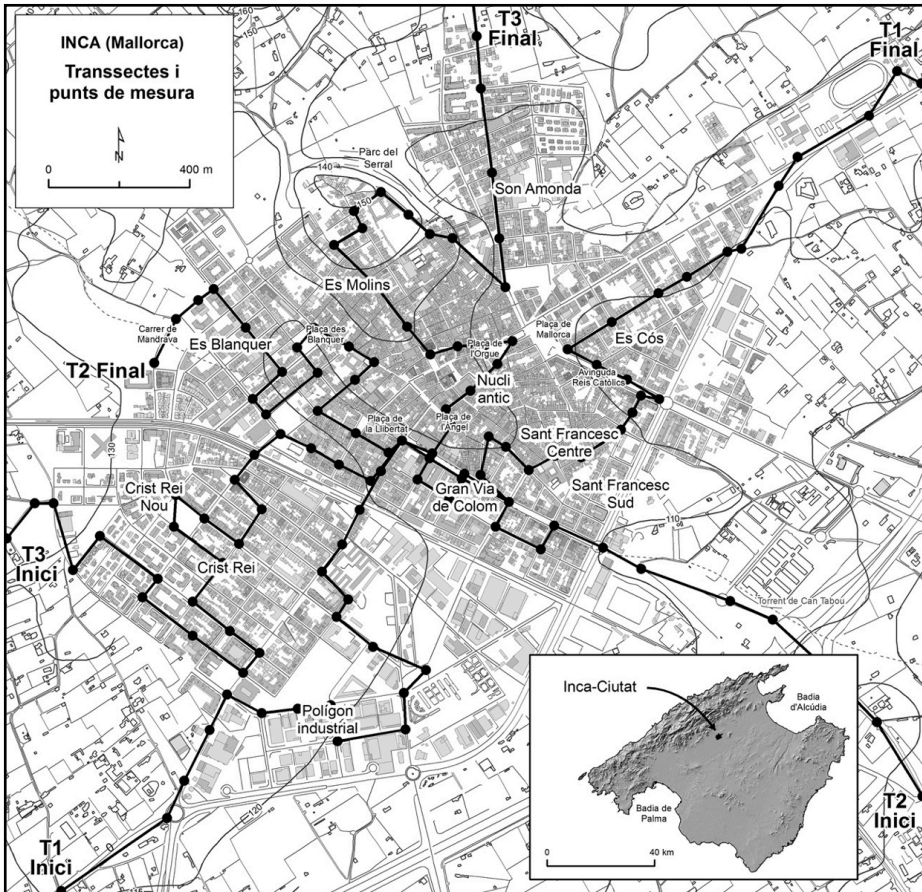

Figura 1. Recorregut i numeració dels transectes per la ciutat Inca. Els punts de mesura cobreixen les principals barrades

o en calma. Les mateixes condicions es donaren la nit del 26 d'agost de 2020, amb estabilitat atmosfèrica, pressions de 1014 hPa, cels estirats i vents fluixos del sud i sud-oest.

4. RESULTATS I DISCUSSIÓ

D'acord amb les mesures obtingudes en l'aplicació del mètode descrit, els resultats confirmen la presència d'una illa de calor (figura 2). El fenomen es consigna per a cadascuna de les dues mesures de camp i per a cadascun dels tres transectes considerats, tot i els matisos que a continuació s'especifiquen. La màxima intensitat d'illa de calor registrada és de 4,2°C, i s'assoleix la nit del 7 de desembre de 2019. Les mesures del 26 d'agost també constaten una illa de calor nocturna, tot i que d'intensitat menor: 3,0°C (taula 1). Aquests resultats primaris són coherents amb la hipòtesi segons la qual els dies relativament més freds de l'any (hivern) són més propicis per a l'establiment d'una illa de calor, ja que en condicions de fred augmenta la

combustió produïda per les calefaccions d'ús domèstic i augmenta, en general, l'activitat urbana, cosa que tendeix a augmentar la temperatura ambiental de la ciutat. Aquesta ICU es troba morfològicament centrada al centre històric de la ciutat. Així, als carrers estrets flanquejats per edificis de certa altura, i que a més a més estan a prop entre ells, s'obstaculitza la pèrdua de calor acumulada durant el dia, que queda relativament atrapada dins el carrer (Eliasson, 1994; Kolokotroni *et al.*, 2007), de manera que a la nit no es refreda tan ràpidament com als espais oberts.

Data	Transsecte	Hora local d'inici	T ^a màx. (°C)		T ^a mín. (°C)		Intensitat màx. ICU (°C)	
7 desembre 2019 (hivern)	Transsecte 1	20.45	11,5	11,5	8,3	7,3	3,2	4,2
	Transsecte 2	21.05	11,1		7,3		3,8	
	Transsecte 3	21.25	11,1		7,5		3,6	
26 agost 2020 (estiu)	Transsecte 1	22.30	27,3	27,3	25,1	24,3	2,2	3,0
	Transsecte 2	22.50	26,5		24,9		1,6	
	Transsecte 3	23.10	26,9		24,3		2,6	

Taula 1. Resum de resultats de la intensitat de l'illa de calor urbana (ICU) a Inca i valors tèrmics màxims i mínims registrats durant els recorreguts

En relació amb els valors d'intensitat de l'illa de calor del dia 7 de desembre de 2019, s'ha de dir que el valor de màxima intensitat —4,2°C— es considera un valor entre moderat i fort (és moderat quan oscil·la entre 2°C i 4°C, i fort entre 4°C i 6°C). A més d'això, es tracta d'un valor relativament coincident amb el que indica la fórmula d'Oke (1973 i 1987), dissenyada per calcular la intensitat d'illa de calor que es pot esperar, basada en un criteri poblacional. Per a una població urbana a Inca de 30.892 habitants (any 2019), la fórmula dona un valor d'intensitat màxima esperable de 4,9°C.

Ja que el present treball pretén ampliar l'estudi de l'illa de calor d'Inca i sumar-se als estudis precedents, és oportú referir-se als resultats obtinguts en aquests altres estudis i establir comparacions d'interès. En un primer treball de Troya, publicat el 2008 però amb dades de l'any 2007, es consignen uns valors d'illa de calor nocturna de fins a 5,3°C, que és la diferència entre el punt més fred mesurat en la zona perifèrica de Mandrava —al nord-oest de la ciutat— i el punt més càlid mesurat a la plaça de la Llibertat, el dia 1 de febrer de 2007. El mateix valor es va obtenir el dia 20 d'abril de 2007, amb la diferència que els punts més càlids de la ciutat es localitzaren a la Gran Via de Colom, la plaça de l'Àngel i la plaça de l'Orgue. En el cas de la present comunicació, la temperatura mínima de la nit del 7 de desembre —7,3°C— també s'obté al carrer perifèric de Mandrava, mentre que les màximes —

11,1°C i 11,5°C— s'obtenen de manera constant al llarg de l'avinguda dels Reis Catòlics (es Cós), a la Gran Via de Colom i, en general, a la barriada de Sant Francesc Centre. Pel que fa a l'estiu, en l'esmentat treball de Troya (2008) es consignen unes intensitats d'illa de calor de 4,2°C i 1,6°C els dies 27 i 2 d'agost de 2007, respectivament, que són els dies cronològicament més coincidents amb el dia 26 d'agost de 2020, en el qual es varen fer les mesures indicades en la present comunicació. En aquesta nit estival hem consignat una intensitat màxima d'illa de calor de 3,0°C, valor coherent amb la tesi de Moreno (1994) o de Montávez *et al.* (2000) segons la qual les condicions ambientals d'estiu no afavoreixen l'establiment d'una illa de calor tan intensa com ho pot fer en condicions ambientals d'hivern. Tanmateix, sobre l'estacionalitat de l'illa de calor no hi ha un consens clar, i altres autors assenyalen que pot ser més intensa a l'estiu (Kolokotroni i Giridharan, 2008; Klysik i Fortuniak, 1999). En el nostre cas, la temperatura mínima urbana d'estiu —24,3°C— s'obté en la rodalia de la barriada de Crist Rei Nou, a l'oest de la ciutat, mentre que la màxima —27,3°C— s'obté a Sant Francesc Centre.

Per conèixer les variacions i evolució de la temperatura al llarg dels transsectes urbans realitzats, és útil recórrer als perfils tèrmics de les gràfiques de la figura 3. Aquests mostren la variació de la intensitat de l'illa de calor urbana (ICU), mesurada en graus centígrads, des de l'inici del transsecte fins al seu final. En les gràfiques, les dades de temperatura s'han traduït a valors absoluts; s'ha reduït a 0 el valor de temperatura del punt d'inici de cada recorregut. En tots els casos s'aprecia amb claredat la formació d'una illa de calor típica, de morfologies més regulars en el transsecte 1, i més irregulars en el transsecte 3. El recorregut que millor detecta l'illa de calor és el del transsecte 2 a l'hivern (3,8°C de diferència entre el punt més fred i el més càlid), i el del transsecte 3 a l'estiu (2,6°C de diferència). Igualment, els tres perfils tèrmics mostren que la intensitat de l'illa de calor és menor a l'estiu que a l'hivern.

Les causes que provoquen una distribució de temperatures com les que es representen als mapes de la figura 2 i a les gràfiques de la figura 3 cal trobar-les, en primer lloc, en les diferents cobertes de sòl per les quals es desplaça el sensor: les cobertes amb sòls naturals, amb làmines d'aigua i amb vegetació es refreden amb més rapidesa que les cobertes artificials d'asfalt i sense coberta vegetal, que retenen calor. En segon lloc, la intensitat de l'illa de calor, un cop formada a l'interior de la ciutat, varia en funció de les diferents característiques viàries i edificatòries, i de les variacions topogràfiques del terreny. Els carrers estrets i de recorregut curt, flanquejats per edificis de certa altura, veuen incrementada la seva temperatura ambiental durant la nit perquè impedeixen una pèrdua eficaç de la calor acumulada durant el dia. Això, fins i tot a uns carrers que tenen molt poc trànsit rodat.

La major capacitat calorífica d'un nucli urbà històric d'aquestes característiques explica que tant al nucli antic d'Inca com a Sant Francesc Centre es consignin les màximes intensitats d'illa de calor —carrers Miquel

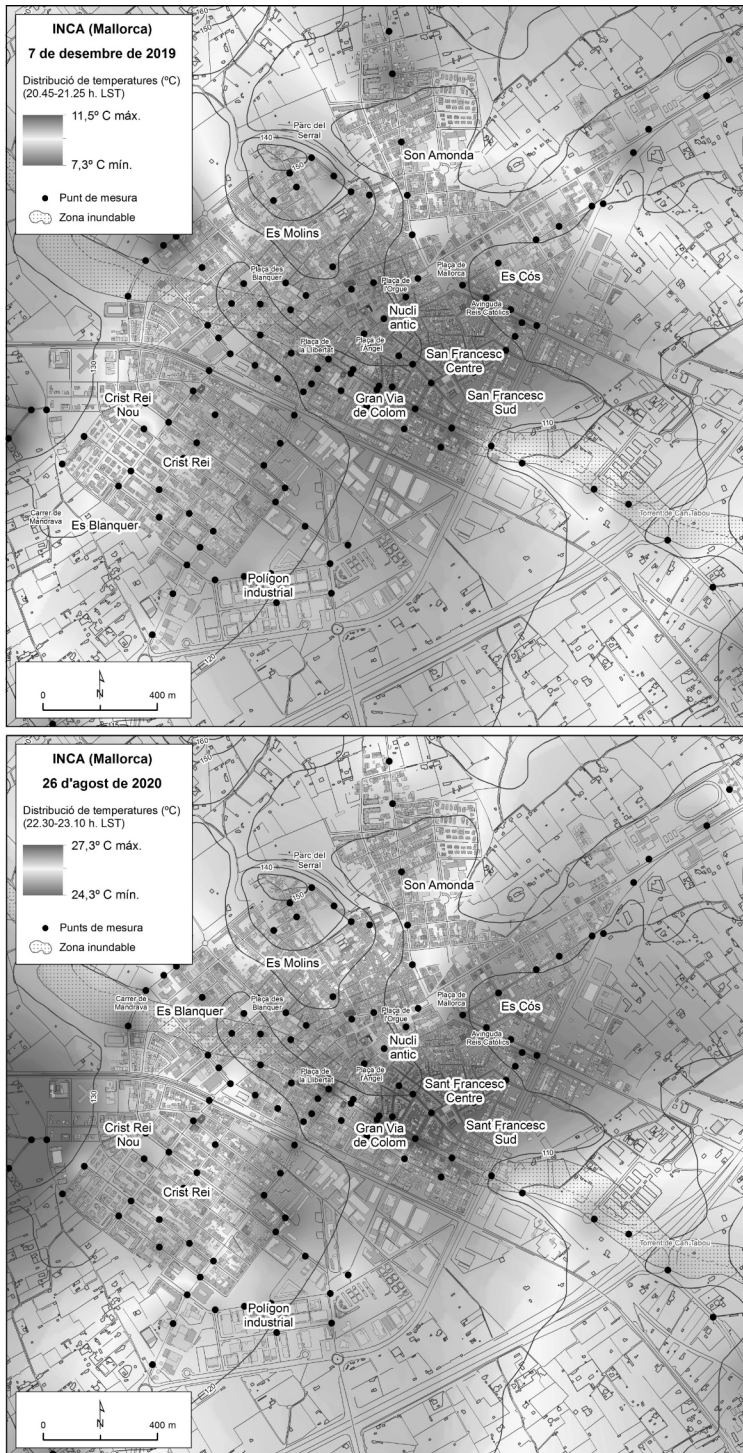

Figura 2. Morfologies de l'illa de calor urbana (ICU) el 7 de desembre de 2019 i el 26 d'agost de 2020

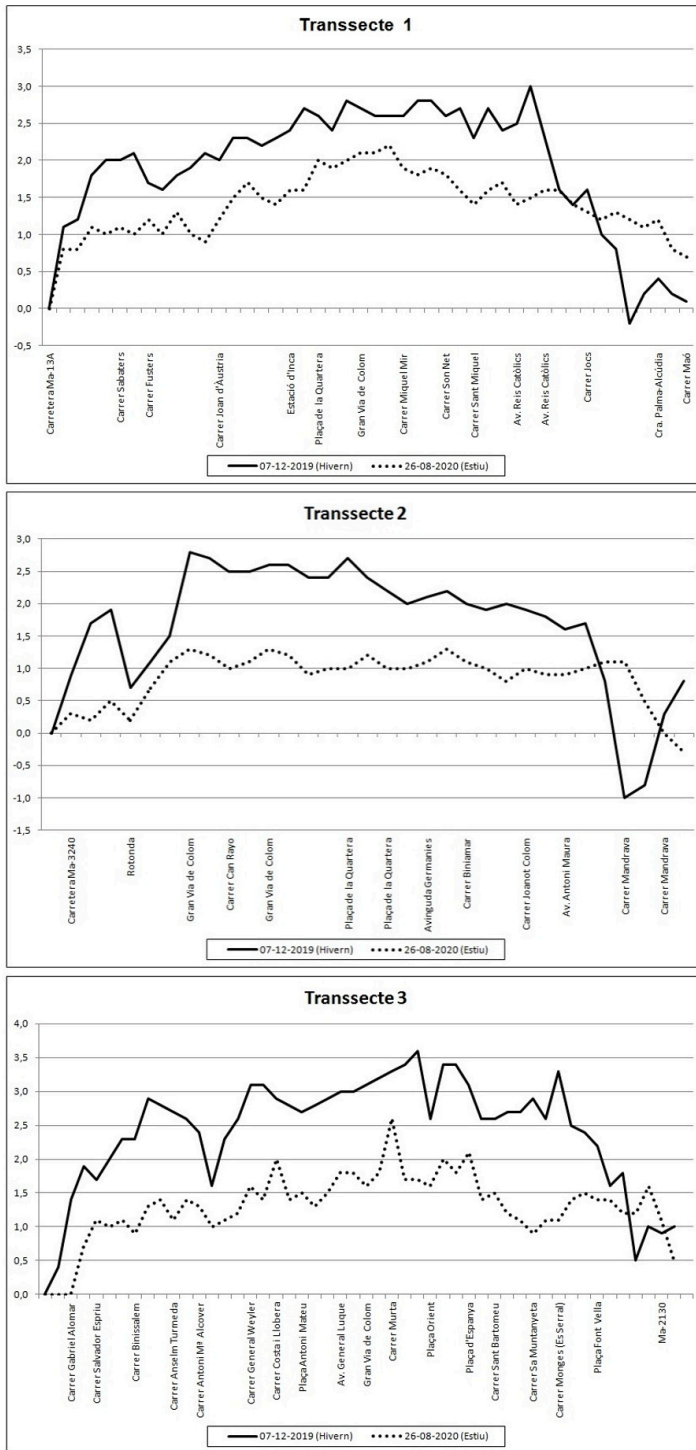

Figura 3. Perfils tèrmics dels transsectes 1, 2 i 3, a l'hivern i a l'estiu. Els eixos de l'esquerra mostren el rang de valors d'augment i disminució de temperatura (°C) relatiu al valor 0 de l'inici dels recorreguts

Mir, Son Net, Sant Miquel, del Vent. En canvi, les barriades de Crist Rei i Crist Rei Nou, malgrat que són zones urbanitzades i que suporten més trànsit motoritzat, es comporten tèrmicament com a àrees no tan càlides, perquè la densitat de les edificacions, en general unifamiliars i plurifamiliars amb presència de jardins domèstics, és molt menor que la que es pot trobar al nucli històric. Aquest nucli antic es troba caracteritzat per illetes relativament grans, al centre de les quals s'hi troben espais verds en forma de corral. Els valors que hem obtingut al sector central de Crist Rei contrasten amb els que presenta Troya (2011) en alguns dels seus mapes d'isotermes hivernals, en els quals l'autor assenyala, a Crist Rei, una zona secundària d'illa de calor. Tant en el nostre estudi com en els de Troya, un altre punt comparativament més càlid és, com s'ha dit, el de l'avinguda Reis Catòlics, circumstància que s'explica per ser una avinguda que suporta una gran activitat comercial i on el trànsit de vehicles de motor és relativament intens (Estrany i Vicenç, 2000; Galiano i Estrany, 2013). La coberta arbòria en aquesta via sembla que no té la influència esperada a l'hora de reduir les temperatures nocturnes de la zona.

En la part contrària a aquestes situacions es troben les barriades de l'exemple inquer més perifèriques, sobretot So na Monda, al sector septentrional, i es Molins o es Blanquer, barriades més occidentals. Es Blanquer es beneficia d'unes temperatures relativament menys càlides gràcies, probablement, a la influència topogràfica que té el pas del torrent de Can Tabou —també dit de Mandrava—, però també al fet que els carrers són més amples i els edificis són en general de dues plantes o una, i alguns amb corral. Si els tálvegs dels torrents tenen l'efecte de reduir la temperatura ambiental per acumulació d'aire fred, això no sembla que ocorri en el cas del torrent que transcorre soterrat per la Gran Via de Colom. Aquesta avinguda es comporta com una àrea clarament càlida, de manera que ni l'efecte topogràfic ni l'arbrat viari semblen suficients per corregir a la baixa els efectes de l'illa de calor. Així, l'escassetat de zones verdes dins les ciutats és un factor que juga en detriment de les possibilitats de mitigació dels efectes de l'illa de calor (Van Hove *et al.*, 2011; Sánchez Rodríguez, 2013). La vegetació urbana en qualsevol de les seves presentacions no només aporta un benefici social significatiu, sinó que té uns efectes ambientals sempre positius (Melaas *et al.*, 2016).

5. CONCLUSIONS

Aquesta comunicació aporta noves evidències sobre l'efecte illa de calor urbana de la ciutat d'Inca a partir d'una campanya de mesures nocturnes de temperatura fetes a la ciutat d'Inca entre 2019 i 2020. Els resultats indiquen la formació d'àrees diferencialment més càlides al nucli antic de la ciutat i Sant Francesc Centre, a més de les dues principals avingudes: Gran Via de Colom i avinguda Reis Catòlics. Les barriades limítrofes de l'exemple nord-occidental (es Blanquer, So na Monda), així com les de Crist Rei, es veuen significativament menys afectades pel fenomen. La diferència de

temperatura entre l'interior de la ciutat i la seva perifèria rural immediata arriba globalment als 4,2°C, cosa que suposa una intensitat d'illa de calor de caràcter moderat, clarament més acusada a l'hivern que a l'estiu. Les principals bombolles urbanes més càlides es formen en les zones de major densitat edificatòria i de carrers més estrets, on la pèrdua de calor durant la nit es retarda.

Així, el mètode dels transsectes urbans emprat al present treball i el disseny dels recorreguts, específic per a l'ocasió (tres itineraris en total, amb un total de 129 punts de mesura), ha permès constatar la presència d'una ICU ben definida. Futurs esforços es poden encaminar a la realització de noves campanyes que permetin comprovar l'evolució del fenomen a escales temporals més amples, aquelles amb les quals es puguin observar els presumibles efectes de l'escalfament global i del canvi climàtic. A llarg termini, aquest canvi s'espera que tingui un ampli impacte en els ecosistemes urbans, que experimentaran importants canvis estructurals. Aquestes alteracions posen de manifest la necessitat de desenvolupar més i millors zones verdes a l'interior de la ciutat, així com potenciar un transport sostenible i una major conscienciació ciutadana. Aquestes recomanacions requeriran noves actuacions de disseny urbà, tant en forma de projectes urbanístics nous com de rehabilitació dels espais existents.

6. BIBLIOGRAFIA

Alomar-Garau, G., i Llop-Garau, J. 2018. "La isla de calor urbana de Palma (Mallorca, Islas Baleares): avance para el estudio del clima urbano en una ciudad litoral mediterrània". Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, 78; p. 392-418.

Eliasson, I. 1994. "Urban-suburban-rural air temperature differences related to street geometry". Physical Geography, 15; p. 1-22.

Estrany, J., i Vicenç, G. 2000. "La localització de l'activitat econòmica a Inca. Factors i característiques". V Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 71-81.

Galiano, I., i Estrany, J. 2013. "Distribució geogràfica de l'activitat econòmica a Inca entre els anys 2000 i 2012". XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 127-140.

Ginard, A., i Estrany, J. 2012. "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació". XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 31-46.

Givoni, B. 1998. Climate considerations in building and urban design. John Wiley & Sons, Inc.: USA.

Klysik, K., i Fortuniak, K. 1999. "Temporal and spatial characteristics of urban heat island of Łódź, Poland". *Atmospheric Environment*, 33; p. 3885-3895.

Kolokotroni, M.; Zhang, Y.; Watkins, R. 2007. "The London Heat Island and building cooling design". *Solar Energy*, 81; p. 102-110.

Kolokotroni, M., i Giridharan R. 2008. "Urban heat island intensity in London: An investigation of the impact of physical characteristics on changes in outdoor air temperature during summer". *Solar Energy*, 82; p. 986-998.

Landsberg, H. E. 1981. *The urban climate*. Academic Press: New York.

Melaas, E. K.; Wang, J. A.; Miller, D. L.; Friedl, M. A. 2016. "Interactions between urban vegetation and surface urban heat islands: A case study in the Boston metropolitan region". *Environmental Research Letters*, 11(5); p. 1-11.

Montávez J. P.; Rodríguez, A.; Jiménez J. L. 2000. "A study of the urban heat island of Granada". *Int. J. Climatol.*, 20; p. 899-911.

Moreno, M. C. 1993. *Estudio del clima urbano de Barcelona: la «isla de calor»*. Editorial Oikos-Tau: Barcelona.

Moreno, M. C. 1994. "Intensity and form of the urban heat island in Barcelona". *International Journal of Climatology*, 14; p. 705-710.

Oke, T. R. 1973. "City size and the urban heat island". *Atmospheric Environment*, 7; p. 769-779.

Oke, T. R. 1987. *Boundary Layer Climates*. Routledge: London.

Ramis, C.; Perelló, J.; Gual, M. 2002. "La isla de calor urbana en Palma de Mallorca". *Revista española de física*, 16; p. 39-43.

Sánchez Rodríguez, R. (Ed.). 2013. *Respuestas urbanas al cambio climático en América Latina*. Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL).

Serra, J. A. 2007. "Estudio de la isla de calor de la ciudad de Ibiza". *Investigaciones Geográficas*, 44; p. 55-73.

Troya López, J. A. 2008. "L'illa de calor nocturna a Inca". VIII Jornades d'Estudis Locals, Inca, 23 i 24 de novembre, 2007. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 165-173.

Troya López, J. A. 2010. "Evaluación de la isla de calor nocturna en un núcleo urbano de tamaño mediano: Inca (Mallorca)". En Fernández García, Felipe; Galán Gallego, Encarna; Cañada Torrecilla, Rosa (Eds.). VII Congreso de la

Asociación Española de Climatología: clima, ciudad y ecosistemas. Publicaciones de la Asociación Española de Climatología. Serie A, 7. Serbal: Barcelona; p. 575-586.

Troya López, J. A. 2011. L'illa de calor nocturna a Inca. Memòria del projecte d'investigació del Programa de Doctorat en Geografia de la Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències de la Terra. Tesina de doctorat inèdita.

Troya, J. A., i Capó, D. 2012. "L'illa de calor nocturna a diversos nuclis de població a Mallorca". XIII Coloquio Ibérico de Geografía. Respuestas de la Geografía Ibérica a la crisis actual. Meubook: Santiago de Compostela; p. 1175-1187.

Van Hove, B.; Steeneveld, G-J.; Jacobs, C.; Heusinkveld, B.; Elbers, J.; Moors, E.; Holtslag, B. 2011. Exploring the Urban Heat Island Intensity of Dutch Cities. Wageningen, Alterra, Alterra report 2170.

Anàlisi geogràfica de la Ronda Nord d'Inca

Cristòfol Rotger Pujadas,¹ Joan Estrany Bertos²

1) Estudiant del Grau en Geografia de la Universitat de les Illes Balears tofolgeo@gmail.com

2) Departament de Geografia, Grup de Recerca en Hidrologia i Ecogeomorfologia en Ambients Mediterranis –MEDhyCON, <http://medhycon.uib.cat> joan.estrany@uib.cat

doi: 10.3306/JELINCA.21.273

Paraules clau: Ronda Nord, variant, congestió, connectivitat, ordenació urbana, ecologia urbana.

Resum. *Inca, segon nucli urbà de major entitat demogràfica de l'illa de Mallorca, es troba sotmès als habituals problemes de congestió i connectivitat que caracteritzen ciutats que han patit un creixement urbà exponencial al llarg dels segles XIX i XX de resultes de la revolució industrial. Aquest creixement es desenvolupà sobre una trama urbana històrica eminentment de base almoràvit. Per solucionar aquest problema, el Pla General d'Ordenació Urbana aprovat als anys 80 del segle XX ja preveia la construcció d'una variant anomenada Ronda Nord.*

Aquesta comunicació tracta d'explicar la Ronda Nord des del punt de vista de la planificació territorial alhora que realitza una aproximació al posicionament de les parts implicades atenent necessitats i motivacions, juntament amb les possibles conseqüències ambientals i territorials que provocaria la seva construcció. Per superar aquesta situació, hom proposa solucions toves de connexió entre barriades i la creació de la Falca Verda de la Façana Nord d'Inca que disminuirien els riscos ambientals tals com la contaminació atmosfèrica i les inundacions, tot creant entorns urbans més amables, amb espais oberts i verds.

Keywords: Ronda Nord, by-pass road, traffic jam, connectivity, urban planning, urban ecology.

Abstract. *Inca is the second largest town on the island of Mallorca. It is affected by the usual problems of traffic congestion in those cities that have experienced exponential urban growth throughout the nineteenth and twentieth centuries because of the industrial revolution. This growth developed on an Almoravid-based historical urban configuration. To solve this problem, the General Plan of Urban Planning approved in the 80s of the*

twentieth century proposed the construction of a variant called “Ronda Nord”.

This communication assesses with a territorial planning perspective the different projects to build the Ronda Nord and the needs and motivations of stakeholders along with the possible environmental and territorial impacts that could generate its construction. To overcome this situation, soft solutions are here proposed as connection between neighbourhoods and the creation of a Green Wedge in the North Face of Inca. These solutions may reduce environmental hazards –such as air pollution and floods– and create nature-friendly urban environments, with open and green areas.

1. INTRODUCCIÓ

Les variacions en la densitat i concentració d'infraestructures estimulen patrons diferents de desenvolupament geogràfic en els sistemes urbans. Els sistemes d'infraestructures poden generar diferents problemes ambientals i socials, encara que també estimular noves correccions espacials. Aquests projectes d'infraestructures, com a espais materials, però també simbòlics, s'han relacionat estretament amb els programes de modernització (Addie, 2017). Val a dir, emperò, que el desenvolupament urbà té importants conseqüències ambientals i, en el cas d'espais insulars, tots més vulnerables, en especial sobre el paisatge (Decret legislatiu 1/2020, de 28 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'avaluació ambiental de les Illes Balears, 2020), se'n realça el seu caràcter simbòlic. Com més aviat s'urbanitzen les societats, major és el potencial d'externalitats negatives al medi ambient. L'estudi d'aquestes externalitats s'ha centrat en els darrers temps en l'anàlisi del canvi climàtic global i les seves implicacions per a les ciutats, consolidant una línia de recerca que analitza el paper dels desastres naturals i el desenvolupament urbà (Joana M. Petrus *et al.*, 2018).

Aquesta creixent concentració de la població i de l'activitat en el reduït espai de les aglomeracions urbanes amenaça a convertir els problemes de circulació interior en els més greus de les ciutats, amb perill de provocar el seu col·lapse funcional (Martín, 1991). En un context general, una variant és una carretera externa a un nucli de població realitzada expressament per evitar-lo, com a alternativa a una travessia. Aquesta darrera denominació es reserva per a la part d'una via interurbana que discorre per l'interior d'una població. Originàriament, molts assentaments han sorgit en el marge d'un camí o via per aprofitar la seva accessibilitat, circumstància de la qual pot haver resultat el creixement urbà, i alhora la formació indirecta de la travessia (diversos autors, 2013). L'augment del trànsit viari és, al contrari, el que dona lloc a l'aparició de la variant, tant per mantenir les condicions necessàries als fluxos interurbans i evitar pèrdues de temps a l'hora de travessar els nuclis com per eliminar els riscos i impactes que per a les poblacions crea un trànsit dens, compost de manera important per vehicles

pesants i amb el transport habitual de mercaderies perilloses (diversos autors, 2013). Entre aquests problemes destaquen els de congestió de trànsit, provocat pel desorbitat nombre de vehicles en relació amb la capacitat dels carrers, sobretot durant les hores punta (Martín, 1991).

A Espanya, des de mitjan dècada dels vuitanta del segle XX, es va realitzar un programa de construcció de variants en relació amb els nuclis urbans mesurats, amb solucions relativament senzilles, una nova via corba d'ample radi que els envolta, menys complexa que els condicionaments viaris de les principals ciutats que exigeixen solucions en anell o fins i tot el disseny i execució d'accessos o xarxa arterial (Diversos Autors, 2013). Cal destacar que els sistemes de transports urbans centralitzats de les ciutats dels països desenvolupats responen a una evolució que va des de la primerenca ciutat preindustrial, quan els desplaçaments s'efectuaven a peu, fins a la recent etapa de motorització completa, caracteritzada per la construcció de cinturons de circumval·lació, aparcaments al voltant de les àrees centrals i eixos transversals de circulació ràpida. Aquest model correspon a la majoria de ciutats europees occidentals, d'elevats índexs de creixement durant el segle XIX (Martín, 1991).

En aquest context, la ciutat d'Inca ocupa actualment una superfície d'uns 2,8 km² i una població de 30.892 habitants (IBESTAT, 2019). Hi cal afegir 2.427 habitants en disseminat dins el terme municipal, població que ha patit un increment del 70,5 % entre el 2000 i el 2015, mentre que la població de la ciutat ho feia un 34,7 % en el mateix període (Petrus, 2016). Actualment, Inca és el centre d'una segona corona metropolitana de Palma que va incorporant progressivament més municipis del Pla (Petrus, 2016). L'origen d'aquesta estructura es remunta a la Revolució Industrial durant els segles XIX i XX, en què la ciutat experimentà un creixement exponencial a partir d'un nucli històric de trama urbana d'origen medieval pràcticament intacta a dia d'avui (Ginard & Estrany, 2012). Aquesta estructura metropolitana a escala insular, l'increment de la població disseminada i una trama urbana complexa medieval esdevé tot un repte per a la mobilitat de la població.

El present estudi analitza el paper de les distintes parts implicades en la planificació i projecció de la Ronda Nord, inclosa per primera vegada en el Pla General d'Ordenació Urbana de 1987, i com pot afectar aquesta la geografia urbana de la ciutat d'Inca. Per tant, l'objectiu és analitzar la proposta de la Ronda Nord en un context general, entenent el posicionament dels diferents actors territorials a la vegada que analitzant els factors que generen la proposta i els efectes ambientals i territorials que provocaria la seva construcció. Per això, aquest estudi desenvolupa una anàlisi exhaustiva dels plans i informes específics sobre la Ronda Nord. D'igual forma, s'ha consultat el planejament urbanístic del terme municipal d'Inca, o sigui, els plans generals d'Ordenació Urbana de 1987 i 2013. D'altra banda, el Pla de Mobilitat Urbana Sostenible (Ajuntament d'Inca, 2012) ha permès contextualitzar i projectar els problemes de mobilitat i les potencials solucions que el govern

municipal plantejava. Finalment el Pla d'Acció per a l'Energia Sostenible i el Clima (GRAM, 2020) ha permès analitzar les perspectives municipals davant els diferents escenaris de canvi climàtic. En conjunt, els resultats d'aquesta comunicació poden donar llum als gestors territorials i municipals en la presa de decisions. Es pretenen explorar propostes innovadores fonamentades en l'ecologia urbana que prioritzin les preferències culturals i socials, la valoració dels serveis dels ecosistemes urbans, les formes d'integració del canvi climàtic sobre aquests ecosistemes urbans i la justícia social (Douglas, 2017).

2. METODOLOGIA DE L'ESTUDI

2.1. Història de la Ronda Nord. Diferents propostes emmarcades en diversos plans d'ordenació urbanística

El concepte de Ronda Nord i el primer plantejament d'aquesta prové dels anys 1986-1987. En aquell moment ja es va començar a parlar d'una ronda que circumval·lés el nucli urbà, i que permetés així una millor connexió entre

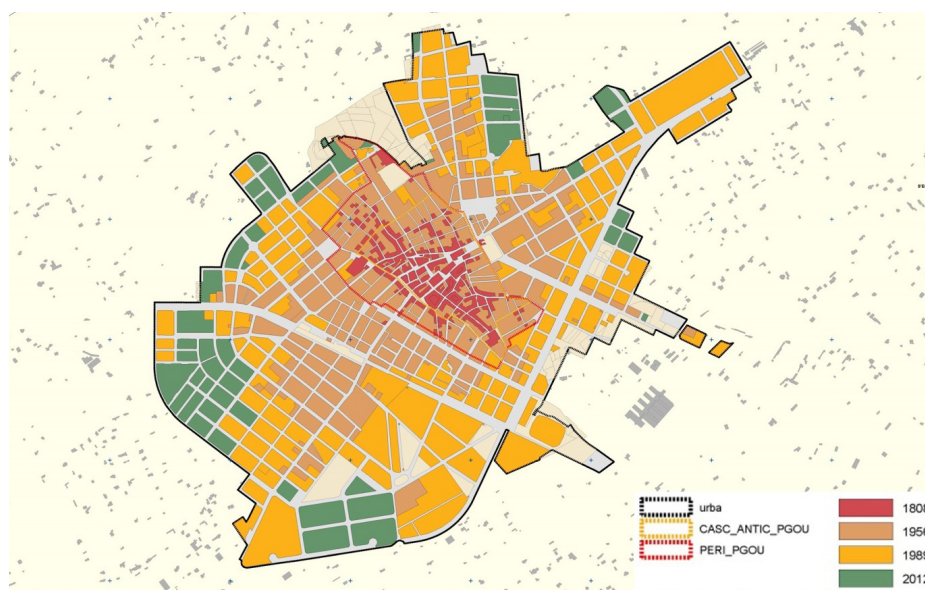

Figura 1. Evolució urbanística d'Inca. Font: Jaume Luis Salas (2015)

diferents barriades d'Inca. Era un moment en què es feia evident el creixement urbanístic exponencial de la ciutat en els darrers cent anys (Ginard & Estrany, 2012) (fig. 1; Luis Salas, 2015).

Aquest creixement va provocar que, juntament amb la presència de la línia ferroviària que travessa la ciutat, hi hagués una mala connexió entre les diferents barriades. Únicament per tres zones es podia travessar la barrera

urbanística interna que suposa la via del tren. D'aquesta manera, es necessitaven solucions per posar fi a la situació exposada, i una de les propostes que més va proliferar va ser la de la coneguda Ronda Nord.

Es tracta d'una solució aplicada a molts llocs del món, sobretot a grans urbs com Palma, Barcelona o València, per citar els més propers geogràficament. A causa de la seva expansió urbanística i de les seves pròpies dimensions, aquestes ciutats experimentaren la necessitat d'ampliar la xarxa viària per tal de connectar els diferents punts de la ciutat. D'aquesta manera, aquestes idees que ja proliferaven a Inca eren el resultat comú d'un procés d'expansió urbana de la ciutat. Cal afegir, emperò, que aquesta solució ha estat implementada a molts altres nuclis de població de l'illa de Mallorca de dimensions semblants com Manacor o sa Pobla, i fins i tot de menors dimensions com recentment Algaida. En el cas del planejament urbanístic dels anys 80 del segle passat, la variant no s'entenia com una gran carretera, sinó un simple carrer que tanqués la trama urbana. En aquell moment s'elaborà a Inca un Pla General d'Ordenació Urbana (1987), el qual s'adaptà anys més tard a les DOT (l'any 2005) i es revisà el 2007, i fou aprovat definitivament el 2013.

Durant la darrera dècada, el projecte de construcció de la Ronda s'havia anat desenvolupant, i ja es parlava de la variant com una via que seria construïda pel Consell de Mallorca, de forma anàloga a l'exemple citat de Manacor. Tots els grups polítics estaven d'acord sobre la seva necessitat sense excepció, tenint sobre la taula una proposta en la qual la Ronda Nord s'entenia com una via de connexió entre barriades, amb una gran funcionalitat. L'objectiu d'aquesta proposta era el de facilitar l'accés de la població de Crist Rei (barri del sud-oest de la ciutat, el qual es troba delimitat per les vies del tren) a centres d'ensenyament com l'IES Berenguer d'Anoia o el CEIP Miquel Duran i Saurina, evitant els embossos interiors.

Era un moment en què el municipi patia ja des de feia temps congestió de trànsit rodat en mode multi-causal. En primer lloc, la difícil connexió entre barriades provocava una gran acumulació de cotxes a les hores d'entrada i sortida dels centres escolars, especialment a la carretera de Lluc, punt on en conflueixen quatre. En segon lloc, tots els vehicles que es dirigien a Selva, Mancor de la Vall o Caimari procedents d'altres municipis, necessitaven travessar el centre urbà d'Inca, la qual cosa incrementava la dita congestió. Per tant, la Ronda adoptà un objectiu més: la descongestió del trànsit rodat de la ciutat.

Més endavant, l'any 2012 el Pla Sectorial de Carreteres del Consell de Mallorca realitzà la reserva viària dels terrenys on es tenia previst que passés la futura Ronda Nord i en redactà un nou projecte. Al mateix temps, l'Ajuntament d'Inca elaborà una adaptació del PGOU al Pla Territorial de Mallorca (PTM). En aquesta mateixa adaptació, l'Ajuntament integrà en el PGOU la dita reserva, o sigui, aquells terrenys per on es tenia previst executar el projecte, de la qual s'escrigué en premsa local:

“(…) passava a centenars de metres enfora del nucli urbà a gran part del seu trajecte. Des de la via, la ciutat estaria enfora i la circulació hi seria ràpida. Això facilitaria que molts cotxes la utilitzessin només per passar per Inca, no per aturar-s’hi. Aquesta proposta de via de cintura nord podria haver agreujat el procés de convertir definitivament Inca en una ciutat dormitori”. (Pieras, 2017)

Aquest projecte aprovat plantejava l’execució d’una via de cintura de 25 metres d’ample, amb un impacte ambiental i paisatgístic notable. Hi havia previstos talussos de 4 metres d’alçada, multitud de zones amb trinxeres soterrades i rotondes de grans dimensions (fig. 2).

Figura 2. Proposta de Ronda Nord pel Partit Popular (2014) Font: Memòria de la proposta

L’aprovació d’aquesta proposta suscità de nou un ampli debat sobre quina Ronda necessitava Inca. D’aquesta manera, davant la negativa de tots els partits polítics de l’oposició, i les nombroses protestes en contra de la darrera proposta, el Consell de Mallorca aturà el procés d’execució. Aquest debat s’estengué més enllà de la legislatura 2011-2015. A la legislatura 2015-2019, s’aprovà una nova proposta, la qual encara és vigent, més semblant a la planificada als anys 80 del s. XX, això és, situada molt més prop del nucli urbà, amb l’objectiu de mantenir la compacitat urbana d’Inca.

Arribats en aquest punt, amb la nova proposta acceptada per la major part dels grups del consistori, s’havia de decidir el tram per on començar a executar la Ronda i valorar quin era el més prioritari. En aquesta decisió, els interessos de l’Ajuntament –opinava que era més urgent la construcció del tram de la barriada de So na Monda, que connecta l’Institut IES Berenguer d’Anoia amb la carretera de Selva– diferien dels interessos del Consell, el qual creia més necessari el tram que connecta la carretera de Palma amb la de Selva. Fruit de diverses reunions amb cadascuna de les parts implicades, es

decidí començar seguint els interessos de l'Ajuntament (pel tram de So na Monda).

Avui en dia, l'execució de la Ronda compta amb dues visions contraposades entre els distints grups polítics amb representació municipal. Una visió que defensa la necessitat de l'execució de l'obra sencera per afavorir la mobilitat, i una segona visió en què es considera que no s'ha d'executar el segon tram per mor de l'elevat impacte ambiental, essencialment paisatgístic. D'aquesta manera, el govern municipal va consensuar que, un cop que s'hagi realitzat el primer tram, s'analitzaria si el segon tram continua essent viable i necessari. És a dir, es valoraria si el primer tram resol la majoria de les

Figures 3 i 4. Propostes toves de connexió de barriades. Font: Estrany, 2016

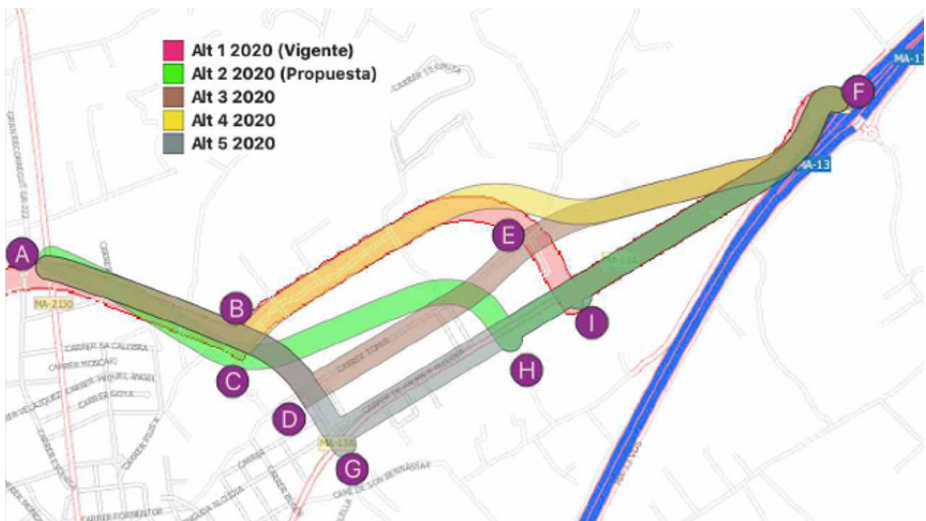

Figura 5. Propostes de canvi de reserva viària. Font: Estudi informatiu de la variant d'Inca

problemàtiques de mobilitat, i a partir d'aquest punt, s'analitzaria si deixa de ser necessària l'execució de la resta de trams o viceversa.

Cal destacar que, a part de l'aprovació d'aquest tram, també s'han aprovat unes "propostes toves" (Estrany, 2016), focalitzades en el segon tram de la Ronda, el que uneix les carreteres de Palma i Selva. Aquestes propostes tenien l'objectiu de millorar la connexió entre barriades, i ja se n'ha dut a terme una de les dues proposades.

Finalment, el darrer tràmit que s'ha realitzat (2020) és un estudi informatiu de canvi de reserva viària (zona reservada per on es preveu la construcció de la Ronda Nord). Aquest tràmit segueix l'objectiu d'aproximar més la Ronda Nord al nucli urbà, per tal d'afavorir un creixement urbanístic compacte.

2.2. Els rols de l'Ajuntament i el Consell de Mallorca en la construcció de la Ronda Nord

Els dos organismes amb competències directes en la presa de decisions sobre aquesta infraestructura són l'Ajuntament d'Inca (administració local) i el Consell Insular de Mallorca (institució supramunicipal, la qual té les competències en aquest tipus d'actuacions). Ambdues institucions tenen opinions distintes, a causa de l'escala en la qual treballen cadascuna d'elles, i és lògic que cada una vetlli pels interessos generals dels seus administrats. D'una banda, el Consell, a causa de l'àmbit en el qual opera, té una visió a escala insular i de les seves comarques, sense centrar-se en l'escala municipal. És per això que el seu punt de vista sobre la Ronda Nord respon

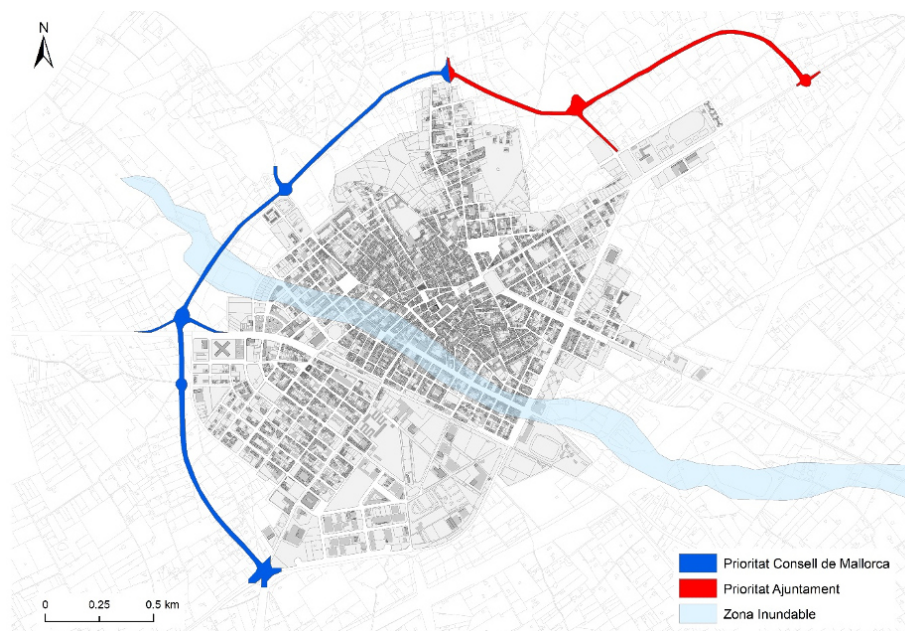

Figura 6. Interessos del Consell i de l'Ajuntament en l'execució de la variant (projecte 2012)

molt més als interessos de connexió entre diferents municipis (Binissalem, Lloseta, Mancor i Selva), fent així que la població pugui emprar la Ronda per dirigir-s'hi, sense la necessitat de creuar el centre urbà d'Inca. Aquest punt de vista s'explica de manera clara en els objectius exposats en l'actual Pla Sectorial de Carreteres (Revisió del Pla Director Sectorial de Carreteres (Illa de Mallorca), 2009): "L'objectiu és potenciar el sistema d'interrelacions comarcals, millorant l'accessibilitat interzonal i les condicions d'accés als centres principals d'activitats i serveis. Millorar la fiabilitat, la fluïdesa i la comoditat del trànsit."

D'altra banda, els interessos de l'actual equip de govern a l'Ajuntament d'Inca són majoritàriament de defensa de l'execució de la Ronda Nord en forma de traçat urbà de connexió entre barriades. Per tant, creuen necessari que la Ronda s'hagi d'executar com més a prop millor del nucli urbà.

En aquest context, tot i el caràcter no vinculant, l'Ajuntament aconseguí que la proposta acceptada pel Consell de Mallorca reduís l'amplada de la circumval·lació dotant-la d'una funcionalitat més de "carrer de connexió entre diferents punts de la ciutat", i no tant com a via de connexió entre municipis. Però el conflicte d'interessos no acaba aquí. Un cop acceptada la proposta vigent, calia decidir per quin tram començar l'execució, i en aquest punt afloraren punts de vista divergents per part d'ambdues administracions. Per part del Consell de Mallorca, es creia més necessari començar l'execució pel tram que uneix les carreteres de Binissalem, Mancor de la Vall i Selva, ja que d'aquesta manera, tot i ser una variant molt propera al nucli urbà, seguia facilitant la interconnexió entre municipis. D'altra banda, la visió de l'Ajuntament era totalment contrària, ja que defensava que s'havia d'iniciar l'execució pel tram que connectava l'IES Berenguer d'Anoia amb la carretera de Selva, un tram que segons ells resoluria la congestió de trànsit que provoca a l'interior del nucli urbà la carretera de Lluc. De totes formes, existeix un compromís polític per part d'ambdues institucions, el qual consisteix en la necessitat d'acord bilateral per poder dur a terme qualsevol tipus d'actuació.

En aquest joc institucional, també hi té competències el Govern de les Illes Balears mitjançant la Comissió de Medi Ambient, la qual ha actuat de manera indirecta en el planejament de la Ronda Nord, condicionant el creixement urbanístic de tota la façana nord del municipi. Finalment, també és destacable la forta influència que té l'opinió pública, és a dir, la postura que la major part de la societat o comunitat pot tenir sobre una determinada situació. Finalment, els interessos crematístics dels sectors privats implicats de manera directa o indirecta hi juguen un paper important, aquests vetllen pels seus interessos personals i no pas pels interessos del municipi.

2.3. Anàlisi integrada de la Ronda Nord i la planificació urbana municipal

Al llarg del temps s'han desenvolupat un nombre important de propostes, de

les quals a dia d'avui no se n'ha executat cap. Cadascuna d'aquestes comporten una sèrie de conseqüències que poden afectar i influir de forma significativa en la geografia urbana inquera.

Figura 7. Sector urbanitzables, Ronda Nord (proposta 2012) i àrea inundable. Font: Estrany, 2016

En primer lloc, una de les clares influències que han tingut les diferents propostes sobre la planificació urbana municipal és la localització de les zones urbanitzables residencials. Les àrees amb sòl urbanitzable preveuen l'expansió urbana a través dels instruments de planejament, i rep aquesta denominació si ho estableix el PGOU. Anteriorment aquestes zones s'anomenaven "sòl de reserva urbana", i actualment la Llei de rang estatal aprovada el 2008 diu que ha de ser classificat només el sòl urbanitzable necessari per atendre les necessitats econòmiques i socials, obrint-les a la lliure competència de la iniciativa privada i establint mesures efectives contra les pràctiques especulatives, obstructives i retenidores del sòl (diversos autors, 2013).

D'aquesta manera, en el cas d'Inca, amb l'adaptació del PGOU al PTM l'any

2012, es varen establir deu sectors urbanitzables (fig. 7), els quals amb un total de 350 hectàrees preveuen un creixement del 30 % de sòl urbà (Estrany Bertos, 2016). D'aquests sectors, els residencials es van situar a la façana nord del nucli urbà, fet que quadra amb la presència de la reserva viària al seu voltant. En conseqüència, la construcció de la Ronda Nord als voltants d'aquests sectors provocaria que esdevinguessin zones òptimes per al creixement urbà de la ciutat (sectors 4, 3 i 8). Encara així, en un futur aquestes zones urbanitzables es poden veure afectades, ja que únicament es té prevista l'execució del tram de So na Monda. L'única àrea urbanitzable que es veuria beneficiada per la proximitat de la Ronda seria el sector 8, a diferència dels sectors 3 i 4, els quals possiblement serien desclassificats com a sòls urbanitzables, si es decideix no seguir amb l'execució de la resta de la Ronda. Però la Ronda Nord no només afecta aquests sectors, sinó que la seva execució pot comportar nombroses i diverses conseqüències per al municipi inquer. Des del punt de vista de la planificació urbana, la construcció d'aquesta variant causarà una sèrie d'efectes ambientals i paisatgístics.

Durant els més de 30 anys de debat polític i públic sobre la Ronda Nord, els col·lectius que han defensat la seva execució han argumentat que suposaria l'eliminació de la congestió interna a causa de la mala de connexió entre barriades i a la vegada de centres escolars, a més del gran volum de vehicles que necessiten passar pel centre d'Inca per connectar així amb altres municipis.

Carretera	Intensitat mitjana diària de vehicles
Ma-2130 (Selva)	10.477
Ma-3440 (Llubí-Muro)	12.108
Ma-3240 (Sineu)	14.927
Ma-3120 (Sencelles)	4.548

Taula 1. Intensitat mitjana diària de vehicles per a l'any 2019. Font: Consell de Mallorca

Són de gran importància els càlculs d'intensitat mitjana diària de vehicles (IMD; Consell de Mallorca, 2019) (taula 1). Aquestes dades permeten conèixer de manera aproximada quin és el trànsit de vehicles per unitat de temps (i. e., dia) que circulen per les carreteres de Mallorca. Són uns càlculs orientatius i amb limitacions, però que permeten explicar la mobilitat de la xarxa viària a l'entorn del nucli urbà d'Inca. En canvi, no existeix cap tipus d'informació quantitativa sobre la mobilitat interna dins del propi nucli. Aquesta informació de mobilitat interna, realitzada a partir d'una correcta i objectiva metodologia, seria crucial a l'hora de dissenyar noves infraestructures, sense la qual no es poden prendre fermes decisions.

Posterior a la darrera actualització de les dades de l'IMD és la recent execució de l'accés a Lloseta des de l'autopista Ma-13, el qual pot provocar una disminució del nombre de vehicles provinents de l'autopista, que fins ara es

veien obligats a travessar el nucli urbà d'Inca per connectar amb Lloseta, Biniamar, Mancor de la Vall. El nou accés es converteix per tant en una alternativa factible en espai i temps, i alhora soluciona alguns dels objectius que es volen assolir amb la construcció de la Ronda. Solucions d'aquesta mena poden ajudar a focalitzar més la concepció de la Ronda Nord a descongestionar el centre urbà pels problemes de mobilitat interna, principalment ocasionats pels accessos als centres escolars i la millora de la connexió entre barriades.

Amb aquests escenaris és peremptori un canvi de model en la mobilitat interna en un nucli urbà compacte i amb una topografia variada com és Inca. Cal remarcar l'existència d'un Pla de Mobilitat Urbana Sostenible (2012), el qual optava per "retornar el protagonisme al vianant, donant així una nova funcionalitat a l'espai públic, disminuint els nivells de pol·lució ambiental i acústica, i incrementant la seguretat viària". Aquest Pla inclou una ruta de camins escolars, per "promoure i facilitar que els alumnes vagin a peu i de

Figura 8. Xarxa de camins escolars. Font. Pla de Mobilitat Urbana Sostenible (2012)

Figura 9. Xarxa de carrils bici. Font. Pla de Mobilitat Urbana Sostenible (2012)

forma autònoma" i també una ruta de carrils bici per "dotar la ciutat d'una xarxa connectada de vies destinades a la mobilitat exclusiva en bicicleta, i d'aquesta manera integrar i millorar l'accessibilitat als diferents pols de mobilitat i equipaments distribuïts per tota l'àrea urbana mitjançant una xarxa ràpida i segura", d'entre molts altres aspectes i propostes que encara a dia d'avui no s'han executat (únicament alguns trams de carrils per a bicicleta). Per tant, ha de ser l'impuls de les administracions públiques el que promogui un canvi d'hàbits per començar a disminuir l'ús de l'automòbil com a mitjà de transport per desplaçar-se dins el nucli urbà d'Inca.

Una anàlisi geogràfica integrada necessita també ser abordada holísticament, amb una conceptualització transversal de caràcter mediambiental, comptant que el medi ambient es defineix com el

"conjunt de factors o elements físics (terra, aigua, aire, clima...), biològics

(fauna, flora i sol, ...) i socioculturals (assentaments i activitat humana, ús i gaudi del territori, formes de vida, patrimoni artístic i cultural, salut de les persones...), així com la interacció entre els factors o els elements indicats, que integren l'entorn on es desenvolupa la vida de l'home i de la societat (Ley 11/2006, de 14 de Septiembre, de Evaluaciones de Impacto Ambiental y Evaluaciones Ambientales Estratégicas en las Illes Balears, 2006)".

Per tant, la creació d'entorns que afavoreixin una millor interacció medi-societat esdevenen essencials per a la millora de la qualitat de vida dels habitants d'una ciutat com Inca. És aquí on sorgeixen les zones verdes urbanes, les quals aporten una gran varietat de beneficis, tant ecosistèmicament com en la salut de la població (Guauque, 2019). "Aquestes tenen cinc funcions primordials: ambiental, recreativa, higienicosanitaria, estètica i didacticoeducativa" (García Lorca, 1989). Llavors, les dissemblants cobertures vegetals públiques urbanes (boscos, parcs a diferents escales, places i jardins entre d'altres) són molt apreciades pels seus variats atributs i funcions, així com pels serveis ecosistèmics que incrementen la qualitat de vida a les ciutats (Breuste *et al.*, 2013). D'aquesta manera, tot i els innombrables beneficis que proporcionen les zones verdes dins les ciutats, hi ha una gran manca d'aquestes al nucli urbà d'Inca. A més, en el context actual de canvi climàtic, preservar i ampliar els espais verds urbans és un enfocament que permetria atenuar els impactes de l'escalfament i de la contaminació atmosfèrica gràcies a l'efecte tampó que té la vegetació (Demuzere *et al.*, 2014; Foster *et al.*, 2011). Cal destacar la presència d'una evident illa de calor al nucli urbà, amb una diferència de temperatura de fins a 4,2 °C entre el centre urbà i el seu entorn rural, una diferència més acusada a l'hivern i menys durant l'estiu (Rotger *et al.*, 2020) causada per l'intricat de la trama urbana i la seva compacitat, així com els efectes d'inversió tèrmica que promou la geomorfologia urbana inquera, configurada per un turó allargassat entre dos comellars per on conflueixen els torrents de Cantabou (Gran Via) i sa Canaleta (plaça del Bestiar – carrer de Miquel Servet). Aquesta configuració geomorfològica urbana afavoreix elevats valors de contaminació atmosfèrica en les zones més deprimides topogràficament, on endemés es concentra la major densitat de trànsit. Existeix, per tant, una gran necessitat de desenvolupar més i millors espais verds per reduir l'illa de calor urbana, la contaminació atmosfèrica i adaptar-se al canvi climàtic (Maimaitiyiming *et al.*, 2014).

Aquests espais verds es troben recollits a la Llei 12/2017, de 29 de desembre, d'urbanisme de les Illes Balears (LUIB), la qual indica que les ciutats han de tenir un 5 % de zones verdes. El planejament urbanístic d'Inca justifica legalment aquest percentatge de zones verdes amb el puig de Santa Magdalena. Per tant, territorialment parlant no es justifica que la superfície mínima d'espais verds a un nucli urbà se situï a 5 km de la ciutat d'Inca. D'aquesta manera, la construcció de la Ronda i la consolidació dels sectors urbanitzables suposaria perdre l'oportunitat de crear una gran "falca verda"

en el sector nord de la ciutat, entre les carreteres de Lloseta i Mancor de la Vall.

Figura 10. Localització de la Falca Verda Nord. Font: Estrany, 2016

Cal mencionar l'existència d'un Pla d'Acció per a l'Energia Sostenible i el Clima (GRAM, 2020), el qual té l'objectiu de mitigar i adaptar la realitat del municipi al canvi climàtic. Aquest duu a terme una anàlisi de la gestió energètica i dels recursos del municipi, esmentant una sèrie d'accions d'adaptació i mitigació. Encara així, el Pla esmenta la intenció de construcció de la Ronda Nord com a acció mitigadora del canvi climàtic, amb absència d'una millora i augment dels espais verds.

A més, en aquest context de canvi climàtic, en les últimes dècades s'ha observat un augment dels perills naturals causats per esdeveniments meteorològics i climàtics, dels quals un exemple clar són les inundacions (H. Wu *et al.*, 2016). Les distintes alteracions de les pautes meteorològiques són motors de l'augment de la inundació. D'aquesta manera, tot i que els episodis meteorològics extrems puntualment no es poden atribuir al canvi climàtic,

aquest canvi climàtic pot augmentar la seva ocurrència (Jha *et al.*, 2012).

Al municipi d'Inca, segons el model climàtic RCP 4.5, es preveu per al 2040 un canvi del patró de precipitacions cap a l'increment de la torrencialitat i d'episodis extrems (GRAM, 2020). A més, el Pla Especial per Fer Front al Risc d'Inundacions (INUNBAL) ja contempla actualment un risc d'inundació alt. D'aquesta manera, l'execució del segon sector de la Ronda Nord, que travessa una zona inundable, exigiria la construcció de passos a nivell juntament amb altres intervencions de caràcter hidràulic –que s'haurien de reforçar contemplant els escenaris climàtics futurs–, que provocarien un impacte ambiental irreversible de caràcter paisatgístic. En paral·lel, la pròpia construcció de la Ronda incrementaria el risc d'inundació, ja que es modificaria la microtopografia i s'eliminarien els sistemes tradicionals de conservació del sòl (marjades i parats) que històricament havien permès un procés de laminació de les crescudes en els turons situats a l'extrem septentrional del municipi (Estrany, 2000). En aquest sentit, els sectors urbanitzables 3 i 4 se situen en la dita zona inundable, en aquest cas a capçalera de conca, i la seva construcció provocaria un augment del cabal de totes les pluvials que ja transiten pels carrers de Mestre Torrandell, Ramon Llull i Gran Via (Estrany, 2001).

Per tal de trencar la inèrcia en el planejament territorial aplicat fins aleshores, esdevé fonamental oferir una alternativa global fonamentada en solucions basades en la natura (*nature-based solutions*). Existeixen propostes integradores que ja s'ha demostrat que poden solucionar els problemes reals de mobilitat i creïn uns ecosistemes urbans més verds, menys contaminats i adaptats als riscos ambientals cada vegada més recurrents i virulents que l'encalament global provoca.

En aquest punt sorgeix l'ecologia urbana, subdisciplina en què l'objecte d'estudi són les relacions entre els habitants d'una zona urbana i les seves múltiples interaccions amb el medi ambient. Aquesta subdisciplina, pròpia de l'ecologia, es nodreix d'altres disciplines com l'arquitectura, l'enginyeria, la geografia o la sociologia, les quals analitzen la ciutat com un ecosistema, estudiant les relacions amb les maneres d'urbanització i la seva adaptació a l'entorn (Taboada, 2018). L'ecologia urbana és fonamental per dissenyar ciutats sostenibles, millorant la qualitat de vida dels seus residents i la biodiversitat (Taboada, 2018). La major part de les ciutats han artificialitzat fortament el medi, reduint i homogeneïtzant la biodiversitat del territori. Aquests processos d'urbanització alteren la disposició espacial dels elements del paisatge afectant la biodiversitat, el funcionament ecosistèmic i la qualitat ambiental, així com el comportament humà, l'estructura comunitària i l'organització social.

Els canvis ecològics i socials induïts per la urbanització influeixen de forma evident en els diferents tipus de serveis ecosistèmics essencials per al benestar humà a les zones urbanes (J. Wu, 2014). D'aquesta manera, en un

món en el qual la població urbana és majoritària, és necessari augmentar la de biodiversitat en entorns urbans (Barot *et al.*, 2019). Per tant, són moltes i diverses les conseqüències que comportaria la construcció de la Ronda Nord, les quals s'han de tenir en compte per poder prendre les millors decisions que vetllin per la seguretat i la prosperitat dels inquers.

3. CONCLUSIONS

El projecte de Ronda Nord d'Inca sorgeix com a mesura per solucionar els problemes de congestió i connectivitat viària com a conseqüència –entre d'altres factors– del creixement urbanístic i l'increment de la mobilitat. Fins a tres projectes han estat proposats els darrers anys, posant sobre la taula distintes propostes en les quals han tingut un paper important els diversos agents implicats en la construcció de la variant, com són el Consell i l'Ajuntament, d'entre d'altres. De tots aquests projectes, a dia d'avui no se n'ha executat cap, tot i que s'han pogut analitzar les seves conseqüències ambientals en sentit ampli, les quals afecten i influeixen de forma significativa la planificació urbanística del municipi.

Fruit de l'anàlisi geogràfica integrada de la Ronda Nord, es constata com la construcció de la variant no resol els problemes de congestió de trànsit interior a la ciutat, comptant la manca d'un estudi rigorós sobre mobilitat interna que permetria aflorar els problemes reals de mobilitat. Propostes fonamentades en solucions toves de connexió entre barriades i la creació de la Falca Verda de la Façana Nord d'Inca fomentarien el valor afegit dels serveis ecosistèmics tot creant entorns urbans més amables, amb espais oberts i verds que disminuirien els riscos ambientals tals com la contaminació atmosfèrica i les inundacions.

REFERÈNCIES

Addie, J.-P. D. 2017. Infrastructure. In *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology* (pp. 1-7). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0014>

Barot, S., Abbadie, L., Auclerc, A., Barthélémy, C., Bérille, E., Billet, P., Clergeau, P., Consales, J. N., Deschamp-Cottin, M., David, A., Devigne, C., Dham, V., Dusza, Y., Gaillard, A., Gonzalez, E., Hédont, M., Labarraque, D., Le Bastard, A. M., Morel, J. L., ... Veyrières, M. 2019. Urban ecology, stakeholders and the future of ecology. *Science of the Total Environment*, 667 (January), 475-484. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.02.410>

Breuste, J., Artmann, M., Wurster, D., Voigt, A., & Faggi, A. 2013. Espacios verdes urbanos, fortalezas, amenazas y oportunidades de mejora. *Calidad de Vida y Salud*, 59-70.

Ley 11/2006, de 14 de Septiembre, de Evaluaciones de Impacto Ambiental y

Evaluaciones Ambientales Estratégicas en las Illes Balears, 35382. 2006.

Demuzere, M., Orru, K., Heidrich, O., Olazabal, E., Geneletti, D., Orru, H., Bhawe, A. G., Mittal, N., Feliu, E., & Faehnle, M. 2014. "Mitigating and adapting to climate change: Multi-functional and multi-scale assessment of green urban infrastructure". *Journal of Environmental Management*, 146, 107-115. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025>

Diversos Autors. 2013. *Diccionario de urbanismo* (E. Cátedra (ed.); 1st editio).

Douglas, I. 2017. *Urban Ecology*. In *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology* (pp. 1-13). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0829>

Estrany, J. 2016. *La Ronda Nord d'Inca, una anàlisi geogràfica*. Inèdit.

Estrany, J. 2000. "Evolució urbana i torrents: cent anys de difícil convivència." *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca* (pp. 65-70). <https://doi.org/10.3306/JELINCA.05.65>

Estrany, J. 2001. *Per Inca hi passen torrents* (Ajuntament d'Inca (ed.)).

Foster, J., Lowe, A., & Winkelman, S. 2011. *The Center for Clean Air Policy. The Value of Green Infrastructure for Urban Adaptation* (Issue February).

García Lorca, A. M. 1989. "El parque urbano como espacio multifuncional: origen, evolución y principales funciones". *Paralelo*, 13 (January 1989), 105-111.

Ginard, A., & Estrany, J. 2012. "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació." *XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 31-46. <https://doi.org/10.3306/JELINCA.13.31>

Decret legislatiu 1/2020, de 28 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'avaluació ambiental de les Illes Balears, 28511. 2020.

GRAM. 2020. *Pla d'Acció per a l'Energia sostenible i el Clima*.

Guauque, D. E. 2019. *Zonificación de importancia de servicios ecosistémicos aportados por áreas verdes de la ciudad de bogotá*. December, 0-28. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21567.46249>

IBESTAT. 2019. *Inca, població per entitat singular de població (nucli i disseminat). Municipi en xifres*.

Jha, A. K., Bloch, R., & Lamond, J. 2012. *Cities and flooding: a guide to integrated urban flood risk management for the 21st century*.

Luis Salas, J. 2015. "Diagnosi i documentació per a la reforma del centre històric de la ciutat d'Inca." 1r Meeting d'Urbanisme i Arquitectura de la Ciutat d'Inca.

Maimaitiyiming, M., Ghulam, A., Tiyyip, T., Pla, F., Latorre-Carmona, P., Halik, Ü., Sawut, M., & Caetano, M. 2014. Effects of green space spatial pattern on land surface temperature: Implications for sustainable urban planning and climate change adaptation. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 89, 59–66. <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2013.12.010>

Consell de Mallorca. 2019. Mapa d'intensitat mitjana diària de vehicles.

Martín, A. Z. 1991. *El espacio interior de la ciudad*. (E. Síntesis (ed.)).

Petrus, J. M., Ruiz, M., & Estrany, J. 2018. Interactions between Geomorphology and Urban Evolution Since Neolithic Times in a Mediterranean City. *Urban Geomorphology*, 9-35. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811951-8.00002-3>

Petrus, J. M. 2016. "Anàlisi territorial del poblament recent a les Illes Balears (2000-2015)." XVII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, 7-41.

Pieras, M. 2017. "Quina ronda?" Setmanari Dijous.

Revisió del Pla Director Sectorial de Carreteres (Illa de Mallorca). 2009.

Rotger, C., Lacomba, N., Aguiló, M., & Alomar, G. 2020. "Nova contribució a l'estudi de l'illa de calor nocturna d'Inca." XXI Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

Taboada, J. 2018. "La ecología urbana y su importancia en el diseño de las ciudades". *TYS Magazine*.

Wu, H., Huang, M., Tang, Q., Kirschbaum, D. B., & Ward, P. 2016. Hydrometeorological Hazards: Monitoring, Forecasting, Risk Assessment, and Socioeconomic Responses. *Advances in Meteorology*, 2016, 11-14. <https://doi.org/10.1155/2016/2367939>

Wu, J. 2014. Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions. *Landscape and Urban Planning*, 125, 209-221. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.018>

Antoni Alomar i Perelló (Llubí, 1946 – Inca, 1989), guitarrista i poeta

Antoni Mir i Marquès

Documentalista musical toni.mir.marques@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.293

Paraules clau: Antoni Alomar, guitarra, grups musicals, poesia, discs.

Resum. *En aquesta comunicació es realitza una aproximació a l'obra d'Antoni Alomar com a músic, guitarrista i poeta. Es recopilen i valoren informacions i dades rellevants de la seva carrera a través de concerts, notes, entrevistes i homenatges. Així mateix, es repassen algunes dades biogràfiques i hemerogràfiques significatives.*

Keywords: Alomar, guitar, musical groups, poetry, discs.

Abstract. *This exposition is an approach to Antoni Alomar as a musician, guitarist and poet. Information and relevant data about his career are collected and valued through concerts, notes, interviews and tributes. Additionally, significant biographical and hemerographical data are reviewed.*

Unes paraules de Catalina Alomar en record del seu germà Toni

“Toni, me fas tanta falta! Germà meu tan enyorat. Estimaves bé la vida. Eres bon fill,
bon germà i sobretot fores bon pare.
Te record llegint poemes a la nostre mare que ella no entenia però li sonaven bé, tu ho
sabies i reies amb aquella rialla tan fresca.
Una vida lligada a la música, a la guitarra i a la teva necessitat d'aprendre.
Un adeu primerenc i massa desitjos i anhels pendants.
Tant de bo t'arribi aquest record de qui t'ha conegut i t'aprecia.”

Catalina Alomar

Semblanza de Antoni Alomar i Perelló

A lo largo de mi dilatada vida concertística y pedagógica he tenido numerosos alumnos que me han permitido dirigir su formación instrumental. Alumnos heterogéneos y de nacionalidad variada; españoles, ingleses, japoneses, coreanos, americanos y un largo etcétera. Entre todos mis discípulos, Antoni Alomar i Perelló (para mí, Toni), ocupa un lugar muy prominente en mi recuerdo. Era una persona extremadamente sensible, culta y muy disciplinada. En numerosas ocasiones las clases terminaban hablando de literatura y poesía, ya que la música está claramente interrelacionada. Coincidíamos en que la música tiene que ser siempre coherente con

el texto. Él poseía la doble faceta —que pocos tienen—, la de ser músico y poeta a la vez.

En el aspecto de su dedicación como guitarrista era extremadamente cuidadoso y muy respetuoso con mis sugerencias y opiniones. Gracias a su disciplina y dedicación consiguió altos niveles de formación. Era muy meticuloso en el estudio de la técnica y la música. Durante los años que estuvo bajo mi dirección pedagógica sin duda fue muy productivo y gratificante para ambos.

Desde aquí un cariñoso recuerdo a la figura de Antoni Alomar i Perelló, músico, poeta y amigo.

Gabriel Estarellas
Inca, junio de 2020

1. INTRODUCCIÓ

Antoni Alomar i Perelló (Llubí, 1946 - Inca, 1989). Músic i poeta mallorquí, va publicar en vida dos llibres: *El Disc* (1978), que contenia un pròleg de Josep Albertí i el poemari “Un vol a càmera lenta”, i *Una mar sense armes* (1979). Pòstumament es va publicar *Ritardando* (1993). Va gravar alguns discs amb diversos conjunts musicals de l'illa i del seu pas pel moviment de la Nova Cançó en queden alguns concerts i un disc que no va arribar a ser. *El Disco* (Tenerife, 2000) és una reedició bilingüe de la seva primera obra. Amb aquest treball hem volgut realitzar una aproximació a l'obra d'Antoni Alomar com a músic, guitarrista i poeta mitjançant les diferents publicacions aparegudes a la premsa on apareix la seva figura. Així mateix, hem volgut transcriure els diferents articles tal com varen ser publicats al seu moment, incloses algunes errades.

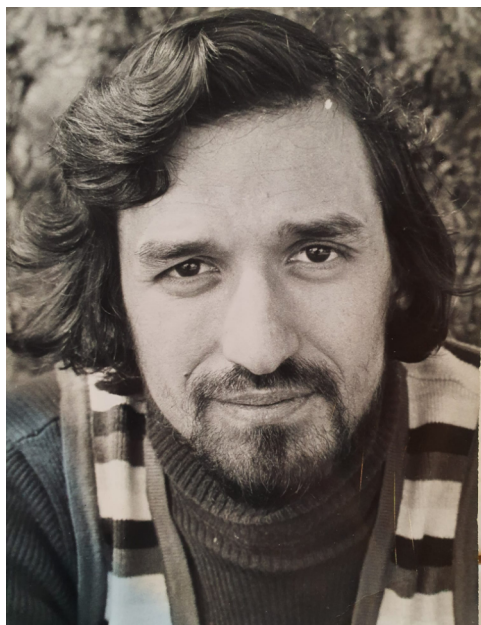

Figura 1. Antoni Alomar Perelló

2. RETALLS DE PREMSA. DIARIS I REVISTES

2.1. Toni Alomar canta día 4 en Porto Cristo. *Perlas y cuevas - Revista de Manacor* -

Toni Alomar está preparando, firmemente ilusionado, su primer recital entre nosotros. Escenario; Porto Cristo en la noche del cuatro de septiembre. Canciones; dieciséis, todas con música propia. Entre ellas, “Esta callat el pols”, con letra de Frederic Suau; “Núus devant l'amor”, de Jaume Pomar; “Dissapte”, de Guillem Frontera y “Ciutat”, de Gabriel Ferrater, sus poetas preferidos. Se acompaña a la guitarra y no ha grabado -todavía-

Figura 2. Carnet. Agrupació sindical de músics espanyols

ningún disco Toni Alomar nació en Llubí hace pocos años y canta desde 1962. El mismo nos dice de sus cosas:

- Estuve tres años con Los Telstar y uno con Los Talayots. Luego conocí a Jaume Pomar leyendo su "Toda la ira de los justos" y, sintiéndome identificado con él, comencé a poner música a un poema. Desde entonces, todas mis canciones dicen algo...

- Como compositor intento no estar en ninguna línea. Intento ser Toni Alomar, Quiero que mi obra posea un sello propio. Y creo que el público responde bien, comprende porque canto...

- Caso de no triunfar dentro de un año, volveré a un conjunto de música ligera. Ser comercial es muy relativo; entiendo por comercial aquello que se vende. Chopin, por lo tanto, es comercial. Si han triunfado Pi de la Serra, Raimon y Serrat, otros pueden hacerlo...

- Acepto el bilingüismo si ello no implica cambio de actitud. Creo factible cantar en castellano igual que en mallorquín o en inglés. En el mundo de la canción, se es sincero o no; se vale o no se vale, al igual que en todas las cosas...

-El siete de septiembre, después del recital en Porto Cristo, voy a Barcelona para mi primer disco, que es posible salga a principios de diciembre. Es posible que grabe "Amaras de dolor" y "Núus devant l'amor"...

-Es muy difícil el triunfo de un cantante que diga sus canciones en mallorquín, a escala nacional. No obstante, Bob Dylan está triunfando sin que muchos lo entiendan... Es un ejemplo tan solo...

- Al principio, económicamente, se gana muy poco, pero uno no pierde la esperanza, ni la ilusión...

Este es, amigos, el Toni Alomar que vendrá a cantar sus canciones el próximo viernes. No se lo pierdan. Vale la pena escucharle y aplaudirle.¹

2.2. Está musicando poesía de Rafael Alberti. Antoni Alomar y la Canción Social. María del Mar Bonet, la única que hace una labor positiva. *Diario de Mallorca*

Antoni Alomar Perelló tiene 27 años, canta y vive en Inca. Está a punto de grabar su primer disco y esto constituye una agradable noticia. Acudimos a

1 Das. 29 agost 1970. "Toni Alomar canta día 4 en Porto Cristo". *Perlas y cuevas - Revista de Manacor*. Any X, p. 232.

hablar con él para que nos cuente cuáles son sus aspiraciones y para darle a conocer como se merece. Charlar con él ha resultado agradable. Joven sencillo, pero con grandes aspiraciones dentro de la música. Su música anticomercial, pero de gran profundidad dan a su figura personalidad y originalidad.

- ¿Cuánto tiempo hace que cantas, Antoni?
- El primer recital lo di en diciembre de 1968.
- ¿Por qué cantas?
- En un principio crear una cierta comunicación con la gente. No tengo esperanza de que la canción pueda llevar un cambio social o cultural.

CANCIÓN SOCIAL

- ¿Qué clase de canción cantas?
- De tipo social. Sin embargo, soy escéptico y no veo esperanza alguna. A pesar de eso creo que la canción puede llegar a sensibilizar a la gente y con ello poder llegar a un cambio socio-cultural.
- Y tus aspiraciones como cantante, ¿cuáles son?
- La comercialidad no me interesa. De ninguna manera quiero aceptar el juego. He tenido varias ofertas para grabar discos en castellano, canción comercial y no los acepté porque la música no me gustaba y la letra era banal.
- ¿Qué opinión te merece la actual música folk mallorquina?
- María del Mar Bonet es la única que está haciendo un poco de labor positiva. Las casas comerciales creo que son un obstáculo para los jóvenes principiantes que quieren dedicarse a esta clase de canción. Buscan más la comercialidad que la originalidad y la propia iniciativa.
- ¿Has pensado dedicarte completamente a la música o cantas sólo como aficionado?
- He pensado dedicarme de lleno desde que he firmado un contrato ha tiempo con Ramón Farrán.

MUSICAR A ALBERTI

- ¿Cuáles son tus proyectos inmediatos?
- Estoy musicando el libro de Rafael Alberti "Sobre los ángeles", de carácter surrealista. A finales de invierno pienso ir a Italia para que él mismo escuche las canciones antes de hacer la grabación. Ahora tengo que dar varios recitales en varios pueblos de la Isla.
- Y tu primer disco, ¿cuándo saldrá?
- Todo depende de la censura. Tengo diecisiete canciones enviadas a Madrid. Creo que será en octubre. Claro que también depende del productor.
- ¿Y qué canciones habrá en este primer disco?
- "Mis ojos sólo ven polvo" y "Eliane", letra y música propia. También habrá "Juntos" y "Vietnam", poemas de Andrés Bestard y música propia.
- ¿Cuál es el tipo de acompañamiento?

- Quiero un acompañamiento que sea folklórico. El acompañamiento perjudica el tipo de contacto con la canción. Con una guitarra o un cuarteto de cuerdas creo que hay una mejor comunicación de la canción. El conjunto X-M me acompañará en mis actuaciones a partir de octubre.

HACER QUE SE ESCUCHE LA POESIA

- ¿Por qué músicas poemas que fueron escritos para ser leídos?
- Musico poemas porque la gente no los lee. Las canciones tienen un impacto más emocional que los libros con la ventaja de que puede llegar a muchos más. Si la música está adecuada al poema puede influir a que la gente lea más poesía. Hay que intentar ser fiel al poema y si es necesario sacrificar la música por el poema y no el poema por la música.
- ¿Por qué no has grabado en mallorquín?
- Mi gran frustración ha sido no haber podido grabar en mallorquín. Ahora bien, me da lo mismo cantar en francés, inglés o castellano. Lo importante es que mi canción pueda llegar a sensibilizar a la gente. Me interesa más la cultura que los idiomas.

Antoni Alomar, joven valor de la canción que merecería ser más conocido en Mallorca. Después de haber escuchado algunos de los poemas de Rafael Alberti cantado por él mismo, no podemos menos de desearle que siga animado y que sus aspiraciones como cantante se conviertan en realidad.²

2.3. La labor científica de Gabriel Estarellas. *Dijous*

Figura 3. Gabriel Estarellas

Quizá lo primero que llama la atención al escuchar el nuevo disco de Estarellas, es el valor de expresión subjetiva, facultad que corresponde a la gran intuición para sensibilizar la idea, mensaje o carácter pretendido, la interpretación es magistral, es decir, cada pulsación ocupa el justo lugar, las frases están rigurosamente cuidadas y el todo resulta de una indiscutible creación. La fuerza de condenación alcanza los acentos más representativos en el lenguaje popular de M. Ponce, que tanto ha contribuido en la formación de lo que podríamos llamar Escuela Nacionalista.

2 Guillco. 25 abril 1973. "Está musicando poesía de Rafael Alberti. Antoni Alomar y la canción Social". *Diario de Mallorca*.

Si el disco monográfico de Calatayud es una labor válida de recuperación, el de Ponce nos enseña unas raíces en un vuelo de caminos nuevos, de intentar nuevas expresiones para profundizar más la gran espiritualidad del compositor.

La Suite en La/ abre la Cara A del disco, la calidad y pureza del sonido tienen una luminosidad fuera de lo común, podríamos deducir que Estarellas nos comunica un esbozo de su espiritualidad personal, y si el compositor trabaja en relación con la estructura del Universo, el concertista elabora la obra, la interpreta guiado por los razonamientos equilibrados de su inteligencia.

En la Zarabanda Gabriel consigue crear una atmósfera que nos puede recordar los maravillosos cielos de Tuner, la precisión y el sonido se entrelazan. Una de las actitudes básicas del hombre, consiste en una clara exigencia de la verdad, de Estarellas se ha dicho todo, o casi todo, y muy pocos han hablado de la "necesidad de hacer sacrificios" en la obra de Ponce tenemos la exteorización.

Personalmente acepto que la realidad plantea siempre los mismos problemas, pero cambia de acuerdo con las exigencias especiales de cada concertista, de cada hombre. En la (Allemande) que desde mi punto de vista, Estarellas hace una de las mejores interpretaciones, hay que preguntarse sólo en qué sentido podemos hablar de una validez lógica, es decir, los que conocemos a Gabriel sabemos de sobra lo que representa esta validez, pero es a partir de la (Allemande) que uno puede preguntarse también por una validez estética, que muestra una pureza de conexiones, de respiraciones musicales, que precisan los elementos objetivos y subjetivos de su espíritu.

La lírica de Estrellita abre la cara B. Después de escuchar Estrellita, quizá la pieza más conocida mundialmente de M. Ponce, hace ocho meses, marchita el alma y Scherzino Mexicano, se podría decir, eso que se llama un "FOLKLORICO" en palabra solemne. En estas pequeñas canciones queda representado el contacto más inmediato con la música popular, en las sugestivas armonizaciones de cantos populares mejicanos es donde Ponce crea comunicación, creo que el País de uno, la identidad es una cosa sana y auténtica, Estarellas respeta el calor de esta autenticidad, creando una imagen fantástica, una leyenda de la vida.

El Preludio y Ballet, se basa en una búsqueda de efectos descriptivos o expresivos más que formales, para interpretar a Ponce existen varias alternativas, el resultado más impresionante del nuevo disco de Estarellas, es constatar que su sensibilidad ilumina el funcionamiento de la fantasía. Por último el vals representa la unidad y la perfección de su trabajo.

Los psicólogos están hablando de "motivación" de la "objetivación" o necesidad de expresión. En la música clásica son muy pocos los artistas que dan luz a sus concepciones. Gabriel Estarellas se produce todos sus discos para mecer con

mucha más fuerza el sentimiento de libertad hacia el sentido más real de la existencia. La respuesta de Arnold Mauser era, el artista pretende mayor influjo, un dominio más completo de la vida, más amor, atención y éxito fue que el resto de los hombres.³

2.4. Festa Litúrgica de Nostre Senyor Jesucrist Rei de l'Univers

M'ha satisfet veure un programa de data 20 de novembre de 1983, amb relació a la parròquia de Crist Rei d'Inca, en què després de la missa se celebrava un concert en el qual, segons el programa, intervenia Joan Bauzà, alumne d'Antoni Alomar, interpretant "Estudi en mi menor", "Adelita" i "Llàgrima", totes elles de F. Tàrrega (1852-1909). Però, sobretot, m'ha agradat l'escrit d'Antoni Alomar en relació amb la guitarra:

-La guitarra: Pertany a la família dels instruments de cordes pinçades proveïts d'un mànec; en lloc de vibrar en tota llur longitud, les cordes poden ésser escurçades per la pressió dels dits de la mà esquerra damunt d'aquest mànec. Els seus orígens són obscurs. L'impuls sensible del seu cos, del seu so, de la seva potència de determinació, fan néixer el desllorigador de la història de les ales, però no hi ha dubte que per sentir la cançó, la bella necessitat que lliga els homes i els pobles, la guitarra és preocupada de resoldre l'enrevessat conjunt que lliga els sexes a les seves cordes. De les cadenes del desig, neix el magnífic intercanvi d'afecte i l'impuls estètic creix, s'eixampla i s'eleva fins a l'amor per tal d'obtenir una més noble victòria del seu so, del seu cos, i de la seva voluntat.⁴

Aquest escrit, i segons la meua modesta opinió, em fa pensar que, encara que Antoni fos un amant de la música i especialment de la guitarra, sobretot era un poeta excel·lent amb una brillant carrera per davant.

2.5. ANTONI ALOMAR I PERELLÓ. Cruïlla entre la poesia i la música. Entrevista publicada a *Es pi Gros*

"Vaig néixer a Llubí dia 29 de gener de 1946; quan tenia dos anys em dugueren a viure a Inca, on vaig fer els estudis primaris fins als catorze anys, edat en la qual vaig començar a treballar a una fàbrica de sabates. Al mateix temps anava a classes de música amb el professor don Antoni Moyà. Llavors vaig alternar el treball a la fàbrica amb el de la banda de música de la què formava part. Fèiem un concert cada diumenge. Tota la setmana assajàvem l'actuació del diumenge. El meu instrument era el clarinet. Això que cont de la banda fou fins als 17 anys, perquè llavors m'interessà més la música moderna."

Llavors a principis del 60, vengué l'anomenat "boom" turístic, del què n'Antoni

3 Alomar i Perelló, A. 14 juliol 1983. "La labor científica de Gabriel Estarellas". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*, Inca; p. 6-7.

4 Escrit extret del programa de la Festa Litúrgica de Nostre Senyor Jesucrist Rei de l'Univers de la Parròquia de Crist Rei d'Inca. L'acte es va celebrar en data 20 de novembre de 1983, a les 10.30 hores del matí amb una missa seguida d'un concert.

també es sentí ferit. “. . . bé, jo ara el veig bastant diferent que quan tocava amb els “Talaiots” i amb els “Telstar”; en aquells moments no veia massa clar el que ens succeïa. Ara veig que fou una cosa que no ens beneficià gens, ja que el paradís que la gent venia a veure l’hem destruït, cosa que els diners no arreglaran.”

Mentres tocava amb els “Telstar” n’Antoni tengué el primer contacte amb un poeta mallorquí: en Jaume Pomar. “Quan tenia 18 anys em vaig interessar per la poesia. La lectura de “*La ira dels justs*” d’en Jaume Pomar em resultà del tot profitosa, ja que vaig musicar quasi deu poemes seus. Fou el primer contacte meu davant la poesia, després en vengueren d’altres com són: G. Ferrater, Salvador Espriu, J. Brossa, Bartomeu Rosselló Porcel, etc. El que a mi em succeïa era molt rar, ja que el grup del què formava part no s’interessava per una reivindicació de la llengua, política, etc. i jo sí”.

- *Creus que el moviment de la “nova cançó” aconseguí els seus propòsits?*
 “Pens que sí perquè quant cantava abans en Raimon, en Pi de la Serra, na Maria del Mar, etc. hi havia una intenció clara: prendre el paper que els periodistes no podien fer. Crec que s’aconseguí fer veure que el català era una llengua amb tanta d’importància com el castellà. Ara, crec que també segueix tenint molta d’importància, la nostra llengua, però no cal l’esser tan radicals com abans. La llengua és la part més important dins l’ordre de valors d’un cantautor. No veig un Paco Ibàñez musicant n’Espriu, ni tampoc Brel musicant un poeta anglès, com tampoc Raimon a en Garcilaso...”

A finals dels anys seixanta Antoni Alomar decideix dedicar-se a la música, però llavors canvià d’opinió i tornà a Mallorca. “Dins la música, o has d’estar a dalt o t’han de trepitjar, no pots estar enmig. Jo em vaig adonar d’això i no volia que em fessin mal, per això ho vaig deixar”. *Amb tot i amb això, signà un contracte discogràfic amb en Ramon Ferran però no s’acabaren d’entendre i acabaren per rompre-ho.* “Vaig rompre aquell contracte encara que era per cinc anys i havia de gravar cinc elapés. Havia de musicar poemes de n’Anton Carrera i en Ramon Ferran havia de figurar com si fos ell el propietari de la música i lletra, per això ho vàrem rompre davant un misser.”

- *Què pot suposar per a un cantautor el tenir un disc al mercat?*
 “Un disc és una cosa amb la qual pots veure un treball que tu has fet més o menys d’amagat; és una feina amb la qual veus les reaccions que tu pots provocar quan et comuniqués amb l’altra gent. És una cosa que la pots veure millor que quan actues.”

Hi ha cantautors que són bons músics i mals poetes, o viceversa. Sobre aquest tema n’Antoni Alomar em comentà: “En teoria jo crec que som més music que poeta, ja que de música tenc el títol de professor i de poeta no en tenc cap. Però a l’hora de la pràctica em consider més bé poeta. Sols hi ha les meves poesies que poden acreditar-ho, no hi ha títol de cap casta que pugui dir que jo som poeta”.

- *Què feies: posaves música a una lletra o posaves lletra a una música?*

“Jo diria que feia les dues coses, ja que vaig musicar poemes de n'Anton Carrera, Jaume Pomar, Gabriel Ferrater... però també feia cançons meves a les quals escrivia la música, és a dir que jugava amb dues cartes”.

Encara que ara no es dediqui a fer de cantautor, segueix escrivint cançons i fent-lis música, però d'una manera molt esporàdica. “Jo sempre he fet coses de música sense cap meta. Cada dia don classes de música i quan tenc una estona lliure ho intent, però pràcticament és per no deixar-ho del tot.”

- *Com veus el moment actual de la cançó als Països Catalans?*

“Ara jo estic un poc deslligat, però és evident que la reacció política que podria tenir una cançó d'en Raimon als anys 60 ara no hi és. Amb tot i amb això, veig que hi ha gent com és en Lluís Llach que ompl per tot allà on va –que quedi clar que a mi no m'agrada– pel que es pot dir que encara agrada la cançó catalana”.

De la normalització lingüística també se'n va parlar. “Amb això veig que hi ha una gran diferència amb el Principat de Catalunya i les Illes, ja que aquí les dretes no han estat mai nacionalistes sinó que sempre han anat a crear un confusionisme total fent veure que els catalans del Principat ens imposen una llengua que realment és la nostra. Però encara que succeeixi això el procés de normalització ja és una cosa que no es pot aturar i acabarà per parlar-se i escriure el català per tot arreu de les illes Balears. Es un procés llarg però hi arribarem”.

- *Què penses de la comercialització de l'art?*

“Amb això jo sempre he dit que no és tothom que pot tenir a casa seva un Tàpies un Miró o un Picasso. Pràcticament no és una cosa que es pugui comprar per qualsevol. Encara que amb la comercialització hi ha persones que són més conscients que les altres, és inevitable.

Llegint n'Antoni Alomar ens adonarem del seu surrealisme. Per això és obligat el voler saber la seva opinió de la poesia independent. “Jo crec que és molt important l'existència de poesia independent i també d'editorials independents com poden esser Berenguer d'Anoia (Inca) en la qual vaig publicar “El disc” i l'editorial Guaret (Campos) d'en Damià Huguet que aprofit per dir que és una de les persones que més han treballat per la poesia a Mallorca. Sense editorials com aquestes no s'hagés pogut donar mai a conèixer als poetes que ara coneixem”.

No sols ha fet dos llibres (“El disc” i “Un mar sense armes”), sinó que sense publicar en té uns quants més. “Al 80 vaig escriure “Ritardando”, un llibre de decasil·labs, amb el qual vaig quedar finalista al premi “Ciutat de Palma” a l'any 81. Un altre es diu “Dacapo”, “Col·lecció de Memòria”, “Quatre temps”, “Esbós per controlar la primera i la segona folia” i ara estic preparant un llibre que serà la suma de tres i es dirà “Descomposició de tres llibres”. També he fet cosa de

prosa. Fa un sis anys que vaig començar un diccionari musical; tinc uns 25 poemes en prosa, també uns 40 sonets, però no els puc donar el títol de llibres perquè encara hi treball”.

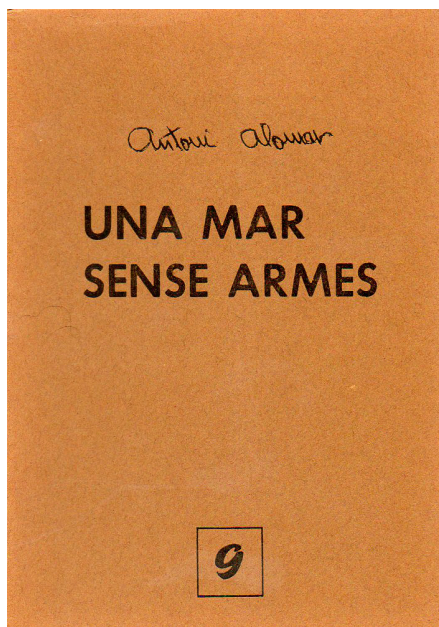
Es sabut per tots la dificultat que hi ha a l'hora de poder viure de la poesia N'Antoni també es troba amb aquesta dificultat. “Cada setmana faig “quinieles”, jug a la loteria, etc. per poder-me dedicar exclussivament a la poesia. Sense “quinieles” no hi ha manera de poder viure de la poesia. Fa uns anys vaig llegir que Espriu deia que la poesia no li havia donat ni una pesseta”.

Sense deixar-nos caure en la nostàlgia, parlàrem de la seva darrera actuació. “Fou a un Castell, a uns 60 Km. de Vic. L'actuació la férem a mitges entre un pintor i poeta –Ràfols Casamada-, n'Anton Carrera i jo. N'Anton recitava poemes i jo els cantava”.

EL DISC

ANTONI ALOMAR I PERELLÓ

Figures 4 i 5. Portada llibres El Disc i Una mar sense armes

Un dels factors que ha de tenir molt en compte un cantautor és la comercialitat. “Cal tenir sentit de la comercialitat. Es una cosa que tengueren els altres i jo no tenia. Les meves harmonies eren massa clàssiques per agradar a la majoria de la gent”.

Dels seus projectes amb la música cal remarcar que sols l'interessa la pedagogia musical, l'ajudar als que volen aprendre a tocar la guitarra, etc. “Dins la poesia és l'únic lloc on en tenc: i tampoc no en tenc perquè no he anat a cercar ningú que em publiqui els llibres que he escrit, és un poc contradictori però és així.

Figura 6. Els Talayots

M'agradaria molt publicar el llibre que quedà finalista al premi "Ciutat de Palma". L'escriure no em fa gens de peresa però en canvi el córrer d'editorial en editorial sí que me'n fa un poc. Seguesc escrivint moltíssim, arregl alguns llibres, però no em moc gens per publicar-ho. Serà hora de llevar-me un poc la son i publicar-ho, ja que tenc molta confiança en la meua poesia."

I amb aquestes paraules acabà la nostra conversa. Esper que aquestes ratlles serveixin d'ànim i n'Antoni publicuï la seva obra.⁵

2.6. Anunci. Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal, Inca

Anuncio: ESTUDI DE GUITARRA
ANTONI ALOMAR I PERELLÓ
Professor titular
Contrabaix elèctric
Jazz – Blues – Beat - Flok
Exercicis i escales per l'inici a la improvisació
Guitarra clàssica - solfeig i teoria de la música
Avinguda Bisbe Llompart, 40 - Entr.
(Galleries Moli Vell) Tel. 50.15.67

⁵ Amengual i Gomila, B. Gener 1986. "ANTONI ALOMAR I PERELLÓ. Cruïlla entre la poesia i la música". Entrevista realitzada a Lloret amb data de 21 de gener de 1986. Fou publicada a *Es Pi Gros* el mateix mes de gener de 1986 i mesos després, amb algunes diferències, a la publicació *Dijous*, 5 de juny de 1986 (p.5). Cal ressaltar que aquesta conversa es conserva escrita de pròpia mà pel mateix Antoni Alomar, havent-la signat juntament amb Bartomeu Amengual.

Figura 7. Toni, el contrabaix

Figura 8. Els Telstar amb Antoni Alomar, primer per l'esquerra

2.7. Brillante concierto de Antoni Alomar, el pasado domingo en Consell, Dijous

Coincidiendo con las fiestas patronales de la villa de Consell, el músico y cantante inquense Antonio Alomar, como no hace, muchos años volvió a salir en público para ofrecer un recital de canciones de guitarra.

Hace muchos años que se dedica a la música de la que ha hecho su profesión además de las clases que imparte cada día en el colegio público "Llevant" también se dedica a dar clases de música.

Este recital estuvo enmarcado dentro de la perspectiva de música clásica, pero de forma poco ortodoxa, ya que además de interpretar una "bagatela" de Chuman, la unió junto con una canción de los Beatles.

También se notó un poco la influencia del jazz en una pieza como "Flyme to the Moon". Además interpretó una serie de obras de Rene Bartolí, César Frank, Beatles, Chuman, M. Ponce, Bart Howard, Ariel Ramírez y Tárrega.

Antoni Alomar, nos decía "no me interesa asumir ninguna expresión radical, para mí la música significa una búsqueda permanente y un caminar hacia la toma de conciencia para examinar la vida misma.

Este recital de guitarra representa para mí la contraposición de tener que dar clases todos los días, claro que soy profesor de música clásica y tú sabes que también se puede estudiar música moderna, no puedo olvidar que he estado trabajando con los Telstars y los Talayots, durante muchos años".

Hay que señalar que Toni Alomar, volverá a ofrecer un nuevo recital

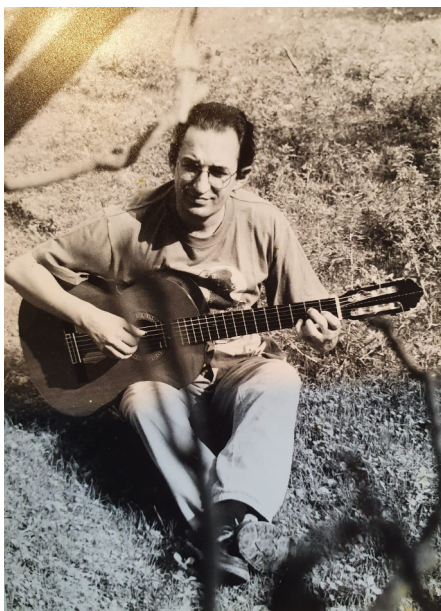

Figura 9. Toni interpretant una peça a la guitarra.

coincidiendo con las fiestas patronales de Lloseta, el próximo día 7 de septiembre y no se descarta la posibilidad de que también actue en las fiestas patronales de Biniamar y en las de “Sa Vermade” de Binissalem.

Igualmente hay proyectos de que en el próximo otoño ofrecerá un recital en Inca y otros proyectos que de momento Antoni Alomar, no nos quiere desvelar.⁶

2.8. Antonio Alomar, el pasado domingo ofreció un concierto en Lloseta, Dijous

El pasado domingo coincidiendo con las fiestas patronales de la villa de Lloseta Antonio Alomar dio un concierto organizado por el

Ayuntamiento en colaboración con “La Caixa”. El mismo estuvo dividido en dos partes.

En la primera interpretó, música de Tárrega, M. Ponce, J. Teixera, Bart Woward, y Calatayud.

Luego se procedió a la presentación del II Tomo de la historia de Lloseta, cuyo autor es Mn. Jaume Capó.

En la segunda parte continuó con música de P. Francis, J. Wandel, Rene Bartolí, Chuman, Beatles, Cesar Frank, etc...

Una vez finalizado el mismo Antoni Alomar, nos decía que pretendía que todos sus conciertos, pudiera hablarse de un proceso de cambio, es decir, cambios de contenido y forma, y al mismo tiempo conseguir coordinar ideas para poder motivar la función reguladora de la armonía.

- ¿Hablamos un poco de la guitarra?

Yo creo que el pueblo descuida el patrimonio guitarrístico indiscutible de grandes genios como Andrés Segovia, etc y mucha gente tiene que darse cuenta que tocar guitarra no es aprender unos acordes.

El pueblo de una forma ingenua ha destruido la expresión, el poder y la sensibilidad de la guitarra, que evidentemente han recuperado por una parte

⁶ Coll. G. 28 agost 1986. “Brillante concierto de Antoni Alomar el pasado domingo en Consell”. *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*, Inca; p. 2.

Andrés Segovia y por otra ya en la música popular Paco de Lucia, hay muchos otros pero para poner dos ejemplos que todos entienden.

- ¿Función de tus recitales?

La música es comunicación porque su armonía hace entrar en comunicación consigo mismo y después con la gente que te escucha.

La transmisión pretende establecerse directamente, despojando los estímulos de la canción de toda entidad. Don Antoni Matheu, me recordaba muy a menudo de que el músico opera con emociones de las que tiene alguna experiencia personal.

- ¿En Mallorca tenemos a un guitarrista representativo a nivel internacional?

Figura 10. Cartell concert Gabriel Estarellas. Programa festes patronals d'Inca 1989

Solamente tenemos a Gabriel Estarellas, que mientras todos los conservatorios de todo el mundo les interesa tener un guitarrista que pueda transmitir emoción, experiencia, es decir que sea un concertista, aquí con Gabriel ha pasado todo lo contrario, le han puesto trampas para que no pueda dar sus conciertos. En este sentido me avergüenzo de que tengamos gente con síntomas de decadencia musical.

Gabriel Estarellas, que es un gran músico no sabemos si continuará dando sus clases de guitarra en el conservatorio o si dejará definitivamente la isla.

Toni Alomar, como buen alumno suyo sigue su camino musical. Esperemos que pronto tengamos la oportunidad de escucharle en un concierto en nuestra ciudad.⁷

2.9. Numeroso público aplaudió al guitarrista «GABRIEL ESTARELLAS» en su concierto de Inca:

Entre los pocos actos culturales, programados para estas fiestas de Inca.

El Concierto del joven guitarrista mallorquín, Gabriel Estarellas, había despertado un notable interés, siendo muchísimo el público que se dio cita en La Iglesia Parroquial de Santo Domingo, que presentaba un aspecto de gala.

La personalidad de Estarellas es de sobras conocida en el ámbito musical nacional e internacional, lo que en buena parte posibilitó la presencia de

⁷ Redacción. 11 setembre 1986. "Antonio Alomar, el pasado domingo ofreció un concierto en Lloseta". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*, Inca; p. 5.

numerosos espectadores de nacionalidad extranjera, que siguieron con inusitado interés las distintas interpretaciones del artista mallorquín.

Interés que igualmente demostraría el público en general, que con grandes aplausos exteriorizaba su agradecimiento por el regalo musical con que el concertista nos estaba ofreciendo.

El acto, se inició con unas palabras de Antonio Alomar, que en forma de salutación, agradeció primeramente la colaboración de las personas y entidades oficiales que posibilitaron el poder llevar a cabo este concierto. Seguidamente, con su peculiar estilo, Antonio Alomar, dio a conocer la personalidad de Gabriel Estarellas. Igualmente, cabe destacar, la presencia al acto, ocupando un lugar preferente de Juana María Coll, regidora del Ayuntamiento de Inca y Delegada de la parcela de Cultura. Por lo que se refiere estrictamente a la actuación de Gabriel Estarellas, en principio cabe destacar, que en todo momento mantuvo vivo el interés del público, cosechando un auténtico éxito, y que se vio doblemente reforzado al tener que saludar de forma reiterada al finalizar cada una de sus piezas, y tener que repetir un par de veces en el transcurso del intermedio y final de concierto. El acto, tuvo una duración cercana de dos horas, y en la primera parte, Gabriel Estarellas interpretó seis piezas renacentistas, de autor anónimo, para finalizar esta primera mitad, con Sonata Op.15. En la segunda parte, ofreció fantasía y Suite Venezolana, finalizando con Fantasía Mediterránea. En fin, numeroso público, para un acto cultural en nuestra ciudad, que aplaudió al guitarrista Gabriel Estarellas, en su concierto en Inca. Todo un éxito, y todo un pequeño acontecimiento en Inca, al comprobar que actos culturales de esta índole sí interesan al gran público.⁸

2.10. Conmoción en la ciudad por la muerte del joven músico Antoni Alomar. *Baleares* (1989)

A primeras horas de la mañana del viernes se conocía la trágica noticia del fallecimiento del músico inquense Antoni Alomar Perelló, que tras una rápida y cruel enfermedad dejaba de existir. Hace un mes escaso que ofreció su último concierto de guitarra en Inca, coincidiendo con el homenaje que se dedicó en el Casal de Cultura a D. Gaspar Sabater Serra.

Antoni Alomar Perelló contaba con 43 años de edad y al fallecer ha dejado a su esposa Margalida Mateu y a su hija Antonia María. Era profesor de música del colegio público “Ponent”, habiéndose ganado en sus años de docencia el aprecio del alumnado, así como de los miembros de la APA por su buen carácter y hacer profesional. También ha dado clases de música en el colegio público “Montaura”, de Mancor de la Vall.

⁸ Aquest concert es va poder celebrar gràcies a l'amistat que unia Antoni Alomar i el seu professor de guitarra clàssica, Gabriel Estarellas, el qual ja vivia a Madrid. Cal assenyalar que, com altres vegades, foren convidats a casa de Catalina Alomar, germana d'Antoni, la qual també apreciava els nostres amics Gabriel Estarellas i la seva muller Polita Pascual.

Desde hace muchos años se dedicaba profesionalmente a la música, no sólo había enseñado a tocar la guitarra a muchos, sino que además les inició en el mundo de la música. En la década de los 60, tocó en distintos conjuntos musicales de la época entre los que se encontraban “Los Telstar”, pero dejó este tipo de música para dedicarse a la clásica.

Ha ofrecido una serie de conciertos de guitarra por muchas poblaciones de la Isla. Incluso ofreció algunos conciertos en Cataluña. Compaginando la música con la poesía, que era su hobby, ha editado dos libros “*El Disc*” y “*Un mar sense armes*”. Tenía varios trabajos en proyecto cuando falleció.

El viernes por la noche se celebró en la parroquia de Santa María la Mayor de nuestra ciudad el funeral por el eterno descanso de su alma. El mismo fue una prueba del aprecio que se sentía por Antoni Alomar en la ciudad, y que una auténtica manifestación de duelo. Los inquenses quisieron con esta asistencia masiva testimoniar su condolencia a sus familiares. Descanse en paz Antoni Alomar.⁹

2.11. A la bona memòria de n'Antoni Alomar Perelló. Dijous

L'altre dia, dijous passat, i sense dir-nos de res per no fer-nos passar ni pena ni ànsia, va anar-se'n a la Casa Gran del Pare el nostre gran i bo amic **N'ANTONI ALOMAR PERELLO**. Ho féu ben a la callada i com ho fan les ànimes senzilles, agradoses i subtils. Va aixecar el vol màgic de la vida i passà a un altre temps, a un altre espai i a una altra galàxia. Però, intel·ligent que era, ens ha deixat com a penyora molta de la seva part, il·lusió i ànima a la mateixa vegada, perquè sintiguem el seu batec, sempre tan elegant, tan feiner, tan amic!

N'Antoni ens ha deixat per volar per altres espais més nets que els nostres. Ens ha deixat per viure les poesies que escrivia. Ens ha deixat per esser la musica que interpretava. Els qui fèim DIJOURS sentim dintre de nosaltres un buit que dóna el no tenir aquí, a l'amic fidel. A l'amic qui no posà problemes mai; a l'amic que ens dava la mà quan més ho necessitàvem, i ho feia sense demanar la paga. Tots servam una bona memòria de l'amic que ha agafat la sendera segura que condueix al palau dels artistes subtils, delicats, enyoradissos y amb sentiment. Tot ell era una poesia i una bella melodia. Quan els seus dits passaven part damunt les cinc cordes de la guitarra, el seu cor s'anava estremint com si ell mateix fos una nota o un arpegi mesell de sentiment ben agermanat amb la tècnica, fruit d'un llarg treball. Nosaltres, els qui escoltàvem la seva música, sentíem quasi lo mateix. Estam ben segurs que teníem una certa relació anímica i la resonància per simpatia es podia palpar ben a la vista.

I ara, ens ha deixat. Quan manco ho esperàvem. Quan vàrem compartir amb ell la festa dels quinze anys dsel Setmanari. Quan amb ell havíem alçat la mà tot desitjant-nos uns als altres, salut i que en poguéssim veure un bon grapat

9 Guillem, C. 7 novembre 1989. “Conmoción en la ciudad por la muerte del joven músico Antoni Alomar”. *Baleares*; p. 16.

d'anys més. Però no ha estat així. Ell tenia un camí, una altra dèria, uns altres comptes, un altre destí...

D'ell, tots, en guardam un bell record. Les seves notes escrites i les seves col·laboracions quedaran per eterna memòria inserides dins la Història gran de la cultura inquera. La seva poesia podrà servir per alleugerir moments baixos, trists i desagradables. N'Antoni va saber compaginar l'amistat, el companyerisme, el treball dedicat, l'amor, la tristesa, la música, la poesia...I quan pareixia que el seu art estava a punt d'arribar a altures envejables, ha fet el boliquet, senzill i fora massa pès, i ha anat a gaudir de l'art més pur i més net. Tots els qui estam dins aquest escapulò de premsa d'Inca hem tengut un sentiment d'angoixa el saber la notícia de la teva fuita sobtada. Però estam disposats a assumir aquest fet irreversible i continuar la tasca empresa i que tu, ben personalment, volies que així fos i que el "Dijous" no es diluís dins les foscúrsies de la deixadesa. Tu ens vares animar molt.

Era un home excel·lent N'Antoni Alomar! Humil, senzill, agradable i, un poeta de veritat! Ara ens ha escrit el darrer vers aquí al nostre món. Segurament, per ell, ha estat el millor i el que no te necessitat de firma. El darrer arpegi encara fa vibrar cada una de les lletres d'aquest editorial.

Una bona recordança seràs per nosaltres, amic ANTONI! Has deixat un bell solc on s'hi congria l'amor a la poesia, a la música, a la gent...I, en que sia un tòpic, no t'oblidarem amic i germà.¹⁰

2.12. La mort d'un poeta. Dijous

Jo no sabia que t'haguessis de morir, Toni. No, no ho sabia. Ni tan sols ho sospitava. Tu potser que sí. Perquè semblaves resignar a la mort. Em digueres, una setmana abans de la intervenció quirúrgica a la qual et vares sotmetre, que pensaves amb en Rosselló-Porcel, el nostre més donzell poeta, mort a una edat molt precoç. "Pobre al·lot", xiuxiuejares, "ell si que va morir jove!"

No, la teva mort ens ha sorprès a tots. Tots pensàvem que les persones com tu no morien mai. Perquè tu, saberes esser el bon amic que tothom desitja tenir algun dia. També fores un extraordinari professor i concertista de guitarra clàssica, i, per damunt tot segurament, un poeta excel·lit. La teva obra publicada així ho acredita. En aquest camí de la poesia et trobaves quan la pèrfida malaltia et va portar amb ella. Acabaves d'enllestir el teu darrer poemari. Me n'havies parlat sovint, els darrers temps. Era un recull de poemes esgarrafosos i al mateix temps divertits. Volies presentarlos al Premí Ciutat de Palma, on ja fores en una altra ocasió finalista. Estaves molt il·lusionat amb aquests poemes d'un surrealisme exuberant i exultant, fruit de la teva profunda enyorança. Quina paradoxa mes gran, Toni! En ells havies copsat, sens dubte, tota la trajectòria vital dels homes de la nostra raça.

¹⁰ Editorial. 9 novembre 1989. "A la bona memòria de n'Antoni Alomar Perelló". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*, Inca; p. 1.

Quan abans de l'estiu vengueres a ca meva a sopar amb la teva filla, parlarem d'aquest tema tan complex. Durant unes hores comentarem els trets més cabdals de la literatura i de la música. De l'amor i del desamor, de la vida i de la mort. Vaig intentar aixecar el teu ànim ferit per la tristor i la melancolia. I tu em digueres amb un somrís: "Ho estic superant, Joan. Ja saps que els poetes som mals de vèncer".

Si, Toni. El mes de setembre, a Pollença, en el transcurs del concert de guitarra d'en Julian Bream, vaig veure extasiar-te. Quasi bé ploraves d'emoció. El teu restre traspuava els bons sentiments del teu cor adolorit. Malgrat tot, eres feliç. Tornaves a ser tu. Havies recuperat les il·lusions i l'esperança. Eres el poeta al qual ningú mai podria batre.

Després ha arribat la gran estupefacció, allò que ningú esperava. Ens has deixat per a sempre, Toni. Ens has dixat, aiximateix, amb el cor estret i la boca mig-oberta per el dol. Tots els teus amics ens hem rirat, un a l'altre, sense saber que dir-nos. Des d'ara, però, Toni, serem més amics teus que mai, perquè no tan sols intentarem incidir en la teva predilecció per la poesia i el teu gran amor per la música; des d'ara també, Toni, tots intentarem d'imitar el teu exemple d'home bo per esser més bons cada dia. Gràcies pel teu testimoni.¹¹

2.13. Antoni Alomar. *Inca Revista*

En homenatge al nostre amic i col·laborador, Toni Alomar Perelló el qual, moria aquest mes de Novembre del 1989, després d'una dolorosa malaltia.

I

Treu-la del pit i posa-la en el camí
De l'orientació i l'aprenentatge
I que l'esperit creador del mar
Aculli
El magnífic sentit de la seva presència.

II

Batega la pell
Quan l'esquema
Universal del joc
Espurneja uns remes a la fruita més amorosa de la branca.¹²

2.14. Recordança d'Antoni Alomar, poeta i músic. *El Mirall*

"El 1989 ha estat un any de mala anyada per a la cultura de Mallorca. Quatre persones joves d'una indiscutible vàlua intel·lectual han rebut la visita inesperada de la mort. En Jaume Torres Estradé, crític d'art, en Santiago Carbonell, professor d'Institut, en Príam Villalonga, especialista en pintura mallorquina del segle XIX, i n'Antoni Alomar i Perelló, músic i poeta, han estat engolits per la Desconeguda a l'inici de l'etapa en què les seves vides ja havien

11 Guasp, J. 9 novembre 1989. "La mort d'un poeta". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Inca; p.3.

12 Antoni Alomar. *Inca Revista*, p. 23.

acabat el temps d'aprenentatge i estaven a punt d'assolir el moment dolç en què dels esforços de formació intel·lectual en comença a rajiar el màxim rendiment.”

“Voldria entretenir-me un poc en un dels quatre, en el poeta Antoni Alomar i Perelló. Havia nat a Llubí el 1946 i va morir el passat mes de novembre. És autor de dos llibres de poemes publicats: *El disc* (1978), precedit d'una documentada semblança de l'autor feta per en Josep Albertí, i *Una mar sense armes* (1979), editat a l'enyorada col·lecció Guaret que va impulsar amb entusiasme el poeta campaner Damià Huguet.

Figura 11. Antoni Alomar, assajant a la guitarra

N'Alomar, abans de manifestar-se com a poeta, tingué una presència intensa dins la vida musical mallorquina: als anys seixanta, formà part de diversos grups (Los Kiners, Los Gringos, Los Telstar) i es va recórrer bona part de les discoteques illenques fent la música que l'època i les servituds de la professionalització li imposaven. Mentre tocava la guitarra elèctrica o el contrabaix i el saxofó, mentre participava en l'enregistrament dels set o vuit discos que varen treure Los Telstar, n'Alomar ja aspirava a poder fer una música més personal. Per això estudiava música i guitarra clàssica. A les darreries dels seixanta va entrar en contacte amb la poesia mallorquina i va començar a musicar poemes. Va donar una sèrie de recitals en sintonia amb l'estil de la nova cançó, aleshores en una situació de gran prestigi social i musical. Fins i tot va pretendre instal·lar-s'hi plenament. Però, de la seva estada a Barcelona tan sols se'n derivaren contactes personals enriquidors. La seva posició dins la nova cançó no va arribar a consolidar-se.

Retornat a Mallorca, inicià la seva producció poètica, sota el signe dels surrealistes, i de Foix i de Brossa, i també, com va observar en Josep Albertí amb encert, de les lletres de les cançons, contundents i formalment desfetes, dels grups rockers anglo-saxons. Des de l'inici dels setanta va viure a Inca, dedicat professionalment a l'ensenyament de la música.

El disc, publicat per l'efímera editorial Berenguer d'Anoia, consta de dos reculls autònoms -*El disc* (1971-74) i *Un vol a càmera lenta* (1975)- i d'un pròleg molt documentat sobre l'autor signat per en Josep Albertí. Es tracta de poemes de versos lliures, amb una absència total de signes de puntuació, d'estructura totalment fragmentària, semblants a una acumulació de metàfores que arriben al lector com una ploguda de ràfegues. Una combinació dels esoterismes surrealistes amb l'estridència de les lletres de la música rock.

Una mar sense armes manté les característiques del llibre anterior, per ventura radicalitzades, sobretot en l'aspecte de la desintegració estructural dels poemes. La imatge visionària de tarannà més o menys surrealista és el punt de partida i l'objectiu final del poema. Els versos, a més de no estar sotmesos a cap regularitat mètrica ni estròfica, són objecte d'un procés de descol·locació, de prosificació o de l'aplicació de tècniques pròximes al calligrama (lletra majúscula, paraules impreses verticalment,...).

Amb la publicació d'aquests dos llibres, n'Antoni Alomar passava a formar part de la tropa de poetes mallorquins dels anys setanta, una dècada que va esser propícia per a la poesia. N'Alomar, com gairebé tots els altres poetes de la seva generació, va pretendre anar per uns camins que no eren els de les obvietats temàtiques ni els de les rutines lingüístiques. El poeta altra volta va voler assumir el paper de creador d'imatges que aspiraven a trastornar les visions convencionals dels ulls enteranyinats de la tribu. El poeta com a vident. Això sí, un vident solitari que tan sols troba en els altres vidents la recepció interessada de les seves paraules.

N'Antoni Alomar durant la dècada dels vuitanta no va publicar cap llibre. Però sabem que en va escriure. Sembla que ha deixat dos reculls inèdits. La crisi de l'edició poètica a la Mallorca d'aquesta dècada probablement explica el silenci que ha mantingut.”

“El poeta on és?”, diu un vers d'*Una mar sense armes*. “Aquest insignificant, menut i llastimós tros de carn”, això diu un altre vers, tan sols sobreviu en els dos llibres que va publicar i en els reculls que va deixar inèdits i que ràpidament haurien d'obrir les ales per a sortir a camí als lectors.”¹³

2.15. Antoni Alomar, poeta. *Ultima Hora*

“De l'interval inèdit en queda una obra copiosa, més o menys estructurada, que

¹³ Pons i Pons, D. Gener 1990. “Recordança d'Antoni Alomar, poeta i músic”. *El Mirall*, 34; p. 64-65.

ha anat circulant entre els seus coneguts i de la qual se'n pot citar un aplec extens que tenia per epígraf provisional POEMES DE LA SEGONA FOLLIA. Inesperadament, un càncer sobtat i implacable impedí Antoni Alomar de cloure aquest i d'altres llibres en els quals treballava.

Quant als poemaris publicats, la seva edició coincidí amb el període estel·lar de la renovació poètico-plàstica impulsada a Mallorca per la generació del setanta. Entre 1978 i 1982 funcionaven de ple tres o quatre col·leccions de poesia i altres tantes d'opuscles que, en un cens moderat, donaren a conèixer no menys de dues dotzenes de protopoetes illencs, entre els quals, i a un lloc pulcrament marginal, cal posar-hi el nostre autor.”

“Ara, arran de la seva mort, parlar dels primers treballs d'Antoni Alomar deu ser, senzillament, superflu; parlar dels darrers, prematur. Si m'he permès cometre aquí aquestes incorreccions ha estat, en primer lloc, per a pal·liar mínimament la injusta negligència que l'ha tingut apartat de successius estudis i antologies de poesia mallorquina; i, en segon lloc, per a advertir que, llevat d'un cas excepcional, Antoni Alomar és qui més aviat, d'entre una generació d'aspirants a poeta, ha assolit el seu títol.”¹⁴

2.16. Recital poètic homenatge a Antoni Alomar. Dijous

A la memòria de N'Antoni Alomar

“Dins els actes culturals organitzats pel Seminari de Català de l'Institut Berenguer d'Anoia d'Inca, “QUARESMA CULTURAL”, hi ha previst realitzar un recital poètic on intervindran alguns dels poetes més importants de Mallorca d'avui en dia: Josep Maria Llompart, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, Damià Huguet, director de la Col·lecció GUARET, Miquel Cardell, jove valor de la poesia illenca, Miquel Bezares, darrer Premi de Poesia Ciutat de Palma, i Jaume Santandreu, polifacètic de la nostre cultura.

L'acte serà dedicat a la figura d'Antoni Alomar, un personatge gairebé desconegut per a la gran majoria de la població inquera i també de la nostre comunitat educativa. Poeta i músic que morí prematurament el novembre passat. A l'homenatge que li dedicam, Bernat Munar en farà una remembrança biogràfica i en recitarà alguns poemes d'entre els més significatius.”¹⁵

2.17. Homenaje al poeta inquense Antoni Alomar. Baleares

Organizado por el Seminari de Català del I. Berenguer d'Anoia de Inca, hoy jueves partir de las 19 horas, se cerrará la Cuaresma Cultural en el Casal de Cultura del Ayuntamiento inquense. Además de la colaboración del Ayuntamiento inquense para este ciclo de actividades, se contó con la

¹⁴ Munar, B. 14 febrer 1990. “Antoni Alomar, poeta”. *Ultima Hora*. LLIBRES/XI. P. I.

¹⁵ “Recital poètic homenatge a Antoni Alomar”. 29 març 1990. *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Núm. 838. Inca; p. 1-6.

colaboración y apoyo de doce ayuntamientos de la comarca.

Este acto tiene un aliciente especial, ya que servirá como homenaje al joven poeta inquense Antoni Alomar, que falleció de forma rápida e inesperada el pasado mes de noviembre.¹⁶

2.18. Presentación del libro "Ritardando". Dijous

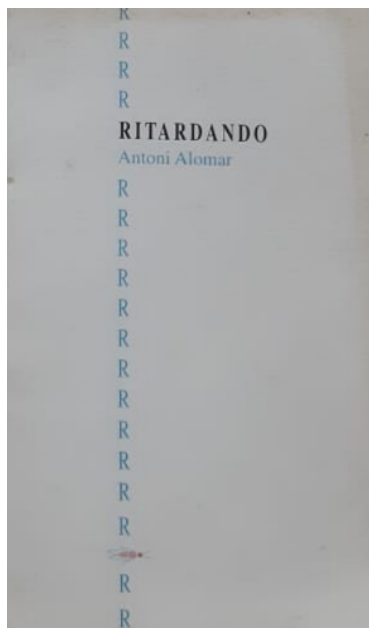

Figura 12. Portada llibre Ritardando

La semana pasada fue presentada, en el Casal de Cultura de Inca una obra poética del autor inquense, ya fallecido, Antoni Alomar.

Abrió la sesión el concejal de Cultura y Deportes del Ayuntamiento de Inca, Antoni Alorda i Villarrubias, quien aprovechó para anunciar que este es tan solo uno de los tres trabajos inéditos del autor, adelantando la intención de publicarlos bajo el patrocinio de la corporación municipal.

Esta obra consta de dos poemarios, uno de ellos titulado "Da Capo" y otro que da nombre al libro "Ritardando". Con este trabajo Antonio Alomar consiguió ser finalista del premio "Ciutat de Palma" del año.

Aina Ferrer, integrante del grupo Envit, colectivo especialmente sensibilizado en temas literarios, pasó revista a toda la obra de Antoni Alomar durante la velada, desde su

primer libro hasta el que se presentaba.

Gabriel Janer Manila, escritor y profesor, tomó la palabra en tercer lugar para recordar algunas vivencias comunes con el autor, al cual le ligaba una estrecha amistad.

Antoni Alomar, además de componer poemas, destacó en la música, siendo más conocido por su faceta de guitarrista que por la de poeta, de esta forma Miguel Moll y Mateu Cánaves, antiguos alumnos de Alomar despidieron la presentación interpretando algunos temas a la guitarra.¹⁷

2.19. Presentació del llibre "Ritardando" d'Antoni Alomar. Inca Revista

"És aquesta una ocasió llargament esperada. Retre homenatge a un poeta i

¹⁶ Coll, G. 29 març 1990. "Homenaje al poeta inquense Antoni Alomar". *Baleares*; p. 15.

¹⁷ «Presentación del libro "Ritardando"». *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Inca. 30 desembre 1993, p. 1.

amic tan estimat per la gent d'Inca, part dels quals avui som aquí. I quina millor manera de fer-ho que amb la publicació, per part de l'Ajuntament, d'un dels seus treballs inèdits: El llibre de poemes “Ritardando”.

“Sabíem que en Toni, —m'ho va comentar alguna vegada— havia deixat reculls de poemes per a la lectura, com a primera passa per fer possible la publicació. De fet el darrer llibre que va poder veure editat fou “Una mar sense armes” l'any 79 i gairebé ja havien passat 10 anys sense treure res.[...]La poesia li feia aprofundir ferides encara obertes reproduint un cercle d'on era inevitable l'exploració i la fugida en alguns moments. En canvi amb la música aconseguia més calma, per la qual cosa dedicava llargues hores de treball a la guitarra. I és que en ell la voluntat ferma de seguir endavant no tenia límits, música i poesia s'entrellaçaven en un paradís particular com dos pilars convergents dotats d'una força com només pot donar la vida quan no es presenta fàcil.”

“Els qui sabíem de l'obra inèdita que deixava —i més tenint en compte els intents de publicar-la per part de'n Toni els darrers anys—, teníem un compte pendent. Per tant la col·laboració del Grup Envit en l'edició de “Ritardando” ha estat més que res la de facilitar a l'Ajuntament l'obra escrita. Algunes anades a la casa de la germana Catalina Alomar, on viu també la seva mare. També xerrades amb la família per la verificació d'informacions i dades diverses de la vida de'n Toni. Sens dubte aquest temps de relació i converses ens han fet més precís el record del poeta, arrecerat els darrers temps en la llar familiar que l'acolli amb profunda tendresa, davant l'adversitat.

Per acabar, només afegir que la correcció estilística l'ha duita a terme Antoni Mateu. Tanmateix, però, segons comentaven amb ell no fa gaire, es tracta d'una correcció inacabada ja que hi ha dubtes respecte al text del poemari que resten sense resoldre, davant dels quals s'ha optat per respectar al màxim l'escrit original i és que, malauradament, ens ha mancat el propi autor per conversar-hi.”

NOTA: Aquesta presentació va tenir lloc el dilluns 20 de desembre de 1993, al Casal de Cultura d'Inca. A més d'Aina Ferrer varen intervenir Antoni Alorda i Gabriel Janer Manila.¹⁸

2.20. “Quadern de viatge”. Dimecres 27. Opinió, *Diari de Balears*

“Endreçant papers he trobat, en el cul d'una capsa de cartró precintada fa més de vint anys, vuit poemes dels anys 75 i 76 que, inexplicablement, es salvaren de les successives destruccions de la meua obra poètica més primerenca i que ara hauria de restituir al foc. En el mateix bloc d'anelles on han sobreviscut les poesies, totes elles d'una ingenuïtat formal i conceptual que tanmateix, no amaga una ràbia ben pròpia d'aquells anys i a la qual, ara m'adon, encara no

18 Ferrer Torrens, A. Gener 1994. «Presentació del llibre “Ritardando”». *Inca Revista*. Núm. 34, p. 4-5.

som immune, en el mateix bloc, doncs, he trobat unes pàgines que registren minuciosament una petita història que m'abellix compartir, tant per deixar-ne constància escrita, com per dedicar un record al malaguanyat poeta i amic Antoni Alomar.”

“Descassa formació acadèmica, fou músic de professió i escriptor de vocació. L'any 1978 li vaig editar, en una efímera editorial que compartia amb els germans Armengol, el seu primer llibre, *El Disc*, amb pròleg de Josep Albertí i coberta de Bartomeu Cabot, que també realitzà, per acompanyar el llibre, una obra serigràfica amb el mateix títol del poemari. Entre els mesos de juny i novembre d'aquell mateix any presentàrem la seva obra a Inca, Sencelles, Mancor, Lloseta, Montuïri, Llubí, Campanet i Muro. Tots els actes, celebrats en locals de precària conservació, tenien una estructura similar. Algun amic, natural del poble on es feia la presentació, deia unes paraules sobre l'autor, jo mateix xerrava del llibre i n'Antoni tancava l'acte amb un breu recital dels seus poemes musicals. Així, a Inca presentà l'acte en Jaume Armengol, a Sencelles ho féu na Magdalena Ramis, a Mancor en Gabriel Fiol, a Lloseta en Llorenç Coll, a Montuïri en Miquel Fiol, a Llubí en Joan Arrom, a Campanet en Damià Pons i Pons i a Muro en Xesc Aguiló.

El dia que presentàrem *El Disc* a Mancor, un 14 de juliol xafogós, vaig fer pana a la carretera i vaig arribar mitja hora tard. Vaig trobar en Toni fent passes damunt la voravia, ben davant el Tele Club, nerviós i excitat i, abans que pogués explicar-li el motiu de la tardança, descarregà una pluja de flastomies i retrets que aviat oblidàrem. L'any següent, en Damià Huguet li publicà, dins la col·lecció “GUARET”, el seu segon llibre, *Una mar sense armes*, edició acompanyada per una foto que li féu na Damiana Sastre, que aleshores tenia la dèria de la fotografia i anava amb una càmera a sobre tot el dia. M'envià un exemplar amb la dedicatòria “A Lluís Maicas, amb la condició que me'l criticquis sense compassió”, com si això fos fàcil, atesa la seva bonhomia.

Pòstumament, l'any 1993, l'Ajuntament d'Inca edità el llibre *Ritardando* que conté els reculls “Da Capo” i “Ritardando”, acompanyat d'una presentació de Gabriel Janer Manila, a qui precisament havíem conegut ambdós a Llubí l'any 1978”.¹⁹

2.21. Personajes dignos de ser recordados. *Dijous*

Antes de iniciar nuestro recorrido en torno a la figura y personalidad de distintos ciudadanos de Inca que tiempo atrás dejaron huella de personajes dignos de ser recordados, deseo agradecer las muchas misivas recibidas en forma de felicitación y en algunos casos, de agradecimiento, por el trabajo realizado en torno a estos hombres y mujeres, que en un pasado reciente trabajaron y dedicaron buena parte de su vida en aras de conseguir una Inca cada vez mejor. Gracias, por lo tanto, al interés demostrado por este trabajo que llega hasta ustedes, amigos lectores.

¹⁹ Maicas, Ll. 3 octubre 2000. Opinió. *Diari de Balears*. p. 27.

Antonio Alomar Perelló, consiguí un alto grado de reputación dentro del mundo de la música, donde destacó como componente del grupo musical Los Telstar y otros grupos musicales de la época. Virtuoso del instrumento de la guitarra, ejerció como profesor de este instrumento musical.²⁰

3. ALTRES PUBLICACIONS

ALOMAR I PERELLO, Antoni (Llubí 29, 1, 1946 – Inca 2, XI, 1989)

Cantautor. Professor de guitarra clàssica, crea i participa en diversos conjunts com el Trio Gringos, Los Talaiots i Los Telstar amb els que grava nou discos. Sovint era l'autor de les lletres que musicava.

Els Telstar

Va ser un grup mallorquí que va gravar per Belter i Philips entre els anys 1965 i 1970 i va comptar amb la següent formació: Àngel Roldán (guitarra), Antoni Alomar, guitarra i Baix, Joan Lladó (baix), Miguel Caparrós (guitarra), José Ramon Casas (bateria) i Luciano Major (cantant).

Figura 13. Els Telstar

El conjunt va néixer el 1964, en plena explosió del beat a Mallorca, i juntament amb Els Javaloyas, Els Beta o Els 5 de l'Est, van ser la punta de llança de la música mallorquina en els anys 60 's.

Van ser un dels primers grups mallorquins a introduir influències de grups

²⁰ Quetglas Martorell, A. 23 agost 2012. "Personajes dignos de ser recordados". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Inca, p. 3.

estrangers com els Beach Boys o els mateixos The Beatles, així com a protagonistes de moltíssimes nits de glòria en escenaris avui mítics com el Sgt. Peppers o Zhivago.

Discografia

1965 - SG en Zafiro: Cuando llegue el invierno / Porqué
1965 - SG en Zafiro: Un día tú / Algún día nos volveremos a amar
1965 - EP en Zafiro: Cuando llegue el invierno /Algún día nos volveremos a amar / Un día tú / Porqué
1966 - EP en Belter: Tú me dijiste adiós / La noche anterior / Que familia más original / Capri c'est fini
1966 - EP en Belter: Muchachos 66 / Todo cambió / Una chica igual que tú / Sabes tú
1966 - EP en Belter: No me mires así, Cambie de amor / El amor es divertido / aunque no perdone
1967 - SG en Belter: Bona nit / Ella torna
1967 - EP en Belter: Guantnamera / Recuerdos de Andalucía / Incendio en Rio / Triana Morena
1967 - EP en Belter: Vuelve pronto a mí / Yo te ofrezco / Pienso en ti / Te veré en septiembre
1968 - EP en Belter: La carta / Al amanecer / El último vals / Más vueltas que la oreja
1970 - SG en Philips: Un rayo de Sol / Mi dulce Juanita
1970 - SG en Philips: Adiós linda Candy / Quédate Piola Vicente

Vídeos

Qué familia más...

LA NOCHE ANTERIOR
QUE FAMILIA MAS ORIGINAL
CAPRI C'EST FINI (Capri se acabo)

.....
CAMBIÉ DE AMOR²¹

4. CONCLUSIONS

Considero Toni Alomar una figura destacada i exemplar dedicada a la guitarra, l'ensenyament, la formació d'agrupacions musicals i a la poesia, motiu pel qual he volgut presentar la valoració que diversos músics i poetes han fet als mitjans de comunicació vers la seva figura i tasca professional, mitjançant els concerts i les referències a la seva obra que he pogut compilar. El propòsit és reivindicar una vegada més el valor de la seva feina.

5. AGRAÏMENTS

D'una manera especial, vull agrair els meus amics Joan Parets, prevere,

²¹ Extret del llibre *Paradise of Love o l'Illa imaginada* de Francesc Vicens. Edicions Documenta Balear. Juny 2012.

rector de Campanet i Moscari; Gabriel Estarellas, concertista de guitarra i que va ser professor d'Antoni Alomar; Jesús Coll, Cati Martorell i la seva mare Catalina Alomar, germana de Toni. Sense la col·laboració d'ells hauria estat molt difícil poder esbrinar dades i altres dades d'Antoni Alomar, tant en la seva carrera poètica com guitarrística. Gràcies a tots ells per la seva inestimable col·laboració.

6. BIBLIOGRAFIA

Alomar, A. 1978. El Disc. Berenguer d'Anoya, S. A. Editorial: Inca.

Alomar A. 1979. Una mar sense armes. GUARET – Campos. Imprès a Impremta Roig: Campos.

D. A. 1989-1998. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca Edicions, SL.

Parets, J.; Estelrich, P.; Massot i Muntaner, B. 2000. Compositors de les Illes Balears. El Gall Editor i Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears: Pollença.

Vicens, F. 2012. Paradise of Love o l'illa imaginada. Edicions Documenta Balear: Palma.

REVISTES PER ANY DE PUBLICACIÓ

Das. 29 agost 1970. "Toni Alomar canta día 4 en Porto Cristo". Perlas y Cuevas - Revista de Manacor -Any X - 232.

Amengual i Gomila, B. Gener 1986. "Antoni Alomar i Perelló - Cruïlla entre la poesia i la música". Es Pi Gros, núm. 32, p. 12.

Alomar i Perelló, A. Desembre 1989. INCA-REVISTA, p. 23.

Pons i Pons, D. Gener 1990. "Recordança d'Antoni Alomar, poeta i músic". El Mirall, núm. 34, p. 64-65.

Ferrer Torrens, A. Gener 1994. "Presentació del llibre "Ritardando" d'Antoni Alomar". Inca Revista. Núm. 34, p. 4-5.

PERIÒDICS PER ANY DE PUBLICACIÓ

Guillco. 25 abril 1973. "Está musicando Poesia de Rafael Alberti. ANTONI ALOMAR Y LA CANCION SOCIAL. María del Mar Bonet, la única que hace una labor positiva". Diario de Mallorca.

Alomar, A. 14 juliol 1983. "La labor científica de Gabriel Estarellas". Dijous, p. 6-7.

Amengual, B. 5 juny 1986. "Antoni Alomar i Perelló. Cruïlla entre la poesia i la música". Dijous, p. 5.

Coll, G. 28 agost 1986. "Brillante concierto de Antoni Alomar, el pasado domingo en Consell". Dijous, p. 2.

Redacció. 11 setembre 1986. "Antonio Alomar, el pasado domingo ofreció un concierto en Lloseta". Dijous, p. 5.

Quetglas, A. 3 agost 1989. "Numeroso público aplaudió al guitarrista «GABRIEL-ESTARELLAS» en su concierto de Inca". Dijous, p. 4.

Coll, G. 7 novembre 1989. "Conmoción en la ciudad por la muerte del joven músico Antoni Alomar". Baleares, p. 16.

Editorial. 9 novembre 1989. "A la bona memòria de n'Antoni Alomar Perelló". Dijous, p. 1.

Guasp, J. 9 novembre 1989. "La mort d'un poeta". Dijous, p. 3.

Munar, B. 14 febrer 1990. El davantal. "Antoni Alomar, poeta". Ultima Hora, LLIBRES/XI p. I.

"Recital poètic homenatge a Antoni Alomar". 29 març 1990. Dijous, p. 1, 6.

Coll, G. 29 març 1990. "Homenaje al poeta inquense Antoni Alomar". Diari de Baleares, p. 15.

«Presentación del libro "Ritardando"». 30 desembre 1993. Dijous, p. 1.

Maicas, Ll. 3 octubre 2000. "Quadern de viatge". Dimecres, 27. Diari de Balears, p.27.

Quetglas, A. 23 agost 2012. "Personajes dignos de ser recordados". Dijous, p. 3.

Els orgues de la ciutat d'Inca

Bartomeu Manresa Servera

Professor d'orgue al Conservatori Municipal de Música d'Inca i organista titular de la parròquia de Santa Creu de Palma

doi: 10.3306/JELINCA.21.323

Paraules clau: Inca, Jornades d'Estudis Locals, orgue, orgue històric, patrimoni, Bé d'Interès Cultural.

Resum. *Inca acull un valuosíssim patrimoni organístic. Actualment, amb quatre orgues, és la segona ciutat de les Illes Balears amb un major nombre d'instruments, construïts tots per brillants orgueners de cada època. Tot i tenir constància documental d'orgues a Inca a partir del s. XV, els orgues que han arribat als nostres dies són instruments del s. XVII (St. Domingo i St. Bartomeu), del s. XIX (Sta. Maria la Major) i del s. XXI (St. Francesc). D'aquests quatre orgues abans esmentats, tres tenen la consideració d'històrics, amb l'afegit de tenir tots tres la consideració de Bé d'Interès Cultural (BIC). Una altra qüestió important a tenir en compte és que aquests tres instruments històrics han arribat als nostres dies havent patit escasses transformacions, és a dir, conserven en gran mesura l'esperit que els seus constructors els donaren, cosa que no sempre succeeix. Per aquest motiu, són precisament un fidel reflex històric de la tradició orguenera mallorquina als segles XVII i XIX i cal tenir-los ben presents.*

Keywords: Inca, Local Studies Conference, Historic organ, Heritage, cultural.

Abstract. *Inca is home to a very valuable organ heritage. Currently, with four organs, it's the second city in the Balearic Islands with the largest number of instruments, all of them built by brilliant organ builders from different centuries. Despite having documentary evidence of organs in Inca from the 15th century, the organs that have arrived to our days are instruments from the 18th century (St. Domingo and St. Bartholomew), from the 19th century (Sta. Maria la Major) and from the 21th century (St. Francesc). Three of these four organs mentioned above are considered historic organs with the addition of all three are being considered Heritage of Cultural Interest. Another important issue to keep in mind is that these three historical instruments have arrived with little transformations. It's very important thing, because all of them retain the spirit that their builders gave them. For this reason, they are precisely a faithful historical reflection of the Mallorcan organ tradition in the 17th and 19th centuries and must be kept in mind.*

1. INTRODUCCIÓ

Inca acull un valuosíssim patrimoni organístic. Actualment, amb quatre orgues, és la segona ciutat de les Illes Balears amb un major nombre d'instruments, amb l'afegit que cadascun d'ells destaca per haver estat construït pels orgueners més brillants de cada època. Tot i tenir constància documental d'orgues a Inca a partir del s. XV, els orgues que han arribat als nostres dies són instruments dels s. XVII (St. Domingo i St. Bartomeu), del s. XIX (Sta. Maria la Major) i del s. XXI (St. Francesc). D'aquests quatre orgues abans esmentats, tres tenen la consideració d'històrics (un orgue es considera històric quan té més de cent anys), amb l'afegit de tenir tots tres la consideració de Bé d'Interès Cultural (BIC) atorgada pel Consell de Mallorca l'any 2003. Una altra qüestió important a tenir en compte per abordar el seu estudi és que aquests tres instruments històrics han arribat als nostres dies havent patit escasses transformacions. Estudiant la història dels orgues en general, ens adonam que pateixen amb freqüència transformacions, renovacions o ampliacions, a vegades per reparar el desgast ocasionat pel pas del temps i produït pel seu ús, d'altres per ampliar-los i millorar-los, però també (sobretot a finals del s. XIX i principis del s. XX) per "adaptar-los" i seguir diferents modes musicals que han fet que molts d'instruments hagin desaparegut o perdut el seu caràcter original (no només el pas del temps fa mal als orgues, també els en fan les modes). Sortosament, però, aquest no ha estat el cas dels orgues històrics d'Inca.

L'orgue és un instrument viu, és a dir, que durant els seus més de 2.000 anys d'història ha anat evolucionant, perfeccionant-se i transformant-se estèticament per adaptar-se a les necessitats i contextos musicals de cada època en la qual han estat construïts. Cada orgue és únic, irreplicable, creat expressament per omplir de so un determinat espai en un context determinat i construït seguint *les regles de l'art*, o sigui, de forma purament artesanal, com a element artístic que ha de perdurar al llarg dels segles. Aquest fet converteix els orgues en elements d'un incalculable valor patrimonial, un veritable tresor sonor que hem de conèixer per tal de poder-lo valorar i apreciar adequadament. Aquesta és precisament la intenció d'aquest estudi dels diferents orgues de la ciutat.

2. ELS ORGUENERS

Abans hem explicat que els orgues que actualment trobam a Inca havien estat construïts pels millors orgueners de cada època. Però... qui han estat aquests orgueners? Ara coneixerem alguns detalls de cadascun d'ells:

2.1. Els germans Damià i Sebastià Caymari (s. XVII-XVIII)

Varen construir els orgues de Sant Bartomeu i Sant Domingo. També són coneguts simplement com "els Caymaris" i pertanyien a la més nombrosa i coneguda família d'orgueners mallorquina del s. XVII. Originaris d'Alcúdia,

aquests dos germans no foren els únics Caymari que es dedicaren a l'orgueneria. Entre els s. XVII i XVIII trobam documentats més de deu membres de la família que es dedicaven a aquest art, tota una vertadera nissaga familiar. Foren molts els orgues que sortiren d'aquests dos germans orgueners alcudiençs: Sineu (1684), Lluç (1685), Sant Bartomeu d'Inca (1694), Sant Domingo d'Inca (final del s. XVII), Petra (1695), Felanitx (1696), Sant Salvador d'Artà (1701) i els palmesans de Sant Nicolau (principis del s. XVIII) i els Socors (1702). Els orgues de nova planta fets pels Caymari són sempre ben fàcils d'identificar, ja que conserven la façana plana aragonesa però amb un disseny més simplificat, col·locant sempre els tubs majors als extrems i ordenant-ne la resta de forma decreixent fins al centre. Per això són típiques les seves façanes en forma de V tant als instruments grans de tribuna lateral com als petits situats al centre de la barana del cor. Els dos instruments d'Inca no en són una excepció. L'extensió del teclat dels orgues Caymari és sempre de 45 notes, amb la primera octava "curta", és a dir, mancada del do#, re#, fa# i sol#.

2.2. Gabriel Thomàs i Estrelles (1762-1836)

Autor de l'orgue actual de Santa Maria la Major, el podríem considerar el darrer orguener mallorquí que construí orgues seguint l'estètica barroca. Era originari de Bunyola, no de Lluçmajor, com insisteixen alguns historiadors del s. XIX. Segueix la tradició orguenera de la família Bosch, ja que probablement aprengué l'ofici d'orguener treballant juntament amb Pere Josep Bosch, oncle del cèlebre Jordi Bosch, la qual cosa sempre és un segell de garantia de qualitat en els orgues de Thomàs. A part de l'orgue de Santa Maria la Major d'Inca, construí orgues a la Seu de Mallorca, Campos, Pollença i Llubí, així com també efectuà l'ampliació de l'orgue dels Socors de Palma i el trasllat de l'orgue del convent dels Mínims de Campos a Búger després de tancar-se el convent a causa de la desamortització. Vull remarcar que Thomàs treballà durant una època de greus penúries econòmiques i socials marcades per la situació política d'Espanya; malgrat això la qualitat dels seus instruments no es va veure afectada. Sí que en quedà, però, evidència: molts dels seus orgues no pogueren ser acabats i simplificà al màxim el disseny de la façana reduint-la a una simple caixa per tancar l'instrument (la Seu i Inca en són una excepció, ja que utilitzà la façana gòtica antiga).

2.3. Gerhard Grenzing (1942)

Constructor de l'orgue nou del convent de Sant Francesc. És un dels orgueners més representatius del nostre segle. Va néixer a Alemanya però l'any 1973 va fundar el seu propi taller al Papiol (Catalunya). Arribà a Mallorca fa uns cinquanta anys, interessat per conèixer la qualitat dels orgues històrics mallorquins, molts d'ells en males condicions, i inicià el treball en un terreny aleshores "verge" quant a restauracions. Ha restaurat nombrosos orgues a Mallorca, als quals ha retornant el seu so i esperit d'origen (els Socors, Banyalbufar, Sant Jeroni, convent de Pollença, convent de Campos i Santanyí són algunes de les més conegudes), però també ha construït de bell nou els

orgues de Sant Agustí de Palma, del convent de Sant Francesc d'Inca, de la parròquia d'Alaró i de la basílica de Sant Francesc de Palma. De totes maneres, cal remarcar que la seva fama de prestigiós orguener l'ha duit a construir més de 230 orgues arreu del món: Auditori Nacional de Madrid, auditori de Niigata al Japó, catedral de l'Almudena de Madrid, catedral de Brussel·les, auditori de Radio France, Catedral Evangèlica de São Paulo, entre molts d'altres.

3. ELS ORGUES

Introduïts els orgueners, ara parlarem de les característiques dels orgues. Ho farem seguint l'ordre cronològic en la seva construcció.

3.1. Orgue del monestir de Sant Bartomeu

Hi ha constància d'un orgue més antic que l'actual, ja que entre els anys 1638 i 1641 consten a l'arxiu del convent diferents pagaments per diversos materials i treballs fets a l'orgue. De totes maneres, l'orgue actual fou construït pels germans Sebastià i Damià Caymari l'any 1694, com consta també documentat al Llibre de clavariat (1638-1730) del mateix arxiu: "A 27 8bre 1694 se extregue de la taule Numularia docentas Ll. Prosehides del dot de Sor Drusiana Vanrell pegades al Po en taula a Sebastia y Damia Caymaris a ells feta y Andreu Sirerol Pdor. de dit convent compliment plo. Valor del orgue feran dits Caimaris". L'escrit és prou concloent i no dona peu a dubtes sobre l'autoria dels Caymari. L'orgue s'acabà de pagar el 13 de novembre de 1694 i en total costà 650 lliures: "A 13 de 9bre 1694 havem pagat dosentes lliures per acabar de pegar lo orga qui costa sisentes cinquanta lliures, mon Sr. El Ylim. Y Rm. Sr. Don Pedro de Alagon Bisbe de Mallorca ha donat llicensia que posasem en dit orga el dot de Sor Maria Torrens, qui son 450 Ll. y docentas lliures que ha pagat el convent". El fet d'estar situat a un convent de monges de clausura ha propiciat que aquest instrument hagi arribat als nostres dies sense patir gaire transformacions. No hi consta cap gran reforma documentada i tampoc en queda evidència a l'interior de l'instrument. A l'arxiu només consten diferents pagaments fets el 1697 a mestre Sebastià Caymari per "reparar l'orga", el 1730 a Agustí Navarro per "templar i espolsar l'orga" i el 1865 a Pera Lluç per "llimpiar i tamplar". Tal vegada l'única transformació que ha patit l'instrument al llarg dels seus

Figura 1. Monestir de Sant Bartomeu

Figura 2. Teclat i registres de Sant Bartomeu

més de 300 anys d'història hagi estat la incorporació d'un registre de baixons-clarins en substitució del registre de regalia de fusta habitual en els orgues Caymari. Un registre és cada un dels diferents "colors" de què disposa l'orgue, combinables entre si i formats per una col·lecció de tubs que tenen una sonoritat semblant i abasten tota l'extensió del teclat. Es tracta d'un instrument de mida petita, d'un sol teclat d'octava curta i situat al centre de la barana del cor amb el teclat mirant cap a la part interior. Estèticament té el disseny de façana típica Caymari, de la qual hem parlat anteriorment, amb els tubs de façana ornamentats també amb les estries diagonals característiques. Disposa de 7 registres "partits" entre el do i do# centrals a "la manera castellana", ja que aquests constructors foren els primers a Mallorca a incorporar de forma generalitzada els registres partits tal com es feia habitualment als orgues de Castella. Aquesta característica, molt útil sobretot als orgues d'un sol teclat, possibilita que l'organista pugui escollir diferents sonoritats a cada una de les dues meitats del teclat, i destacar una melodia a la part dreta o esquerra del teclat. D'aquesta manera se "simula" que l'orgue disposa de dos teclats quan en realitat només en té un. Diversos motius converteixen aquest orgue en un instrument molt interessant:

- Conserva encara l'antiga cortina que permetia tapar els tubs de façana durant la quaresma, època de més austeritat litúrgica (igual que es feia amb la resta de les imatges), així com protegir l'instrument de la pols quan no es feia servir.
- Queden indicis del temperament original usat pels Caymari, modificat amb les diferents afinacions durant el pas del temps a la majoria dels orgues de Mallorca d'aquesta família. Per tant, és un orgue a estudiar i tenir en compte de cara a la restauració d'instruments Caymari a Mallorca.

La disposició dels seus registres és la següent:

Flautat 8'
 Octava 4'
 Tapadet 4'
 Quinzena II
 Cimbalet III-IV
 Tolosana II-III
 Baixons-clarins 4'-8'

Figura 3. Inscripcions dels registres

3.2. Parròquia de Sant Domingo

Podem assegurar que aquest instrument fou construït pels germans Caymari a finals del s. XVII, ja que té unes característiques quasi idèntiques a les de l'orgue de Sant Bartomeu, malgrat que d'això no n'hi hagi constància documental. Segurament aquests dos instruments foren construïts de manera paral·lela. Poca documentació sobre aquest orgue ha arribat als

Figura 4. Parròquia de Sant Domingo

nostres dies, només queda constància d'una reforma l'any 1907: "A fines de 1907 se restauró, añadiéndole un nuevo registro, o sea la Trompa real, un teclado moderno y los fuelles Nuevos costando todo más de 600 pts. y se bendijo ya en 12 de Enero de 1908, resultando así un órgano para esta Iglesia y de sonido muy fino". No ha quedat constància de qui va fer aquesta reforma i és difícil aventurar-ho per la traça en la construcció dels tubs que s'hi varen afegir, ja que com era habitual a principis del s. XX, els orgueners no solien fabricar els tubs, sinó que els compraven a una fàbrica de Barcelona. Malgrat això, cal dir que per la data podria haver estat Julià Munar o algú de la família Cardell. Per sort, i en contra del que es va dir a les cròniques de l'època en què es va fer, el

teclat de l'orgue no es va canviar "por un teclado moderno", sinó que es mantingué l'original dels Caymari, el qual sortosament ha arribat fins als nostres dies.

Aquesta reforma fou inaugurada l'any 1908, com consta a l'escrit de la revista *Ca Nostra* (Inca, 11 de gener de 1908, núm. 15, pàgina 3): "Demà Diumenge a la Iglesia de Sant Domingo a les nou y mitja se farà la bendició de l'orga que s'ha renovat ab Te Deum y tot seguit s'hi cantarà una missa, en quim ofertori predicarà el M. I. Sr. D. Mateu Garau...". Més endavant, l'any 1965, l'orguener Francesc Benagues el dotà de motor-ventilador i, finalment, Pere Reynés posà a punt novament l'instrument l'any 1988 i va recompondre els registres de mixtura segons els cànons habituals dels Caymari, els quals havien arribat als nostres dies modificats segons modes pseudoromàntiques després de la reforma del 1908.

Figura 5. Tubs de l'orgue de Sant Domingo

La disposició dels seus registres és la següent:

Flautat 8'
 Octava 4,
 Tapadet 4'
 Quinzena II-III
 Cimbalet III-IV
 Tolosana II-III
 Trompeta 8'

Figura 6. Teclat de Sant Domingo

Figura 7. Parròquia de Santa Maria la Major

3.3. Parròquia de Santa Maria la Major

No és gens estrany que tractant-se de Santa Maria, la més antiga de les tres parròquies d'Inca i l'única que existí fins al s. XX, la història de l'orgue o dels diferents orgues que hi ha hagut al seu interior sigui la més extensa. De totes maneres, cal dir que l'església que ha arribat als nostres dies no fou iniciada fins l'any 1706. Per tant, tots els orgues documentats anteriors a aquesta data són instruments que varen construir-se per a l'antiga església de Santa Maria del s. XV. Precisament, una de les primeres notícies que tenim sobre l'existència d'orgues a Mallorca és de l'any 1419, en què tenim constància que a Inca hi ha un orgue construït per Perot Comes. Fou al s.

XV quan l'orgue va entrar a les esglésies com a únic instrument capaç d'omplir les grans naus de les esglésies gòtiques. No tenim cap document a Inca que demostrï la construcció d'aquest orgue del s. XV, però sí que en trobam un clar indici al contracte que signà aquest orguener amb la vila de Pollença, en el qual es diu el següent: "(...) los quals seran un palm major de canons que no son aquells que ara e fets a Incha, so es que auran VIII palms de cana". Sabem que es tractava d'un orgue sense registres, com eren sempre els orgues gòtics, és a dir, l'orgue sonava sempre amb una única sonoritat, amb totes les seves fileres de tubs sonant a la vegada.

La construcció de l'orgue major de la Seu de Mallorca, façana del qual encara

Figura 8. Catedral de Perpinyà

Figura 9. Basílica de Sant Francesc (Palma)

Figura 10. Santa Maria la Major

podem admirar avui dia (finals del s. XV), va marcar l'inici de la construcció de grans instruments a Mallorca. Es tractava d'instruments gòtics amb caixes monumentals, que com era habitual a l'època, tampoc disposaven de registres. Diferents orgueneres de la família Roig foren majoritàriament els constructors d'aquests instruments que aviat s'estengueren a les esglésies més importants de Mallorca. L'any 1529 trobam un orguener d'aquesta família treballant a Inca, quan els jurats de la vila de Lluçmajor diuen que "hi ha un mestre català que treballa en el present Regne (...) està fent els orgues de Sant Francesc i els de la vila d'Inca". Podria tractar-se de Gaspar Roig, natural de Blanes, el qui, juntament amb el seu pare Joan Gaspar, va construir l'orgue de la catedral de Perpinyà. La part central de l'orgue que ha arribat als nostres dies (que presenta nombroses similituds amb l'orgue de Perpinyà i de Sant Francesc de Palma) és d'aquesta època gòtica i fou respectada per Gabriel Thomàs (encara que l'amplià) quan construï l'orgue actual.

Com podem observar en aquestes fotografies, hi ha nombroses coincidències en la disposició dels tubs i l'ornamentació que serveix per tancar la part superior dels diferents castells en aquests tres instruments dels quals parlen els jurats de la vila de Lluçmajor.

L'any 1595 es construï un orgue nou i l'any 1596 es fundà el benefici de l'orgue, dotat amb 15 lliures anuals. Però l'any 1638, el bisbe Santander fa constar a la

Figura 11. Afegits laterals a la façana gòtica de Santa Maria la Major per part de Gabriel Thomàs

seva visita pastoral que: “esta desecho, falto de cañones y gastados los fuelles, de lo qual se ve grande indecencia al culto divino, particularmente en una villa tan populosa como esta (...)” i, per aquest motiu, manà que es fes un orgue nou. L'any 1700 trobam documentat que Jaume Caymari (fill de Damià Caymari, el qual juntament amb el seu germà Sebastià construïren els orgues de St. Domingo i St. Bartomeu), va treballar en l'orgue.

Com hem dit, l'any 1706 es posà la primera pedra del temple actual, on es traslladà l'orgue antic, el qual l'any 1764 estava en mal estat, com documentà el bisbe Garrido de la Vega a la crònica de la seva visita pastoral: “visito asimismo el coro con su organo que es todo viejo; y se espera se haga todo nuevo, segon se baia proporcionando la obra de la Iglá.”

No fou fins l'any 1816, quan les obres de l'església estaven acabades, que es començà la construcció d'un orgue nou, l'actual, amb el Dr. Damià Llambies com a rector. Vull incidir en el fet que la construcció d'aquest instrument no estigué exempta de les nombroses dificultats marcades per la situació sociopolítica de l'època, que provocà greus dificultats econòmiques a l'Església (desamortitzacions, pèrdua dels impostos eclesiàstics, exclaustracions...) i de les quals ja hem parlat abans. Per aquest motiu, la construcció del nou orgue s'hagué de dur a terme en dues etapes:

- Primera etapa (1816-1822). Durant aquests anys, sembla que la feina consistí en la construcció del moble de l'orgue: muntatge estructural de la cadireta i orgue major. Com hem dit abans, Thomàs reutilitzà la part central de la caixa de l'orgue gòtic i en va fer les ampliacions laterals corresponents per tal d'ajustar-la a l'espai que quedava entre les dues columnes de la capella. Així mateix, sembla que només muntà el teclat i mecànica de la cadireta, on instal·là alguns registres provinents de l'orgue antic. El preu pactat per a la realització d'aquesta etapa era de 600 lliures. En acabar la feina acordada, el contracte amb l'orguener quedà dissolt el dia 7 de juliol de 1822.
- Segona etapa (1827-1832). El 15 de novembre de l'any 1829, es va fer un nou contracte amb mestre Thomàs per engrandir l'orgue, però gràcies a l'actitud del rector Joan Amengual, que desitjava un orgue d'acord amb les proporcions de la nova església, sabem que l'orguener dugué a terme diferents treballs a l'orgue anteriors a aquest nou contracte, els quals coneixem amb tot detall gràcies a les anotacions dels pagaments fetes pel mateix rector:

- Any 1827. S'afegí a l'orgue un registre de trompeteria, les contres de 16 peus i es construí el teclat i mecànica de l'orgue major: "En lo año 1827 jo el doctor Juan Amengual, Rector de esta Parroquia Egl. De Ynca vaig pagar de doblers meus al Sr. Gabriel Thomàs, orguer, per el flautat violó, un registre de trompeteria, teclat i maquina del orga gran de la parr. Iglá 350ll."
- Any 1828. S'afegiren 2 registres més de trompeteria de batalla, i es completaren així els 3 registres que han arribat fins als nostres dies: "En lo any 1828 yo el infrascrit rector vaig mantenir per espay de nou mesos y esto de propi, el señor Gabriel Thomàs, orgue, mentres dura la feina que feuen lo orga gran gent lo registre de trompeteria de batalla, y el registre petit de trompeteria (...) la batalla valgué 300Ll. y yo dit Rector en vaig pagar des meu doblers 150 Ll."

Finalment, com hem dit, se signà un nou contracte amb l'orguener l'any 1829 per fer els dos flautats d'estany de façana. Se sap que es pactà el preu en 600 lliures, de les quals 300 havien de ser pagades pel Sr. Rector i la resta per l'Obreria. L'any 1831 consta que es feu el pagament dels flautats segons el que s'havia pactat: "En lo año 1831 dit Thomàs feu los flautats de estany de la caixa del orga gran per preu de 600 Ll. de cuya partida he pagat yo de doblers meus 300Ll. (...)".

Però aquests no foren els darrers registres que el rector Amengual volgué incorporar a l'orgue. L'any següent, el 1832, s'amplià l'orgue amb un registre de corneta per un preu de 300 lliures, de les quals el rector en pagà la meitat, i entre la comunitat de preveres i les donacions de diferents particulars es pagà la resta.

Les dificultats econòmiques no permeteren acabar l'orgue, el qual arribà als nostres dies mancat d'alguns registres imprescindibles per completar la piràmide de principals a l'orgue major. A principi del s. XX s'hi afegí mig registre de veu humana en ecos. Cap als anys seixanta del nostre segle l'orgue estava completament abandonat i fou substituït per un succedani electrònic.

Gràcies a la intervenció de l'organista i investigador sobre els orgues de Mallorca, Antoni Mulet, que aleshores residia a Inca i començà l'any 1989 la seva neteja i afinació, l'orgue fou finalment restaurat i completat per part de l'orguener mallorquí Pere Reynés a partir de l'any 1990. La reforma es donà per acabada l'any 1994.

L'orgue disposa de 2 teclats manuals de 51 notes: cadireta (moble situat a l'esquena de l'organista) i orgue major, partits "a la manera castellana" entre do3 i do#3, i 12 botons (una octava cromàtica) com a teclat de peus. Els registres dels quals disposa són (com a curiositat, entre parèntesis indic la procedència històrica del registre):

CADIRETA

Bordó 8' (*Thomàs, 1827*)
Octava 4' (*Reynés, 1990*)
Tapadet 4' (*orgue antic*)
Quinzena 2' (*orgue antic*)
Vint-i-dosena II (*orgue antic*)
Cimbalet III (*Reynés, 1990*)
Regalies 8' (*orgue antic-Thomàs, 1822*)

ORGUE MAJOR

Flautat primer 8' (*Thomàs, 1829*)
Flautat segon 8' (*Thomàs, 1829*)
Octava 4' (*Reynés, 1990*)
Quinzena 2' (*Reynés, 1990*)
Ple II-III (*Reynés, 1990*)
Cimbalet II-III (*Reynés, 1990*)
Corneta III-VI (*Thomàs, 1832*)
Veu humana 8' (tiples) (*Thomàs?*)
Trompeta batalla 8' - Tr. Magna 16'
(*Thomàs, 1828*)
Baixons 4' - Clarins 8' (*Thomàs 1827*)
Clarí en 15a 2' - Xeremies 4' (*Thomàs, 1828*)

PEDAL (12 botons): Contres obertes 16' i Bombarda 8' (amb tirador)

Figura 12. Nou orgue del convent de Sant Francesc

3.4. Convent de Sant Francesc

Tenim constància que aquesta església conventual, al llarg de la seva història, ha acollit diferents orgues. La notícia més antiga que en tenim és del s. XVII. El 1789 es descriu l'instrument com a "órgano pequeño al medio del antepecho del coro" i a l'inventari que es va fer el 1909 amb el motiu de retornar el convent als franciscans es diu que al cor hi ha "(...) un órgano pequeño con dos teclados y 9

registros en muy mal estado". No sabem quin fou el destí d'aquest instrument, avui desaparegut. L'any 1940 es va adquirir de segona mà l'orgue que Mn. Joan Maria Thomàs va encarregar a la casa basca Eleizgaray l'any 1933 per usar-lo a la sala d'assaigs de la Capella Clàssica ubicada a la capella de Santa Anna de l'Almudaina. Aquest instrument, d'estètica romàntica, és el que han conegut i recorden molts d'inquers exalumnes del col·legi. L'any 1998 va ser afinat i, finalment, el 2000 Antoni Mulet va canviar el sistema de transmissió pneumàtic per l'elèctric. Amb motiu de la compra del nou orgue, aquest instrument va ser traslladat al convent dels PP. Franciscans d'Artà.

L'orgue actual de Sant Francesc és un instrument de nova planta, construït l'any 2002 per l'orguener alemany Gerhard Grenzing. La seva construcció va ser possible gràcies a una donació, essent superior del convent el P. Bartomeu Pastor Oliver, TOR, i organista del convent Miquel Bennassar Bibiloni. L'instrument és una síntesi de la tradició orguenera nord-europea combinada amb distintes aportacions de la tradició orguenera mallorquina, que dona com a resultat un instrument d'alta qualitat, amb mecànica sensible i lleugera, un so brillant, vigorós, rodó i enèrgic, capaç d'omplir de so tota la nau del temple. Es tracta d'un instrument testimoni de l'època en què vivim, en el qual s'han incorporat els sabers tècnics i estètics dels segles anteriors conjugats amb un disseny actualitzat i l'ús de materials nobles. Encara que és de dimensions modestes (en comparació amb altres grans instruments que tenim a Mallorca), la seva versatilitat permet interpretar tota la literatura organística: des de la música del Renaixement fins a la contemporània. La construcció d'aquest instrument va girar al voltant de tres eixos: el litúrgic, el concertístic i el pedagògic, que s'han mantingut vius ininterrompudament, ja que l'orgue acull anualment un festival internacional d'orgue pel qual han passat grans organistes de l'escena internacional i és actualment l'instrument on es realitzen les classes d'orgue del Conservatori d'Inca. Disposa de dos teclats manuals de 56 tecles i un pedaler de 30 notes. La composició dels registres és la següent:

I TECLAT (Orgue Major)	II TECLAT (Positiu)	PEDAL	ACCESSORIS
Flautat 8'	Bordó 8'	Contrabaix 16'	II / I Tiples
Octava 4'	Flauta xemeneia 4'	Contres 8'	II / I Baixos
Nasard 2 2/3'	Quinzena 2'	Bombarda 16'	I / Pedal
Nasard 1 3/5'	Oboè (expressiu) 8'	Trompeta 8'	II / Pedal
Plens III			Trèmol

4. CONCLUSIONS

Voldria que aquesta comunicació hagi servit per apropar-nos i conèixer millor el ric i variat patrimoni organístic inquer. Només des del seu coneixement pot ser valorat com es mereix. Albergar tres orgues històrics d'aquesta qualitat és un privilegi, però a la vegada una responsabilitat que fa que s'hagin d'invertir esforços suficients per a la seva adequada conservació.

5. BIBLIOGRAFIA

Blancafort, Gabriel. 2000. "Façanes mallorquines i catalanes del gòtic al barroc". Comunicació al VII Simpòsium dels Orgues Històrics de Mallorca.

Fiol i Tornila, Pere. 2017. L'orgue de Santa Maria la Major. Ajuntament d'Inca.

Mulet, Antoni. 1994. "Els orgues Mallorquins i els orgues Caymari". Ponència al I Simpòsium sobre els Orgues Històrics de Mallorca. Sa Pobla.

Mulet, Antoni. 1995. "Aproximació a l'estudi dels Caymari orgueners". Comunicació al II Simpòsium sobre els Orgues Històrics de Mallorca. Inca.

Mulet, Antoni. 1996. "L'orgue de Joan Maria Thomàs". Ponència al III Simpòsium sobre els Orgues Històrics de Mallorca. Alcúdia.

Mulet, Antoni. 1997. "Els orgueners mallorquins del s.XIX". Ponència al IV Simpòsium sobre els Orgues Històrics de Mallorca. Muro.

Mulet, Antoni i Reynés, Arnau. 2018. Els orgues de les esglésies de Mallorca, J. J. de Olañeta.

Casa de Socors i Cuna de la Ciutat d'Inca

Mn. Pere Fiol i Tornila

Llicenciat en Història. perefiol@yahoo.es

doi: 10.3306/JELINCA.21.337

Paraules clau: casa bressol, residència, beneficència, hospital.

Resum. *Les transformacions econòmiques i socials que es visqueren arreu de Mallorca i a Inca en particular des de la segona meitat del segle XIX fins a principis del segle XX feren necessària la creació d'institucions noves que donassin resposta als nous reptes. La incorporació de la dona a treballs fora de l'àmbit domèstic va fer provocar que a ciutats industrials com Inca s'haguessin d'establir nous serveis com les cases bressol i els hospitals. Alguns ajuntaments, com el d'Inca, i algunes institucions religioses varen decidir dur endavant aquestes cases bressol.*

Keywords: day-care, nursing home, charity, hospital..

Abstract. *The economic and social transformations that took place throughout Mallorca and Inca in particular from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century made it necessary to create new institutions that responded to the new challenges. The incorporation of women into work outside the domestic sphere led to the establishment of new services in industrial cities such as the Inca, such as nursing homes and hospitals. Some town councils, such as Inca and some religious institutions, decided to build these nursing homes.*

1. INTRODUCCIÓ: INCA ENTRA EN LA MODERNITAT

Realment la nostra ciutat té un terme municipal petit i la producció agrícola, malgrat que el terreny sigui bo entre la muntanya i el pla, els 58 km² que té, no basten per alimentar una abundosa població, a posta les indústries tèxtil i sabatera anaren trobant aviat una mà d'obra que canviava la terra pel treball a les fàbriques, i més per la incorporació primerenca de la dona als llocs de treball que sorgien als tallers, fins arribar (1996) a tenir una densitat de població de 364 habitants per km², quan la de Mallorca era de 169 habitants per km².¹

¹ Benítez Mairata, Josep. "La població inquera als darrers cent anys." A: *Inca, un segle ciutat 1900-2000*, pàg. 191.

Hem de dir de totes maneres que aquesta densitat poblacional no fou aconseguida pel simple creixement vegetatiu dels inquers, hi ha hagut una gran aportació de gent, nascuda a altres pobles de Mallorca, parlant del començament del s. XX, que s'establiren en el nostre municipi; per això, si l'any 1900 sols era el 5,2 % dels qui vivien a Inca els qui no hi havien nascut, l'any 1930 ja era el 18 %.

La creació de les fàbriques tèxtils i de les fàbriques de sabates havien atret gran quantitat de gent, que s'estimà més quedar a Mallorca que travessar l'Atlàntic i anar a treballar a terres americanes, malgrat les ofertes de terres per conrear que es deia que trobarien allà. Per aquesta raó, si l'any 1900 hi havia 7.500 habitants a Inca, el 1920 ja eren 9.439; el 1930, 10.392; el 1940, 12.176. Cal dir que després de la guerra dels Tres Anys (1936-1939) l'augment migratori ja no va ser tant de mallorquins, sinó de gent peninsular que arribava a Inca cercant un lloc a les nostres fàbriques, i els augments poblacionals ja agafaren unes altres dimensions.²

Aquest increment de la població i la realitat d'una gent que sols podia viure del jornal que guanyava a les fàbriques va fer florir també tot un grapat d'associacions, tant civils com religioses, i també tot un seguit de conflictes socials que crivellaren la convivència harmoniosa de tota la societat; conflictes que s'agreuaren sobre manera davant la manca de queviures.³

En aquell moment el cap de la parròquia, el rector Mn. Bernadí Font i Ferriol⁴ (1847-1914), havia mort, dia 20 de febrer de 1914, i Mn. Miquel Llinàs i Mateu (1876-1947) com a vicari ecònom dia 01.03.1914 havia agafat la direcció de la parròquia.⁵

² Benítez Mairata, Josep. "La població inquera als darrers cent anys." A: *Inca, un segle ciutat 1900-2000*, pàg. 191.

³ No va ser mal de fer que, sobretot la farina, mancàs a les botigues de Palma i d'Inca. Sense permís s'havia embarcat cercant millors preus. La tensió social a Inca fou intensa des del mateix mes de febrer de 1919. Dia 20 començà un fort moviment de protesta contra el batle i també contra el cap liberal de la vila, Domènec Alzina, i el dia 24 fou necessària la sortida de l'Exèrcit al carrer. Hi hagué també una gran activitat propagandista per part dels dirigents obrers amb mítings celebrats per Joan Perona i Antoni Sánchez, i per Antoni Bestard, Joan Marroig i els socialistes Antoni Negre i Vicenç Torres. Vegeu *La Almudaina*, dies 22, 27 i 28 de febrer, i 8, 11, 15, 21, 22, 23 de març de 1919. Pere Gabriel: *El moviment obrer a Mallorca*. Curial-Lavinia. Barcelona, 1973, pàg. 124, nota 1.

⁴ Mn. Bernadí Font i Ferriol va néixer a Sant Joan el 1847 i va morir a Inca dia 20.02.1914. Anant completant els estudis eclesiàstics, dia 20. 12.1869 havia fet son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors. Fou ordenat prevere a Ciutadella, dia 21.12.1872. Començà l'exercici ministerial a la vila nadiua com a capellà adscrit a la parròquia i com a rector de l'oratori de Consolació, antiga seu parroquial de la vila, fins que dia 09.10.1873 fou nomenat vicari de la parròquia. Foren anys en què col·laborà amb Mn. Alcover en l'obra del *Diccionari*. Participà a les oposicions a rectoria que convocà el bisbe Cervera l'any 1886; no li'n pertocà cap i seguí com a vicari a la parròquia nadiua. La mort inesperada (10.08.1887) del novell rector d'Inca, Mn. Antoni Real i Jaume (1834-1887), va fer que Mn. Bernadí rebés el nomenament dia 16.10.1887 per ocupar la vacant deixada per Mn. Real. A Inca, li pertocà tenir cura del nou temple i edificar la rectoria. L'any 1913 li hagueren d'assignar un regent degut a les mancances que li arribaven en la seva salut.

⁵ Mn. Miquel Llinàs i Matheu. Va néixer a Inca dia 18.09.1876, en el carrer de la Mostra. Son pare, Pere Antoni, era teixidor, i sa mare, Bàrbara, sens dubte era la mestressa de la casa i també feia feina amb el marit en el teler. Realitzats els primers estudis a Inca, anà al Seminari per cursar els estudis eclesiàstics, i a mesura que els anà completant dia 30.05.1901 va fer son títol de Patrimoni, per poder rebre els ordes majors. Fou ordenat prevere dia 20.09.1902, i restà com a prevere adscrit a la parròquia nadiua fins que dia 12 de novembre fou nomenat vicari *in capite* de Moscardi. Regentà aquella vicaria fins a l'any 1905, en què retornà a Inca. Tenia el

Havia estat ordenat prevère dia 20.09.1902, després d'una curta estada com a vicari *in capite* a Moscardi, i dia 01.10.1908 havia estat nomenat vicari d'Inca, i bé coneixia els seus conciutadans.

Aquella nova societat que sorgia deixant el món rural i passant a les fàbriques originava tot un grapat de noves necessitats que abans eren insospitades. D'una banda, hi havia el temps lliure, per al qual calia oferir diversions. Hi havia la constatació d'una manca de cultura impressionant. Bé dominaven la manera de conrar la terra, de millorar la producció dels arbres, d'engreixar els porcs per fer unes bones matances, d'aixecar una paret de pedra seca..., però difícilment sabien llegir i escriure. Aquesta cultura que s'imposava era estranya a la gent del camp que arribava a Inca. Aquí ràpidament hi hagué diferents ofertes. Simplificant-ho podríem dir que unes venien per part de l'Església oferint escola als infants: Germanes de la Caritat, Religioses Franciscanes, Germans de La Salle, PP. Franciscans del TOR, i escoles nocturnes per a la gent que de dia anava a les fàbriques, impartides pels capellans de la parròquia i pels mateixos religiosos. D'altra banda, hi havia l'oferta de diferents associacions obreres provinents de l'esquerra, que més aviat proveïen escoles nocturnes per als adults que anaven a les fàbriques durant el dia. Cal dir que, arreu de Mallorca, l'Església, mitjançant les conegudes escoles nocturnes de Sant Josep,⁶ va realitzar una feina ben significativa.

Pens que és ben conegut el fet que a les nombroses "Constitucions" que es donaren els espanyols durant el s. XIX (1808, 1812, 1837, 1845, 1856, 1869, 1873 i 1876) els punts més conflictius sempre eren la llibertat de culte i la d'ensenyament; a posta aquesta guerra tan crua, ja que es mirava més l'escola com a camp d'adoctrinament que com a oportunitat per ennoblir la persona i donar-li mitjans per poder pensar i raonar per ella mateixa.⁷

A Inca les nines, una immensa majoria, podien anar a "costura" a ca les monges, atès que les Germanes de la Caritat ja s'havien establert a Inca l'any 1868 a

títol de mestre d'escola, i fou un bon col·laborador de Mn. Alcover per a l'obra del *Diccionari*. Dia 01.10.1908 rebé l'ofici de vicari de la parròquia d'Inca i, quan el rector Font necessità un regent, Mn. Llinàs rebé aquest encàrrec, que regentà fins que, mort el rector, fou nomenat vicari ecònom, entregant la parròquia al nou rector, Mn. Francesc Rayó, l'any 1920. Mostrà gran zel per la Casa del Senyor i fou ben treballador en la pastoral juvenil. L'any 1920 fou nomenat consiliari del Cercle d'Obrers Catòlics. L'any 1923 comprà un terreny perquè els joves poguessin jugar a futbol, que era un esport que aleshores estava molt de moda. Dia 15.07.1923 era beneït solemnement pel canonge inquer Dr. Joan Quetgles i Prats. L'Harpa d'Inca oferí un concert i la banda de música, dirigida per Magí Vives, alegrà la vetllada, que acabà amb un sensacional partit de futbol. El camp costà 17.588 ptes. Mn. Llinàs en recollí 8.550 que li donaren les famílies d'Inca, el Sr. Bisbe en posà 500, i el deute que quedava de 8.500 ptes. les posà Mn. Llinàs i la seva germana. Aquest camp en diferents etapes fou comprat dels Germans de La Salle, i és l'actual edificació i patí del col·legi inquer. L'any 1942, veient que la salut li començava a mancabar, renuncià al càrrec de vicari, i dia 04.08.1947 morí a Inca.

6 *Reglamento de la Asociación de San José*. Palma. Imprenta Villalonga, 1879. Havien començat a funcionar a Palma en el mes d'agost de 1878, i el Sr. Bisbe, el Dr. Mateu Jaume i Garau (1811-1886), donà aquest Reglament per al bon funcionament d'una realitat alimentada econòmicament per les parròquies i dirigida pel clergat.

7 Aquest tema ha estat profusament estudiat: Diversos autors. *L'educació a Mallorca. Aproximació històrica*. Ed. Moll, 1977; Colom, A. J. "Notes sobre els inicis de la pedagogia obrerista a Mallorca." *Educació i Cultura*, núm. 3: "Els col·legis privats de segona ensenyança a Mallorca. Els orígens." *Educació i Cultura*, núm. 4; Fullana Puigserver, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*.

l'antic convent de Sant Francesc i les Franciscanes Filles de la Misericòrdia s'havien establert a la placeta de l'Àngel el 1879. Els nins havien tengut altres camins, però la presència dels Germans de La Salle i dels PP. Franciscans del TOR el 1909 i 1910 obriren noves perspectives i possibilitats als fills dels obrers, i als adults que volguessin aprendre a llegir i escriure a les escoles nocturnes que els frares oferien. Abans de la seva aparició els capellans ja havien donat aquesta possibilitat tant als locals parroquials com als antics convents de Sant Domingo i Sant Francesc, sense vida monacal des de 1835. El curs 1888/89 començà a funcionar, vora l'actual plaça de toros, el Col·legi Sant Tomàs d'Aquino, que no té res a veure amb l'acadèmia que ara porta aquest nom.⁸

2. LES CASES BRESSOL

La incorporació de la dona al treball a les fàbriques comportà un greu problema, ja que tant a les feines camperoles que feien abans com en les tasques de la incipient indústria tèxtil als telers que tenien a casa no hi havia cap problema a l'hora d'alletar els nadons. Deixar la casa i a toc de sirena incorporar-se a la fàbrica suposava un trauma per a aquelles mares joves, i a mesura que creixia el nombre de mares més augmentava el problema. De legislació laboral, en aquells moments, no n'hi havia. El decret de dia 06.12.1836 havia suprimit les organitzacions gremials i garantit la completa llibertat d'empresa i de treball. Les múltiples associacions obreres que s'havien anat creant en el s. XIX, unes de caire cristià benèfic, altres de molt reivindicatives, i altres que es podrien etiquetar de neutres, no obrien gaires portes per a aquest problema ben real i, d'altra banda, de llarga durada, com forçat havia de ser el temps d'alletar un minyó.

Certes literatures, certes fotografies... ens mostren nadons per dins les fàbriques. Coneixem també l'aire paternal que hi havia als nostres tallers de sabaters... "Fa feina a ca-meva", deia l'amo del taller, però aquella situació no es podia eternitzar a Inca, com ja s'havien cercat solucions en altres llocs. El problema sempre era el mateix: l'Església demanava solucions caritatives i paternals, però les agrupacions obreres i liberals anaven contra aquestes solucions perquè endarrerien la "solució justa". En aquells moments les lleis que el Govern donava anaven més encarrilades que els obrers reunissin conjuntament llurs estalvis per a quan sobrevingués una desgràcia, com es feia en temps dels gremis, però el naixement d'un infant mai podia ser vist amb aquests ulls, sinó tot al contrari, malgrat les complicacions que comportava.

Les diferents associacions caritatives que hi havia, i les que naixien en aquells moments, gràcies a les noves congregacions mallorquines de religioses, sobretot Franciscanes, Germanes de la Caritat i Agustines, que a poc a poc es feien presents a pobles i lloquets de tot Mallorca, podien ser una solució. Però, va ser en el si de les Obreres de Sant Josep, i durant els anys en què *dona*

⁸ Fullana Puigserver, P. Obra citada, pàg. 141.

Margalida Caimari i Vila⁹ en fou la presidenta, quan fruità aquesta idea, ja que la mateixa Margalida havia fundat una escola, que havia dotat de preuada biblioteca, per a les filles del poble.

L'any 1903 el bisbe Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915) reunia les Obreres de Sant Josep, i tramaren com posar en marxa una Casa Bressol del Minyonet Jesús.¹⁰ L'abrandada presidenta Sra. Margalida Caimari de Bauló hi treballà de valent, i dia 19.01.1904 ja s'inaugurava el primer bres en el carrer de la Gerreria, en una casa que el Sr. Enric d'Espanya havia deixat, i que les Germanes de la Caritat dirigiren amb dedicació i esment. Les paraules següents de la *Crònica Diocesana* ens assabenten d'aquesta realitat i de com es feren les coses en aquell moment:

“El Rdmo. Sr. Obispo, asistido de los M. Ilustres Sres. Canónigos D. Mateo Rotger y D. Juan Ramón, bendice, a las once de la mañana, el caritativo establecimiento llamado Casa Cuna, abierto en la calle de la Alfarería, número 4, de esta ciudad. Verificada la bendición, su Sría. Rdma. ha entonado el Tedeum, que ha sido cantado por un coro de niñas. Han asistido al acto el Sr. Gobernador Civil, el Sr. Alcalde, el Diputado Provincial Sr. Barceló, el Delegado de Hacienda, varios Sres. Capitulares, los Rdos. Párrocos de la Capital y muchas distinguidas personas. Cantado el Tedeum, Su Sría. Ilma., las Autoridades y los demás concurrentes han visitado la Sala de Cunas, las Escuelas de Párvulos y demás dependencias. La Casa-Cuna bendecida hoy encargada al cuidado de las Hijas de la Caridad es la primera abierta en Mallorca, debiéndose su fundación á la iniciativa de la virtuosa Señora Doña Margarita Caimari. El Noble Sr. D. Enrique de España ha cedido por un año el local en que ha sido instalada la Casa-Cuna, el Sr. Obispo ha regalado veinte y cuatro Cunas, el aderezo de las mismas es donativo de varios bienhechores, muchas sociedades han contribuido con respetables cantidades, y numerosas personas con su óbolo han concurrido y concurren por suscripción mensual al sostenimiento de una institución tan hermosa y caritativa”.¹¹

L'any 1918, dia 16 de maig, es traslladà al carrer de Savellà perquè les cases eren més salubres.¹²

9 Caimari i Vila, Margalida. Manzanillo de Cuba 1840, Palma 1921, filla de pare mallorquí i de mare cubana. La GEM II, 356 diu que va néixer a Bolívia. Era ben petita quan la família retornà a Mallorca, fou educada al Col·legi de la Puresa de Palma i es casà a Palma, amb el comerciant Miquel Bauló. Era una assídua participant a les vetllades poètiques que organitzava don Josep Lluís Pons i Gallarza i una assídua participant a l'Ateneu Balear on llegia les seves composicions poètiques. Quan l'any 1873 Jeroni Rosselló publicà *Flors de Mallorca*, hi va posar la seva poesia “Amor de madre” i cada any mai faltava la seva aportació a l'almanac *El Isleño*, com al Calendari català i a Lo Gay Saber de marcat to romàntic i sentimental. Això no restava res a la seva consciència social que bé va mostrar en l'Associació d'Obreres de Sant Josep.

10 Les cases bressol nasqueren a França la primera meitat del s. XIX, fou el filantrop francès Fermí Marbeau (1798-1875) qui les ideà i posà en pràctica, sempre dirigides per religioses, cercant de fer minvar la misèria de les famílies obreres i també, d'aquesta manera, augmentar la població. D'allà s'anaren estenent, i podríem dir que quan la comtessa d'Aiamans, *don*a Leocàdia Tugores i Safortesa, l'any 1883, obrí El Temple, fou la primera casa bressol de Mallorca, però no tengué continuïtat.

11 BOBM 1904, 78-79.

12 Llabrés i Martorell, Pere-Joan. *Dos-cents anys de Caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Pau*, II. Mallorca, 2007, pàg. 112.

Realment havia estat un bon encert la creació de la Casa Bressol en un indret on les Obreres bé la podien aprofitar. Fetes les primeres passes i veient que realment aquella Casa Bressol donava resposta a una necessitat real, es va anant perfilant la cosa, i dia 05.04.1904 es va poder crear el Patronazgo del Asilo "Cuna del Niño Jesús", presidit honoríficament per la princesa d'Astúries i pràcticament pel Sr. Bisbe, i guiat per la vicepresidenta Sra. Margalida Caimari, vídua de Bauló.¹³

Aviat es va pensar d'obrir-ne un altre a la barriada de Santa Catalina, i així es va fer dia 17.06.1906. Aquest segon bres seria dirigit per les Religioses Franciscanes que ja estaven instal·lades en aquella barriada des de 1885. La notícia, a la Crònica Diocesana, és molt més simple: "Es bendecido por el Ilmo. Prelado el nuevo y amplio local de la Cuna del Niño Jesús, en el Arraval de Santa Catalina".¹⁴ Es veu que en aquella zona de Palma hi havia també molts d'obers.

Molt bona acollida també tengué aquest segon bressol, per això es pensà bastir-ne un altre a la parròquia de Santa Creu, en el carrer de la Pau, dirigit també per les Germanes de la Caritat: "Día 06.12.1914 Se inaugura en Palma la tercera Casa Cuna de la Ciudad. Su Ilma. bendice el nuevo Oratorio y Local sites en la calle de la Paz y adquiridos por la benéfica Asociación de las Casas Cunas. Asistieron al acto las señoras que forman la Junta y otras muchas personas distinguidas".¹⁵

3. LA CASA BRESSOL DE SÓLLER

Fins ara sols hem vist la creació de cases bressol a Palma i totes elles sortides de l'esperit de beneficència que niava en el cor dels bons cristians, i que l'Església mirava de fomentar entre els fidels. Hem vist que la primera, oberta al carrer de la Gerreria amb la col·laboració del Sr. Enric d'Espanya per un any, a mesura que l'experiència caminava, es va veure que, malgrat la bona voluntat i la bona ubicació del lloc, no tenia les condicions físiques per atendre els minyons adientment, per això fou traslladada al carrer de Can Savellà núm. 14, l'any 1918.¹⁶

A la Part Forana sens dubte hi havia els mateixos problemes, sobretot als pobles on la indústria començava a florir, però, per ara, no han sortit estudis que parlin de cases bressol, sí d'hospicis i hospitals, i juntes de beneficència. Sí sabem que les congregacions religioses atenien infants a llurs col·legis i costures, però nadons, no ho coneixem, malgrat que florissin agrupacions obreres ben feineres i belligerants en vistes a defensar els drets dels obrers.

¹³ BOBM 1904, 139.

¹⁴ BOBM 1906, 104.

¹⁵ BOBM 1914, 306.

¹⁶ Semblantment havia passat amb les escoles de Sant Josep, obertes amb bona voluntat, però respecte a les quals, a mesura que augmentaven els alumnes, es veia que havien de cercar locals més espaiosos i amb millors condicions higièniques. Així sabem que n'hi va haver a l'Hort del Carme, al carrer de l'Estrella, al carrer dels Apuntadors, dels Oms, del Sindicat, del General Barceló, del Call.

La vall de Sóller, en el s. XIX, experimentà grans transformacions afavorides pel comerç, que, gràcies a l'habilitació del port que es feu el 1811, pogué exportar, en aquell moment, oli i taronges, cosa que encara més afavorí el seu creixement econòmic. La indústria tèxtil augmentà molt el nivell econòmic de la població. Al començament la llana i el lli donaven feina a la gent que compartia el seu temps entre la terra i el teler. L'any 1818 hi havia 47 teixidors, però l'any 1830 s'incorporà el cotó al treball casolà i els telers començaren a créixer. Eren 120 el mateix 1830, i el 1845 ja n'hi havia 198. La guerra de Secessió americana comportà una crisi a la naixent indústria tèxtil, però això va fer que s'anassin mecanitzant els telers i tira-tira ho anaren fent, i en el decenni de 1890, aprofitant l'energia produïda pel carbó, tot estava mecanitzat. Aquesta producció industrial i l'avinentosa d'un port que, amb facilitat, posava el producte local tant a terres europees com a terres americanes va fer econòmicament poderosa la societat sollerica.

Aquesta situació econòmica polent, quan les congregacions religioses que, sortides després de l'exclaustració, s'anaren fundant per assistir els pobres i ensenyar als infants¹⁷ a Sóller va provocar la discussió sobre demanar una congregació per atendre i formar la classe popular (Religioses Franciscanes o Germanes de la Caritat) o cercar unes formadores per a l'elit burgesa que anava florint. Aquesta segona opció fou la preferida per la gent que governava a l'Ajuntament durant els anys del rectorat de Mn. Pere Josep Llopart i Campins¹⁸ (1853-1854). Vençudes les dificultats i arreglat l'antic convent de PP. Franciscans per agombolar religioses i alumnes, l'any 1857 arribaven cinc Religioses Escolàpies, perquè aquella societat estava convençuda que, per tenir bones mares, calia tenir bones mestres.

Ja es veia venir, però aviat es va tocar amb les mans. Les Religioses Escolàpies, que vivien en semiclausura, no eren les religioses que el poble necessitava, per això se seguí demanant, sobretot mitjançant la Junta de Beneficència creada el 1818, que caldrien unes religioses que es fessin presents tant a l'Hospici com a la Casa de Caritat, que servissin els necessitats a llurs domicilis i tenguessin cura de l'educació de les masses populars. Per aquest assumpte el mateix

17 La segona meitat del s. XIX bé s'anaren establint, sobretot, les Religioses Franciscanes, de la Caritat i Agustines: 1798 Felanitx GC. 1849 Pollença GC. 1850 Binissalem GC. 1851 Sencelles GC. 1853 Manacor GC. 1856 Pina RF. 1857 Costitx, Muro, Calonge, Santa Eugènia, Maria de la Salut RF. 1859 Santanyí RF. Lluçmajor GC. 1860 Campos, ses Salines i s'Alqueria Blanca RF. Santa Maria del Camí i Porreres GC. 1861 Lloseta RF. 1862 Palma (Moral) RF. Sóller GC. 1863 Llubí RF. 1864 Selva RF. Sineu GC. 1865 Inca GC. 1866 Deià i Lloret RF. Sant Llonç GC. 1868 Montuïri GC. 1869 Bunyola RF. Artà GC. 1870 Sant Joan GC. 1872 sa Pobla RF. 1873 Ariany RF. 1875 Caimari RF.

18 Mn. Pere Josep Llopart i Campins (Inca, 03.09.1807 – Palma, 20.02.1893). Realitzats els estudis al poble, anà al Seminari perquè volia ser capellà. L'any 1824 aconseguí el càrrec de fàmul, i així no havia de pagar la quota del Seminari. Dia 17.02.1829 va fer son títol de Patrimoni per poder rebre ordes majors, i dia 02.10.1831 deia missa nova a Inca. L'any anterior havia estat nomenat professor de Filosofia del Seminari i el 1932, mentre ampliava estudis de Moral i Sagrada Escriptura, fou nomenat mestre de Patges, tot possibilitant que pogués viure al Palau. Rebé el càrrec de domer de la Seu i, quan es convocaren oposicions per a rectoria, hi participà i aconseguí la puntuació més alta que es donà; li pertocà la rectoria de Sóller, que regentà de 1853 a 1854. Anà de rector a Santa Eulàlia i el 1858 participà a les oposicions de canonge magistral, plaça que havia quedat buida per la promoció de Mn. Mateu Jaume i Garau per bisbe de Menorca, essent nomenat també rector del Seminari, càrrec que regentà fins a la mort.

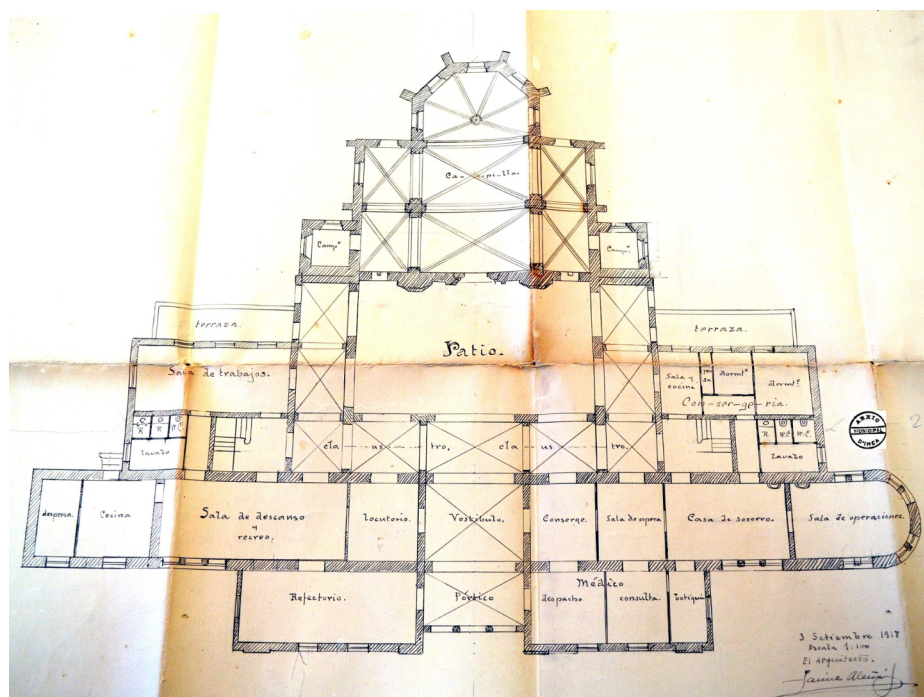

Figura 1. Edifici neogòtic projectat per l'arquitecte Jaume Alenyar el 1918

Figura 2. Edifici neogòtic projectat per l'arquitecte Jaume Alenyar el 1918

rector Llompart, aleshores canonge magistral de la Seu i rector del Seminari Conciliar, posà en contacte el dinàmic secretari de l'Ajuntament, el Sr. Jordi Frontera (1822-1859), amb el canonge Sebastià Serra i Cerdà (1787-1863), qui havia estat rector de Sóller de 1818 a 1827 i rector de Felanitx de 1827 a 1852, i que era un eficient protector de les Germanes de la Caritat, perquè l'encaminàs per a la

novella fundació; i així va ser. Dia 23.08.1862 s'establí a l'Hospital la primera comunitat de Germanes de la Caritat amb un programa ben espinzellat:¹⁹

1. Subministrarien pa i sopa als pobres sans de l'Hospital.
2. Tendrien cura dels malalts pobres que estiguessin assistits a l'Hospital.
3. Si algun malalt ho precisava, les religioses romandrien a l'Hospital.
4. Donarien assistència domiciliària als malalts de Sóller, preferint els necessitats i benefactors.
5. Es faria una subscripció popular per atendre les necessitats de les monges.
6. Ensenyarien el catecisme a les joves que ja combregaven.

Les dites tasques, assignades per la Junta de Beneficència, anaren agafant els camins que havien de prendre i anant pels modes i maneres que calien perquè la gent pogués ser ben atesa en les seves necessitats, i a mesura que aquestes creixien es va arribar a veure que calia instituir una casa bressol com les que ja s'havien fet a Palma, i que les mateixes Germanes de la Caritat tan encertadament dirigien.

Dia 26.04.1921 el Consell General de la Congregació acordà fundar la Casa Bressol a l'habitatge que cedia la Sra. Antònia Casanovas i Borràs a la plaça d'Amèrica, part de l'antic Hotel Marina, conegut popularment com Can Cetre. S'hi destinaren tres germanes. La inauguració es feu solemnement dia 5 de juny. Posteriorment les religioses compraren els casals de les cases de possessió des Celler i s'anaren edificant els que es coneixen com "Jardines de la Milagrosa", que subsistiren, vivint els canvis de successives legislacions, fins a l'any 1973.

4. EL CAS D'INCA

A Inca la situació escolar feia son camí gràcies a la presència de les Religioses Franciscanes (1879) i a les Germanes de la Caritat (1868-1893) que atendien les nines. Els nins tenien els Germans de La Salle (1908) i els PP. Franciscans del TOR (1909), que donaven resposta a la necessitat. El fet que la primera escola graduada d'Inca no s'inauguràs fins a l'any 1962 ens diu que el problema no s'havia resolt o no es volia resoldre, ja que les dues escoles unitàries que hi havia per a nins i les dues unitàries que hi havia per a nines no solucionaven el problema de l'ensenyament a Inca. Seguint les actes de l'Ajuntament comprovam diferents temptatives i projectes que hi hagué: premiar els millors alumnes de cada escola pública, fundar beques perquè els fills i les filles del poble estudiassin magisteri, pagar la renda de les cases llogades on es feia escola, millorar les infraestructures d'aquestes cases...

Paral·lel a la discussió d'aquesta problemàtica, de tant en tant surt el problema sanitari amb el desig d'establir un hospital o una casa de socors per atendre

¹⁹ Llabrés i Martorell, Pere-Joan. *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Pauïl*, I. Mallorca, 2007, pàg. 235.

ferits i malalts. Així l'acta de 14.01.1816 ens diu que s'ha rebut un donatiu de 200 pessetes del president de la Diputació Provincial, "para el Hospital de esta ciudad", però és una bona sorpresa quan dia 11.10.1917 el batle Bernat Alzina i Alzina comunica que el Sr. Domingo Alzina i Jaume ofereix a l'Ajuntament 50.000 pessetes, per edificar un hospital. Ara caldria crear una comissió per cercar el solar on es pogués edificar. La Comissió mostrà diligència i aviat en trobà un, vora la font en terres de Gabriel Pieres i Llinàs.

Plantejar l'hospital que oferia el Sr. Alzina i Jaume va fer aixecar altres problemes, ja que hi havia regidors que pensaven que el que Inca necessitava no era un hospital, ja que malalts i ferits tenien bones i ràpides comunicacions que els durien a Palma, als hospitals que hi havia, i un hospital comportaria, una vegada construït, posar-hi personal sanitari i dotar-lo de materials que serien costosos a la hisenda local; el que Inca necessitava era aixecar una escola per als infants, i així ho defensà amb ardor Pere A. Ferrer. De totes maneres, entre aquest estira i arronsa, s'encarregaren uns plànols a l'arquitecte Jaume Alenyar,²⁰ que es poden veure en el material adjunt, firmats dia 03.09.1918: *Proyecto de Casa de maternidad, Retiro de ancianos y Casa de salud.*

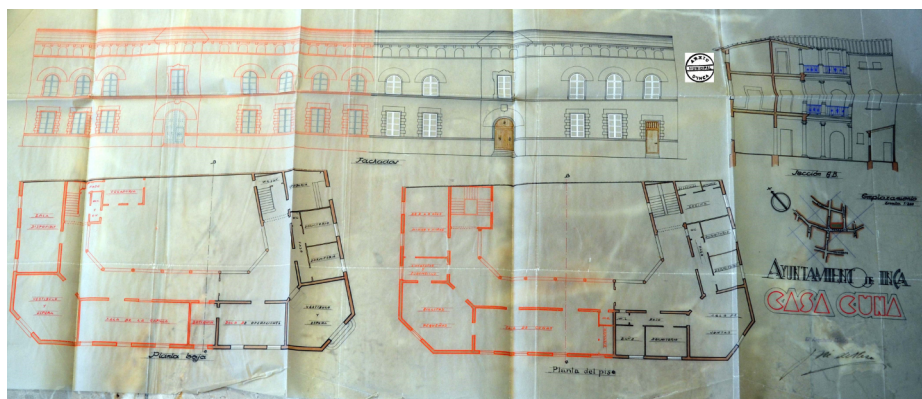

Figura 3. Plànols de l'arquitecte Josep d'Olesa de l'edifici actual. 1927

De totes maneres el projecte mai es va dur a terme, les noves propostes de tipus social mai mancaren, i cal dir que hi hagué donacions, com la de l'inquer Antoni Ferrer i Estrany, establert a Xile, qui oferí 10.000 ptes., en principi per fer una escola. L'any 1918 es parlava de destinar la donació Alzina a construir un conjunt de cases barates per als obrers. Serien dotze, i l'Ajuntament les podria adjudicar a dotze famílies pobres. Es veien les necessitats que hi havia. Hi havia ganes de fer coses, però era mal de fer posar-se d'acord per concretar-ho. Dia 27.10.1926 el Sr. Marià Morell i Verd oferí un solar de 1.600 m² per fer una escola per a nines, com a donació de sa mare, la Sra. Catalina Verd i Mayol. El solar era vora el camí de Biniamar, just passat el camp de futbol del

²⁰ L'arquitecte Jaume Alenyar i Ginard (Palma, 1869-1945) estudià a Madrid i, si bé començà anant pels camins del modernisme, veim que a l'edifici projectat per a Inca va pel camí del neogòtic, i ens mostrarà altres tendències tant en el Teatre Líric, projecte de 1900, com a l'Institut Ramon Llull de 1916.

Figura 4. Plànols de l'arquitecte Josep d'Olesa de l'edifici actual. 1927

Constància,²¹ però es posaven les condicions que s'havia de començar el 1927 i hauria d'estar acabat el 1930, segurament el senyor de Can Ripoll pensava que d'aquesta manera es rompia la inèrcia del parlar i no fer que hi havia a l'Ajuntament.

Degut a diferents problemes dia 23.09.1926 dimití el batle Miquel Pujades i Ferrer, i es feu elecció del nou cap del consistori; per 13 vots i una papereta en blanc fou elegit batle Miquel Mir i Jaume.²² El nou equip no oblidà la necessitat de l'escola, i a la sessió de dia 04.04.1927 es determinà insistir davant el Ministeri d'Instrucció Pública perquè activàs la construcció del col·legi en el solar que l'Ajuntament havia presentat; però, també en aquesta sessió:

“Se dió cuenta de un reglamento para el funcionamiento de las casas de Beneficiencia de esta Ciudad bajo el patronato del Ayuntamiento, el cual fue aprobado por unanimidad acordando elevarlo al Excmo. Sr. Gobernador Civil para su aprobación definitiva.

Se autorizó á una comisión compuesta por Don Miguel Pujadas Martorell, Don Miguel Pujadas Ferrer, Don Juan Ramis, Don Jorge Bisellach para que formule las correspondientes bases para abrir un

21 El camp del Constància, en aquell moment, era a la part sud-est de la plaça del Blanquer, on hi ha ara la ferreteria Bonet. Després passà al Cós, vora la farinera de la Puríssima, i posteriorment on ara el tenim, a l'exemple de la carretera de Palma. L'escola, si s'hagués feta, estaria a l'actual plaça del Blanquer.

22 Miquel Mir i Jaume fou batle d'Inca de 1927 a 1930 i de 1945 a 1947.

concurso para la adquisición de una casa para poder en ella instalar la de Socorro y las Casas Cunas”.²³

A la sessió de dia 14 de maig foren aprovades les condicions per poder treure a concurs la compra de la casa perquè fos destinada a Casa de Socors i Casa Cuna, i d'aquesta manera poder-ho publicar al *Butlletí Oficial de la Província*.²⁴ A la sessió de dia 27 del mateix mes de maig, es deia que en el BOE núm. 9431 ja havia sortit el concurs per comprar la casa que s'havia de destinat a Socors i Cuna.²⁵ Ja va ser en el mes de juny, dia 30, quan:

“se dió cuenta de la única proposición al concurso para la adquisición de una casa para destinarla á casa de Socorro y Cuna ofrecida por Don Bernardino Salas Coll de una finca sita en la calle de San Francisco por el precio de veinte y cinco mil pesetas pagadero en los plazos y forma que se señalan en las condiciones del concurso aprobandose dicha proposición y oferta autorizándose al Sr. Alcalde para firmar la correspondiente escritura de compra de la indicada finca”.²⁶

Els plànols s'encarregaren a l'arquitecte Josep d'Olesa, i aviat les obres foren executades. Agafaven tota la part que dona al carrer del Torrent i una part al carrer de Sant Francesc, com es pot veure en els plànols adjuntats. Sens dubte la proximitat del convent de les Germanes de la Caritat, que dia 21.05.1915 havien deixat l'antic convent dels Pares Franciscans OFM per passar a viure al nou edifici que havien bastit al Cellar de Can Gotleu, feu que aquesta congregació religiosa, seguint l'article 32 del Reglament, tengués cura tant de la casa com del personal assistit. Tot ajustat al següent Reglament:²⁷

"Reglamento de la Casa de Socorro y Cuna de la Ciudad de Inca.

1. Fines. Artículos 1-9
2. Régimen de las Casa de Socorro y Cuna. 10
3. De la Junta Directiva 11-16
4. Del Presidente. 17
5. Del Vice-Presidente. 18
6. Del Tesorero. 19
7. Del Vice-Tesorero. 20
8. Del Secretario. 21
9. Del Vice-Secretario. 22
10. De las sesiones de la Junta Directiva. 23-28
11. Del Director. 29-30
12. Del médico del Establecimiento. 31

²³ Arxiu Municipal d'Inca, Llibre 1430, foli 119.

²⁴ Arxiu Municipal d'Inca, Llibre 1430, foli 122.

²⁵ Curiosament aquesta sessió es troba al Llibre 1432, foli 138.

²⁶ *Ibidem* Llibre 1430, foli 125.

²⁷ Crec que encara és bo de trobar el *Reglamento de la Casa de Socorro y Cuna de la Ciudad de Inca*, fullet de 12 planes, de 12,5 x 18,5, imprès a la Impremta de Miquel Duran l'any 1927.

13. De la Congregación Religiosa. 32
14. Medios de allegar recursos. 33"

Fou aprovat per l'Ajuntament en la sessió de dia 04.04.1927, pel governador civil dia 09.07.1927 i pel Sr. Bisbe Gabriel Llompart i Jaume dia 12.07.1927.

Concretant podem dir que es formà una associació benèfica que administraria la Casa. Cada any rebria una subvenció de l'Ajuntament que es podria veure augmentada per les ajudes que rebés de la Junta Provincial de Beneficència i pels donatius que es poguessin recaptar d'entre els particulars.

S'hi havien d'atendre els fills dels obrers des de 2 mesos fins als 7 anys; s'establiren les quotes d'1.50 ptes. per un sol fill si li havien de donar llet i la de 2 ptes. pels altres germans. Cada família havia d'aportar l'aliment per a l'infant. S'establiren tres sales:

1. Per als infants de 2 mesos als 3 anys.
2. Per als nins de més de 3 anys.
3. Per a les nines de més de 3 anys.

Els altres infants havien de ser acompanyats, per una persona de la casa, a l'escola més propera.

La Creu Roja tendria aquí son local, ja que era la Casa de Socors.

Les festes dels sants patrons de 1927 foren unes gran diades per a Inca. A més dels tradicionals oficis litúrgics, presidits pel bisbe inquer, a la Sala Mn. Andreu Caimari i Noguera (1893-1978) llegí el "Discurso biográfico leído por encargo del Magnífico Ayuntamiento de Inca, en el propio Salón de Sesiones, en las fiestas Patronales de los santos Abdón y Senén de 1927".²⁸ Posteriorment s'inaugurà la Casa de Socors i Cuna, que des d'aquell moment seguí son camí.²⁹

Les Germanes de la Caritat, que eren veïnes, tenien cura de la casa, com era previst en el Reglament. L'any 1973 hi fou establerta una comunitat autòctona per atendre tots els serveis que es precisaven. Quan sorgiren les guarderies a la nostra ciutat, començà a minvar el servei que les religioses havien d'oferir, per aquesta raó l'any 1976 la Casa Cuna va desaparèixer. Havien anat apareixent altres necessitats, i la que començava a pesar era l'acollida a les persones majors. Fou el que pogué dur endavant el batle Miquel Mir durant la segona vegada que ocupà la Batlia (1945-1947). També a les festes patronals de 1945 quedà inaugurat l'Hospici d'Inca, que seria atès per les Germanes de la Caritat i regit per la Fundació Pública Residència Miquel Mir, entitat creada el 1982 i que sota els auspicis de l'Ajuntament va gestionar la Residència, fins que a la

²⁸ Fou publicat el 1928, imprès a La Esperanza. Palma.

²⁹ Resseguint les sessions de l'Ajuntament no hi ha notícies ni de la Casa Cuna ni de la Casa de Socors, sols a la sessió de dia 12.08.1927 trobam: "Se acordó que se cedan á la Casa Cuna unos bancos que existen en depósito municipal que hoy no tienen aplicación alguna", foli 146.

tardor del 2018 fou tancada. Els residents que hi havia foren allotjats pel Consell de Mallorca, ja que és l'ens que ha assumit la remodelació de l'edifici segons les noves exigències sanitàries, i així podrà entrar a la xarxa de residències que ha establert.

5. CONCLUSIONS

El pas del s. XIX al s. XX va suposar, per als nostres avantpassats, passar de vila a ciutat, de pagesos i menestrals a obrers d'una naixent indústria, fets que provocaren un seguit de transformacions humanes i socials, que exigien respostes abans insospitades.

Lluitant per vèncer el caciquisme reganant, la nova societat que naixia demanava noves respostes davant les noves necessitats generades, i una d'elles era la creació d'una Casa de Socors per poder donar els primers auxilis als ferits i accidentats.

Altra necessitat que es veia era donar resposta per poder atendre els infants, durant l'horari laboral de les dones, i la creació de la Casa Cuna encarrilà aquesta necessitat, donant confiança a aquest sector laboral en un moment decisiu per a la consolidació del teixit industrial de la nostra ciutat.

Fundació d'un convent de monges religioses donzelles pobres i naturals d'Inca (1650)

Gabriel Pieras Salom

Cronista oficial i arxiver honorari de la ciutat d'Inca

doi: 10.3306/JELINCA.21.353

Paraules clau: jurat, conseller, honor, testament, rector, convent, síndic, plet.

Resum. *L'honor Joanot Trobat i Malferit deixà, mitjançant testament que signà el notari Jaume Gual, el 17 de juliol de 1650, una gran quantitat de lliures per fundar i erigir un convent de religioses pobres i donzelles de la vila d'Inca. La seva germana, Eufрасina Vallespir i Trobat, ho desbaratà perquè no acceptà dit testament, d'acord amb el Sr. Bisbe del moment, Doctor D. Pedro Fernández de Manjarrés i Heredia. El Sr. Rector i els jurats de la universitat i vila d'Inca faran tot el possible perquè la darrera voluntat del Sr. Trobat i Vallespir es dugui a terme. Aniran, fins i tot, a Roma. El resultat final fou que no es va fundar ni erigir el convent.*

Keywords: "jurat", counselor, "honor", will, parish priest, convent, "síndic", lawsuit.

Abstract. *The "honor" Joanot Trobat i Malferit bequeathed, by means of a will signed by the notary Jaume Gual, on July 17, 1650, a large amount of money to found and build a convent of poor nuns and maidens in the town of Inca. His sister, Eufрасina Vallespir i Trobat, ruined everything by not accepting this will, according to Mr. Bishop of the moment, Pedro Fernández de Manjarrés i Heredia. The parish priest and the "jurats" of Inca will do everything possible because the last will of Mr. Trobat and Vallespir is carried out. They will even go to Rome. The convent was neither erected nor built.*

1. INTRODUCCIÓ

Llegint els primers bolletins de la Societat Arqueològica Lul·liana he anat trobant algunes importants notes de la història d'Inca. Varen impactar-me els apunts històrics del prevere Josep Rullan publicats el 1896:

1653 – Agost 18. S'autoriza al Rector i Jurats d'Inca para transigir els plets pendents sobre els béns de Joanot Trobat i Malferit, llegats en son

testament de 17 de juliol de 1650 davant Jaume Gual, notari, en el qual mana que: De tota la sua heretat s'hagi de fundar un convent de monges religioses donzelles pobres i naturals de dita vila en lo lloc de Canamunt que heretà de Miquel Trobat. Son oncle, disposant que tota la sua heretat s'esmerci amb renda a lloc tuto i segur de la qual s'hagin de sustentar dites religioses fins al nombre de dotze de cant, etc.

1655 – Març 18. S'autoriza l'avinència entre el rector d'Inca D. Pedro Juan Gili i els Jurats de la mateixa i Eufrasina Vallespir i Trobat sobre el testament de Joanot Trobat i Malferit, per lo qual aquelles entreguen tots los béns de Trobat i aquesta s'encarrega de prestar un cens de 525 Ll. al for de 5 X 100 par a la fundació del convent de monges, segons escriptura d'avinència autoritzada por Jaume Antonio Fiol i Antoni Roura connotaris, el dia 9 de Maig de 1654.

Llegint igualment els llibres de Consells del segle XVII veurem com les coses no estaven tan ben fermades, ni molt manco tan clares. Serà a principis del gener de 1669 quan veurem el tema més amplificat i no tan clar.

2. S'INICIA EL TEMA DE LA FUNDACIÓ¹

El dia 6 de gener de l'any 1669 es varen congregar i ajuntar a l'església de l'Hospital, lloc sòlit o acostumat, per tractar coses concernents i convenients per a la universitat i vila d'Inca, els honors Francesc Massip i Vich, batlle reial; Hierònim Rosselló, notari i jurat major; Bartomeu Llompart (*Catiu*), Antoni Llompart de Son Frare i Guillem Sanxo, jurats i consellers. També hi assistiren els consellers Francesc Carbonell, Joan Prats de Simó, Joan Rayó (*Àngel*), Marc Ferrer (*Rave*), Sebastià Mayrata, Sebastià Planas (*Coixo*), Bartomeu Estrany (*Blaï*), Pere Rubí, Jaume Llompart (*Catiu*), Miquel Figuerola, Jaume Pieras, Miquel Ozones, Antoni Morro (*Costa*), Joan Sastre, Jaume Company i Guillem Ramis. Per esser un consell extraordinari també s'hi ajuntaren consellers extraordinaris, que eren homes de bon sentir i de bones consciències, els quals eren: el batlle reial, com s'ha dit, Francesc Massip i Vich; el síndic Guillem Reure, el Magnífic metge Antoni Reure, el Magnífic Dr. Pere Llompart, Cristòfol Bennàsser, Miquel Massanes, Andreu Massip (*Basca*), Antoni Escanelles, Guillem Bertran, Pere Joan Nicolau, Sebastià Pieras, Macià Far, Jaume Mayrata i Pere Amer.

El notari i jurat major, Hierònim Rosselló, parlà en primer lloc i va dir:

Molt magnífics senyors i savi consell i tots els demés que assisteixen a ell per ser extraordinari; lo perquè havem ajuntat a tots Vs. Ms. és per a dirlos que l'any 1650 el Sr. Joanot Trobat i Malferit disposà la sua darrera voluntat, davant el notari, Sr. Jaume Gual, en el qual mana que de la sua heretat es fundés i erigís un convent de religioses pobres i donzelles

¹ Aquest primer capítol és el resum del consell celebrat el dia 6 de gener i fa referència a fets ocorreguts des de l'any 1650 fins a aquest de 1669.

d'aquesta vila, en el cas de no tenir descendència. Elegint, per això, administradors al Molt Rvnt. Sr. Rector² i als Honors Jurats de nostra vila; als qui són i en el temps seran.

La darrera voluntat del Sr. Joanot Trobat i Malferit tingué efecte a favor dels citats Sr. Rector i honors jurats, l'any 1652, degut a la mort d'aquest durant la terrible pesta bubònica. Ho podem llegir dins l'obra de Gabriel Pieras i Salom i Gabriel Fiol i Mateu. La nota sobre dit fet està en el capítol "Víctimes mortals segons el llibre de difunts de 1652", i diu: "Morí, sense saber d(ia) ni m(es), Joanot Trobat i Malferit, que havia fet testament dia 17 de juliol de 1650 davant el notari Sr. Jaume Gual".

Ens podem demanar qui era aquest Sr. Joanot Trobat i Malferit que volia fundar i erigir un convent de religioses pobres i donzelles de la vila d'Inca. Per ara no tenim gaire notícies seves. En el Llibre d'estims del 1639 tan sols podem conèixer allò que tenen i posseeixen "els hereus del senyor Joanot Trobat", i, desgraciadament, tan sols veurem que es posa la quantitat total dels béns, que és de 13.000 lliures, sense especificar. Sí que sabem que l'honor Miquel Trobat i Bestard, apotecari, era un germà del seu pare. Dins els estims de l'any 1595 podem comprovar tots els béns que declara tenir el citat Miquel Trobat, que són:

unes cases situades a Canamunt i valorades en 1.000 lliures; un caironet, en 30; vuit quarterades de terra, en 1.700; vuit quarterades més de camp i vinya, en 1.000; una vinya de nou quartons, en 380; uns cinc quartons de terra, en 340; una quarterada de camp comprada a Joanot Llompart de la Plaça, en 220; també té una entrada dinerària anyalment, de cens, de 4 lliures, 2 sous i 5 quarteres de forment valorades en 110 lliures; els seus béns movents tenen un valor de 800 lliures. El valor total eren 5.584 ll. 2 s.

Pel seu testament coneixem un parell de detalls més de Joanot Trobat i Malferit. El citat Joanot Trobat diu que la seva mare era la Sra. Caterina Trobat i Artigues, la seva muller era la Sra. Caterina Trobat Pons, el seu sogre, pare de Caterina, era el Sr. Cristòfol Pons. Per ara no ho veiem gaire clar, ja que normalment el llinatge de la mare seria el segon del fill. El llinatge de la mare de Joanot hauria de ser Malferit. Igualment, la seva esposa, Caterina Trobat, hauria de portar el primer llinatge del pare, que era Pons. Coneixem els béns del Sr. Cristòfol Pons mitjançant el Llibre d'estims del 1639, que són els següents: cases i celler, 1.100 ll.; béns movents, 1.640 ll.; vaixella, 350 ll.; camp al Pascolet, 600 ll.; camp al camí del Puig, 300 ll.; cairó tancat devora el torrent, 100

2 Quan el Sr. Joanot Trobat i Malferit dicta el seu últim testament és rector d'Inca el Rnd. Jaume Contestí, que, com el mateix Joanot, mor durant el contagi de pesta bubònica de l'any 1652. A partir del 1653 fou responsable de la parròquia el vicari Bartomeu Perelló. A aquest el va substituir el prevere Pere Joan Gili, que morí l'any 1677. L'any següent regenta la parròquia el vicari Llorenç Fiol. El 1678 signa els documents l'econom Sr. Pere Rosselló i a partir del dia 11 de març del citat any, el prevere i rector Rnd. Pere Antoni Mayol. L'any 1691 és rector D. Miquel Santandreu que, juntament amb els jurats, iniciarà la construcció del nou temple amb la posada de la primera pedra l'any 1706. El darrer rector que visqué els darrers problemes que ocasionà l'hereuatge de Joanot Trobat i la seva germana Eufrasina Vallespir i Trobat fou el prevere Joan Antoni Mesquida, que morí el dia 12 de març de 1741.

ll.; camp a Mandrava dit Son Prats, 650 ll.; camp a Mandrava, junt amb els seus béns movents, 1.000 ll.; olivar al camí de Mancor anomenat Son Vives, 1.500 ll.; figueral al camí de Selva junt amb en Miret, 350 ll.; camp devora Son Garí, 1.000 ll.; olivar al camí de Selva, 1.000 ll.; pren de cens, 6.250 ll. Total, 15. 840 ll. Fa de cens, 145 ll. Restava-li net per son compte, 15.695 ll. El Sr. Cristòfol Pons ocupà molts càrrecs dins la universitat d'Inca: batlle reial, conseller de la ciutat, jurat de mà major, conseller de mà major, procurador de les almoines, mostassaf, oïdor de comptes, taxador, clavari, posader dels doctors del Reial Consell, llevador del forment, procurador de l'Hospital, etc.

A la primera pàgina del Llibre de Consells, que va des de l'any 1601 fins al 1612, trobam un apunt on podem llegir el seu nom i el perquè:

Los honors Jaume Gual, Jaume Galí i Joanot Martorell, jurats de la present vila d'Inca, juntament amb l'honor Joanot Trobat, lloctinent de capità en la present vila d'Inca, han determinat que dins vuit dies s'ha d'anar a la vila de Pollença, en la qual la nostra vila té obligació de socórrer, per açò amb les altres viles que també tenen obligació de socórrer dita vila, i així, per ara, s'han elegit Joan Martí Ferragut i Pere Prats...

Mitjançant aquest document sabem que Joanot Trobat era el lloctinent del capità Sr. Felip Fuster de Son Fuster d'Inca.

Vegem una altra nota al mateix Llibre de Consells del dia 30 d'agost de 1652, quan el contagi ja havia cessat de causar morts a Inca, però encara estava prohibida la sortida dels habitants fora de les barreres i límits posats voltant la vila d'Inca:

Es reuní el Consell, en presència de Francesc Reure, Balle Reial, el Jurat Major, Miquel Capó... Ms. es proposà que vist que estaven bandejats [sic] i no poder sortir del terme d'Inca, sol·licitaren que es prenguéss el cavall del Sr. Joanot Trobat, quondam, per fer un present a l'Il·lm. Sr. Virrei. S'aprovà que es fes així, sempre i quan, els hereus o successors del dit Trobat el venessin per 230 lliures i que l'entregassin a Cristòfol Pons, síndic i clavari de la vila i que aquest ho entregàs al Sr. Virrei perquè s'apiadés de nostra vila.

Queden ben clars els motius d'aquest donatiu al virrei i sembla que no es va complir, ja que no consta en cap ni una de les despeses d'aquell moment consultades.

La darrera voluntat del Sr. Joanot Trobat i Malferit tingué efecte a favor del Sr. Rector i dels Srs. Jurats l'any 1652, per mort del mateix citat. Volent posar en execució els honors jurats i Sr. Rector d'aquell moment la darrera voluntat del Sr. Trobat, la Magnífica Senyora Eufrasina Vallespir i Trobat, la seva germana, ho va destorbar.³ La Sra. Vallespir al·legava que la universitat acceptava allò

³ Malgrat les combinacions fetes amb els llinatges dels pares de Joanot Trobat i Malferit i d'Eufrasina Vallespir i Trobat, no he pogut veure com ni de quina manera és possible que fossin germans.

que a ella li pertocava. Rector i jurats, per excusar plets i qüestions, tractaren de fer i nomenar uns pèrits, com de fet varen fer amb la dita Sra. i els Srs. Rector i Jurats. Foren nomenats homes bons: els Srs. Jaume Antoni Fiol, notari, i Antoni Reure.

La Sra. Vallespir no acceptava, com a germana que era del difunt Sr. Joanot Trobat i Malferit, la darrera voluntat, i s'obligava a fer cada any 525 ll. de cens augmentades amb un 5 %, com també les cases, cairó i terres contigües a elles a la barriada de Canamunt i moltes altres coses, finques i béns. Passats pocs dies, la Sra. Eufрасina no estava contenta ni satisfeta i sortí altra vegada amb noves proposicions, totes encaminades a no fundar cap convent i quedar-se les més de 10.500 ll. i fer amb elles els béns que volgués. Explicà que no acceptava el tracte fet amb el Sr. Rector i honors jurats. Els citats tornaren a transigir una altra volta mitjançant un document dictat davant el notari Sr. Antoni Fiol, però enviaren una persona de confiança i respecte a Roma per obtenir un document signat pel Papa⁴ a fi que, en temps futurs, la citada Sra. Vallespir no pogués tornar amb nous plets i que hagués de pagar 10.500 ll., de les quals s'encarregassin el mateix dia 2.000 ll. al 5 %, i les 8.500 ll. que quedaven hagués de pagar-les de 500 en 500 ll. cada any, més unes cases i cairó de Canamunt.

Arribat a Inca el document papal, la Sra. Eufрасina Vallespir tampoc hi va estar d'acord. Desobeint les ordres papals, la Sra. Eufрасina va fer una petició al Sr. Bisbe de Mallorca⁵ i li explicà que no volia acceptar la darrera voluntat del Sr. Joanot Trobat i Malferit, i demanà que el Sr. Bisbe commutàs les disposicions testamentàries. Demanà que la disposició del Sr. Trobat fos commutada amb quatre beneficis que es fundarien a la parroquial d'Inca, aplicant, però, 1.000 ll. al seu benefici (del Sr. Bisbe) i al seu arbitri i que ella fos nomenada patrona dels beneficis. També es volia quedar 1.000 ll. i certes pensions per aplicar-les al dot de la seva filla, "titulo paupertas".

Quan el Sr. Rector i jurats saberen d'aquesta commutació, convocaren consell i es determinà la defensa "usque ad definitiva sentenciam". L'apel·lació a la commutació es dirigí al Papa, amb molt de treball, ja que el Sr. Bisbe no ho volia admetre. Es va tornar a escriure al Papa, a Roma, perquè remetés a Inca uns documents per deixar fora del cas el Sr. Bisbe i no hi pogués dir ni una cosa més. També es demanava que la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat anàs a Roma amb algunes persones per donar els papers del procés autèntic, ja que els anteriors documents estigueren un any i onze mesos a arribar a Mallorca i no arribaren a les mans dels honors jurats però, a la fi, volent-ho Déu, arribaren i quan arribaren els honors jurats volien notificar-los al Sr. Bisbe i aquest no els volia veure, ni tan sols volia veure els honors jurats, tot i tractar-se d'un tema de 10.500 ll.

D'altra part, es veien les moltes diligències que havia fet i encara seguia fent la

⁴ Els papes del segle XVII, per ordre alfabètic, foren: Alexandre VII i VIII, Climent IX i X, Gregori XV, Innocenci X, XI i XII, Lleó XI, Pau V i Urbà VIII.

⁵ El Sr. Bisbe, en aquell moment, era D. Pedro Fernández Manjarrés de Heredia.

Sra. Vallespir i Trobat, moltes coses per destorbar-ho. L'honor jurat major continuava dient que aquest mal succés era degut a moltes "dàdives" i regals i que ells, els honors jurats, no s'havien cansat de comunicar-ho a distints juristes i que aquests els havien aconsellat que no deixassin de procedir en aquesta causa per ser cosa tan clara, convenient i profitosa per a Inca i la gent pobra, talment com s'havia aconsellat als jurats anteriors. La Sra. Eufrasina Vallespir segueix dient que ha fet moltes diligències en contra de la pretensió dels jurats. Pensaren i opinaren que seria convenient enviar un propi i síndic a Roma, que fos de bona confiança i més bona consciència per defensar dita causa, ja que se sabia que es feien diligències per prendre els documents que havien enviat a Roma. El jurat major diu que per descàrrec de la seva consciència, els havia reunit a tots perquè cada un digués el seu parer i el seu vot.

Després contaren els vots d'un en altre, com era costum, i fou conclús, finit, resolt i determinat, "nemine discrepante", que anàs un síndic a Roma per defensar la dita causa. Havia de ser persona de confiança, bona consciència i natural d'Inca, amb tots els poders. Havien d'escollir entre els Srs. Francesc Massip i Vich, Hierònim Rosselló, notari, i els doctors en Medicina, els Magnífics Antoni Reure i Pere Llompart. Quan haguessin escollit, l'enviarien a Roma servant-lo i tenint-lo indemne de tot perill i taxant-li un bon salari i amb els pactes que signarien. Però es diu que si la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat, o l'obra pia, hagués de pagar els pagaments ocasionats, com s'espera, la vila d'Inca hauria de cobrar tot allò que havia pagat i, a més, es donaria una joia de 50 reials de vuit, a més del salari concertat. Igualment, si anava bé, es fes un gran jubileu el dia dels sants patrons, Abdon i Senén.

Signen el document: "Petro Pallisser, sagio, et Michael Ferrer, linitextor", ambdós d'Inca.

3. PASSEN ANYS I SEGUEIXEN ELS PROBLEMES

El dia 10 de febrer de l'any 1669 es tornen reunir en consell a l'església de l'Hospital. Hi assisteixen el notari i jurat major, Sr. Hierònim Rosselló; els jurats Bartomeu Llompart, *Catiu*; Antoni Llompart, *Frare*, i Guillem Sanxo. També hi són el batlle reial, portant la vara, l'honor Francesc Massip i Vich, el síndic Guillem Reure, el mostassaf Miquel Planas, els doctors en Medicina, Magnífics Antoni Reure, Llorenç Fe i Pere Llompart. També hi prenen part els consellers i un gran nombre d'homes en caràcter extraordinari per ser el motiu molt important. Els assistents extraordinaris foren els següents: Cristòfol Bennàssar, Francesc Carbonell, Joan Prats de Simó, Miquel Massanes, Joan Rayó, Sebastià Mayrata, Bartomeu Llompart de Jaume, Jaume Pieras, Miquel Azones, Pere Fiol, Joan Sastre, Guillem Saurina, Sebastià Pieras, Pere Joan Nicolau, Antoni Escanelles, Joan Azonas, Guillem Bertran, Joan Ferrer, *Rave*; Joan Sanxo, Joan Domenech, Antoni Gual, Francesc Coll, *Major*; Guillem Llompart, *Major*; Joan Ramis de la Placeta, mestre Macià Far, Pere Amer, Jaume Mayrata del Canyar, Pere Mas, traginer; Gabriel Alzina, gerrer; Joan

Pont, gerrer; Jaume Company, ferrer; Guillem Ramis, sabater; Pere Joan Fornés, paraire; Guillem Oliver, picapedrer; Rafel Estrany, *Blai*, gerrer; Joan Morro, sabater; Miquel Llompart de Joan, Antoni Garau de Joan, Joan Ramis Mulet, Bartomeu Balle, Antoni Morro, *Costa*; Joan Pujades, Gabriel Prats, Miquel Campaner, gerrer; Francesc Llompart, *Frare*, i Francesc Garau de Felip.

El notari i jurat major, Hierònim Rosselló, anirà explicant als Magnífics Senyors, Savi Consell i a tots els altres que hi assisteixen per esser un consell extraordinari, com està la situació de la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat quant al tema de l'heretatge de l'honor Joanot Trobat i Malferit. Els va dient que, trobant-se a la Ciutat de Mallorca, el M. Rev. Rector Bartomeu Llompart i el jurat Guillem Sanxo, juntament amb l'honor Francesc Massip i Vich, Antoni Reure i Pere Llompart, doctors en Medicina, tots ells elegits pel Consell anterior per diligenciar la manera i "modo" d'enviar un síndic amb un propi a la cúria romana per efecte de prosseguir les apel·lacions interposades davant Sa Santedat, d'un decret fet per lo Il·lm. Sr. Bisbe de Mallorca a súplica de la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat amb el qual commutà l'obra pia disposada per l'honor Joanot Trobat i Malferit, que els honors jurats i Sr. Rector d'aquesta vila eren els administradors conforme el testament rebut en poder del Magnífic notari Jaume Gual en data de 17 de juliol de 1650.

El Sr. Virrei, que era el Sr. Miquel Salvà de Vallgornera, mitjançant l'honor Francesc Massip i Vich, batlle reial, envià a demanar el notari i jurat major, l'honor Hierònim Rosselló. Obeint les ordres del Sr. Virrei, anaren a besar-li les mans i a saber tot allò que manava i dir-li que acataven la seva autoritat. El Sr. Virrei va demanar al notari i jurat major com estaven les apel·lacions contra la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat. El jurat major li va respondre que el motiu pel qual eren a Ciutat era el de poder entrar un síndic amb un propi a la cúria romana per prosseguir les apel·lacions. Sa Il·lustríssima va respondre que no s'havia de transigir i que llogassin dos juristes per a ells i un altre per a la Sra. Vallespir, la qual ha obtingut la commutació, i obligant els jurats i Sr. Rector a gastar molts diners en la dita cúria romana. El Sr. Jurat Major contestà que ja no era un interès per a un petit grup de representants, sinó que els interessats eren tots els naturals d'Inca, els quals, juntament amb el Consell, havien determinat enviar un propi a la cúria romana a fi que l'obra pia estigués a disposició dels pobres naturals de la vila d'Inca. Igualment era interès del Sr. Rector, ja que també era un dels administradors.

Escoltades pel Sr. Virrei les demandes dels representants, els digué repetides vegades que ell volia que es compongués aquest negoci. Igualment els feu saber que ell aniria a Inca per ajustar el consell aviat, ja que fins ara hi havia molts pagaments fets.

Acabat el discurs l'honor jurat major, passaren a votar i discorreguts aquests vots, fou conclús, finit, resolt i determinat mitjançant dues terceres parts del Consell, que el cas es defensàs conforme es tenia resolt en el consell de dia 6 de gener de 1669.

4. ES CONVOQUEN MÉS CONSELLS EXTRAORDINARIS

Passen més de vuit anys. Tot està més o manco igual. El dia 10 d'octubre de l'any 1677 es reuneix el Consell a l'església de l'Hospital. Es parla dels molts de pagaments que han fet a favor del Srs. Francesc Pons i Antoni Alomar, beneficiats dels beneficis de la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat, i que de cada dia costen més a la universitat.

Proposen que es prenguin les 500 ll. del Sr. Josep Planas, *Punta*, prevere, i que es retirin al Srs. Francesc Pons i Antoni Alomar els censals que els fa la nostra vila per aquells quatre beneficis fundats per la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat, suposat que es donen al 4 % i mig dits beneficis. Per tot això es va donar ple poder i sindicat als honors jurats Francesc Carbonell i Rafel Ramis per poder signar qualssevol actes.

Es torna a parlar del mateix tema referit al plet que la vila d'Inca té posat a la Sra. Eufrasina Vallespir, en el consell celebrat al mateix lloc de sempre, de dia 9 de gener de 1678. Es decideix que dos jurats vagin a Ciutat i prenguin resolucions definitives.

El dia 12 de febrer de 1679, dins un consell extraordinari, es diu que la universitat i vila d'Inca tenen una carta del prevere Sr. Gabriel Mesquida, procurador a Roma, referida al problema que va crear la Sra. Eufrasina Vallespir amb l'heretatge i disposicions del testament de l'honor Joanot Trobat i Malferit. La carta diu que per arribar a definitiva sentència del plet que porta nostra vila contra la Sra. Eufrasina Vallespir importen més de 200 escuts d'or. Es demana l'opinió als jurats i consellers presents. Diuen que saben que encara es deuen 70 ll. a Bartomeu Balle, que és el successor de Mo. Francesc Rubert, notari i recaptador del forment d'Inca.

No s'aclareix gaire més i tot queda més o manco igual.

El dia 19 de novembre de 1679 es congreguen i ajusten a l'església de l'Hospital els honors Miquel Siquier, Antoni Corró, Antoni Llompart, *Salat*, i Rafel Estrany, *Blai*, que eren jurats i consellers. Hi assisteixen també el batlle reial, l'honor Francesc Ramis, Joan Ramis de la Placeta, Marc Ferrer, *Rave*; Macià Far, Pere Truyol, Bartomeu Estrany, *Blai*; Guillem Bertran, Joan Mulet, Llorenç Llabrés, Guillem Coch, Joan Pujadas, *Masseta*; Rafel Garí, Cristòfol Melis, Jaume Estrany, *Blai*; Antoni Tortella, Joan Pont, Rafel Ramis, Josep Garriga i Miquel Bover, consellers. També, com altres vegades, hi assisteixen alguns consellers extraordinaris per tractar coses que convenen a la nostra vila. Són el batlle reial, Francesc Ramis; el prevere, doctor i rector Pere Antoni Maiol, l'honor Miquel Ramis, mostassaf; els doctors en Medicina, Magnífics Llorenç Fe i Pere Llompart. Igualment es compta amb l'assistència dels honors Cristòfol Bennàssar i Malferit, Francesc Carbonell, Joan Prats, Joan Mulet de Miquel, Sebastià Mayrata, Bartomeu Llompart, *Catiu*; Joan Ramis de la Mostra i Francesc Coll.

El jurat major, que era en aquell moment l'honor Miquel Siquier, diu als presents el perquè d'haver-los cridat a consell: era per dir-los que en dies passats es va tenir un consell sobre l'obra pia de l'honor difunt Joanot Trobat i Malferit en què es va decidir que quatre persones, que foren els honors Miquel Siquier, Cristòfol Bennàssar, Joan Capó, Queto, i Francesc Carbonell, tenguessin poder suficient i bastant per anar a Ciutat juntament amb el Sr. Rector per intentar fer tracte sobre la dita obra pia.

Acabats de donar els poders als citats honors, es va llegir un document. És el següent:

Considerant los exactors de dita Obra Pia, que som nosaltres el Doctor Pere Antoni Mayol, prevere i Rector, Miquel Siquier, Antoni Corró, Antoni Llompart i Rafel Estrany, Jurats, i experimentant que per seguir la causa a Roma és en greu dany de l'ànima de Joanot Trobat i Malferit, fundador de l'Obra Pia, per no participar dels sufragis dels beneficis i en notable perjudi dels habitants de la present vila que en seguiment del plet han gastat més de 3.000 ll. i en estar en risc de gastar majors quantitats abans d'aconseguir la fi de la dita causa, desitjant la quietud, el bé comú, la pau i concòrdia per excusar dissensions hem tractat d'ajustar-nos amb la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat qui per la raó de dita Obra Pia ha de pagar 10.500 ll. com consta amb acte de transacció confirmat per lo Sumo Pontífice, el qual ajust se proposa amb los pactes següents:

Primo, es pacte que la dita Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat pagui les dites 10.500 lliures en la forma que està motivat en lo dit acte de transacció.

2n. Es pacte que en la solució de dites 10.500 ll. li sia compresa a dita Sra. tot lo que haurà gastat justament en coses concernents a la commutació de dita Obra Pia que feu Monsenyor Fernández Manjarrés.

3r. És pacte que 2.000 ll. que de l'Obra Pía tenia dita Sra. per dot de ses filles i compreses en resolució de comptes, i així mateix dita Sra. s'obliga o hagi d'obligar-se, en haver de pagar 2.000 ll. a la nostra universitat i vila, ço és que han de servir 2.500 ll. per los pagaments causats per defensa de dita Obra Pia i 500 ll. per un cap d'altar de nostra parroquial; les quals 2.000 ll. deu pagar a més de les 8.500 ll. que resten compreses 2.000 ll. destinades per dita dot de ses filles i així dita Sra. ha de pagar les 10.500 íntegres per pacte.

4rt. És pacte que dita Sra. hagi de pagar les 2.000 ll. en el termini de dos anys, açò és 1.000 ll. el dia que vindrà la confirmació del Sumo Pontífice per dit ajust i de dit dia a un any, 500 ll. i les demés lo següent any, a dita nostra Universitat i vila.

5è. Es pacte que el diner que dita Sra. Eufrasina deurà a les de les pensions dels beneficis lo hagi de pagar a dits executors de dita Obra Pia de 500 ll. en 500 ll. cada any, que seran les dites 2.000 ll. a dita Universitat i Vila el qual diner s'hagi de posar en aquesta fins s'executi l'Obra Pia infrascrita.

6è. Es pacte que si la fundació dels 4 beneficis fets en commutació de l'obra

Pia per lo llim. Bisbe Fernández Manjarrés no ve a gust del Molt Reverent Comú de dita nostra vila o es dificultós aconseguir-la del Sumo Pontífice s'apliquin 200 ll. de cens al 5 % per donzelles a maridar pobres de dita vila en la mateixa graduació que estaven cridades per religioses en el testament del dit Trobat en cas s'hagués executat la fundació del monestir i que en contemplació de matrimoni d'alguna no es pugua excedir la quantitat de 25 ll.

7è. És pacte que de la resta quantitat, a més de les 200 ll. de cens, se fundin misses i matines en l'església Parroquial d'Inca per ànima del dit Joanot Trobat cridant en el sufragi a l'ànima de dita Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat i dels seus, lo que s'ha d'executar també en cas se confirmàs la fundació dels dits quatre beneficis.

8è. És pacte que de les lliures que hi haurà hagut fins lo dia d'avui en seguiment de dita causa, cada una de les parts pagui la sua porció i que los gastos que s'oferiran de nou per la confirmació del Sumo Pontífice en dita Obra Pia s'hagin de pagar les 10.500 ll.

9è. És pacte que si es funden los dits 4 beneficis tenga el just patronat d'un penitencier dita Sra. Eufrasina, d'altre el Rector i de los dos mestres de música i gramàtica, los Jurats de dita vila, los quals beneficis no es puguen proveir sinó a naturals i fills de dita vila. Finalment es pacte que dita Sra. no pugua demanar crèdit algun ni pretengui contra nostra vila per ninguna causa o raó salvo el blat ha donat de dos anys a aquesta part.

Sobre la qual proposició i paper fonc conclús, resolt, definit i determinat, que es faci dit partit conforme la dita proposició i paper i, per aquest efecte se dóna i atribueix poder i sindicat als honors Jurats i Rector i los honors Francesc Ramis i Cristòfol Bennàsser, junts elegits per dit efecte.

Festes: Miquel Ferrer, linitextor et Antonius Font, agricultor, ambdós d'Inca.

Malgrat tan bona idea a favor del Sr. Rector i honors jurats i el fet que la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat retorni les 10.500 ll., no anirà avant. Llegirem la nota de l'any 1680, advertint que el dia 15 d'octubre de l'any 1680, ja lluny de l'any 1669, dins l'acta del consell celebrat aquell dia, sortirà aquesta nota:

[...] sabran Vs. Ms. com als 19 novembre de 1679 fou resolt per los olims Jurats i Consellers, que nostra vila s'ajustàs amb la Sra. Eufrasina Vallespir i Trobat sobre el plet de l'Obra Pia de Joanot Trobat i Malferit... discorreguts los vots ... que el Sr. Rector i honors Jurats signin l'acte de concòrdia com apar en lo Consell citat amb los pactes continguts en aquell [...]

Res es mou durant anys. Arriba el consell de dia 14 de febrer de l'any 1683 i podem llegir una altra nota referida al tema:

[...] fonc proposat per el Jurat Major, honor Siquier, que han estat junts i congregats per representar-los com los Jurats, olim, s'ajustaren del plet de

la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat i feren partit en que lo acte està traçat i sols manca signar-lo ... si és de parer a Vs. Ms. de que signi lo acte i si l'enviarem a Roma ... V. M. aconsellaran lo faedor... Se deixa a espatlles dels Senyors Jurats i que aquells signin dit acte i comptes donant-los poder de fer totes coses per dit efecte necessàries [...]

Aquesta nota referida al tema del convent de religioses pobres i donzelles d'Inca serà la darrera. A poc a poc es va oblidant i es va fent la voluntat de la Sra. Eufрасina Vallespir i Trobat.

5. TESTAMENT DE L'HONOR JOANOT TROBAT I MALFERIT

Pot resultar fins i tot curiós i aclaridor llegir amb atenció el testament que dictà l'honor Joanot Trobat i Malferit al notari Magnífic Jaume Gual, en data de 7 de juliol de 1650.⁶

Die XVII mensis julii anno a nativ. Domini MDCL

En nom de Nostre Senyor Jesucrist i de la sua divina gràcia, amén. Com sia escrit per lo profeta dient dispon de la teva casa perquè has de morir i no sempre viure; per ço jo, Joanot Trobat i Malferit de la vila d'Inca, sa d'enteniment i de cor, volent dispondre de los béns que Déu Nostre Senyor m'ha encomanats, ordén aquest meu últim testament en el qual elegesc en marmessors d'aquesta última i darrera voluntat mia els executors, és a saber: la Senyora Catarina Trobat i Artigues, ma mare, l'honor M^o Cristòfol Pons, mon sogre, i la Sra. Catarina Trobat Pons, ma muller, a los quals prega: primerament i abans de totes coses, encomanant la meua ànima en mans de Nostre Senyor Déu Jesucrist; elegesc sepultura del meu cos mortal en l'església parroquial de la present vila, en lo vas dels meus parents, que és a la capella de Sant Joan, la qual vull sia feta amb ofici conventual cantat amb sermó. Volent i manant que lo meu cadàver sigui aportat a la sepultura per dotze homes pobres en els quals sigui feta una cota de dol i los sigui donat a quiscun un ciri de tres misses i la cota sigui sua i los qui aportaran les torxes los sia feta una cota amb un rossegall, les quals cotes siguin dels qui les aportaran, i a cada capellà o frares qui assistiran al meu enterrament los sigui donat un ciri de tres unces a quiscun de cera blanca, i a cada confraria qui assistirà en el meu enterrament acompanyant al meu cadàver des de la meua casa a la sepultura, los siguin donats de mos béns vint sous, moneda de Mallorca, lo demás vull sigui fet a coneguda de mos marmessors. Ítem, celebrar mana, en continent, de seguida la meua mort o lo més prompte que es puga, en dita parroquial quatre-centes misses baixes repartides d'aquesta manera, és a saber: en la capella del gloriós St. Pere, dues-centes; en la capella de St. Antoni, cent; en la capella de Nostra Sra. del Carme, vint-i-cinc; en la capella del St. Crucifixi, cinquanta; en la capella del gloriós St. Josep, tretze i en lo altar del gloriós arcàngel St. Miquel, dotze; totes per una volta tantum, en remissió de mos pecats. Ítem, celebrar mana, a l'església de St. Francesc de dita vila, dues-centes misses baixes repartides

6 ARM. Testament de Joanot Trobat Malferit, 17 de juliol, 1650. Notari Jaume Gual. Signatura P-6533, folis 39r-42r.

per los altars d'aquelles i en lo convent de sant Domingo de dita vila, tres-centes misses baixes també repartides per lo altar d'aquells en los quals siguin celebrades les misses vulgarment dites de St. Gregori. Finalment celebrar mana en l'església de Nostra Senyora de Lluc, cent misses baixes totes per una volta tantum, per remissió de mos pecats. Ítem, mana celebrar cada diumenge i festa una missa baixa en la parroquial de dita vila, en la capella del gloriós St. Joan, celebradores a les dotze i abans de celebrar hagen de tocar amb lo seny gros a batallades, per caritat de la sua ànima i a les dites pel prevere qui la celebrarà, quatre sous per quiscuna. I en el cas los capellans algun dia deixessin de celebrar aquella en les hores del mig dia, en tal cas mana que los pares de St. Domingo hagen d'anar a celebrar aquella en dita parroquial amb la mateixa caritat i si los dits pares de St. Domingo no les volguessin, o no podran celebrar aquelles, les hagen de celebrar los pares de St. Francesc en dita parroquial amb la mateixa caritat de quatre sous. Ítem, mana celebrar cada any i perpètuament en dita parroquial una missa cantada amb sermó, celebrador el dia del meu enterrament, i així cada any en dita diada, per la celebració de la qual deixa lo acostumat i amortitzat de mos béns. Ítem, mana que en cas jo vivint, no hagués acabat el retaule del gloriós Sant Joan de l'església parroquial vull que mos hereus tenguin obligació d'acabar aquell i fer-lo daurar i fer una llàntia de plata de valor de cent cinquanta lliures, entre mans i plates, tenint obligació en fer la cremor ordinàriament i açò tant de les obres pies com les del dit retaule i llànties, acceptant la missa perpètua de lo diumenge i festa, la qual vull sigui obligat a pagar lo qui serà hereu de la major porció de la meva heretat, i los altres tot lo demás. I dits hereus tenguin obligació en ratificar i confirmar totes les misses perpètues deixades per mos avantpassats, i que no puguen posar qüestió alguna sobre d'aquelles i en cas se deixessin de celebrar, que es facin i just que se celebrin. Item, deixa a quiscun dels bacins que demanen almoina tant en dita parroquial com als convents que són en dita vila, per amor de Déu, un sou a quiscun pagador per una volta tantum, en record de la meua ànima. Item deixa al Reverent Senyor Rector per son dret parroquial, cinc sous, moneda de Mallorca. Item, deixa a quiscun de mos criats i criades que assistiren en ma casa axí petits com grans, en lo dia de mon òbit, per amor de Déu, cinc lliures ultra de lo que hauran guanyat. Item, deixa a Miquel Trobat Bestard per bon amor, per sos aliments cada any durant la sua vida, deu quarteres de forment bo i rebedor, pagadores amb diners efectius, li deixa vint lliures per terres anticipades i en lo dit cas, Miquel se tractés bé amb mos hereus, mirant per la mia heretat, tenint en compte que vull que mos hereus lo hagen de mantenir en ma casa en tot lo necessari de menjar i beure, calçar i vestir i en tal cas cessen tots los aliments i en cas se'n volguessin anar del present regne los dits hereus, l'hagin d'acomodar així amb obres com en diners efectius, com si jo fos present i vull cessin dits aliments tant quant serà fora i en cas per un temps intentada qüestió alguna a mos hereus, demanant-los alguna cosa tan per via de Bernat Trobat, prevere, com Miquel Trobat, en tot cas se revoca tot lo per mi a ell deixat i no li deixaria coses algunes. Item, mana que Monserrada Trobada, esclava de mon onclo Miquel Trobat, sia mantinguda en ma casa amb tot lo necessari com és menjar i beure, calçar i vestir. Item, deixa a la senyora Catarina Trobat i Pons, ma muller, cada any durant la sua vida, vivint casta i sens marit i no d'altra manera, per sos aliments deu quarteres de xeixa i quatre

de blat pagadores de baix i seran porgades i portades en la sua habitació, i amb diner efectiu cinquanta lliures, moneda de Mallorca. pagadores a ses voluntats i en cas jo morís, als seus infants les pertoquin altres cinquanta lliures i un porc de valor de vuit lliures, una somada d'oli, dues somades de raïms de penjar, dos quarteres d'olives de les que voldrà i tengui en la vinya i hort del Rafal Garcés lo temps que viurà, per son propi ús i en cas vulla habitar en unes cases li deix l'estudi i cambra que ella mateixa voldrà, amb un llit posat amb son pavelló matalàs i dues flassades, tres parells de llençols, mitja dotzena de cadires de repòs, un bufet d'aquells que empren en totes les cases i, en cas no vulguen estar en ma casa o no pogués habitar amb ma mare, en tal cas li deixa les cases de Canamunt amb tot lo sobre dit i açò vivint casta i sens marit, com des de sobre està dit. Item, en cas que en lo dia de mon òbit jo tingués dues filles deixo a quiscuna d'aquelles tres mil lliures de dita moneda mallorquina pagadores en aquesta forma, que és en lo dia del matrimoni de quiscuna cinc-centes lliures i de dit dia, un any dues-centes lliures i quiscun any en dites diades, dues-centes lliures finitant dites tres mil lliures sien a quiscuna d'aquelles complidament satisfetes i pagades; i en cas ne tingués unes de dues, los deixa a quiscuna dues mil lliures pagadores en lo modo predict i són per tots i qualsevols drets les puga competir i expectar sobre mos bens tant per dret de naturalesa com altres, en les quals aquelles hereves mies particulars, les fas i instituesc i en cas nos contestassin i volguessin llegitimar sobre mos béns intentant qüestió alguna a mos hereus, en tal cas es revoqui lo dit llegat per a mi a elles fet i tant solament les deixa cinc sous. Item deixa a quiscun de mos infants mascles pòstums i d'aquí al davant naixedors, cinc sous, i són per tots i qualsevols drets los puga compartir sobre mos béns, tant per dret de naturalesa com altres en los quals aquells hereus meus particulars fas i instituesc; y si algun dels predictos mos infants mascles voldria estudiar, vull que mon hereu lo haja de mantenir en los estudis fins arribar a doctor i açò tant en lo present regne com fora del regne, sense disminució de la seva llegítima, pagats i complits en tots los altres emperò béns meus instituesc hereus meus universals, fas com és usufructuàries les senyores Caterina Trobat Artigues, ma mare, i la senyora Caterina Trobat Pons, ma muller, vivint casta i sens marit, fins i tant mon hereu sigui d'edat de vint anys amb condició que tant ma mare com ma muller hagin d'habitar juntes. Propietari, emperò, lo primer fill meu mascle pòstum i d'aquí al davant naixedor, lo qual s'haja d'encomanar a les firmes que seran de Trobat i Malferit, el qual si a l'hereu meu universal fos lo segon, i axí vull se segueixi entre de mos infants mascles, preferint el qui serà nat primer d'un en altre, vulgarment pupilarment i per fideïcomís fins al darrer, lo qual sia mon hereu no serà, si moria en pupil·lar edat, o després, quants infants legitims i naturals, substituesc en aquell i a mi hereus universals, fas la mia filla major la qual sigui la meva hereva en nom serà o no serà i si moria en pupil·lar edat, o després quant els seus infants legitims i naturals, substituesc en aquella i a mi hereva universal, fas la segona i així vull la segona entre les demás filles, preferint sempre la qui serà nada primera, fins a la darrera, les quals si de mi hereva i no serà o serà, i moria en pupil·lar edat, o després quan els seus infants legitims i naturals, substituesc que en aquella i a mi hereva universal, fas la mia ànima amb condició que de tota la meva heretat, s'hagués de fundar un convent de monges religioses donzelles pobres i naturals de la present vila i per

monestir los assenyala les cases convingudes de l'heretat de Miquel Trobat, mon onclo, en lo lloc de Canamunt i a tota la mia heretat les esmerça a lloc, la qual renda servesca per mantenir dites monges fins al nombre de dotze y açò es faci per medi dels jurats i rector de dita vila d'Inca i en cas la mia heretat sia per mantenir unes dotze religioses, estiga a voluntat de dits jurats i rector elegint les quals apareixerà podran esser mantingudes de dita la mia heretat. Aquesta és la mia última i darrera voluntat, la qual fonc feta en la vila d'Inca. Testimonis del present testament cridats i pregats foren lo Rvd. Bartomeu Morro, prevere, Jaume Hieroni Vicens, beneficiat, Miquel Arrom, escrivà, Gabriel Buades, gerrer, Martí Oliver fill de Martí, Antoni Martorell àlies Grandet, fill de n'Antoni, tots d'Inca i Gabriel Pou oriundus de la vila Inca i jo Jaume Gual, notari, que es cridat i pregat. Fuit publicatum presentis testamentum per me Anthonium Reura nottarium nottas dicti Jacobi Gual nottari publici Magnifici autoritate regia tegentum in dominus monialibus presentis ville de Inche ab justitias honorem juratorum eius ville de Incha presentitus pro testibus Jacobo Mesquida Civitatis Magnifici et Franciscum Reura anonimato prelibate vile Inche.

6. AMPLIACIÓ DEL PRESENT TREBALL: LA CAPELLA DE SANT JOAN BAPTISTA DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANTA MARIA LA MAJOR

Aquest treball pot ser ampliat amb una documentació que arrodoneix la recerca de la citada fundació d'un convent per a pobres i donzelles d'Inca. Serà bo llegir les fonts bibliogràfiques que s'insereixen en el treball de Cortès i Martínez. També a algunes fonts documentals que es troben a l'Arxiu Capitular de Mallorca i del Regne de Mallorca hi trobam informació sobre aquesta temàtica.⁷

S'ha de tenir molt en compte tot allò que mana el Sr. Joanot Trobat i Malferit en el seu testament, referit a la capella de Sant Joan Baptista de l'església parroquial de Santa Maria la Major:

Elegesc sepultura del meu cos mortal en l'església parroquial de la present vila, en lo vas dels meus parents, que és a la capella de Sant Joan, la qual vull sia feta amb ofici conventual cantat amb sermó... Ítem, mana celebrar cada diumenge i festa una missa baixa en la parroquial de dita vila, en la capella del gloriós St. Joan, celebradores a les dotze i abans de celebrar hagen de tocar amb lo seny gros a batallades, per caritat de la sua ànima i a les dites pel prevere qui la celebrarà, quatre sous per quiscuna.... Ítem, mana que en cas jo vivint, no hagués acabat el retaule del gloriós Sant Joan de l'església parroquial, vull que mos hereus tenguin obligació d'acabar aquell i fer-lo daurar i fer una llàntia de plata de valor de cent cinquanta lliures, entre mans i plates, tenint obligació en fer la cremor ordinàriament i açò tant de les obres pies com les del dit retaule i llànties, acceptant la missa perpètua de lo diumenge i festa, la qual vull

⁷ Arxiu Capitular de Mallorca: ACM. Comunidades eclesiásticas y religiosas (II). Religiosas de San Bartolomé de Inca. Signatura 16153. Igualment es pot consultar a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) el testament de Joanot Trobat Malferit, 17 de juliol, 1650. Notari Jaume Gual. Signatura P-6533, folis 39r-42r.

sigui obligat a pagar lo qui serà hereu de la major porció de la meva heretat, i los altres tot lo demás.

Serà bo que coneguem més coses sobre aquest retaule dedicat a sant Joan Baptista. És interessant llegir allò que escriu sobre el tema dels Malferit d'Inca i la capella citada l'historiador Josep Barberí Sansaloni. És com se segueix:

Mateo Malferit, natural de Inca de un antiguo solar de este apellido; por más que Escolano en su historia de Valencia, lib. 9. cap.29. núm. 17, le prohije a los Malferits Señores de Ayelo en el distrito de Xativa, hoy San Felipe. Don Vicente Mut, lib. 7. Cap. 20, dice con toda verdad, que es tan cierto que Mateo Malferit, Regente de Nápoles, fue Mallorquín, que sus descendientes poseen hoy sus bienes y su linea de sucesión es ésta (Inca): Mateo, Tomás, Pedro, Don Fernando, Doña Juana, que casó con Pablo Vivot, y de ella descenden las antiguas casas de D. Albertín Dameto, Marqués de Tornigo, y de Jerónimo San Juan. En la Calle Mayor de Inca, llamada de San Bartolomé, se ven todavía las ruinas de este antiguo solar, con las armas de escaques en los adornos de una de las ventanas; las mismas se descubren en un sepulcro construido en la capilla de San Juan Bautista de la Parroquial [...]

Podrem comprovar com realment l'escut dels Malferit estava a la capella de Sant Joan Baptista i a causa de les obres per a la construcció d'un nou temple aquell escut es guardà i després es va col·locar al lloc on avui el podem admirar, a les voltes dalt de la citada capella i inserit dins la paret. Consultat el Sr. Luis Lisón Hernández de Múrcia, diplomad en Magisteri, llicenciat en Filosofia i Lletres, especialitat en Història Moderna i Contemporània; diplomad en Genealogia, Heràldica i Dret Nobiliari, ens diu que per no perdre aquests escuts nobiliaris o de cavallers, posats a capelles, mausoleus, sepultures, etc. era costum, a l'hora de fer-hi obres importants, retirar aquests símbols i posar-los a llocs reservats per poder tornar-los a posar. Igualment va enviar-nos aquestes notes sobre l'escut dels Malferit:

De Inca (Mallorca). Jaquelado de oro y azur. Del lustre de esta familia habría mucho que decir, cuyo solar es en la villa de Inca, y tienen allí sus antiguas casas, y el sepulcro en la Capilla de San Juan Bta. Véase a Mur fol. 238 y 360. y la historia que tengo trabajada de la villa de Inca. Solo aparece que hay equivocación en el color de los escaques de las armas, Pues Moseny Febrer en una de sus Trovas (que es la 299) hablando de Pedro Malferit dice: "Portava en lo escut, sobre camp d'or, los jaquells de negre, posats per sa honor [sic]. Josep Barberi. Pedro de Malferit, natural del lugar de este nombre en el Campo de Urgel en Cataluña. Estuvo en el sitio de Xativa e hizo en lugares inmediatos muchas correrias sembrando el terror en los moros por su valor. Consiguió un gran botín. Escudo escaqueado de oro y sable" [sic]. P. Mr. Rigalt, ms.

L'escut de la família Malferit de Mallorca és com l'escut francès antic o medieval, també conegut amb el nom de "gòtic". Té una punta inferior en ogiva i una part rodonenca enmig de les voreres. Conté quadres (d'escacs) en camp blau.

Vegem ara el retaule de la capella de Sant Joan Baptista. És la primera de l'esquerra, mirant l'altar, situada entre la sagristia dels escolans i la capella de la Puríssima. A la fornícula central hi ha l'estàtua de sant Joan portant l'anyell de Déu. A la seva dreta, una pintura de sant Bru i, a l'esquerra, sant Francesc de Borja. A l'àtic, santa Bàrbara amb la torre, la palma del martiri i la custòdia del Santíssim. Rematant aquest àtic, un escut representant l'anyell de Déu. En el cristianisme, *Agnus Dei* (anyell de Déu) es refereix a Jesucrist en el seu rol d'ofrena en sacrifici pels pecats dels homes, a semblança de l'anyell que era sacrificat pels jueus durant la commemoració anual de la Pasqua. Aquest títol li fou aplicat pel profeta Joan Baptista, durant l'episodi del baptisme de Jesús en el riu Jordà, segons els evangelis. L'escut, sobre la figura de santa Bàrbara, porta un elm, amb la seva cimera, que en heràldica és un element basat en la peça del mateix nom que protegia el cap en les antigues armadures medievals i significa que el posseïdor és noble o cavaller. Diu, aquest escut: "amb la família Malferit, amb cavallers en la seva família" (*vid.* fotografies del retaule de sant Joan Baptista i de l'escut dels Malferit).

7. CONCLUSIONS

Mitjançant aquesta investigació haurem conegut un poc més la figura de Joanot Trobat i Malferit. El llinatge Trobat fou durant anys molt important degut a les persones que el portaven. A Inca hi ha un carrer dedicat a tan il·lustre llinatge. Dit carrer dona entrada i sortida als carrers de Sant Domingo, de Santa Magdalena i de Ponent.

A la vegada, recobram uns detalls del llinatge Malferit i coneixem que persones amb aquest llinatge aixecaren el retaule de sant Joan Baptista de la parròquia de Santa Maria la Major i del qual en tenim documentació.

La conjunció d'aquests llinatges dona color i recordança al treball presentat. No cal oblidar, però, la dificultat desbrinar el parentiu dels protagonistes, com també conèixer el testament de Joanot Trobat i Malferit, que és la sortida primera a aquestes dificultats de fundar un convent per a monges o religioses pobres i donzelles d'Inca. És tot un repte seguir altres rastres per aconseguir conèixer molt més abundantment tan il·lustres llinatges i aquelles persones que els porten.

Al final no sabem com va acabar del tot el problema. Podem suposar però no asseverar que, un dia o altre, es decidiren i acceptaren per ambdues parts i assoliren solucions.

Els llinatges Trobat i Malferit van perdent-se. Són coneguts pel carrer citat i pel segon llinatge que porta sor Clara Andreu Malferit, glòria d'Inca, a més de tots els Malferit dels quals parla l'historiador Josep Barberí i Sansaloni en la biografia de la citada sor Clara Andreu.

Sens dubte es deixa un camí molt ampli per arrodonir aquesta comunicació que, com en moltes ocasions, no es deixa tancada, ans ben oberta per poder

continuar afegint-hi més detalls i més coneixements.

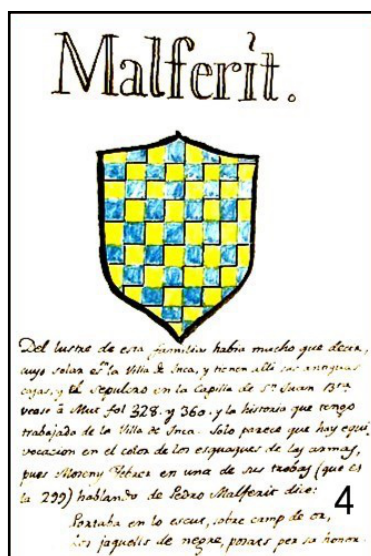
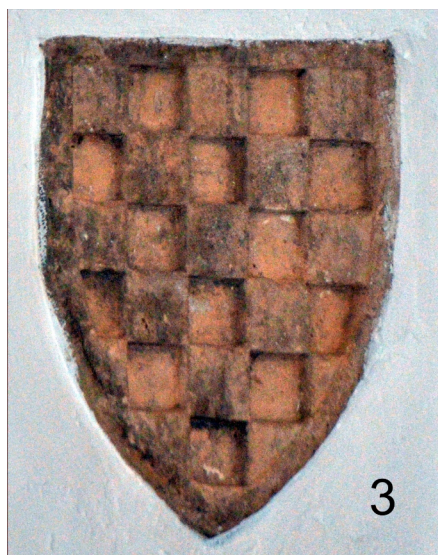
8. IMATGES

1. Capella de Sant Joan Baptista de la qual n'eren patrons i protectors els familiars que portaven el llinatge Malferit.
2. Escut dedicat a sant Joan Baptista situat a l'àtic del retaule de sant Joan Baptista de la parròquia de Santa Maria la Major. A més de l'anyell hi ha un elm amb cimera, símbol dels cavallers.
3. Escut de pedra dels Malferit d'Inca situat a les voltes, part damunt de la capella de Sant Joan Baptista.
4. Escut acolorit de la família Malferit que es troba dibuixat a l'obra manuscrita del Dr. D. Josep Barberí i Sansaloni (1807), *Adarga Mallorquina*. Baix de l'escut podem llegir: "Del lustre de esa familia había mucho que decir, cuyo solar es en la villa de Inca y tienen allí sus antiguas casas y el sepulcro en la capilla de San Juan Bta. Véase a Mut fol 328 y 360 y la historia que tengo trabajada de la villa de Inca.⁸ Solo parece que hay equivocación en el color de los esquaques de las armas, pues Moseny Febrer en uno de sus trabajos (que es la 299) hablando de Pedro Malferit dice: Portaba en lo escut, sobre camp de or, los jaquells de negro posats per sa honor".

9. BIBLIOGRAFIA

8 Indicació clara de l'autoria del Dr. Josep Barberí del "Apéndice histórico de la villa de Inca" dins l'obra biogràfica de sor Clara Andreu de 1807.

Cortès i Forteza, S. i Martínez Oliver, B. 2009. "Producció i reproducció del poder. El benefactor Joanot Trobat Malferit (1650) i la fundació del monestir de monges Jerònimes i el retaule de Sant Joan de la parròquia de Santa Maria d'Inca". X Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 213-216.

Barberí Sansaloni, J. 1807."Apéndice Histórico de la villa de Inca", Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu.

Pieras i Salom, G. i Fiol i Mateu, G. 2017. Inca i la pesta de 1652. Lleonard Muntaner: Palma, col·lecció "Libres de la Nostra Terra", 102.

Rullan, J. 1896. Noticias para servir a la Historia Eclesiástica de Mallorca, p. 274 i 275.

10. ARXIUS CONSULTATS

AHMI. Arxiu Històric Municipal d'Inca

API. Arxiu Parroquial d'Inca

ARM. Arxiu del Regne de Mallorca

AGMPM. Arxiu Gabriel i Miquel Pieras de Mallorca

Calli judeorum Incha. Una hipòtesi per a la ubicació de la sinagoga medieval inquera

Guillem Alexandre Reus i Planells

Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona. guillaumearp@hotmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.373

Paraules clau: Inca, sinagoga, Can Monroig, call, arquitectura, edat mitjana.

Resum. *A diferència de ciutats com Palma, Girona, Toledo o Tomar, entre d'altres, en què la situació exacta de la sinagoga medieval està documentalment referenciada o l'edifici es conserva, a Inca, tot i poder provar la seva existència, fins a dia d'avui, cap document o intervenció arqueològica ha pogut demostrar la seva ubicació. Malgrat tot, després d'un treball d'investigació, estudi i comparativa amb altres sinagogues situades als antics territoris de les corones d'Aragó i Castella, així com també al Regne de Portugal, s'ha pogut proposar la hipòtesi que el casal de Can Monroig d'Inca hagués constituït la seu del temple cultural hebraic durant l'edat mitjana. Així doncs, el que aquest article pretén és posar de relleu aquesta possibilitat i provocar-ne l'estudi tant arqueològic com documental per tal de poder confirmar o descartar la dita tesi.*

Keywords: Inca, synagogue, Can Monroig, Jewish quarter, architecture, Medieval Age.

Abstract. *Unlike cities such as Palma, Girona, Toledo and Tomar, among others, where the exact location of the medieval synagogue is documented or the building is preserved, in Inca, despite being able to prove its existence, until to date, no document or archaeological intervention has been able to prove its location. However, after research, study and comparison of other synagogues located in the former territories of the crowns of Aragon and Castile, as well as in the kingdom of Portugal, it has been possible to propose the hypothesis that the house of Can Monroig d'Inca would have been seat of the Hebrew cult temple during the Middle Ages. Therefore, the aim of this article is to highlight this possibility and provoke both archaeological and documentary study in order to be able to confirm or rule out this thesis.*

1. INTRODUCCIÓ

A l'actualitat l'únic que es pot afirmar de la sinagoga medieval d'Inca és la seva existència gràcies a un document que fa referència a unes noces que hi varen tenir lloc l'any 1347 (Llabrés, P. J. & Rosselló, R., 1998; 242). Per tant, tristament, fins al moment, la seva ubicació ens és desconeguda per manca de proves arqueològiques i documentals que ho verifiquin fefaentment. Tot i això, amb aquest article es pretén plantejar un hipotètic emplaçament per al que constituïa, sens dubte, l'edifici més important de qualsevol barri jueu, per a la qual cosa s'han tengut en compte diversos supòsits: la ubicació de l'edifici proposat com a possible sinagoga inquera, que no és altre que el casal de Can Monroig, les seves característiques arquitectòniques i, també, els trets urbanístics de la zona.

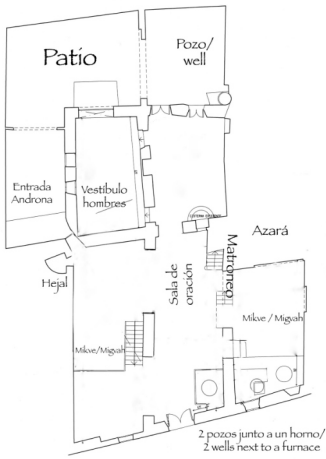

Figura 1. Plànol de Can Monroig. Font: R. Hilton i N. Ginard

Per tal de desgranar i raonar la possibilitat que aquest edifici hagués sigut, al segle XIV, la sinagoga d'Inca, s'han analitzat detingudament no sols aspectes com les restes d'elements arquitectònics que es troben a l'interior de la casa, molts d'ells propis de l'època medieval, sinó també la recerca de coincidències constructives i espacials entre el seu interior i el d'altres sinagogues localitzades en altres territoris de la Corona d'Aragó i de la Corona de Castella. Aquestes coincidències ens remeten al tipus de planta, a la important presència i ús de l'aigua, als accessos de què disposava un temple jueu o a la situació dels diferents espais sinagoga, sempre partint del plànol de Can Monroig, i tenint molt presents qüestions com els seus usos i la pròpia litúrgia jueva (fig. 1).

2. DESCRIPCIÓ DEL CASAL DE CAN MONROIG

El casal de Can Monroig se situa al número 22 del carrer de Can Valedla en el barri de Sant Francesc, concretament en el que, entre 1353 i 1391, fou el call d'Inca. L'actual edifici de dues plantes, del segle XVI, presenta una façana de parament llis decorat amb pedretes amb diferents obertures: cinc finestres i un portal d'entrada acabat amb un arc de mig punt adovellat de pedra viva, igual que la part inferior de la resta de la façana, mentre que a l'interior trobam alguns arcs d'ansa de paner d'època barroca (fig. 2).

Figura 2. Façana de Can Monroig

Can Monroig va romandre molts anys tancat i amb el pas del temps s'anà fent malbé, però a

l'any 2002 fou comprat per Robert Hilton i Noëlle Ginard, els seus propietaris actuals, que hi dugueren a terme una important tasca de restauració gràcies a la qual sortiren a la llum un gran nombre d'elements arquitectònics que varen evidenciar el passat medieval de la construcció. D'aquesta manera, se n'han localitzat alguns de gòtics com una sèrie d'arcs, ogivals i de mig punt, així com algun portal i finestra arquivada.

Figura 3. Finestra medieval

Precisament, el seu interior està format per dues crugies, a la primera de les quals hi ha tres estances perpendiculars a la façana separades per arcs. A la part esquerra de l'entrada destaca un arc d'ansa de paner d'època barroca i, tot seguit, un gran arc ogival de pedra d'època medieval, mentre que a la part dreta es troba un arc rodó i emblanquinat que dona pas a una estança en la qual també hi ha un arc ogival paretat. Com a resultat, la primera crugia queda separada de la segona mitjançant un mur en el qual s'obre un portal arquivat d'accés entre elles i, al seu costat dret, una finestra acabada amb un arc de mig punt que molt possiblement també és d'origen medieval, a causa de la gran semblança amb altres portals i finestres trobats en edificis

gòtics de l'època –Palau de l'Almudaina, Palau dels Reis de Mallorca de Sineu, Torre dels Enagistes de Manacor, entre d'altres (fig. 3).

Per un altre costat, a la segona crugia i en el mur esquerre s'obre un portal de pedra arquivat amb una llinda de fusta, tot seguit una finestra quadrada i per acabar un portal de pedra, novament arquivat, però que originalment estigué acabat amb un arc de mig punt, igual que el que es troba al mur de separació entre les dues crugies. Tant per la seva forma com per la seva situació, també podrien ser d'època medieval.

Al darrere de la casa, s'hi situa el pati i, sortint a mà esquerra, un espai obert per

Figura 4. Arcs d'ansa de paner al pati

un arc d'ansa de paner d'època barroca. A la part interior de l'arc s'observa com n'existí un d'anterior, també d'ansa de paner, i encara un altre de més antic, que per la col·locació de les pedres degué ésser apuntat (fig. 4). A més, al costat dret, encara es pot veure l'arrencada del que podria haver sigut el nervi de la creueria. Tanmateix, per l'amplada de l'espai, hom pot pensar que segurament es tractava, en origen,

d'un espai cobert per dos trams amb volta de creueria. Si tenim present on es localitzava el call a l'Inca del segle XIV i el lloc que ocupa Can Monroig en l'actualitat, al bell mig d'aquest, tots els elements gòtics que s'hi han trobat podrien ser datats del mateix segle.

Gràcies als darrers treballs de condicionament duits a terme, a més, s'aixecaren

Figura 5. Aixeta al dipòsit del pati

tots els trespols i tengueren lloc una sèrie de troballes molt interessants: a la part dreta de l'entrada, s'hi trobà un antic forn que restava enterrat per sota del nivell del carrer, ben igual que tota una sèrie de dipòsits de pedra repartits per tota la casa, connectats entre ells mitjançant canonades fetes de fang. A part, se sap que la casa també disposava d'un celler i encara es conserva una cisterna. Igualment, al pati, s'hi localitzen dos dipòsits, un de més gran que l'altre. En el petit, s'hi descobriren uns escalons pels quals s'hi podia accedir, i en el seu interior hi ha una aixeta de bronze amb decoració antropomorfa –dos ulls i un nas–, element bastant comú en època moderna (fig. 5).

D'altra banda, arran de les excavacions realitzades al pati, sortiren a la llum tot un seguit de restes ceràmiques, d'entre les quals destaca una figureta que representa un cavallet. Formalment parlant, aquesta figura es pot comparar, sens problema, amb altres peces semblants conservades a Menorca i a Mallorca. Denominades comunament siurells, de fet no ho són, ja que no mostren restes de xiulet, no perquè s'hagi perdut, sinó perquè mai en tengueren. N'hi ha un al Museu de Sóller. A Palma, se'n coneixen dos, el que va aparèixer en el solar de l'antic convent de l'Olivar de Palma, ara Mercat de

Figura 6. Cavallet de Can Monroig (probablement d'època almoràvit)

l'Olivar, i el que es trobà a Can Bordils, actual Arxiu Municipal de Palma, al carrer de l'Almudaina, ambdós conservats al Museu de Mallorca. Pel que fa a Menorca, existeix una figureta semblant a les mallorquines que forma part de la col·lecció privada Pons Soler de Maó. Segons Guillem Rosselló Bordoy, serien d'època almoràvit, donades les característiques formals anàlogues entre tots ells (Rosselló Bordoy, G., 1978; 32-34; 2006, 15-50). Per això mateix, existeix la possibilitat que el cavallet de Can Monroig sigui també una peça islàmica almoràvit, encara que en aquest cas la troballa en qüestió no té cap relació estratigràfica i, per tant, no és possible establir una datació segura ni associar-la a la vida de la casa (fig. 6).

Contràriament als diferents elements arquitectònics gòtics, en el cas de les troballes del forn, dels diferents dipòsits, cisternes i pous, no ens atrevim a datar-les, ja que fins avui no han estat estudiades arqueològicament i, per tant, no disposam de dades convincents que ens permetin saber ni quin era el seu ús ni quan foren construïdes. A més, cal tenir en compte que Can Monroig és una casa que ha patit moltes transformacions i ampliacions al llarg dels segles, cosa que dificulta encara més el seu estudi (Reus Planells, G. A., 2014; 167-169). Així mateix, algunes restes arquitectòniques, com són portals, finestres i nínxols, confirmen que l'actual casa estava connectada amb altres estances que actualment pertanyen a altres habitatges privats contigus.

Tenint en compte tot el que s'ha explicat fins ara, no cal dir que per les seves peculiaritats i característiques Can Monroig, tal com es conserva en l'actualitat, es tracta d'un edifici important que cal conservar, protegir i estudiar a fons.

3. CAN MONROIG, LA HIPOTÈTICA SINAGOGA D'INCA

Figura 7. Plànol de situació del call (sobre el plànol d'Inca de 1808)

El fet que Can Monroig estigui situat en ple barri jueu d'Inca i el seu més que probable origen medieval, a més de les seves dimensions i els seus trets característics, ens permeten formular algunes hipòtesis, entre d'altres que durant l'època en què el call inquer estigué en actiu aquest edifici podria haver estat la seu d'una o diverses institucions jueves (fig. 7).

Fins a l'actualitat, tan sols tenim documentada la fundació del call l'any 1372, el seu perímetre, les dues portes d'entrada, així com l'existència de la sinagoga, del cementeri i de la carnisseria (Reus Planells, G. A., 2020; 257 i 259). El problema apareix a l'hora d'ubicar aquests tres indrets, ja que, de moment, ni documentalment ni arqueològicament ha estat possible descobrir-ne la situació.

Tot i això, diverses dades documentals, juntament amb l'estudi de l'arquitectura de Can Monroig, la comparativa amb altres edificis, avui sinagogues, tant de la Corona d'Aragó com de la Corona de Castella i del Regne de Portugal, a més de l'estudi del paisatge urbà, permeten formular la hipòtesi que Can Monroig podria ser el lloc on, en època medieval, s'hagués ubicat la sinagoga inquera.

És interessant apuntar que la sinagoga era quelcom més que el lloc de culte hebreu, puix que, a l'època, constituïa el lloc de reunió més important del call – avui dia en diríem el “centre cívic”. D'aquesta manera, les sinagogues podien

estar formades per un pati, lloc per on s'entrava, la sala d'oració, la sala de les dones, el micvé, diferents aules per a les escoles talmúdiques, a part de l'hospital, magatzems per guardar oli i vi, forns, pous i cisternes, carnisseries, entre d'altres (López Álvarez, A. M., *et al.*, 1990; 40-46), si bé no era preceptiu que tots els espais formassin un conjunt únic.

4. COINCIDÈNCIES ARQUITECTÒNIQUES DE CAN MONROIG AMB ALTRES SINAGOGUES

Diversos són els elements arquitectònics localitzats a Can Monroig que coincideixen amb altres sinagogues aixecades en diferents punts de l'extensa geografia de la península Ibèrica, coincidències que ens permeten establir la hipòtesi que aquest casal fos durant el segle XIV la sinagoga del call inquer.

4.1. La tipologia arquitectònica de les sinagogues medievals

Les sinagogues aixecades durant l'edat mitjana no mostren una tipologia arquitectònica única i exclusiva, sinó que els jueus utilitzaren la tipologia predominant de l'època i del lloc triat per bastir els seus edificis cultuals. Generalment, es tracta d'edificacions que mostren una arquitectura senzilla, privades de grans decoracions o riqueses ornamentals, és a dir, d'uns espais construïts amb la finalitat de conduir les necessitats del culte i la litúrgia pròpies de la religió de tota comunitat hebraica.

Alguns exemples que ens serveixen per constatar aquest fet, els trobam a les sinagogues de la Corona de Castella com a Toledo –Santa María la Blanca (1260) i la del Tránsito (1357)– o a la sinagoga de Còrdova (1314), totes elles edificades seguint l'estil mudèjar. D'altra banda, la sinagoga d'Úbeda, a la província de Jaén, construïda probablement al segle XIV, o fins i tot al XIII, mostra elements arquitectònics propis del gòtic. Pel que fa a la Corona d'Aragó, destaca la sinagoga d'Híjar, a la província de Terol, la qual fou construïda als inicis del segle XV seguint l'estil arquitectònic del gòtic primitiu, i que constitueix una tipologia similar a la de les esglésies conegudes al Regne de Mallorca i al de València com a "esglésies de conquesta o repoblament". Finalment, al Regne de Portugal destaca la sinagoga de Tomar, construïda a la meitat del segle XV d'estil renaixentista, semblant també per tipologia arquitectònica a la castellana de València de Alcántara (Càceres), construïda molt probablement també en el segle XV.

Tenint en compte els exemples anteriors, per l'època en què la sinagoga d'Inca fou aixecada, en ple segle XIV, aquesta s'hauria construït, per tant, seguint els elements propis de l'arquitectura gòtica contemporània local.

4.2. L'interior de la sinagoga

Els jueus a l'hora de bastir els seus edificis religiosos es trobaven amb una sèrie de restriccions com la de l'altura que podien assolir. Per tant, a l'hora

d'aconseguir que la sinagoga tengués una major alçada, s'optava, habitualment, per rebaixar el nivell del terra, fet que obligava a accedir al seu interior baixant una sèrie d'escalons, generalment dos. D'aquesta manera, s'aconseguia que exteriorment l'altura fos similar a la de la resta de les edificacions que l'envoltaven, però que l'interior fos més alt.

Segons Peláez del Rosal, l'espai interior de les sinagogues medievals estava conformat tenint en compte bàsicament tres eixos: l'arca o armari de la Torà, situat al mur est de la sala d'oració, mirant cap a Jerusalem; la *bimah*, que era una espècie de trona des d'on l'oficiant duia a terme la lectura dels textos sagrats; i la zona que estava reservada als fidels. D'altra banda, aquests assistien a la sinagoga separats depenent del seu sexe: mentre que els homes ocupaven l'espai reservat per a ells a la mateixa sala d'oració, les dones solien col·locar-se a una tribuna o galeria situada al primer pis i oberta a la sala d'oració mitjançant unes arcades o bé en un espai o habitació que comunicava amb la sala d'oració, i que es podia situar al mateix nivell d'aquesta o en un nivell inferior (Peláez del Rosal, J., 1994; 108). Pel que fa a Inca, sembla ser que l'opció adoptada hauria estat aquesta darrera, és a dir que l'espai per a les dones s'hauria situat en una estança annexa a la sinagoga pròpiament dita.

4.3. L'exterior de la sinagoga

Hom tendeix a pensar que l'aspecte exterior d'una sinagoga ha de destacar per sobre de les cases de la resta del barri jueu en tant que és un edifici dedicat al culte, i també pel fet de constituir l'espai col·lectiu més important de la comunitat hebrea. De fet, els historiadors de l'art i la societat en general estam acostumats a fer comparatives amb altres edificis religiosos d'altres comunitats com ara la cristiana o, fins i tot, la islàmica, en què les construccions culturals solen destacar per sobre de la resta d'edificacions del poble o la ciutat. Sense anar més lluny, si observam qualsevol poble mallorquí, l'edifici que es divisa des de la llunyania és la seva església, i moltes vegades és possible fins i tot identificar la població gràcies al seu cloquer, característica igualment molt comuna als països on la confessió predominant és la islàmica. Un exemple d'aquests darrers, entre molts d'altres, seria el cas del Marroc o Turquia, on, en aquest cas, l'edifici més destacat de qualsevol població no és altre que la mesquita, sempre acompanyada del seu minaret. A part de per les seves mides, en la major part dels casos, l'exterior, tant de les esglésies com de les mesquites, sol destacar per la seva decoració, que normalment també sobresurt si la comparem amb la resta de construccions civils.

En canvi, quan parlem de sinagogues, aquestes característiques exteriors – mida i ornamentació– no es compleixen. Per regla general, els exteriors dels temples hebreus medievals de les corones d'Aragó i Castella, i també del Regne de Portugal, presenten un aspecte que no es diferencia en res ni per res de la resta de cases o habitatges que els envolten. Això és així perquè ja des de l'època del papa Alexandre III, l'any 1180, no es permetia que cap sinagoga mostràs, a la seva part externa, cap signe d'ostentació o diferenciació respecte

dels altres edificis. Posteriorment, també se'n prohibí la ampliació i es limità la seva altura, la qual no havia de ser mai superior a la resta d'habitatges (Czekelius, O., 1931; 331). És per això mateix que, si hom es fixa en les sinagogues medievals de la península Ibèrica que s'han conservat fins a l'actualitat, veurà com la major part d'elles no destaquen per sobre de la resta d'edificacions. És el que succeeix a la sinagoga de Còrdova o a la de València de Alcántara (Càceres), a la sinagoga de Tomar o a la d'Óbidos a Portugal, o a la sinagoga d'Híjar (Terol) o a la major de Barcelona.

En el cas de la sinagoga inquera, segur que en el moment de la seva construcció també s'hagueren de tenir en compte aquestes restriccions. A més a més, suposant que Can Monroig hagués constituït la seu cultural hebraica, és indiscutible que ni l'aparença exterior ni l'altura de l'edificació haurien contradit la normativa cristiana, ja que així ho confirmen les restes medievals que s'hi conserven i, fins i tot, les dimensions del que se suposa que hauria estat la sala d'oració.

Així doncs, pel que fa a les mides de la sala d'oració d'altres sinagogues, veim com quan es comparen amb la d'Inca les diferències no són gaire notables, a excepció de les sinagogues de Toledo, Santa Maria la Blanca i la del Tránsito, les quals tenen unes dimensions majors a les altres. De fet, per la seva grandària, la sinagoga del Tránsito s'assembla als salons regis dels palaus mudèjars. Es tractava sens dubte d'una arquitectura ostentosa de propaganda (Pavón Maldonado, B., 2017; 58). Tot i la riquesa decorativa del seu interior, cal destacar que el seu exterior mostra un aspecte vertaderament tosc (Lorite Cruz, P. J., 2011, 7).

TEMPLE	LONGITUD	AMPLADA	ALTURA
Sinagoga del Tránsito (Toledo)	23 metres	9,05 metres	17 metres
Sinagoga de Còrdova	6,95 metres	6,37 metres	6,16 metres
Sinagoga de Rufach (Alsàcia, França)	11,35 metres	10 metres	?
Sinagoga Vella de Palma (Mallorca)	10,92 metres	7,02 metres	?
Can Monroig (Inca). Sinagoga medieval?	6,70 metres	9,50 metres	?

Taula 1. Elaboració pròpia

4.4. Els tipus de planta

Les sinagogues que es conserven tant als territoris de l'antiga Corona d'Aragó com a la de Castella (Cantera, 1956) mostren tres tipus diferents de plantes. Tots ells són edificis de planta rectangular i presenten cinc naus (sinagoga de Santa Maria la Blanca de Toledo), tres naus (sinagoga de Tomar, Portugal), sinagoga de Bembibre (Lleó), sinagoga de Segòvia o la sinagoga del Agua, a Úbeda (Jaén), i finalment una sola nau (sinagoga d'Híjar, Aragó), sinagoga de Lorca (Múrcia) o la sinagoga del Tránsito (Toledo) (Czekelius, O., 1931, 10-12).

Pel que fa a l'actual casal de Can Monroig d'Inca, aquest presenta una planta dividida en tres naus per arcs, dos al costat dret (des de l'antiga entrada a la possible sinagoga), un d'ogival, sens dubte d'època medieval, i un altre d'ansa de paner, fruit d'una reforma posterior d'època barroca. D'altra banda, a l'esquerra, hi trobam un arc de mig punt, que també podria perfectament datar d'època medieval, i un portal de tipus arquitravat. Sembla ser que originalment la nau central era més alta que les dues laterals, ja que el pis que hi ha actualment s'hauria afegit en època moderna.

Si es pretén situar les diferents estances d'una sinagoga tenint en compte l'actual planta de tres naus del casal, sembla que aquest plànol guardaria similituds amb la planta de la sinagoga del Agua a Úbeda, la qual presenta també una planta de tres naus, la central més alta que les laterals, i separades per dues arcades ogivals a banda i banda (Lorite Cruz, P. J., 2011; 10).

Lògicament, tot aquest espai no es pot creure que es dedicàs a sinagoga, ja que una planta de tres naus comportaria un espai sinagoga massa gran si tenim en compte que el call comptava amb uns 150 habitants, arribant com a molt a 200 en la seva major època d'esplendor (Reus Planells, G. A., 2020; 258). Per això, cal considerar l'opció que la nostra sinagoga presentàs una planta en què la sala d'oració fos d'una sola nau i que aquesta estigués envoltada per les altres estances: el vestíbul, el micvé, la galeria de les dones, l'escola, la casa del rabí i el pati, la qual cosa resulta més plausible i que es desenvolupa *ut infra*.

4.5. La presència d'aigua

En la tria del lloc de construcció d'una sinagoga, hi jugava un paper importantíssim la presència d'aigua, sobretot pel fet que calia situar-hi el micvé o bany ritual, emprat tant per les dones, sobretot en èpoques en què tenien el període per purificar el seu cos abans d'entrar al temple, com pels homes, els quals havien de dur-hi a terme les ablucions corresponents de mans i peus abans de participar a la pregària. Normalment, aquestes ablucions es realitzaven al pati, on solia haver un pou i un depòsit que els proporcionava aigua. A més a més, com que es considerava que el sòl del solar on s'ubicava la sinagoga estava de per si contaminat, si les proximitats del lloc elegit per a la construcció del temple disposaven d'aigua, es creia que el terra seria més net, i en certa manera quedava també purificat (Peláez del Rosal, J., 1994; 44). Per tant, era indispensable que a la ubicació escollida per aixecar el temple arribàs un corrent natural d'aigua per així poder abastir el bany (Planas, S. *et al.*, 2016-2017; 114-116).

Un cop dit això, s'ha de tenir en compte que tant Inca com Úbeda són dues ciutats que presenten una hidrologia molt similar. A les dues els manca el pas d'un riu, però, en canvi, sí tenen cursos de torrents a prop: en el cas d'Inca, el torrent de Can Tabou, situat al sud del centre històric, i el torrent de la Canaleta, al nord del centre històric (Estrany Bertos, J., 2005; 67); en el cas d'Úbeda, un rierol passa a prop de la ciutat, l'anomenat "arroyo de la Alameda"

(Lorite Cruz, P. J., 2011; 13). A més, en els dos casos, es tracta de ciutats que són molt riques en aqüífers i en abundants aigües subterrànies; basti recordar, en el cas inquer, l'al·lusió del topònim del carrer de l'Aigua situat a pocs metres de Can Monroig.

Un altre element a tenir en compte i que és comú a la sinagoga del Agua i a Can Monroig és l'existència de pous. Als diferents espais que conformen la sinagoga andalusa, s'hi troben situats set pous, d'entre els quals encara dos tenen aigua.¹ Pel que fa a Can Monroig, hi ha quatre pous –un d'ells avui dia condemnat– i una cisterna –també condemnada. En èpoques de molta pluja, el sòl de la cisterna es nega d'aigua provinent del nivell freàtic, el qual es troba

Figura 8. Forn de tipologia moruna de Can Monroig

a molt poca profunditat per davall de la cisterna. A més a més, el casal inquer presenta un forn situat a un nivell inferior al trespol al costat del qual s'ubiquen dos pous amb restes evidents de canalitzacions internes. Per tant, el pou i els forn queden directament relacionats, ja que d'aquesta manera s'aconseguia disposar d'aigua suficient i a prop del forn per poder-la encalenticir. Tot i això, no es descarta la idea que aquest darrer element, de la tipologia dita "moruna" i de molt difícil datació, també pogués haver estat utilitzat per coure peces petites de ceràmica. En aquest cas resulta sens dubte aventurat afirmar que sigui un element islàmic, ja que, d'una banda, aquesta és una tipologia que s'ha seguit utilitzant en èpoques posteriors i, de l'altra, el fet que hagi aparegut situat al subsòl de la casa no implica forçosament que hagi de ser d'època musulmana o medieval (fig. 8).

Per un altre costat, i com ja s'ha esmentat anteriorment, el casal inquer presenta un sòl amb un important nombre de depòsits de forma quadrada i rectangular. El que sembla indiscutible és que aquests depòsits tengueren un ús continuat durant l'època moderna (segles XVII i XVIII). Cal recordar que la casa fou coneguda amb el nom de Can Monroig des Sabó, ja que se n'hi fabricava i per fer sabó era necessària l'aigua. Així doncs, donat el nombre de depòsits i recipients, és del tot innegable la importància que l'ús de l'aigua tengué a la casa.

4.6. L'entrada a la sinagoga

Malgrat que la major part de les sinagogues presenten avui dia l'entrada des d'un carrer que dona accés directament a la sala d'oració, a l'edat mitjana

¹ <https://sinagogadelagua.com/la-sinagoga-del-agua/los-espacios/> [Consulta: 4 novembre 2020].

l'entrada al temple es produïa a través d'un carreró, moltes vegades sense sortida, anomenat *androna*. Era en aquesta darrera on es trobava el portal d'accés que donava al pati o al jardí de la sinagoga, i des d'allà, a les seves diferents estances.

Entre d'altres, destaca el cas de la tercera sinagoga del call de Girona, fundada l'any 1434 (Canal, E., *et al.*, 2006; 49), i a la qual s'accedia des de l'androna dita "carrer d'Hernández", avui dia desapareguda (Planas, S., *et al.*, 2016-2017; 124). Pel que fa a Barcelona i situada al call major de la ciutat, era una androna dita "de l'Escola Xica o de la sinagoga Poca" (segle XIII), la conduïa a l'entrada. Actualment, tant al lloc que ocupà l'androna com el solar on se situava la sinagoga, s'hi aixeca el Palau de la Generalitat (Caballé F. & Castells, E., 2015; 18). Un altre exemple s'ubica a la ciutat castellana de Toledo, on l'actual "calle de las Bulas", coneguda abans de 1440 amb el nom d'"Adarve de los Golondrinos", era també una androna en la qual, des del segle XIV, s'hi aixecava el conjunt sinagoga dels "Golondrinos" (Vernet i Pons, E., 2019; 11).

Tornant a Mallorca i més concretament a Palma, al call major se situa el carrer de Can Conrado, androna a la qual s'entra per l'actual carrer del Sol i arriba fins a l'endret del jardí posterior del que fins fa poc fou el forn de la Pelleteria; en aquest solar l'any 1370 es construï la sinagoga nova (Bernat i Roca, M., 2005; 24-27). Per tant, el carrer de Can Conrado devia ser l'androna que conduïa fins a l'entrada medieval de temple hebreu.

Figura. 9. Androna cegada d'accés al pati de Can Monroig

Pel que fa a Inca, si seguim amb la hipòtesi que Can Monroig pogués ésser la sinagoga del call, és poc probable que l'actual portal del casal constituís l'entrada principal a la sinagoga, ja que aquesta forçosament s'havia de fer a través d'una androna que donàs pas al jardí del temple. Observant la illeta de Can Monroig, formada pels carrers de Can Valella, de la Rosa, del Call, de Sant Francesc i de la Virtut, hom s'adona que al carrer de la Rosa, entrant des del carrer de Can Valella, hi ha una endinsada en la qual es veu un espai estret paredat amb una balustrada al seu damunt. En un altre temps, aquest passadís havia de comunicar amb el pati de Can Monroig, des del qual es distingeix perfectament una de les dues cantoneres que formava l'androna (fig. 9). Tot i això, segons el plànol d'Inca més antic que es coneix i datat devers el 1790, aquest carreró ja hauria estat cegat amb anterioritat a aquell any, sense que fins ara puguem saber-ne la data exacta (Ginard Bujosa, A., *et al.*, 2015; 154).

5. ESTANCES I ELEMENTS ARQUITECTÒNICS D'UNA SINAGOGA

Com ja s'ha dit anteriorment, la sinagoga no era només un edifici per a l'oració, sinó que constituïa un conjunt arquitectònic que estava format per diverses estances i altres elements arquitectònics que eren bàsics per a les funcions que s'hi desenvolupaven.

5.1. La sala d'oració

La sala d'oració és el lloc de la sinagoga on la comunitat du a terme els seus resos. En el cas d'Inca, i remetent-nos a Can Monroig, sembla que aquesta hauria estat constituïda per una estança rectangular amb una longitud de 6,70 metres d'est a oest i una amplada de 9,50 metres de nord a sud. D'altra banda, la sala d'oració igualment ha de tenir finestres, ja que el Talmud prohibeix expressament dur a terme les pregàries en una estança sense obertures, que normativament han de ser dotze, una per a cada una de les dotze tribus d'Israel (Peláez del Rosal, J., 1994,49). Evidentment, això no es compleix quasi mai, per la qual cosa trobam sinagogues on la sala d'oració presenta cinc o tres finestres. En el cas d'Inca, actualment en resta una d'oberta, encara que és possible que en tengués més (fig. 10).

Figura 10. Espai que podria haver constituït la sala d'oració de la sinagoga

5.2. El matroneu i l'azará

El matroneu és el nom que rep la galeria des d'on les dones seguien els oficis religiosos a la sinagoga, que rep el nom d'azará. Tot i que hi ha casos de sinagoga que no en tenen, en cas de tenir-ne la galeria se situa al primer pis i queda oberta a la sala d'oració, concretament al mur oest de la sinagoga. A les sinagogues de tres naus, la galeria de les dones estaria ubicada al primer pis i oberta a la nau central, per aquest motiu, la nau central és més alta que les laterals. Així es veu de forma clara, com ja s'ha esmentat, a la sinagoga d'El Agua o també a la sinagoga de Còrdova, encara que aquesta sigui d'una sola nau i que la galeria fos construïda en una època posterior (Czekelius, O., 1931; 341). En el cas de Can Monroig, durant les obres de reforma que s'hi dugueren a terme, al primer pis de la casa i donant a l'espai central, s'hi trobaren una sèrie d'obertures que ben bé podrien haver format part del matroneu.

5.3. La *yeshivá*

Un altre espai que també formava part de la sinagoga era la *yeshivá* o escola talmúdica. Aquest era on es duïen a terme les ensenyances rabíniques sobre les lleis jueves, les tradicions, els costums, les narracions i dites, les paràboles, històries i llegendes. El dit espai solia estar ubicat al costat del mur oest de la sinagoga. En el cas de Can Monroig, en el mur del que constituïria la nau lateral de l'esquerra, que està orientat cap a l'oest, s'hi observa encara a dia d'avui un arc de mig punt paretat.² És possible que aquest fos el portal de connexió entre la sinagoga i l'escola (fig. 11). Així ho veim en el cas de la sinagoga de Còrdova, on també en el mur oest encara es pot observar un portal paretat que connectava amb la *yeshivá* (Czekelius, O., 1931, 341).

Figura 11. Possible portal d'accés a la *yeshivá*

5.4. L'*hejal*

L'*hejal* o arca és l'armari on es guardava la *Torah* o Llei escrita, formada per un rotlle que conté el Pentateuc, i constitueix el lloc més sagrat de la sinagoga, que es localitzava sempre al seu mur est, el qual mirava cap a Jerusalem. L'interior d'aquest armari solia estar decorat amb frescs on es representava la menorà o canelobre de set braços, mentre que el seu tancament solia fer-se mitjançant una cortina de vellut o amb portes de fusta.

Figura 12. Possible *hejal* situat al mur est de la sala d'oració

Així doncs, si continuam amb la hipòtesi establerta sobre l'origen del casal de Can Monroig, l'*hejal* hauria de situar-se en el mur est de la nau lateral dreta (fig. 12). Així s'observa a la resta de sinagogues estudiades: sinagoga de Còrdova (Czekelius, O., 1931; 341), sinagoga d'El Tránsito de Toledo (López Álvarez, A. M., *et al.*, 1990; 72), sinagoga d'El Agua d'Úbeda o la sinagoga d'Híjar (Hernández Pardos, A., *et al.*, 2019; 27 & López Asensio, A., 2019), entre d'altres.

² Tant per aquest arc rodó situat al mur de l'oest com per l'arc ogival situat al mur del sud d'aquesta mateixa estança, és evident que l'actual habitatge veí constituïa juntament amb Can Monroig una sola casa. Aquest fet donaria credibilitat a la hipòtesi que el portal paretat del mur oest podria haver connectat amb la *yeshivá* o escola talmúdica.

5.5. El micvé

El micvé o bany ritual és un altre espai que normalment també es troba situat en un lloc annex a la sinagoga o molt a prop d'ella. L'habitable tenia un contenidor petit i profund, al qual s'accedia mitjançant una escala. Pel que fa a l'aigua, aquesta calia que procedís d'una font natural, és a dir, que fos aigua corrent i no estigués estancada. El micvé era utilitzat normalment per homes i dones. En el cas de les dones, tenien l'obligació d'utilitzar-lo set dies després d'haver tengut el cicle menstrual per tal de purificar el cos, i era indispensable per a la purificació abans del matrimoni. A més a més, s'havia de menester per rentar la vaixel·la ritual del *Séder* i la *Pésaj*.

Actualment, als territoris pertanyents a l'antiga Corona d'Aragó se'n conserven tres: el de Besalú, descobert el 1965 (Freixes, P. & Soles P., 1978, 55); el de Montpeller, a l'any 1985 (Bouzon, N., 2018); i el de Girona el 2014 (Planas S., *et al.*, 2016-2017; 113). Pel que fa als territoris de Castella, se'n té notícia d'alguns (Torres Balbàs, 1982; 191) i se'n destaquen el de Zamora, descobert el 1990 (Sadia, J. M., 2014), i el d'Úbeda, l'any 2010 (Donaire, G., 2010).

5.6. La casa del rabí

Al món jueu, la ubicació de la casa del rabí no fou sempre la mateixa. A vegades aquest habitatge compartia el lloc amb l'escola talmúdica o *yeshivá*, una damunt l'altra, però en altres casos formaven dues estances situades a llocs diferents. En el cas d'Inca, sembla que la casa del rabí hauria pogut ocupar l'espai format per la casa veïna situada al mur de l'oest i, per ventura, l'escola talmúdica s'hauria situat al primer pis. Tot i això, coneixem l'existència d'alguna sinagoga en què la *yeshivá* estava situada al mur sud de la sala d'oració, com és el cas de Còrdova (Peláez del Rosal, J., 1994; 140-142), o també a València de Alcántara (Càceres). Aquesta possibilitat també es pot considerar en el cas d'Inca.

6. DUES OPCIONS PER A UN ESPAI

Com ja s'ha comentat, no tot l'actual Can Monroig era espai sinagoga. Malgrat les successives modificacions que ho emmascaren, la depuració del plànol actual del casal de Can Monroig, que em va ser proporcionat pels actuals propietaris, permet formular algunes interpretacions hipotètiques del que hauria pogut constituir l'espai original. Aquestes interpretacions posen damunt la taula dues possibles alternatives:

- Opció A (fig. 13A): la sinagoga d'Inca hauria tengut dos accessos diferenciats, un per als homes i un altre per a les dones. Els homes entrarien a l'espai sinagoga a través de l'andròna (g) situada al carrer de la Rosa i que connectaria aquesta via amb el jardí (e). Una vegada al jardí, durien a terme el ritual de les ablucions gràcies al pou, i que molt probablement abastiria d'aigua un estany o depòsit per facilitar la neteja corresponent dels homes. Acabada l'ablució, els

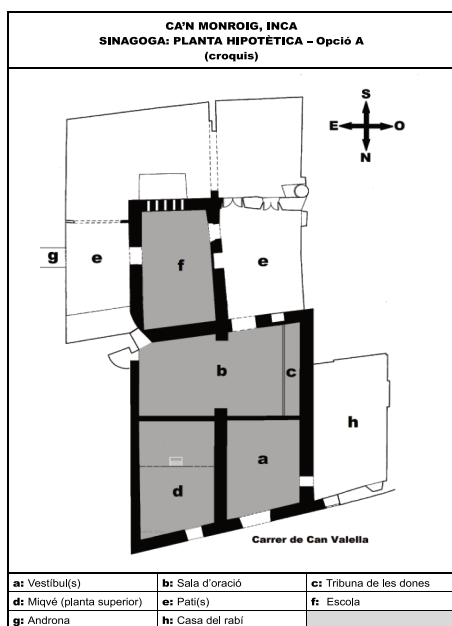

Figura 13A. Planta hipotètica de la sinagoga.
Elaboració: Margalida Bernat i Roca

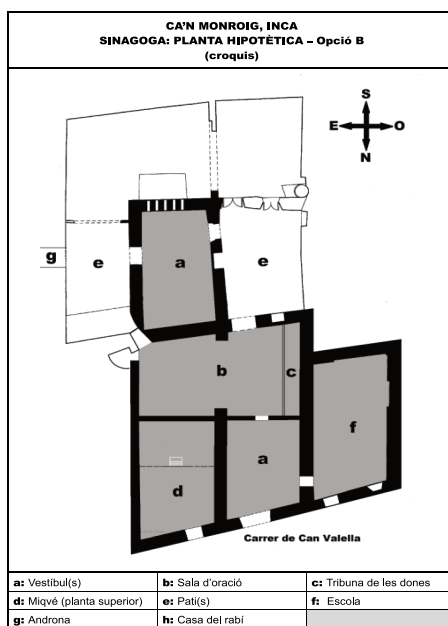

Figura 13B. Planta hipotètica de la sinagoga.
Elaboració: Margalida Bernat i Roca

homes accedirien a la sala d'oració (b) directament des del pati. Aquesta primera opció situa la *yeshivá* o escola talmúdica (f) aferrada al mur sud de la sala d'oració, connectada mitjançant dues portes amb el pati. Pel que fa a l'altre accés, el de les dones, estaria situat a l'actual carrer de Can Valella i molt probablement es trobaria on a dia d'avui hi ha el portal principal de la casa. Aquesta porta donaria pas a un vestíbul (a) a través del qual es passaria al micvé (d), situat tot just a l'esquerra. Cal ressenyar aquí que, durant les obres de restauració i condicionament de la planta baixa de la casa començades l'any 2005, es trobaren en aquest espai una sèrie d'escalons que davallaven a un nivell inferior i que podrien haver constituït l'escala d'accés cap al suposat micvé. Una vegada que les dones haguessin fet ús del bany ritual, podrien accedir a la sinagoga pròpiament dita, ja fos a la galeria reservada per a elles (c) o bé a una sala situada al mur oest de la sala d'oració, des d'on podrien seguir la celebració jueva. D'aquesta manera, la sala d'oració (b) quedaria situada a la part central del conjunt arquitectònic sinagoga i permetria accedir-hi a homes i dones de manera separada, i havent realitzat les ablucions corresponents.

Finalment, aquesta primera opció proposa situar la casa del rabí (f) a l'espai on es troba el forn de la casa. Durant les obres de restauració, en aquest espai es trobà també una banyera i un pou que actualment encara està pendent de ser excavat i roman ple de ceràmica que s'hauria d'estudiar. Aquests diversos elements assenyalen la hipòtesi que es podria tractar d'un espai en el qual s'ubicaria el bany del rabí, i per tant constituïria una estança annexa al seu habitatge, que s'hauria situat a l'actual casa veïna, al mur de l'oest de Can Monroig.

Opció B (fig. 13B): veim que les principals estances de la sinagoga quedarien situades al mateix espai que els que es proposen a primera opció; per tant, la sala d'oració (b), el matroneu (c), el vestíbul de les dones (a), el micvé (d), l'andriona (g) i el pati (e) de la sinagoga restarien al mateix lloc. Les diferències que es proposen afectarien l'escola talmúdica, que quedaria ubicada a la zona del bany del rabí (f), i que l'espai que es considera escola talmúdica a l'opció A fos el vestíbul d'entrada dels homes (a). Finalment, la casa del rabí (h) es trobaria a la casa veïna, a continuació del mur oest de Can Monroig.

7. CONCLUSIONS

El que s'ha pretès amb aquest article és plantejar una hipòtesi del que podria haver sigut la ubicació de la sinagoga medieval de la nostra ciutat, puix que juntament amb Palma, la capital, Inca és on està documentada la presència d'una comunitat jueva plenament establerta, la qual cosa constitueix en ambdós casos una fita històrica d'innegable importància. Un cop establerts i coneguts els perímetres espacials dels dos calls illencs, resulta temptador localitzar-hi tots aquells espais que s'hi troben de forma habitual, d'entre els quals la sinagoga destacaria per sobre de la resta.

Som conscient de l'atreviment que suposa ubicar el temple hebreu a l'actual Can Monroig, però és un intent no sols d'aprofundir en el coneixement del call inquer, sinó també de reivindicar-lo i, en certa manera, de provocar i encoratjar el debat per tal d'animar a continuar avançant en el seu estudi i coneixement. Per un altre costat, està clar que, per tal de confirmar les diverses tesis exposades en el present treball –les limitacions temporals i espacials del qual són evidents per un format com les nostres Jornades–, cal plantejar la necessitat, d'una banda, de dur a terme una intervenció arqueològica de Can Monroig, i també, de l'altra, realitzar un important i necessari treball de recerca de la documentació civil, per exemple mitjançant el buidatge del cadastre d'Inca de finals del segle XV i del segle XVI referit al propi casal, però també de les edificacions adjacents, puix que els arcs i portals cegats que s'observen als murs est i oest de l'interior confirmen que les dues cases situades a cada un dels seus costats conformaren en un altre temps un sol edifici.

Un cop dit això, s'ha de reconèixer la important labor de restauració, conservació i promoció duita a terme per part de Robert Hilton i Noëlle Ginard, actuals propietaris de Can Monroig des de 2004, any de l'inici de les obres de condicionament del primer pis.

El 2005 aquestes tasques de millora continuaren a la planta baixa, que és el lloc on varen aparèixer la major part de restes medievals i d'altres èpoques. En aquells moments, una vegada iniciades les obres i davant l'aparició de les primeres restes, els propietaris de la casa es posaren en contacte amb diverses institucions per assabentar-les d'aquelles troballes, però mai varen rebre cap resposta al respecte, i tampoc es va dur a terme el control arqueològic pertinent, la qual cosa provocà la irreparable pèrdua d'informació

Figura 14. Possible escala d'accés al micvé, avui dia desapareguda

estratigràfica que potser ens hauria aportat les dades i dates suficients per poder arribar a perfilar una tesi concloent al respecte. Per si això no fos suficient, quan es va intervenir en l'espai on hipotèticament s'hauria situat el micvé, la destrucció de l'escala que baixava al nivell inferior i el posterior buidatge del terra acabaren per sempre amb la possibilitat de poder confirmar la ubicació del teòric bany ritual (fig. 14).

Així doncs, la presentació i posterior publicació d'aquest estudi ens hauria de dur a encetar una important i necessària investigació arqueològica dels espais que resten per estudiar, que són els nivells estratigràfics inferiors del forn, el pou situat al seu costat, obrir els nínxols que se situen al mur est i, finalment, dur a terme una intervenció a l'interior del suposat *hejal*, amb la possibilitat de trobar alguna pintura mural que pogués confirmar aquest ús. Aquesta necessària intervenció arqueològica juntament a una no manco important – tal com ja s'ha esmentat– investigació documental ens permetria aprofundir en el coneixement del nostre call jueu, sempre amb l'ànim de posar en valor la importància i l'excepcionalitat d'aquesta àrea en el conjunt del centre històric inquer.

REFERÈNCIES

Bernat i Roca, M. 2005. El call de Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350. Lleonard Muntaner, Editor: Palma.

Bouzon, N. 4 juillet 2018. "Montpellier: Des archéologues tentent de percer les secrets de l'un des plus beaux mikvés du monde." 20 minutes.

Caballé, F., Castells, E. 2015. "L'estructura urbana del Call de Barcelona." MUHBA Documents, 10. Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura. Museu d'Història de Barcelona: Barcelona.

Canal, E. [et al.] 2006. "La forma urbana del Call de Girona. Història urbana de Girona." Reconstrucció cartogràfica, 7. Ajuntament de Girona: Girona.

Cantera Burgos, F. 1956. Sinagogas de España. Instituto Arias Montano, Madrid. [Reimpressió de 1984].

Czekelius, O. Arq. 1931. "Antiguas sinagogas de España". Arquitectura. Revista oficial de la Sociedad Oficial de Arquitectos, núm. 150. Madrid, 326-341, pp.

Donaire, G. 5 de mayo de 2010. "Úbeda añade la Sinagoga del Agua a su patrimonio". El País.

Estrany Bertos, J. 2005. Evolució urbana i torrents: 100 anys de difícil convivència. V Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 65-70, pp.

Freixes i Camps, P., Soles i Masferrer, N. 1978. "La sinagoga de Besalú: descobriment de probables restes arqueològiques de la sinagoga de Besalú. Revista de Girona, núm. 82. Girona, 55-61, pp.

Ginard Bujosa, A. [et al.]. 2015. "Notes addicionals sobre el plànol del nucli d'Inca de l'any 1808 i sobre els treballs de Jeroni de Berard." XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 147-159, pp.

Hernández Pardos A. [et al.] 2019. La antigua sinagoga de Híjar. Claves de un monumento excepcional. Acrótera. Gestión del Patrimonio: Teruel.

Llabrés i Martorell, P. J., Rosselló i Vaquer, R. 1998. Inca en la història 1229-1349. Ajuntament d'Inca: Inca.

Lope Asensio, A. 21 de julio de 2019. "La sinagoga de Híjar: aciertos y errores ". El Periódico de Aragón.

López Álvarez, Ana María [et al.]. 1990. Guía del Toledo Judío. Codex Ediciones, SL: Toledo.

Lorite Cruz, P. J. 2011. "Situación y autenticidad de la sinagoga de Úbeda". Revista de Claseshistoria. Málaga. 2-17, pp.

Passini, J. 2011. La Judería de Toledo. Ediciones del Soler: Toledo.

Peláez del Rosal, J. 1994. La Sinagoga. Ediciones El Almendro: Córdoba.

Planas, S. [et al.] 2016-2017. "El micvè de la darrera sinagoga de Girona." Tamid. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics, núm. 12. Institut d'Estudis Catalans: Barcelona. 113-165, pp.

Reus Planells, G.A. 2014. "L'art gòtic a Inca. Arquitectura civil." XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca. 161-174, pp.

Reus Planells, G. A. 2020. "El barri jueu d'Inca (Mallorca). Urbanisme i arquitectura del call (1346-1391). Els jueus a les Balears: presència, expulsió i repressió." XXXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Coord. Jordi Maíz Chacón. Conselleria Presidència Cultura i Igualtat GOIB. Institut d'Estudis Baleàrics: Palma. 251-266, pp.

Rosselló Bordoy, G. 1978. Decoración Zoomórfica en las islas orientales de Al-Andalus. Ediciones Cort, Palma de Mallorca.

Rosselló Bodoy, G. 2006. "El largo camino de una investigación". Navarro Ortega, A.D. [Coord.] *Del rito al juego. Juguetes y silbatos de cerámica desde el Islam a la actualidad*. Junta de Andalucía. Consejería de Cultura, Almería.

Sadia, J. M. 30 de julio de 2014. "Un 'mickve' encerrado en la Hostería". *La Opinión*. El Correo de Zamora.

Torres Balbás, L. 1982. *Crónica arqueológica de la España musulmana. XXXIV: "Mozarabías y juderías de las ciudades hispanomusulmanas"*. Obra dispersa I, al-Andalus. Instituto de España, Madrid, 173-190, pp.

Vernet i Pons, E. 2019. "Un passeig pel call de Barcelona amb la Victòria Mora." *Tamid*. Revista -Catalana Anual d'Estudis Hebraics, núm. 14. Institut d'Estudis Catalans: Barcelona. 7-13, pp.

WEBGRAFIA

Pavón Maldonado, B. 2017. "Las sinagogas de Santa María la Blanca y del Tránsito de Toledo a examen. La arquitectura y la decoración post almohade en Castilla", 58, a. www.basiliopavonmaldonado.es [Consulta: 29 d'octubre 2020].

<https://sinagogadelagua.com/la-sinagoga-del-agua/los-espacios/> [Consulta: 4 novembre 2020].

Inca, 1521-1533, de la Germania a la repressió: un aplec de dades disperses

Margalida Bernat i Roca

Doctora en Història. mbir:57@gmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.393

Paraules clau: Regne de Mallorca, Inca, Germanies, repressió, segle XVI: 1521-1533.

Resum. *El coneixement de les Germanies d'Inca és més aviat escàs i només ha trobat ressò en estudis puntuals, encara que Pau Casesnoves, instador de la vila, en fos un dels màxims dirigents. Aquesta comunicació vol reunir en un petit corpus inicial dades disperses, en un període comprès entre el 1521 i el 1533, sense renunciar a altres referències quan sigui necessari i rompre un poc amb aquesta imatge d'impossibilitat derivada d'una qüestió del tot circumstancial com és el fet que Inca no figuri a les Informacions judicials de J. M. Quadrado.*

Keywords: Kingdom of Mallorca, Inca, Germanies (Brotherhoods), Repression, 16th century: 1521-1533.

Abstract. *Knowledge of the Inca Germanies (Brotherhoods) is rather scarce and has only been echoed in specific studies, although Pau Casesnoves, the town's instigator, was one of its top leaders. This communication aims to gather in a small initial corpus of scattered data, in a period between 1521 and 1533, without giving up other references when necessary and to break a little this image of impossibility derived from a completely circumstantial fact such as that Inca does not appear in the Informacions judicials de J. M. Quadrado.*

1. INTRODUCCIÓ

Tot i que les Germanies encarnen el fet més traumàtic de la història de Mallorca en el seu pas de l'edat medieval a l'edat moderna, encara en manca un relat complet i això implica haver de tractar l'important escenari que va ser la Part Forana i no limitar-se a Ciutat de Mallorca, tal com sol ser freqüent. Com a tantes altres viles, el relat del paper d'Inca durant les Germanies i en quina mesura l'afectaren les subseqüents conseqüències està per fer.

Aquesta mancança sols s'ha intentat compensar amb qualche estudi puntual, com el que s'ha fet sobre Pau Casesnoves, el principal instador de la Part

Forana, que malgrat no tenir-se la seguretat que en fos nadiu, en va ser habitant fins a la seva execució a Valladolid el 1523.¹ És un treball que no ha tengut tota la continuïtat que mereix, a excepció del recull documental donat a conèixer, ja fa anys, en una d'aquestes Jornades d'Estudis Locals² (i això que resten encara moltes qüestions per resoldre).

Mentrestant, altres viles d'igual o menor importància ja han estat objecte d'algun apropament, si bé en diferents graus d'aprofundiment.³ De per què Inca no és una d'elles se'n sol donar una explicació directa que rau en la seva absència a les *Informacions Judicials* de J. M. Quadrado. Aquest investigador va poder incloure fins a 17 viles, però n'hi mancaren unes altres 16, inclosa Alcúdia, i la que aquí més interessa: Inca.⁴

Figura 1. Representació d'Inca segons Vicenç Mut, gravat el 1683. Orientació S/N

1 Serra i Barceló, J. 2001. *Pau Casesnoves i les Germanies d'Inca*. Documenta Balear, col·l. Papers de l'Institut: Inca.

2 Fiol Mateu, G. 1997. "Notícia de documents de l'Arxiu del Regne de Mallorca, relatius a la Germania a Inca". *IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 149-187.

3 Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 2008. "«A causa de les commocions populars» Porreres i les Germanies (1521 – 1523)". *II Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres: Porreres; 69-90.

Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 2010. "«Culpes de cada un». Penes d'haver a les Germanies de Montuïri (1521 – 1524)". *I Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Montuïri: Montuïri; 175-200.

4 Quadrado, J. M. 1896. *Informacions judiciales sobre'ls Adictes á la Germania en la Ciutat é Illa de Mallorca é penes de cos é d'haver á ells imposades aprés la reducció de 1523*. Estampa de Felip Guasp: Palma.

Aquesta pot semblar una raó lògica, però és insuficient. Existeixen altres fonts prou valuoses i a altres localitats de l'esmentada llista sobre les quals sí que s'ha duit a terme algun tipus de recerca. De totes maneres, és cert que per fer una investigació en profunditat, d'Inca o de qualsevol altra vila, seria necessari un ingent buidatge d'arxius i la corresponent anàlisi, afers que ultrapassarien les possibilitats d'una simple comunicació. S'imposa, per tant, limitar-ne l'abast a una replega de dades, prou disperses, relacionades amb les Germanies d'Inca i mirar d'interconnectar-les.

D'una banda, el fet d'agrupar-les significa poder organitzar-les, interpretar-les (bona part no s'ha analitzat) o reinterpretar-les a la llum de noves perspectives. D'altra part, dona peu a contextualitzar-ho tot en un marc més general en la mesura que es pugui, tasca molt necessària abans d'emprendre la recerca de fonts inèdites, documentals o no, sense tenir mínimament clars els punts de partida.

2. INCA A L'ENTORN DE LES GERMANIES

El fet que Inca es trobi situada a mig camí entre les badies de Palma i Alcúdia la defineix com un punt de referència de la Part Forana des de temps remots. Deixant de banda èpoques més antigues, és un dels dos nuclis de població — l'altre és Sineu — que foren qualificats com a vila arran de la conquesta de 1229, condició que la feu ressaltar entre els altres llogarets que poguessin existir. Aquesta circumstància provocà que Berenguer Durfort en fos nomenat batle reial, un dels primers a l'illa, amb jurisdicció fins a Pollença.⁵

A partir d'aquí, no hi ha pràcticament cap esdeveniment important de Mallorca⁶ en què, d'una manera o altra, no hi hagi estat vinculada, com bé ho demostren el conegut assalt al Call el 1391, el segon en importància a Mallorca; la implicació en l'Aixecament Forà del 1450⁷ o el fet que fos l'escenari principal de la conspiració del 1463.⁸ Per altra banda, no han mancat els moments en què s'ha mostrat capdavantera per la capacitat emprenedora dels seus menestrals ja en els segles XIV-XV⁹ i en la segregació de col·legis de la Part Forana des de

5 Soto Company, R. 1984. *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*. Conselleria d'Educació, Cultura i Esports: Palma, f. 32r.

Barberí, J. 1807. *Vida de la Venerable Madre sor Clara Andreu, natural de Palma, capital del Reyno de Mllocca, religiosa geronima en el monasterio de Sant Bartolomé de la Villa de Inca con un apendice historico de dicha Villa por* —. Melchor Guasp: Mallorca: "Apendice histórico", 14-15.

6 Pons, A. 1955. "Erecció del call en Inca de Mallorca, la seva lenta i fastigosa gestació". *Revista Sefarad*, 15, 69-87.

Reus i Planells, G.A. 2017. "Apunts per a la història dels jueus d'Inca i del seu call". *XVIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 54-55.

7 Quadrado, J. M. 1847. *Forenses y ciudadanos: Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*. Impremta D. Estevan Trias: Palma.

8 Serra i Barceló, J.; Delgado Alemany, P.P. 1997. "La conspiració d'Inca de 1463". *III Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 27-45.

9 Bernat i Roca, M. 1999. "«Hòmens feiners i d'indústria». Els menestrals de la vila d'Inca entre els S. XIII i XIV". *IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 41-67.

finals del segle XV;¹⁰ com a renovadora i innovadora en producció ceràmica des del segle XIV¹¹ etc., sense oblidar que encara és la seu d'una de les fires més antigues de l'illa, si no la més antiga.¹² La llista es podria allargar, però resulta innecessari.

3. LA GENT

Val la pena fer una ullada a quina era la situació d'Inca a inicis del segle XVI. Un dels primers aspectes a considerar és el del pes demogràfic. S'ha pres una sèrie de vint anys, compresos entre el 1421 i el 1573 per tal que els càlculs fossin prou representatius (taula I). Les dades procedeixen bàsicament dels focs o

Any	INCA		Ciutat		Part Forana		Illa	
	Focs	Població	Focs	Població	Focs	Població	Focs	Població
1421	705	3.171	2.798	12.591	5.741	25.835	8.539	38.425
1427	640	2.880	2.529	11.381	5.579	25.106	8.108	36.486
1444	484	2.178	2.055	9.248	4.823	21.704	6.878	30.951
1451	410	1.845	2.220	9.990	4.702	21.159	6.922	31.149
1459	429	1.931	2.955	13.298	4.843	21.794	7.808	35.136
1466	457	2.047	3.157	14.207	5.392	24.264	8.549	38.471
1475	497	2.237	3.059	13.766	5.617	25.277	8.676	39.042
1482	486	3.807	3.005	13.523	6.193	27.869	9.198	41.391
1489	449	2.021	2.949	13.271	6.305	28.373	9.254	41.643
1503	462	2.079	2.784	12.528	6.423	28.904	9.207	41.432
1510	467	2.102	2.465	11.093	6.706	30.177	9.171	41.270
1517	469	2.111	2.684	12.078	9.056	40.752	11.740	52.830
1524	416	1.872	2.089	9.401	5.814	26.163	7.903	35.564
1531	391	1.760	1.703	7.664	5.182	23.319	6.912	31.104
1538	506	2.277	2.034	9.153	6.523	29.354	8.557	38.507

10 Bernat i Roca, M. 1996. "«Collegi per si separat». Notes sobre la segregació dels Oficis tèxtils a la Part Forana: Inca, S. XVI". *III Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 61-82.

Deyá Bauzá, M. 2004. *La manufactura a Inca durant l'Antic Règim*, Documenta Balear, col.l. Papers de l'Institut 2: Inca, 34-35.

11 Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 1994. "Ceràmica medieval cristiana: entre la pervivència andalusina i la tradició cristiana". *IV Congreso de Arqueología Medieval Española*, Alacant, tom III; 825-831.

Bernat i Roca, M.; Rosselló-Bordoy, G.; Serra i Barceló, J. 1995. "La ceràmica a pinzell d'Inca. Els materials del Convent de Santa Catalina de Sena. (Ciutat de Mallorca - S. XVII)". *II Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 181-196.

Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 1995. "Els gerrers d'Inca al segle XVII. La renovació d'una artesania". *II Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 209-236.

12 Pieras Villalonga, M. 2012. "Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918)". *XIII Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca: Inca; 191-206. Veure: 192.

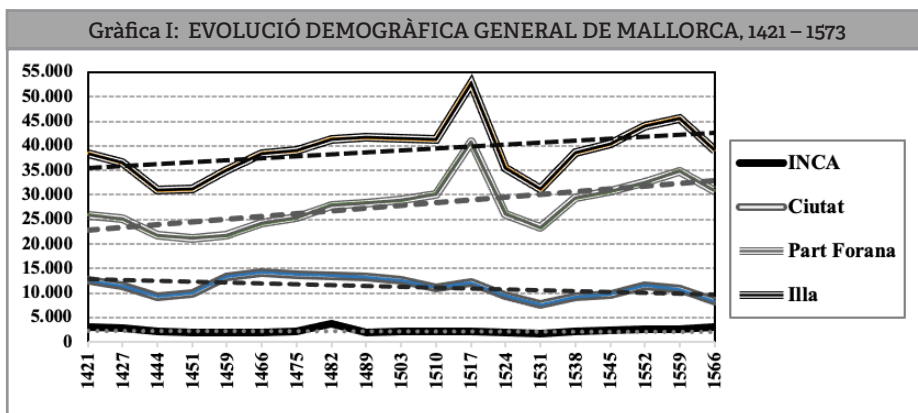
1545	524	2.358	2.155	9.698	6.819	30.686	8.974	40.383
1552	594	2.673	2.574	11.584	7.223	32.504	9.797	44.087
1559	599	2.696	2.397	10.787	7.741	34.835	10.138	45.621
1566	659	2.966	1.847	8.312	6.846	30.807	8.693	39.118
1573	738	3.321	2.701	12.155	9.368	42.156	12.069	54.311

Taula 1. Elaboració pròpia. Duran. *Les Germanies*, pp. 66-68

morabatins i altres registres de Patrimoni Reial,¹³ malgrat el debat no conclòs sobre la representativitat dels càlculs a partir d'aquestes fonts.¹⁴

No es dedicarà cap comentari en profunditat a l'evolució demogràfica general, ja que està fet a altres bandes.¹⁵ Només es posarà en relleu com les corbes de xifres absolutes de Mallorca i la Part Forana, des de la davallada de la meitat del segle XV, comencen a presentar un perfil gairebé en ziga-zaga, el qual no resulta tan marcat per Ciutat. Pel que fa a la línia de tendència de creixement, les corresponents a la Part Forana i l'illa van a l'alça, mentre que la de Ciutat davalla, símptoma que el procés de recuperació no va ser tan intens (gràfica I).

En contrast, Inca té aparentment una evolució més plana, com si defugís del patró anterior, ja que la corba es mostra molt uniforme amb l'única excepció d'un lleu repunt el 1482. La línia de tendència sembla horitzontal. Ara bé, quan se la individualitza, la lectura és prou diferent (gràfica II). De 1421 a 1451 es detecten les conseqüències de l'Aixecament Forà, si bé se li ha d'atribuir un declivi que arrossegava des d'inicis de segle i que en el moment de la revolta ja era d'un 41 %.

13 Duran, E. 1982. *Les Germanies als Països Catalans*. Curial Edicions, col.l. Documents de Cultura, 17: Barcelona; 56.

14 D'entre els coeficients més habituals, aquí i per simplificar, s'ha decidit només mostrar els resultats corresponents a un 4,5.

15 Juan Vidal, J. 1973. "Una aproximación al estudio de las Germanías de Mallorca". *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma*, 1, 182-183.

Juan Vidal, J. 1977-1978. "Notas sobre la población y la vida urbana de la Mallorca moderna". *Mayurqa* 17, 57-81.

Sevillano Colom, F. 1974. "La Demografía da Mallorca a través del impuesto del Morabati: Siglos XV y XVI". *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 34, 233-273.

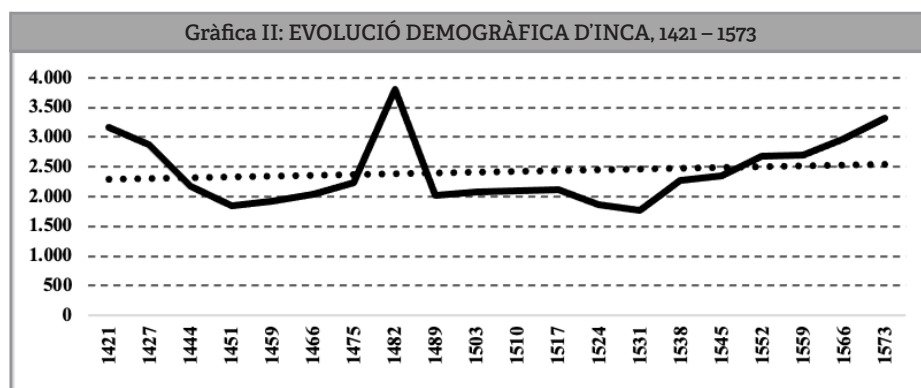

Figura 2. Elaboració pròpia a partir de la taula I

Malgrat tot, el segle XVI arranca amb 2.178 habitants. Ara bé, el 1510, amb 2.102 habitants, ja n'havia perdut un 10,94 %. El 1524 es produeix una altra minva del 10,947 %, no tan alta com es podria esperar en relació amb els anys immediatament anteriors. Lentament, a partir del 1538, torna a créixer un 8,70 % respecte de la població en la post-Germania, però pateix una pèrdua del 9,95 % pel que fa al començament de segle.

4. UN POC D'ECONOMIA

Avaluar la riquesa d'Inca a les portes de les Germanies no resulta factible pel fet de no disposar de les dades per al 1522, a diferència d'altres poblacions de les quals sí que se'n tenen. El primer referent escrit sobre quina era la situació econòmica d'Inca arran de l'esclafit agermanat és la que en va fer J. Binimelis i data de pràcticament setanta-cinc anys més tard.¹⁶ Les dades que dona, emperò, s'han de postillar i ajustar.

4.1. El blat

Tot i que la sèrie podria ser més àmplia, s'ha cenyit als anys compresos entre el 1486 i el 1517, que són els que permeten entendre quin era l'estat d'ànim de la població abans de la revolta. Quant al tema dels cereals, es disposa de càlculs segons els quals, ja avançat el segle XVI, les viles d'Inca, Campanet i sa Pobla suposaven el 8,91 % del total de l'illa, que comparativament significa una reducció respecte del 9,05 % assolit en el segle XV.¹⁷ El que evidencia la taula II és que les collites no eren regulars. Hi havia anys en què eren entre suficients

¹⁶ Binimelis, J. 1927. *Historia General del Reino de Mallorca escrita por su primer cronista —, Pbro. Médico, Matemático, Astrónomo y Teólogo, Beneficiado en la Santa Iglesia de Mallorca. Dirigida a los Jurados del mismo Reino en el año 1595*. Impremta de José Tous, Palma, tom IV, 151-158. Tal com es veia a les darreries del segle XVI, aquest autor afirma que la collita de blat arribava a les 9.800 quarteres; la d'ordi, a 5.000 quarteres, i la de civada, a 2.400 quarteres, així com abundaven els llegums i hi havia molta fruita. En ramaderia, quantifica 3.500 ovelles, 200 cabres, 100 egües i cavalls, 170 matxos i mules, 200 ases, altres 200 bous i vaques, i 600 porcs.

¹⁷ Juan Vidal, J. 1989. "La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI". *Bolleti de la Societat Arqueològica Lul·liana* 45, 165-175. Veure: 168-169.

i abundants, mentre que en d'altres eren tan escasses que només podien garantir la subsistència o resultaven tan deficitàries que desencadenaven la fam. El 1503 va ser una tan mala anyada que es racionà el pa "per por que el poble no es remogués".¹⁸ Ara bé, la mitjana del període se situa per davall de la gran collita del 1511, de 8.000 quarteres, amb un índex del 140,45: una important diferència de 35,11 punts, però també bastant per damunt de l'índex 23,17 del 1507, l'any de major carestia del cicle. Això es fa encara més palès a la gràfica III, de manera que la ziga-zaga de la línia d'evolució demostra una alternança de collites difícil d'equilibrar.

Taula II: COLLITES DE BLAT A INCA, 1484-1517							
Segle XV				Segle XVI			
Any	Quartera	Mitjana	Índex	Any	Quartera	Mitjana	Índex
1484	6.800	6.180	119,38	1500	5.600	6.048	98,31
1485	6.400		112,36	1507	1.320		23,17
1486	7.200		126,40	1508	8.800		154,49
1487	5.200		91,20	1509	5.560		97,61
1488	7.000		122,89	1510	6.400		112,36
1489	4.400		77,25	1511	8.000		140,45
1491	7.200		126,40	1512	6.400		112,36
1496	4.800		84,27	1513	6.000		105,34
1498	6.000		105,34	1516	6.400		112,36
1499	6.800		119,38	1517	6.000		105,34

Taula 2. A partir de: Serra Pau Casesnoves, 40

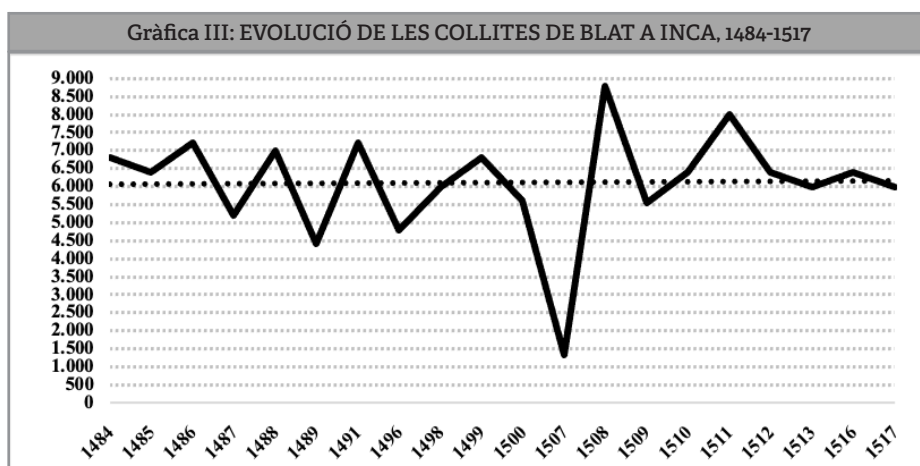

Figura 3. Elaboració pròpia a partir de la taula II

¹⁸ Binimelis. *Historia General*, tom V, 250.

Entre el 1503 i el 1510, la població d'Inca pràcticament no havia variat: 2.079 hab. el 1503 i 2.102 el 1510, dades prou significatives per entendre el malestar i el grau de depauperació. Més que un fet conjuntural, en la realitat derivà en una constant quan, encara que d'una manera lleu, la població anà augmentant mentre que la tendència de les collites es mantenia sense canvis. Alguns càlculs apunten que, a mitjan segle XVI, el blat que necessitava una vila era d'unes 9.000 quarteres a l'any, un volum que no es va assolir ni tan sols amb les millors collites: sempre en faltava; és per això que la línia de tendència és horitzontal.

4.2. El vi

A l'hora de tractar aquest aspecte, s'ha de tenir en compte la presència d'un celler del bisbe el 1263 i un celler reial el 1282, que degué influir de manera considerable. No pot sorprendre, per tant, que el cultiu de la vinya s'anàs estenent al llarg del segle XIV¹⁹ i que s'intensificàs de forma continuada en el segle XV fins que Inca, a més de productora, passà a ser centre redistribuïdor.²⁰ Entre el 1484 i el 1583, Inca i Alcúdia controlaven el 52,38 % de la producció i ocupaven el segon lloc de tota l'illa, malgrat l'entremig agermanat, la qual cosa les convertí en les dues viles més destacades durant les primeres dècades del segle XVI.²¹

Hi ha una referència una mica ambigua relacionada amb la vinya segons la qual, a Inca, es pagaven 4 lliures per somada (càrrega d'un animal de bast equivalent a 99, 49 L) cap al 1522,²² mentre que cap al 1534 una somada

Taula III: EVOLUCIÓ DEL DELME DEL VI, 1500 - 1559						
	1500-1509	1510-1519	1520-1529	1530-1539	1540-1549	1550-1559
Alcúdia	18,99	21,26	20,02	27,01	29,95	30,44
Binissalem	10,60	8,77	9,59	11,48	9,36	7,76
INCA	15,64	24,82	26,37	27,54	24,15	28,75
Llucmajor	4,2	3,39	2,9	2,99	5,99	6,88
Manacor	5,24	3,91	3,49	2,75	2,76	3,17
Porreres	3,72	3,73	3,13	1,76	1,85	2,13
Sineu	7,09	10,64	14,48	11,74	10,33	8,84

Taula 3. Elaboració pròpia. Simplificació de: Juan, "El Regne de Mallorca", 45

19 López Bonet, J. F. 1989. *La riquesa de Mallorca al segle XIV. Evolució i tendències econòmiques*, Palma, 100. Llabrés Martorell, P. J.; Rosselló Vaquer, R. 1998. *Inca en la història (1229-1349)*. Lleonard Muntaner Editor, 148-149.

20 Dols Martorell, M. de C. 2016. "El protagonisme d'Inca en el delme del vi del Capítol de la Seu (1400-1420)". *XVII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca: Inca; 121-151.

21 Juan Vidal, J. 2000. "El Regne de Mallorca en temps de Carles I: Balanç i perspectives", *Mayurqa*, 26, 11-56. Veure: 45.

22 Fiol. "Notícia de documents", 166: Doc. 103.

de vi es pagava a 2 L. 4 s.²³ El problema rau en el fet que la somada habitualment serveix per mesurar oli, encara que també s'emprava per a altres productes, com el vi. Per fer-se'n una idea més clara, val més fixar-se en l'evolució del delme del vi en la primera meitat del segle XVI en cada una de les viles productores (taula III), tenint en compte que, en determinats moments, les xifres d'Inca inclouen la producció de Campanet i Selva, sense que això ho desvirtui o impedeixi que esdevingui l'inici d'una especialització.

4.3. El safrà

Un altre tema és el del safrà, del qual J. Binimelis diu que *lleva ventaja a las otra villas, pues coje muchos quintales cada año*,²⁴ mereixedor d'una atenció més particularitzada de la que se li pot oferir aquí. Des de la percepció actual, se'l veu com un producte exòtic, tot i que és molt present en la cuina mallorquina. Amb tot, com a cultiu a l'illa, no és tan aliè com es pugui pensar. A Mallorca, se n'ha sembrat almanco des del segle IX i, fins al segle XIX, es cultivà a no pocs indrets preferentment del Pla, en zones humides o de reguiu. Si bé les collites no eren abundoses, sí que destacaven per la qualitat i pel que se'n pagava. De totes maneres, a principis del segle XVI, el cultiu del safrà segurament era poc significatiu, però suposava una especialització local important a determinats llocs.

A Inca se'n té notícia el 1515, mentre que per dades de 1516 se sap que el cultiu estava en mans de dones, cosa que el convertia tant en un mitjà de vida com en un complement dels ingressos domèstics, ja que es destinava a la venda²⁵ — la local i la de més enllà — pel fet de ser un producte que sovint oferien els quincallaires que recorrien l'illa a peu o amb una bèstia.²⁶ De totes maneres, el cultiu no s'intensificà fins al tombant de segle. Comprès en el delme de les hortalisses, la Seu de Mallorca en començà a recaptar el delme per separat a partir del 1554.²⁷ Un altre indret on se sap que es cultivava és Porreres, del qual tenim notícies el 1578²⁸ a manca de dades que segurament el confirmarien anys enrere.

4.4. Les hortalisses

El text de J. Binimelis esmenta llegums i fruites, d'importància secundària de cara a l'alimentació, ja que no eren aliments gaire preuats. Així i tot, s'ha de fer una petita aturada en les hortalisses. A partir dels inicis del segle XVI es produí

23 Montaner, P. de; Le-Senne, A. 1981. "Explotació d'una possessió mallorquina durant la primera mitat del segle XVI: Son Sureda (Marratxí)", *Recerques: Història, economia i cultura*, 11, 107-124. Veure: 119.24 Binimelis. *Historia General*. Tom IV, 151.

25 Veure la notícia a: Pieras Villalonga, M. "La dona a Inca des d'una perspectiva històrica", ponència inaugural d'aquestes mateixes jornades.

26 Llompart Moragues, G. 1996. "Botiguers i quincallaires a la pagesia de la Mallorca medieval". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 52, 179-208.

27 Juan. "El Regne de Mallorca ... Carles I", 11-56.

28 Barceló Crespi, M. 2001. ... *sobre Porreres*, Porreres, 34-35.

una expansió del costum de sembrar-ne. De la producció, Ciutat n'aportava un 50 %, mentre que la contribució de la Muntanya, el Pla i el Raiguer era d'un 16 %.²⁹ En el cas concret d'Inca, el 1515, aquest concepte reportava 31 L. a la Procuració Reial³⁰ i se sap que, en el context de les Germanies, Antoni Gallur, ja mort, havia quedat deutor de 33 L. 15 s. pel delme corresponent a 1522.³¹

4.5. La ramaderia

A la primera meitat del segle XV, el bestiar oví, del qual se n'aprofitava la llana, la carn i també el formatge, era abundant. Les zones ramaderes eren el Migjorn i el Llevant, mentre que el Raiguer jugava un paper important de terres de pas quan hi havia el canvi de les pastures d'hivern i d'estiu. Al bestiar boví se'l considerava més un auxiliar de les feines del camp que altra cosa, encara que se'n consumia. De tota manera, el delme del bestiar evidencia un creixement general fins al 1519-1520, el qual es trencà després del 1523. Per això, el segon terç del segle es va veure marcat per un retrocés que se sol suposar derivat dels acarnissaments incontrolats comesos durant les Germanies i del qual costà molt recuperar-se. S'ha de dir, emperò, que hi hagué altres factors que hi influïren, com ara que el conreu de cereals proporcionava un major benefici, de demanda constant i s'hi destinava el que abans eren pastures. Això derivà en la disminució de l'activitat ramadera, que va fer que els mercats es vessin desproveïts de carn i que acabà repercutint en els preus, que pujaren.

5. PREUS, SALARIS I ENDEUTAMENT

De totes maneres, allò vertaderament important no és tant si la collita era suficient o no, sinó més aviat si les classes menys afavorides podien adquirir el que necessitaven, ja que els preus oscil·laven en funció de la collita que, com ja s'ha vist, sempre era massa justa o directament insuficient. Al llarg dels segles XVI i XVII, en general, la ració diària es considerava de 400/500-600/700 grams per home.³²

Pel poc que se sap de Mallorca, les racions diàries de pa eren un poc més altes: per a un home, 24 unces, que són 800 grams (a raó de: 1 unça = 33,33 grams), mentre que per a una dona era de 16 unces (533 grams).³³ En temps de fam, emperò, es podia reduir fins a 6 unces, uns escassos 200 grams per persona i dia, una disminució de 2/3 parts del que era la base de l'alimentació de la majoria de la gent. Amb aquest panorama, no és estrany que una de les primeres accions dels agermanats es relacionàs amb les quarteres, escenaris habituals de sermonadors; que se'n cercàs el control i que se'n rompessin les mesures.³⁴

29 Juan. "El Regne de Mallorca ... Carles I", 47-48.

30 Santamaria Arández, Á. 1970. "La época de Fernando el Católico y la Germania". Mascaró Pasarius, J. [Coord.] 1970. *Historia de Mallorca*, Palma, 249-360. Veure: 277.

31 Fiol. "Notícia de documents", 157: Doc. 49.

32 Montanari, M. 1993. *El hambre y la abundancia. Historia y cultura de la alimentación en Europa*. Ed. Crítica: Barcelona, 107.

33 Vaquer Bennàssar, O. 1987-1988. *Una Sociedad del antiguo régimen: Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*. [Autoedició] Mallorca, tom II, 745.

34 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 21: Reg. 234; 34: Reg. 369; 36: Reg. 379; 78: Reg. 1.025. Id. *Informacions judicials ... Felanitx*, 153: Reg. 119.

Es desconeix quins eren els jornals més corrents a Inca, però sí que se sap en referència a altres viles com Felanitx o Sóller, i no hi ha gaire motius per creure en grans diferències. S'ha de puntualitzar que, a vegades, els aliments formaven part de la retribució i es descomptaven del jornal pactat, un aspecte que no apareix gairebé mai a la documentació.

Així i tot, se'n pot tenir un mostreig suficient si sols se li atorga un valor indicatiu (taula IV). En principi, poden parèixer jornals acceptables, cosa ben allunyada de la realitat. Abraça des del 1520 fins al 1550 perquè, mentre que els preus dels queviures sí que pujaren, no ho feren els jornals, que s'estancaren sense gaire variacions fins ben entrat el segle XVII.

Taula IV: MOSTRA DE JORNALS (1520 – 1550)		
Activitat laboral	Jornals	
	Diari	Anual
1 majoral	3 – 6 s.	38 L. 12 s. / 17 – 23 L. 23
1 missatge	1 – 3 s.	5 – 8 L. / 8 – 14 L.
1 segador	4 – 6 s.	
1 segadora	2 – 2,5 s.	
1 home per cavar	3 s.	
1 dona per cavar	1 s. 2 d.	
1 home per binar	3 s.	
1 dona per binar	1 s. 8 d.	
1 mestre fuster	5 s.	
1 mestre picapedrer	5 – 6 s.	
1 criada		2 L.
1 dida		1 L. 8 s.

Taula 4. Elaboració pròpia a partir de Á. Santamaría, F. Sevillana, P. de Montaner, A. Le-Senne i O. Vaquer

Això sols podia significar un procés d'endeutament de bona part del poble menut, ja que es calcula que la despesa diària de pa suposava almanco dos terços d'un jornal corrent, i si bé el preu del pa s'ajustava en funció del pes, el del blat sempre seguia una tendència alcista que els treballadors, amb ingressos estàtics, només podien compensar consumint altres tipus de cereals, generalment l'ordi.

La primera alça del segle coincideix amb els anys crítics de la revolta agermanada. En les dècades següents es produeix una davallada, però ja no es tornaren a assolir els preus de les primeres dècades, particularment els de 1511-1520, amb una evolució molt semblant en ambdós cereals, una mica més atenuada en el cas de l'ordi (taula V). Amb tot, el preu del blat cap al 1600 arribà

a ser més del doble que el de 1501-1510, malgrat la mala anyada del 1509 i les següents collites, que no foren gaire abundoses. En el cas de l'ordi, tot i que se n'incrementà el preu, l'augment resultà molt més moderat i suposava poc més d'una tercera part del que es pagava pel blat.

Taula V: PREUS DE LA QUARTERA DE BLAT I ORDI (en sous)		
Dècades	Blat	Ordi
1501-1510	20,2	9,7
1511-1520	14,8	7,2
1521-1530	32	15,8
1531-1540	26,5	12,1
Mitjana:	23,38	11,20

Taula 5. Reelaboració pròpia a partir de: Vaquer Mallorca i Felanitx, 372 i 379

Aquesta informació, emperò, resulta buida de sentit sense comparar-la amb el cost d'altres productes (taula VI), i així fer entenedor quina podia ser la capacitat adquisitiva dels jornals més corrents.

La carn, l'aliment preferit, era cara —la d'aviram més que la de xot— i el patró del pa s'imposava perquè era necessari, no per gust. Les proteïnes càrniques se suplien amb els llegums —faves principalment, però també guixes, ciurons i llenties— i les calories que poguessin faltar s'obtenien del vi, calories buides que podien proporcionar energia, però que no alimentaven. El peix i el formatge se seguien associant als dies d'abstinència, que és quan se'ls consumia. Pel que fa a les hortalisses, malgrat que al llarg del segle se n'augmentà la producció, no es tenien en gran estima i la majoria de la fruita era un luxe.

Taula VI: PRODUCTES ALIMENTARIS - PREUS ORIENTATIUS (en sous)			
Producte	Preu	Producte	Preu
2,5 lliures de farina	6	1 pa gros (2 lliures)	3
1 quartí de vi	5	1 quartà d'oli	4,5 - 5
1 quartinello de vi vermell	3	1 capó	4 s. 6 d.
1 gallina	3	1 pollastre	1 - 2
1 dotzena d'ous	1 - 1,6	1 conill	1 - 2,17
1 fogassa de formatge	3	1 dotzena de sardines salades	0,32
1 anyell o ovella	10	1 moltó	16 - 20
1 dotzena d'arengades	0,35	1 lliura de mussola	0,5
1 lliura de gerret	0,83	1 lliura de molls	1,6
1 lliura d'anfós, bonítol o déntol	1,33	1 barcella de sal	0,83

Taula 6. Elaboració pròpia a partir de Á. Santamaría, F. Sevillano, P. de Montaner, A. Le-Senne i O. Vaquer

El poc que es té resulta més que suficient per constatar de forma ben

significativa que la majoria del poble menut vivia de manera precària, sovint en els límits de la subsistència i forçat necessàriament a endeutar-se³⁵ pel fet de no disposar d'altres recursos més que un jornal més aviat minso.

6. DEL FEBRER DE 1521 A LA TARDOR DE 1522

El primer període de les Germanies, iniciat el febrer de 1521 i conduït per Joan Crespí, va ser de certa moderació i això impacientava els més radicals. Cap al mes de setembre, les pròpies tensions internes arribaren a un punt àlgid: Joan Crespí fou destituït, empresonat i assassinat. Per decisió del consell celebrat en el convent de Sant Francesc de Ciutat, Joanot Colom per Ciutat i Pau Casesnoves d'Inca per la Part Forana, passaren a ser els instadors del bé comú i màxims dirigents.³⁶ El període de relativa legalitat havia conclòs i s'iniciava la fase violenta.

Inca fou una de les viles que s'agermanà des de l'onada inicial. Devers el 16 de març de 1521, es presentaren a Joan Crespí 400 homes amb tambors, banderes i armes,³⁷ un contingent que es correspon bastant bé amb els 446 homes d'armes d'Inca que participaren en la campanya de Bugia del 1515.³⁸ En contrapartida, el dia 16 s'enviaven cartes al virrei en què es garantia que la vila es mantenia fidel,³⁹ en una clara manifestació de la divisió de postures. D'aquí ve que es pugui entendre per què Miguel de Gurrea feu acte de presència en un esforç d'imposar l'opció favorable a la fidelitat⁴⁰ i hagué de tornar-se'n a Ciutat.⁴¹ En canvi, es creà un escamot de 80 homes d'armes d'Inca amb l'encàrrec de vigilar els camins i destorbar la comunicació amb Alcúdia.⁴²

D'Inca estant, Mn. Pere Joan Albertí, governador de la Germania, envià ambaixadors a Alcúdia per reclamar que s'agermanàs⁴³ i li contestaren que així es faria sempre que el rei ho aprovàs. Aquesta resposta provocà que s'hi posàs setge amb un primer exèrcit format per menestrals desplaçats de Ciutat i als quals se n'hi sumaren de Pollença, Muro, Lluçmajor i Inca.⁴⁴ Mentrestant, a Inca la revolta anava evolucionant al compàs general i el 16 de setembre de 1521

35 A manera de recordatori: mesures d'àrids: 1 barcella = 6 almuds i 1 almud = 1,9538 litres. / mesures de pes: 1 lliura = 400 grams. / Mesures de líquids: 1 quarter de vi = 3,12 litres, 1 quartinet d'oli = 6,5 litres; 1 quartà d'oli = ±4 litres.

36 Serra. *Pau Casesnoves*, 59-64.

37 Campaner y Fuertes, Á. 1881. *Cronicon Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 à 1800. Extraídas de las apuntaciones diarios, misceláneas y obras manuscritas [...]*. Establecimiento Tipográfico de Juan Colomer y Salas, Editor: Palma; 304.

38 Sevillano Colom, F. 1972. "Mallorca y la defensa de Bugía". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 33, 332-370. Veure: 342.

Ferrer i Socies, M. 2005. "La llista d'homes d'armes de 1515". *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*. Selva, 13-23. Veure: 18.

39 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 237 i 230.

Duran *Les Germanies*, 289.

40 Rullan, J. 1874. *Historia de Sóller*. Imprenta de Felip Guasp y Vives, Palma, tom I, 513.

41 Duran. *Les Germanies*, 281.

42 Rotger i Capllonch, M. 1906. *Historia de Pollensa*. Tipografica.-Litogràfica. de Amengual y Muntaner, Palma, [1995. Edició de Josep Ochogavia Font, 3ª edició], Volum III, 131.

43 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 243.

44 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 241.

el batle va rebre carta del lloctinent general perquè aturàs els saquejos de cases i possessions i perquè n'enviàs els autors a les presons reials.⁴⁵

En data 11 de febrer de 1522, el regent de la governació comminava als batles de la Part Forana no fer cas d'una capitulació dels instadors Joanot Colom i Pau Casesnoves, qualificada d'«escandalosa i incitadora a grans insults, commocions i pertorbacions del bé, repòs i tranquil·litat del present Regne» i informava que no tenia res a veure amb les autoritats reials. Dos dies més tard, es cursà una altra carta en la qual el regent notificava als batles que Joanot Colom i mestre Pau Casesnoves, aquesta vegada titulats instadors de la Santa Quitació, havien sol·licitat la creació de nou estimadors per a la vila d'Inca i manava que fossin designats d'acord amb la sentència dictada per Ferran el Catòlic, a la vegada que donava instruccions per recollir les taxes per a la Quitació.⁴⁶

Les restants notícies tracten bàsicament de robatoris relacionats amb bestiar i queviures que, algunes vegades, els agermanats perpetraven pel seu compte, però també perquè els instadors havien demanat que es fessin requisés de penyores de llana, blat, civada i oli, així com de robes, diners o censals dels qui s'havien reclòs a Alcúdia i dels qui els donaven suport per tal d'ajudar les tropes que l'assetjaven. Concedida la llicència, el 15 de març de 1522, el regent ho comunicà a tots els batles de la Part Forana.⁴⁷ A partir d'aquí, i encara que abans ja es feia,⁴⁸ es produïren diverses confiscacions que no sempre s'ajustaren a l'esperit de la llicència obtinguda i, com era d'esperar, hi hagué determinats individus o membres d'una mateixa família contra els quals s'actuà de manera preferent: els Bordils,⁴⁹ els Vivot, dels quals hi implicaren fins a 43 persones;⁵⁰ els Fuster,⁵¹ els Malferit o els Puigdorfilà.⁵² Tampoc en sortiren escàpoles les monges del Puig d'Inca⁵³ i és digne de ressenyar el manament donat a Antoni Gual de verificar els béns i robes que foren presos del monestir de Sant Francesc quan els *desmandats* eren reclosos a Ciutat.⁵⁴

El bestiar oví va ser el que més sovint es requisà. Donades les circumstàncies, el que devia interessar era la carn —la més preuada del moment—, ja que no eren moments per aprofitar-ne la llana i la llet era un producte molt secundari. Pel que se sap, el 1522 es pagaven 10 s. per una ovella —el mateix que per una cabra— i, entre els anys 1520 i 1524, de 16 a 20 sous per un moltó.⁵⁵

45 AH 268 f.144

46 Fiol. "Notícia de documents", 150: Docs. 4 i 5.

47 Fiol. "Notícia de documents", 150-151: Doc. 8.

48 Fiol. "Notícia de documents", 149: Doc. 2.

49 Fiol. "Notícia de documents", 162: Doc. 78; 171: Doc. 134; 174: Doc. 150; 174: 151; 175: Doc. 156; 176: Doc. 162; 176: Docs. 166 i 167.

50 Fiol. "Notícia de documents", 156: Doc. 39; 168: Doc. 117; 169: Doc. 120; 170: Docs. 130 i 132; 171: Doc. 133; 171: Doc. 131; 172: Doc. 139; 172: Doc. 140; 180: Docs. 190 i 192; 181: Doc. 195.

51 Fiol. "Notícia de documents", 153: Doc. 22; 154-155: Doc. 30; 166: Doc. 103.

52 Fiol. "Notícia de documents", 175: Doc. 161; 177: Doc. 174; 178: Doc. 175.

53 Fiol. "Notícia de documents", 155: Doc. 31.

54 Fiol. "Notícia de documents", 182: 203.

55 Vaquer. *Una sociedad*, tom I, 383.

Un altre tipus de bestiar requisat va ser el de càrrega: cavalls, muls i ases foren confiscats per ser emprats en el transport en general i per al servici de les tropes en particular. A vegades, a més de no poder disposar de la bèstia lliurement, sorgien altres problemes de caràcter absurd. En data 7 de juliol de 1522, la Mag. Sra. Joana presentà una queixa perquè els elets d'Inca li havien pres un cavall per necessitats de la vila d'Alcúdia i pretenien que assumís les despeses de manteniment; la resposta fou que l'alliberaren de qualsevol execució contra els seus.⁵⁶ En desaparegueren en campanya i, si bé se'n recuperaren alguns, no tots es trobaven en bones condicions, com el cavall de Miquel Perelló, el qual va perdre després d'haver-se reclòs a Alcúdia, on el deixà a Francesc Riera per sortir a "escaramussar contra els de la Germania". L'hi prengueren i no el pogué recuperar fins a la reducció de Sineu. Abans, el cavall estava valorat en 25 lliures i llavors ja no valia res.⁵⁷ Si bé és cert que el bestiar equí era car, es devia tractar d'una bona muntura si es tenen en compte els preus més corrents: per un bon cavall, el 1506, es pagaven un mínim de 16 L.; un rossí o cavall de mitjana qualitat,⁵⁸ cap al 1520 costava 20 L.; el mateix any, una mula valia 14 L.; el 1518, d'un mul —un *matxo*— se'n demanaven 20 L. i el 1522, 16,5 L.

Encara que no gaire presents, es pot parlar de les joies o altres objectes de valor, susceptibles de servir com a mitjà de pagament per si mateixos o de ser transformats en moneda. A la documentació hi figuren les joies de Mn. Felip Fuster, el diamant encastat en un anell, unes turqueses i altres objectes d'or de Mn. Rafael d'Olesa i la seva muller Francina i una torca d'argent propietat de Gabriel Perelló.⁵⁹

Per altra banda, hi ha el tema dels esclaus. Una de les tàctiques dels agermanats era la de posar-los en llibertat i així perjudicar els propietaris. Amb la reducció, la política va ser la de tornar a mans dels seus senyors els que eren capturats. En el cas d'Inca, consta que el 3 de setembre de 1523, el lloctinent general ordenà al batle d'Inca que es restituïssin tots els béns que s'haguessin pres a Tomàs Trobat, part dels quals eren precisament dos esclaus: el turc Joan i el moro Ali.⁶⁰

Com és normal, a Inca es detecta la presència d'agermanats que no eren de la vila. El primer que s'ha d'esmentar és Gaspar Çagrau (a) Baroní, del qual no se sap del cert si era mercer o forner, un dels sermonadors de Ciutat que anava de vila en vila. Hi era present quan el 21 de juny de 1521 l'oficial Galcerà Vilallonga i el notari Pere Sants hi dugueren les cartes reials de 30 de març de 1521 amb les quals es comminava l'obediència i la vila s'hi negà.⁶¹ Gaspar Çagrau era present

56 Fiol. "Notícia de documents", 155: Doc. 11.

57 Fiol. "Notícia de documents", 177: Doc. 178.

58 Més lleuger que el de tir, servia per caçar i podia emprar-se en la guerra. També se li deia rossí a un cavall ja vell de poca força però que podia feinejar.

59 Fiol. "Notícia de documents", 155-155: Doc. 30; 156: Doc. 34; 156: Doc. 164: 95.

60 AR 268 f. 248v.

61 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 304.

a Inca i “sermonava la gent contra las letras reials e que no creguessen res”.⁶² Això no vol dir que a Inca no hi hagués sermonadors com n'hi havia a altres bandes. De fet, Pau Casesnoves en feia, de sermons (predicava), i hi havia qui opinava que era un àngel.⁶³ Si n'hi acudiren de Ciutat és perquè es mogueren per tota la Part Forana per donar suport, reforçar l'agermanament i mantenir els ideals de la revolta.⁶⁴

A més de Gaspar Çagrau, Bartomeu Coll també tengué relació amb Inca. A Ciutat es documenten dos agermanats amb aquest nom. Un era paraire i se'n diu que era:

granment affectat, tretzener, parlava en favor de la germania, ana per conseller a Alcúdia, y es exit moltes vegadas a la part forana per fer moltes cosas en favor den Colom, y aportava lanas de mascarats, y fonch a Inca, y ana a fer venir mossen Pere Sant-Johan de Sineu y era cap de tots, y dispenser de la armada den Colom. (Morí a la presó).⁶⁵

L'altre era forner⁶⁶ i d'ell se'n parlarà en un altre lloc. Al llarg del 1522, la situació no es mostrà tan favorable com esperaven els agermanats, ja que la completa adhesió de la Part Forana a les Germanies suposà un esforç major del previst després que el consell celebrat a Sineu s'hagués declarat en contra de sumar-s'hi. Entretant, Alcúdia mantenia la seva postura mascarada i resistia els atacs descrits pel notari Miquel Sabater.⁶⁷ Se'n podria fer un relat detallat, però aquí es tracta tan sols de parar esment en allò que condicionà d'una manera o altra el fet que Inca es lliuràs al virrei sense resistència.

El 13 d'octubre de 1522 es produí l'arriba a la badia d'Alcúdia de l'armada reial comandada per Juan de Velasco, a la qual se sumà el virrei Miguel de Gurrea al seu pas per Eivissa. Començava la reducció. La primera vila fou Pollença, que caigué el 29 d'octubre, després de ser saquejada i que calassin foc a la parròquia amb la mort de 200 persones entre vells, dones i infants que s'havien refugiat dins l'església (versió que els fidels al rei narraren d'una altra manera).⁶⁸ Hi acudiren reforços des de sa Pobla, però feren tard. La reducció va concloure amb nombrosíssims ajusticiaments amb la pretensió que servissin d'exemple a la resta de l'illa.

62 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, pp. 7-8; Reg. 42.

63 Quadrado. *Informacions judicials ... Montuïri*, 196; Reg. 141.

64 Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 2008. *La veu de la revolta. Sermonadors i profetes a les Germanies de Mallorca (1521-1523)*. Lleonard Muntaner Editor, col·l. L'Arjau, 9; Palma; 186-202. Per exemple, a Muro se'n documenten fins a 14 o els 6 de Sineu.

65 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 73; 967.

66 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 19; Reg. 201.

67 Mas Forners, A. 1999. “La Germania”. Deyá Bauzá, M.J.; Mas Forners, A.; Rosselló Vaquer, R. *Història d'Alcúdia. El segle XVI*, Ajuntament d'Alcúdia: Alcúdia; 13-36.

Serra i Cifre, F. M.; Valero i Martí, G. 2008. *La Germania a Alcúdia. La crònica del notari Miquel Sabater (1521-1522)*. Publicacions de l'Arxiu Municipal d'Alcúdia 2, Ajuntament d'Alcúdia: Alcúdia.

68 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 299.

Pérez García, P.; Urzainqui Sánchez, S. 2008. “Testimonios de la Germania de Mallorca: exiliados mascarats y realistas en Valencia (1521-1523)” Franch Benavent, R.; Benítez Sánchez-Blanco, R. [Editors] *Estudios de Historia Moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban. Volumen II: economía - sociedad - cultura*. Universidad de Valencia, 865-887. Veure: 887.

S'inicià l'avanç cap a Ciutat i Inca es trobava enmig. En principi, el virrei tenia via expedita ja que, en una sortida feta el mes d'abril del 1522, els mascarats d'Alcúdia s'havien apoderat del control del camí després d'infligir devora Crestatx⁶⁹ una derrota a un estol d'agermanats ajudats per gent de les viles properes. Entretant, els agermanats concentrats a Muro "foren ajustats, ensemps ab altres paròchias, e los d'Incha e altres villas venian per hun torent avall, que's diu de Muro, a la volta de Son Fornari", don prengué el nom l'enfrontament que tengué lloc el 3 de novembre de 1522, encara que també se'l coneix com a batalla de sa Marjal. Les forces agermanades, comandades pel propi Joanot Colom, patiren una destrossa considerable i els perseguiren "fins a la bassa de Muro".

7. REDUCCIÓ D'INCA I DERROTA DE RAFAL GARCÉS

Sa Pobla fou reduïda a sang i foc el dia de Tots Sants del 1552. Si s'ha de fer cas del testimoni de Francesco Nazell o Nazello, genovès de Savona, l'enfrontament va ser terrible:

[...] los del poble de Mallorca ixquere[n] a[m]b tres o quatre milia hòme[n]s, e lo dit don Miguel a[m]b dos milia hòmens envestí a la dita gent del poble e rompé aq[ue]lls, en la qual batalla morire[n] p[ro]p de mil p[er]sones de una p[ar]t y de altra.⁷⁰

Aquesta versió no encaixa amb el que es coneix per altres relats, tot i també procedir de no agermanats, segons els quals, quan el virrei hi arribà a primera hora del dia:

[...] no y agué sinó dos hòmans, qui isqueran ab hun capalà ab hun crusifici. E axí aribaren al senyor visrey, e al visrey atorga'ls misericòrdia, per manera que tot lo rayal axèrcit aribà pasíficament dins la villa.⁷¹

N'havia fuit tothom. Acte seguit, es dirigí cap a Muro, però com "s'i morian de pesta, lo senyor visrey tornà a la Pobla e fonch donada a sacco, per la tanta formada rabal·lió".⁷² El 8 d'agost de 1522, els mascarats ja havien fracassat en un intent de submissió i aquest saqueig degué ser determinant perquè els mascarats d'Inca prenguessin la decisió de contactar amb el virrei, com també ho feren els de Binissalem.⁷³ A partir d'aquí, els agermanats no feren sinó anar de batuda en batuda.

69 Ventayol Suau, P. 1927. *Historia de la Muy Noble, Leal, Invicta, etc. Ciudad Fidelísima de Alcudia. Desde los tiempos prehistóricos hasta nuestros días por D. ---*. Biblioteca de La Última Hora, Palma [1982, Mallorca], tom I, 230-233.

Obrador Socies, J. 1987. *Marginalia. Marjals de Huyalfas* (Sa Pobla), Mallorca, 118-122.

70 Pérez; Urzainqui. "Testimonios de la Germania de Mallorca", 887.

71 Mas i Forner, A. 2013. "La Germania de Mallorca narrada per un contemporani: la descripció de la Germania del notari Joan Morro". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 69, 311-319. Veure: 316.

72 Quadrado. *Recuerdos y bellezas ... Islas Baleares*, 185.

Duran. *Les Germanies*, 496-497: Doc. 29.

Mas. "La Germania de Mallorca", 316.

73 Mas. "La Germania a Mallorca", 316.

Durant el trajecte cap a Inca, el virrei va aprofitar per anar esquarterant i penjant dels arbres de la vorera del camí alguns dels presoners de la batalla de Son Fornari, com a avís del que els esperava als que se li oposassin. Arribà a Inca poc després de sortir el sol:

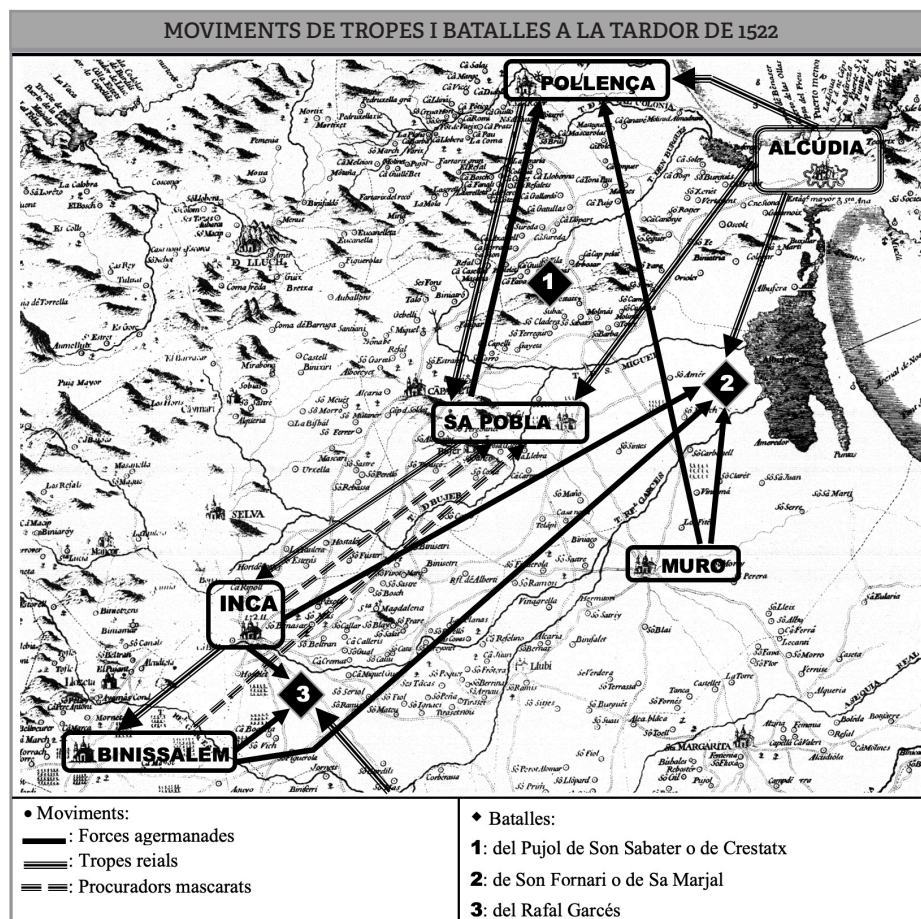

Figura 4. Elaboració personal, sobre el mapa de Mallorca del cardenal Antoni Despuig, traça de Josep Muntaner (1784-1785)

E los d'Incha isqueran ab prossassó de molta gent, alcayatas, e ajanollaren-se als cors d'Incha. E los capallans tragueren hun crucifici demanant misericòrdia al senyor visrey, per manera que, per sa benignitat, ell devallà del cavall, ajonollat adorà lo crucifici, e plorant perdonà a la villa d'Incha. E axí les campanes tocaran de clar, faent te Deum laudamus. E axí lo ost antrà en la villa d'Incha e stigué aquí circa -X- dies, en què y vingueren algunas villas per fer obediència.⁷⁴

Miguel de Gurrea feu camí cap a Sineu i des d'allà, el 16 de novembre envià la

74 Mas. "La Germania a Mallorca", 317.

ja habitual carta a Porreres, Binissalem, Selva i Inca.⁷⁵ Hi feu una estada de deu dies. Llavors acudí a Binissalem, on també es rendiren sense resistència, i des d'allà realitzà un recorregut per Sineu, Algaida, Lluçmajor i algunes viles més. Les contínues notícies de la presència de tropes agermanades a Sant Joan, Montuïri, Alaró, Sencelles i Sineu, on

[...] la gent de Sineu retregué's a l'Eclésia, en què y mataren dos o tres hòmans de Sineu, que era lo batla. E axí aribaren los cauallés dels rebelles vora Muro, e sacatjaren Sineu e tornaren-se'n, e los del camp no'ls pogueren ancontrar. E après poch's dies tornaren axir los dezmandats de lla ciutat e anaren combatra Incha. E axí aribaren [a] Incha e mataren-hi alguns hòmans, e al camp fonch avissat, a la major marxa, devers Binicellem, en què casi coria la gent, per manera que com foren a Binicellem, que ja trobavan bèstias caragadas, e descaragaven. E axí l'ost trobà los rebelles al refall Garcés e fariran ab los dezmandats, de manera que tentost los dezmandats donaren en fuita, e axí comansaren a degolar, que moriran circa ·D·. E axí ne prengueren d'aquels que eran scapats, en què ne mataren al marcat d'Incha circa ·XXXX· dezmandats que avian portats ligats. E lo senyor visrey dezliberà tornar an Binicellem e tengué circa ·CC· presonés, dells quals ne penjà e scortarà circa ·LXX·, que tots los arbres e garovés n'eren plans [...] E lo sendamà sa partí lo ost del Rey e anà a Incha e per lo camí ne panjà alguns dels [agermanats] qui avia presos a la batalla e n'ascortarà [...].⁷⁶

Miguel de Gurrea, confiat de les seves tropes, forçà l'enfrontament amb els agermanats. Ara bé, hi ha prou indicis per saber que la desfeta dels agermanats no es produí només per la superioritat de l'exèrcit reial, sinó que també hi influí la informació prèvia de la qual disposava el virrei. Consta que Joan Carbonell i Miquel Pou, de Sencelles, cobraren 12 L. 6 s. per l'espionatge que els va permetre donar avís de “com los desmandats eren exits de la ciutat”, motiu pel qual “isque lo señor visrey y rompe lo exercit de dits rebelles prop la vila d'Inca”.⁷⁷ Els agermanats, els pocs que sobrevisqueren, es replegaren a Ciutat. Uns dies més tard, el virrei i les tropes reials feren el mateix. La batalla del Rafal Garcés va ser el darrer enfrontament a camp obert.

8. SOBRE “BONS E MALS”

Totes les revoltes i revolucions són narrades de manera molt distinta per cada un dels bàndols que hi participen, i tots acostumen a carregar les tintes a l'hora d'assenyalar el que ha fet el contrari. Les Germanies no en són una excepció, però sí que representen un exemple paradigmàtic de com

⁷⁵ Duran. *Les Germanies*, 311.

⁷⁶ Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 295. Mas. “La Germania de Mallorca”, 317.

⁷⁷ Seguí Beltran, A. 2015. “Contra la diabòlica desmandada. La reducció militar de la Germania mallorquina”. 2015, García Fernández, M. (Editor) *III Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Moderna: Familia, cultura material y formas de poder en la España moderna*. Universidad de Valladolid / Fundación Española de Historia Moderna, XXX-805. Veure: 803, n. 24.

la propaganda posterior s'esforçà al màxim per denigrar els vençuts, demonitzar-los i relegar-los a l'oblit tret que fos necessari trencar el silenci per restaurar la por.

Si es pot considerar que això va ser prou efectiu per a les viles de les quals es tenen les perquisicions, tant o més ho és en el cas d'Inca. De totes maneres, el buidatge de la documentació directa i indirecta a l'abast permet fer una primera relació d'uns i d'altres, alhora que permet veure els qualificatius que s'intercanviaven amb la intenció comuna d'enaltir-se a si mateixos i denigrar els altres.

8.1. Els “bons”: mascarats

Com és ben sabut, mascarats és el nom despectiu que es donà als qui s'oposaren a les Germanies. De fet, es considerà un insult prou greu perquè el 6 d'agost de 1521 es prohibís “dir.los mesquerats ne altres injuries, sino honrar e acatar a quade hu segons son grau y stament”.⁷⁸

Amb la raó de la força a favor dels vencedors, aquells que foren assenyalats com a mascarats es declararen “damnificats”, la qual cosa els qualificava per cridar “vilipendi de la justícia” quan no consideraven degudament ateses les seves reclamacions, segons ells presentades “no sens gran e justa querela” degut als servicis fets a la “Cesàrea e Catòlica Majestat”. Eren els “bons” (quadre I).

Quadre I: MASCARATS D'INCA		
Núm.	Nom	Referència
1	Bosch, Joan	Doc. 208
2	Campaner, Antoni	Doc. 204
3	Capó, Gabriel	Docs. 173 i 181
4	Capó, Jaume	Doc. 299
5	Capó, Joan	Doc. 229
6	Cavaller, Joan	Docs. 172 208
7	Estelrich, Miquel	Doc. 154
8	Estelrich, Pere	Doc. 154
9	Falcó, Jaume	Doc. 213
10	Font, Mateu	Doc. 228
11	Frontera, Cristòfol	Docs. 104, 170, 174, 152 i 194.
12	Galí, Gabriel	Doc. 228
13	Gallur, Miquel	Doc. 175
14	Garí, Joan	Doc. 201
15	Gibert, Mateu	Doc. 138
16	Garcia, Mn. Anrau	Doc. 13

⁷⁸ Rullan. *Hitoria de Sóller*, tom I, 323-324.

17	Gual, Bernat	Doc. 136
18	Llompart, Cristòfol	Doc. 155
19	Llompart, Joan	Doc. 119
20	Llompart, Llorenç	Doc. 119
21	Llompart, Rafel	Doc. 119
22	Massip, Arnau	Docs. 174
23	Oliver, Joan	Doc. 211
24	Perelló, Miquel	Doc. 179
25	Planas, Guillem	Doc. 192
26	Planas, Guillem (nebot)	Doc. 192
27	Puig, Joan	Docs. 174 i 179
28	Puig, Mateu	Doc. 164
29	Ramis, Gabriel	Doc. 12
30	Ramis, la dona	Doc. 164
32	Riera, Llorenç	Doc. 181
32	Rosselló, Jaume	Docs. 112,113 i 122
33	Seguí, Bartomeu	Doc. 137, 223
34	Serra, Joan	Doc. 222
35	Serra, Pere	Doc. 222
36	Tauler, Onofre	Doc. 226
37	Tolrà, Pere	Doc. 228
38	Ventayol, Mateu	Doc. 163
39	Vicens, Pere	Doc. 228
40	Vives, Andreu	Doc. 198
41	Vives, Llorenç	Doc. 10

Quadre 1. Elaboració pròpia. Bàsicament, a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

Alguns d'ells, sobretot cavallers, tan aviat com pogueren cercaren refugi en indrets on sentir-se segurs. Uns quants es varen recloure a Alcúdia, cercant l'emparedat de les murades (quadre II). A l'hora de prendre aquesta decisió hi influí, evidentment, la qüestió ideològica, però el factor definitiu degué ser la necessitat de garantir la seguretat física, ja que altres mascarats restaren a Inca. De totes maneres, els reclosos a Alcúdia no varen ser tants com es podria creure.

D'altres partiren cap a València, ja reduïda per complet, on hi arribà a haver una autèntica colònia tant de realistes que no dubtaren a donar testimoni contra els agermanats com d'aquests, que també intentaren trobar-hi aixopluc. El més interessant és que alguns d'aquests agermanats acabaren implicats en els darrers episodis de l'encobertisme valencià, que encara cuejava cap a 1545-1550, i que també havia tengut la seva importància a Mallorca.⁷⁹ Un

79 Bernat; Serra. *La veu de la revolta*, 230-246.

dels mascarats va ser el sabater Jaume Gibert, d'Inca, que hi havia partit ja en els moments finals.⁸⁰

Quadre II: MASCARATS D'INCA		
Núm.	Nom	Referència
1	Llompart, Joan	Doc. 119
2	Llompart, Rafel	Doc. 119
3	Perelló, Gabriel	Doc. 168
4	Ramis, Gabriel	Doc. 12
5	Rosselló, Jaume	Docs. 112, 113, 122 i 188
6	Seguí, Bartomeu	Doc. 137
7	Vives, Llorenç; notari	Doc. 10

Quadre 2. Elaboració pròpia. Bàsicament, a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

D'altra banda, part dels mascarats d'Inca no dubtaren a recolzar les tropes reials aportant suport econòmic. En diferents moments, des d'abans del desembarcament d'Alcúdia i amb una actitud que es va mantenir fins després d'haver-se rendit Inca, amb les mires posades a reduir Ciutat i les viles restants, una de les maneres amb la qual els mascarats demostraren la seva adhesió, va ser lliurant diverses quantitats a la Règia Cort (taula VII) per

Taula VII: MASCARATS D'INCA QUE "SERVIREN" L'ARMADA					
Nom	Quantitat			Concepte	Referència
	L.	s.	d.		
Jaume Gual	3.688	4	10	Per a munició	RP 3.937, f. 144
Gabriel Ferrer	80			Per a soldades	RP 2.042, f. 124
Miquel Mollet	109	19	4	Per a soldades i altres	RP 3.937, f. 149v
	130				AH 4.806, f. 122
Llorenç Simó	32			Per a soldades	RP 3.937, f. 149v
Joan Bosch	16				AH 209 foli 84v
Jaume Gual	8			Per a munició	RP 3.937, f. 153
Gabriel Febrer	80			Per a soldades i altres	RP 2.042 f. 124
Manuel Jover	160			Per a soldades i altres	RP 3.937, f. 158v
Jaume Servera	10				AH 4.806, f. 122
Gabriel Ferrà	80			Per a soldades i altres	RP 3.937, f. 192v
Bartomeu Amorós	128	8		Per a soldades i altres	RP 3.937, f. 192v
Bartomeu Malferit	240			Per a munició	RP 2.042 f. 76v
Joan Miret	10				AH 4.806, f. 122
Parròquia i vila	1.688	4		Per a la reducció	RP 2.042, f. 69
Total:	6.459	16	2		

Taula 7. Elaboració pròpia. Bàsicament a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

80 Pérez; Urzainqui. "Testimonios de la Germanía de Mallorca", 880.

al manteniment de l'exèrcit.⁸¹

Es fa difícil determinar si aquestes quantitats emanaren d'una decisió personal o si respongueren a una exigència. Vist, emperò, el fet que Jaume Gual, síndic i procurador d'Inca, fos el major contribuent fa suposar un cert grau de voluntat pròpia, bé per convicció, bé com a manera d'exculpar-se, com en el cas de Llorenç Simó, comprador de diversos esplets que lliurà al clavari de la Germania per distribuir en el camp contra Alcúdia.⁸² De totes maneres, aquestes quantitats no es donaren a fons perdut, ja que el Patrimoni Reial els les va anar tornant al llarg dels anys posteriors.⁸³

8.2. Els “mals e desmandats”

Les expressions en boca dels mascarats amb les quals al·ludiren els agermanats durant tot l'enfrontament, i que s'intensificaren un cop vençuts, es poden encadenar en una definició que els presenta com a “desmendats” i “delets de crim” per haver cregut i defensat la “perversa e dagnada”, “e rebel”, “e depravada” Germania. Són els “mals” i com a tals se'ls ha de tenir, per molt que “són estats remesos y perdonats los vius a quan a culpes y béns y los morts en quant a la memoria y béns” tal com suposadament era la voluntat reial expressada pel virrei Miguel de Gurrea.⁸⁴

Resulta una mica difícil confeccionar una relació nominal d'aquells que es consideraren com a agermanats. Tampoc és fàcil precisar quants foren en realitat entre executats, exiliats, multats i compostats, ja que els recomptes varien, a més d'ignorar-se quants en moriren en batalles i escaramusses o foren executats sumàriament. Així i tot, és factible saber-ne part dels noms (quadre III). S'ha de dir, emperò, que aquest llistat l'integren tots aquells desmandats i els qui foren vists com a tals malgrat que no adoptaren cap postura específica o només es mogueren al compàs de les circumstàncies. Representen un 26,66 % del total. Ara per ara, no es pot entrar en una casuística, ni anotar a quina activitat laboral es dedicaven. És cert que, pel que fa a les viles, no és que sigui una informació que abundi, però apareix qualche ofici. En el cas d'Inca, no.

El que sí que ha estat factible ha estat identificar alguns dels que ocuparen càrrecs universals o d'altres en nom de les Germanies (quadre IV), per més que la relació és curta:

No s'ha pogut documentar cap dona agermanada, encara que n'hi degué haver. Resulta ben cert que, tant a Ciutat com a les viles, la majoria de vegades

81 Furió, A. 2016. “Les dues corones del rei catòlic”. Belenguer i Cebrià, E. [Edició a cura de...] *Ferran II i la Corona d'Aragó*. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica III, tom IV, Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica 108, Barcelona, 11-61. Veure: 61. Les aportacions de Bartomeu Malferit i Joan Bosch es feren en ducats. La conversió s'ha fet a raó de: 1 ducat = 32 sous de Mallorca, d'acord amb l'equivalència a l'ús entre 1474-1479, la més propera que s'ha pogut localitzar.

82 Fiol. “Notícia de documents”, 167: Doc. 114.

83 Fiol. “Notícia de documents”, 163: Doc. 84.

84 Fiol. “Notícia de documents”, 153: Docs. 20 i 21.

Quadre III: "DESMANDATS" D'INCA		
Núm.	Nom	Referència
1	Albertí, Rafel	Docs. 22 i 23
2	Amorós, Antoni	Doc. 61
3	Ampuries, Bartomeu	Doc. 58
4	Angell, Arnau	Doc. 172
5	Bartomeu, Jaume a. Gat	Doc. 217
6	Bestard, Antoni	Doc. 149
7	Bonafé, Lluç	Doc. 125
8	Buades, Bernat	p. 187
9	Casella, Jordi	Doc. 117
10	Casesnoves, Pau	p. 187
11	Comes, Gabriel	Doc. 37
12	Darder, Miquel	Docs. 91, 134, 149, ...
13	Domenech, Domingo a. Gat	Doc. 125
14	Domenech, Joan	Docs. 56, 121, 140 i 149
15	Domenech, Joan	Doc. 151
16	Domingo, Onofre	Doc. 36
17	Estelrich, Pere	Doc. 83
18	Fàbregas, Bernat	p. 187
19	Fàbregas, Pere	Doc. 112 i 187
20	Ferrer, Bartomeu	Docs. 174 i 175
21	Ferrer, Bernat	Doc. 22
22	Ferrer, Blai	p. 187
23	Ferrer, Joan	Doc. 116
24	Ferrer, Melció	Doc. 221
25	Figuera, Gabriel	Docs. 44 i 80
26	Figuerola, Miquel	Doc. 58
27	Frontera, Cristòfol	Doc. 103
28	Galí, Bernat	Doc. 110
29	Gallur, Bernadí	Docs. 166 i 179
30	Gallur, G.	Doc. 131
31	Gibert, Mateu	Doc. 138
32	Gibert, Pere	Doc. 206
33	Gil, Antoni	p. 187
34	Gual, Antoni	Doc. 205
35	Jover, Cristòfol	Doc. 183
36	Llompart, Antoni	Doc. 141
37	Llompart, Cristòfol	Doc. 155
38	Llompart, Joan	Docs. 157 i 175

Núm.	Nom	Referència
39	Llompart, Joan a. Curt	Doc. 156
40	Llompart, Pere	Doc. 155
41	Maimó, (Antoni)	Docs. 39 i 62
42	Maimó, Bartomeu	Doc. 50
43	Marimon, Tomàs	Doc. 133
44	Martorell, Cosme	Docs. 121 i 140
45	Martorell, Onofre	Doc. 93
46	Massana, Jaume	Doc. 174
47	Massip, Arnau	Doc. 154
48	Mateu, Melció	Doc. 149
49	Matheu, Joan	Doc. 43
50	Matheu, Miquel	Doc. 95
51	Monistrol, Joan	Doc. 80
52	Morro, Antoni	Doc. 150
53	Nadal, Joan	Doc. 117
54	Niel, Pere	p. 187
55	Planas, Jaume	Doc. 148.
56	Portals, la dona	Doc. 63
57	Puig, Jaume	Doc. 154
58	Puig, Joan	Doc. 139
59	Pujadas, Bartomeu	Doc. 117
60	Pujades, Antoni	Doc. 218
61	Pujades, Pere	Doc. 218
62	Reixac, Bartomeu	p. 187
63	Reixac, Bernat	p. 187
64	Reixac, Blai	p. 187
65	Riera, Sebastià	Doc. 58
66	Salset Andreu	p. 187
67	Salzet, Guillem	Docs. 93, 96, 104, ...
68	Saurina, Arnau	Doc. 67
69	Serra, Gabriel	Doc. 108
70	Simó, Llorenç	Docs. 84, 113 i 114
71	Tauler, Onofre	Doc. 226
72	Trobat, Tomàs	p. 187
73	Vera, Antoni	Doc. 117
74	Vicens, Llorenç	Doc. 225
75	Viver, Andreu	Doc. 164
76	Vives, Jaume	Doc. 183

Quadre 3. Elaboració pròpia a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

Quadre IV: CÀRRECS I OFICIS PÚBLICS A INCA DURANT LES GERMANIES			
Núm.	Nom	Càrrec / Ofici	Referència
1	Darder, Miquel	Elet / instador	Docs. 91, 134, 149, 171, 174,
2	Domenech, Joan	Batle	Doc. 151
3	Ferrer, Bernat	Lloctinent de batle per la Germania	Doc. 22
4	Gallur, Bernadí	Elet	Doc. 166
5	Gual, Antoni	Jurat	Doc. 205
6	Jover, Cristòfol	Representant en el Sindicat Forà	Doc. 183
7	Vives, Jaume	Representant en el Sindicat Forà	Doc. 183

Quadre 4. Elaboració pròpia a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

s'hi fa referència com a muller de, filla de o altra manera innominada, encara que no en manquen amb nom i, no poques vegades, amb un paper prou rellevant.⁸⁵ A Inca, tan sols es tenen tres noms: la dona Ramis, la dona Portals i la dona Llorença, relacionades amb les composicions i multes dels marits o fills, de les quals no podien fer-se càrrec per manca de recursos.

9. "PER POSAR TERROR ALS POBLES": LA REPRESSIÓ

Les execucions posteriors a les diferents batalles no varen ser més que el prolegomen del que havia de passar els anys següents, en un període de diferent durada en funció del lloc però que compreguè tota la primera meitat del segle XVI. Si la resposta que es donà a l'Aixecament Forà del 1450 fou extremadament dura, la de les Germanies arribà encara molt més enllà. El virrei Miguel de Gurrea ho dugué a la pràctica com si d'una venjança personal es tractàs i ho va fer de manera cruel.

Tothom va ser sotmès a inquisició. Els acusats de ser agermanats, fos quin fos el grau d'implicació, havien de ser castigats de *cos y de haver*, la qual cosa implicava pena capital, exili o galeres i confiscació de béns; en cas de no ser condemnats a mort, només *de haver*, se'ls multava. Una primera recollida dels testimonis a la Part Forana començà cap al 29 de setembre de 1522. El 17 de desembre de 1522, el virrei manà als batles forans que donassin compte de totes aquelles persones que "restarien desmandades las quals se sian receptades dins la ciutat o alias vagen desmndades y bandetjades per la present ylla y no hagen prestat obediència" i que fessin inventari dels béns dels ja condemnats a mort o a pena de galera.⁸⁶

Com es veu, les condemnes començaren abans de la reducció de Ciutat de Mallorca, que va capitular el 7 de març de 1523, sense comptar els executats en calent. L'acció repressora sistematitzada, emperò, no s'inicià fins passada l'epidèmia de pesta:

⁸⁵ Bernat i Roca, M. 2005. "Dones i revolta. El paper femení a les Germanies (Mallorca, 1521 - 1523)". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 61, 71-94.

⁸⁶ Duran. *Les Germanies*, 334.

E après, passat lo morbo, comansà [el virrei] ab lo regent a fer justícia de molts dezmandats, que panjaran y scorteraran, e après a compassar la terra dells dans y delictas que s'eran fets. Los qui prangueran justícia, foren los béns confiscats, e los otras vius compassats [...]»⁸⁷

Es dugué a terme en dues fases: la primera, entre el juny i el juliol del 1523; la segona, entre el juliol del 1523 i el febrer del 1524. No es pot determinar en quina de les dues s'actuà a Inca. En qualsevol cas, el procediment fou el mateix en ambdues i consistia que cada batle i algunes altres persones de fiar —o sigui, mascarats— remetien per carta al virrei els testimonis rebuts contra tots els tenguts com a autors o participants en qualque acció agermanada. A partir d'aquí, se'ls jutjà i el virrei Miquel de Gurrea en dictà les sentències, que es tenen registrades en el *Llibre de lletres certificatòries de la Germania*.⁸⁸

9.1. Penes de cos e d'haver

Les sentències de pena de mort i confiscació de béns aplicades als agermanats de la Part Forana varen ser un total de 137 segons uns recomptes; 179 segons uns altres o 189 per uns tercers,⁸⁹ tot i partir de les mateixes fonts documentals. D'aquí ve que els condemnats d'Inca siguin alguns més dels que es creu habitualment. Sobre Pau Casesnoves no s'insistirà, perquè ja se l'ha tractat de manera monogràfica en un altre estudi i poc es pot afegir al que s'hi diu.

Una qüestió diferent és la dels altres ajusticiats, dels quals es té un cabal de dades molt minso i prou dispers però suficient per intuir que varen ser figures de referència en el si del cos de dirigents de les Germanies. Els principals foren Blai Ferrer, Jaume Ferrer, Antoni Gil i Blai Reixac. D'ells no es disposa d'informació o, si se'n té, és molt poca (Blai Reixac és una excepció). Se sap que a Blai Ferrer li varen prendre unes cases que reclamà na Llorença, dona de Joan Pello.⁹⁰

Amb aquest mateix llinatge, a Inca es coneixen Bartomeu i Bernat Reixac,⁹¹ i a Ciutat s'hi troben dos Joan Reixac. Un era forner d'ofici i les declaracions el presenten com a:

molt afectat y parlava moltas cosas en favor de la germania, y anava armat en aplechs ab una spasa tirada, ab tres cosins germans seus Raxachs matadors qui menjavan y bevian en lo dit forn appellat den Coll, y ha stat tostemps reclus dins la ciutat.»⁹²

⁸⁷ Mas. "La Germania de Mallorca", 318.

⁸⁸ Arxiu del Regne de Mallorca, AH 4.806. Aquest registre ha estat globalment treballat i publicat per: Duran. *Les Germanies*, 352-363.

Vaquer, O. 2000. "La repressió dels agermanats", *Mayurqa*, 26, 57-71.

⁸⁹ Juan. "Una aproximación", 180.

Duran. *Les Germanies*, 339.

Vaquer. "La repressió", 59.

⁹⁰ AA 236, f. 47v, p. 187

⁹¹ Fiol. "Notícia de documents, 187: 66.

⁹² Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 6-7: Reg, 23.

De l'altre, els testimonis en digueren que era:

gran agermanat y traydor, y tenia fama de matador, y anava ab en Blay Rexach son consingerma que han scorterat, y continuament ab los matadors armat cobert ab un jaquet y minegas de malla, y quant volian matar en Veyn ell fonch lo qui li volia pegar primer alt en la murada dehort lo devallaren, e sino per en Tarragoni qui 'l defensa lo hagueren mort, gran sermonador y avalotador, guardava a la murada, y exia defora contra lo rey, y anava i robar, y ha stat tostemp reclús dins la ciutat; sta ara al forn den Coll al Temple.⁹³

També hi ha un Bartomeu Reixac (el mateix d'Inca o un homònim?) del qual, quan ja era mort, es va testificar que era:

molt agermanat, sermonador y avalotador, anava volenters armat en los avalots, y guardava las muradas, gran ladre, feu robar tota la casa an en Nicolau Tomas notari la qual ell tenia en carrech y feu hi posar en Sarrià de Manacor, ana contra lo rey, y es mort reclus en la casa del dit Nicolau Tomas. Pertinax.⁹⁴

Aquesta darrera notícia permet ampliar el cercle de les relacions probablement més properes dels Reixac a través del tal Sarrià (es tracta de Mateu Armengol, instador),⁹⁵ un personatge de trajectòria lligada no sols a Manacor, on desbaratà una conjura reialista, sinó també a Ciutat, Pollença, Petra, Felanitx i potser altres viles.⁹⁶

En el que sí que convé parar esment és en els vincles familiars entre els Reixac d'Inca i els de Ciutat. Res nou. El propi Pau Casesnoves hi tenia dos germans, Miquel i Andreu, ambdós paraires.⁹⁷ A la vegada, també donen a conèixer les relacions amb altres agermanats del que devia ser el cercle més habitual. Un és en Tarragoní, malnom del tintorer Antoni Pons, de Ciutat, amb qui compartí presó en el castell de Bellver i el qual morí a la forca. D'altra banda, crida l'atenció que el forn d'en Coll sigui un punt en comú entre gairebé tots ells.

Aquest establiment fa pensar en el ja esmentat sermonador Gaspar Çagrau, forner, i amb els dos Bartomeu Coll, un paraire i un forner. Del paraire ja se n'ha fet la referència oportuna més amunt. No es pot ni assegurar ni negar cap relació de parentiu entre ambdós i la documentació no ajuda gaire a diferenciar-lo. S'ha de tenir present, emperò, que el forner Bartomeu Coll, en una data indeterminada del 1521, prengué a un tal Diego, comprador dels delmes del blat d'Inca "per part dels menestrals de la present Ciutat" certa quantitat de blat (el document diu "dues q[...]" per valor de 100 L.⁹⁸

93 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 56: Reg. 704.

94 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 65: Reg. 840.

95 Quadrado. *Informacions judicials ... Manacor*, 176: 220.

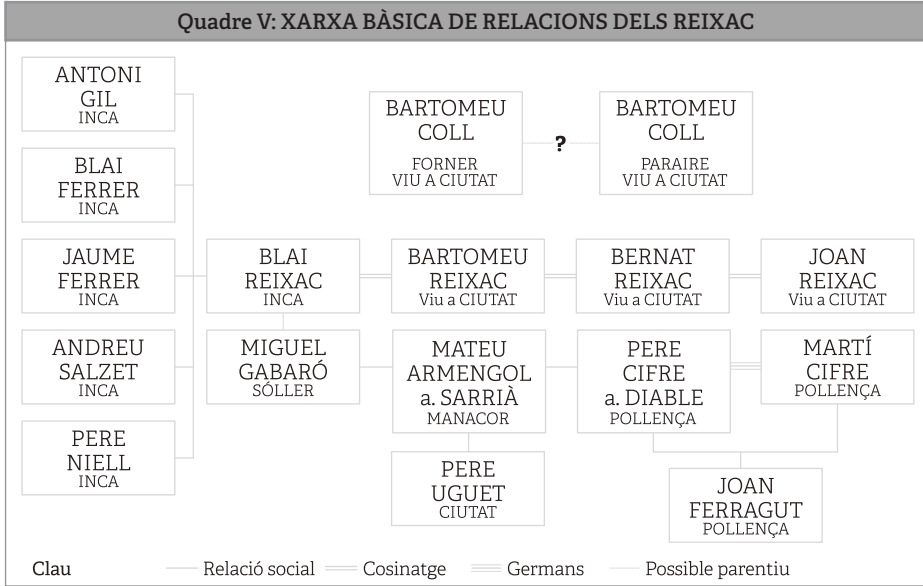
96 Bernat; Serra. *La veu de la revolta*, 159-162.

97 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 12: Reg. 112; 21: Reg. 327.

98 Fiol. "Notícia de documents", 155: Doc. 32.

Això pot conduir a relacionar-lo d'alguna manera amb el forn d'en Coll on se solien juntar. D'aquest forn se sap que se situava prop del Temple, la qual cosa fa pensar que bé podria ser el que, el 1521, hi havia a l'illeta 13 de la parròquia de Santa Eulàlia, a la zona dels carrers de Monti-sion, Sol i Pelleteria.⁹⁹

D'aquesta manera, la xarxa es va fent extensa i aquí no hi ha espai suficient per refer-la completament, però el punt de partida podria ser el següent:

Quadre 5. Elaboració personal

En un pregó del 22 de setembre de 1522, Francesc de Burgues, procurador reial, manà que tothom que tengués en poder seu o sabés on eren béns mobles, immobles, semovents, escriptures, deutes o altres coses de persones executades i confiscades ho havia de denunciar en un termini de deu dies i rebria la tercera part del valor. Entre els esmentats, hi figuraven específicament Blai Ferrer, Blai Rexach i Jaume Ferrer, d'Inca.¹⁰⁰ El pregó es repetí el 22 de juliol de 1523, però en aquest només hi apareix Blai Ferrer com a condemnat a mort.¹⁰¹

Poc més d'un any més tard, per una carta del lloctinent general, consta que el 6 d'octubre de 1524 es rebé una queixa d'Antoni Joverel contra els cosins Blai, Bartomeu i Bernat i les seves respectives mullers. Pel fet de tenir els béns confiscats, no podia cobrar un cens de 4 L. de Barcelona que tenia dret a rebre

99 Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, 22: n. (*). Gairebé segur que es tracta del que fins fa poc va estar obert al carrer de la Pelleitera, en un local de llarga trajectòria i que, el 1697, precisament es deia Forn d'en Reixac. Veure:

Zaforteza y Musoles, G. 1989. *La ciudad de Mallorca: Ensayo histórico-toponímico*, Ajuntament de Palma: Palma, vol. III, 330.

100 RP 2.042 f 18

101 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 300.

cada any el dia de la Purificació de Nostra Dona. El lloctinent general manà al batle d'Inca la venda de la verema o qualsevol altra cosa necessària per eixugar el deute,¹⁰² venda que s'ha de relacionar amb la vinya que s'havia confiscat a Blai Reixac.¹⁰³

A Blai Ferrer, Blai Rexach i Jaume Ferrer se'ls va fer presoners en un moment indeterminat i, el 13 de març de 1522, el capità Benedicto Gallardo, al capdavant de les tropes reials, lliurà Blai Reixac a Joan Tous, verguer de Cort. El tancaren al castell de Bellver, juntament amb Joan Colom, Perot Pasqual, Rafel Maura i Guillem Gallur, tots qualificats de caps principals de la Germania. Altres fonts hi afegixen Cosme Bonet,¹⁰⁴ en Tarragoní, en Galceran i en Maura. Hi restaren empresonats "per lurs demèrits" i "condenats á mort los uns scorterats, y part dells penjats" durant dos mesos i mig. Es torbaren a pagar al veguer, però en data 8 de desembre de 1524, va rebre finalment 30 L. per aquest feina.¹⁰⁵

Segons Guillem Valentí, Blai Reixac va ser esquarterat el dia 11 de juny de 1523.¹⁰⁶ Una altra referència, emperò, ho concreta d'una altra manera: el 22 de juliol de 1523 es va fer la crida de la confiscació de béns i se l'executà l'endemà. El lloc triat va ser la Plaça Major d'Inca.¹⁰⁷

Altres condemnats a mort d'Inca varen ser Bartomeu Reixac, Bernat Fàbregues, Antoni, Andreu Salzet i possiblement Pere Niell, també acusats de traïció, crim de lesa majestat i germania. D'aquesta manera, el total, per ara, es pot fixar en 8.

9.2. Penes d'haver

Bàsicament, són les anomenades composicions o multes que es varen pagar després de la Germania. En principi, havien de servir per a les despeses de l'exèrcit reial i per retornar els préstecs per finançar l'estol militar, però també s'empraren per indemnitzar els danys que els agermanats causaren als mascarats. Això no va ser l'única cosa, emperò, que es va haver de pagar. El 8 de juliol s'hi afegí el manament de quitar els censals amb els quals s'havia carregat Alcúdia per servici de Sa Majestat i, a més de les indemnitzacions relacionades amb la ja ciutat, s'havien de pagar 3 sous per cada lliura que es cobràs per llevar la talla feta per pagar els danys a Alcúdia. Dels resultats d'aquestes requisitòries arreu de l'illa es feren dos blocs: un referit a Ciutat de Mallorca i un altre a la Part Forana, vila per vila.

Com ja s'ha dit, la recollida d'informació s'inicià el juliol del 1523. Dels resultats d'aquesta primera fase inicial se sap:

102 Fiol. "Notícia de documents", 160: Doc. 66.

103 Fiol. "Notícia de documents", 187.

104 Mas. "La Germania a Mallorca", 318.

105 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 303-304.

106 Campaner. *Cronicon Mayoricense*, 297.

107 Llabrés, P. "Sabemos que ...", *Revista Dijous*, 6 de gener de 1983, 12.

[...] que la primera composició que fonch a la Part Forana fonch a la villa de Sóller. E segons relació deyan que per ·XXVI· mília liuras los avien composats, ultra lo capsou que paguen de continent. E après composà Bunyola per ·V· míllia liuras. E après composà Valdemussa per ·VIII· mília, e Sporles. E après, a cap de dos messos, tornà axir lo visrey e composà Algayda per ·VII· mília ultra capsou, e après Muntuyri per V mília, e après Lummayor per ·L· mília, no que composà les villes, sinó les persones perticulars e los qui foren reclusos an Alcúdia.¹⁰⁸

Sóller encapçalà no sols la llista de les primeres viles a ser composades, sinó també la de la quantitat amb la qual foren penalitzades, la major de totes les enumerades amb diferència. Pel que sembla, Inca degué ser taxada amb posterioritat i, dins l'escala de composició de les viles, quedà en segona posició, just darrere Sóller, per davant de Manacor, Lluçmajor o Sineu:

Taula VIII: COMPARATIVA DE COMPOSICIONS		
Lloc:	Total	Mitjana
Mallorca	136.556 L.	30 L.
Part Forana	111.330 L.	
Ciutat de Mallorca	25.226 L.	
Sóller	16.459 L.	±53 L.
Calvià / Puigpunyent	20 L	20 L.
INCA	6.700 L	23 L.
	7.104 L.	25 L.

Taula 8. Elaboració pròpia a partir de: Duran, Les Germanies; Vaquer, "La repressió"

En una data que no es pot precisar però que ha de ser pels voltants del mes de setembre del 1523, Miquel de Gurrea acudí personalment a la vila d'Inca per donar a conèixer qui eren els multats i composats, i amb quines quantitats, anunciant que:

Per dites quantitats són estats remesos y perdonats los vius a quan a culpes y béns y los morts en quant a la memoria y béns.¹⁰⁹

Les xifres, com sol ser habitual, no encaixen tot i partir de les mateixes fonts, com bé ho demostren els diferents càlculs que es coneixen, fets per investigadors prou solvents. Només amb finalitat comparativa basti tenir presents les dades que un poc més avall es mostren (taula VIII). Les discrepàncies que s'hi reflecteixen es poden deure a diversitat de motius. Un d'ells, al marge dels criteris de cadascú, pot dependre de si en el total s'inclouen o no altres quantitats que estrictament no corresponen a les composicions encara que sí que són compensacions per danys causats a altres perjudicats que no eren la Procuració Reial. És el cas de la indemnització que es va

108 Mas. "La Germania de Mallorca", 319.

109 Fiol. "Notícia de documents", 153: Doc. 21.

estipular a favor d'Alcúdia per tal de quitar els censals amb els quals es carregà per poder mantenir la seva fidelitat. En data 8 de juliol de 1532, el batle d'Inca va ser informat que la vila havia de contribuir amb 300 L. i, poc després, el 8 de novembre, se li comunicà que aquells que pagassin en un termini de tres dies, només haurien d'abonar 18 diners per lliura.¹¹⁰

Es desconeixen les accions concretes de les quals poguessin ser responsables o participants tots els que foren compostats. De totes maneres, i malgrat la mancança de les *Informacions judicials*, no sembla que abundassin els relacionats amb sang o violència extrema, a diferència d'altres bandes (no ja Ciutat sinó Manacor o Felanitx). En general, a la majoria se les va definir de manera molt genèrica, com a "crim de Jermania".

Pel que es pot deduir de la documentació a l'abast, majoritàriament es relacionaren amb robatoris i segrests dels béns de mascarats, com ja s'ha comentat, mentre que una altra part de les acusacions responien a temes d'opinió i de divulgació de l'ideari agermanat —quitació, supressió d'impostos etc.—, tal com ja es va definir el 1527 en recordar que certes composicions s'havien de repartir entre tots els que havien "sabat, rebut e intervingut o aconsellat en cossas de Jermania".¹¹¹ Un bon exemple d'això és Gabriel Gallur, compostat en 10 L., "inculpat de haver dites algunes paraules en favor de La Jermania" (així figura en el rebut que se li donà quan va fer el pagament).¹¹²

Una vegada fetes públiques les quantitats que corresponia pagar a cadascú, els qui les havien de pagar no trigaren gaire a presentar al·legacions per lliurar-se del pagament. Els arguments per sostenir les peticions eren diversos (quadre VI). De tots els enumerats, val la pena detenir-se un moment en Miquel Terrassa, donat que era notari.

Com és ben sabut, ni notaris ni mercaders es volgueren agermanar malgrat les pressions a les quals foren sotmesos. Els notaris es convertiren en un grup especialment odiat i perseguit pel fet de ser els qui sancionaven la naturalesa jurídica de tot allò que als ulls dels agermanats era injust i il·legal. Això no vol dir, emperò, que no se n'agermàs qualcun. Ho feren un total de vuit. De fet, està molt clar que varen ser els que elaboraren i donaren forma al corpus ideològic de les Germanies pel que fa a revestir-lo d'una aparent legalitat fins i tot en el període radical, una contribució bastant ben coneguda.¹¹³

En aquest sentit, s'ha de destacar Jaume Romaguera, que va ser un dels que formularen la destitució del virrei Miguel de Gurrea, de manera que se'l qualificà de "cap y principi de la Germania y commoció del poble". Un altre va ser Jeroni Ferrer, que actuà com a síndic i procurador del poble i fou un dels que més contribuï a la construcció de les bases jurídiques dels primers moments, a més

110 Fiol. "Notícia de documents", 185: Doc. 219 i 220.

111 Fiol. "Notícia de documents", 176: Doc. 163.

112 Fiol. "Notícia de documents", 170: Doc. 131

113 Bernat; Serra. *La veu de la revolta*, 75-80.

d'afirmar que tots els seu col·legues no agermanats havien de ser degollats.¹¹⁴

Quadre VI: RELACIÓ DE COMPOSATS, AL·LEGACIONS I RESOLUCIONS				
Núm.	Nom	Al·legació	Resolució	Referència
1	Bosch, Joan	10 ducats a la Règia Cort.		Doc. 209
2	Campaner, Antoni	70 anys. Vivia a Sencelles.	Comprovar i retornar penyores	
3	Capó, Jaume		Taxat a Sencelles, on residia.	Doc. 229
4	Capó, Joan		Taxat a Sencelles, on residia.	Doc. 229
5	Capó, Pere		Taxat a Sencelles, on residia.	Doc. 229
6	Català, Joan		No taxat per miserable.	
7	Cavaller, Joan	Amagat a Ciutat.	Sobreseure. No incloure'l.	Doc. 143 i 208
8	Ferragut, Antoni		Sobreseure la causa.	Doc. 228
9	Font, Mateu		Sobreseure la causa.	Doc. 228
10	Frontera, Cristòfol	Era a Son Montomé.		Docs. 132, 152 i 194
11	Galí, Gabriel		Sobreseure la causa.	Doc. 228
12	Garcia, Mn. Arnau		Que li desemparin els censals.	Doc. 13
13	Gari, Joan	No era compostat i el taxen.	Compareixença dels taxadors.	Doc. 201
14	Gual, Bonanat	No participà en els danys.	Sobreseure la causa .	Doc. 136
15	Lletra, Francesc	És la viuda qui reclama.	No té béns que bastin per res.	Doc. 175
16	Llompert, Cristòfol		Testimoni dels jurats o sobreseure.	Doc. 155
17	Llompert, Jaume		Revisar causa i sobreseure si convé.	Doc. 119
18	Llompert, Llorenç		Sobreseure la causa.	Doc. 207
19	Llompert, Pere		Testimoni dels jurats o sobreseure.	Doc. 155
20	Llompert, Rafel		Revisar causa i sobreseure si convé.	Doc. 119

¹¹⁴ Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, p. 23 : núm. 260.

Núm.	Nom	Al·legació	Resolució	Referència
21	Oliver, Joan	No compostat per "bo e fael".	Els béns de la viuda no basten per res.	Doc. 211
22	Puig, Joan	No ha participat en res.	Compareixença del batle d'Inca.	Doc. 179
23	Ramis, La dona	Viuda i sense béns del fill.	No sia taxada ni executada pel seu fill.	Doc. 171
24	Seguí, Bartomeu	Reclòs a Alcúdia.	Retornar-li les penyores.	Doc. 137
25	Tauler, Onofre	Composat a Ciutat.		Doc. 226
26	Terrassa, Miquel	Notari i no participà.	Comprovar i exempt de pagar.	Doc. 144
27	Terrassa, Sebastià	Sotmès a l'autoritat del pare	Pagar només per l'heretat del pare.	Doc. 227
28	Tolrà, Pere		Sobreseure la causa.	Doc. 228
29	Vicens, Pere		Sobreseure la causa.	Doc. 228
30	Vives, Andreu	No ser de Germania.	Comprovar.	Doc. 198

Quadre 6. Elaboració pròpia a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

Els agermanats, emperò, els havien de menester per fonamentar les seves accions. D'aquí ve que, de manera completament il·legal, Joanot Colom promocionàs qualche escrivent i el fes notari, com succeí amb Pere Navarro, agermanat fervorós.¹¹⁵ Es coneix el llistat dels adherits de la Part Forana (quadre VII) que, a més d'exercir la seva funció de notaris, també desenvoluparen altres activitats.

Perseguit o no pels agermanats, el notari Miquel Terrassa d'Inca figura entre els reclousos d'Alcúdia i fou el que va argüir per no ser compostat. Queda enlaire saber si a Inca hi hagué algun notari agermanat. En cas no haver-n'hi, es podia acudir als de Ciutat o als de qualsevol de les viles més properes.

De moment, no es disposa del llistat complet dels que pagaren multes en concepte de pena individual per crim de Germania. Així i tot, es coneixen alguns noms i les quantitats que hagueren de satisfer (taula IX). Són molt pocs i, en general, corresponen a quantitats prou elevades. Consta que sovintejaren taxacions de 10 o 20 L., prou oneroses per a la majoria dels qui les havien de pagar.

¹¹⁵ Quadrado. *Informacions judicials ... Ciutat*, p. 16: núm. 154.

Quadre VII: RELACIÓ DE NOTARIS AGERMANATS DE LA PART FORANA			
Localitat	Nom	Observacions	Reg.
Arta	Moll; Antoni	Va ser elet i jurat per la Germania	319
Campos	Blanch; Antoni	Escrivà de la Germania	85
Felantix	Ferrandell; Bartomeu	Bo, però escripturà els segrests fer per els de la Germania	266
Manacor	Mas; Jordi		237
Montuiri	Picornell; Miquel	Participà en els consells de la Germania	146
	Socías; Jaume, menor	Va ser cinquantener i gran lladre	53
	Mulet; Antoni	Molt afectat, acabà bandejat	192
Porreres	Dalmau; Bernat	Feu segrests i altres actes per la Germania	360
Sineu	Coll; Miquel	Instador	33
Sóller	Morell; Joan, menor	Molt afectat i redactà els actes de la Germania	96
	Morell; Joan, major		103

Quadre 7. Elaboració pròpia a partir de: *Quadrado*, Informacions judicials

Davant aquestes xifres, no resulten estranys els anys que varen ser necessaris fins a acabar de pagar. Els pagaments de les sumes de la composició van ser lents i algun municipi, com Santa Maria del Camí, no va acabar de pagar fins al 1548. Sóller, el 1555, encara devia devers 1.414 lliures. D'aquí ve que es trobin súplices com la que presentà Andreu Viver el 10 de gener de 1527. Exposava que degut a la taxa que se li havia assignat ja l'havien empresonat diverses vegades per no pagar. Per aquest motiu, la seva dona i els infants es trobaven en "en gran inòpia" i demanava poder anar a jornal per subvenir a les necessitats de la família i pagar la composició amb el que li sobràs.¹¹⁶ S'ignora quina era la quantitat que havia de satisfer, però a la vista de les xifres de la taula IX, de poc li podia servir que el deixassin anar a jornal.

A la taula anterior, la taxa màxima és de 1.200 sous i la mínima de 200. Si es pren com a referent un salari d'entre 2 i 3 sous, això suposa l'equivalent al que es cobraria per 400-600 dies de feina en el cas més alt o 67-200 dies de feina en el cas més baix. Si en condicions normals, el que cobrava un treballador ja era quasi insuficient per viure, s'ha de reconèixer que Andreu Viver ho va encarar amb coratge.

No devia ser l'únic, però a poc a poc les composicions s'anaven pagant. Entre el 10 d'octubre de 1524 i el 23 de juny de 1531, els llevadors d'Inca així mateix havien

¹¹⁶ Fiol. "Notícia de documents", 176: Doc. 164.

Taula IX : RELACIÓ DE COMPOSATS I QUANTITATS A PAGAR (en sous)			
Núm.	Nom	Quantitat	Referència
1	Bordils, Antoni	1.200	Doc. 19 i 37
2	Gomes, Gabriel	200	Doc. 19 i 37
3	Matheu, Joan	1.200	Doc. 19 i 37
4	Albertí, Rafel	600	Doc. 220
5	Domingo, Onofre	600	Doc. 36
6	Comes, Gabriel	200	Doc. 37
7	Bordils, Antoni	1.200	Doc. 41.
8	Massip, Francesc	200	Doc. 42
9	Matheu, Joan	1.200	Doc. 43
10	Gallur, B.	200	Doc. 131
11	Vives, Jaume	520	Doc. 183
12	Jover, Cristòfol	530	Doc. 183
13	Gibert, Pere	400	Doc. 206

Taula 9. Elaboració pròpia a partir de: Fiol, "Notícia de documents"

recollit 686 lliures, 6 sous i diners del total de les 6.579 lliures que havien de pagar els habitants d'Inca.¹¹⁷ S'havien hagut de menester pràcticament set anys i encara restaven 5.893 lliures, que amb aquest ritme de cobrament suposaven encara uns vuit anys més.

Al marge de la lentitud en el procés de cobrar les penes d'haver, anaren sorgint altres complicacions, entre elles les possiblement degudes a irregularitat. Així ho suggereix el fet que el 6 de març de 1526, Tomàs Trobat, un dels llevadors de les composicions, fos revocat del càrrec al·legant indisposició de l'esmentat Trobat, però també pel que en diuen "justs i bons respectes".¹¹⁸ En contrapartida, el 15 de març del mateix any, el lloctinent general comunicava al batle d'Inca i als qui s'ocupaven d'examinar els danys derivats de la Germania, que aprovava l'elecció del notari Joan Gual per assistir a Lluç Bonafè, procurador dels composats d'Inca. Ho havia demanat perquè Joan Gual era d'Inca i coneixia tots els que havien presentat impugnacions, de manera que així s'alleugeriria el procés.¹¹⁹ S'havia autoritzat poder fer aquestes impugnacions l'1 de març de 1526,¹²⁰ pocs dies abans de cessar el llevador Tomàs Trobat.

Relacionat o no amb aquests canvis, hi ha algunes dades a considerar. Així, el 13 d'abril de 1526, per manament del lloctinent general, es va fer crida avisant que hi havia deu dies per presentar les cèl·lules de reclamació per danys en temps de Germania davant els notaris Joan Gual i Llorenç Vives. En cas de no

117 Fiol. "Notícia de documents", 161: Doc. 70.

118 Fiol. "Notícia de documents", 169: Doc. 124.

119 Fiol. "Notícia de documents", 170: Doc

120 Fiol. "Notícia de documents", 169: Doc. 123

fer-ho dins aquest termini, no serien ateses.¹²¹ S'ha de creure que els qui es consideraven afectats així ho feren, i conseqüència en degué ser que el 7 de desembre de 1526, un jurat de la vila sol·licitàs el sobreseïment de deu dies de les execucions contra Inca per cèl·lules de particulars. La raó d'això era que, així, els jurats i les persones que se'n ocupaven tendrien ocasió de revisar els danys reclamats i els béns dels habitants de la vila.¹²²

Al llarg del 1527, les notícies suggereixen que els resultats no eren considerats del gust dels reclamants. Per això, el 22 de novembre, a petició de Lluç Bonafè, en nom de tots els compostats, es feu crida perquè els qui ja havien rebut compensació ho notificassin a l'escrivà en un termini de tres dies prestant-ne jurament.¹²³ Tampoc els devia satisfer la via amb què es feia i pretenien liquidar les composicions de manera particular, tal com ho comunicà el ja esmentat Lluç Bonafè. El lloctinent, per carta del 12 de desembre, va fer comparèixer davant ell les persones que així ho volien fer.¹²⁴

10. CONCLUSIONS

Tal com era d'esperar, un primer aplec de dades disperses proporciona una base prou orientativa a partir de la qual treballar per anar omplint llacunes, que no són poques, i cercar respostes a alguns interrogants.

Tot i la importància indiscutible de Pau Casesnoves, les Germanies d'Inca van més enllà. Sense anar gaire enfora, la figura de Blai Reixac resulta prou rellevant per ocupar-se'n. Per una banda, no sols per si mateixa, sinó perquè sens dubte el seu coneixement ajudaria a completar la de Pau Casesnoves. Per l'altra, conduiria a recuperar la d'altres protagonistes ara per ara ignorats, tant d'Inca com d'altres llocs.

Per últim, però no per acabar, també s'hauria de posar molt més esment a establir la xarxes de relacions i vincles dels agermanats entre si, dins la línia encetada amb Blai Reixac. Massa sovint se'ls tracta de manera no ja individualitzada, sinó també aïllada, deslligant-los del marc general que donà sentit al que feren i pel que moriren malgrat que, en el decurs dels esdeveniments, no totes les decisions que prengué el sector radical fossin les millors ni se servissin dels recursos més adequats. De fet, no tots els agermanats ho compartiren. Així i tot, n'hi va haver que no abandonaren; d'altres, renunciaren. Però, al final, tots foren considerats igual de culpables.

Ciutat de Mallorca, 13 de desembre de 2020

121 Fiol. "Notícia de documents", 170: Doc. 129.

122 Fiol. "Notícia de documents", 175: Doc. 160.

123 Fiol. "Notícia de documents", 179: Doc. 182.

124 Fiol. "Notícia de documents", 179: Doc. 184.

Un noticiari inquer de finals del segle XIX

Santiago Cortès i Forteza

Arxiver i investigador. ximbelli@hotmail.com

doi: 10.3306/JELINCA.21.431

Paraules clau: Isabel II, Revolució del 68, ferrocarril, Alfons XIII, parròquia, convents, Col·legi Sant Tomàs d'Aquino.

Resum. *A finals del segle XIX un clergue montuïrer, fill d'un mestre d'escola que treballava a Inca, escrigué un noticiari a semblança del que publicà Barberí com a apèndix a la seva Vida de la venerable madre SOR CLARA ANDREU, publicada l'any 1807. De fet, ell titulà la seva crònica d'aquesta manera: "Continuación del Apéndice Histórico de la Villa de Inca escrito por el autor de la Vida de Sor Clara Andreu". Les notícies que tracta són: expulsió dels frares, visita de la reina Isabel II, Revolució del 68 i successos posteriors, ferrocarril d'Inca, visita del rei Alfons XIII, Col·legi de Sant Tomàs d'Aquino, convent de les monges terciàries de sant Francesc, millores més notables de la parròquia i tres convents, estat actual d'Inca i personatges notables. El motiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer aquest noticiari. Qui el llegeixi ha de tenir en compte el pessimisme amb què el va escriure a causa de certes circumstàncies personals.*

Keywords: Isabel II, 68's revolution, railway, Alfonso XIII, parish, convents, Santo Tomás de Aquino school.

Abstract. *At the end of the 19th century, a clergyman from Montuïri, son of a teacher who worked in Inca, wrote a newscast similar to what Barberí published, as an appendix, in his Vida de la venerable madre SOR CLARA ANDREU in 1807 and he titled his chronicle: "Continuación del Apéndice Histórico de la Villa de Inca escrito por el autor de la Vida de Sor Clara Andreu". In this newscast he references: The expulsion of the monks, the visit of the Queen Isabel II, the 68's revolution and later events, the Inca railway, the visit of King Alfonso XIII, Santo Tomás de Aquino school, convent of the tertiary nuns of Sant Francesc, the most noticeable improvements of the parish and the three convents, notable characters and the situation of Inca.*

1. INTRODUCCIÓ

A l'antic llibre de la vida de sor Clara Andreu, escrit per Mn. Josep Barberí i editat l'any 1807, a les darreres pàgines, es publicà un "Apéndice histórico de la villa de Inca" que hom atribueix al mateix autor de la biografia, sembla que erròniament, ja que el manuscrit original es conserva a l'arxiu de Can Vivot i és signat per fra Lluís de Villafranca. El cert és que qui ho publicà fou Mn. Josep Barberí. Difícil serà esbrinar-ne el vertader autor. Mn. Jeroni Cloquell Mateu deixà escrit "Continuación del Apéndice Histórico de la Villa de Inca escrito por el autor de la Vida de Sor Clara Andreu por Geronimo Cloquell y Mateu, clérigo, Inca Natividad de Jesucristo, 1890".

2. JERONI CLOQUELL I MATHEU

Qui era Jeroni Cloquell? Jeroni nasqué a Montuiri el 25 de juny de 1866 i fou batiat el dia següent. Era fill de Jeroni Cloquell i Matheu, professor d'«Instrucción Primaria», i de Joana Aina Matheu Pocoví. El seu pare fou destinat a Inca per fer escola, on també es traslladà tota la família. Jeroni tingué un germà, també capellà, que nomia Joan i era quatre anys més jove que ell.

Estudià al Seminari de Mallorca. El dia 13 de novembre de 1886 rebé la tonsura clerical i els ordes menors. L'any 1890, el dia 10 d'agost, fou ordenat subdiaca i l'any següent, el 26 de gener, rebé el diaconat i quedà adscrit a la parròquia d'Inca. L'any 1895 fou destinat a la parròquia de Santa Eulàlia de Ciutat amb residència a La Soledat.

Amb permís del bisbat, juntament amb el seu germà, va viure uns anys al Perú, on ambdós ho passaren molt malament, ja que l'anticlericalisme del país desencadenà una persecució religiosa. Aquest fet afectà, fins i tot, la seva salut psíquica, fins al punt que a Mn. Jeroni, quan tornà a Mallorca devers l'any 1920, l'hagueren d'internar a un pavelló que la diòcesi tenia destinat als sacerdots, on morí.

A Inca ho passà molt malament, suposadament pel seu difícil caràcter; no s'entengué amb el clergat inquer i així ho manifestà ben explícitament al final del seu noticiari.

Es tracta d'un noticiari que, escrit en una plagueta, es troba a l'Arxiu Diocesà, sense signatura. Prové de la parròquia de Montuiri, on anaren a parar els escrits i documents de Mn. Jeroni Cloquell. Està escrit en castellà, per tant el transcrivim en aquesta llengua per assaborir millor la manera i el sentit amb què Mn. Jeroni el va redactar —tot i que les notes, la presentació i els comentaris, lògicament, són en català.

El clergue Jeroni Cloquell escrigué el noticiari del que ell havia viscut o del que li contaven persones que n'havien estat testimonis.

També he de dir que es respecta la sintaxi i l'ortografia del manuscrit original.

CONTINUACIÓN DEL APÉNDICE DE LA VILLA DE INCA ESCRITO POR
EL AUTOR DE LA VIDA DE SOR CLARA ANDREU.

POR

GERÓNIMO CLOQUELL Y MATEU, CLÉRIGO

INCA

NATIVIDAD DE JESUCRISTO, 1890

Introducción

Osado pareceré a mis lectores al querer continuar el Apéndice histórico de Inca de D. José Barberí, tan bien pensado y mayor escrito. Como disculpa de este cargo, invoco el título de curiosidad, y mi buen deseo de cooperar a una perfecta historia, ya de nuestra isla en común, ya singularment de cada uno de sus numerosos pueblos; doble motivo que me ha impelido a tomar la pluma.

En algo me aparto del método del biógrafo de Sor Clara Andreu. Él por la carencia de datos fehacientes en varios casos discurre entre opiniones y conjeturas, yo escribo cosas ciertas vistas u oídas de testigos oculares: él en cortas líneas pasa y describe siglos enteros, yo, atendiendo a la velocidad con que se precipita el tiempo y sobrevienen los acontecimientos en lo que va de la presente centuria por una escasa empleo relativamente largas páginas.

También conviene advertir que con la relación de los hechos memorables junto al juicio acerca de ellos, pues en historias de este género me parece que ambas cosas deben hermanarse: y en cuanto a los sucesos acaecidos a la fecha de 1890 los continuo a manera de crónica. Me parece que la historia de este siglo puede sintetizarse en los 11 capítulos siguientes en el transcurso de este volumen.

Y hago votos al cielo para que estos apuntes puedan ser de alguna utilidad para la formación de una cabal historia de mi amado pueblo de Inca, tan floreciente a través del tiempo, y juntamente pido la venia al concienzudo lector de todo lo menos recto y literario que en estas páginas vea.

Nota

Las antigüedades únicas subsistentes¹ fuera de las de la parroquia, son dos Atalayas en el monte de Son Esteras; la Casa del Moro en la pendiente N. del Molinar, consistente en una bóveda de piedras que empieza a destruirse; y la

¹ És evident que l'autor no coneix o prescindeix de les restes arqueològiques que hi ha en el terme de la nostra ciutat.

pisada del caballo del Conquistador grabada en una roca en el camino prolongación de la calle de S. Bartolomé. Otra Atalaya en propiedad de D. Pedro Juan Ferrer en S. Beltran. Restos del contagio, el fosaret sito en S. Bennisar, y huesos.

Expulsión de los frailes

Antes de ella ya se dejaron sentir en este pueblo los variados movimientos políticos del reinado de Fernando 7º. Así es que al caer la constitución el pueblo fue a demoler una lápida conmemorativa de la misma fija en el mercado, llevando en triunfo al Superior de los Dominicos, Sr. Ferragut (Véase la ampliación).

Al efectuarse el decreto de la excomunión² no hubo la sacrílega matanza del continente, aunque fue mayúscula la pillería y rapiña.

Los ancianos cuentan que en el antiquísimo (siglo 14º) convento S. Francisco un día en que debían celebrarse dos funerales, al acabar de tocar el primero, algunos señores, sin hacer reverencia al altar mayor, subieron al campanario rompiendo a martillazos. Los muebles del convento, los enseres de la iglesia todo fue robado. Luego con la desamortización de Mendizabal, se vendieron el claustro y el huerto, deshabitados hasta que el Papa legitimó dicha venta; hoy causa lástima ver el gran claustro sin piso, el aljibe destrozado, los tejados ruinosos, las celdas convertidas en habitaciones quasi pocilgas, el refectorio y su soterraneo desplomándose, la habitación del Guardian y la magnífica del Provincial en ruinas; cuanta barbárie!

La mismísima historia vandálica aconteció en S. Domingo, con sus campanas rotas y altares despojados, con la añadidura de habitar aquellas mansiones de virtud y de paz, los viciosos presos del partido, las oficinas de la anticlerical Reserva, y el juzgado con el séquito de contenciosos abogados y procuradores.

Ampliación de la expulsión de los frailes.

En cuanto a la primera expulsión de los frailes acaecida durante el reinado de Fernando 7º³ es curioso lo acontecido a Fray Domingo Ferragut, religioso dominico natural de Inca, y del convento de Manacor.

2 Les Corts de Madrid decretaren, el juliol de 1835, la supressió de tots els convents de monjos, frares i clergues regulars que hi hagués dins territori espanyol. Aquella llei fou promulgada a Mallorca el dia 12 d'agost pel capità general, el comte de Montenegro.

3 Aquesta primera expulsió fou decretada pel govern constitucional, que a partir de l'any 1820 començava a voler dominar els frares. Primerament intentà eliminar els superiors generals i subjectar els frares als bisbes respectius, encara que de fet no ho aconseguí. Després abolí els ordes monàstics i declarà extingits els convents de frares i clergues regulars on no hi hagués, almanco, dotze individus. En aquest cas, els membres del convent petit havien de passar a un altre de major del mateix orde. Tots els béns temporals dels monestirs i convents suprimitos passaven a ser propietat de l'Estat

Un hermano del mismo, sacristan de la parroquia de Inca, prevenido por un militar algunos días antes de la revuelta, le persuadió de que desalojaran el convento, quien accediendo fue a esconderse en las bóvedas de la parroquia de Inca mientras sus hermanos eran perseguidos. En tan triste habitación vivió medio año, ignorándolo todos, y decía misa a la madrugada.

Al caer la constitución, fue buscado y llevado en triunfo por un grupo de calurosos realistas, y interin llegaron sus hermanos, fue nombrado prior de S. Domingo de Inca.

Respecto de los tormentos bárbaros de que se valían los emisarios del gobierno para conseguir la exclaustación de los que persistían es curioso leer una relación acabada y fiel de un religioso de un convento de S. Domingo de Inca, y natural de Pollensa Fray Vives: He aquí lo que cuenta de los dominicos de Palma: Cuenta que asaltado el silencioso convento a media noche por las tropas, y obligados a reunirse en la biblioteca, sin tiempo de recoger los objetos de sus celdas (robadas por las tropas) fueron expulsados al muelle, y sin que pudieran hacer sus necesidades naturales sin la presencia de dos centinelas, les colocaron en una mala embarcación cuyos asientos eran montones de guijarros.

Los empleados de la Gobernación más liberales, se complacían en ofender sus oídos piadosos con blasfemias.

Llegados a Cartagena fueron dispersados de un pueblo a otro en largas y penosas caminadas: todo con el fin que divididos no se animasen inmensamente, y obligados por el hambre y miseria, griteríos y pedradas de los pueblos por donde pasaban pidieran la exclaustación.

Este pillaje sin par se extendió a la misma Iglesia parroquial de donde desaparecieron en manos de funcionarios públicos 12 preciosos cálices o sus copas, la cruz parroquial, lámpara del altar, incensario, Veracruz gótica y otras joyas todas de plata. Transcurridos algunos años cuando el gobierno recobrasen estas alhajas, íntegramente recibidas aquí, excepto los cálices que fueron sólo 4.

Como el año 20, siendo Rector el Rvdo Llambias, se construyese el actual cementerio, vistoso entre todos los de la isla por sus proporciones, limpieza, panteón de D. Antonio Janer y nichos laterales se procedió al derribo del Fosar que en la plaza de la Parroquia se levantaba algunos palmos sobre el piso actual (como puede verse en la base del Campanario). (Había sobre el portal una virgen del Rosario).

Durante el economato del vicario Blanco, a eso del 40, toda la tierra bendita y huesos fueron depositados en el Hospital (también historiado por el Sr. Barberí); por cuya razón el piso que era hondo, quedó a nivel de plaza.

Este lugar santificado con el sudor de Cristo (se ve una lápida conmemorativa) y lleno de cadáveres, es hoy brutalmente profanado, no sólo por servir de almacén y tiendas, mas también por los bailes de máscaras, y toda clase de funciones profanas (vistas, títeres, etc.) Con mucho acierto se quería edificar el convento de monjas terciarias, pero no se ejecutó..., Tamañas profanaciones enardecen la cólera de Dios!

Visita de la Reina Isabel 2ª.

Inca siempre fue favorecida con la presencia de sus soberanos: por eso era creible que la visitase D. Isabel que se hallaba en Palma. Después de pregonar que iría a las cuevas de Arta, se afirmó que vendría a Inca, donde hicieron extraordinarios preparativos; pero en vez de aquí marchó a Sóller. Es fama que costeó la cisterna del Claustro público de las Gerónimas. En prueba de que se esperaba la Reina se dice que en casa del Rvdol. D. Antonio Janer se preparaba un convite pues su casa era la hospedería de todo personaje político que visitara este vecindario.

Revolución del 68 y sucesos posteriores.

Rara fue la población de alguna valía en que no retumbara la caída del trono de Isabel 2ª. Y así en Inca hubo sus disturbios, aunque menores y no nada religiosos, como sucedió en las comarcas del vecino continente, según refiere el veraz crítico Menéndez Pelayo.

Aquí se limitaron los revolucionarios a pasear con algarabía las calles y pedir tumultuosamente el cambio de algunos empleados del municipio, con cuyas concesiones quedó contento el pueblo, soliviantado por un clérigo político y aventurero. (D. Antonio Janer, cuya biografía narraremos).

El hecho que ocurrió de más trascendencia fue la muerte que la fuerza de carabineros perpetró en persona de un descamisado que en compañía de alborotadores insultaba y amenazaba al Administrador Sr. Pérez: el vecindario quedó consternado, y con mucha previsión se concentró en este pueblo toda la fuerza de carabineros del partido, sin que hubiera ulterior disturbio.

Como se hallasen establecidas en Inca las Conferencias de San Vicente de Paul se suprimieron en 1871 por Real Orden. Por atribuirles falsamente fines políticos;⁴ en este pueblo era a la razón su digno presidente D. José López Vazquez, natural de Galicia, Magistrado de este partido, quien tomó parte activa en los sucesos de aquel entonces, y que se vió precisado a retirarse por un ataque apoplético que le dejó poco menos que inútil.

Merece consignarse por lo extraordinario las funciones civico-religiosas celebradas por orden superior al acabarse la última guerra civil.

⁴ Sens dubte, les Conferències de Sant Vicenç de Paül foren l'antecedent de l'actual Càritas, entitat de l'Església a través de la qual es canalitza la tasca social que aquesta desenvolupa.

Tres días consecutivos duraron las fiestas, viniendo muchísima gente de los pueblos vecinos a presenciarlas.

La cuaresma comenzaba; en el primer día salió una Comisión del Ayuntamiento con música recorriendo las calles de la población. A las 10 se cantó en la Parroquia, soberbiamente iluminada, un solemne Tedeum con asistencia de todas las autoridades, concluido el cual se sirvió un refresco en la casa Consistorial. Por la tarde hubo corridas, serenatas ante los edificios públicos e iluminación general al anochecer.

Al día siguiente se solemnizó la fiesta con iguales festejos, añadiendo el toreo de dos bueyes, y bonitos fuegos artificiales.

En el tercer y último día se celebraron funerales por las almas de los finados, hubo magníficas voces que suportaron 72 divos, un gigantesco túmulo de árreos militares, la iglesia testada de gente, y una oración fúnebre en castellano pronunciada por el cuaresmero. Acabado el funeral pasó el pueblo a dar el pésame en la Casa Consistorial.

Fué indescriptible la alegría de los inqueros al ver terminada una guerra que tanto les costaba, pues dentro de un año se hicieron 5 sorteos de quintas.

Conocidas son en todos los pueblos de la Isla las algaradas republicanas verificadas por el mulato, maón y espiritista Felix Mateu y sus compinches de la Unión Obrera, por lo que toca a Inca, al entrar la república,⁵ se recorrió las calles al son de músicas y ostentando pendones con lemas subversivos (vales, fuera quintas) contraviniendo las órdenes terminantes del Alcalde Sr. Gabriel Seguí (Este en el 68 renovó la fuente). Felix Mateu, fue preso por el Capitán de la Guardia Civil, puesto en libertad con disgusto del Alcalde, y ambos reprendidos severamente por el Sr. Gobernador.

Tengo el gusto de consignar que este entusiasta apóstol de la república, se convirtió al catolicismo en la cárcel de Palma hacia 1886.

Los discípulos aprovechados de Inca son los que fundaron la sociedad de socorros mutuos, La Constancia. Tal padre, tales hijos.

Ferrocarril de Inca

Al aumentar la importancia comercial de Inca contribuyó muchísimo el unir con via férrea esta población con la capital.

Esto tuvo lugar en el año 1875, siendo rector D. Antonio Sastre,⁶ palmesano, quién murió en 1881 en setiembre, después de 22 años de curato en Inca.

⁵ Es refereix a la Primera República.

⁶ Antonio Sastre Vila, religiós trinitari exclaustat, havia estat vicari de ses Salines i rector de Santanyí i, durant 22 anys, rector d'Inca. Morí als 65 anys.

Como puede colegirse para bendecir las máquinas se hicieron lúcidos festejos, ya en Inca y Palma ya en los pueblos del trayecto.

Por lo que a este pueblo toca he aquí una reseña:

En el día 23 de febrero a las 11 y 3 cuartos mañana pasaron en Palma de comisión los concejales Juan Estrany Rom, Bartolomé de Sostelet, Juan Martorell del Hostal y Juan Fiol de la Posada, en 1 hora y 4 minutos llegaron a Palma con el tren.

En el día 24, después del repiqueo general de campanas, pasó en procesión el Vicario Capitular D. Simón Alcina (cuya biografía narraré) y el clero catedral hacia la estación de Palma, donde, en presencia de esta comisión de Inca, y otras de los pueblos del trayecto y ante un altar provisional se cantó un Tedeum después de benditas las máquinas. Hecho esto subió al tren la ante dicha comisión. El pueblo estaba adornado de mirto y arragán; se levantaron arcos de triunfo cuajados de banderas uno ante Cas Catalá, otro en el Mercado, otro ante el casino La Verdad, y el último en la plaza de Abastos.

Al llegar el tren a Inca, rompieron las músicas y el Sr. Alcalde D. Pedro Batle recibió al Sr. Gobernador y General, los cuales en compañía de todas las autoridades civiles, religiosas y judiciales del pueblo con las músicas al frente marcharon a la Parroquia espléndidamente iluminada, y colocados el gobernador y general en el presbiterio se cantó un Tedeum. El cual concluido, por el Borne regresaron a la estación donde se sirvió un buen refresco de infinitos dulces de infinitos dulces y licores brindando por la prosperidad del carril; acto seguido subieron al tren los palmesanos de regreso a la capital.

A las 4 de la tarde pasaron a esta estación los accionistas, quienes a su vez refrescaron i brindaron.

Esta es su institución.

Ramificándose el tren hasta La Puebla y Manacor la Compañía es una de las que dan mejores resultados de la Isla, y este pueblo ha ido enriqueciéndose merced a la industria y comercio fomentados por el ferrocarril.

Visita del Rey Alfonso 12

Siempre será memorable para Inca el día 13 de marzo de 1887, en que tuvo el honor de ser visitada por su soberano, el Rey constitucional, Alfonso doce. El Alcalde era a la razón D. Pedro Balle y el Rector, D. Antonio Sastre.

A las 9 de la mañana salió el ayuntamiento precedido de la música a recorrer las calles de tal manera adornadas que llamaron la atención de los pueblos circunvecinos que se aprestaron a verlas.

Las 3 de la tarde serian cuando el Alcalde, los tres tenientes y muchos señores marcharon a la Estación precedidos por la música recibiendo a S.M. que llevo a las 4 y ½; al momento se dirigieron hacia la Parroquia, y a eso de cien pasos antes, le aguardaba el tálamo sostenido por 7 regidores y el secretario y el clero con la Veracruz. Al llegar la besó y bajo el tálamo entró a la iglesia, en cuyo portal un sacerdote le dio agua bendita con un platillo: se colocó en un trono levantado en el altar mayor, lucidamente iluminado; cantose el Tedeum y S.M. subió en el coche hasta la casa Consistorial.

Esta se hallaba debidamente adornada, como convenía al personaje que debía recibir y al gusto de los que debían prepararla. Todas las paredes estaban cubiertas de damascos, en la presidencia se levantaba un trono, las sillas eran ricas, ardían 4 arañas y en la entrada había dos hermosos niños vestidos de ángel que con esta exclamación saludaron a su M. ¡¡Viva Alfonso 12!!

Alfonso gustó algunos congrets de los innumerables dulces y licores que cubrían unas mesas y satisfecho, felicitó al numeroso público que abajo se agolpaba.

Hecho esto partió a pie con el Gobernador a la derecha y el Alcalde a la izquierda hacia las monjas, acompañado del Ayuntamiento. Oró un rato en la iglesia, entro en el claustro, hizo descubrir las monjas, y salido púsose en el coche para la estación guarnecida de hojas, marchándose a eso de las 6 de la tarde.

Colegio de S. Tomás de Aquino

El antiguo instituto de enseñanza del monte de S. Magdalena ha sustituido un magnífico colegio de 2ª enseñanza que, dedicado al Angel de las escuelas, se construyó a las afueras del pueblo a la derecha de la estación del ferrocarril.⁷ Su construcción reciente importa más de 12.000 duros; y eso que de las tres alas del edificio que obran en el plano, sólo se halla construida la principal. Es un edificio todo de cantos con un jardín enfrente.

Con mucha asistencia y alumnos internos al principio, con escasa más tarde, y con regular ahora, ha venido dando buenos resultados merecedores de más apoyo y protección.

Para asistir a las procesiones adquirió su actual director D. S. Juan Font un precioso pendón en cuyo centro brilla dorada la Suma del Doctor Angélico; y además una capilla provisional y el proyecto de edificar una permanente, los alumnos están dirigidos por su director espiritual. En la clase de historia natural hay un gabinete donde figuran disecados los mejores animales de la isla.

En el verano de 1892 se dividió el claustro en dos banderías sobre cuestiones de sacrificios por la enseñanza; lástima da ver como el espíritu de estos dos

⁷ Just al cap de cantó que es forma a la cruïlla dels carrers General Luque i carrer Ferrocarril.

bandos es político: conservador y fusionista.

Convento de Monjas terciarias de S. Francisco

Justo era que estas laboriosas vírgenes del Señor tuvieran más ancha habitación que la reducida en que moraban. A satisfacer esta apremiante necesidad se dedicó con ahinco una comisión que recogía limosnas de entre el pueblo, y principalmente D. Bernardo Salas Pro. Superior y catedrático del Seminario Conciliar de Palma, antiguo Visitador de las monjas y entusiasta protector de estos ángeles tutelares de la humanidad doliente, quien les hizo grandes regalos en vida, y cuantiosos legados en su muerte.

Esta Casa-convento sito hacia el S. del pueblo, es grandioso, como exige el número de monjas que residen en Inca, y el proyecto de ser el centro de los ejercicios espirituales y el noviciado de la isla, actualmente solamente está edificada la mitad posterior, habiendose renovado interiormente, la anterior, que ocupa una vetusta casa, vulgarmente llamada, casa del Capitán, nombre militar que está en armonía con un resto de un mirador que en uno de sus ángulos subsiste.

Construida la susodicha mitad, toda de cantos, con espaciosas salas para costuras, dormitorios, azotea y un jardín; a causa de la escasez de fondos se anunció por público pregón la venta del solar anterior; proyecto raquíto, revocado con gusto de todo el pueblo que no podía renunciar a ver acabado todo el edificio.

Tienen las monjas para sus actos religiosos una capilla bastante capaz, cuyo retablo juntamente con una virgen nuevamente restaurada adquirieron de la demolida y antes profanada Iglesia del Olivar de Palma.

Al trasladarse las religiosas al nuevo convento se decía que harían una función, que no tuvo lugar quizá por esperar para cuando el edificio esté acabado. Su traslación ocurrió en el año 1887.⁸

Mejoras más notables de la Parroquia y tres conventos.

El templo parroquial de Inca es uno de los más vistosos y proporcionados de la Isla. Empezó su fábrica el año 1706 según consta de la primera lápida, y se acabó en 1843 según inscripción del portal mayor; exceptuando el coronamiento de dicho magnífico portal que aún está por hacer,⁹ y la cúspide del esbelto campanario edificada durante el curato de D. Antonio Sastre.¹⁰

Por lo que tiene de riqueza en su bóveda estucada, en las cornisas y arcos

8 Aquesta imatge de la Mare de Déu es troba avui en el presbiteri de la parròquia de Can Picafort.

9 Lacabament del portal major es dugué a terme durant el rectorat de fra Jaume Puygserver l'any 1996, assessorat pel canonge inquer Molt Il·lustre Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell.

10 Fou rector del 1859 al 1880.

de las capillas de avellano jaspe construidas (jaspe de las canteras del pueblo, paramento embarnizado de color oscuro) lo tiene de pobreza de reliquias y ornamentos sacerdotales. De estas anomalías nos haremos cargo sabiendo que esta parroquia no ha tenido como otras (La de Sineu, Lloseta, etc.) ningún protector poderoso, al paso de sus feligreses han tenido bastante con habilitar para el culto los devastados conventos de S. Francisco y S. Domingo.

D. Antonio Sastre adquirió los damascos con que se adornan el altar mayor.

Durante el economato de D. Guillermo Fiol,¹¹ se renovaron la antigua Virgen del Rosario, y la lápida en carácter monacal de que ocupó el sabio jesuita P. Fidel Fisa. Además hizo renovar los cuadros de personas célebres trasladados de la casa consistorial a la Sacristia. Además hizo renovar los cuadros de personas célebres trasladados de la casa consistorial a la Sacristia. Además a la sazón se cambió a disgusto de críticos sensatos el antiguo vestido triangular de Nostra Madona S. María la Mayor, formándose del mismo mármol, la colocaron bajo un dosel, después de renovado el camarín.

Mas quien se aceleró a hacer mejoras más de estruendo que sólidas fue el actual párroco D. Bernardino Font,¹² a quien conceda Dios muchos años de vida para velar por el decoro del culto y ornato del santuario.

Comenzó por contribuir con la mitad de su coste a la construcción del piso del portal menor, que estaba en pésimo estado. Hizo dorar el órgano que producía pésimo efecto cuando ahora adorna la iglesia. Cooperó a la renovación y a las funciones de la bendición del nuevo sagrario pagado por el benemérito Pro. D. Antonio Ferragut. En la solemnidad del Corpus del año 1889 estrenó una alfombra más sólida que brillante, un trono para custodia del valor de 60 duros, 4 capas blancas con galones dorados para los chantres, y finalmente un lujoso terno bordado por D. Catalina Horrach, del valor de 830 duros, que por una rebaja de más de la tercera parte se contrató para Inca. El Sr. Rector por pública cuestación recogió 400 duros; en la capa pluvial¹³ se veían los cuatro evangelistas en el anverso, y en el dorso precioso ramillete; en la casulla se veía la titular, S. María la Mayor; y en las dalmáticas los patronos.

Por no poder pagar del todo el terno, y por desavenencias que surgieron, después de mucho murmurar y escándalo del pueblo, tuvo que devolverse a la bordadora, por unánime acuerdo de la junta extraordinaria que en la rectoría hizo un voto de confianza al Sr. Rector. (Tomando la palabra D. Domingo Alzina, Alcalde, dirigió acerbos cargos al rector, por su mala administración) El Párroco quedó con el compromiso de hacer bordar otro semejante; pero Dios dispuso que orilladas serias dificultades el terno mismo se restituyera a la Parroquia.

¹¹ Entre 1857 i 1887 exercí sis anys d'econom per manca de rector.

¹² Fou rector d'Inca del 1887 al 1914.

¹³ Aquesta capa ha sofert una horrorosa restauració.

El plan de reforma del Sr. Rector se extiende a cambiar de lugar el púlpito colocando uno nuevo de cedro según plano de mucho gusto del inteligente Miguel Ferragut, mejora necesaria, en su principio combatida por el mal entendido amor a la antigüedad de este pueblo que alegaba haber predicado en el púlpito viejo S. Vicente Ferrer, hecho probable pues su retrato existe en retablos de la parroquia y tres y tres conventos, con la añadidura de haber en S. Domingo un bello cuadro de cuando su solemne entrada en Palma.¹⁴

Me complazco de incluir en esta reseña la descripción de tres ceremonias religiosas casi exclusivas en su forma de esta parroquia. La primera es la solemnidad con que se celebra el bautismo, puesto que todos los amigos, vecinos y parientes de los padres del recién nacido, formados en anchuroso círculo, alumbraban vela en mano, ascendiendo a veces a 100 velas, y contándose al menos más de 12; cuando en los demás pueblos sólo se ve el cirio del padrino; además durante la ceremonia se oyen algunas veces las notas de la música, y muchas los religiosos acordes del órgano. Como si entendieran que las velas son símbolo de la luz esplendente de la fe a cuya vista es alumbrado el bautizado, y las armonías musicales lo son de los cánticos angélicos y alegrías celestiales.

Su mística significación tiene también el uso exclusivo de Inca de repicar a la muerte de un párvulo; entendiendo que mientras su madre carnal llora por la pérdida de su hijuelo, su madre espiritual la Iglesia goza de dar un nuevo angelito al cielo.

También sorprende a los forasteros la costumbre de acompañar a los muertos hasta el cementerio con un lujo de cirios tal que a veces se cuentan por centenares, y siempre exceden algunas decenas.

Hora es ya de que nos ocupemos de los dos conventos religiosos, pasando en silencio el de las monjas Gerónimas, tales el nuevo embaldosado, púlpito, presbiterio y el rito interrumpido largos años y vigente por circular de D. Jacinto Servera, obispo, de rezar maitines a media noche; empezaron en el estio de 1880.

Comenzando por la iglesia de S. Francisco, en estado misérrimo y deplorable desde la exclaustación, fue habilitándose para el culto, montándose nuevas campanas, y adquiriéndose lo necesario para el ornato de los altares y celebración de la misa.

De esta espaciosa iglesia, mayor que muchas parroquiales, merecen especial atención algunos frescos de la bóveda, entre ellos una copia de S. Francisco de Murillo; y una capilla dedicada al mártir iluminado, B. Raimundo Lulio.

¹⁴ Avui es disposa de documents que certifiquen que predicà a Inca.

Recientemente, 1882, merced a los desvelos del Custos D. Pedro Juan Ferrer renovose el altar mayor según dibujo del Sr. Ferrá; celebrándose su bendición en julio de 1883 por mas que todavía no estuviese dorado.

En cuanto a la iglesia de los Dominicos menos capaz y vistosa, fue también habilitada para el culto, montándose entre fiestas y regocijos nuevas campanas, y renovándose novisivamente el presbiterio gracias al interés de D. Bernardo Salas.¹⁵

En setiembre de 1880 fue visitada por el eximio Dominico Fray Paulino Alvarez, Director de la revista mensual, El Rosario. Su objeto era encisar la devoción de los fieles para con la nueva rehabilitación del convento y establecimiento de religiosos dominicos.

En el convento de S. Francisco es notable una estatua del B. Raimundo Lulio en actitud inspirada, de ropaje finísimo.

Estado actual de Inca.

La secular grandeza de Inca momentáneamente eclipsada por devastador contagio, ha vuelto a aparecer en toda su pujanza en el corto espacio que va del siglo décimo nono.

Según observación del biógrafo de Sor Clara Andreu, en el año 5 de este siglo los habitantes de Inca eran poco más de 3.000; cuando según el último censo de 1887 ascienden a 7.030. Dato importante que manifiesta el veloz aumento de población de Inca.

Describamos someramente la situación agrícola, comercial, industriosa, civil, militar y religiosa de este pueblo que por su situación y condiciones inmejorables es de los más ricos, concurridos y florecientes de la Islas Baleares.

Situación agrícola=Largos seriamos si tuviéramos que historiar la importancia agrícola de Inca; el dato más memorable es haber aumentado en proporciones exorbitantes el viñedo al par que disminuido los olivares y algarrobos, hace 6 años faltos de cosecha. En la división de heredades y aumento de brazos se cultiva con diligencia y provecho todo el terreno, llegando hasta plantar almendros y viñas en las faldas del monte de S. Magdalena, y las colinas de S. Estarás, Puig Ferreret y Reure. El Azafrán sigue cosechándose en enormes cantidades.

Situación industrial=Sigue en estado satisfactorio, habiendo en Inca máquinas de aserrar, harineras y de tejer; los oficios son muchissimos, tales,

¹⁵ Fou un conco del músic, també prevere, Mn. Bernat Salas; vicerector del Seminari Diocesà una vegada que l'Estat va permetre el seu restabliment.

carpinteros, herreros, tejedores, albañiles, zapateros, sombrereros, sastres, confiteros, horneros, droguerías, libreros, alfareros, carniceros, curtidores, etc. Y todos profesados por innumerables personas. Viniendo los jueves a proveerse de los alrededores de Inca los pueblos circumvecinos, y saliendo los domingos a proveerlos centenares de artesanos, jabonerías.¹⁶

Situación comercial=Hoy ya no cabe duda que Inca es el pueblo más comercial de la Isla lo cual se explica por estar en el centro de Mallorca, por hallarse en el punto medio de la vía férrea y por tener una muy visitada feria todos los jueves del año, y alguna extraordinarias al principio del invierno. Así es que en el casco de se encierran tiendas, talleres y depósitos de todo género de artefactos y artículos de comercio.

Importancia civil i administrativa.=En cuanto a la civil Inca es cabeza de uno de los tres partidos, y en consecuencia goza con un juzgado con el séquito de abogados y procuradores, de cárcel, y de Registro de propiedad con sus muchos escribientes. Para la enseñanza primaria, sin contar muchas escuelas privadas, hay abiertas dos escuelas y dos costuras. El Alcalde es nombrado de Real Orden, y el pueblo va ganando en limpieza de calles, y buenas plazas, especialmente hoy día merced a los desvelos del actual Alcalde D. Domingo Alzina, emprendedor de mejoras como la plaza de los cerdos,¹⁷ el derribo de la torre de la casa consistorial, el arreglo de la calle que va al Colegio, la apertura de la que va a la fuente, etc. Novisimamente se estableció en Inca una Administración subalterna de Hacienda. Hay una sucursal del Crédito Balear, y otra del Banco de España.

Situación Militar=Hasta en el ramo militar es Inca la población más privilegiada de Mallorca. Hablando de las monjas terciarias, he indicado ya los restos del ramo militar. Antes de la última guerra civil había ya en el mercado (La cuartera) un pelotón de caballería, que tuvo que marcharse. Pocos años después destinaron a Inca un Regimiento en Reserva cuya oficinas están en los corredores de S. Domingo; y hace cuatro años residenciaron en Inca una zona militar, en 1889 derogada por economías gubernamentales.

Hay además un Capitán y muchos individuos de la guardia civil; y desde hace un año una comandancia de carabineros.

Esta pléyade de gente extraña ha enriquecido sus tiendas y aumentado el valor de las casas.

Estos son los bienes materiales en poco tiempo ganados.

Veamos los intereses morales.

¹⁶ Era costum que molta gent d'Inca aprofitàs el diumenge per anar als pobles veïnats a fer mercat oferint els seus productes. Aquest costum es va conservar fins ben entrat el segle XX.

¹⁷ Avui plaça Mallorca.

Situación moral y religiosa=Es una triste miseria de la humanidad el no saber subordinar los intereses materiales a los morales ya que estos son de naturaleza superior. Y así dada la fragilidad humana es moralmente imposible, pero no absolutamente, en un pueblo donde hay mucho comercio, empleados forasteros, tránsito de gentes, militares y otros de esta talla, se mantenga firme en la fe y buenas costumbres de sus mayores.

Esto aconteció en Inca. La fe del Crucificado que es fama ya hubo adoradores en tiempos de los moros y que estuvo floreciente a través de los siglos hasta principios de este descreído según atestigua el Sr. Barberí, ha sido apostatado por muchos indiferentes y viciosos. Y así más seguros tiene Satanás en su oficina de juego, lujurias, indefinidas tabernas y bailes obscenos, que Jesús en la soledad del santuario.

No obstante he aquí algunos datos que prueban la parcialmente floreciente religión de este pueblo.

La entrada y el arciprestazgo de D. Antonio Real¹⁸=en invierno de 1887;¹⁹ con inmejorables antecedentes de 24 años en Campanet y su carácter dulce y simpático fue recibido con música, tres arcos y una serenata durante el refresco. Fue nombrado Arcipreste de 30 pueblos desde S. María hasta Pollensa y desde Llorito hasta Escorca. Murió desgraciadamente tomando baños en Alcúdia tres meses después y su cadáver fue trasladado al cementerio de este pueblo. Dos días después se celebraron solemnes funerales con un túmulo colosal y asistencia de más de 80 sacerdotes del Arciprestazgo.

La entrada y arciprestazgo de D. Bernardino Font=Después de nombrado Rector de Inca este vicario de S. Juan tomó posesión el 5 de Diciembre, e hizo la entrada el 8 del mismo en 1887. Se le recibió en el puente de la estación con músicas y comisiones de las autoridades; atravesando la calle de Mallorca en cuyos extremos había dos arcos con dedicatorias del Ayuntamiento, el Mercado en cuyo centro se levantaba uno magnífico de los josefinos, la plaza mayor donde destacaba otro de los terciarios de S. Francisco, la calle de la rectoría²⁰ donde se veía el gótico de la congregación del corazón de Jesús y la plaza parroquial donde se levantaba el bonito de la comunidad, estando todo el trayecto adornado en ambos lados de una verja de arrayan, igualmente la Rectoría y la puerta mayor de la Iglesia. Durante el refresco se hizo una serenata, igualmente por la noche. El entusiasmo fue indescriptible. (Con los disgustos y escándalos actuales se evidencia que este sentimiento no fue correspondido o que después de las palmas de Ramos viene la crucifixión del viernes santo; ambas cosas hay.) El arciprestazgo fue repartido entre Inca y Binisalem; el primero conserva la mejor parte la del N. y del E.

La fe arraigada en los inqueros nativos y preservados del funesto

18 Just fou rector d'Inca i arxipreste durant quatre mesos, ja que li sobrevingué la mort als 53 anys.

19 Va fer l'entrada a Inca el dia 13 d'abril i morí el dia de sant Llorenç del mateix 1887.

20 Avui Carrer Major.

contagio=Eso lo demuestra el clero numeroso y sabio; actualmente son canónigos respectivamente de Palma y Tenerife: D. Pedro José Llompart y un sobrino suyo; catedrático del Seminario, D. Gabriel Llompart; cuatro rectores: D. Francisco Mas en Lluçmayor; D. Jaime Janer en Alaró, D. Mateo Llobera en Santañy; D. Guillermo Fiol en Escorca, un ecónomo, Pablo Mir en Selva; dos vicarios in cápite. La inclinación a la carrera sacerdotal, que hay más de 30 seminaristas. Los dos conventos de monjas. Finalmente lo brillante de las funciones religiosas, el establecimiento de cofradías y congregaciones, y principalmente la de las Conferencias de S. Vicente de Paul, establecidas en abril de 1889, cuyo presidente es D. Rafael Togores, y sus socios numerosos.

Advertencia=Parece que ya antes de la entrada de Font, Domingo Alzina, amigo de Ribot y Maura, publicaba que el Rector mantenía tratos ilícitos con una sobrina y hermana, como lo dijo a mi padre y a Sbert y a Coll Pro.

Frutos de impiedad en Inca=He aquí una reseña de la propaganda diabólica en Inca, y véase como va vencida la fe.

En el año 1885 un matrimonio poco cristiano cuyo marido Juan Magriñá adquirió el título honorario de Vicario metodista, gracias a la maldita libertad de cultos vigente, empezó a catequizar y celebrar con cánticos la cena del jueves del Señor, con no poco escándalo y disgusto de los fieles, que con cánticos y cencerradas consiguieron emigrarse a Pollensa. Allí sucediéndole igual contrariedades, determinó volver a Inca, donde a influencias de la familia Verd, adjuró solemnemente sus errores, haciendo bautizar un niño de algunos años.

En el estio del año 1886 se estableció en los pórticos frente a la Parróquia una sociedad filantrópica, cuyos miembros más compiscuos eran republicanos y cuyos fines políticos-avanzados y hartos irreligiosos, duramente reprochados por D. Mateo Llobera a raíz de su fundación, hemos nosotros experimentado. (Bailes de máscaras, discusiones heréticas, oposición al Rector, etc.)

En el mismo año de 1887 la impiedad solapada influyó tanto en la política del Alcalde, buen padre de familia y mal gobernante, que dirigido por un consejo de señores poco escrupulosos, por fácil cuestión de músicas, prohibió la salida de la solemne y universal procesión del Corpus a pesar de los ruegos reiterados de D. María Ignacia Verd y contraviniendo providencia telegráficas del Gobernador: escándalo inaudito que resonó infaustamente en toda la Isla. Las consecuencias fueron la dimisión, no aceptada, del Sr. Alcalde, 100 duros de multa y una agria polémica entre el Tambor diario carlista de la capital y la Revista de Inca, editada por varias fortunas en la imprenta 1º de Francisco Molina y posteriormente de Ramón Pons.

Ya desde entonces por cuestiones externamente de música (la llamada de los ricos y la de los pobres) y en el fondo de partidos políticos, se dividió el

pueblo en partido Republicano y Conservador. Acabose la paz inalterable de Inca. Nombrado entre tanto alcalde D. Domingo Alzina, fue despreciado por muchos que (como es razón) le consideraron indigno. Vengose indignamente cuando pudo cooperando a viles cencerradas hechas inpugnamente contra los señores, glosas difamantes para el Obispo y clérigos, opresiones políticas, etc.

En julio de 1889 viose la Revista dirigida por un oficial de la reserva, que criticaba con malos modos los sermones de un orador sagrado pollensin, de ciencia copiscua, aunque orador sin atractivo: esto ocasionó el cambio de redacción.

Entre tanto a principios de 1889 se había fundado, a indicación del Obispo que quería un círculo de obreros como encargó al Sr. Rector, una sociedad de socorros mútuos en la plaza de abastos, que ocultaba fines político-conservadores, cuya dirección ocupaba D. Rafael Togores, y por tanto empezó la lucha política con los políticos sagastinos de la Constancia.

La escoria del pueblo, viendo que algunos clérigos y su párroco abogaban con los conservadores deseosa de manifestarse anticlerical, aprovecho la ocasión de vejar al párroco incansable en reformas aunque inexperto y parcial, cuando éste en un entierro numeroso (más de 400 cirios) prohibió que la procesión rodase por los pórticos, originándose de aquí un escándalo mayúsculo, cuyas consecuencias no se dejaron esperar. (Octubre de 1889)

Por cooperación altamente vituperable del Sr. Alcalde, se hicieron circular en las ferias de Noviembre de 1889 dos pliegos de glosas impúdicas que hicieron muriera civilmente la autoridad pastoral del párroco en Inca. Hasta se aseguró iban a emparedarle el portal, mas no sucedió. Todo el pueblo se inficionó de la crítica y la murmuración. Las personas de orden y el clero procuró atenuar con sus visitas los agravios inferidos al Rector.

Desde el púlpito parroquial se ha denunciado varias veces un centro masónico, que es pública voz y fama que reside en la sociedad de los militares la Peña en la plaza.

También es un elemento anticlerical la circulación de cuatro decenas de dominicales que mandadas en bulto por el correo, los reparte un barbero a sus correligionarios; este libelo de calumnias y lujuria, es ofrecido a los incautos.

¡Duros ataques los de la Religión en Inca!

¡Que diferencia entre la piedad secular de nuestros mayores i la impiedad actual! El contagio crece sin que los más sabios y previsores hallen remedio a tanta ruina.

Sucesos del año 1890... Fue entregado y estrenado el día del Jueves Santo el terno precioso puesto en cuestión, habiéndose gastado en su adorno otros 50 duros.

En 6 de abril apareció el semanario Villa de Inca de intereses morales y materiales, órgano del partido conservador. Director el médico de S. Frare. El 15 idem. Se hizo fiesta en S. Magdalena. Renovado el techo y la imagen, durante la comida hubo una manifestación anticlerical, iniciada por las Dominicales, y discutiendo D. Miguel Pujades Pro. Y Magín Marqués, Vicario. Apareció en dicho excolmugado libelo una queja contra D. Bernardino Font; en el estio habían consignado el fanatismo del clero de Inca saliendo a buscar firmas por el Papa.

10 Agosto. Por haber entrado Cánovas, se destituye el Alcalde Alzina, y por su irregular administración es procesado; véase la Villa de Inca. El juez del partido obta por ser trasladado. En la Parroquia continúan divisiones internas. Por todo reina división y desaliento.

8 Setiembre = Municipio: Sale en la Revista de Inca una circular del Gobernador anulando los acuerdos del exalcalde D. Domingo Alzina variando el perímetro de una calle.

Parroquia: Después del cambio de sacristanes el obispo escribe una carta a los Pros. Recomendándoles la unión: Reus y Ferragut: cuestión de pasiones, de opiniones políticas y místicas, de disciplina y economía. La última es la que podía arretglarse y no se hizo.

30 idem = Arreglo económico en la Parroquia. = En el municipio todo va de mal en peor: el viernes hubo una sesión reñida; hubo heridos. El Gobernador y el Administrador de hacienda instruyen expedientes por enormes débitos.

8 octubre. Ayuntamiento sagastino destituido en masa = Conservador nombrado Alcalde, Pujades, nombrado de Real Orden

8 noviembre. El Obispo pone doctrinas. Proyecto de unión de las dos escuelas nocturnas y creación de una tercera, empresa parroquial para enseñar las doctrinas; fracasa a causa del Rector. Oficios sobre las salves y sobre los acogidos. Corren otra vez glosas.

10 idem. Se bendice el nuevo púlpito.

Personajes célebres.

D. Simón Alzina... Estudiante aprovechado, vicario de S. Jaime diligente, confesor de toda la nobleza palmesana, celoso apóstol de Cristo pues hizo

²¹ Morí amb fama de santedat.

²² Avui, incomprendiblement, tret de la sagristia.

muchas conversiones, confesor ordinario de la célebre Sor Rosa Viau de la Piedad dotada de espíritu profético,²¹ Arcediano del Cabildo Catedral, Vicario Capitular por muerte del Sr. Obispo Salvá hasta la venida del Sr. Jaume (durante este tiempo se bendijo el tren); tantos cargos ocupó haciéndose siempre superior a ellos y despreciando la mitra de Menorca que le ofrecieron. Murió en 1880. (Hay un retrato al óleo en la sacristía)²²

D . Antonio Janer... Célebre más que por su vida ejemplar, por su talento extraordinario compitiendo con Pascual oscuro y Jaume literato. Era muy rico por haber ido a América; también muy político. Viajaba a Madrid y en el 68 de hospedaron los generales desterrados a Mahón Serrano, Espase y Echague. Murió repentinamente dentro el tren, el día de su santo; hay en el cementerio su vistoso panteón.

D. Gabriel Mir, alias el P. Biel Cañís, humilde y pobre heroicamente, acogido en S. Eulália. Dirigió en Inca la capilla de la Purísima. Era tan caritativo que daba lo que no tenía. Vivía en un mesón, a veces dio hasta las sábanas. Murió en olor de Santidad.

El M.I. D. Pedro José Llompart que ocupó sucesivamente los cargos de Rector de Sóller, S. Eulália, Magistral y Rector del Seminario.

Crónica de los sucesos posteriores a 1890.

1891. En julio de este año el Alcalde D. Jaime Armengol, que generó según un manifiesto tonto, moralizar la administración, es impotente para castigar a Alzina.

Agosto el Rector sigue disgustando todo el clero, cuestión de roquetes y ministros; de sacristanes de convento.

Octubre. En un repecho del monte de S. Magdalena, propiedad de Can Mechiner se halló un resto de población romana: consiste en un depósito subterráneo, abovedado, con piso fuerte, empedrados con cantos pequeños, como de 2 ½ largo, 1 ½ ancho, 1 de profundidad, en él se han hallado monedas de varios tamaños entre ellas dos hermosinas de bronce dorado, con el busto de Adriano y en el reverso una persona con la balanza y una espada, y letras al parecer Hispania, otra indescifrable. Además un ladrillo St Inca. Además varios estilos: o mejor dicho agujas para vestir.

1892. El Ayuntamiento conservador rige el pueblo con cierto orden y honradez, pero sin obrar el reinado social de Jesucristo. Reina cierta desanimación política. Nos llegan muchos periódicos protestantes e iluministas. En el oratoria de s. Magdalena se comienzan obras del plan del Sr Ferrá. En la Parroquia el Sr. Rector se esmera en renovar la custodia. Luce por semana santa un monumento magnífico por ser grandon, aunque por lo subido de las piezas y viveza de los colores parece obra de escuela realista. El

Rector animado de mejor voluntad procura cierta paz.

Id. Abril: La fiesta de S. Magdalena es lúcida. Reina entusiasmo porque se comienza una suscripción para renovar el oratorio. Hay una obrería mixta nombrada cuyas facultades asume el médico Jaime Pujadas, carlista en política, bobo en mística, médico de mejor voluntad que ciencia.

Id. Agosto: Día 31 del pasado se estrenó el telégrafo asistiendo todas las autoridades y hubo lúcido almuerzo.

Dicen que en el camino que de la carretera de Palma parte a Sancellas, junto a la Tanqueta, hay un terreno donde había las horcas para ajusticiar.

Id. Delante Pascua vino a S. Magdalena numerosa peregrinación Pollensina y de Biniali: predicó Costa y Llobera. Se compusieron cánticos al efecto.

10 Agosto. Peregrinación de la Congregación del S.C. De Jesús a Lluch: hubo 500 peregrinos. Fue bastante humilde.

12 Agosto 1892. El claustro de este colegio se halla en extremo dividido. Hasta los dos bandos se disputan el arriendo del local. Varios curas hacen tristísimo papel buscando en él un empleo.

1º Setiembre. Cuestión del colegio apuradísima. La vieja junta directiva compuesta de Tugores, Ribas y Vich a parte de otros disidentes acuerda arrendar por otros 6 años el colegio a Font que acaba el 31 Agosto. D. Pablo Ferrer Pro, Sorprendido, deseando que el bando disidente acaudillado por Pedro Ferrer, recorre los accionistas para que la nueva junta directiva sea en su favor la que efectivamente lo pida, pues era el Rector, D. Joaquín D. Andrés Verd, D. Jaime Armengol, D. Juan Amer, Secretario, D. Juan Font consigue firmar la escritura privada de arriendo los vocales Ribas y Tugores; pero avisado D. Joaquín se resiste. Font asustado se reúne en presencia de la nueva junta para entrar en avenencia con D. Pablo y volver a unir el personal, pero al día siguiente pensando de otro modo, creyendo en la validez de su escritura, publica en la Revista por su cuenta el cuadro de profesores, entre los que hay cuatro curas. Entre tanto la nueva respetable junta firma contrato de arriendo a D. Pablo, quien a su vez busca profesorado y anuncia su posición sobre el Noticiero Balear. El bando de D. Juan publica una hoja volante con el cuadro y asignaturas y una elegante excitación al pie. Asimismo el Sr. Rector recibe órdenes superiores instancias acerca de que no dimita de presidente, y si al menos se contenga los clérigos revolucionarios en su desalentada porfía. Nombrado D. Jaime Andrés administrador del colegio durante el mes de setiembre, el 31 Agosto pasa D. Pablo a pedir la posesión y las llaves del establecimiento. . Fuerza es notar una terrible lección: cerca el año 86 vino el notario Tugores, la política lo exalto hasta manejar todos los asuntos. Hoy disgustado con Armengol y finalmente con D. Joaquín, se retira en su casa. D. Juan Font no cede abriendo la clase de primera enseñanza, y

publicando en hojas volantes el cuadro de profesores. La junta hace un duplicatorio al abogado Moncada y hace la demanda de desahucio.

“4 Setiembre. Entablada la demanda, por ausencia de D. Policarpo, el juez suspende y pide el auto al municipal suplente, y declarándose competente porque el colegio es sociedad mercantil... se atreve a fallar, aunque los escribanos mañosamente se lo estorban... la Revista asimismo anuncia los rumores de dimisión del secretario y un vocal de la junta directiva y repite el cuadro de profesores bajo la dirección de D. Juan Font, haciendo lindo elogio de cada uno, principalmente del místico insubordinado D. Antonio Ferragut, cuya cátedra de religión huelga, y cuya explicaciones morales no moralizan tanto seguramente, como con sus conversaciones ha desvirtuado las autoridades y más la religiosa...

2 Octubre... D. Policarpo falló a favor de la nueva junta... La Revista suspendió su publicación porque el director renunció al saber que iban a destituirlo...

Día 3 empiezan las clases..., el notario Tugores busca con solicitud una componenda... Así mismo D. Juan Font.

12 id... En la apertura del colegio se llevan un chasco completo... la fiesta está desierta... los alumnos internos significan su descontento... insisten por el valimiento del cura político D. Antonio Coll en la componenda... Desaire de Tugores al Rector el día de S. Andrés.

28... el noticiero y el magisterio publican el ofrecimiento de Dª Severa Madariaga para dar públicas conferencias de pedagogía en el colegio; por diligencia de los sacerdotes se desistió.

El jueves 27 las dio en el casino la Verdad sobre la educación de la mujer... Scio succumbare impressum, sed quam erat hic locus...,²³ las presidió el librepensador, coronel Luque después siguió canto, lujoso lunch y baile hasta la 1... confieso con los niños del colegio... los sacerdotes ceden la dirección del colegio, que pasa en manos de Corpet... Para el desahucio se nombran jueces suplentes que rehúsan fallar... Este asunto acaba en punta como las pirámides...

1893

20 Enero... Descuidada administración de Armengol... Desacierto de exigir al clero el jornal personal cediendo 1800... Se abre un casino socialista de albañiles: La unión obrera... Durante la alcaldía de Estrany hay un conflicto por haber concedido permiso para bailes de máscara en el Hospital: protesta inútil del clero iniciada por Pujadas.

²³ “Som conscient que està gravada la derrota encara que ara siguin aquí”.

21 id... En el convento de S. Francisco y en el local que ocupaba la escuela nocturna del S. Corazón de Jesús, a causa de un legado de Sor Portal se están haciendo obras para instalarse una residencia de monjas Paules.

6 febrero... El gobernador quiere forzar a los tres tenientes a dimitir... Entrevista de Pujadas y Ribot... Multa de Quetglas... Escritura de compromiso entre los conservadores y fusionistas de Vidal.

16 id. Se cometen profanaciones de promiscuar y se hace un fuego delante casa de Armengol, con la presencia de Domingo y el cabo de serenos Berliu. Artículos Noticiero.

El convento de Paules adelanta: lo mejor son las bóvedas y arcos de la entrada, el refectorio, y el cielo cóncavo del dormitorio, que antiguamente era la cúpula de la gran escalera de los frailes.

La profanación de la promiscuación se hace en S. Magdalena.

Día 20 muere en el Seminario el M.I.D. P. José Llompard. En Inca va una comisión al entierro y a su funeral; aquí se celebran dos, uno matinal a cuenta de la familia, otro solemne obsequio de la Comunidad honrado por el Ayuntamiento.

Marzo 7. Ve la luz pública un semanario La voz del pueblo, Director D. Felix Mateu, órgano de la Unión obrera balear. Se goza del apoyo de Miguel Escartés, jefe de la sucursal de Inca, que con la de Sóller, Capdepera, Coll de Rebassa y el Terreno, forman todas las instalaciones. En él aparecen muchos errores y una firma de un masón. La imprenta es la de D. Joaquín Vich.

Abril 10. La fiesta de S. Magdalena ofrece ser un escándalo... Por no estar acabadas no se ha realizado la bendición de la Iglesia i retablo... Pero en cambio por indicación de D. Domingo Alzina se alquiló el celebre bailarador Agostinet con algunas flamencas y una música por un precio muy crecido (más de 30 duros dicen) Dicen que Domingo se presentó al depositario sin documentos a pedirle 40 D... Vinieron 4 bailarinas flamencas con Agostinet. En S. Magdalena bailaron boleros... En Inca en el casino fusionista bailaron aferrado; cerca de la 1 de la noche ellas fumaban y bebían, y entregadas a tota clase de excesos dieron vuelta al pueblo, acompañadas de Bartolomé Boyeras, Quetglas, Bover, Anacleto y Matas, al día siguiente una de ellas murió...

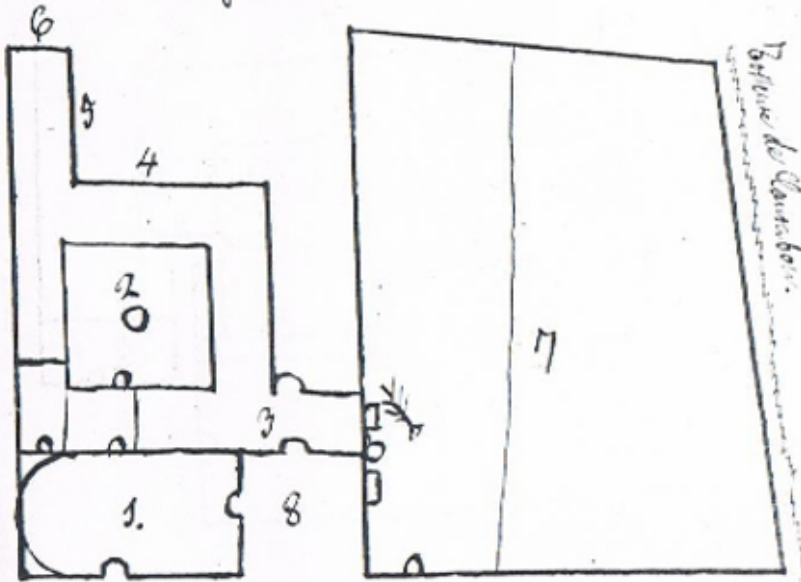
Queda finalizada esta historia por despedirme de Inca para siempre.

Disgustado hondamente por manifiesta ingratitud del Sr. Rector, cesa esta historia el día de S. Andrés Avelino 1890.

Gerónimo Cloquell y Mateu

Plano de los dos conventos de Religiosos, y del de Monjas Chascominas.

== Plano de S. Francisco. ==

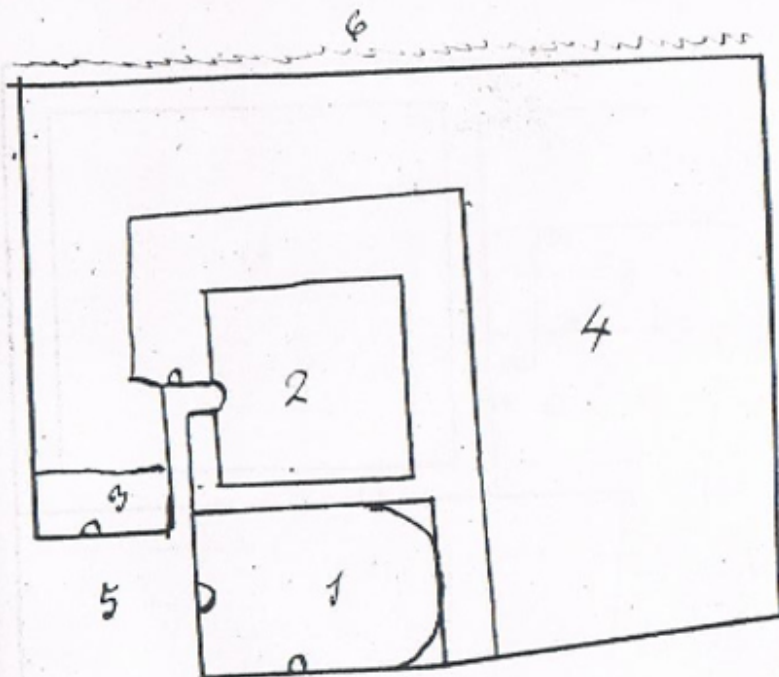
Explicación.

1. Iglesia. = 2. Claustro de grandes lasas con la cisterna. = 3. Escuelas = 4. Celda del Provincial. = 5. Refectorio. = 6. Celda del P. Guaschian = 7. Huerto del convento. = 8. Puerta.

El número de religiosos entre clérigos y legos excedía del 30.

1012

== Plano de S^{to}. Domingo. ==

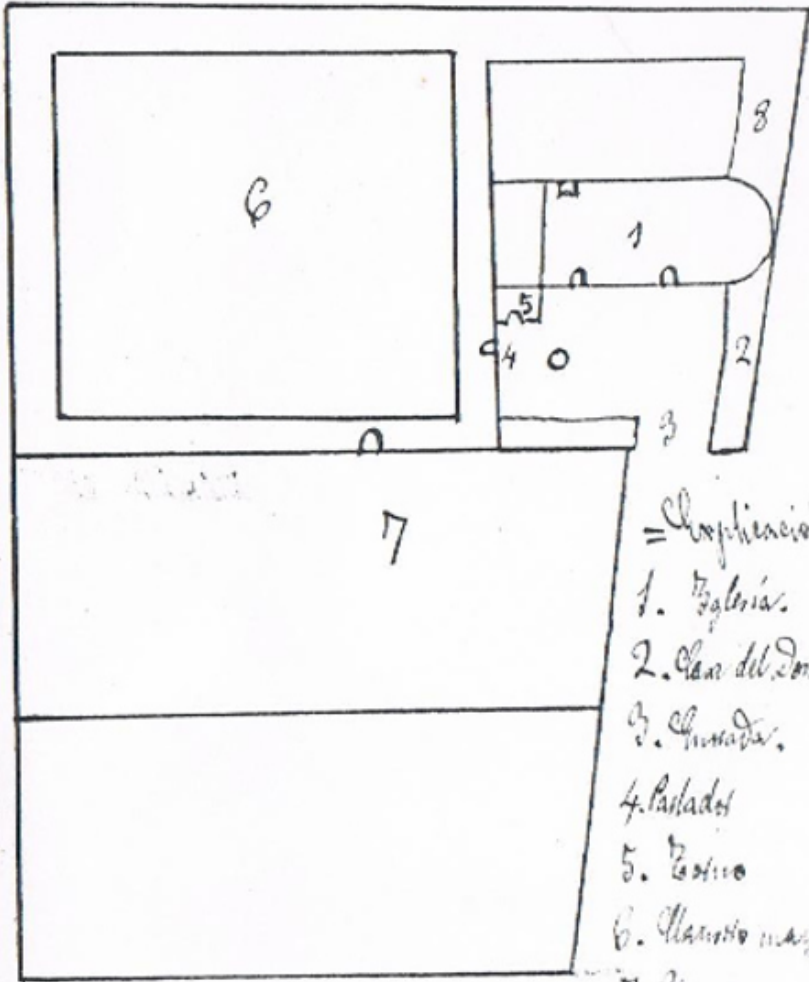

Descripcion.

1. Iglesia = 2. Cuarto = 3. Cocina = 4. Nave = 5.
Plaza. = 6. Fuente de Santabon.

== Plano de las Monjas. ==

104.

- = Explicación =
- 1. Galería.
 - 2. Claustro del Donado.
 - 3. Quisada.
 - 4. Pasadizos
 - 5. Vestido
 - 6. Planta mayor.
 - 7. Huerta.
 - 8. Convento.

El clero de Inca es muy egoísta y antipático... Actualmente ningún sacerdote ni estudiante tengo a mi lado... Día de S. Luis Gonzaga de 1891.

Gerónimo Cloquell y Mateu.

Expulsión de los frailes	3
Visita de la Reina Isabel 2ª	6
Revolución de 1868 y sucesos posteriores	7
Ferrocarril de Inca	13
Visita del Rei Alfonso 12º	19
Colegio de S. Tomás de Aquino	21
Convento de monjas terciarias de S. Francisco	25
Mejoras más notables de la Parroquia y conventos	29
Estado actual de Inca	37
Crónica actual de los sucesos posteriores a 1890	67
Planos horizontales de los tres conventos	100
Poesía a la historia de Inca por Miguel Durán ²⁴	110

3. CONCLUSIONS

Sembla que la importància d'aquest noticiari rau en el fet que molts dels successos que conta els ha viscut personalment o els hi han contactat persones que en foren testimoni. Per tant, hi ha un bon treball de camp.

Algunes notícies que conta difícilment les trobam en altres documents, si més no alguns detalls que ell fa constar.

Pot ser que hom noti un cert pessimisme i malestar, els quals, certament, moltes vegades es deuen a l'estat d'ànim i difícil caràcter de l'autor.

La tasca de Mn. Jeroni es pot entendre com la vertadera feina del cronista, ja que ens fa una narració breu dels fets succeïts que ell mateix creu que tenen una certa rellevància. A vegades la detallada descripció ens demostra que ell n'ha estat testimoni.

Hem de tenir en compte que aquest cronicó és referit i escrit durant uns anys en què la notícia local, tot i que Inca ja tenia el seu mitjà de comunicació, no era reflectida de la manera que sovint, avui en dia, ho és.

²⁴ Aquesta poesia no figura en el manuscrit.

Aquest llibre fou dissenyat i maquetat
als obradors d'Stay Creative al Port de Pollença.
Febrer-març de 2021.

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O FONS EUROPEUS,
I UNIVERSITAT I CULTURA
B
/

institut d'estudis
balearics

